LETOPIS
MATICE SLOVENSKE

ZA LETO 1887.

UREDIL

FRAN LEVEC.

ZALOŽILA IN NA SVETLO DALA
MATICA SLOVENSKA.

V LJUBLJANI.

NATISNILA „NARODNA TISKARNA".
1887.

Poziv slovenskim pisateljem!

Odbor „Matice Slovenske“ se obrača do vseh rodoljubnih pisateljev slovenskih z iskreno prošnjo, da bi čim preje tem bolje poslali kaj primernih doneskov za prihodnji „Letopis“.

Kakor letos se bodo sprejemali tudi v prihodnjem letu samo izvirni znanstveni in znanstveno-poučni spisi iz raznovrstnih strok človeškega znanja; vendar je želeti, da bi čestiti gospodje pisatelji svojim razpravam izbrali take predmete, ki ugajajo potrebam naroda slovenskega ter zaradi [illegible] nimljivosti prijajo večini Matičinih društvenikov. [illegible]

Rokopisi naj se pošiljajo najpozneje do konca [illegible] predsedništvu „Matice Slovenske“ v Ljubljani.

Po pravilih določena nagrada v „Letopis“ v[illegible] se bode izplačevala, kadar bode knjiga dotiskana.

V Ljubljani 15. novembra 1887.

V imenu odbora „Matice Slovenske“:

Prvosednik:
Josip Marn.

Odbornik:
Fr. Levec.

LETOPIS

MATICE SLOVENSKE

ZA LETO 1887.

UREDIL

FR. LEVEC.

ZALOŽILA IN NA SVETLO DALA

MATICA SLOVENSKA.

V LJUBLJANI.

NATISNILA „NARODNA TISKARNA“.

1887.

VSEBINA.

Kaj človeštvo prideluje in uživa.

Spisal dr. Jos. Vošnjak.

Uvod.

Na naši zemlji baje živí štirinajst sto milijonov ljudi. Vsi imajo več ali menj zdrave želodce, ki zahtevajo hrane in pijače in večina teh milijonov, izvzemši najtoplejše kraje ob ravniku, potrebuje obleke in odeje. In ko bi človek le toliko použival hrane, kolikor je neobhodno potrebno za vzdrževanje človeškega organizma in ko bi se pokrival le s toliko preproste obleke, da ga obvaruje mraza! Pa komu še zadostuje, če ga ne síli revščina k zmernosti, le za življenje potrebni živež, in kdo se zadovoljuje s táko obleko, da si pokriva za silo život proti mrazu in vremenskim nezgodam? Na mizi reveža — in tacih je največ na tem svetu, na katerem so dóbra čimdalje nejednakejše razdeljena — na mizi reveža manjka dostikrat še najpotrebnejših živíl, pa celó on si časih privošči, če le more, preobilnih jedí in uživa pijače, brez katerih bi prav lahko živel. Kaj pa vidimo na mizi imovitega ali bogatega človeka? Azija ali Amerika poslati mu mora kavo, Kitaj čaj, Jamajka rum, Rusija kavijár, Francija vina, Afrika dateljne, južni in severni kraji prirodnine svoje, ne da bi se nasitil, samó, da se ž njimi naslaja. Živel bi prav lahko brez vseh teh razkošnosti.

In obleka? Živalstvo, rastlinstvo in rudninstvo mora dajati zaklade svoje, da si nečimerni človek napravlja od njih obleko in čisto nepotrebni lišp. Prvotni človek se je ogrnil v kožo ubite živali, najbrž pa že tudi, da je bil videti mogočnejši in strašnejši, obesil náse po več kóž, kakor je bilo ravno treba, in si na glavi pritrdil grizálo kake divje živali ali rogove. Civilizovani Evropec, koliko raznih oblačil nosi na sebi od nogovíc in čevljev ali štiflet do pinje na glavi! In vsaki del obleke, kako različne robe in kako umetno zdelan! Na prstih se svetijo zlati prstani z bliščečimi

dragimi kamenci, na prsih zlate igle kovane z najfinejšim ukusom. Na zlati verížici visi žepna urica, drobna, da jo komaj čutiš v žepu, pa natančno teka noč in dan in kaže ne le ure, minute in sekunde, tudi, ako si moreš takšno kupiti, dneve in mesece. In kaj šele porečemo k ženski obleki? Vsa priroda, vsi deli svetá pošiljajo prirodnine in zdelke svoje, da se oblači in olišpa bogata dama v Evropi. Kitajska svila, indijski in perzijski šali, ruska kožuhovina, nôjevo peró iz Afrike, perje drobnih ptičev iz Amerike, biseri iz morja, dijamanti od Kapa, vse to služi ženski, da se bliščí in náse obrača pozornost močnejšega spola, ženske svoje vrstnice pa napolnjuje z nevoščljivostjo.

Čimdalje bolj se razvija vesoljni promet in vsaka nova železnica odpira nove zaklade, približajoča jih ostalemu svetu in vozeča jih v zameno za druge prirodnine in zdelke. Kdor bi si ogledal tovóre in pošiljatve, dan na dan premikajoče se na primer po južni železnici, našel bi tekom leta skoraj vse prirodnine in zdelke zemlje naše. V tovornih vlakih se prevaža žito iz Ogrskega, Rusije in Amerike, riž, krompir, fižol, razno sadje domače in tuje: citrone, oranže, fige, mandeljni, grozdje, rozine, dišave: poper, muškat, ingver, žafran, janež in kumin, hmelj, sladkor, kava, kakava, čokolada, čaj, tobak, ópij, vino, alkohol, žganje, pivo, ólja vegetabilna, petrolej, bombaž, lan in predivo, juta, volna in kar je zdelkov od teh prirodnin, popir, zdravila: kina-skorja, kafra, rabarbara, kopajva, kvasija, mana, aloe, sénež, jalapa in salep, barvíla in strojíla, smola, kavčuk, mira, gumi, les za zgradbe in kurjavo, živina, mesó presno in suhó, mleko, maslo, kože, usnje, kožuhovine, rogovje, kostí, gnojíla, jajca, svila, čebele, strd in vosek, ribe in raki, vsakojake rudníne, prêmog, železo, baker, svinec, cink, kosítar, živo srebro, sol, žeplo, kamenje, opeka, porcelan, steklo, gips in cement, razni stroji za poljedelstvo in obrte in vrhu tega neštevilni milijoni goldinarjev, frankov, mark, rubljev, sterlingov itd. v zlatu, srebru in vrednostnih popirjih. Malone vsaki tovorniški vlak nosi najrazličnejše blagó rečenih prirodnin in zdelkov in nam predstavlja kos vesoljnega národnega prometa.

Pa šele v novejšem času je mogoče preiskavati in primerjati, kar vsak národ oddaja in kar sprejema od drugih národov. Prej neznani deli zemlje so nam odkriti in kmalu ne bo prostora, po katerem ni stopala noga podjetnega sinú arijskega plemena. Iz zemljevidov čimdalje bolj ginévajo praznote nepoznanih krajev, statistika pa zbira številke, ki govoré jezik, razumen vsem národom.

Nalog naslednjim vrstam bode, naslikati v kratkih potezah, katere prirodnine služijo človeštvu za njegove prave in domišljene potrebe, s čim in v koliko se udeležujejo posamezni národi pri splošnem človeškem gospodarstvu in kako se vrši zamena prirodnin

in pridelkov.*) Ker je glavni živež človeštva rastlinsk, govoriti nam je na prvem mestu o rastlinskih, potem o živalskih in o rudninskih prirodninah, o potih in pomočkih prometa, o denarstvu in kreditstvu ter konečno ob udeleževanji národov pri vesoljnem prometu.

I. Rastlinske prirodnine za živež in zdelovanje.

Rastlinstvo podaja človeku najimeintnejši in najobilnejši živež, to je razno žito, riž, krompir. stróčnice, sadje, glíve itd., dalje dišave, sladkor, kavo, kakavo, čaj, tobak, vino, alkoholne pijače, pivo, olje, snoví za industrije: bombaž, juto, konoplje, lan, slamo, popir, zdravíla, barvíla in konečno les.

1. Rastline za živež.

Kako se je živíl prvotni človek, nam ni znano ; gotovo pa se je ravnal po obnebji in po tem, kar mu je ponujala priroda v dotičnem kraji. Zobóvje človeško kaže, da človek lahko uživa oboje jedila, rastlinska in živalska. Dokler človek ni imel stalnih naselbin in se je premikal od kraja do kraja, živíl je se ob lovu, ob ríbištvu in ob domači svoji živini, v južnih toplih krajih pa nemara bolj ob rastlinskih prirodninah, sadji, jagódah itd.

Žita. Žitna produkcija se je začela šele po trdem naseljevanji národov in od tega časa je použival človek čimdalje več rastlinske in menj živalske hrane. Dokler so bila selíšča redka in so rodovi imeli dovolj zemlje, zasejali so le najrodovitnejšo z žitom, pa se pri tem držali trojepoljskega gospodarstva, to je, njiva je ostala vsako tretje leto za pašo, kakor se v nekaterih krajih, na primer v ruskem „Miru“ še danes godí. Tako ekstenzivno obdelovanje zemlje pa se je moralo s rastočim obljudenjem umekniti intenzivnejšemu in umnejšemu porabljevanju zemlje. Čimdalje več prostorov se je pripravljalo za nasajanje in z gnojenjem se je povekšala rodovitnost, stroji pa so nadomestovali človeško roko. V prejšnjem stoletji je še blizu tretji del njiv ležal neobdelan, v prábi, zdaj v Nemčiji le še 7%, v Avstriji 7—8%, na Francoskem do 10%.

Pšenica je plénjala na Francoskem še koncem minulega stoletja na hektaru le 7 do 8 *hl*, l. 1815. le 8·5, a sedaj se pride-

[1]) Povod tej razpravi mi je dala ravnokar v svet poslana knjiga „Das wirtschaftliche Leben der Völker von Dr. K. v. Scherzer. Leipzig 1885.“ 756 str., iz katere sem zajemal največ gradiva, dopolnujé ga iz drugih najnovejših statističnih in národno-gospodarskih objavljanj in oziraje se na naše domače razmerje po Kranjskem in Slov. Štajerskem, za katere so mi podajali zanesljivo gradivo poročila trgovinskih zbornic in drugi statistični izkazi.

luje na hektaru 13 *hl*, l. 1882. celó 17·7 *hl*. Ravno tako priraste več rží, 1815. l. 7·65 *hl*, 1882. l. 15·5, ovsa 1815. l. 14·5, 1882. l. 23·3, ječmena 1815. l. 12·1, 1882. l. 17·4 *hl*. Pšenice se je pridelalo na Francoskem pred petdesetimi leti 60 milijonov, sedaj 100 milijonov *hl*. Sploh se je v Evropi v desetletji od 1872 do 1882 povprek pridelalo 1000 milijonov *hl*,

pšenice 483.361, v tem Nemčija 36.808, Avstro-Ogrska 49.683, Angleška 32.916, Francoska 100.800, Italija 50.899, Rusija 100.000, Španjska 61.142, Rumunija 11.900, Bolgarija 9.600 itd.;

rží 471.797, v tem Nemčija 75.881, Avstro-Ogrska 47.012, Francoska 25.084, Rusija 260.000, Španjska 11.629, druge dežele pod 10 milijonov *hl*;

ječmena 229.705 — Rusija 45.000, Nemčija, Avstrija in Italija po 32.000 *hl*;

koruze 137.903 (brez Rusije) — Avstrija 35.282, Italija 31·234 *hl*.;

ovsa 548.533 — Rusija 200.000, Nemčija 94 924, Avstrija 52.882, Angleška 64.600, Francoska 71.728;

ajde 51.209 (?) *hl*, o *prósu* manjkajo izkazi.

Skupno je tedaj prirastlo raznega žita v Evropi na leto blizu 2000 milijonov *hl* (ali 1458 milijonov *qu*[1]).

Evropskega prebivalstva se šteje 320 milijonov, torej prihaja na vsacega prebivalca povprek 450 kilo žita. Toda mnogo žita rabi se za druge zdelke, posebno za žganje spirita, ječmen za pivo, oves in koruza pa za pičo živalim, tako, da Evropa ne rodí toliko žita, kolikor ga potrebuje njega prebivalstvo. Žito uvažati morajo posebno tri države: Angleška, Nemčija in Francoska, izvažajo ga pa Rusija, Rumunska in Avstrija, pa še te države ne morejo pokriti deficita v gori imenovanih in priskočiti mora še Amerika in v novejšem času Indija.

Ob ameriški konkurenciji se mnogo govorí in piše in gotovo je, da žitna produkcija v poslednjih letih poljedelcu še ne pokriva troškov pridelovanja ter so žitne cene silno padle, na primer za pšenico od 13 gld. na 7 do 8 gld. za *hl*, in to zaradi preplávljanja Evrope z ameriško pšenico. To je hudó zadelo naše poljedelstvo, konsumentom sevé pa je jako koristno in v obče je le želeti, da si najpotrebnejšo hrano, žito, oziroma kruh lahko preskrbúje vsak tudi reven člóvek. Bati se je le, da zaradi nagle, preobilne množitve človeštva bodo povsod živež, kolikor ga priraste, použivali domá in da ga ne bode torej preostajalo za izvažanje v druge kraje.

Amerika je dozdaj še v ugodnem položaji, da prideluje veliko več žita in sploh živeža, kakor ga sáma potrebuje. Nastala je v severni Ameriki zaradi visokih žitnih cén v prejšnjem deset-

---

[1]) *qu* je Quintal jednak 100 kil.

letji celó neka divja konkurencija, da so se velikanski prostori iz pašnikov izpremenili v njive in zasejali s pšenico. L. 1869. pridelalo se je le 27 milijonov *qu* pšenice, l. 1877. že 98 milijonov, l. 1881. pa 120 milijonov. L. 1884. bilo je 36 milijonov arov pšeničnega poljá, žita pa navzlic ogromnemu izvažanju v Evropo toliko v zakladnicah, da je cena pšenici padla tako nizko, da se celó tam ni več izplačevalo ga sejati. Zato se je l. 1885. za 3 milijone akrov menj, kakor 1884. l., pšenice nasejalo, pridelalo pa le 355 milijonov bushlov mimo 512 milijonom prejšnjega leta. Navzlic taki obilnosti smemo poleg tega, da se prebivalstvo v Ameriki množí vsako leto za $2^1/_2$ do 3 milijone, biti še delj časa mirni kar se tiče žita, da ga ne bode zmanjkalo tudi Evropi ne.

Koliko žita potrebuje vse človeštvo, ne dá se lahko izračunati in je tudi jako različno. Za Evropo se računa po 465 kil za osebo, (pšenice 127, rží 100, koruze 40,) pa številka je najbrž pretirana. Za Francosko je trdil Raoul Duval v národni skupščini, da potrebuje 700 gramov pšenice za glavo in dan, kar znaša na leto 225 kilo in za 35 milijonov ljudi 89 milijonov *qu* in ker se pridela le 70 do 75 milijonov *qu*, mora se za 9 do 10 milijonov ljudi pšenice uvažati. V desetih letih, če se ne bode po nepričakovanih dogodkih ovirala množítev človeštva, bo Evropa že za 150 milijonov *qu* več žita potrebovala ali ga morala nadomeščati z živalskim živežem, ki pa je zaradi dragínje le imovitejšim ljudem pristopen v tem, ko se ljudska masa živí ob rastlinski hrani, zlasti ob žitu. Fabriški delavec pri nas ali na Nemškem si ne more vsak dan kupavati mesá, ali morebiti le konjskega, ki je prav cenéno. Naš kmet jé običuo mesó le ob praznikih. Drugače na Angleškem, kjer se pojé razmerno največ živalskega živeža. Izmed žít je najimenitnejše in najpriljubljenejše pšenica in se čimdalje bolj uživa pšeničnjak. Na Francoskem posebno ne marajo druzega nego pšeničen kruh. L. 1700 jedlo je na Francoskem bel kruh 33 % prebivalstva, l. 1839. že 60 %, in zdaj že več kakor 75 %. Od Francozov so se menda naučili Kranjci, da radi uživajo pšeničnják ter ga tudi znajo ukusno pêči. Potniki vsaj trdé, da takšen bel kruh, kakeršnega pečó po Gorenjskem, dobiva se le na Francoskem. Še celó jetniki na ljubljanskem Grádu so se spuntali, ko so dobivali ržen kruh mesto pšeničnega, rekši: „Mi smo vajeni belega kruha.“ Koliko pa je poštenih, delavnih ljudi, ki si še toliko ne morejo prislužiti, da bi jedli ržen kruh in zlasti v planinskih krajih se zadovoljevajo s ovsenjákom, ki je sicer tudi zdrava hrana, pa sevéda ne tako ukusna, kakor pšeničnják.

Po statističnih pozvedbah se baje porabi za živež, sétev itd. na glavo in leto *pšenice:* na Nemškem 67 kil, na Avstrijskem 94, na Angleškem 154, na Francoskem 256, na Italijanskem 144, na Ruskem 82; *rží* na Nemškem 138 kil, na Avstrijskem 88, na Francoskem 46, na Ruskem 242; *ječmena* na Nemškem 56, Av-

strijskem 50, Angleškem 82, Ruskem 37; *ovsa* na Nemškem 88, Avstrijskem 60, Angleškem 102, Francoskem 95, Ruskem 117 *kil.* Iz tega izkaza se vidi različnost žitnega živeža med evropskimi národi, katera pa je le posledica podnebja. V severnih krajih prevladuje oves, ječmen in rž, v južnih pšenica in poleg nje *koruza*, katere se porabi na Avstrijskem 73 kil, na Italijanskem 81, v Rumuniji 227, na Portugiškem 139, v podonavskih deželah po 88 kil. Za kruh prihaja vsega žita povprek po 210 *kg* za glavo, torej povse 672 milijonov *qu* za Evropo

Kakor Francoska, morati tudi Angleška in Nemčija uvažati žito, poslednja za kakih 10 milijonov ljudi; izvažajo ga pa Rusija, Avstrija, Rumunija in Bolgarija. Avstrija izvaža na leto za 5 do 6 milijonov *qu* žita več, nego ga uvaža, Rusija 43 milijonov *qu*, Rumunija 12 milijonov, Bolgarija 3 milijone *qu*, Angleška pa uvaža za 65 milijonov *qu*, Nemčija za 17 milijonov, Francoska za 23·7 milijonov *qu* več, nego izvaža. Ako računamo, da se v Evropi prideluje 1458 milijonov *qu* žita, in prištevamo razloček med uvažanjem v znesku 132 milijonov *qu*, in izvažanjem, znašajočim 72 milijonov, kaže se žitni konsum za Evropo s 1·518 milijonov *qu*. Izmed teh se blizu do 60 milijonov *qu* ne prideluje v Evropi, temveč uvaža iz Amerike in Indije. Največji deficit je pri pšenici in koruzi. Pšenična sétev daje 372 milijonov *qu*, porabi se pa pšenice 410 milijonov *qu*, torej se mora uvažati 38 milijonov, koruze pa 20 milijonov *qu*.

Med žito izvoznimi državami stojí na prvem mestu Rusija. Njenih neizmernih prostorov (5 milijonov *km* brez Sibirije in Azije) je 190 milijonov *ha*, torej le blizu četrti del gospodarsko obdelovanih, in med temi 124 milijonov *ha* z žitom nasejanih, 60 milijonov je travnikov in pâš, na 8 milijonih pa so druge kulture. Od l. 1850. do 1882. namnožila se je obdelana zemlja od 154 milijonov *ha* na 190 milijonov. Na tako zvanem „črnozemji“ v južnih, južnozapadnih gubernijah in ob spodnji Volgi je žitna produkcija najmočnejša ter 33 % zemlje zoránih, drugod le do 18 %. V osrednji žitni létini se spravlja pšenice okoli 100 milijonov *hl* ali 77 milijonov *qu*, iz česar razvidamo, da dosti manjša Francoska na 6,908.000 *ha* zaradi intenzivnega obdelovanja toliko pšenice prideluje, kakor Rusija na trikrat ali štirikrat večjih prostorih. Tem obilnejši pa je rženi pridelek na Ruskem, ki se ceni na 217 do 262 milijonov *hl*, ječmenski na 45, ovseni na 200 milijonov *hl*. Ajde se prideluje 34, koruze, prosa in stróčja 35 milijonov *hl*. Azijska Rusija daje pšenice 7 milijonov, rží 4·5, ovsa 8 milijonov, druzega žita 5 milijonov *hl*. Žitni izvoz iz Rusije se je velikansko razvil v poslednjih desetletjih. L. 1854. znašal je 8 milijonov *hl*, 1860. l. 15 milijonov, 1878. l., ko je dosegel najvišjo stopinjo, pa 88 milijonov *hl*, narastal je tedaj v petindvajsetih letih za 848 %. Izvaža se največ pšenice, 1882. l. 72 mili-

jonov, 1883. l. 83·4 milijonov *hl*, in sicer v Nemčijo, na Francosko in Angleško, pa tudi v Avstrijo. Vrednost vsega žitnega izvoza je znašala l. 1880. blizu do 735 milijonov mark (441 milijonov gld.), l. 1881. pa 775 milijonov mark in to so čiste številke, ker Rusija ne uvaža nobenega žita. Žitni izvoz iz Rusije je znašal v četvrtih (po 2·1 *hl*)

	pšenice	rži	ovsa	skupno
l. 1878.	17,265.944	10,010.996	7,629.722	42,280.472
„ 1879.	13,921.880	10,020.956	7,795.148	39,718.352
„ 1880.	6,139.297	5,967.444	7,196.339	23,823.439
„ 1881.	8,222.397	4.258.272	6,508.861	23,803.555
„ 1882.	12,823.094	5,650.244	9,393.390	34,447.527
„ 1883.	14,067.959	7,976.184	10,029.458	39,717.383.

Precèj žita izvaža tudi Rumunija, zlasti pšenice 2 do 2·5 milijonov, ječmena 4 do 5 milijonov, koruze 6 milijonov *hl*, v skupni vrednosti od 120 do 140 milijonov mark; menj Bolgarija z Rumelijo, 1 do $1^1/_2$ milijona *hl* pšenice in koruze. Srbija pa le v dobrih létinah kaj malega izvaža.

Za Rusijo najimenitnejša evropska žitna država je Avstro-Ogrska. Na Avstrijskem je od skupnih 52 milijonov oral 18,483.985 *or.* njiv, 5,349.025 travnikov in le 2,974.610 brez vsake kulture davka proste zemlje. S pšenico je bilo nasejanih l. 1885. 1,113.000 *ha*, na katerih je prirastlo $13^1/_2$ milijonov *hl*. Na Ogrskem pa so naželi za 2,751.000 *ha* $35^1/_2$ milijonov *hl*. Žetev na Avstro-Ogrskem je dala v 1000 *hl*:

	l. 1880.	l. 1881.	l. 1882.
pšenice	33.543	35.854	47.740
rži	25.205	30.561	33.654
ječmena	23 618	20.212	24.795
ovsa	20.257	23.249	26.803
koruze	30.908	25.477	32.903.

Vrednost vse žitne produkcije se ceni povprek za leto na 1675 milijonov gld. (2,792 milijonov mark). Izvažalo se je pa žita in moke 1000 *qu*. l. 1880. 8200, l. 1881. 8570 in l. 1882. 13.020 *qu*, v vrednosti 120, oziroma 125 in 182 milijonov gld. Največ se je izvažalo pšenice, ječmena in moke. Toda na drugi stráni se v Avstriji tudi uvaža precèj veliko žita iz Rusije, Rumunije in po nekoliko Turčije, na primer l. 1882. 7 milijonov *qu* v vrednosti 67 milijonov gld., in sicer pšenice 2,296.000 *qu*, koruze 2,468.000 *qu*, izvažalo pa se je pšenice v istem letu 4,335.000 *qu*, moke 1,816.000 *qu*, l. 1885. naželo se je poleg pšenice na Avstrijskem 25 milijonov *hl* rži, 16 milijonov *hl* ječmena in 32 milijonov *hl* ovsa, na Ogrskem pa 16 milijonov *hl* rži, 15 milijonov *hl*. ječmena, 19 milijonov *hl* ovsa. Avstro-Ogrska bi torej l. 1885.

lahko izvažala bila 6 milijonov *hl* pšenice in 3 do 4 milijone *hl* ječmena, pa zaradi konkurencije iz Amerike in Rusije je zastajal izvoz in bode težko dosegel številke z l. 1882.

Nemčija ni tako srečna, da bi pridelala dovolj žita za svojih 45 milijonov prebivalcev, dasi nažanje na leto 50 do 64 milijonov *qu* rží, 20 do 25 milijonov *qu* pšenice, 20 do 22 milijonov *qu* ječmena in 37 do 45 milijonov *qu* ovsa na 13,759.293 *ha* zemlje, katerih je 1,821.387 s pšenico, 5,927.210 s ržjó in 3,744.101 z ovsom nasejanih. Vrednost vse žitne žetve se je cenila za l. 1882. na 3000 milijonov mark. Da pokrije deficit, mora Nemčija uvažati vsako leto žita v vrednosti blizu 250 milijonov mark, največ pšenice, iz Rusije, Avstrije in Amerike, potem rží, ovsa in ječmena. V obče znaša žitni uvoz 500 milijonov mark, pa za 250 milijonov mark gre žita preko meje. Ta prikazen dela preglávico mnogim Nemcem, kajti ko bi se ob času vojske zapiral žitni uvoz v Nemčijo, bila bi Nemčija podobna trdnjavi, obkoljeni od vseh strani, kateri po použitem živeži pretí lakota.

Še veliko več žita, kakor Nemčija, mora uvažati Angleška. Znano je čudno agrarno razmerje v tej sicer najbolj razviti in najbogatejši državi. Malone vsa zemlja je v lásti nekaterih bogatih rodbin, katerim zemljo obdelujejo najemniki. Najhuje pa se godí irskim poljedelcem in dokler se na Irskem ne uredi agrarno razmerje, ne bodo minili nemiri in agrarni umóri. Gladstone se je prijel zdaj tega kočljivega vprašanja, vendar težko, da je dožene, kajti prezeló so pri tem zadeti interesi angleške cerkve. Irsko ljudstvo životári, podobnejše živini kakor človeku, v groznih stiskah, poleg njega pa razkošno živí na krasnih gradovih v potratni obilnosti lord ali kakšen škof s svojimi sinovi in hčerámi in z vso njih obiteljo. In ti gospodje pustošijo cele vasí ter opuščajo njive, da širijo tembolj prostor za parke in gozde, kjer se veselé z lovom divjačine. Ravno to pa se je godilo in se godí na Angleškem, zato obdelana zemlja, namesto da bi se širila, se krči. Pred l. 1860. bilo je 4 milijone akrov pšenične zemlje, l. 1882. le 3,003.960 akrov na Angleškem, 152.720 na Irskem, l. 1883. pa 2,613.162 na Angleškem in 94.802 na Irskem. Z ječmenom zasejane zemlje bilo je 1879. l. 2.931.809, a 1882. l. 2,452.077. Naželo se je 1883. l. pšenice 25·7, ječmena 29·7, ovsa 63·6 milijonov *hl*, rží pa le 638.000 *hl*. Vrednost posrednje žitne žetve ceni se na 818 milijonov gld. Z vsemi svojimi pridelki pokriva se le potreba za tretjino prebivalcev, za dve tretjini pa se mora uvažati žito in sicer pšenice 29, ječmena 6·3, ovsa 6·5, koruze 16·9 milijonov *qu*, poleg še moke 5·6 milijonov *qu*. Angleška je torej izdala za tuje uvažano žito l. 1881. gld. 711 milijonov, 1882. l 741 in 1883. l. 781 milijonov gld. Pšenica prihaja iz Amerike (13 milijonov *qu*), Rusije (6 milijonov *qu*), iz britiške Indije (5·7 milijonov *qu*) itd.; ječmen iz Evrope, ravno tako

oves, koruza pa večinoma iz Amerike. Predno je Amerika stopila s svojimi neizmernimi zakladi na žitni trg, nadvladalo je rusko žito, ki je pa bilo l. 1881. nazaj potisneno po ameriškem. Od 1871 do 1880 bilo je razmerje v odstotkih kar se tiče pšeničnega uvažanja: Rusija 20%, Amerika 48%, druge dežele 32%, l. 1881. Rusija le 7%, Amerika 64%, druge dežele 29%. Odsehmal pa se je spet razmerje izpremenilo Rusiji na korist, ki je dala 1882. l. 14·3%, a 1883. l. že spet 20·7%, Amerika pa je padla na 54, oziroma 40%. Vstopil je namreč nov faktor, s katerim se bo moralo odslej računati, to je Indija. L. 1873. se je prvič poskušala pšenica po ladijah spravljati iz Indije na Angleško. Od tačas se je čimdalje več zemlje v Indiji obdelovalo in zasevalo s pšenico. Znana zmernost indijskega prebivalstva omogočuje obdelovanje zemlje tako cenéno, da navzlic daljnemu transportu indijsko žito tekmuje na angleškem trgu z ameriškim in ruskim.

Ostaja še Francoska, katera tudi sáma ne pokriva žitne potrebe prebivalcev svojih. Z žitom nasejane zemlje je bilo l. 1882. skupno 15.001.000 *ha,* in sicer s pšenico 6·9, z ovsom 3·5, z ržjó 1·8 milijonov. Zaplenilo pa se je pšenice 94, rží 20, ječmena 12, ovsa 39, prosá 7, ajde 7·9 milijonov *qu.* Žita se uvaža v vrednosti 200 milijonov gld., namreč pšenice 10 milijonov *qu*, druzega žita do 9 miljonov *qu.* Rusija je dala l. 1883. pšenice 2·2, Amerika 3·6, Indija 1·6 milijonov *qu,* ali v odstotkih Rusija 21%, Amerika 35%. Indija 16%. L. 1881. pa je bilo razmerje: Rusija 14%, Amerika 49%, Indija 11%. Razmerje se ravná po létini, kakeršna je v raznih krajih, vendar se tudi že za Francosko kaže vpliv indijske žitne konkurencije.

Iz gori navedenih številk se vidi, da si Evropa sáma ne zadostuje z žitno svojo produkcijo. Priskočiti ji mora Severna Amerika in v novejši dôbi tudi britiška Indija. Severna Amerika, razširjajoča se med Atlantskim in Tihim oceanom. ima še neskončne nekultovane prostore, dasi so najboljši in najrodovitnejši že obdelovani. Od 9,331.360 *km,* (1900 milijonov akrov) je le 284 milijonov akrov ali 13% vse zemlje obdelovanih. Teh je bilo l. 1883. s pšenico zasejanih 36 milijonov, s koruzo 68 milijonov akrov. Toda zaradi padajoče pšenične cene se je, kakor že omenjeno, l. 1885. le 33 milijonov akrov s pšenico zasejalo. Po trditvi Semlerja pa je samó v petih državah: Arkansas, Michigan, Jowa, Minnessota in Washington še petkrat toliko zemlje za pšenično setev sposobne, kakor je je zdaj za vsem pšenici odmerjene. Torej se navzlic naglemu narastaju prebivalstva, ki je narastlo od 8 milijonovo 1820. l. na 56 milijonov 1884. l. in ki bode do konca tega stoletja se množilo na 100 milijonov, ni bati še za dolgo časa ne, da bi Evropa ne mogla dobivati žita iz Amerike. Cena pa, ki je po preobilni produkciji padla na najnižjo stopinjo l. 1885. do $6^1/_2$ gld. za *qu,* bode se vzdignila do take visokosti,

da se bode poljedelcu izplačalo pečati se s pridelovanjem pšenice. Za svoj konsum potrebuje se 102 milijona *qu* pšenice, 509 milijonov *qu* koruze, 148 milijonov *qu* ovsa in le 8 milijonov *qu* rží. Torej pribaja na glavo in leto 171 *kg* pšenice, 795 koruze, 132 ovsa, 12 rží in 20 ječmena. Koruze in ovsa se pa zaradi tega prideluje taka obilnost, ker se čimdalje več živine redí in pita. Izvažalo v Evropo se je v letih 1878 do 1883 povprek na leto 56 milijonov *hl* pšenice in moke, 26 milijonov *hl* koruze, in sicer narasta izvoz moke, zlasti pšenične. Več nego 25.000 málinov na vodo in pâr s 60.000 delavci se peča z mlenjem žita, kateri zmeljejo moke v vrednosti 500 milijonov dol. Za izvoženo žito in moko je dobivala Amerika v desetletji 1873 do 1883, blizu 6000 milijonov dol. ali 12 milijard gld. Zato se je Amerika v tem silno povzdignila in zaradi obilnih dohodkov tudi v industriji tako napredovala, da uvoz evropskih fabrikatov v Ameriko pada od leta do leta. Ob jednem se državni dolg plačuje in bode v petnajstih do dvajsetih letih popolnoma poravnan. Brez troškov za stalno vojsko in za obresti državnih dolgov državi ne bo trebalo terjati nobenih direktnih davkov, ker se bodo vsi državni troški lahko pokrili iz indirektnih, posebno iz cola ali carine. Kako hoče potem naš zemljelastnik, kateremu se v dobrih in slabih létinah jemlje blizu polovica dohodka po direktnih davkih in raznih prikladah, kako hoče tekmovati z ameriškim farmerjem, ki ne pozná davka, ki je preskrben z najboljšimi gospodarskmi stroji in prevaža svoje blagó po najnižjih železniških tarifih? —

Nov žiten konkurent se je prikazal Rusiji in Ameriki v britiški Indiji. L. 1871. izkrcalo se je na Angleškem indijske pšenice 125.000 *qu*, l. 1880. že 1 milijon, 1881. l. 3·7 milijonov, 1882. l. 9·9 milijonov in 1883. l. 7·7 milijonov *qu*, v vrednosti 72 milijonov gld. Ali bode Indiji mogoče, vedno toliko žita izvažati, kakor ga je v dobrih letih, bode pokazala prihodnjost, kajti iz Indije se je že dostikrat poročalo o groznih lakotah in zato je tam navada, da v dobrih létinah spravljajo žita v zakladnice, odkoder je potem v slabih dajejo ljudstvu. A zdaj ga izvažajo ne menèč se za slabe létine, ki gotovo ne izostanejo. Produkcijski troški pa so v Indiji celó nižji od ameriških in indijski žitni trgovci, oziroma zemljedelci shajajo o cenah, s katerimi celó Amerika ne more tekmovati. Še tudi to prednost ima Indija, da pšenica tam dozoréva že februvarija do aprila meseca in da se prinaša torej prva na žitni trg. S pšenico zasejane zemlje je v Indiji baje 8 do 10 milijonov *ha*, na katerih priraste 80 do 100 milijonov *hl*. Pšenica plénja, kakor v Ameriki, s desetkratnim pridelkom.

Omenjati je še Avstralije, kjer je 1¹/₂ milijona *ha* pšeničnega poljá, Kanade, Kalifornije, Chile, argentinske republike in Uruguay, katere države izvažajo več ali menj žita, ne da bi vpli-

vale na žitne cene. V starih časih je bila severna Afrika: Egipet in Algirsko, rimska žitna zakladnica. V naši dôbi pa se tam le malo več žita prideluje, kakor se ga potrebuje domá. Le kadar Nil zemljo dobro pognojí po povodnjih, preostaja nekaj žita za izvoz in se do 2 milijona *hl* pšenice prodava. S pšenico zasejane zemlje je le 374.000 *ha,* Algerija pa ima baje 3·2 milijonov *ha* žitnih njiv. V dobrih letih se prideluje 16 do 20 milijonov *qu* žita, katerega se do 2 milijona izvaža. V slabih létinah, na primer 1881. l. pa se je moralo uvažati žito. Kitaj in Japan se pečata bolj s pridelovanjem riža, kakor žita. V Japanu pa se tudi pšenica in ječmen sejeti in se nažánje pšenice okoli 15 milijonov *hl*, ječmena pa 25 milijonov *hl*. O Kitaji ni znano, koliko žita prideluje; gotovo velike mase, čeprav se preživlja njegovih 400 milijonov prebivalcev največ z rižem. Sploh ga skoraj ni kraja na naši zemlji razven najmrzlejših, kjer bi se ne sejalo to ali óno žito. Severna meja za žito teče v Ameriki med 56⁰ in 58⁰ širjave, v Sibiriji med 62⁰ in 64⁰ in seza v Evropi do 70⁰. Oves in rž raseta bolj proti severu, pšenica in koruza potrebujeti več toplote in roditi celó v srednji Afriki poleg riža.

Če seštejemo številke, kolikor je znanih o žitni produkciji, dobimo za vso zemljo v milijonih *hl* pšenice 782, rží 484, ječmena 294, ovsa 725, koruze 694 in ajde 140. Vrednost pa se ceni na 16.380 milijonov gld. Vsega žita se izvaža milijonov *hl* pšenice 122, rží 30, ječmena 26, ovsa 31, koruze 41 v skupni vrednosti 3.820 milijonov gld.

Ako se ozremo na žitno produkcijo domače zemlje svoje, kaže se nezadostna za potrebo. Uvaža se torej z Ogrskega in Hrvaškega na Kranjsko pšenica in turščica, na Štajersko turščica. Na Kranjskem je 135·818 *ha* njiv, med katerimi je zasejanih s pšenico 18·700 *ha,* z ržjó 14.620 *ha,* z ječmenom 14.000, z ovsom 18.000, s koruzo 15.300, s prósom 10.200, s stróčjem 3.000, z ajdo kot drugim nasadom 22.000 *ha,* s krompirjem 17.500, z repo kot drugim nasadom 11.200, s kapúsom 1.300 *ha*. Doraste pa pšenice 207.000 *hl,* rží 146.300, ječmena 14.000, ovsa 313.600, koruze 212.000, prosá 166 700, stróčja 20.000, ajde 203.400, krompirja 905.000, repe 243 900 *hl*. kapúsa 13 milijonov glav, detelje 392.000 *qu,* slame 1,240.000 *qu,* sena 1,834.000 *qu*. Žito se melje na 1604 málinih na vodo in na 4 málinih na pâr ter se iz 931.300 *qu* žita namelje 882.000 *qu* moke. Kruh se peče v 375 pekárnah, največ jih je v Ljubljani t. j. 37, v Kranji in Škofji Loki po 8, v Kamniku 16.

Žito je torej glavno živílo in človek bi se ob žitu lahko preživil brez živalske hrane. V žitu so namreč združene vse snoví, katerih potrebuje človeško teló za vzdrževanje, namreč beljakovíne, tòlšče in ogljikovi hidrati ali tolstotvori. Pšenica ima vsebin v 1000 delih vode 129·9, beljakovín ali protejinina 135·3, tòlšče

18·5, tolstotvorov 663·80, ječmen nekoliko več vode, 144·8, in tòlšče 26·3, pa menj protejinina, 122, in tolstotvorov 582. V pšeničnem kruhu pa, kakor sploh v kruhu je več vode, 431, in v tistem razmerji menj ostalih snoví, protejinina 89·8, tòlšče 18·5, tolstotvorov 470.

Riž. Velikemu delu človeštva, če ne večjemu, služi riž v glavni živež, kateri mu nadoméšča žito in — krompir. Kitajci, Japanci, Anamiti, Hindi in Malaji, torej skupno kakih 750 milijonov ljudi uživa riž in mnogo njih ne pozna druzega živeža. Koliko se prideluje riža, zna se le o nekaterih državah in tudi o teh ne natančno, o največji državi, o kitajski, pa ni nobenih podatkov. Riževih njiv je v tisoč *ha* v Indiji in Birmi 8.020, Javi 2.080, Japanu 2.716, Manili 1.256, Ceylonu 360, Cochinchini 300, Italiji 232. Žetev v teh državah daje 260 milijonov *qu* riža. Vseh 750 milijonov ljudi pa, ki se živé ob rižu, použije 750 do 1000 milijonov *qu*, če se povprek računa le jeden *qu* na jednega človeka ali 280 *gr* na dan, kar je gotovo jako malo in v nobenem razmerji s používanjem kruha v naših krajih ali na Francoskem, kjer se računa po 700 *gr* kruha na glavo in dan. Riž ima nekamo tisto kemično sestavo, kakor žito, namreč 92 vode, 50·6 beljakovín, 7·5 tòlšče in 834 ogljikovih hidratov. Riž torej popolnoma nadomeščuje žito. Vrednost riževe žetve ceniti se sme na 2000 do 3000 milijonov gld. V Evropi se riža pojé kakih 20 milijonov *qu*, ki se uvaža večinoma iz Azije. Največ riža použijejo Italijani, 22 *kl* na glavo. na Francoskem le po 2 *kl* v drugih državah še menj. V Avstrijo se uvaža do 500.000 *qu*, pa le 100.000 do 150.000 preko Trsta, ostalo pa iz Bremena, kjer je glavni trg za riž. Od riža si napravljajo Kitajci in Japanci opojljivo pijačo „somšu“, v Indiji pa pomešano s sladkorjem arak ali riževo žganje. Amerikanci, ki tudi sejejo riž, delali so od njega prvi jako fini skrob (štérko), v čimer jih posnemajo zdaj tudi drugod po mnogih fabrikah na Francoskem, Nemškem in Belgijskem.

Krompir. Peru v Ameriki je domovina njegova, kjer še zdaj v pomôrskih krajih raste divji, in od tamkaj so ga Španjolci l. 1560. prenesli v Evropo. Tačas jim ni prihajalo na um, da utegne tri stoletja pozneje nekazna gomoljnica kdàj biti najimenitnejša in malo ne jedina hrana mnogim milijonom nesrečnih revnih Evropcev.

Krompir ima v 1000 delih 727 vode le 13 beljakovin, 1·5 tòlšče in 173 tolstotvorov, kar ga pa dela še menj tečnega to je prevelika vsebina kalija (20—28 na 1000), in premala natrona (le 0·32—0·58 na 1000). Zaradi tega je krompir, ki ima vrhu tega med vsem sočivjem in žitom največ celuloze, po izreku lslavnega kemika Mulderja, ne le netečna, ampak naravnost škodjiva hrana in prava sreča za človeštvo bi bilo, ko bi se krompir

odpravil s planeta našega Da je tisti pesnik Knobelj iz Kranja(?), ki je začetkom tega stoletja izdal precèj znane robate pesmi svoje, znal slabe nasledke preobilnega pridelovanja krompirja, ne bi bil o njem tako oduševljeno pel, kakor je to storil v pesmi o „podzemeljskih jabolkih." Na Nemškem dolžé zdravniki krompir da se tuberkuloza in škrofuloza tako grozno širiti. Ako ljudje nimajo druzega živeža, kakor krompir, zbolevajo na legarji za lakoto (Hungertifus), o čimer se je večkrat poročalo iz tistih krajev na Češkem, kjer je krompir glavna hrana. In vendar se krompir na vedno večjih prostorih nasája tako, da se ga v Evropi na leto prideluje po 700 do 800 milijonov *qu* v dokaz rastoči siromašnosti ljudske večine, katera si s krompirjem polni želodec, da ne čuti lakote. Na čelu stojí Nemčija z 225 milijoni *qu*, kateri prirastejo na 2,765.547 *ha*, in sicer ima Prusija 1,880.265 *ha*, Silezko 317.008 krompirjevega poljá. Na glavo in leto prihaja v Nemčiji po 500 *kg*, jedino na Irskem še več, namreč po 679. Povsod drugod menj, na primer na Belgijskem 415, na Avstrijskem 354, na Ogrskem le 165, na Francoskem 292, na Ruskem 190, v Italiji le 25, na Kranjskem 200 *kg*. Pri konsumu pa ni smeti pozabljati, da se od krompirja žge tudi žganje in to je drugo zlò, katero je zakrivil krompir. Da ni krompirja, ne bi se moglo tako cenéno kuhati žganje in ljudstvu dajati priliko k žganjepitju, ki je še posebno škodljivo z ozirom na potóko (Fusel) krompirjevca. Vrednost krompirjeve produkcije znaša kakih 3000 milijonov gld., promet pa v izvozu 24, v uvozu 36 milijonov goldinarjev.

Navadnemu krompirju podoben je sladki krompir ali b a t a t a, korenska gomoljnica necega slapa, ki rase v toplih krajih Amerike in Azije, pa tudi v Afriki. V severni Ameriki se izkoplje tega podzemeljskega sadú do 13 milijonov *hl* na leto.

Zdravejšo in tečnejšo hrano od teh gomoljnic dajejo nam **stróčnice** ali kožúlnice. Zrnje stróčnic, fižol, bob, grah rabi vsem národom kot priljubljen in imeniten živež. In kako bi ne? Po svoji sestavi je stróčje: fižol, bob, grah in leča podobno mésu in ga lahko popolnoma nadomeščuje. Fižol, bob in leča imajo po 223—264 beljakovin in poleg 526 do 560 ogljikovih hidratov in 20 do 24 tòlšč, mesó 166 do 174 beljakovin in 25 do 28 tòlšč. S stróčjem se torej človek lehko živí in ceneje, kakor z mesom. Stróčnice rastó povsodi, izvzemši najmrzlejše kraje. Na severnem pásu sadí se bob, grah, fižol, leča in grašica. Po srednjem pásu, v katerem ležé južna Francoska, Španjska, Italija, severni Kitaj, severna Afrika in severni del ameriških Združenih držav sadé čícarko (cicer arictinum), robačko (Lathyrus sativa) in soja-bob (Dolichos soja). Rastó pa tudi stróčnice severnega pása. Po južnem pásu, v Egiptu, Kitaji, Japanu sadé ravno omenjene stróčnice, posebno soja-bob, dalje čícarko in zemeljsko pistacijo (Arachis

hypogda), katere stróčje v zemlji dozoreva in ki je poglavitni živež zamúrcem v srednji Afriki. Iz pistacije se preša tudi olje, ki se rabi mesto olivnega olja.

V južnih krajih, ker se ljudje hranijo z rastlinskim živežem in sicer največ z rižem, dajó stróčnice tisto beljakovino, katere je neobhodno treba životu poleg obilnih ogljikovih hidratov rastlinske hrane Mesojedec pa ne potrebuje k mésu še stróčja, zlasti če mu ni treba napenjati svojih telesnih moči. Največ stróčja se prideluje na Kitajskem, kjer je velikanska fabrikacija konserv, ekstraktov in sira od boba in graha. Od soja-boba nareja se nekov mehak sir, ki je jako po ceni in služi živežem mnogim milijonom kitajskih delavcev. Po nekaterih krajih prirasta toliko stróčja, da ga sprešajo in ž njim zemljo gnojé. To gnojílo se tudi izvaža iz pristanišč, trgovini odprtih in zánje in za izvažani grah in bob se skupi 14 do 15 milijonov gld.

Mnogo stróčja prideluje Egipet, do 10 milijonov *qu*, katerega se izvaža za 8 do 9 milijonov gld., največ na Angleško. Tudi v mali Aziji prirasta več stróčja, nego ga potrebujejo samí. Po evropskih državah se sadí stróčja obilno v Nemčiji, kjer ga pridelajo 11 milijonov *qu*, v Avstriji 4 milijone *qu*, na Francoskem 6 milijonov, na Italijanskem 4 milijone *qu*, Rusija kakih 10 milijonov, katerih 700 000 do 800.000 *qu* izvaža, Angleška 6 milijonov *qu*, sploh vsa Evropa po cenitvi Scherzerjevi 50 milijonov *qu*. Použije pa stróčja 52·5 milijonov *qu*, mora torej v pokritje deficita uvažati 2·5 do 3 milijone *qu* v vrednosti 25 do 30 milijonov gld. Povprek prihaja v Evropi na glavo in leto po 15 *kg* stróčja, na Angleškem po 20 *kg*, v Nemčiji po 14·3, na Španjskem po 26, na Avstrijskem le po 11 *kg*. Severna Amerika použije 12 milijonov *qu*.

Sočivje: repa, pesa, korenje, zelje, kumare, óhrovt, solata itd. tudi ni majhen faktor v človeški hrani, po leti zeleno, po zimi shranjeno in skisano, zlasti kislo zelje in kisla repa. Koliko se prideluje sočivja po svetu, o tem še pogrešamo številk, na Nemškem baje 67 milijonov *qu*, katerih pa se dve tretjini porablja za fabrikacijo, pesa za sladkor. Torej bi ostajalo za glavo in leto 48·5 *kg* ali 136 *gr* za osebo in dan. Za Angleško se ceni 150 *kg* na glavo in leto. Na Francoskem použije kmet blizu do 240 *gr* prištevši stróčje. Pri nas je po zimi kislo zelje imeniten del kmetske in tudi gosposke hrane. Malo dni je, da ne bi na kmetih zelje prihajalo na mizo. Redilnost res ni velika, ker ima sočivje v 1000 delih le 15 do 20 beljakovin in 50 do 80 ogljikovih hidratov, tòlšče le 2 do 3, vode 850, pa hrana pomešana s fižolom, grahom ali žganjci je zdrava in tečna. Na Italijanskem se použije menj sočivja, le 70 *gr* na glavo in dan, po vsi Evropi povprek 115 milijonov *qu* ali 100 *gr* na glavo in dan.

Omeniti je še nekaterih rastlín, katerih sad nadomestuje kruh, najprej sivega prosá ali sivke (sorghum), ki se prideluje v gorkih krajih v Egiptu, Algeriji, v srednji Afriki, v Indiji, na Kitajskem in v južni Ameriki, pa tudi že na Goriškem, v Istriji in Dalmaciji. Sago-palma rase pod ravníkom in njen mózeg služi prebivalcem najgorkejših krajih mesto kruha. Močnati mózeg sušé in ga pekó. Da se mora jedna rodbina preživíti, treba ji 400 tacih palmovih dreves, kajti vsako drevó v osmem do petnajstem letu dôbe svoje se mora podreti, sicer se posuši mózeg. Drevó vzrase po 9 do 10 metrov visoko in ima do 300 *kg* moke. Jeden oral zasajen s sago-palmo daje toliko živeža, kolikor 10 oral pšeničnega poljá. S sago pa se hranijo le divji národi in med bolj civilizovanimi samó revnejše ljudstvo, ker sago ni niti tako ukusen, niti tako redilen, kakor riž. V Evropi je sago znan kot hrana za otroke Dobivamo ga iz Singapora preko Angleškega. Sago-moki podoben je Arrow-root-moka od korenin marante urundinacee, ki rase na Jamajki in Tapioci in ki se dobiva v zapadni Indiji. V tropiški južni Ameriki nadomestuje moka od korenine mandioke ljudstvu kruh. Koren je do čevlja dolg in tehta 10 do 15 *kg*. V dveh letih doraste, da se lahko izkoplje. Potem se zmelje in izpreša, da se odpravi strupeni sok. Konečno se dobro posuší. Prideluje se pa toliko mandioke, da se ne le ljudska masa v tropiški Ameriki, posebno v Braziliji preživlja, temveč se je še nekaj izvaža. Poleg teh gomoljnic se sadíta v južni Ameriki, na Molukah itd. *Arum* in *Yamsov* koren, ki dajata dobro skróbno hrano.

V tropiških krajih je mnogo drevja, katerega sadje uživajo prebivalci mesto kruha. Najimenitnejša so: datljeva palma, kokos-palma, banana, dinjsko ali melonsko drevó, kostanj in krušno drevó.

Datljeva palma je Arabcu po pravici „sveto drevó“, kajti daje mu malone vse, česar potrebuje, zlasti živež, in zato je Muhamed ukazal vernim svojim Arabcem: „Čestite datljevo drevó, onó je mati vaša.“ Datljeva palma je bogastvo rodbine in Schweiger-Lerchenfeld pripoveduje, da je v Omanu, kjer je palmov gozd 40 ur dolg in 2 uri širok, vsako drevó vpisano v registru lastníka svojega. Jedno sámo drevó, če dobro rodí, lahko živí jedno rodbino vse leto in povrhu še velbloda, kateremu mečejo kuhane datljeve koščice. Datelj se jé présen ali suh, kuhan v surovem maslu, stiskan v kolačih, mešan z rižem, vkuhan z mlekom, prážen z mastjo in polit s strdjó. Od datlje se pripravlja vino, žganje in jesih, pa tudi sladkor do 650.000 *qu.* Drevó ráse v subtropiškem opasji Afrike, v Arabiji in Siriji do Inda. Drugod ne rodí. V osmem letu prinaša prvi sad in rodí 50 do 60 let. Datlje se obirajo meseca junija po 25 do 125 *kg* raz jednega drevesa. V Arabiji se živí ob datlji 5 milijonov ljudi. Egiptčani plačujejo davek od vsakega drevesa. Naštetih je 5 milijonov dreves, ki

dajejo 6 milijonov *qu* sadja v vrednosti 20 do 24 milijonov gld. V Algeriji je 4 milijone dreves, ki dajejo 3 do 4 milijone *qu* dateljnov. Sad dozoreva meseca junija in ostane svež do dva meseca. Posušeni dateljni se izvažajo, največ iz Adena, 32.500 *qu*, iz Egipta 3200 *qu*, iz Tunisa 3000 *qu*.

Še večje imenitnosti je *kokosna palma* (cocos nucifera), kajti ob njenem sádu se živí blizu 100 milijonov ljudi v tropiških krajih azijskih in na otokih južnega morja. Živež daje kokosni oreh, katerega sladko, trdo jedro je debelo kakor nôjevo jajce. Iz njega stiskajo kokosno mleko, ki se pije sveže ali v hlebih posuší. Pa tudi vsi drugi deli drevesni služijo človeku. Zeleno listje mu je sočivje, posušeno krma živini. Od lesa se gradé koče, od korenin pletó košáre in drugo posodo. Z velikanskimi listi vrhu drevesa si krijó tamošnji prebivalci strehe svojih kóč ali jim rabijo za solnčnike. Listovi peclji služijo kot palice in metle. Od mleka se dela palmovo vino in sladkor, iz jedrčja pa se stiska kokosno olje. Kokosna palma je torej po zaslugi v visokih čislih in v veliki vrednosti pri národih, kateri jo gojé, in pristaje ji naslov: „Palmova kraljica“. Ob jedni palmi se živí lehko več ljudi. Scherzer je bil navzočen na otoku ceylonskem pri pravdi, ko je šlo za 2520. del lastninske pravice do 10 kokosnih palm.

Menj razširjeno je k r u š n o d r e v ó (Brotfruchtbaum, Artocarpus incisa). Tudi onó se nahaja na otokih Tihega oceana, odtod se je zaplodilo v južno Ameriko. Tega drevesa omenja že Cook. Kdor je na otokih južnega oceana sadil le 10 tacih dreves, izpolnil je dolžnost svojo záse in za potomce svoje bolj, nego Evropec, ki se trudi leto in dan, da družino svojo preskrbuje s pičlo hrano in otrokom zapušča kako majhno doto. Ob treh drevesih se živí človek. Sad je podoben dinji, podolgast, sočnat in tehta po 5 do 40 *kg*. Kuha se ali peče in diší, kakor pšeničen kruh. Drevó nosi sad 8 do 9 mesecev, ker drug za drugim dozoreva ter se obira po trikrat v letu

Banane ali *pisangi* rastó povsod v tropiških krajih, ne da bi trebalo se posebno truditi z njihovo kulturo, na močvirnati zemlji. Na 2 do 10 metrov visokem grmovji z 2 do 4 metra dolzimi, $^1/_2$ *m* širokimi listi visi debel, sočnat, sladek sad, ki se lahko použiva zrel in nezrel présen, suh, pražen ali pečen. Od banane se napravlja tudi žgana pijača. Zgoranje brstje daje dobro sočivje, listje služi za pokrivanje streh. Kadar se poseka staro deblo s sadjem, požene še isto leto trikrat iz korenin novo deblo, ki v treh mesecih že spet daje sad tako, da se od jedne rastline dobiva do 75 *kg* sadú. Na istem prostoru, na katerem bi priraslo 19 *kg* pšenice ali 231 *kg* krompirja, rodí banana 2000 *kg* sadú. Delavec potrebuje za živež po 12 banan na dan.

Papaya ali melonovo drevó se gojí v tropiški Ameriki, rase pa tudi v Afriki in na Kitajskem. Po nekaterih krajih braziljskih

nadomestuje papaya krušno drevó. V najnovejšem času se je iz soka papaye pripravljeno zdravilo: papayotin, poskušalo proti difteritidi in se močno hvalilo.

Sadno drevje. Mi nismo tako srečni, da bi nam rasla sama ob sebi drevesa, s katerih sadom bi se človek lehko živíl brez truda in dela, kakor Arabec ob datljevi palmi, otočar na Tahitu ob krušnem drevesi, Abisinec ob banani, Brazilijanec ob papayi. Naše sadno drevó, ako ni požlahneno, dáje drobán, neukusen, zopern sad, češnje za ptiče, lesnike in lesnjáče za jesih. Pri nas se mora drevje skrbno nasajati, žlahniti in treba mu je streči in gnojiti, toda potem nam izkazuje hvaležnost svojo z obilnim, ukusnim in zdravim sadjem. Redílnost našega sadja sicer ni velika, jabolka in gruške imajo v 1000 delih le 3·9 beljakovin in 11 do 13 ogljikovih hidratov, vode pa 821, torej se sadje med živež ne more v poštev jemati, ali tem bolj je hladilno po leti, krepilno in koristno za prebavljanje. Posušeno, zlasti na kmetih nadomestuje v zimskem času tudi kruh.

Sadjarstvo je čim dalje imenitnejši faktor v poljedelskem gospodarstvu, odkar se ne splačuje žitno pridelovanje, vinógrade pa uničuje trsna uš in strupena rosa (perenospora). Sadjarstvo še posebno pospešujejo popolnejša občila, železnice in parobrodi, po katerih se dozoreli sad prevaža v oddaljene kraje, da se tam présen povžije. Zgôdnje črešnje iz Vipave in Goriškega gredó v Gradec, na Dunaj in še dalje na sever, kar bi nemogoče bilo brez parne sile. Žlahtna jabolka iz Štajerskega rómajo na Poljsko in Rusko do Petrograda in Moskve in na jug v Rumunijo in Turčijo. Domá jih pa še dovolj ostaja za použitek in jábolčnik. Ravno tako gruške, katerih se mnogo posuší. Slive in češplje, vsako leto plodovite, dajejo izvrstno žganje, slivovko, posušene pa se razpošiljajo po sveti. Kostanj je nekamo bolj južno drevó, vendar rase tudi pri nas in rodí tečne in ukusne kostanje. Oreh s svojim jederčastim sadom pa se, žàl, čimdalje bolj izsekava zaradi trdega svojega lesa, ki se prodaja po visoki ceni.

Avstrija je izvozila 1882. l. za 7 milijonov gld. sadja, presnega za $2^1/_2$ milijonov, suhega pa za $4^1/_2$ milijonov gld. Uvozilo pa se je južnih sadnih pridelkov: oranž, citron, rozin, dateljnov za blizu 8 milijonov gld. Največ in najlepšega sadja rase na Francoskem, a vendar poleg tega je uvažala v letih 1879. do 1883. za 36 do 48 milijonov gld. raznega sadja, izvažala pa za 16 do 24 milijonov gld. Ogromne mase sadja présnega, suhega in konserv uvaža Angleška, namreč za 90 milijonov gld. Na Nemškem je sadjarstvo posebno v južnih in zapadnih krajih zeló razvito. Prusija ima 25 milijonov sadnih dreves, na Badenskem se prideluje na 15.000 *ha* 500.000 *qu* sadja, po vsi Nemčiji pa 3 milijone *qu*. Za vso Evropo se ceni vrednost použitega sadja na 300 milijonov goldinarjev za 30 milijonov *qu*, torej bi prišlo

na glavo in leto po 8·5 *kg*, v naših krajih sevé veliko več. Iz ameriških Združenih držav se je uvažalo 1883. l. sadja za 50 milijonov gld., izvažalo za 8·5 milijonov gld. S sadnim drevjem zasajene zemlje je tam 2 milijona *ha*, na kateri prirasta sadja v vrednosti 480 do 500 milijonov gld. Špansko izvaža južnega sadja za 24 milijonov gld., ravno toliko Italija in Turčija, in Grška za 12 do 15 milijonov gld.

Citrone in oranže prihajajo iz dežel ob Srednjem morji k nam, zlasti iz Italije, kjer je 4,800.000 citroninih in 5½ milijonov oranžnih drevesec, ki rodé 1260 milijonov citron in 1600 milijonov oranž. Sama Angleška použije teh sadežev za 15 milijonov gld., Nemčija za 1·8, Avstrija za 800.000 gld. V New-Jorku se je izkrcalo l. 1882. 174 milijonov oranž in 278 milijonov citron, ki so prišle iz srednje-morskih pristanišč.

Fige rastó v mali Aziji, na Grškem, Italijanskem, Francoskem itd. pa tudi v Istri in Dalmaciji; najfinejše prihajajo iz Smyrne. Na Angleškem jih pojedó za 2½ do 3 milijone gld., na Francosko se jih uvaža za 3 do 3½ milijonov gld., v Nemčijo le za 360.000 gld., v Avstrijo za 1,600.000 gld.

Mandeljnovo drevó raste sicer tudi v naših krajih, rodí pa najbolj na Italijanskem, Španjskem in južnem Francoskem, odkoder dobivamo najukusnejše mandeljne. Italija razpošilja mandeljnov 65.000 *qu* v vrednosti 5·5 milijonov gld., Španjska 32.000 *qu*, Avstrija jih uvaža za 1,700.000 gld., Nemčija za 2,800.000, Angleška za 2 do 3 milijonov gld.

Grozdje se uživa présno ali posušeno — o glavnem produktu grozdja, vinu, govorimo pozneje — in se razpošilja zlasti kot posušeno: korinte, rozine, cibebe iz južnih v severnejše kraje. K o r i n t e so posušene jagode drobno-jagodnega, brezpečkega, črnega grozdja, ki se nasaja po nekaterih krajih na Grškem, po vsem na 41.000 *ha* zemlje. Izvaža se 1 milijon *qu*, cena za *qu* je 24 do 36 gld. R o z i n e prihajajo po največ iz male Azije preko Smyrne, kakih 500.000 *qu* v vrednosti 12 milijonov gld. Suho grozdje se razpošilja tudi iz Italije 25.000 *qu*, Španjskega 350.000 *qu* v vrednosti 10 do 12 milijonov gld. Francoska pa, odkar je trsna uš uničila blizu tretjino vinógradov, uvaža po 600.000 do 700.000 *qu* rozin, da popravlja in nareja vina. Velik konsument je tudi Angleška, 775.000 *qu* korint in 208.000 *qu* rozin.

Glive ali gobe spadajo v rastlinski živež ter so tačas, kadar rastó, priljubljena jed na kmetih in ker rastó divje in ž njimi ni druzega dela, kakor nabirati jih, torej cenéna so hrana. Razume se, navadne glive, lisíce, kravše, turki, blagve, sivke itd., finejše pa, kakor gomoljika (tuber cibarium), morhela (morchella esculenta) in šampinjon (agaricus campestris) prihajajo le na mizo bogatinovo. Gomoljika je najžlahtnejša gliva in se prideluje na Francoskem in

Italijanskem. Doraste šele v šestih letih do prave velikosti. Gojí se v hrastovih gozdih, kateri dajejo po gomoljikah do 2400 fr. prihodka za *ha*. Dohod iz gomoljik se ceni na Francoskem na 18 do 20 milijonov gld., a preko meje gre od pridelovanih 15.000 *qu* le do 2000 *qu*. Prav veliko gliv uživajo Kitajci in Japanci, ki jih tudi izvažajo posušene v Kitaj.

2. Dišave.

Lehko bi shajal človek brez dišav, pa tako smo že razvajeni, da nekatere dišave, imenujem le poper, ne pogrešajo se celó na mizi siromakovi, druge: cimet, klinec ali žebinec, žafran vsaj ob slovesnih prilikah v kmetski hiši začinjajo jedí. Med domačimi dišavami so najimenitnajše kumin, janež in koper.

Kumin se seje na Nemškem, Moravskem, v Rusiji in daje seme, od katerega se iztiska eteriško olje, ki je jako priljubljeno, posebno da se prideva žganju (kuminovo žganje, Kümmelbranntwein). Na *ha* prirasta 14 do 17 *qu* semena. Iz 100 *kg* se dobiva po 4 do 6 *kg* ólja. Nemčija, dasi sáma pridela mnogo kumina, uvažala ga je l. 1883. za 654.000 mark, Avstrija 1882. l. 5671 *qu* v vrednosti 214.000 gld.

Janež rase divji v orijentu, pri nas pa se sadí. Seme daje kruhu prijeten ukus. Tudi koper se na Francoskem, Nemškem in v Avstriji gojí kot trgovska rastlina. Na *ha* prirasta 16 do 20 *qu*, cena *qu* je po 30 do 40 gld.

Žafran je domá v orijentu, pa se je že davno vdomačil pri nas, na Italijanskem, Francoskem in Španjskem. Najboljši avstrijski žafran raste na Nižje-Avstrijskem v Meissavu, glavni trg zánj je v Kremsu. Kako težavno pridobivati žafran, kaže se iz tega, da 350.000 do 400.000 cvetlic daje šele $^1/_2$ *kg* suhega žafrana. Izvaža se ga iz Španjskega na Francosko za 4 milijone gld., iz Italije in iz srednje Amerike, iz Mehike, kjer se ga mnogo sadí.

Najimenitnejša dišava pa je *poper*, priljubljen zaradi svojega ognjeno-aromatiškega ukusa pri civilizovanih in barbarskih národih, kot začinba mnogih jedi. Črni poper raste na grmíčih, ki se v celih plantažah gojé v vzhodnji Indiji in na Molukih. Vmes so druga drevesa, po katerih se vijejo poprovi poganjki. V tretjem letu začne grm roditi, ostaja plodovit do dvajsetega leta, potem hira in se posuší. Najbolj čislan je črni poper z malebarskega obrežja. Beli se napravlja od črnega, ki se vlaga v vodo, dokler se ne napihne in lusko raztrga, da se odlušči od jedra. To pa je le mogoče pri nezrelih jagodah. Kajenski poper se dobiva s Španjskega, Francoskega, od Ogrskega (paprika) in južne Amerike. Dosti rdečega popra gre na Angleško. Še so razne poprove vrste, ki divje rastó, med temi takozvani betel, katerega ognjeno-

aromatiško listje zvečijo azijski národi, Piper cubeba, poznan kot zdravilo itd. Angleška porabi 44.000 *qu* popra, Nemčija 21.500, Francoska 39.300 *qu*, Avstrija dobiva preko Trsta le 800 *qu*, na Ogerskem služi največ domača paprika, ki je tudi po drugi Avstriji priljubljena. Združene države uvažajo 40.000 *qu*, Kitaj 30.000 *qu*. Vesoljni konsum se ceni na 300.000 *qu* v vrednosti 21 milijonov gld. Največ, to je 130.000 *qu* razpošilja se ga iz Singapora.

Ženef se dobiva od semena rastlin: črni in beli ženef (sinapis nigra et alba), ki ga sejejo tudi pri nas, ali še več na Nemškem, kjer je 1500 *ha* ženefove zemlje. Toda domači ženef ne zadostuje in prihaja ga še več kakor 500.000 *qu* iz Indije, zlasti na Francosko, kjer se ga použije največ, pa tudi razpošilja v druge dežele (kakor znani francoski ženef). V Avstriji je najbolj znan kremsijski ženef.

Muskatni oreh rase na 10 metrov visokem drevesu na Molukah. Drevó začne roditi v osmem letu in ostane rodovito do osemdesetega. Jedro, debelo, kakor jedro našega oreha, obkrito je z usnjato, žolto luščino — muskatnim cvetom. Holandci so še v minulem stolétji imeli monopol s trženjem muskatnega oreha, ki je le rasel na njihovih kolonijah, na bandajskih otokih. Da so ohranili visoko ceno, niso Malajcem dovolili novih nasadov in so celó, kadar je preveč priraslo muskatnih orehov, preobilno žetev sežigali. Ravno tako so delali s cimetno skorjo, dokler otoki niso prišli v róke Angležem. Na bandajskih otokih se šteje 500.000 muskatnih orehovih dreves, ki rodé do 10.000 *qu* orehov v vrednosti $1^1/_2$ milijona gld.

Žebinci ali klinci so cvetno brstje žebinskega drevesa (caryophyllus aromaticus), domá na Molukih. Drevó je po 6 do 13 metrov visoko in malone vse leto v cvetji. Nerazvito cvetje se obira od oktobra do decembra meseca. Vsa produkcija se ceni na 60.000 *qu*, toda v Evropo se uvaža le 10.000 do 15.000 *qu*. Preostanek gre v Indijo, in na Kitajsko, kjer se žebínci vkuhani v sladčicah radi jedó.

Piment ali nageljnovo cvetje se zovejo posušene jagode nekih v zapadni Indiji in Mehiki rastočih mirt. Pravo pimentno drevó je prvotno domá na Jamajki.

Cimet, ta posebna na kmetih priljubljena in prijetna dišava je tenka aromatiška skorja lavorovega drevesa (Laurus cinnamonum), rastočega na Ceylonu, pa tudi v južni Ameriki. To drevó rase le na kremenastih tleh in hoče močno vročino in pogosti dež, kar se nahaja le ob morskem bregovji. Vzrase po 9 do 10 metrov na visoko in poganja veje 1 do $1^1/_2$ metra dolge, katerih skorja se lušči od majnika do oktobra meseca in naglo na solnci posuší. Najboljši cimet je tenak, kakor popir, mehak, zlate barve, sladkega in pikantnega ukusa. Na Ceylonu je 13.500 *ha*

zasajenih s cimetovim lavorjem, ki dajejo 9000 *qu* cimeta na leto. Skoraj ves gre na Angleško, odkoder se razpošilja po svetu. Francosko ga porablja 3000 *qu*, Nemčija 2000, Angleška 1500 *qu*. Vsa cimetova produkcija znaša okoli 15.000 *qu*.

Kasija ali takozvani kitajski cimet je veliko cenejši in se dobiva od kasija — lavorovega drevesa, ki raste po vsem južnim Kitajskem, v Ananamu, na Ceylonu, na mudiških otokih itd. Kitaj je 1883. l. izvažal 46.200 *qu* kasije.

Ingver je stara, že Rimljanom in Grkom priljubljena dišava. V srednjem veku se ga je mnogo použilo vkuhanega v sladkorju. Rase v južno-vzhodnji Aziji, odkoder se je rastlina (zingiber oficinale), katere posušeni koren je ingver, zasadila v zapadni Indiji. Z Jamajke se izvaža 18.000 *qu*, največ na Angleško.

Slastno-dišeča *vanilija* je strok neke orhideje (Vanilla aromatica), ki raste v južni Ameriki, pa aroma svoj dobiva šele posušena. Strok se nabira od decembra do marcija meseca. Vsa produkcija znaša 1300 *qu* v vrednosti 3 do 4 milijone gld.

Kardamome, v starem času in srednjem veku jako priljubljena dišava, rabi se zdaj še največ v Skandinaviji in na Ruskem za likêrje in dobiva se iz malabarskih otokov, kjer rase strok na 1 do $1^1/_2$ metra visokih rastlinah (amomum). Razpeča se ga 6000 do 7000 *qu*, cenjenih na 2 milijona gld.

K dišavam spada tudi *hmelj*, ker njegov sad oziroma cvetje ni redilno, temveč le služi, da pivu daje tisti prijetni aromatično-grenki ukus, brez katerega bi ne maralo toliko ljudi za to od ječmena kuhano pijačo. V národno-gospodarskem oziru pa zavzema hmelj prvo mesto. Nas Slovence še posebno zanima, ker se je v novejšem času, ko so odrekle kmetu vse druge kulture, na mnogih krajih začel saditi, pa le s prehodnim vspehom, ako se mu cena ne bode zboljšala. Ne le da so troški prvega zasajenja silno visoki, ker se mora zemlja vsaj 1 meter globoko prekopati in se k vsaki rastlini postavljati do 8 metrov dolga raja, ki velja 12 do 18 kr., stane tudi obdelovanje več, kakor pri vsaki drugi trgovinski rastlini. Ti troški se vračajo le pri primernih cenah; ako teh ni zaradi preobilne produkcije, potem so hmeljniki prava nesreča posestnikova.

Glavna hmeljska produkcija je na A n g l e š k e m, kjer dobivajo v dobrih létinah do 400.000 *qu*. Na N e m š k e m je 40.000 *ha* hmeljnikov, na katerih se nabere 351.000 *qu*. Bavarsko že iz starih časov hmelj prideluje in je imelo l. 1882. na 22.348 *ha* hmelj zasajen, l. 1850. le na 10.500 *ha*, kar dokazuje pretirano množitev hmeljarstva in bodi v svarilo za preobilno kulturo te rastline. Na A v s t r o - O g r s k e m je češko kraljevstvo znano zaradi svojega izvrstnega hmelja in ravno tako izvrstnega piva. Produkcija znaša na Češkem 75.000 *qu*, na zgorenjem Avstrijskem

12.500 *qu*, na Gališkem 6500, na Ogrskem 2000, na Štajerskem 5000 do 6000 *qu*.

Na Štajerskem, kjer se je hmelj poprej gojil le okoli Feldbacha, zasadil se je v poslednjih letih na več sto *ha* v Savinjski dolini. Prvi vspeh je bil dober in tako vabljiv, da so se ljudje s pravo strastjo lotili hmeljarstva. Pri cenah od 300 do 600 gld. za *qu* se je res kultura tako izplačala, da so se v par letih pokrili troški prvega nasada. Toda prišla je reakcija v cenah zaradi dobrih létin na Angleškem in danes (meseca aprila l. 1886.) je cena navadnemu hmelju 20 do 30 gld. za 100 *kg*. Poznam hmeljárja, ki je hmelj po branji l. 1885. poslal v Žatec na Češkem in zánj nì toliko dobil, kolikor so znašali troški za vožnjo in založnino. V Savinjski dolini se je pridelalo v poslednjih letih 3000 do 4000 *qu*, pa zasadilo se je toliko novih hmeljnikov, da se je pričakovalo v malo letih 6000 do 7000 *qu*. Ako računamo le 4000 *qu*, znaša dohodek pri ceni 300 gld. 1,200.000 gld., pri ceni 30 gld. pa le 120.000 gld., razloček, kakeršen se ne nahaja lehko pri katerem pridelku. Hmeljarstvo je torej pravi „risiko“, ki ne sodi za kmeta, ako se mora zadolžiti, kadar napravlja hmeljnik. Tudi preveč take kulture imeti, ni varno, ker so letni troški obdelovanja presilni, presezajoči celó vinógradske.

Belgijska in Holandija pridelujeti 100.000 *qu*, Francoska pa le 30.000 *qu* hmelja. Tem bolj pa se razširja hmeljarstvo po južni Rusiji, posebno pa v severni Ameriki, kjer se je 1883. l. nabralo 140.000 *qu*, a domá porabilo le 100.000 *qu*.

Hmelja branje je znašalo v *qu*.

	l. 1880.	l. 1881.	l. 1882.	l. 1883.
v Nemčiji	169.625	203.412	182.485	212.500
„ Avstriji	63.650	51.690	54.500	52.500
„ Belgiji in Nizozemskem	62.500	55.000	25.000	56.500
„ Franciji	15.000	24.000	15.000	25.000
na Ruskem	—	—	—	20 000
„ Angleškem	225.000	240.000	80.000	270.000
v drugih državah	20.000	22.500	21.500	1.000
„ Ameriki	100.000	125.000	140.000	140.000
„ Avstraliji	—	9.000	10.000	10.000
skupaj	655.775	730.602	528.485	787.500

Pokuha se pa hmelja v pivu *qu* na Nemškem 160.500, od tega na Bavarskem 61.500, v Avstriji 45.500, (na Kranjskem 180), v Belgiji 32.500, na Ruskem 9000, na Francoskem 26.500, na Angleškem 300.000, sploh v Evropi 593.000, v Ameriki 100.000, v Avstraliji 7.500 *qu*. Vrednost vsega tega hmelja je jako različna, kakor že povedano. Če se *qu* ceni le na 70 do 100 gld., znašala bi vrednost hmeljeve konsumcije 50 do 70 milijonov gld.

3. Užitnosti in dražíla.

Lehko bi človek živel brez sladkorja in kave, čaja in čokolade, škoduje mu celó na zdravji tobak in še huje opij, pa niti najrevnejše rodbine ni, v kateri bi se ne pila kava ali njeni surogati in prav malo je že moških, ki ne bi pili tobakovega dima ali ne bi tlačili v nos tobakovega prahú. Z opijem pa se omamljujó v orijentu in po vsi Aziji, posebno na Kitajskem, kakor pri nas z alkoholom.

Sladkor. Še v prejšnjem stoletji nahajal se je sladkor le na mizi bogatinovi ter se je l. 1730. v Evropo uvažalo po vsem 1·2 *qu*. Zdelovati ga iz pese se tačas še ni znalo. Užival se je le od sladkornega trstja napravljeni kolonijalni sladkor. L. 1867. pa se ga je od pese zdelalo že 14 milijonov *qu*, l. 1880. 17·5 *qu* in l. 1884/85 celó 25·3 milijonov, preobilna produkcija, ki je zakrivila znano sladkorno krizo. Poleg tega pa se tudi iz trsta dobiva do 4 milijone *qu* in v Ameriki so začeli rabiti sorghum za fabrikacijo sladkorja.

Sladkorni trst (saccharum officinarum) je domá v Aziji. Po Arabcih je prišel v Egipet in na otoke Srednjega morja, Kreto, cyperski otok in Sicilijo. Sladkorno rafinovanje so izumili Benečani v 15. stoletji. Po odkritji Amerike se je zasadil tudi v južni Ameriki sladkorni trst in tam je zdaj glavna produkcija trstnega sladkorja. Toda odkar se pri nas domá zdeluje sladkor od pese, ni se več toliko trstnega spečalo in ker se je fabrikacija vršila po starem kopitu, propale so sladkorne plantaže, zlasti po osvobojenji zamúrcev v južnoameriških državah, s čimer se je podrážilo delo. V novejšem času pak se po evropskem vzgledu postavljajo fabrike in s pomočjo najnovejših strojev se je spet omogočila konkurencija z evropskim sladkorjem. Delo se delí tako, da se lastniki sladkornih plantaž le pečajo s pridelovanjem trsta, sladkor pa se od njega napravlja v velikih fabrikah, kakor se godí pri nas s peso. Sladkorni trst sadé v severni in južni Ameriki, največ v zapadni Indiji. Na otoku Kuba je 1200 plantaž z več kakor 300.000 *ha*, s katerih se dobiva za 5000 do 6000 *qu* sladkorja. Portoriko daje do 1 milijon *qu*, ravno toliko Guiana, Brazilija pa izvaža nad 2 milijona *qu* (1881. l. 2,200.000). V Argentiniji je 7000 *ha* zasajenih s trstom s produkcijo 115.000 *qu*. V severni Ameriki se pečajo s trstno kulturo v južnih državah, v Lousijani, Floridi in Tehasu, kjer se prideluje 1,100.000 *qu*. Iz Azije prihaja sladkor na evropski trg od Jave, Sijama, izhodnje Indije in s Kitajskega. Java daje 2½ milijona *qu*, filipinski otoki 2 milijona, vzhodnja Indija 460.000 *qu*. K i t a j ima najstarejšo sladkorno produkcijo in najogromnejšo, ker ne le 400 milijonov svojih prebivalcev preskrbuje s sladkorjem, temveč ga tudi po 600.000 do 700.000 *qu* izvaža. V Afriki se trst sadí na mnogih krajih, v Egiptu in Natalu, na otokih Mav-

ricij, Reunion, na Zanzibari itd. Prideluje se ga do 3 milijone *qu*, izvaža 2 milijona. Sladkorni trst se v novejšem času močno širi tudi v Avstraliji in na južno-morskih otokih. V Evropi se je v poslednjih letih trst začel gojiti na Španjskem v prejšnih vinógradih po trsni úši uničenih. Vspeh je dober in produkcija v Andaluziji, Almeriji in Algeciru že znaša 370.000 *qu*.

Seštevši vse številke najdemo, da se trstnega sladkorja približno prideluje:

v Ameriki	po	14,090.500	*qu*
„ Aziji	„	7,139.500	„
„ Afriki	„	2,169.000	„
„ Avstraliji	„	595.500	„
„ Evropi	„	375.000	„
Skupaj		24,369.500	*qu*.

Velikanska številka, katera se pa še podvája po sladkorni produkciji od pese. Prva fabrika za napravljanje sladkorja od pese se je postavila sicer že koncem minulega stoletja na Dolenje-Šleskem, pa šele Francozi so se energično poprijeli nove industrije in imeli l. 1837. že 585 fabrik, ki so zdelovale 500.000 *qu* sladkorja, Nemčija je imela tačas le 122 fabrik. Odslej se je ta industrija naglo širila in zlasti v poslednjem desetletji so rastle nove fabrike, kakor gobe po dežji. Sladkorja od pese pa se toliko, če ne več zdeluje, kolikor od trsta. V Avstriji je na Češkem glavna sladorna industrija, potem na Moravskem, Dolenje-Avstrijskem, v Sileziji, na Gališkem in nekoliko na Ogrskem. Vsa produkcija znaša 4,720.000 *qu*, od katerih spada na Češko 66%. Izvažalo se je l. 1880. za 70 milijonov gld., l. 1881. za 90 milijonov goldinarjev, l. 1882. za 80 milijonov gld. Da se pospešuje izvoz, dovoljena je na meji vrnitev davka, katerega morajo plačevati fabrike pri produkciji. V Avstriji se vrača fabrikantom pri izvozu do 24 milijonov gld„ l. 1885. celo 36 milijonov. Ker dela jednako tudi Nemčija, nastala je taka preobilna produkcija (Ueberproduktion) in tako divja konkurencija, da je cena sladkorja padla še pod produkcijske troške, na 20 do 21 gld *qu*. Fabrike so morale omejiti svoje delo, peso so slabeje plačevale, kar je bilo v veliko škodo poljedelcem, ki so od pese imeli najboljši dohod, in konečno je več fabrik moralo delo popolnoma ustaviti, za Češko tem hujši udarec, ker je v istem času tudi cena hmelju silno padala.

Na Nemškem je l. 1883. delalo 358 fabrik, zidalo pa se je mnogo novih, ki so začele delati l. 1884. in 1885. S peso nasajene zemlje je bilo 1883. l. 129.262 *ha*, na katerih je povprek priraslo 344 *qu* pese na *ha*. Surovega sladkorja se je napravilo 8,351.650 *qu*. Največ fabrik je na Saksonskem 134, na Sileskem 53, in na Pruskem 280. Izvozilo se ga je 1883. l. 5,332.111 *qu* v vrednosti 210,897.000 mark po največ na Angleško.

Na Francoskem se prideluje v 486 fabrikah 4½ milijona *qu*, na Ruskem dela 234 fabrik, ki preskrbujejo s sladkorjem vso Rusijo in še kaj malega izvažajo. Sladkorna industrija se je tam lehko razvijala, ker je dovolj dobre zemlje za peso in ker je vlada po visoki carini domači produkt branila proti inozemski konkurenciji. Peso saditi so začeli tudi v severni Ameriki, toda z nepovoljnim vspehom. Vsa evropska sladkorna produkcija od pese je znašala 1884/85. l. 25·3 milijonav *qu*, torej za 1 milijon več, kakor óna trstnega sladkorja.

Ker ne gre s peso, začenjajo v severni Ameriki gojiti neko prósu podobno rastlino sivko (Sorghum), ki se je iz kitajske domačije zasadila po Ameriki in ima v steblih dosti sladkorja. Ameriška vlada podpira vsakim načinom to novo sladkorno industrijo, za katero se čimdalje več fabrik postavlja, posebno v Minesoti. Sladkor se dalje dobiva od sladkornega javora, ki rase v severni Ameriki in daje na leto 100.000 do 110.000 *qu* sladkorja. V vzhodnji Aziji pa delajo sladkor od soka raznih palm, posebno divje datljeve palme v Bengalskem, po vsem kakih 900.000 do 1 milijonov *qu*.

Človeštvo torej produkta, katerega stari národi še skoraj poznali niso in ki so ga še do minulega stoletja le imoviti ljudje mogli kupavati, v sedanjem času použije 50 milijonov *qu*, katerih skupna vrednost znaša 1.400 do 1.500 milijonov gld. Od tega použije Evropa kacih 30 milijonov *qu*, ali 8½ *kg* na glavo in leto. Pa v resnici je vse drugo razmerje. Samó Angleška na primer uživa 10,328.000 *qu*, ali 29½ *kg* na glavo in leto, Nemčija 8·2, Avstrija 7 *kg*, Združene države 20 *kg*.

Kava. Prvi o pijači kavi pripoveduje l. 1587. Medinski Šaik Abdel Kader v arabskem rokopisu, rekoč da se v Yemenu pije pijača, po kateri je vernim lože po noči bedeti in moliti. Mufti Dhabani je baje prinesel pobožnim moslemitom to pijačo iz Afrike, kjer je na Abesinskem prvotna domovina kav. Toda koranski pismouki so proglašali kavo kot opójno pijačo in sultani so jo prepovedali. Šele po predobitvi Stambula se je začela kava točiti v javnih lokalih, v ostali Evropi pa stoprav 100 let pozneje. Kupčevali s kavo so tačas Benečani in Genovézi, ki so kavo iz Egipta dobivali in z velikanskimi dobički prodajali v notranje dežele. Ko so prebrisani Holandci videli, koliko dobička je pri kavi, zasadili so kavovec po svojih kolonijah, na Ceylonu in Javi l. 1690. Odtod se je prenesel kavovec v zapadno Indijo in se zasadil po srednji in južni Ameriki, v Braziliji l. 1762. in v najnovejšem času tudi na zapadno-afriškem obrežji.

Kavovec vzraste 5 do 10 metrov visoko, vedno zeleni in rodí znana semena, pa le pod primerno toplim obnebjem, kajti toplota se ne sme znižati pod 10° C., zemlja pa ne biti presuha, temveč se mora napajati. Drevesca se odgojé

od semen. Rastline se, ko dorastejo po 1 meter, presadé v plantaže po 2 do $2^1/_2$ metra vsaksebi. Drevesca začnó rojévati v tretjem letu in rodé do dvajsetega leta, vedno žlahnejši sad. V Arabiji stresavajo z dreves popolnoma dozoreli sad, v zapadni in vzhodnji Indiji pa obirajo še ne čisto zrele rdeče jagode, ki jih sušé in v posebnih stopah odluščé. Drevo daje 0.7 do 1.5 *kg* kave. Zaradi razširjajoče se kulture kavovca je padala cena kavi in konsum je prediral v kroge, katerim je še pred stoletjem kava bila nepristopna zaradi visoke cene. Zdaj kava ni le v mestih v vseh rodbinah navadna pijača, temveč se kuha že tudi v mnogih kmetskih hišah. Ali pa se to godi zaradi njene redilnosti? Gotovo ne. Kava sicer sáma na sebi ima 43 % beljakovin, 7 % tòlšče in le malo ogljikovih hidratov, pa ona se ne pojeda, ampak pije se le njen dekokt, v katerem se nahaja alkaloid kofein, ki vpliva na čutnice, jih dražeč. Človeštvo pa čimdalje bolj čuti potrebo takih dražíl, katera krepčajo čutnice in nerve, če prav le za kratek čas. In to dela kava, ki ima ob jednem prijetni okus in se zlasti dobro z mlekom uživa.

Kavin konsum, l. 1833. le 950.000 *qu* kave znašajoč, narastel je do l. 1886. na 3 milijone *qu* in v našem času se le v Evropi in v severni Ameriki použije 6 milijonov *qu*. Najmenj použije ga Rusija, kjer mesto njega pijó čaj. Tudi na Angleškem in Irskem je čaj priljubljenejši od kave. V ostali Evropi pa prihaja povprek na glavo in leto $1^1/_2$ *kg*, l. 1886. le 0.88 *kg*. V vinoródnih krajih tudi menj kave pijó, na Avstrijskem 0·94, na Italijanskem 0·25, v Belgiji in na Norveškem po 4 *kg*, v Rusiji le 0·11, na Nemškem 2·34 *kg*. Uvažalo se je v Evropo 1882. l. 3,610.000 *qu*, v Združene države 2,145.000 *qu*. Največ porabi Nemčija nad 1 milijon *qu*, Francoska 556.000, Avstrija 317.000, Belgija in Nizozemsko 520.000, Italija 134.000, Švedska 108.000, Rusija le 76.000 *qu*. Največji uvoz ima Hamburg 1881. l. 1,169.000 *qu*. London le 619.000, Rotterdam 918.500, Havre 763.500 *qu*, Antverpen 525.000 *qu*, Trst mnogo menj, ker hamburška kava seza celó v Avstrijo.

Prva kavorodna dežela je Brazilja, kjer je priraslo že l. 1880. nad 3 milijonov *qu* kave. Od tačas pa so se kulture še množile in produkcija sme se ceniti zdaj na $3^1/_2$ milijonov *qu*. Venezuela daje 350.000 *qu*, Kolumbija 125.000 *qu* kave. Plodovite za kavo so še Costa-Rica, Nicaragua, Guatemala, Mehiko in zapadno-indijski otoki Hajti, Portoriko, San Domingo, Kuba in Jamajka. Drugo središče kavine kulture je v Aziji na malajskih otokih, v vzhodnji Indiji, na Javi in Ceylonu. Na Javi se je pridelalo 1883. l. 694 500 *qu*, na Ceylonu 200.000. Na suhi indijski zemlji je 270.000 akrov s kavo nasajenih s pridelkom 180.000 *qu* kave.

Nasproti tej ogromni produkciji skoraj ni vredno omenjati, kar prirase kave v prvotni domovini, v Egiptu, Arabiji in

Abesiniji, skupaj še ne 100.000 *qu*, katerih se izvaža kakih 50.000 *qu*.

Vsa kavina produkcija, ki se dobiva na 1,711.320 *ha*, ceni se na 7,250.000 *qu*, kateri reprezentujejo vrednost 600 milijonov gld. Kakor pri vseh pridelkih, pretíralo se je v poslednjih letih tudi nasajenje kave tako, da se veliko več prideluje nego uživa, kar kažejo do vrha s kavo natlačene zakladnice in padajoča cena. Kava je zato dober predmet za carino tembolj, ker ne spada med potrebne hrane, ampak k užitnostim, brez katerih je človeštvo shajalo še do 15. stoletja, pri nas celó do 18. in bi lahko še dalje živelo brez kave. Kavaren je na Kranjskem 26 (v Ljubljani 14), na spodnjem Štajerskem 16.

Kavina nadomestila so: cikórija, pražen koren navadnega regrata ali potrošnika, ječmen, repa, koruza, želod, fige in druge rastline, ki se posušé, pražijo in zmlete kot surogatna kava prodavajo. S cikórijo ali regratom je v Nemčiji nasajenih 10.000 *ha*, na katerih se dobiva 2 do 2·5 milijonov *qu* korenov, ki dajejo 550.000 do 750.000 *qu* suhe cikorije. Večinoma se použiva domá, izvaža se le 100.000 do 150 000 *qu*. Tudi Avstrija, Francoska in Belgija napravljajo veliko kavinih surogatov ter je mnogo tacih fabrik n. pr. znana velika prej Cinkljeva v Ljubljani ki napravlja od fig, cikórije in pese 5800 *qu* surogatov, v Račjah pri Mariboru, v Bistrici pri Falu.

Vseh fabrik v Evropi je baje 450, katerih produkcija znaša $2^1/_2$ milijona *qu* surogatov v vrednosti 50 do 60 milijonov gld. Kavina nadomestila imajo še menj redilnosti, kakor prava kava, namreč le tisto, katero imajo snoví, od katerih se delajo. Vrhu tega so brez kofeina, torej tudi na živce ne vplivajo.

Čaj. Ravno tako, kakor kava, se ne uživa tudi čaj zaradi redilnosti svoje, ampak kot krepčílo in dražílo za čutnice. V državah, kjer ni kava v navadi, pije se tem več čaja, namreč na Ruskem, Angleškem in v domovini čaja, na Kitajskem. Alkaloidna snov, tein, ki daje čaju njegov prijetni aroma in ukus, podoben je kofeinu. Evropa se je seznanila s čajem še le pred dvestoinpetdesetimi leti. Ruski poslanec ga je prinesel 1638. leta carju v darilo. Holandci so tačas začeli trgovati s čajem, zamenivši ga od Kitajcev za žobej (Salbei). Kmalu pa so se Angleži lotili te trgovine preko morja, Rusija pa po suhem potu. In v sedanjem času je ni rodbine na Angleškem in Irskem, ki bi ne použivala čaja kot vsakdanjo pijačo in tudi na Ruskem je čaj že prava národna pijača. Na Angleško, kamor je šlo 1800. l. 103.630 *qu* uvažalo se je 1883. l. desetkrat toliko 1,127.780 *qu* ter pride na glavo in leto 2·41 *kg*, v severni Ameriki 0·76, na Ruskem 0·40, na Arstrijskem le 0·015, na Francoskem 0·012, v Avstraliji pa 2·50 *kg*, na Nemškem 0·03.

Največ čaja prideluje Kitajska. Produkcija se ceni na 160 milijonov *kg*, katerega se izvaža po morji 120 milijonov, po suhem preko Kiahte na Rusko 11 milijonov *kg*. Vrednost vsega iz Kitaja izvažujočega se čaja ceni se na leto na 130 milijonov gld. S Kitajem tekmuje Indija, ki že do 30 milijonov *kg* izvažuje, potem Japan z 20 milijoni *kg*. Čaj je posušeno brstje čajevega grma in se loči v več vrst. Pri nabiranji, zlasti pa pri sušenji treba največje pazljivosti. Rusija, ki uvaža čaja v vrednosti 60 milijonov rubljev, že davno poskuša uvesti čajevo kulturo na domačih tleh. V južni Kavkaziji so sposobni kraji po zemlji in obnebji in tukaj se čimdalje širi násad čajevega grmiča in sicer s prav dobrim vspehom. Še celó Nemci poskušajo zasajati čaj, pa rastlina, dasi rase, nima v listji tistega finega arome, zaradi katerega se tako visoko čisla azijski čaj. V južni Ameriki sadé palmo Mate, katere listje služi kot surogat za pravi čaj in ga že do 20 milijonov *kg* pridelujejo ter iz Brazilije izvažajo v druge ameriške države.

Kakava. V srednji Ameriki rase kakavino drevo 6 do 10 metrov visoko in nosi podolgast kumaram podoben sad, v katerem je 30 do 50 peček, ki se od sočnate mečine izlušče in na solnci posušé. Od teh peček se dela potem v fabrikah čokolada. Eno drevó daje 1 do $1^1/_2$ *kg* suhih peček. Najboljša kakava prihaja iz Guatemale, iz Ekvadorje in Mehike in se zvaža v Evropo. Največ je gre na Španjsko, kjer je konsum po 1 *kg* na glavo in leto, potem na Francosko, kjer so velikanske čokoladne fabrike, konsum $^1/_3$ *kg*, na Nemškem le 0·05, na Avstrijsko se uvaža 4000 *qu*. Ves evropski konsum znaša 250.000 do 300.000 *qu* v vrednosti 20 do 30 milijonov gld. Vsa produkcija pa se ceni na 425.000 *qu*. Kakava ima v sebi več redilnih snovij, kakor kava in čaj, toda použija se pri nas ne kot redilen živež, temveč kot razkošna užitnost.

Iz Amerike smo dobili krompir, ki služi mnogim milijonom v Evropi kot nadomestilo druge tečnejše hrane, dobili smo še drugo rastlino, po kateri se zapuši v zrak mnogo milijonov národnega imetka.

Tobak. Sredi 16. stoletja se je prvo tobakovo seme iz Brazilije spravilo na Portugijsko. Ko so angleški brodarji pod admiralom Francis Drakejem glinaste pipe, iz katerih so kadili virginski Indijanci, s seboj prinesli v London l. 1586. odprli so se kmalu potem javni prostori za tobakovo puhanje, ki se je širilo na vse straní po kontinentu. Vlade so sicer prepovedale in ostro kaznovale tobakov užitek z razpostavljanjem na lajti, z bičanjem in celó s smrtjo, duhovenska oblast je avtoritêto svojo in moč obračala proti tobaku, vse zaman. Tobak je nahajal čimdalje več privržencev in dandanes se nahaja že malo moških, ki bi ga ne uživali, pušeči ali noslajoči ali žvekajoči ga. Pa ne le možje

in na pol dorasla mladina, tudi ženske že skoraj ne morejo več živeti brez tobaka. Na kmetih sicer le kaka stara skljućena babura vleče v sebe tobačni dim iz pipice, v višjih krogih pa si tudi že mlade gospodične nažigajo in puhajo cigarete. Turški sultan Amurat IV. je l. 1605. puhanje prepovedal pod smrtno kaznijo, zdaj pa ni strastnejših puharjev od Turkov. Njuhanje tobačno so izumili Španijolci, ravno tako cigare, s katerimi so se v Nemčiji in Avstriji seznanili po španjskih vojakih še le začetkom našega stoletja. Tobakova kultura pa se je širila po vsi južni Evropi in zdaj se iz Amerike dobivajo le nekatere posebno fine vrste, zlasti za cigare. Sploh pa se v Ameriki še vedno prideluje največ in najfinejšega tobaka, 303 milijone *kg*, v Aziji 260, v Avropi 198 milijonov *kg*, in sicer v tisočih *kg* v Avstriji 60.600, Nemčiji 40.650, na Ruskem 43.000, v Turčiji 20.400, na Francoskem 14.600 itd.

Čému pa se ima tobak zahvaliti, da ga s tako slastjo puhajo starci in mladci, moški in ženske, da na javnih prostorih v kavarnah in krčmah gosti dim človeku, kadar vstopa, zapira sapo, da se rajši prenašajo želodčeve slabosti in glavobol, nego da bi se stráni vrgla tleča viržinka? To dela tisti hudi strup, nikotin, ki omamlja čutnice, pa očiščen sam záse v neznatnih dozah mrtví čutičje ter vsmrti človeka in žival. Res je, da se sčasoma teló privadi temu strupu, ali koliko ljudi je, ki se imajo na slabem slabem svojem želodci in pusti glavi zahvaljevati le nepotrebni razvadi tobačnega puhanja. Tolikega zla sicer ni zakrivil tobak, kakor alkohol in ópij, vendar ne malo ljudi je, ki so si krepki svoj želodec in trdno svoje zdravje pokvarili s prebilno zaužitim nikotinom.

Po drugi stráni sevé mora se priznati, da je tobak v národno-gospodarskem oziru jako imeniten faktor, ker daje ne le poljedelcu, ki se peča s tobakovo kulturo, lepe dohodke, temveč tudi vzdržuje mnogo ljudi pri tobakovi fabrikaciji velikansko se razvijajoči.

V Nemčiji, kjer nimajo državnega monopola, dela v 15.038 fabrikah 136.400 delavcev, v Rusiji je 302, na Angleškem 428, na Švedskem 166, na Francoskem 19 fabrik. Avstrija je bila vaj tako razumna, da si je ohranila monopol za državo ter iz tega dobiva več dohodkov, kakor iz zemljiškega davka. Le to je krivično, da smejo tobak saditi le v ogrski polovici in na naši strani le na Gališkem, v Bukovini in južnem Tirolskem; drugod pa se ne dovoljuje in kdor bi le par rastlin imel na svojem vrtu, zapade visoki glôbi. Kar priraste tobaka, mora se ves oddati v državne tobačne fabrike, kjer zdelujó tobak za konsum. Ob imenitnosti tobakove produkcije za avstrijsko polovico cesarstva spričajo nastopne številke. V 28 državnih fabrikah izdeluje se 320.000 *qu* tobaka, za katerega se skupi 73 milijonov in po odbitku troškov

v znesku 27$^1/_2$ milijona gld. preostaja čistega dohodka 45$^1/_2$ milijonov gld. K navedenim 73 milijonom gld. priklada Kranjsko 1,130.000 gld. za 6500 *qu* tobaka, torej skoraj še jedenkrat toliko, kolikor plača na zemljiškem davku. Največ tobaka se popuši na dolenjem Avstrijskem z Dunajem za 18$^1/_2$ milijonov, na Češkem za 19$^1/_2$ milijonov gld. na Gališkem za 8$^1/_2$ milijonov, Moravskem za 6 milijonov gld., na Koroškem 1,174.000, na Štirskem 4 milijonov gld. Troški pa se razdelé na upravne v znesku 657.500 gld., na nakupovanje tobačnega listja turškega in ameriškega 10 milijonov gld., domačega 6 milij. gld., za fabrikacijo, to je delavce in delavke, popir itd. 5,800.000 gld., za tovornino 1 milijon gld. Ljubljanska tobačna fabrika, ki spada k vélikim, ima na leto 450.000 gld. troškov, celovška le 150 000 gld. S tobakovo fabrikacijo pa so združene še mnoge industrije na primer, zdelovanje fajf ali pip, tobačnic, popirja za cigarete, cigarskih dúlcev (Cigarrenspitze) itd.

S tobakom je zasajenih v severni Ameriki 275.600 *ha*. Izvaža se ga največ preko New Yorka, 62 milijonov *kg*. V Združenih državah je 1000 tobačnih in 15.000 cigarskih fabrik. Tobak se sme tam prosto saditi, kakor na Ruskem. V obeh državah pa nakladajo davek na fabrikate, kateri se smejo prodati šele potem, ko jih je vladni nadzornik pregledal in državni pečat pritisnil na zavitek. Ta davek je znašal za severno Ameriko 1882. l. 120 milijonov gld., Cuba, Portoriko in San Domingo dajejo najboljši list za cigare, toda ni vse zlato kar se sveti in tudi ves tobak, ki se v havanskem pristanišči ukrca, ni havanski, ker evropski trgovci tukajšnje tobačno listje pošiljajo v Havano, da tam dobiva znani ožig in se potem vrne kot havanski v Evropo. Avstrijska vlada pošilja zato uradnike svoje v Ameriko, da tam na mestu nakupujejo zanesljive najboljše vrste Cene za pravo havansko blago so jako visoke, po 15 do 16 gld. za kilo. Južna Amerika tudi napreduje v tobakovem pridelovanji ter Brazilija že 24 milijonov *kg* izvaža. V Afriki sadé tobak od Egipta do Kapa, pa nì za domačo potrebo ne zadostuje. V Aziji rase najboljši tobak na manilskih otokih, kjer je 284 tobačnih fabrik z izvozom 9,885.000 *kg* listja in 146 milijonov cigar. V Indiji je s tobakom zasajenih 200.000 *ha*.

V Evropi se sadí tobak povsod, kjer je zemlja pripravna. Avstrija ga prideluje razmerno največ, na Ogrskem 61·5, v naši polovici 3·7 milijonov *kg*. Vrhu tega se uvaža še 12 do 13 milijonov *kg* iz Turčije in Amerike. Domači konsum znaša za Avstrijo 1.400 milijonov cigar, 222.000 *qu* tobaka za puhanje in 23.000 *qu* tobaka za njuhanje, na Ogrskem 600 do 700 milijonov cigar, 115.000 *qu* pušnega tobaka, 1300 do 1400 *qu* tobaka za njuhanje. Rusija prideluje 72 milijonov *kg* tobaka. v evropski Rusiji na 50.000 *ha* 33 milijonov *kg*, ostalo v azijskih provincijah.

Konsum znaša 16 milijonov *kg* tobaka, 1·6 milijonov *kg* cigar in in 2·1 milijonov *kg* cigaret. Na Nemškem prirase na 21 300 *ha* 33 milijonov *kg* listja, toda to ne zadostuje in uvažajo ga še na leto kacih 40 milijonov *kg*. Na glavo in leto se zapuha v Nemčiji po 1·7 *kg*, na Francoskem, kjer pa je uveden državni monopol, le 0·9 *kg*. namreč 17 milijonov *kg* domačega pridelka, 28 milijonov *kg* pa uvažanega. Državi nese monopol 115 do 120 milijonov gld. Zato se ni čuditi, ker Bismarck tako sili, da se uvêdi monopol tobačni in za žganje v Nemčiji, čuditi se je le kratkovidnosti ljudskih zastopnikov, ki nečejo privoliti teh dveh monopolov. Naj bi se rajši odpravil monopol na sol, ki je človeku in živalim neobhodno potreben dodatek k živežu in ki bi se moral kar le mogoče oddati po nizki ceni, ne pa podražiti iz êrarnih ozirov. Angleška uvaža 260.000 *qu* tobaka, katerega priteka po državnem monopolů v državno blagajnico 110 milijonov gld.

Tobakov konsum znaša na glavo v Švici 2.8, na Belgijskem 2·5, v Združenih državah 2·4, Na Avstro-Ogrskem 2·4, na Nemškem 1·8, na Danskem 1·5, v Rusiji 1, na Francoskem 0·9, v Italiji 0·7, v Rumuniji le 0·2 *kg*. Dohodkov od tobaka pa imajo države z monopolom 460 do 470 milij. gld. Če se računa vsa tobakova produkcija 761 milijonov *kg* in *kg* nezdelanega listja le za 60 kr., bi to znašalo 456 milijonov gld. Prištevši fabriške troške in državne dohodke iz monopola in carine, sme se ceniti, da popuha človeštvo s tobačnim dimom tisoč milijonov goldinarjev v zrak.

Opij. Že stari grški zdravnik Hipokrat je priporočal ópij kakor zdravilo, kar dokazuje, da je starim národom bila znana omamljiva moč makovega soka. Rimljani so ga za Plinija pili z vinom kot mamilo in spavílo „odganjati si togo in zatirati spomin ob vseh bolečinah“. V 16. stoletji so rabili opij po vsem orijentu, odkoder se je širil po Indiji in Kitajskem, katero je glavni konsument, odkar se je angleško-indijska kompanija lotila trgovine z ópijem in je Angleška celó po vojski silila Kitajce, da ne smejo ovirati uvoza v svojo državo. Kajti čimbolj se je širil užitek ópija, tem bolj so se prikazovale slabe posledice na zdravji tistih oseb, ki so puhale ópij. In vlade so prepovedovale uvoz ópija, oziroma branile makovo nasajanje. Ali zaman. Človek hrepeneč po mamílih ne dá se po nobeni kazni zadržavati od užitka, ako tudi vé, da si s tem sam koplje mrtvaško jamo.

Makovec (papaver somniferum), iz čegar bučke se dobiva opijatni sok, gojé v Indiji in je prav občutna rastlina, ki zahteva dobre strežbe in skrbnega obdelovanja, večkratnega namakanja zemlje, rahljanja in pletve. Februvarija meseca cvete, majnika meseca dozori seme, bučke se pa dva do tri tedne narezavajo. To se godí v jutro tri dni zapored, zgosteni sok, ki se nacedí iz rane, odstrga se v jutro od bučke in spravlja v posodo z lanénim oljem,

da se preveč ne posuši. Kadar ga je več skupai, zmastí se v potvice do 2 *kg* težke, spravlja se v zabôje ter oddaja v fabrike, kjer delajo ópij iz te mase. Indijski ópij gre največ v Kitaj, kjer ga mnogi ljudje puhajo, kakor pri nas tobak. Ta nesrečna strast pa se je šele hudo širiti začela, ko je angleško-indijska kompanija preplavala Kitaj z ópijem. L. 1798. poslala je 4172 zabôjev v kitajska pristanišča, l. 1881. pa 79.074 zabôjev v vrednosti 110 do 130 milijonov gld. Na Kitajskem puha ópij po 4 do 5 milijonov ljudi. Navadno in iz početka zadostuje 5 do 10 gramov na dan; ko pa se človek privadi, mora uživati čimdalje več ópija ako hoče priti do zaželene omáme.

Od ópija se napravlja morfin, to je tisti alkaloid, kateri daje ópiju njegovo mameče svojstvo. In že se je iz orijenta v Ameriko in Evropo prenesel užitek ópija, zlasti pa morfina. Opijofagov in morfofagov je čimdalje več, o čemer vedó pripovedovati zdravniki. V Ameriko uvozilo se je 1883. l. 144,371 *kg* preko Kalifornije, kjer je mnogo kitajskih delavcev naseljenih, pa tudi beli rod, zlasti ženske, sezajo po ópiju in ga strastno puhajo. V Evropo prihaja poleg indijskega tudi perzijski, malo-azijski in egiptski ópij. Na Nemškem in Avstrijskem se ópij in njegovi preparati kakor strup smejo prodajati samó po lekarnah, toda morfofagi si ga že vedó dobivati.

Hašiš. V smolnatem soku konopeljinega cvetja in perja je neki alkaloid, cannabin, kateri mu daje neko posebno čutnice dražečo in mamečo moč. Zgosteni sok, podoben êteriškemu olju, hašiš, služi 200 do 300 milijonom ljudem, torej veliko več, kakor ópij, da se po njegovem užitku utapljajo v poluspanje s prijetnimi fantazijami. Hašiš se ločéva od ópija v tem, da v njegovi narkozi ne izgine zavest, temveč da se razumnost zbistrí in da človek vidi pred seboj podobe, kakor bi bile resnične. V tej ekstazi ne čuti nobenih bolečin, pa tudi ne mara za življenje. Mnogo orijentalskih vérskih sekt se je porodilo po ekstatičnem sanjarstvu hašišofagov in grozni vérski fanatizem moslemitov in drugih sekt je imel glavni svoj vir v hašišu. Pa tudi propad človeštva v orijentu prihaja od preobilnega užitka mamilnih tvorín, hašiša, opija in tobaka. Tudi proti hašišu so razumni vladarji, spoznavajoč njegovo škodljivost, dajali zakone in že v 15. stoletji so kalifi in višji duhovniki v Egiptu prepovedali uživanje hašiša ter ukazali vničiti vse hašiševe vrte, toda brez vspeha. V Afriki, Arabiji, Perziji, Indiji in po južnem Kitajskem, pa tudi že v Ameriki se uživa hašiš. Ker se prideluje le za domačo rabo, ni mogoče ceniti, koliko se ga porabi, niti ne vrednosti v vesoljnem prometu.

Koka. V najnovejšem času so vzbujale poročila o čudovitih učinkih kokinega perja veliko pozornost, zlasti v zdravniških krogih. Prvotni prebivalci v peruvanski deželi in Boliviji že iz starodavnih časov uživajo posušeno listje kokinega grma (Erythro-

xylon Coca), podobnega čajevemu grmu. Indijanci žvečijo listje z neugašenim vapnom ali pepelom od jutra do večera in čudno je res, kako jih ta užitek okrepčava in oživlja, da so kós največjim težavam pri hoji in delu in da se preživljajo z jako pičlo rastlinsko hrano brez živalske. Jedó le malo koruze ali gomoljnice in opravljajo lehko najtežja dela, ne da bi čutili utrujenost, žejo ali lakoto. Na dan prehodijo 60 do 70 *km* in ves dan druzega ne povžijó, kakor pest kokinega listja in malo koruze.

Dr. Scherzer, ki je sam v Boliviji opazoval izredni, okrepčevalni vpliv kokinega žvečenja, dobil je nekaj tacega suhega listja in ga dal kemično preiskavati. Našli sta se v koki res dve organiški bazi: Kokain in hygrin, toda tako malo je bilo te snoví, da se ni dalo ž njimi delati poskusov. Šele pozneje so se dobivale večje kvantitete listja iz Amerike in pokazalo se je, da ima Kokino listje v sebi čudovito moč. Odslej se kokain rabi posebno za lokalno anêstezijo (neobčutnost) pri majhnih operacijah na očeh, v nosu, v grlu itd. Poskušal se je pa tudi kot okrepčilo na dolgotrajnih marših in sicer s prav povoljnim vspehom.

Toda ob jednem se je pokazalo, da kokino listje naglo izgublja svojo moč in da jo sploh le v svoji domovini gotovo izkaže. Vsaka vlažnost jemlje listju njegovo svojstvo in zato je preko morja prevažano že tako ničevo, da ni za rabo. V obče pa listje v poluletji ni več narkotično.

Koko gojé tako, da se seje seme v deževnem času, mlade rastline se presadé. Po poldrugem letu se prvič obira listje, potem pa po tri- do štirikrat na leto. Grm se vzdržuje trideset do štirideset let. Vso produkcijo cenijo na 10 milijonov *kg* v vrednosti 20 milijonov gld. V Hamburgu se je izkrcalo 1881. l. 23 zabôjev, 1882. l. že 70 zabôjev. Uvoz rase torej vsako leto. Preobilno uživanje kokaina škoduje. Človek se opijani, peša na duhu in telesi in ves marastičen kmalu umrje.

Areka-oreh, muskatnemu orehu podoben sad areka-palme (areca cahedus), žvečijo ljudje v srednji in tropiški Aziji, kakor drugod tobak ali koko. Oreh razrezavajo v drobne kosce, sušé ga in zavijajo v list betelovega grma. Zato se govori o betelnovem zvečenji, dasi je narkotična snov le v areka-orehu. Najrazširjenejša je ta neukusna razvada, pri kateri se človeku cedé sline iz brezzóbih ust, po vzhodnji Indiji in na južnem Kitajskem. Tam žvéči betel vse, siromak in bogatin, moški in ženske in celó otroci. Z Madrasa se izvaža do 4 milijone orehov in blizu toliko s Ceylona.

Kava je sladka in prijetno dišeča opojna pijača, katera se napravlja od zelenih korenin pijanega popra (Piper methysticum) na južno-morskih otokih. Po malem použita okrepča in stimuluje, v večjih dozah pa omamlja in žene na vódo.

Kola-oreh. Crni rod srednje Afrike uživa kot dražilo in mamílo oreh neke kavinem grmu podobne rastline. Oreh ima več kofeina, kakor kava. Afrikanci žvečijo zeleni oreh ali pa prah posušenega oreha. Orehe nabirajo ženske in pokladajo v košáre med zeleno listje. Žvečenje oreha baje nadomestuje drugo jed in pijačo in dela, da človek ne čuti glada in žeje.

4. Alkoholne pijače.

Vino. Kavkaz — tako se trdi — je domovje vinskemu trsu. Divje še zdaj tam raste, pa drobne jagode so trpkega ukusa, tem ukusnejši pa je produkt udomačenega vinskega trsa. Po pravici sluje vino kahetinsko. Sicer pa se trs gojí po vsi južni Evropi in seza do 50 stopinje severne širjave. Najslajša in najognevitejša vina rastó na jugu, kislejša, menj alkoholna pa boketnejša proti severu. V gorkem pásu pod 30°/₀ širjave ne rase. V Afriki se je trs zasadil po Algerskem in na južnem kontinentu ob Kapu. Amerika tudi rodí vino in se ji ni treba bati trsne uší, ker se je trs že nánjo privadil. Azija bi gotovo imela še veliko več vinógradov, da ni turški fanatizem bil prepovedal vina in dal izruvati na mnogih krajih vinskega trsa. Še v evropski Turčiji se je tem potem uničilo prej cvetoče vínstvo.

Prva vinoródna dežela je še zmerom navzlic filokseri Francoska. L. 1875. doseglo je Francosko vrhunec vinske produkcije, kajti tega leta se je nalilo 80 milijonov *hl*, rodilo pa je 2,465.310 *ha*. Trsna uš je sicer že glodala na mnogih krajih in srkala sok iz trsovih korenin, pa na branji se še ni poznalo. Tem huje pa je padala produkcija v prihodnjih letih, na 49 milijonov l. 1878. in na 26 milijonov l 1879., toda to leto je bilo za vino posebno neugodno in l. 1880. se je spet nabralo 29 milijonov, l. 1881. 38 milijonov, 1882 l. tudi toliko, l. 1883. celó 45 milijonov *hl*, pa l. 1884. le 35 milijonov, l. 1885. samó 28 milijonov *hl*, 1886. l. 25 milijonov *hl* na 1,959.000 *ha*. Gori omenjenih 2,465.000 *ha* vinógradov pa je že s 1. oktobrom 1882. l. bilo 763.799 *ha* popolnoma posušenih, 642.978 *ha* pa okuženih. In trsna uš leze dalje od vinógrada do vinógrada ter je l. 1884. na novo napadla 84.805 *ha*. Kar se je dozdaj poskušalo proti tej pošasti, nič ni pomagalo. Edino sredstvo našlo se e v zasajenji vinógradov s takimi ameriškimi trsi, ki so stanovitni proti trsni úši. Pa to delo se le počasi vrši in dozdaj je šele 100.000 *ha* zasajenih z ameriškim trsom. Francoski pa je ta nezgoda učinila več škode, kakor vsa vojna odškodnina, katero je morala plačati Nemčiji.

Prej se je izvažalo vina s Francoskega za 300 do 400 milijonov frankov, zdaj se ga izvaža še za kakih 260 milijonov frankov, pa ob jednem rase uvoz italijanskih, španjskih, portu-

gijskih in dalmatinskih vin ter grških rozin, od katerih napravljajo samodélska vina. L. 1879. uvažalo se je na Francosko blizu 3 milijone *hl*, l. 1880. nad 7 milijonov in odslej vsako leto 8 do 9 milijonov *hl*, zlasti črnih vin. Kajti le tako je mogoče, da še vedno razpošilja po svetu toliko črnih vin, bordeaux-vino, burgundca itd. Najimenitnejše francosko vino je šampanjec, katerega se izvaža na leto 20 milijonov butelj, 5 milijonov na Angleško, 10 milijonov v Ameriko, po dva do 3 milijone na Rusko, 1 do $1^1/_2$ milijona na Nemško, ostalo potuje po vsi zemlji in gre v slast vsem, ki so imoviti dovolj, privoščiti si to fino ali drago šumečo pijačo.

Francoski národ med vsemi največ vina popije, še tudi dandanes,ko je vinógradska uš toliko trsja uničila. L. 1876. prišlo je na glavo in leto po 140 litrov, 1877. l. 128 litcov, 1878. l. 124 litrov, 1879. l. 116 litrov. L. 1883. ostalo je za domači konsum 56 milijonov *hl* ali 147 litrov na glavo. Pri nas na Avstro-Ogrskem prihaja na glavo le 21 litrov, na Nemškem celó le 8 litrov.

Italija po Franciji prideluje največ vina, v srednjih létinah 27 milijonov *hl*. Izvoz rase, odkar uvažajo italijansko vino na Francosko in je znašal 1879. l. 1 milijon *hl*, 1881 l. 1,759.000 *hl* v vrednosti 31 milijonov gld., 1883. l. 2,611.355 *hl* v vrednosti 38 milijonov gld. Ves vinski pridelek italijanski se ceni na 700 milijonov lir. V poslednjem času pa se širi ne samo trsna uš, temveč tudi strupena rosa (perenospora), ki je baje, kakor trsna uš, bila k nam zanesena iz Amerike, dela čimdalje več škode v vinógradih.

Na Španjskem se prideluje povprek po 20·5 milijonov *hl*. Močna alkoholna in sladka španjska vina so se vozila od nekdaj na Angleško, kamor se pošilja po 260.000 *hl* kseres in jednakih likêrnih vin v vrednosti 25 milijonov gld. Nekaj let sem pa zajemajo Francozi tudi navadna vina, katerih se 5 do 6 milijonov *hl* izvaža, vrednih 93 milijonov gld. Ves vinski izvoz je znašal l. 1881. blizu 110 milijonov gld. Toda trsna uš tudi Španjski ni prizanesla in množé se poročila, da je čimdalje več vinoródnih krajev okuženih.

Portugijska prideluje 4 do 5 milijonov *hl* španjskim podobnih močnih vin, katerih izvaža na Angleško in v Brazilijo 300.000 *hl* v vrednosti 15 milijonov gld. Trsna uš pa se tako razplója, da je velika nevarnost za portugiško vinstvo in se víničarji izseljujejo v Brazilijo, opustivši svoje uničene vinógrade. Začeli so zdaj saditi tobak v takih opustošenih krajih.

Grško, sloveče že v starodavnih časih zaradi grozdja svojega in vina, ima se na svojem gospodarskem blagostanji zahvaljevati vinskemu trsu, s katerim je nasajenih 2 milijona *ha* zemlje. Uničenje vínstva bilo bi uničenje gospodarskega obstanka grškega národa. Dva milijona *ha* je vinógradske zemlje, ki se množí vsako

leto po novih nasádih za 6000 in še več *ha*. Grozdja se mnogo posuší ter se rozin in korint po 1 milijon *qu* in še več izvaža, posebno na Francosko, kjer napravljajo potem od posušenega grozdja samodélska vina. Pa tudi vina gre vsako leto več v inozemstvo, 80 do 100 tisoč *hl* v vrednosti 1 milijon gld., kar sevé ne doseza dohodka v primeri z izvozom suhega grozdja, znašajočega 30 do 35 milijonov gld. Ker se prideluje 1 do $1^1/_2$ milijona vina, ostaja za domači konsum 900.000 do 1.400.000 *hl* vina, ali po 50 litrov na glavo. Suh kruh z vinom je v mnogih krajih jedina hrana prebivalcev. Navadnemu, lehkemu vinu dodaje se dišeča smola od pomorskega bora (Pinus Halipensis), da je bolj stanovitno. O trsni úši na Grškem še ni slišati, pa kako dolgo bode ostalo brez nje?

A v s t r o - o g r s k o vínstvo je imeniten faktor za obširne vinoródne kraje, katerih prebivalci imajo skoraj jedini dohod iz vinske prodaje. Z vinskim trsom zasajenih je v A v s t r i j i v oralih: Dolenje-Avstrijsko 69.011, Tirolsko in Predáreljsko 22·276, Štirsko 59.179, Koroško 93, Kranjsko 20.212, Trst 2.162, Goriško 12.122, Istra 81.777, Dalmacija 142.247, Češko 1.394, Moravsko 21.060, skupaj 431.523 *or* (246.581 *ha*). Čisti dohod se je cenil pri poslednji uredbi zemljiškega davka na 4,062.252 gld. med temi za Štajersko 784·203 gld. = 13·25 za oral, za Kranjsko 122.252 = 6·5 za oral, Trst 48.651 gld. = 22·50 za orál, na Goriškem povprek 10·58 gld., v Istri 4·32, v Dalmaciji 3·44 gld. za orál, torej silno različno, za Štajersko neprimerno visoko. Vina se prideluje v Avstriji v srednjih létinah do 4 milijone *hl* na slovenskem Štajerji na 48.000 orálih 1884. l. 360.000 *hl*, v vrednosti 4 do 5 milijonov gld., na Kranjskem 160.000 *hl*, vrednega do 2 milijona gld., na Primorskem 390.000 *hl*. Ker se izvaža vina iz naše polovice cesartva le malo, prišlo bi na glavo po 25 litrov na leto. Toda veliko več v vinoródnih krajih, na primer po Slovenskem. Od 300.000 *hl* nabranih na slovenskem Štajerskem, popije se nemara do 250.000 do 300.000 *hl* domá, kar bi znašalo na glavo 54 do 63 litrov. Vina na Kranjskem nabranega gre prav malo preko dežélne meje, še celó ne zadostuje za domači konsum ter se ga gotovo 60.000 *hl* če ne več uvaža iz Štajerskega, Hrvatskega, Ogrskega, Primorja in Tirolskega. Vinski konsum se suče torej okoli 50 litrov na glavo in leto, a pri Dolenjcih dosti več, na Gorenjskem menj.

Na O g r s k o - H r v a š k e m je 430.000 *ha* vinógradov s prinosom 5 milijonov *hl* vina, katerega se pa le 400.000 do 500.000 *hl* izvaža v vrednossi 10 do 12 milijonov gld. Nesrečna živalca, trsna uš, napadala je že tudi avstro-ogrske vinógrade. Dasi se k sreči ne širi tako naglo, kakor na Francoskem, leze vendar dalje in je v popadenih krajih napravila že veliko škodo. Na Avstrijsko se je zanesla trsna uš iz Francoskega v Kloster-

neuburg in odtod do Gumpoldskirchna in Badna. Na slovensko Štajersko je prišla v bizeljske vinógrade iz bližnjih hrvaških goric, kamor so jo dobili s francoskim trsjem. Že je več sto orál uničenih, okuženi pa so malone vsi vinógradi do blizu Rajhenburga. S Štajerskega je preskočila trsna uš Savo na kranjsko stran, kjer je bila 1884. l. konstatovana v kostanjeviškem okraji, l. 1886. pa že daleč okoli do blizu Krškega. V Istri so okuženi vinógradi okoli Poreča; Trst in Goriško je še prosto te kuge. Huje razširjena je po Hrvaškem in vsem Ogrskem, pa ogrska vlada spoznava nevarnost in se trudi z vso eneržijo, da reši ogrsko vínstvo propada. Napravlja velikanske trsnice, iz katerih dobivajo vinárji na milijone ameriških trsov, v tem, ko se v Avstriji še pričkajo, ali bi se sadíli ameriški trsi, ali ne. Za Kranjsko je zahtevala dežélna filokserna komisija z vso odločnostjo, da se v Kostanjevici urédi velika trsnica za več milijonov obstoječih ameriških trsov, na katere bi se cepile dobre domače vrste in potem cepljene oddajale vinščakom.

Skupna vrednost pridelovanega vina na Avstro-Ogrskem ceni se na 80 do 100 milijonov gld. Izvoz rase v novejšem času, zlasti črna vina dalmatinska in isterska gredó na Francosko, odkoder hodijo po svetu kot slavna bordeaux-vina.

Na Ruskem so vinógradi v Besarabiji, v Krimu, v južni Rusiji ob Donu, v Kavkazu in azijskih posestvih. Besarabska vina so podobna našim lehkim vinom, krimska so slajša in jako okusna, od donskih se dela donski šampanjec, astrahansko grozdje zoblje se v Moskvi in Petrogradu, na Kavkazu rase imenitno kahetinsko vino. Vsa produkcija znaša 3 milijone *hl.* Proti trrni úši, ki se je v krimskih vinógradih vgnezdila, postopa ruska vlada jako energično in ni ji žal za nobeden znesek, samó da bi zatrla to trsno uničevalko. Prikazala se je pa tudi pri Tiflisu.

Na Nemškem so sezali vinógradi v srednjem veku veliko više na sever, kakor dandanes, v vzhodno in zapadno Prusijo in na Kurlandsko, kjer zdaj ni najti nobenega trsa. Najbrž je klima postal ostrejši zaradi posekavanja gozdov, kar se čuti tudi pri nas. Na Kranjskem na primer so bili vinógradi pri Loki (vincarlija) in Kranji, ki so se pozneje opuščali. Nemčija ima 120.000 *ha* vinógradov z všteto Alzaso-Lotaringijo. Najfinejša, zaradi svojega boketa priljubljena vina rastó ob Renu in Mozelji, največ jih pa daje Francozom vzeta dežela, kjer so posebno ugodna tla za vinstvo. Letni pridelek je silno različen, v prav dobrih létinah nabere se do 5 milijonov *hl* vina, l. 1879. pa le 986.171 *hl*, 1880. l. 523.560 *hl*, 1881 l. 2,673.505 *hl* in 1882. l. 1,596.854 *hl.* Ali velika je fabrikacija vin na Nemškem, posebno šumečih vin, katerih se v 60 fabrikah napravlja 5 milijonov botelj. Uvoz tujih vin znaša 600.000 *hl.* Na glavo in leto prihaja 8.5 litrov, no v vinórodnih krajih veliko več, v Alzaciji po 90 litrov, v se-

verni in vzhodnji Nemčiji pa je veliko milijonov Nemcev, ki vse leto nì ne vidijo vina, nikari da bi ga okušali. Trsna uš že tudi gloje v vinógradih ob Renu in vsa nemška enržija je ne more zatreti.

V Rumuniji, Srbiji, Bulgariji, Bosni in Hercegovini se pod turškim gospodarstvom vinstvo ni moglo razvijati, a po osvobojenji so se nasadili po Srbiji in Rumuniji mnogi vinogradi in Srbija je v poslednjih letih že začela izvažati svoja prav ukusna vina, na primer negotinska na Francosko.

V vsi Evropi se prideluje torej 118 do 120 milijonov *hl* vina, katerega skupna vrednost se lehko ceni na 2000 milijonov gld.

V druge dele svetá so prenašali vinsko kulturo evropski naseljenci, na primer na Madejro, v Algir in južno Afriko, v Ameriko in Avstralijo. Na Madejri rastó sladka alkoholna vina, ki so znana po vsem svetu. Razpošilja se jih 10.000 do 12.000 *hl* na leto, pa produkcija pojema zaradi filoksere.

A m e r i k a, ki je dozdaj uvažala veliko evropskih vin, bi se tudi s tem pridelkom rada emancipovala od Evrope in pospešuje vinstvo, kjer so tla za vinski trs. L. 1880. je že 72.000 *ha* bilo s trsom zasajenih, dve tretjini teh v Kaliforniji, kjer rasó sploh najboljša ameriška vina. Če so res zemeljski in klimatični pogoji za trs tako ugodni, kakor se od več strani poroča, potem ima ameriško vínstvo lepo bodočnost, ker mu trsna uš ne bode škodovala. Letna vinska produkcija znaša 1 milijon *hl.* Uvažale so pa Združene države še 243,000 *hl* evropskega vina.

Ni je pijače na svetu, o kateri bi toliko najslavnejših pesnikov prepevalo in toliko národnih pesmi se glasilo, kakor o vinu. Slovani, zlasti Jugoslovani, Romani in Nemci napolnili bi lehko debele knjige vinskih zdravijc trsu in vinu posvečenih.

Alkohol z vodó pomešan v istem razmerji, kakor v vinu, bi ne le nikomur ne prijal, temveč tudi ne imel na človeka tistega okrepčalnega in duh vedréčega vpliva, kakor vino. Svoja čudovita svojstva in priljubljenost ima vino poleg alkohola, oziroma êtila, v katerega se izpreminja po asimilaciji v životu in ki je sevé potreben v primerni kolikosti, od êterov in ekstraktnih snovi, od arome in boketa. Ako teh ni dovolj v vinu, kadar se ali ponareja ali krsti z vodó, postane prazno za vóh in ukus, naj se mu dodene še toliko alkohola. Naravno, nepokvarjeno vino je zdrava pijača za človeški organizem. Preobilno zaužito škoduje, ker prihaja preveč alkohola v teló in nastanejo tiste bolezni, ki so nasledek alkoholizma. Kakor se duševni in telesni propad orijentalskih národov mora pripisovati ópiju, hašišu, betlju in po nekoliko tobaku, tako smemo zaznamenovati vino, kot glavnega pomagača pri kulturnem delu in napredku zapadnih národov, žganje pa v isto vrsto postavliati z rečenimi mamili.

S r é ž ali vinski kamen se useda iz vina v sodih na doge, od katerih ga oklepajo. Čisti sréž rabi v zdravilstvu in raznih industrijah. Vinoródne države ga izvažajo, na primer Avstrija 13.000 *qu*, Francoska 65.000 *qu*, Italija blizu 100.000 *qu*, v vrednosti 5 milijonov gld. Nemčija pa uvaža 27.000 *qu*. Na Kranjskem ni nobene fabrike za čiščenje sréža, pri Celji pa je fabrika, katera na leto iz 900 *qu* surovega sreža napravlja 500 *qu* čistega in 100 *qu* cremor tartari.

Pivo je posebno priljubljeno pri germanskih národih in ravno po njih razširjalo se je po vsem svetu. Slovani so sicer tudi kuhali ol ali pivo, pa bolj jim je prijalo vino in ol so pili le tam, kjer ni raslo vino. Produkcija in konsum piva naraščata v res ogromnih številkah tako, da se v sedanjem času že več piva popije, nego vina. Na prvem mestu stojita Angleška in Nemčija. V kontinentalnih državah se največ piva varí in spije na N e m š k e m. V 10.921 pivovarnah nakuhalo se je piva 1882. l. 39,200.500 *hl*. Izvažalo se ga je le kakih 900.000 *hl*, vse drugo pa doma spilo. Na vsacega Nemca prihaja tedaj 85 litrov piva, ali s to kvantiteto ne bi se zadovoljili južni Nemci, kajti Bavarec spije povprek, vstevši žene in otroke po 240 litrov. Koliko več moški, sódi se iz tega, da so monakovski pivovarski hlapci hoteli „štrajkati,“ ko so pivovarji namerjali zmanjšati jim vsakdanji kontingent od 24 na 20 litrov piva. V Monakovem samem se spije na leto 1 milijon *hl* piva v vrednosti 15 milijonov gld. ali 66 gld. na glavo, v tem se mesá pojé po 62 gld. na glavo, kruha pa le po 24 gld. Kdo ne misli tu na tisti smešni račun Falstaffov, pri katerem je princ Henrik vskliknil: „O, pošast! Le za pol solda kruha k taki ogromni masi sekta!“ — Tudi na Virtemberškem prihaja na glavo in leto 212 litrov. Od l. 1872. do 1882. se je sicer število pivovaren skrčilo, ali produkcija za tretjino zvišala. Sploh povsod propadajo male pivovárne, ker ne morejo niti s kvalitêto, niti s ceno tekmovati z vélikimi. Bismark se je sicer izrekel proti pivu z znanimi besedami: „Die weite Verbreitung des Bieres ist zu beklagen. Es macht dumm, faul und impotent. Es ist Schuld an der demokratischen Kannegiesserei, zu der sie sich zusammensetzen. Ein guter Kornbranntwein wäre vorzuziehen.“ Pa tudi njegova veljavna beseda ne bode odtegnila pivu nì jednega pivca. To je gotovo, da pivo ne vpliva na človeka tako blagodejno, kakor vino. Človek je zaspan in teló se napihuje od maščôbe. Ne moremo si misliti pesnika, katerega muza bi se po pivu ogrela. O Schillerji je znano, da je, pišóč najslavnejše poezije svoje, srkal šampanjca. in da je tudi Goethe visoko čislal rénska vina, posnemljemo na mnogih mestih nesmrtnih njegovih spisov. In najognjevitejši pevec vina in ljubezni, Hafis, kje bi bil zajemal svoje divne verze, ako ne iz boketa širaskega vina? Kdo li bi mogel peti o

pivu, kakor je pel o vinu naš Preširen in vsi slovenski pesniki pred njim in mnogi za njim navdušeno? kakor poje Hafis?

Na Kranjskem se pivo kuha v 9 pivovarnah; tri so v Ljubljani, 1 v Senozečah, 1 v Kranji, 1 na Vrhniki, 1 v Mengišu, 1 v Kamni Gorici in 1 v Kočevji. Vse skupaj rabijo 180 *qu* hmelja in 10.000 *qu* sladja. Skuhajo pa 50.000 *hl* piva. Na spodnjem Štajerskem so pivovarne v Mariboru 2, v Ptuji 1, v Celji 1, v Žavci 1, v Laškem trgu 1, v Slovenjem Gradci 1, ki skuhàjo kakih 50.000 *hl* piva.

Piva se spije na glavo in leto v Belgiji, kjer je 5575 pivovaren s produkcijo 9 milijonov *hl*, 166 litrov, na Angleškem z 21.223 pivovarnicami in 45 milijonov *hl* produkcije. 126 litrov, na Danskem 81, v Združenih državah 38, na Avstro-Ogrskem 30, na Francoskem 24, na Ruskem $8^1/_2$ litra. Davek na pivo pa nese na Angleškem 78 milijonov gld., na Avstrijskem 22, na Bavarskem 16, na Francoskem 10, v Rusiji $4^1/_2$, v Združenih državah 29, v Belgiji 6 milijonov gld.

Žganje, alkohol, rekše spirit z vodó več ali menj pomešan, to je tista strupena pijača, ki ravno tako hudó, kakor že imenovana mamila na orijentalca, vpliva na zapadne národe ter razjeda blagostanje in človeka tej strasti udanega uničuje na telesi in na duhu. Žal, da rase konsum v ogromnem razmerji tembolj, čimbolj se je znižala cena spiritu zaradi obilne produkcije. Stari národje žganja niso poznali. Šele, Arabci so izumili v desetem stoletji destilacijo, žganjepivstvo pa se je začelo bolj širiti tekar v sedemnajstem in osemnajstem stoletji. Z alkoholom je, kakor z vsemi tvarinami, katere uživane krepčajo životno enéržijo. Po malem in zmerno použivano dobro žganje nikakor ne škoduje, temveč okrepčevalno vpliva na prebavljanje in na čutnice.

Pa po vsakem napenjanji pride reakcija in proti tej se rabi z nova okrepčalo v vedno večjih dozah, dokler niso konečno tako velike, da je človek omamljen — pijan. Čim večkrat se to poponavlja, tem bolj propada človek telesno in moralno. Zato se je že pred stoletji prepovedalo žganje, pa kakor navadno brez vspeha. Pozneje so države se vsaj okoristile z visokimi nakladami na produkcijo in konsum, ne da bi s tem zaprečile žganjepivstvo. Zračunalo se je, da z denarjem, ki se ga le v Evropi vsako leto potroša za žganje, bi se 100 milijonom rodbin lehko dalo po 30 gld. na leto v zboljšanje njihovega gmotnega stanja. Po drugi stráni pa je finančna politika tudi kriva, da se žganje tako silno širi, ker zdrave pijače, vino in pivo, neprimerno visoko, žganje pa na primer v Avstriji, čisto neznatno obdačuje.

Največ žganja se spije na Ruskem, kjer se v 2517 žganjarnicah nažgè $6^1/_2$ miljonov *hl* žganja in le 400.000 *hl* izváža, drugo pa domá spije, 8 litrov na glavo. No pomisliti se mora, da je v mrzlejših krajih žganje celó potrebno in da ne škoduje tako, kakor

v toplejših klimatih. Kuha se pa žganje od rží (6 milijonov *qu*), krompirja (10 milijonov *qu*), od koruze, pšenice, sirupa, sladja in drugih mók. Obdačena pa je fabrikacija silno visoko, namreč za *hl* 100° Tralles 110 gld. in ves žganjarski davek nese Rusiji 370 milijonov gld., s čimer se pokrije več nego li tretjina vseh državnih troškov. Pri nas v Avstriji pa se zahteva le 11 gld. za *hl*, kar nese državi samó 9 do 10 milijonov gld.

V Nemčiji znaša produkcija žganja 2,207.000 *hl*, katerega se pa blizu 700.000 *hl* izvaža, in sicer ravno v vinoródne dežele, na Francosko, Španjsko, Italijansko, kjer jim rabi pri vinski fabrikaciji. Spije se žganja na glavo na Bavarskem 1·2 litrov, na Saksonskem 4·8 litrov, na Pruskem 10 litrov, na Poznanskem pa 17·4 litrov. Kuha se od krompirja, žita, sadja itd. Obdačen je le s 13 gld. za *hl* in nemška država nima od žganja več dohoda, kakor 20 milijonov gld. Zato sili Bismark, da se na žganje uvêdi državni monopol, toda nemški državni zbor neče čuti o tem, dasi je dokazano, da bi se lehko mnogo direktnih davkov odpravilo, ko bi država imela dobiček, ki zdaj teče v žep žganjarij in žganjetočílcev.

Na Francoskem so, dokler ni trsna uš uničila toliko vinógradov, žganje kuhali od vina, po vsem svetu sloveči „cognac" l. 1872. še 851.374 *hl*, 1875. l. 717,732, 1880. l. le še 485140 *hl*. Razmerno pa se je več žganja delalo od mók in krompirja ter od melase, tako, da je skupna produkcija ostala jeduaka, 1,700.000 *hl*, katerih se izvaža 300.000 do 400.000 *hl* v vrednosti 25 do 30 milijonov gld. Domači konsum je znašal po 4½ litra na glavo. Davek je precèj visok, po 63 gld. za *hl*, in državni dohod od tega davka 40 milijonov gld.

Največ obdačeno je žganje na Angleškem, kjer se plačuje pri produkciji po 197 gld. za *hl*, torej za vsak liter 100° Tralles 1·97 gld. Državi nese ta davek 158 milijonov gld. Pa navzlic dragôti žganja se ga spije po 1,700.000 *hl*, katerih se 500.000 do 600.000 *hl* uvaža, ker se ga v domačih žganjarnah kuha le do 1,100.000 *hl*. Angleži zapijó v žganji na leto 400 milijonov gld. Na glavo prihaja blizu do 4 litre žganja, l. 1800. prišlo je le po 2 litra na glavo.

Na Avstro-Ogrskem je blizu 4000 večjih žganjaren, za domačo rabo pa se kuha žganje v 124.000 hišah. Vsa produkcija znaša na Avstrijskem 750.000 *hl*, na Ogrskem 700.000 *hl*. Izvaža se do 200.000 *hl*, torej ostaja za konsum 1,250.000 *hl* ali 3·3 litre na glavo. Neznatnosti obdačenja smo že omenili. Zato je zeló pametno da začnejo dežele in občine nalagati priklade na žganjski konsum. Za Kranjsko je sklenil dežélni zbor nakladati po 6 gld. za *hl* žganja in zaradi te naklade bilo je mogoče pri direktnih davkih znižati za 3 % dežélno priklado. Na Kranjsko se uvaža 22.000 do 25.000 *hl* spirita, nekaj se ga pa tudi kuha

domá. Po 2570 hišah imajo kotle, v katerih se je 1885. l. od tropínj, dróž, sadja in brinja kuhalo 74.759 alkolnih gradov (kakih 2000 *hl*) žganja z davkom 8223 gld. Na slovenskem Štajerskem je 4329 kotlov, v katerih se žgè od sadja tropinj in vinskih dróž do 5000 *hl* žganja. Koliko pa se uvaža spirita na slovensko Štajersko ter od njega dela žganje, ni znano. Povprek bi znašal žganjski konsum na Kranjskem 5 do 6 litrov na glavo, pa na Gorenjskam je dôkaj večji, v vinoródnih krajih na Dolenjskem neznaten. Hudo je žganjepivstvo na Koroškem, še huje na Gališkem, kjer židovski žgánjarji ljudstvo zavajajo k tej strasti.

Da je pa môči žganjepivstvo če ne odpraviti, vsaj močno omejiti, kaže nam Švedska. Tam je bil pred štiridesetimi ali petdesetimi leti konsum 21 litrov na glavo. Strogo ravnanje pri oddaji koncesij, visoki davek za žganjetóče, poleg tega pouk in društva zmernosti, vse to je storilo, da se je konsum skrčil na 6 litrov. Še manjši je na Norveškem, le po 3½ litra. Južni Slovani si kuhajo žganje od slív, vinskih drôž in tropinj, od češenj, brinja itd., slívovec, tropinjevec, češnjevec, brinjevec. Taka žganja so sevé dokaj dražja od „šnopsa“ ali „jeruša“, če so naravna in ne ponarejena, pa tudi ne tako škodljiva, ker v njih ni toliko škodljive potoke (Fusel).

Po vsi Evropi se kuha na leto 16,085.000 *hl* žganja, spije pa 15,530.000 *hl*, ali najbrž še več, ker je produkcija povsod večja, nego se izkaže iz davčnih prihodkov. Po teh bi se smela računati za vso produkcijo vrednost 1400 milijonov gld., konsumentje pa gotovo zánj plačujejo 2000 milijonov gld., velikanska vsota, ki se zbira iz krajcarjev najsiromašnejšega ljudstva.

V Združenih državah se spije 2½ milijona *hl.* v vrednosti 850 milijonov gld., katerega se večina zdeluje domá in le 150.000 *hl* uvaža.

K žganim pijačam spadajo še cognac arak in rum. Prvi se kuha od vina ter je sósebno imeniten francoski cognac, čim starejši, tem finejši. Do l. 1880. izvažalo se ga je 426.000 *hl*, l. 1881. zaradi filoksere le še 216.000, l. 1882. 193.000 in l. 1883. 197 000 *hl* v vrednosti 8 milijonov gld. Odkar Francoska napravlja menj cognaca, kuhajo ga tudi drugod in ponarejajo ga posebno na Nemškem.

Arak se kuha od riža in dostavlja se mu destilat od soká raznih palm. Na Kitajskem, Japonskem, v Indiji ga pijó, kakor pri nas žganje. Izvaža se ga iz Indije 150.000 *hl.* Imenitnejši pa je rum, ki se kuha od odpadkov pri sladkorni fabrikaciji ali od sladkornega soká samega. Najboljši rum prihaja iz Jamajke, potem iz Brazilije in srednje Amerike, kjer so sladkorne plantaže. Toda ponarejenega se spije veliko več nego pravega. Sicer se pa uvaža v Evropo ruma in taffije, ki je malo slabejša od ruma, 600.000 do 700.000 *hl* vrednih 18 milijonov gld.

Naj tukaj omenjam necega postranskega produkta vínstva, to je s r é ž ali vinski kamen, vinokisli kalij, ki se nahaja v sadji, največ pa v grozdji. Po vretji se vsede v sodih. Rabi v raznih industrijah Avstrija ga izvaža 12.000 *qu*, Francoska 65.000 *qu*, a uvaža ga 28.000 *qu*, Nemčija ga uvaža 24.000 *qu*. Od sréža dela se sréževa kislina (Weinsteinsäure), katere produkcija se ceni na 42.000 *qu*.

O c e t, j e s i h a l i k í s o v e c delajo od alkoholnih tekočin, pa tudi od lesa po suhi destilaciji, ki pa je prav neukusen. Najboljši jesih je vinski, potem od sadja napravljeni. Na Nemškem ga delajo po največ od spirita. Uvoz in izvoz tega produkta ni znamenit v nobeni državi, ker se ga skoraj povsod napravlja dovolj za domačo potrebo. Na Kranjskem je 7 ocetnih fabrik, ki zdelujejo 9500 *hl* jesiha.

5. Rastlinska ólja.

Oljčino olje. Oljka rase v deželah okoli srednjega mórja in na otokih. Že stari národje so oljko visoko čislali. Grki so z oljčnimi vejicami venčali zmagovalce pri olimpiških igrah. Rimljani so z óljčjem v rokah pozdravljali svoje vojskovodje. Izraelitom je oljka bila znamenje, da se je vrnil mir na zemljo in se pričelo plodno delovanje. Jezusa so spremljali z óljčnimi vejami v Jeruzalem In še danes znači nam oljka mir in blagostanje. Z njenim oljem pa se mazilijo kralji in knezi, da se nánje prenaša božja oblast, národe osrečevati in vóditi na mirno delo.

Oljka se gojí od časov, za nas prazgodovinskih, v mali Aziji in v Egiptu. Na starih egiptovskih slikah, zdelanih dva ali tri tisoč let pred Kristom, vidi se naslikano, kako olivke dévajo v vreče in jih iztiskajo. Olivka je podolgasti, jagodičasti sad, ki rase na raznih vrstah oljke (olea europaea). Oljka pa se gojí v pomôrskih krajih ob Srednjem in Jadranskem morji. Presadili so jo tudi v južno Ameriko, pa njen sad tam ni tako dober, kakor v Evropi. Najboljše olje se dobiva po izstiskanji še ne popolnoma dozorelega sadú. Táko ravnajo na Francoskem, v Provenci, odkoder se dobiva najfinejše olje. V spodnji Italiji, na Grškem in Italijanskem pa odbirajo zreli sad in puščajo ga nekaj časa ležati na kupih. Olja se iztiska še več, pa je slabše.

Največja produkcija óljčinega olja je na Italijanskem, kjer je 900.300 *ha* zasajenih z oljko, in se dobiva 3,386.000 *hl* olja, na Španjskem 1,136.000 *hl*, na Francoskem na 94.000 *ha* le 250.000 *hl*, pa najukusnejšega in najčistejšega. V našem cesarstvu se oljka gojí v Dalmaciji in v primôrskih deželah na 12.000 *ha* s produkcijo 260.000 *qu*. Grško daje 370.000 *qu*, koliko Turčija, ni znano, izvaža pa 1,150.000 *hl*. V mednárodno kupčijo prihaja óljčinega olja blizu do 1,950.000 *qu* v vrednosti 80 mili-

jonov gld. Največ tega olja se porabi kot zabéla za surova in kuhana jedila.

Reps ali oljnato seme daje olje, katero služi za svečavo, posebno dokler se ni védelo za petrolej, svetilo se je v srednji in severni Evropi le s repsom. Zdaj ga sicer nadomestuje petrolej, zato pa se rabi v fabrikah kot mazilo. Največja produkcija je na Nemškem, kjer je 178.000 *ha* z raznimi vrstami repsa nasejanih in se prideluje semena do 1,920.000 *qu.* Vrhu tega se uvaža nad 1 milijon *qu* semena. Na 6000 oljárnah se iztiska okoli 1 milijon *qu* olja v vrednosti 35 milijonov gld. Poleg tega ostane 1,300.000 *qu* oljnatih krovájec, izvrstne krme za živino, kojih vrednost tudi znaša 9 do 10 milijonov gld. Na Avstro-Ogrskem prirasta na 132.000 *ha* 1½ milijona *qu* semena. Domá se porabi 700.000 *qu*, ostalo pa se izvaža. Angleška ima veliko fabrikacijo tega semenskega olja od semen, ki jih dobiva iz Indije. Uvaža se 1½ milijona *qu* semen. Dobljeno olje se po nekoliko izvaža. Tudi na Francosko se uvaža seme, kakih 200.000 *qu.* Ves evropski konsum semenskega olja se ceni na 3 milijone *qu* v vrednosti 110 milijonov gld Oljna fabrika v Podgradu pri Ljubljani napravlja na leto 5480 *qu* repsnega, 1040 *qu* lanenega olja, 9000 repsnih in 2400 *qu* lanenih krovajec. Na slovenskem Štajerskem zdeluje oljna fabrika pri Zidanem mostu 15000 *qu* repsnega, 1000 *qu* lanenega olja, 25.000 *qu* repsnih 2300 *qu* lanenih krovajec.

Sesamsko olje se iztiska od semen zelnaste rastline (sesamum orientale). V orijentu ž njim belijo jedí in tudi na Francoskem ga čislajo, napravljajo ga od uvaženega semena. Prirasta v britiški Indiji, katera sploh na oljnatih semenih izvaža 3,422.000 *qu* lanénega, 1,433.000 *qu* repsa 1,171.000 *qu* sesama in 625.000 *qu* drugih óljnatih semen v skupni vrednosti 70 milijonov gld Ves izvoz sesamskega semena znaša 1½ milijona *qu* v vrednosti 20 milijonov gld.

Arahidno olje se dobiva od sadja rastline: Arachis hypogæa (Erdnuss), ki rase v zapadni Afriki, odkoder se v Evropo, posebno na Francosko, pošilja 1,300.000 *qu.* Olje je v sili dobro za zábel, rabi se pa največ za fabrikacijo mijla.

Ricinus-olje, znano zdravilo sósebno priljubljeno romanskim národom, dobiva se od semena necega mléčka ali káčeca (ricinus communis), ki rase v tropiških deželah starega in novega svetá, odkoder se je zanesel na Francosko, Španjsko in v Italijo. Največ olja, 80.000 *qu* prihaja iz Indije. Mandeljnovo olje se iztiska od mandeljnovih jéder, pa se ga le prideluje malo.

Važnejše je laneno olje, ker se suší in zaradi tega služi za napravo oljnatih barv, firniža itd. Na Ruskem in Ogrskem prostemu ljudstvu rabi tudi v zábel. Za Rusijo je lan jako imenitna rastlina, ker njegovega semena izvaža na leto 3,250 000 *qu* in zánje dobiva 35 milijonov gld. Ravno toliko ga prideluje In-

dija ter pošilja na Angleško. Na Kranjskem se prideluje semena 11.000 *hl*, na slovenskem Štajerskem 2000 *hl*. Konôpno seme, katero služi za fabrikacijo maznega mijla, prihaja iz Rusije, kjer ga naberó do 5 milijonov *hl*, a izvažajo 300.000 *hl*. Le v orelski guberniji je 2733 oljáren za iztiskavanje konôpnega semena, ki napravljajo olja za 2 milijona gld Makovo olje, kakor orehovo in solnčnično so dobra za zabélo. Makovo olje se tudi rabi na Francoskem, kjer ga v večjih kvantitêtah napravljajo, za obrtne namene in za oljnate barve, ker se suši, kakor lanéno in konêpno.

Olje od bombaževega semena se dela v Združenih državah in služi za svečavo, za fabrikacijo mijla, pa tudi v novejšem času za primešavanje med óljčino olje. Kajti seme se pošilja iz Amerike po največ ravno v tiste dežele, kjer se oljka gojí in napravlja oljčino olje, na Francosko in Italijansko. Iz Amerike se izvaža le 350.000 *qu* semena, iz Egipta, odkoder gre na Angleško, veliko več, do $2^1/_2$ milijona *qu* v vrednosti 18 milijonov gld., Francoska je uvažala l. 1883 234.796 *qu*, Italija 1882. l. 252.835 *qu*. Ker se iz jednega *qu* dobiva 124 *kg* surovega in 100 *kg* očiščenega olja, vidi se, da z óljčinim oljem uživamo ne malo bombaževca.

Trda rastlinska ólja so palmovo, od kokosnega oreha, lavorjevo in kakavino. Palmova tòlšča se iztiska od sadja óljčine palme, ki rase v Afriki in po zapadni Indiji. Največ te tòlšče 700.000 *qu* v vrednosti 18 milijonov gld. prihaja iz zahodnje Afrike in od Kapa ter se pošilja na Angleško in Francosko. Olje se iztiska tudi od palmovih koščíc, od katerih se uvaža v Evropo nad 1 milijon *qu*. Menj važno je kokosno olje, katerega se napravlja največ na Ceylonu, potem voščene tòlšče, tako zvani kitajski vosek, myrtini vosek itd.

Eterska ali dišeča ólja. Najbolj znano in rabljano je terpentinovo olje. Napravlja se od smole raznih bôrov in smrek v severni Evropi in v Ameriki. Zlasti Amerika ga razpošilja nad 300.000 *qu* v vrednosti 9 do 10 milijonov gld. Iz Avstrije se ga le malo izvaža od 2000 do 3000 *qu*, nekoliko več iz Rusije. Angleška ga veliko potrebuje in uvaža 150.000 do 170.000 *qu*.

Olje od poprove méte se dela na Angleškem, posebno v Ameriki, kjer je 1200 *ha* nasajenih s to dišečo rastlino. Nageljnovo olje dobivamo iz Zanzibara in Francoskega, cimetovo iz Kitajskega, janeževo iz Kitajskega, Rusije in Amerike. Kuminovo olje se dela na Nemškem, citronino in oranžino na Italijanskem, katero ga izvaža za 3 do 4 milijonov gld., na Francoskem in Španjskem. Sivkino ali špeknardino olje (Lavendelöl) prihaja s Francoskega, tako tudi rožmarinovo. Kajeputno olje se napravlja na Filipinih od listja nekega drevesa.

Najfinejše êterovo olje pa je róžno olje. Dobiva se od cvetja orijentalske rože. V južni Bolgariji pod Balkanom je ob-

širno polje z rožnimi grmiči zarasteno in nabiranje rož se vrší tako veselo, kakor branje v vinógradnih krajih. Središče za kupčijo z rožnim oljem je Kasanlik odkoder se ga razpošilja 1200 do 2000 *kg* v vrednosti 600.000 do 800.000 gld. Dela se pa tudi v Perziji in mali Aziji. Konsum je velik, ker je rožno olje jako priljubljena fina dišava ne le orijentalcem, temveč tudi pri nas.

Svetovna trgovina z oljem vseh vrst (z mastnimi, trdimi in êterskimi) znašâ v izvozu 116 milijonov gld. Na tem se udeležuje Avstrija z 10 milijoni gld. pri uvozu, z 2 milijonoma gld. pri izvozu.

D i š a v e ali parfumi Národi v orijentu so od nekdaj močno čislali dišave, da so se ž njimi parfumovali. Za tople kraje ima to dvojen namen, da se ne čuti tako silno neprijetno izhlapévanje telesa in da se človek po vohanji dišav nekako okrepča. Zato se je posebna pozornost obračala na zdelovanje aromatičnih mazíl, balzamov, in êterskih ólj. Iz orijenta so se te reči zanesle k nam in sedaj se zdelujejo najfinejše dišave v fabrikah na Francoskem, v Avstriji, Nemčiji in na Angleškem. V srednjem veku so bile pri nas najpriljubljenejše močne dišave mošus, bizam, ambra, zdaj pa od cvetlic in sadja napravljane, ki ne dehté tako močno, pa tem bolj ugajajo vóhu. Te dišave se delajo po dvojnem načinu, ali po destilaciji, ali po izvlečenji z oljem ali s kako drugo mastjó. Najstarejša parfumska fabrika na Nemškem se je ustanovila že v začetku prejšnjega stoletja v Kolonji, ki je zdelovala svetovno znano „K o l o n j s k o“ vodo (Eau de Cologne). Nemčija izvaža parfumov in dišečega mijla $2^1/_2$ milijona *kg* v vrednosti 8 milijonov gld. Na Francoskem se v nekaterih južnih krajih nalašč gojé dehtéče rastline. Parfumskih fabrik je v Nizzi 5, v Cannesu 6, v mestu Grasse 45, ki porabljajo cvetja po 4 milijone *kg*, oranžinega 2 milijona *kg*, róž 900.000 *kg*, jazmina 150.000 *kg*, vijolic 75.000 *kg*. Jedino mesto Grasse raspošilja dišav za $2^1/_2$ milijona gld. V Parizu je dosti takih fabrik s štirimi tisoči delavci. Avstrija uvaža parfumov za $^1/_2$ milijona gld., Amerika za 1,200.000 gld.

6. Rastline za industrijo.

Bombaž. V najstarejših kulturnih deželah, v Kitaji, Indiji in v Egiptu starega svetá in v Mehiki novega svetá se je gojilo več vrst rastline bombaž (Gossypium), ki je dajala bombažne niti za prejo. Od bombaževih semen rastó ob času zorenja fine, lasém podobne niti, ki se na posebnih mašinah trebijo od semena. Sanskritska pisma, kakor tudi najstarejši egiptski dokumenti govoré o bombaži in na Kitajskem se je že 2300 pr. K. r. zdelovala bombažna obleka. Montezuma, mehikanski cesar, podaril je Fernandu Cortezu trideset zvitkov bombaževih plaščev, svetlih, liki svila. Najfinejša bombažna tkanina iz Bengal je spadala k razkošnostim bogatih Rimljank. Toda bombaževa kultura in ž njo važnost bom-

baževih nitij v národno-gospodarskem oziru je narastala šele od tačas, ko so se izumili stroji za zdelovanje preje in zlasti, ko je začel pâr nadomeščati človeško roko. Bombaž se je začel saditi po mnogih krajih, zlasti v severni Ameriki, ki ima dandanes več ko 5,800,000 *ha* bombaževege poljá.

V začetku našega stoletja se je v najvažnejših kulturnih državah raznih tkanín rabilo v milijonih *kg* bombaža 108, lanú 285, konôplje 236, volne 222 Zdaj pa je razmerje: bombaž 2000, lan 640, konôplje 450, volna 850 in pristopila je juta s 400 milijoni *kg*, torej bombaža skoraj dvajsetkrat toliko, kolikor pred osemdesetimi leti.

Bombaž rase v vseh delih svetá do 37° severne širjave, na Ruskem pri Astrahanu pa celó do 46°. Najfinejši se prideluje v Ameriki med 25° in 32° severne širjave. Gojí se na Kitajskem do 41° severne širjave, v Indiji, na južnem Španjskem in Italijanskem, v vsi Afriki, v severni in južni Ameriki in v Avstraliji. Angleška, ki je dobivala bombaž z Indije, je že davno začela z zdelovanjem bombažnih tkanin, za njo je stopila Nemčija in Francoska, potem Amerika in v najnovejšem času Rusija. Velikansk je razvòj bombažne kulture in fabrikacije v Ameriki, ki ne le sáma na 12,660.000 vreténcih zdeluje bombažno prejo, temveč izvaža surovega bombaža za 500 do 600 milijonov gld. V britiški Indiji je po poročilih kolonijalne vlade 5,137.000 *ha* bombaževega polja, torej blizu toliko, kolikor v Združenih državah, pa ni tako rodovitno, kajti na akru zemlje se prideluje v Ameriki po 75—125 *kg*, v Indiji le 25—30 *kg*. Vendar se tudi v Indiji ne le veliki domači potrebi zadoščéva s svojim pridelkom, temveč se vrhu tega izvaža do 3 milijone *qu* v vrednosti 30 milijonov gld. Za domači konsum pa se rabi 13 do 15 milijonov *qu*.

V Egiptu se je bombaž v novejšem času začel intenzivneje gojiti. Bombaževega poljá je 400.000 *ha*, na katerih prirasta po 1,400.000 *qu* bombaža. V Afriki se je na več krajih sadil bombaž z dobrim vspehom, ravno tako v južni Ameriki, v Avstraliji pa mu baje ne ugaja podnebje. Ruska vlada, ki izkuša povsod spešíti domačo industrijo in sploh Rusijo sámo svojo storiti tudi v industrijelnih pridelkih, hoče tudi potrebni bombaž pridelovati na domačih tleh. Po srednje-azijskih gubernijah, kjer je že od nekdaj domá ta rastlina, nasadilo se je v novejšem času mnogo tisoč *ha* z bombažem, isto tako po južni Rusiji, kjer so zánjo ugodna tla. Kiva, Bokara in Kokand dajó bombaž, ki se lehko méri z najboljšim ameriškim.

Bombažna manufaktura je še vedno najimenitnejša in največja angleška ter preseza po številu vreténec vse evropske manufakture z ameriško vred. Pa tudi poslednja se je močno razvila in dela občutno konkurencijo máterini deželi. L. 1883. imelo je vreténec v milijonih: Angleška 42, Amerika 12·6 evropski kon-

tinent 22·4 med njimi Nemčija 4·8, Francoska 4·8, Rusija 4·4, Avstrija 1·9, Švica 1·9, Španjska 1·8, Italija 1·1. Bombaža se je prelo v milijonih na Angleškem 683, v Ameriki 427, na Nemškem 145, na Ruskem 119, na Francoskem 113, v Avstriji 77, na Španjskem 44, na Italijanskem 42, v Švici 22. Po vsem se je torej vrtélo l. 1883. že 80,600.000 vretének. Bombaževa žetev pa se cenila za l. 1883/4. na 19,309.000 *qu* v vrednosti 1050 milijonov gld.

Na Kranjskem je bombažna predílnica in tkalnica v Ljubljani z dvesto delavci, katera zdeluje od 3650 *qu* orijentalskega in indijskega bombaža 3200 *qu* razne preje, in bombažna tkalnica s stoinpetdesetimi delavci, katera napravlja 29.000 kosov domestik in molina od 2700 *qu* preje. Dalje se zdela v Hrušici pri Ljubljani 16.000 dvanajstórk limane váte od 180 *qu* stare vate in bombažnih odpadkov. Ravno zdaj se zidati dve novi predílnici, v Tržiči in pri Litiji, prva zarad tamošnje vôdne moči druga pa z ozirom na bližnje premógove jame. Na slovenskem Štajerskem je predílnica in tkalnica v Pragwaldu v Savinjski dolini z dvesto delavci in s produkcijo 2500 *qu* preje. Barváren je na Kranjskem 26, vse malega obrta, nekdaj velike barvárne v Tržiči so prenehale delati. Na slovenskem Štajerskem je 27 barvarjev.

Cena bombaža je v poslednjih desetih letih močno padla zaradi preobilne produkcije namreč od 70 gld. l. 1874. na 53 gld. l. 1883. Táko padanje cén opazujemo sicer tudi pri vseh drugih pridelkih od žita in moke do železa in kotlovine. No bombažna obleka je tako priljubljena pri vseh národih in ker ni tako trpežna, kakor volnéna, raztrga se je veliko več, tako, da ni pričakovati pojemanja, temveč le da bo še narasel konsum.

Poleg surovega bombaža se razpošilja tudi predivo ter se ga uvaža v tisočih *qu* na Angleško 32, Nemško 156, Francosko 127, na Rusko 71, Avstrijo 119 itd. Bombaža in prediva se tedaj porabi v milijonov gld. na Angleškem 386, v Nemčiji 116, na Ruskem 74, na Francoskem 68, v Italiji, 68, v Avstriji 57. Največji izvoz bombažnega blagá kaže Angleška za 770 milijonov gld. Nemčija 52 milijonov gld., Francoska 72, Avstrija 15 milijonov gld. Nizozemje 33 milijonov gld., Belgija 16, Švica 10 milijonov gld. Skupna vrednost v evropskih državah izvažanega bombažnega blagá znaša blizu 1000 milijonov gld. Združene države izvažajo tacega blagá za 23 in uvažajo za 78 milijonov gld.

Lan. Lanéno predivo se dela od vlakna lanú (Linum usitatissimum). Lan pipljejo, z rihljo ali držálnico ga rihljajo, da odpravijo seme, razgrnejo ga, da se vleží, potem ga sušé v sušilnici[1]) in teríce ga teró na trlici. Pazdír odpada in vlakno je

[1]) Na Pôhorji pravijo pokriti sušilnici: pajšta, nepokriti: ferjaža. Pis.

je pripravljeno za predenje. Največja lanena produkcija je na Ruskem, kjer je 781.000 *ha* lanišč, na katerih se prideluje po 3,100.000 *qu* lanú in 8 milijonov *hl* lanenega semena. Rusija izvaža prediva 2 milijona *qu* v vrednosti 60 milijonov. V Nemčiji je 130.000 *ha* z lanom nasajenih s produkcijo 850.000 *qu*, v Avstriji 98.575, od katerih se dobiva 501.000 *qu* lanú. Nemčija sicer izvaža 400.000 do 500.000 *qu* prediva, pa ga za 200.000 *qu* več uvaža. Laneni konsum za domačo industrijo torej znaša 1,100.000 *qu*, Avstrija uvaža 250.000 do 300.000 *qu* prediva, porablja ga za vsem 700.000 do 800.000 *qu* za svoje fabrike. Angleška z Irsko, kjer se prideluje jako fini lan, podeluje1,160.000 *qu* prediva. Združene države imajo tudi že laneno produkcijo na 170.000 *ha*. Po vsi Evropi se prideluje kakih 6 milijonov *qu* lanú v vrednosti 150 milijonov gld.

Konoplja (Cannabis sativa)' daje lanú podobno, le bolj grobó predivo, ki se ravno tako, kakor laneno, pripravlja in táre na trlicah. Največ konopelj prideluje Rusija, 1,640.000 *qu*, potem Italija 960.000 *qu* in Avstrija 740.000 *qu*. Vsa evropska konopna produkcija se ceni na 4 milijone *qu* v vrednosti 100 milijonov gld. Rusija izvaža 600.000 do 780.000 *qu*, Italija 300,000 *qu*. V Avstriji se ga porablja za fabrikacijo 750.000 *qu*, na Francoskem 780.000, v Nemčiji 400.000 *qu* na Angleškem 600.000 *qu*.

Juta je vlakno od rastlin Corchorus olitorius in C. capularis, ki rasteti v Indiji in se tam že od nekdaj rabiti v tekstilni industriji. Vlakno se sveti kakor svila in čimdalje bolj služi ali samó záse ali pomešano z drugim predivom za prejo šarenío in drugih tkanín. Po vsi Evropi so se postavljale fabrike, ki se pečajo le s tkanjem jutinega blagá. Predivo dobivajo iz Indije, katera poleg 60 milijonov jutinih vreč ali žakljev in 4 milijonov *m* tkanine izvaža do 4 milijone prediva, samó na Angleško ga gre 2,800.000 do 3 milijone *qu*, na Nemško 350.000, na Avstrijsko 100.000, na Francosko 400.000 *qu*. Jute se dozdaj le v Indiji prideluje kakih 5 milijonov *qu* na leto. V novejšem času so jo zasadili v južni Ameriki. Vsa vrednost jutinega prediva, ki se porablja v fabrikah, ceni se na 70 do 75 milijonov gld.

Konoplja z Manile je vlakno neke banane (Musa textilis), rastoče na Filipinih v razsežnih gozdih. Ker je silno močna, rabi se za pletenje ladjinih vrví. V Manili zdelujejo 300.000 *qu* tacih vrví iz maniline konoplje. Izvoz prediva in vrví znaša 470.000 *qu* v vrednosti 16 milijonov gld.

Coir-predivo prihaja iz Indije in Ceylona, kacih 120.000 *qu* in se napravlja od lúba in luščine kokosne palme. Vlakno je podobno konoplji in rabi za vrví in jermene, pa tudi za šareníce.

Neke k o p r i v e (Boehmeria nivea in tenacissima), dajejo na Kitajskem, Japonskem in v Indiji prav trdno predivo nafinejše vrste. Le težko je ločiti vlakno od smole, katera ga veže. Odkar

so se izumili načini, po katerih se to vrši lože in natančneje, začele so se te koprive gojiti tudi drugod v Aziji, zlasti na južnem Ruskem in v Ameriki.

Iz nove Zelandije se dobiva predivo od lanene lilije (Phormium tenax), toda produkcija ne znaša več kakor 10 000 do 15.000 *qu*, še menj od drugih vlaken, ki se tu in tam pridelujejo.

Lan, konoplja in kar je jednakih vlakenc, zdeluje se večinoma po hišni industriji, vsaj do preje. In celó preja se na kmetih daje domačim tkalcem, da od nje tkó platno za domačo rabo. Lotila se pa je tudi velika industrija zdelovanja tkanin, platna in druge robe ter tako močno omejila hišno industrijo. Prej so se na kmetih po Gorenjskem, posebno okoli Škofje Loke zeló pečali z zdelovanjem platna za prodajo, zdaj pa to delo čimdalje menj dobička donaša zaradi konkurencije fabriških podjetij in je pomena vredno le še v Smledniku, Mengši in v loškem in kranjskem okraji. V mehanično-prejnih fabrikah na Angleškem se vrtí 1,600.000 vreténec in dela 53.754 statev, na Franceskem 738.619, v Avstriji 400.000, v Nemčiji 327.000, v Belgiji 306.000, na Ruskem 166.000 vreténec in razmerno statev. Poleg teh je po hišah še statev ali tkalskih stolov: v Nemčiji 146.413, v Avstriji 60.000, na Francoskem 35.144, na Ruskem 11.500.

Lanene niti predejo se na Angleškem, Francoskem, v Belgiji, na Avstrijskem in Nemškem, vrví se pa največ plete na Ruskem. Največji izvoz tkanega blagá, od lanú, konoplje, jute itd. kaže Angleško, za 80 milijonov gld., Nemčija za $14^1/_2$ milijonov gld., toda uvaža za 9 milijonov gld. Avstrija izvaža platnenega blagá za 9 milijonov gld. Največji konsument za platneno in konopno blago je severna Amerika, ki ga je uvažala za 38 milijonov gld.

Od lanenih in drugih niti se zdelujejo čipke in ta hišna industrija spada med najstarejše po Kranjskem obične. V idrijskem okraji pletle so ženske raznovrstne čipke že pred 300 ali 400 leti. Bolj razvijalo pa se je čipkarstvo od l. 1820. po dobivanji vzôrcev iz Češkega, zlasti pa od časa, ko se je l. 1876. ustanovila čipkarska šola v Idriji. L. 1860. se je prodalo za 16.000 gld. čipek, l. 1873. za 30.000 gld., l. 1875. za 70.000 gld. in zdaj že za več kakor 100.000 gld. Zato so se poprijemali čipkarstva tudi v sosednjih okrajih in se je odprla čipkarska šola v Žireh.

Pleteníne od šíb in slame. Od békovega šibovja se pletó razni jerbasi od najpreprostejšega na kmetih do najukusnejšega za gospódo po izučenih pletalcih. Industrija je najbolj razvita tam, kjer so ugodna tlà in se gojí beka, ker se šibovje le malokje prodaja v daljše kraje. Na Nemškem je veliko zemlje nasajene z béko in se blizu 40.000 ljudi peča s pletenjem, ki za delo zaslužijo kakih 15 milijonov gld. Nemčija izvaža od šib pletenega blaga za $1^1/_2$ do 2 milijona gld., Francoska ravno to-

liko. Pri nas se je tudi v novejšem času večja pozornost začela obračati na pletenje jerbasov, da se bode finejše blagó domá delalo in ne bode treba pošiljati mnogo novcev v inozemstvo za nakupovanje blagá, katerega bi lehko doma imeli ravno tako dobro in lepo, pa dosti ceneje. Veliko je krajev ob rékah in potokih in po močvirnatih ali vsaj mokrotnih ravninah, kjer že zdaj raste veliko vrbovja samo da je vmes premalo tistih vrst, ki so posebno dobre za pletenje, namreč béke (Salix alba purpurea in viminalis). Treba le jih množíti ali nasaditi, pa bo v malo letih obilno šibovja, spretnih rok za pletenje pa tudi ne pogrešajo Slovenci. To nam kažejo domači zdelki, katere napravljati se je učil samoúk od samoúka.

Pletenje peharjev, jerbasov, košár itd. je starodavna hišna industrija na Kranjskem, ki je udomačena po vseh vaseh ob Savi od Vižmarjev do Kranja, v ljubljanskem in brdskem okraji, v Bohinjski dolini, pri Idriji, v Planini, v Vipavski dolini in po ribniškem okraji. Število na Kranjskem pridelanih jerbasov, ki se nekoliko prodajajo v sosednje dežele, znaša kakih 60.000 kosov. V ljubljanski okolici se zdeluje 15.000 do 20.000 brezovih mêtelj. V novejšem času so se začeli tudi v Savinjski dolini zanimati za vrborejo.

Trstovec je steblo nekega rotanga (Calamus Rotang), rastočega v Aziji. Iz svojih rôdnih krajev se ga pošilja preko Singapora v Evropo, kacih 95.000 *qu*, iz nizozemske Indije 100.000, sploh pa 300.000 *qu* v vrednosti 5 milijonov gld.

Slamnikarstvo. Od slame raznega žita, riža in od nekaterih travnatih stebelc se zdelujejo pri nas slamniki, pa tudi navadni jerbasi, na Kitajskem celó finejše pleteníne, za katere rabimo pri nas vlakno ali volno. Izvoz kitajskih plaht in pletenja od nekaterih travnatih stebelc je že narasel na 7 do 8 milijonov gld. Slamniki se zdelujejo na Italijanskem, odkoder se je razposlalo slamnikov še leta 1881. za 6 milijonov gld., ali potem vsako leto menj, ker se je ta industrija povsod udomačila. Izvaža pa zato tem več pletene slame in slamnatih kit za 8 milijonov gld. in to tudi k nam, ker tukajšna slama za fina dela ni pripravna. Precejšen izvoz slamnikov ima Francosko, za 7 do 9 milijonov gld., Angleško pa uvoz za 5 milijonov gld.

Slamnikarstvo se je v novejšem času posebno razvilo na Kranjskem, v kamniškem in brdskem okraji. Pravijo, da je pred sto leti doslužen vojak iz Ihana, ki se je pri vojacih na Laškem v Florenci izučil plesti kite in šivati slamnike, to industrijo zanesel na Gorenjsko. Ihanci so bili prvi kitarji in malone vso Kranjsko preskrbovali s slamniki. L. 1790. pa so prišli tirolski podjetniki in oní so razširili trgovino na sosednjo Koroško in v Tirole. V štiridesetih letih našega stoletja se je cenil izvoz slamnikov na 16.000 gld., dasi so bili slamniki prav cenéni od 4 (!)

do 60 krajcarjev za jeden slamnik. S časom so se ustanovile fabrike in od kar se je visoka carina naložila na italijansko blagó, razcvelo se je še bolj domače slamnikarstvo. L. 1875. se je že 12.000 ljudij pečalo s to industrijo, seveda le po zimi, in splêlo se je po 800.000 kít (po 48 *m* dolgosti). Poleg tega je v enajstih fabrikah delalo dvestoindevetdeset delavcev in delavk. Od tistega časa dalje so se postavile nove fabrike, stare pa tako povečale, da ima zdaj ena sama fabrika toliko delavcev, kolikor pred desetimi leti vseh enajst. Kít se splete gotovo 2 milijona, slamnikov se zdeluje 1 milijon, zaslužek pletarjev pa znaša 200.000 gld.

Panamski slamniki, ki so nekdaj bili jako v modi in katerih se je prodalo za 5 do 7½ milijonov gld., pletó se od peclovja necega palmam podobnega grma (Ludovica palmata), ki rase v srednji in južni Ameriki. Indijanci jih pletejo z veliko spretnostjo, toda zaradi visoke cene se jih le še malo prodaja v Evropo.

Haljuga ali morska trava rase v morji, pa le na plitvih mestih ob evropskih morskih obalih. Rabi se namesto žime, ker je veliko boljši kup. Dobiva se s Francoskega, Nemčije (200.000 *qu*) Holandije, Belgije in Španjskega. Avstrija dobiva jo iz pomorskih svojih dežel.

Gladež ali ščetíčevje rabi v sukneni industriji za razpraskavanje sukna. Na Nemškem, Francoskem, pa tudi pri nas ga sejejo ter prodavajo v suknene fabrike. Iz Francoskega se izvaža gladeža 31.000 *qu* v vrednosti 1,200.000 gld. Poskušnje na spodnjem Štajerskem, storjene na priporočilo v graškem gospodarskem listu že pred štiridesetimi leti — v Skalski dolini na Slovenskem Štajerji na primer se je pečal s to kulturo pokojni moj oče — so izpodletele, ker se je blagó težko prodajalo.

Popir. Za zdelovanje popirja služijo vse tiste rastlinske tvarine, od katerih si delamo obleko svojo, potem, ko smo jih obnosili in kadar razpadejo v cunje. Ravno od cunj se napravlja najboljši popir in le, ker teh ni dovolj in ker so se zaradi tega jako podražile, jemljó se druga nadomestila: les, slama, odpadki od lanú, konoplje in jute ter nekatera druga rastlinska vlakna, zlasti trava esparto. Trgovina s cunjami se je v poslednjih dvajsetih letih silno povzdignila z rastočim konsumom popirja. L. 1860. znašal je uvoz cunj v Nemčijo le 30.000 *qu*, zdaj pa 400.000 *qu*, toda blizu toliko se jih zopet izvaža. Na Angleškem in Francoskem se je trgovina s cunjami več kakor podvojila. Zato se je povsod sezalo po drugih tvarinah. Trava esparto rase na Španjskem in v severni Afriki, izvoz znaša 2 do 3 milijone *qu* v vrednosti 12½ milijonov gld.

Sploh se porabi za zdelovanje popirja v milijonih *qu*: volnatih cunj 8, bombažnih 6, lanenih 1·6, jute in esparta 5, lesá, slame in druge tvarine 45, za vsem 65,600.000 *qu*, od katerih se napravlja popirja 14,540.000 *qu*. Posebna industrija se peča s

pripravljenjem lesá, slame itd. za popirnice. V Avstriji je 135 mlinov za mlenje lesa in pet celuloznih fabrik. Velikost in imenitnost popirne fabrikacije se razvidi iz nastopnih številk:

	število fabrik	produkcija v 000 *qu*	poraba skupna v 000 *qu*	na glavo *kg*
v Nemčiji	715	2.930	2.800	6·0
na Angleškem	650	1.957	2.196	6·1
„ Francoskem	527	1.623	1.537	4·1
„ Italijanskem	209	797	742	1·9
„ Avstriji	199	1.200	1.007	2·5
v Rusiji	117	450	500	0·6
na Španjskem	104	141	166	1·0
v drugih državah	222	799	680	—
povsem v Evropi	2.743	9.927	9.628	—
v Združenih drž.	692	4.340	4 400	8·4.

Vsa popirna fabrikacija, izvzemši Kitaj, kjer se prideluje poseben popir za domačo rabo, ceni se na 14,359.000 *qu*. Največja produkcija v Evropi je na Nemškem, odkoder se izvaža 700.000 *qu* raznega popirja v vrednosti 27½ milijonov gld., uvaža pa 50.000 *qu*. Na Kranjskem imamo veliko popírnico v Vevčah s sedemsto delavci, potem drugo z mlinom za les v Medvodah, kjer se zmelje 12.700 *qu* lesovine in se dela lepenka in g. V. Krisperjevo fabriko v Ratečah, katera jedina v Avstrijí zdeluje jako stanoviten popir za dokumente in za karte ter svoj izvrstni produkt izvaža daleč v inozemstvo.

Probka ali pluta se dobiva od probke ali plutca (Quercus suber, Korkeiche) in zarad svoje prožnosti in ker ga tekočine in celó plini ne predirajo, služi za razne tehnične namene, osobito pa za mašenje steklenic. Drevó rase od 12 do 23 metrov visokosti, v južni Evropi, severni Afriki, na Madejri in v orijentu. Največ in najboljše probke prihaja s Španjskega in Portugalskega, iz južne Francije, Algerije in Italije. Zgorenja skorja se máji vsakih štiri do deset let od petnajstega leta začenši do stotega in stoinpetdesetega leta. Probka se zdeluje ali domá v zamaške, ali se razpošilja neobdelana. Francoska, dasi sáma prideluje veliko probke mora jo za svoje ogromne potrebe v kletarstvu uvažati za 1½ milijona gld, Nemčija 48.000 *qu* v vrednosti 5 milijonov gld. Angleška 90.000 do 100.000 *qu*, Avstrija za 600.000 gld., Amerika za 2·3 milijona gld. Ves probkin konsum se ceni na 600.000 do 700.000 *qu* v vrednosti 60 do 70 milijonov gld.

7. Rastlinska zdravila.

O nekaterih rastlinah, katere dajejo čislana zdravila, smo že govorili. Opij in njegovi preparati, ki služijo v večjih kvan-

titetah použiti kot mamíla in dražíla ter sčasom pokvarijo človeški organizem, so med glavnejšimi zdravili in že marsikateri zdravnik se je izjavil, da brez opija, oziroma morfina, ne bi hotel biti zdravnik. Koliko hudih bolečin je opij že, če ne za vselej, pa vsaj za delj časa odpravil in med mamíli ostane vedno še na prvem mestu. Malo je zdravíl, na katere se sme zdravník tako gotovo zanašati, da bodo učinile, kar se od njih pričakuje, kakor na opijate. Ne menj imenitna med zdravili je:

Kina ali kinovica. V krajih, kjer razsaja mrzlica, in tacih je le premnogo na naši zemlji, ne bi moglo človeštvo izhajati, ko ne bi proti mrzličnem strupu imelo v alkaloidih kine gotovo pomagajoče zdravilo. Ime izvira od peruvanske besede quina-quina, katera pomenja skorjo. V Evropo je bila prenesena šele 1638. l. po zdravniku Juan de la Vega, ki je ž njo bil ozdravil grofico Chinchono. Po nji je imenoval Linné drevo, od katerega se dobiva ta skorja, cinchona. L. 1679. kupil je kralj Louis XIV. od angleškega zdravnika Roberta Talbota tajnost, kako narejati kinin od kine, za 20.000 gld. in visoko pokojníno. Kina-skorja se dobiva od drevesa cinchona, katerega je nad 50 vrst in ki rase v južni Ameriki na vzhodnem brégu Kordillerov, od 1° severne do 22° južne širjave. Še le v novejšem času se je zasadila cinchona tudi na Ceylonu, na otoku Java in v angleški Indiji, ker se je drevo v Ameriki preveč uničilo po majenji skorje in se je cena chininu silno podražila. Celò bati se je bilo, da ne bode več môči dovolj dobiti chinina, če se bode tako neusmiljeno ravnalo s cinchono v južni Ameriki, kjer je na pristopnih mestih že malone pokončana in se dobi le še v notranjih težko pristopnih krajih. Podjetniki najamejo ljudi, s katerimi gredó iskat v notranje kraje cinchono. Drevó so prej ogolili od skorje, kakor visoko so mogli sezati. Tako ogoljeno drevo pa se je posušilo. Zdaj je posekajo, ker požene iz štora mladike. Skorjo olupijo, posušé in na ramah nosijo časih po več dnij daleč skozi puščavo brez pravega pota do bližnjega mesta ali do morja. Chinin se je bil zaradi tega že tako podražil, da je to najkoristnejše zdravilo ubóžcem bilo nepristopno. V lekárnah je veljal 1 *gr*, ki je najmanjša doza za odpravljenje mrzlice, do 1 gld., zdaj veljá 50 kr. in cena se bode gotovo še znižala zaradi novih kultur cinchoninih dreves v Aziji.

Na otoku J a v i so se prva drevesca vzgajala od semen l. 1852. in izvoz skorje je že narasel na 82.000 *kg* in to le iz državnih plantaž, iz privatnih pa se tudi prodaja nad 200.000 *kg*. V angleški Indiji so začeli gojiti to drevó koncem petdesetih let in zdaj je že več tisoč *ha* s cinchono zasajenih in l. 1882/3. izvažalo se je skorje 413.000 *kg* v vrednosti 8 milijonov gld. Še imenitnejša pa je cinchonina kultura na Ceylonu, kjer je bilo l. 1867. šele 20 *ha*, a danes je že 26.000 *ha* zasajenih ter se je l. 1882.

1.020.000 *kg*, 1883. l. pa 3,500.000 *kg* izvažalo. In skorja od ceylonske cinchone je bogatejša z alkaloidi, kakor amerikanska, zato priljubljenejša. Ta konkurencija je vzbujala Amerikance, da so tudi oní obračali večjo pozornost na cinchonino kulturo. Zasadili so drevó na ugodnih tleh in varčneje ravnali s starimi drevesi. V Boliviji so ob reki Mapiri nasadili 1 milijon drevesec. Južna Amerika pošilja še vedno največ cinchonine skorje na svetovni trg. Kolumbija izvaža 3 do 4 milijone *kg*, Equador 1 milijon; Bolivija in Venezuela 2 milijona, torej južna Amerika 6 do 7 milijonov *kg* v vrednosti 10 do 12 milijonov gld.

Glavni trg za kino je London, kamor je prihaja nad 5 milijonov *kg*, dalje se veliko te skorje uvaža na Francosko, 2,810.000 *kg*, blizu toliko v Nemčijo in v Italijo ter v Združene države. Za fabrikacijo chinina se porablja 9 do 10 milijonov *kg* skorje, od katerih se dobiva za človeštvo potrebna množina chinina, do 130.000 *kg*. Za ta chinin se plača v prodaji na dróbno po lekárnah, ako se gram računa na 50 kr., 65 milijonov gld. Zato so se poskušala razna nadomestila za to drago zdravilo, pa z negotovim vspehom. Zlasti proti malaria-mrzlici ostane chinin edino gotovo zdravilo Proti drugim febrom pa se priporočuje antypirin, thalin itd , toda nobeno ni tako zanesljivo, kakor chinin.

Kafra. Na otoku Formosa, na Japonskem in v vzhodnem Kitajskem rase drevó Laurus Camphora, v katerem lesu se nahaja kafra. Les se zdrobí in na vodi kuha v kotlu, pokritem s slamnato kapo. Z vodnim sopuhom izhlapela kafra posede se na slami. Dobljena še nečista kafra se pošilja v Evropo in Združene države, kjer jo čisté. Služi kot zdravilo, pa tudi za druge namene, na primer za umetaljne ognje, za shranjevanje kožuhovine itd. Izvoz iz gori omenjenih produkcijskih krajev znaša blizu 40 000 *qu* v vrednosti $2^1/_2$ milijona gld.

Rabarbara, priljubljeno ljudsko zdravílo, je olupleni in posušeni koren več vrst rastline rabarbare. Najboljša in največ je prihaja iz severnega Kitaja. Tam rase divja v jarkih severnih gorâ. Koren se izkoplje pred zimo in se olupljen zreže v podolgaste trakove, ki se na niti nabrani suše v senci. V trgovini najbolj sluje Šensirabarbara, slabejša je Szechuen Iz Kitajskega se izvaža 3400 *qu* v vrednosti 600.000 gld. Sicer pa tudi rase v naših krajih, v Slavkovu (Austerliz) na Moravskem jo sadé, toda tako dobra ni, kakor Kitajska.

Sladič. Že v starih časih je po Evropi in po orijentu sladìč rabil za oslajanje zdravíl in za žvekanje in tudi še danes služi zlasti v prvi namen pri lekih, da jih bolniki, osobito otroci raji jemljó. Sladìč je koren dveh ratlin Glycyrhica, od katerega se po iztiskanji dobí sladak sok, ki se po kuhanji sčisti in zgostí. Najboljši sladič dobiva se iz južne Rusije in iz Male Azije. Sadí

se pa tudi drugod na jugu in takisto v naših krajih, na Moravskem in Ogrskem, potem v Nemčiji. Španjska ga izvaža 34.000 *qu* in 12.400 *qu* soka, Italija 9000 do 13.000 *qu*, Mala Azija 7000 *qu*, Rusija 1600 *qu*. Uvoz gre na Angleško, 11.000 do 15.000 *qu* in na Francosko 26.000 do 28.000 *qu*.

Sasaparila. L 1545. prinesla se je prva sasaparila iz Amerike v Evropo in je kmalu zaslula kot zdravilo proti liščajem, posebno takim, ki izvirajo iz sifilitike, bolezni, katera je ravno tačas vedno huje začela razsajati. Sasaparila je koren neke v srednji Ameriki, v Mehiki, Braziliji, Kolumbiji rastoče rastline. Nabira se prav težko, ker se nahaja le v močvirnatih, gosto zarastenih krajih, zato ima visoko ceno. V novejšem času pa je zdravniki ne rabijo več toliko, kolikor v minulih časih. V Evropo se je uvaža 3000 do 4000 *qu*. Sasaparili podoben je chinaroot, ki prihaja iz Japana in južnega Kitajskega.

Kvasija (Quassia) je grenki les drevesa Quassia amara, katera rase v srednji Ameriki, na Jamajki in v Mehiki. Služi v zdravilstvu pri želodčni slaboti, še bolj pa pivoyarom, da ž njo, mesto s hmeljem, dadó pivu potrebno grenkobo.

Kopajva- in peruvanski-balzàm sta znani zdravili proti slizotokom. Prvi je smolnato-êterni sok drevesa Copaifera, rastočega v Braziliji in tropiških krajih južne Amerike. Skorja se nareže in sok teče tako obilno, da se ga v podstavljenih posodah do 6 *kg* v póludnevu nateče iz enega drevesa. Izvaža se ga 1800 do 2000 *qu* v vrednosti 800.000 gld. Pervanski balzam prihaja s San Salvadorja.

Mana je sladki sok južno-evropskega, maninega jeséna (fraxinus ornus). Skorja se meseca avgusta povprek nareže in sok, ki se natêče, se posušen zgostí. Največ mane razpošilja se iz Italije 2000 do 3000 *qu*.

Aloë, iztisneni sok od listja aloë, ki rase v južni Afriki, rabi se kot zdravilo. Kapska kolonija izvaža tega soká za 40.000 do 50.000 gld. v Evropo. Dobiva se pa tudi iz vzhodnje in zapadne Indije.

Tamarinda je duša od sada indijske tamarinde in služi kot lehko čistilo. Sena (folia Sennae), ki je tudi dober laxans, prihaja k nam iz Egipta in Indije, koren jalapa, ki služi v isti namen pa iz Mehike, katera ga izvaža 1200 *qu* v vrednosti 75.000 gld. V novejšem času se gojí jalapa tudi na Jamajki.

Vratič (Artemisia) daje znano štupo za gliste. Od štupe napravljajo alkaloid santonin, ki se lože jemlje od štupe in gotoveje pomaga. Vratič rase na južno-ruskih stepah, odkod se ga razpošilja do 10.000 *qu*, največ v Nemčijo, kjer je živahna fabrikacija santonina.

Koren **colombo** prihaja iz Afrike preko Mazambiqua in služi pri boleznih prebavílnih organov. Koren ipecacuanha rase

v mokrotnih braziljskih pragozdih, kjer ga nabirajo Indijanci. Štupa tega korena je znano in čislano bljevalo in se sploh rabi pri kataralnih plučnih boleznih.

Koren **salep** visoko čislan v orijentu, kjer ga vse leto prodajajo po cestah, rabi se pri nas kot hrana za slabotne otroke, pa čimdalje menj, ker mesto njega služijo domači slezovi koreni.

Mnogo je domačih rastlinskih zdravíl, katera se ali po vrtih gojé ali divje rastó in pobirajo za lekarje, n. pr. beladona, slez, encijan (svišč), arnika, kamilica, podlêsek, šmarnice, naprstec, slezenovec, žitni rožič, lipovo cvetje itd.

8. Rastlinska barvila in strojila.

Kupčija z rastlinskimi barvíli in s strojíli je bila še do poslednjih let velikanska. Samó na Angleško se jih je uvažalo za 60 milijonov gld. na leto, izvažalo pa za 15 do 20 milijonov gld. Za Nemčijo je znašal uvoz 30 miljonov gld., izvoz 7, za Avstrijo uvoz 15, izvoz 3 milijone gld., za Francosko uvoz 27, izvoz 16 milijonov gld. Če se pomisli, da vse te države tudi na svojih tleh pridelujejo veliko barvíl in strojíl, sodi se lehko. kako važnost imajo barvíla in strojíla za fabrikacijo in v obče za národno gospodarstvo. Toda v novejšem času je nastal rastlinskim barvílam zmagujoč konkurent v kemiških barvílih, ki se zdelujejo od premogove smole (Steinkolentheer). Anilin, Phenyl, Naftalin, Antracen Alizarin ne le popolnoma nadomestujó rastlinska barvila od brošča, oblajsta, katanca, bražílke itd., one so celó lepše, in poleg tega pa veliko boljši kup.

Najbolj čuti to konkurencijo:

Brošč (Krapp). To barvílo se dobiva od korena rastline rubia tinctorium, katera je doma v južni Evropi in Aziji, pa se je že v starih časih prenesla in zasadila malone po vsi Evropi. Grkom in Rimljanom je bil brošč najlepše rdeče barvílo. Najbolj se je gojil na Francoskem, kjer so na 21.000 *ha* še l. 1862, pridelali 600.000 *qu* brošča v vrednosti 50 milijonov frankov. Tačas so izumili napravljati broščevo barvílo, alizarin od antracena in odslej je broščeva kultura naglo péšala. L. 1872. se ga je s Francoskega izvažalo še za blizu 4 milijone gld., 1883. l. samó še za 100.000 gld. Broščeva kultura je bila za Francosko tako imenitna, da so baje nji na ljubo uvedli za francosko armado rdeče hlače. Po nadomeščenji brošča po alizarinu se prihrani pri barvanji, ker je alizarin za dve tretjini cenejši od brošča blizu 40.000 milijonov gld. Tako je bilo zračunjeno za l. 1880. Ob enem bo veliko zemlje, kar je bilo dozdaj zasajene s broščem, kakih 400.000 *ha* proste za druge kulture.

Oblajst (Isatis tinctoria, Waid) ima v svojem listji tisto barvilo, kakor rastlina Indigo, to je Indigotin, le za trikrat menj.

Dokler ni bil indigo znan, zasajeno je bilo z oblajstem na Nemškem obširno zemljišč. Zdaj pa se je njegova kultura zeló zmanjšala, isto tako kultura katanca (reseda luteola, Wan), katera daje lepe in blisteče barve, ki se pa nadomestujejo po umetno napravljenih.

Indigo pa si je dozdaj še ohranil svojo veljavo. Znan je bil že v najstarejših časih na Grškem, kamor je prišel iz indijske svoje domovine. Dobiva se od raznih rastlin Indigofera, katero pa ne le v južni Aziji, temuč tudi v Ameriki in Afriki gojé. Rusija pa pospešuje njeno zasájanje v transkavkaških krajih, kjer se ta rastlina dobro obnaša. Vsa produkcija za izvoz ceni se v Indiji na 58.000 *qu*, v Ameriki na 11.500, v Kitaji in Japanu na 10.000 *qu* v skupni vrednosti 45 milijonov gld. Največji uvoz gre na Angleško, potem na Francosko, v Združene države in v Nemčijo. Že se pa iščejo nadomestila, katera bi bila cenejša od indiga Kemikarji so sicer že izumili enako barvilo, ki se napravlja od cimetove kisline, ki pa stane ravno toliko kakor indigo. Ni dvojiti, da se bo sćasoma našlo, kakor za druga rastlinska barvíla, tudi za indigo nadomestilo.

Lesna barvila. Takih dreves, iz katerih se napravljajo razna barvíla je lepa vrsta: Kampeš (Campeche), braziljski les, sapanski, santelski in žolti les (Gelbholz). Višnjeva prožiljka ali kameš je rdeči les nekega v Mehiki rastočega drevesa. Njegovo barvílo je haematein. Braziljski in sapanski les dajeta rdeče barvílo. Za vsem se porabi do 4½ milijona *qu* raznega barvílnega lesovja v vrednosti 15 milijonov gld. V Evropo gre 3 do 3½ milijona, v Združene države 1 milijon *qu*. Največ ga porabi Francoska, potem Angleška in Nemčija, Avstrija 70 000 do 80.000 *qu*. Na Kranjskem imamo lesno-barvílno fabriko na Fužinah pri Ljubljani s tridesetimi delavci in porabo 1 100.000 *kg* barvilnega lesá. V tej fabriki se les reže, rašpa in melje.

Omeniti nam je še med barvíli orleana, s katerim se svila barva rdeče-žolto; gummigut, žolti sok iz gummigutinega drevesa v Indiji in Siamu; sufflor, iz Indije k nam prenesen, zlasti priljubljen za lepotičenje; kurkuma, suhi koren zlatega ingvera in perzijske jagode, ki služíjo za rumenílo Tudi nekatero mahovje daje barvíla. Najznanejše je barvílno mahovje (roccella tinctoria), od katere se napravlja znano barvílo lakmus Dobiva se s kanarskih otokov in srednje Amerike, pa tudi od morskih bregov norveških in francoskih

Katechu, posušeni sok raznih v Indiji rastočih rastlín, rabi barvarjem in strojarjem. Posebno na Angleškem je katechu glavno strojilo. Uvaža se ga nad 330 000 *qu* v vrednosti 10 milijonov gld. Menj ga potrebujejo na Nemškem, 80.000 *qu*, na Francoskem 70.000 *qu*, v Avstriji le 12.000 *qu*. Tam, kjer rase, méšajo katechu med betel in se ga v ta namen porabi 35.000 do 40.000 *qu*.

Katechutu podobno je kino, ki ima do 60⁰ čreslovine in služi za naglo strojenje. Samach prihaja iz Sirije in Palestine, pa tudi iz Italije in Španjskega. Letna konsumcija, ki je spet največja na Angleškem, znaša v barvarijah in strojarnah do 500.000 *qu*.

Strojila so: čreslo, šiška ali doblica, ježice in valonea. Čreslo je posušena in zdrobljena ali celó zmleta skorja hrastovih, borovih in vrbovih dreves ter močno rabi za strojenje kož, posebno v Avstriji Nemčiji in na Francoskem. Ni tako bogato čreslovine (tanina), kakor ježice in valonea, pa toliko cenejše in se dobiva v dovoljni množini, ker v novejšem času le presilno sezajo v gozde. Najboljše čreslo je hrastovo. Tu in tam se nalašč nasadé hrastovi gozdi, da se drevesom odsekavajo veje in májijo (Schälwälder). V naših krajih pa je dovolj smrekove skorje od posekanih smrék. V Celovci se je l. 1885. ustanovila fabrika za napravo ekstrakta od smrekovih skorij. Angleška in Nemčija pa uvažati čreslo, prva 200.000 *qu*, poslednja nad 500.000 *qu*, Francoska izvaža za 2 do 3 milijone gld. čresla. Angleška ga dobiva iz Amerike, na primer iz Kanade, od koder se razpošilja do 400.000 *qu*.

Šiška ali doblica ima veliko več čreslovine, kakor čreslo in služi barvarjem in strojarjem. Šiškarica (Gallwespe) zaplune zalego svojo v razne dele hrastovega drevesa, na mlade veje in peclje, kjer se potem okoli zalege naredi šiška, v katere sredini je črv. Najboljše šiške dobivamo iz orijenta in iz Kitajskega, menj čreslovine imajo istrske, ogrske, italijanske in francoske. Iz Turčije prihaja kakih 20.000 *qu*, iz Kitajskega 10.000 do 12.000 *qu* šišek. Ježíce, katere se pobirajo od domačih hrastov, posebno veliko na Ogrskem in Hrvaškem, zrastó na želodu zaradi pika šiškarice. Rabijo strojarjem za strojenje podplatnega usnja. Valonea prihaja iz Grškega, male Azije in Sirije in nastane, kakor ježiče po šiškaričnem piku. Mala Azija daje valoneje blizu 300.000 *qu* v vrednosti 5 milijonov gld. Grško 50.000 do 100.000 *qu*.

9. Smole.

Z rastočo industrijalno tehniko rase tudi konsum tacih stvarij, katere so se poprej pač poznale, a malo rabile, sedaj pak se zdelujejo za razne potrebe. Prvo mesto med smolami zavzemati v industriji kavčuk ín gutapercha, ki sta se oba šele pred malo desetletji izumila. Kavčuk je sicer znan bil v Evropi že začetkom prejšnjega stoletja, pa služil je le za radiranje. L. 1823. začele so se delati iz njega nepremočne tkaníne, l. 1842. pa se je izumilo vulkanovanje kavčuka, to je kemično spajanje z žveplom in odslej se je razvila ogromna, kavčukova industrija. Največ kavčuka se dobiva iz Brazilije od drevesa sifonia elastica, kateremu se narezava skorja. Iztečeni sok se suši na ognji. Enaka drevesa

se nahajajo tudi po Indiji in Afriki. Vez izvoz kavčuka v Evropo in severno Ameriko znaša blizu 200.000 *qu*, katerih vrednost se ceni na 72 do 73 milijonov gld.

S kavčukom v rôdu si je gutapercha, samó da ni takó prόžna. L. 1844. še neznana v Evropi, je zdaj tako rabna, da se je do 50.000 *qu* v vrednosti 7 milijonov gld. uvaža v Evropo. Gutapercha je posušeni sok nekega v vzhodnji Indiji rastočega drevesa. Kako velika da je industrija gumijevega blagá, vidi se iz nastopnih številk. Čisti izvoz kavčuka in gutaperche znaša po *qu* v Združene države 102.000, na Angleško 93.000, v Nemčijo 20.000, na Francosko 17.000, v Avstrijo 4000, v druge dežele 10.000. Izvažalo pa se je gumijevega blaga iz Nemčije za 10·2 milijonov gld., iz Angleškega za 10·7, s Francoskega za 2·5, iz Avstrije za 1 milijon gld. V Združenih državah se ceni vsa produkcijska vrednost tega blagá na 55 milijonov gld.

Smola ali trpentin se natéka iz smrekovih, borôvih in hojkovih dreves. Kolofonij je ostanek po destilaciji terpentina, po kateri se dobiva terpentinovo olje. Kjer so veliki gozdi temnega lesa, tam je tudi dovolj smole. V nekaterih krajih, osobito v Dolenji Avstriji po veliki ravnini, je glavni dohodek iz borovih gozdov smola. Drevje se omáji po eni stráni, smola se pa nateka v globine, spodaj v deblo usekane. Na Francoskem se dobiva na leto 1,600.000 *qu* terpentina, izvaža se ga do 200.000 *qu*, Združene države pa 1,350.000 sodov v vrednosti 6½ milijonov gld. Angleška uvaža za 600.000 *qu*, Nemčija 500.000 *qu*, Avstrija ga za 100.000 *qu* več pošlje preko mej, nego uvaža.

Med dišečimi smolami so najimenitnejše: benzoë, mastiks, storaks, olibanum in mira. Benzoë se dobiva od Sirma, Bornea in Sumatre, je v Indiji, na Kitajskem in Japonskem jako priljubljena dišava in se tudi pri nas rabi za kadíla, menj kot zdravílo. Japonski knezi kadé ga s tobakom. Izvoz znaša 7000 do 9000 *qu* v vrednosti 1 do 1½ milijona gld. M a s t i k s se nateka od skorje drevesa Pistacea Lentiskus, katero rase v južnih evropskih deželah. Grki ga pridevajo svojemu vinu, da je stanovitnejše toda ukus tacega vina ne prija temu, kdor se ga ni navadil od mladih nog. Prej se je ta smola močno rabila pri fabrikaciji laka in firneža, pa se je zaradi visoke cene nadomestila z drugimi cenejšimi smolami. S t o r a x se razpošilja iz Turčije v Egipet in Kitaj, kjer ga ljubijo kot kadílo, ravno tako o l i b a n u m, ki se nabira v Arabiji in Indiji, in m i r a, ki prihaja iz Arabije in Abesinije.

Za napravo lakov in firnežev služijo namesto teh dragih zdaj cenejše smole, damarska, kanrigumi, kopal in sandarak. Damarsko smolo dobivamo iz Indije, kanrigumi iz Avstralije, kjer se po drevesnih koreninah globoko v zemljo poceja na veliko nejevoljo kmetovalcev, kajti sama na sebi slaba zemlja je po tej

smolnati primesi še nerodovitnejša. Izvoz v Evropo, zlasti na Angleško znaša že do 60.000 *qu* v vrednosti 3 milijonov gld. Kopalova smola (Copalgummi) prihaja iz Indije in Afrike, sandarak iz Berberije.

Gumi, kateri se rabi v katunskih fabrikah, za lake in za sladčicarice, je sluz raznih rastlin v mali Aziji, Siriji, Egiptu. Najboljši je arabski gumi, katerega se pošilja v Evropo do 100.000 *qu* v vrednosti 5 milijonov gld.

Gumijev lak je vosku podobna smola, katera se cedí iz nekih indijskih dreves po piku škrlatnice ali košeniljke. Od tega laka se dela pečatni vosek. Preko Singapora se ga izvaža 60.000 do 70.000 *qu*.

Lesna smola (Holztheer) in navadna smola se izvaža po največ iz Rusije, Švedskega, severne Nemčije in severne Amerike. Preko Arhangelska gre nad 110.000 sodov lesne smole, preko Helsingforsa 13.000 sodov. Švedsko izvaža 70.000 do 120.000 *qu*, severna Amerika 50.000 do 70.000 sodov.

Smolam pripada še jantar, ki ni druzega kakor smola črnega lesa od tercijârne dôbe. Jantar je bil znan že najstarejšim národom, kakor kaže neki asirski klinasti napis iz 10. stoletja pred Kr. r. Iz Asirije so prihajale karavane skozi Evropo do vzhodnjega morja, odkoder so jemali jantar. Še danes se ga nahaja največ ob obalih vzhodnjega morja med Stralsundom in Memeljem. Nahaja se pa tudi ob môrskih obalih v južni Evropi in severni Afriki, po Kitajskem in Siamu. Lové ga z mrežami ali ga pa dobivajo med môrskimi tangi, katere mečejo viharji na suho. Na pruskih obalih dobiva se jantara 1000 do 1500 *qu* na leto. Izvoz iz Nemčije je znašal 1882. l. 2,300.000 gld. za 3078 *qu*.

10. Les in lésni zdelki.

Neizmerni pragozdi naše zemlje so se tem bolj posekavali, čimbolj se je človeštvo množilo, Kjer so se prej širili gosti gozdi, tam so zdaj človeška selišča objeta od njív in travnikov. Pa še zdaj je veliko lesovja na zemlji, da si posebno v novejšem času sekira neusmiljeno podira stara in mlada drevesa in tako nareja ali pripravlja na mnogih krajih „Krase“. Rahli in tenki površni humus odnaša voda in golo kamenje štrli proti nebu. Zli nasledki takega pustošenja pa se kažejo v strašnih povodnjih, o katerih tolikokrat beremo in ki pokončajo najlepše kulture po dolinah ter jih pokrijejo s pródom in kamenjem. Zato so se začele vse države močno brigati za gozde, kolikor jih še stojí in prepovedujejo njihovo posekovanje, ali dovoljujejo le pod tem pogojem, da se precèj spet zasadé mlada gozdna drevesca. Sploh se povsod obrača velika pozornost na pogozdovanje opustošenih krajev in daje v tem oziru Francoska najboljši vspodbujevalni vzgled.

Po odkritji premoga za kurjavo in rabi železa pri zgradbah, se je pričakovalo, da se ne bo več toliko lesa in drv potrebovalo. Pa to se ni zgodilo. Lesni konsum je čimdalje večji. Angleška je l. 1850. porabila domačega lesa 3,080.000 m^3, uvažala pa le 336 000 m^3. Zdaj pa dobiva tujega lesa 8,120.000 m^3 in vrhu tege še domačega rabi 3,920.000 m^3.

Gozdni areal znaša v večjih evropskih državah:

	km²	odstotek vsega areala		km²	odstotek vsega areala
v Rusiji	1,906.090	38	v Nemčiji	138 644	25·7
v Finlandiji	213.800	57·1	na Španjskem	105.600	20 8
na Švedskem	167 741	37·8	na Francoskem	83 571	15 8
v Avstriji	94 265	31·4	na Italijanskem	46.541	15.7
na Ogrskem	92.742	28·8	na Angleškem	11.295	3·6

Na Kranjskem je 769.683 *or* (477.949 *ha*) gozda, v razmerji k celim arealom 1,729.671 *or* = 44%, na Štajerskem 1,863 846 *or* ali 47%; Koroško 793 026 *or* ali 44%. Že iz teh številk se vidi, kako važni so za te dežele gozdi, iz katerih prihaja veliko dohodka v deželo, toda če se bodo tako neusmiljeno pokončavali, kakor se zdaj, kmalu popolnoma usahne ta vir in je že usehnil po mnogih krajih.

Lesna produkcija znaša na leto v tisoč m^3 na Ruskem 179.200, v Avstriji 55.440, v Nemčiji 40.600, na Švedskem 25 200 v Italiji 13.440, na Angleškem 3 920, sploh v Evropi 355.600, v Združenih državah 86.800. Izvažajo: Rusija 7,840.000, Avstrija 2,800.000, Švedska 6,580.000 *km*. Uvoz gre na Angleško 8,120.000, Francosko 5,600.000; Španjsko 3,360.000 in Belgija 1,120,000 m^3 Rusija izkupi za prodani les 70 milijonov gld., Avstrija 50, Švedska 60 milijonov gld., Angleška pa plačuje 160, Francoska 75, Nemčija 24 milijonov gld.

Avstrija je torej tretja država, kar se tiče lesne trgovine. Najobširnejši gozdi so po Alpah in v Karpatih. Na Ogrskem je le 28·8% gozdnega areala in v Bosni, kakor pri nás 44%. Avstrija pa ne izvaža samó drv in neobdelan les, temveč tudi razno leseno blagó, mêbeljne in rezbarije. Sloveča je industrija mêbljev iz skrivlenega ali upognenega lesa, katerih se izvaža za 12 milijonov gld. Glavne take fabrike so na Češkem in na Dunaji, pa tudi na slovenskem Štajerskem je precèj velika fabrika pri Slovenjem Gradci in se je v Poličanah s prav majhnih početkov razvila fabrika za zdelovanje stolov in klopij od upognenega bukovega lesa. Sedeže za stole pa pletó v okolici, kar daje posebno po zimi dober zaslužek kmetskemu ljudstvu. N e m č i j a izvaža razne lesene zdelke, pohišje, rezbarsko, kolarsko in sodarsko blagó za 21 milijonov gld. A n g l e š k o dobiva les ne samo iz Evrope, zlasti iz Rusije, temveč tudi iz Amerike in Indije. F r a n c o s k a uvaža posebno veliko hrastovih dóg za sode in sicer iz Hrvaško-Slavonskega. Zdru-

žene države imajo dozdaj še nezmerne gozde in na nekaterih krajih še nedotaknene pragozde, zato izvažajo lehko veliko desák in stavbinskega lesá, pa tudi raznega lesenega blagá. Letni konsum lesá in drv se ceni na 500 milijonov. Kanada je ravno tako bogata z lesom in ga pošilja le na Angleško za 35 milijonov gld.

V lesni industriji in za druge namene se porablja še žlahtnejši les, ki prihaja k nam iz južnih krajev, iz Azije, Afrike in Amerike.

Mahagoni, trdi krasno rujavkasti les dobivamo iz Amerike, kjer raste v Mehiki in zapadni Indiji. Mehika ga nam pošlje za 2 do 3 milijone gld. Palisandrov les se privaža iz Brazilije, ki ga izvaža do 40.000 *qu*. Črna ebenovina, katera rabi mizarjem za fina dela, rase v južni Ameriki, pa tudi na Ceylonu, Madagaskaru itd. Teak ali indijski hrast dorase v 80 do 100 letih do visokosti 20 — 30 metrov in meri povprek 2—3 metre. Les je tako trden, kakor našega hrasta, pa traja še delj, ker ni tako občutljiv proti mokroti. Izvrsten je za ladije še bolj od hrasta. Iz Indije se ga izvaža za 6 milijonov gld. Zelenikovina ali pušpan se dobiva najboljša iz Levante preko Carigrada. Lignum sanctum, od katerega se delajo óbli za kegljanje, prihaja iz južne Amerike. Cedra rase v orijentu, največ tega lesa pa dobivamo iz srednje in južne Amerike.

Lesna industrija je na Kranjskem že davno udomačena in ni druzega treba, da se še bolj razvija, nego praktičnih učilnic. Ribniška lesena „róba“ ni samó po Kranjskem znana, izvažala se je tudi v sosednje dežele, toda morala bi ponehati, če se ji ne omogoči konkurencija po umetnejšem zdelovanji blaga. V Kočevji se je pred par leti že ustanovila lesno-rezbarska šola, ki dobro deluje. Zdaj pa se snujejo priprave za enako šolo v Ljubljani. Tudi zdelovanje pohištva se je v poslednjem času začelo lepo razvijati. Ob imenitnosti lesne industrije za Kranjsko pričajo nastopne številke. Žag je 643 z vodno, 7 s parno silo; največ jih je v logaškem okraji 125, v postojinskem 72, v kočevskem 75, v kranjskem 89, v ljubljanskem 82, v radovljiškem 65 itd. Na teh žagah se požaga po 481.500 hlodov ali krljev, od katerih se nareže po 2,767.000 desak, 347.000 verej, 671.860 lat, 950.500 krajnikov (švarteljnov) in 1,848.000 tavolet. Skupna vrednost se ceni na 1,700,000 gld. Poleg vžaga se še 181.600 m^2 furnirjev v vrednosti 55.000 gld. Mnogo tega lesa se izvaža, znaten del pa v deželi porabljajo mizarji, sodarji, strugarji, fabrike za čevljarske klinčke, za parkete in stavbinsko mizarstvo. Mizarjev samostalnih je v Ljubljani trideset, v ljubljanski okolici devet, toda po vaseh Šent-Vid pri Ljubljani in v Vižmarjih se dela v mnogih hišah pohišje za ljubljanske mêbeljske fabrikante. V osemindvajsetih mizarijah s stopetinšestdesetimi strugalnicami zdeluje

dvestoindeset delavcev, mojstrov in pomagačev do 6000 kosov raznega pohišja. Na vsem Kranjskem je stoindevetindevedeset samostalnih mizarjev, petintrideset sodarjev, sedeminpetdeset kolarjev in pet strugarjev. Leseni klinčki za čevljarje se zdelujejo v treh fabrikah skupaj 54.000 *kg*. Stavbinsko mizarstvo v dveh ljubljanskih mizarijah zdeluje z dvema parnima in dvaindvajsetimi drugimi stroji in petindvajsetimi delavci 570 m^3 lesá. Parketnih fabrik je osem v Ljubljani, Loki (tri), Kranji, na Glincah, v Verdu (največja) in na Jezeru, v katerih dela stoindvajset delavcev in se od 6000 *km* lesá napravlja 50.000 parketnih deščíc od raznega lesá: smrekovega, hrastovega, orehovega, jasenovega, češnjevega, mahagonijevega, palisandrovega itd.

Na Slovenskem Štajerskem so še obširni gozdi malone v vseh okrajih med Dravo in Savo. Les se pa po večjem izvaža, posebno v južne kraje, po Savinji, Savi in Donavi v Srbijo, Bolgarsko in Rumunsko. Domača industrija nikjer ni razvita. Na 410 žagah ob Savinji in njenih pritokih, na potokih okoli Pôhorja in sploh povsod, kjer je vodna moč in še količkaj pripravnege lesá v gozdih, nažaga se na leto do 2 milijona desák (l. 1874. 1,740.000), največ v gorenjegradskem okraji, do pol milijona, potem marenberškem, mariborskem in slovenjegraškem. Lat se nažaga $1^1/_2$ milijona, v konjiškem okraji 300.000, v mariborskem 350.000, v marenberškem 250.000 itd. Samostalnih mizarjev je dvestointrideset. strugarjev pet, tesarjev šestnajst, sodarjev šestinštirideset, največ v vinoródnih okrajih, n. pr. v ormoškem dvanajst, v mariborskem trinajst, v celjskem osem. Kolarjev je stoinosemindvajset. Furnirnice so tri, ki zdelujejo furnirje in tabolete. Največja furnirnica je v Celji.

(II. del obsezajoč živalske in rudninske prirodnine objavi se v Letopisu za 1888. l.)

Kratka zgodovina c. k. nižje gimnazije v Kranji.

(Sestavil prof. Davorin Karlin.)

Začetkom letošnjega šolskega leta (1886./7.) preteklo je petindvajset let, odkar se je ustanovila naša gimnazija. Zdi se mi, da bode marsikoga zanimalo zvedeti, kaj se je godilo z našim učnim zavodom v teku minulih petindvajset let; to pa tem bolj, ker naše gimnazijsko ravnateljstvo ni pošiljalo vsako leto med svet letnih sporočil, iz katerih bi bilo moglo zajemati slavno občinstvo zgodovino naše gimnazije.

Njega c. k. apostolsko Veličanstvo naš presvetli cesar Fran Josip I. dovolil je po najvišji določbi dné 4. septembra 1861., da se sme ustanoviti v Kranji nižja gimnazija.

Ker pa se je dovolila naša gimazija najbolj iz tega namena, da bi se zmanjšalo število učencev na ljubljanski gimnaziji, ukazalo je visoko državno ministerstvo dné 13. septembra l. 1861., da se ne smejo sprejemati v Ljubljani na nižjo gimnazijo oni učenci, ki pripadajo kranjski gimnaziji ali po rojstvu, ali po rodbinskem razmerji.

Po predlogu velečastitega gosp. prošta in c. k. šolskega svetovalca dr. Antona Jarca otvorila sta se že dné 16. oktobra l. 1861. prva dva razreda.

Ker pa gimnazija še ni imela svojih posebnih prostorov, dovolila ji je v porabo za prvo šolsko leto dve sobi ljudska šola.

Kako se je zidalo gimnazijsko poslopje, popisal je natanko v prvem letnem poročilu, katero je priobčilo c. k. gimnazijsko ravnateljstvo koncem šolskega leta 1863., takratni c. k učitelj veronauka, velečestiti gosp. Ivan Globočnik, ki ima brez dvojbe za ustanovitev tukajšnje gimnazije največ zaslug; zato ne bom o tem več pisal.

Meseca septembra l. 1862. bilo je tedaj gimnazijsko poslopje zgotovljeno in prihodnjega dné 1. oktobra se je začel pouk že v vseh štirih razredih.

Pri učnem načrtu vsacega zavoda mora se na dve reči enakomerno paziti in sicer prvič na stalnost in drugič na napredek. Stalnost tukaj pomenja, da se ne smejo izpreminjati naredbe brez potrebe, če so se izkazale pouku primerne; napredek pa ukazuje, vedno ozirati se na potrebe realnega življenja ter pouk tako uravnati, da je primeren dejanskim razmeram.

Kar se tiče našega učnega zavoda moramo reči, da se je pri učnem načrtu vedno enakomerno oziralo na te dve načeli, kajti jedro ostalo je vseh petindvajset let eno in isto, toda potrebne in primerne izpremembe se tudi niso opustile. Zatorej moremo razločavati v zgodovini kranjske gimnazije tri dôbe, in sicer: *a*) nemško nižjo gimnazijo (l. 1861. do l. 1870), *b*) slovensko-nemško realno gimnazijo (l. 1871. do l. 1880) in *c*) slovensko-nemško nižjo gimnazijo z obligatnim poukom v risanji (l. 1881. do sedaj).

O prvi dôbi (l. 1861. do l. 1870.) ni mnogo omenjati, kajti poučevali so se ravno tisti predmetje in razven slovenščine in po nekoliko tudi veronauka, ravno tako v nemškem učnem jeziku, kakor v nižjih razredih ljubljanske gimnazije. Edina razlika med ljubljansko in kranjsko nižjo gimnazijo je bila v tem času le ta, da so g. gimnazijski učitelji veronauka učencem pri službi božji oznanjevali besedo božjo vedno le v slovenskem jeziku. (Za časa Brodnika so bile exhorte nemške).

Po najvišji določbi Njega c. k. apostolskega Veličanstva z dne 20. septembra l. 1870. izpremenila se je naša nižja gimnazija v realno gimnazijo s slovenskim učnim jezikom.

V zvršitev te najvišje določbe je gosp. minister za uk in bogočastje po odloku z dne 20. septembra l. 1870. odločil to-le:

Kar se tiče pouka v jezikih, ima se na naši realni gimnaziji nemški jezik, ki se ima učiti v ravno tem jeziku, kot obligaten predmet pridržati in znanstveni izrazi (terminologija) v vseh drugih predmetih v nemškem jeziku učiti.

Da bi po naglem uvedenji slovenskega jezika, kot učnega jezika ne nastale nove pedagogične težave, ne sme se pričeti slovensko prednašanje mahoma v vseh štirih razredih, temveč le v prvem razredu, v ostalih treh razredih pa pri ónih predmetih, kateri se (kakor grščina v I. tečaji III. razreda, fizika v II. tečaji III. razreda) znova začnó.

Zaradi Najvišje določbe se je uredil pouk v prvem razredu po učnem načrtu realnih gimnazij. K prejšnjim predmetom se je pridružilo risanje po štiri ure na teden, naravoslovje se je pa za eno uro na teden pomnožilo.

Šolskega leta 1870./1. bil je torej urejen prvi razred po učnem načrtu realnih gimnazij. V II., III. in IV. razredu so se predmetje ki so na nižji gimnaziji obligatni, nadaljevali.

Šolskega leta 1871./2. izpremenil se je tudi II. razred po učnem načrtu realnih gimnazij; 1872./3. III. in 1873./4. leta. IV. razred.

Kaj je bilo doslej z risanjem na naši gimnaziji? Velečastiti gospod Ivan Globočnik, učitelj veronauka, poučeval je risanje kot neobligaten predmet po dve uri na teden prvi dve leti in pol, (tako dolgo je namreč služboval na naši gimnaziji). Po njegovem odhodu se v risanji ni več poučevalo do šolskega leta 1869/70. To leto je učil risanje po dve uri na teden kot neobligaten predmet velečastiti gosp, profesor Tomo Zupan.

Šolskega leta 1870./1. bilo je torej risanje obligaten predmet za učence I. razreda. Ker pa je visoko ministerstvo določilo, da se ima ustaoviti nova učiteljska služba za risanje z dohodki po postavi z dné 9. aprila l. 1870. šele po dokončanem šolskem l. 1871. učil je šolskega leta 1870./1. gosp. prof. Zupan risanje v I. razredu kot obligaten predmet po štiri ure na teden, za ostale učence pa je nadaljeval pouk v risanji po dve uri na teden.

Leta 1871. razpisala se je služba za risanje. Ker se pa ni oglasil noben tak strokovnjak zánjo, da bi se mu bila mogla oddati definitivna služba gimnazijskega učitelja, poučeval je šolskega leta 1871./2. gospod prof. Zupan risanje kot obligaten predmet v I. in II. razredu po štiri ure na teden.

Šele šolsko leto 1873./3. bilo je mogoče dobiti posebnega namestnega učitelja za risanje, ki je dokončavši izpite za risanje, pred c. k. izpraševalno komisijo na Dunaji, imenovan bil dné 14. decembra l. 1873. pravim učiteljem za risanje na naši realni gimnaziji. Odslej pa je za risanje zmeraj poseben za to izprašan učitelj.

Kakor iz zgorej omenjenega ministerskega ukaza z dné 20. septembra 1870. razvidimo, imelo je ministerstvo takrat, ko se je naša nižja gimnazija izpremenila v realno gimnazijo resno voljo, uvesti slovenski učni jezik polagoma v vseh štirih razredih.

In res so se šolskega leta 1870./1. vsi predmetje I. razreda (razven nemščine), in grščina in fizika v III. razredu poučevali v slovenskem jeziku, akoravno so imeli učenci v rokah večinoma le nemške knjige.

Toda ministerski ukaz z dné 29. avgusta l. 1871. je kar se tiče učnega jezika na tukajšnji realni gimnaziji za šolsko leto 1871./2. tako dolóčil, da se v I. in II. razredu poučuje v slovenskem učnem jeziku; nemščina se v teh dveh razredih mesto dosedanjih treh ur uči po štiri ure na teden in v tem predmetu se napreduje tako, da bo mogoče poučevati v III. razredu za šolsko léto 1872./3. v eni ali drugi tvarini v nemškem jeziku.

Ukazalo se je tudi, da se je priučiti učencem I. in II. razreda pri slovenskem poučevanji nemški terminologiji; v III. in IV. razredu pa se učencem naznanjuj slovenska terminologija. Zaradi tega se je šolskega leta 1871./2. v I. in II. razredu razven nemščine poučevalo vse v slovenskem jeziku; ravno tako tudi l. 1872./3.; v III. in IV. razredu pa je ostala nemščina učni jezik za vse predmete razven slovenščine in veronauka.

Omeniti moram še, da so se delila učencem I. razreda v drugem tečaji 1871. l. in učencem I. in II. razreda v obeh tečajih l. 1872. in 1873. slovenska izpričevala.

Od šolskega leta 1873./4. bila je slovenščina učni jezik le še v I. razredu pri veronauku, latinščini, slovenščini in naravosloji; v II. razredu pri veronauku, latinščini in slovenščini; v III. in IV. razredu pa samó pri veronauku in slovenščini.

Kar se tiče prirodoznanstva, izpremenil se je gimnazijski učni načrt po učnem načrtu za realne gimnazije v tej dôbi tako, da se je končal pouk o živalstvu v I. razredu (zato imel je ta predmet mesto prejšnjih dveh po tri ure na teden); v II. razredu se je predavala v I. tečaji mineralogija, v II. tečaji botanika; v III. razredu in v IV. I. tečaj jemali so fiziko, v IV. razredu II. tečaj pa kemijo.

Zemljepis in zgodovina sta imela v I. in III. razredu po tri, II. in IV. razredu po štiri ure na teden. Risanje se je učilo v I., II. in III. razredu po štiri, v IV. pa po tri ure na teden.

Najvažnejša izprememba v tej dôbi pa je bila takozvana bifurkacija, t. j. delitev učencev III. in IV. razreda v humaniste in realiste.

Zaukazalo se je namreč, da se je od šolskega leta 1872./3. začenši v III. in naslednjih letih tudi v IV. razredu le tistim učencem učiti grščine, ki želé pozneje prestopiti na višjo gimnazijo; ónim učencem pa, ki menijo po dokončani realni gimnaziji prestopiti v višjo realko, naj je mesto grščine laščina obligaten predmet. Zaradi tega ukaza je poučeval torej od šolskega leta 1882./3. v III. in od šolskega leta 1873./4. v IV. razredu gosp. prof. Hen. Pirker po štiri ure na teden v laščini, tiste učence, ki se niso hoteli učiti grščine.

S tem ukazom so mislili jako ustreči staršem in učencem, ker se učencem, dovršivšim ljudske šole, še dve leti ne bode treba odločiti, bodoli, dokončavši realno gimnazijo prestopili na višjo gimnazijo, ali v višjo realko.

Toda ta bifurkacija se pri nas nikakor ni obnesla, in sicer iz lahko umevnih vzrokov. Kajti naši kmetje in večinoma tudi meščanje pošiljajo svoje sinove v latinske šole (gimnazije ali realnegimnazije) le zato, da bi bili kdaj „gospodje“ (κατ᾽ ἐξοχήν).

To pa je le mogoče, če učenec dovrši višjo gimnazijo. Ni čuda torej, da je bilo na naši realni gimnaziji le jako malo takih učencev, ki so se v III. in IV. razredu učili laščine mesto grščine (po eden, po dva, ali morebiti po trije v enem razredu). Časih še celo v kakem razredu ni bilo niti enega realista, in sicer l. 1876./7. v IV., l. 1877./8. v III., l. 1879./80. pa niti v III. niti v IV. razredu.

Izmed vseh učencev pa, ki so obiskovali laščino kot obligaten predmet, prestopil je samó eden na višjo realko in dva sta prišla v vojaško akademijo; vsi drugi so, IV. razred dokončavši ali ne dokončavši šolo popolnoma popustili.

Eden učenec je l. 1878. IV. razred kot prvi odličnjak zvršivši ta razred samó zaradi grščine prostovoljno ponavljal, ker je hotel prestopiti v višjo gimnazijo, pa se je učil laščine mesto grščine v III. in IV. razredu.

Po Najvišji določbi z dné 20. majnika l. 1878. imela je naša realna gimnazija sukcesivno jenjati in sicer tako, da se s prihodnjim šolskim letom 1878./9. niso smeli več učenci vsprejemati v I. razred, kar se je tudi zgodilo. Ta nepričakovana novica je kranjsko meščanstvo in gotovo tudi vso Gorenjsko jako žalostno dirnula. Précej se je jelo ugibati, kaj bi se dalo storiti, da bi se ta Najvišja določba zopet preklicala. Kranjski mestni zastop je kmalu potem sklenil v svoji seji, poslati na Dunaj deputacijo, ki naj bi prosila Njega Veličanstvo in gosp. naučnega ministra, da bi naša gimnazija ne prenehala. Ta deputacija (župan Šavnik, mestna svetovalca Dolenc in Sajovic in mestni odbornik prof. Pirker) ni nič dosegla, kajti dežélni šolski svèt je dné 30. novembra l. 1878. semkaj naznanil ministerski sklep, da bode vsako pogajanje za obstanek kranjske gimnazije brezvspešno.

Toda tudi navzlic temu Kranjsko mesto še ni izgubilo vsega upanja, rešiti gimnazijo pogina. Leta 1878./9. bili so torej še trije razredi, l. 1879./80. samó dva.

Že bi bila imela naša gimnazija prihodnje šolsko leto 1880./1. popolnoma prenehati, toda v pravem času se je zvršil prevrat v ministerstvu. Naučnim ministrom je izvoljen baron Conrad, v Ljubljano pa pride dežélnim predsednikom našega národa sin, gosp. Andrej Winkler.

Sedaj se je našemu, za obstanek gimnazije neutrudljivo delujočemu gosp. županu K. Šavniku posrečilo, da je dosegel s pomočjo novega c. k. dežélnega predsednika gosp. Andreja Winklerja, državnega poslanca g. grofa Hohenwarta, posebno pa prerano umršega gosp. viteza Schneida, da je naš presvetli cesar z Naj-

višjim odlokom dné 26. junija l. 1880. zopet dovolil v Kranji nižjo gimnazijo z obligatnim predmetom risanja.

Da se je pa to zgodilo, sklenilo je Kranjsko mesto dné 16. marcija l. 1880. s c. k deželnim šolskim svetom to-le pogodbo:

Kranjsko mesto se zavezuje:

1. Na svoje troške vzdržavati gimnazijsko poslopje v dobrem stanu, nove prostore, ko bi jih bilo treba pripraviti, in kurjavo oskrbovati za vse prostore.

2. Za vzdržavanje popolne čveterorazredne nižje gimnazije, plačevati vsako leto c. k. davkarstvu v Kranji v štirih jednakih rokih po 1000 gld., dokler pa gimnazija ni čveterorazredna, za vsak razred po 250 gld.

3. Za vse to je mesto pôrok z vsem svojim premičnim in nepremičnim imetkom in z vsemi svojimi dohodki.

4. Dovoljenja te pogodbe izprositi od deželnega odbora v zmislu § 90., občinske postave.

5. Troške in pristojbino za to pogodbo plača Kranjsko mesto.

6. Kranjsko mesto je na to pogodbo navezano od dné podpisa, c. k. erar pa šele od dné, ko bo to pogodbo potrdilo visoko ministerstvo za uk in bogočastje, kar se je zgodilo dné 24. septembra l. 1880.

Šolskega leta 1880./1. bila sta torej zopet dva razreda in sicer I. in IV.; l. 1881./2. I. in II., l. 1882./3. I., II. in III., l. 1883./4. pa vsi štirje razredi.

Velike važnosti je to, da je na naši gimnaziji, tudi ko je nehala biti realna gimnazija, ostalo risanje kot obligaten predmet za vse učence, kar n. pr. ni na ljubljanski gimnaziji. Naj tukaj še omenim, da je mesto že leta 1872. pripravilo za risanje posebno dvorano.

Kateri je bil učni jezik novo ustanovljeni nižji gimnaziji?

Leta 1880./1. poučevali so se v I. razredu razven veronauka in naravoslovja vsi predmetje z nemškim učnim jezikom.

Ravno tako l. 1881./2. tudi v II. razredu; toda prirodoslovje le v I. tečaji s slovenskim, v II. tečaji pa rastlinstvo z nemškim učnim jezikom.

Kdo je zakrívil, da se je l. 1880./1., ko smo zopet začeli s prvim razredom, pri latinščini uvédel nemški učni jezik in Schultzova nemško-latinska slovnica in vaje, mi ni znano. Toliko je gotovo, da učiteljski zbor ne, kajti meseca majnika l. 1880., ko smo se posvetovali o knjigah za prihodnje šolsko leto, nismo predlagali za I. razred nikakih knjig, ker takrat še nismo védeli, da se bo odprl s prihodnjim šolskim letom zopet I. razred.

Najčudneje se mi zdi pa to, da smo imeli na svoji gimnaziji tri leta (l. 1880./1. v I., l. 1881./2. v I. in II., l. 1882./3. pa še v II. razredu) pri latinščini nemške učne knjige, na gimnazijah v Ljubljani in Rudolfovem pa slovensko (Hrovatovo slovnico in Že-

pičeve vaje). Leta 1881./2. pa je deželni šolski svet ukazal, da se ima tudi pri latinščini rabiti slovenski učni jezik. Tedaj smo imeli l 1881./2. v I. in II., l. 1882./3. pa samó v II. razredu slovenski učni jezik in nemške učne knjige.

Jako važno določbo zaradi učnega jezika na naši gimnaziji pa je izdal minister za uk in bogočastje dné 22. julija 1882. l., ki slôve nekako tako le:

Kot potrebo za sedanjost in bližnjo bodočnost priznavam, kar se tiče slovenskih učencev tak učni načrt, po katerem se vsak učenec, brez preziranja pravega gimnazijskega smotra, poučúj v potrebnih znanostih najprej v máterinem, potem v nemškem jeziku, da dobí popolno sposobnost za znanstvene študije na univerzi.

Zatorej ukazujem nasledje:

1. V I. in II. razredu je slovenščina učni jezik za vse učne predmete; po nekoliko izvzeta je le nemščina kot učni predmet, katera se ima poučevati že v I. razredu, kakor hitro je to mogoče, z nemškim in slovenskim učnim jezikom, tako da se ima v II. razredu pri nemščini slovenščina rabiti le toliko, kolikor je neobhodno potrebno, da učenci dobro umejo dotično tvarino.

Nemščina pa se odslej poučúj v prvih dveh razredih po štiri ure na teden.

2. V III. in IV. razredu je nemščina učni jezik le za nemščino in grščino; za vse ostale predmete pa slovenščina.

Pri prelaganji „Caesarja“ se more razven slovenščine rabiti tudi nemščina.

Nemščina se ima v III. razredu poučevati po tri, v IV. po štiri ure na teden.

3. Relativno obligatni predmetje, izvzemši petje, imajo se poučevati z nemškim učnim jezikom.

Po tej ministerski določbi se poučujejo od l. 1882./3. v I. in in od l. 1883./4. tudi v II. razredu vsi predmetje izvzemši po nekoliko nemščino s slovenskim učnim jezikom; ravno tako od leta 1884./5. v III. in od l. 1885./6. v IV. razredu, izvzemši grščino in nemščino.

Tako je torej od l. 1885./6. na naši gimnaziji slovenski učni jezik za vse predmete razven nemščine v vseh štirih in grščine v III. in IV. razredu.

Slovenščina kot učni predmet poučuje se v I. in III. razredu po tri, v II. in IV po dve uri; nemščina pa v I., III. in IV. razredu.

Služba božja in posebne slovesnosti.

Začetkom, kakor tudi koncem vsacega šolskega leta je bila gimnazijska mladina s svojim učiteljstvom pri slovesni sveti maši z „Veni sancte“, oziroma s „Te Deum“ v mestni župni cerkvi.

Med šolskim letom je bila gimnazijska mladež do šolskega leta 1872./3. vsaki dan izvzemši mrzle zimske mesece, od leta 1872./3. pa po dvakrat na teden (torek in petek) pri sv. maši.

Ob nedeljah in praznikih so imeli gimnazijski učenci v cerkvi „sv. Rožnega venca“ posebno službo božjo, razven ónih lét, v katerih gimnazija ni imela stalnega kateheta (l. 1879./80, 1880./1., 1881./2.) in ob času, ko je imel zaradi bolehnosti dopust velečestiti gosp. katehet Miha Lazar (koncem II. tečaja l. 1884./5. in in vse šolsko leto 1885./6).

Dné 4. oktobra — imendan Njega c. k. apostolskega Veličanstva — bila je gimnazijska mladež s svojim učiteljstvom vsako leto pri slovesni véliki maši v tukajšnji mestni župni cerkvi.

Od šolskega leta 1877./8. praznoval se je tudi god Nje Veličanstva presvetle naše cesarice Elizabete s slovesno sveto mašo, katere so se udeležili gimnazijski učenci s svojim učiteljstvom.

Vesel dan za vso Avstrijo je bil dan 2. decembra 1873. leta. Ta dan se je praznovala po vsem cesarstvu petindvajsetletnica vlade Njega c. k. apostolskaga Veličanstva presvetlega našega vladarja Frana Josipa I.. Redka milost usóde, da gospodári vladar v polni môči nad petindvajset let in ljubezen do cesarja, v kateri tekmujejo vsi národi naše, po pravici „felix Austria“ imenovane domovine, provzročila je, da je odmevala radost tega dné v vseh deželah in srcih.

Tudi naša gimnazija je ta dan slovesno praznovala.

Po sveti maši so se zbrali gimnazijci s svojimi učitelji v sobi I. razreda, kjer je bila krasno ovenčana cesarjeva podoba.

Gosp. ravnatelj razloží pomen tega dné ter razjasni v kratkih potezah delovanje našega presvetlega cesarja, ki se odlikuje zlasti v tem, da obrača posebno pozornost na vzgojo in pouk mladine. Da se je v Avstriji v kratkem tako povzdignilo šolstvo, zasluga je našega presvetlega vladarja, ki je blagovolil ustanoviti tudi našo gimnazijo.

Potem so peli učenci nekatere patrijotične in nápósled cesarsko pesem, katero so stojé poslušali vsi navzočniki.

Dné 9. julija 1875. bili so gimnazijski učenci s svojimi učitelji pri sv. črni maši, katera se je brala v cerkvi „Rožnega venca“ za Njega Veličanstvo umršega cesarja Ferdinanda I.

Za Njega Svetost dné 7. februvarija l. 1878. v Rimu umršega papeža Pija IX. brala se je dné 24. februvarija l. 1878. v cerkvi „sv. Rožnega venca“ za gimnazijce posebna sv. maša, katere so se udeležili vsi učenci z učiteljstvom svojim.

Dné 24. aprila l. 1879. praznovala se je slovesno po vsem našem cesarstvu petindvajsetletnica poroke Njiju c. k. apostolskih Veličanstev našega presvetlega cesarja in cesarice. Tudi naša gimnazija ni zaostala, temveč udeležili so se učitelji in učenci v ta namen brane sv. maše. Po maši pa se je ta redka slavnost na-

daljevala v šoli in sicer s primernim govorom gospoda ravnatelja, z deklamacijo in petjem.

Tudi poroka Njega cesarske svetlosti cesarjeviča Rudolfa, dné 10. majnika l. 1881, se je praznovala takisto.

O priliki šeststo letnice združenja vojvodstva kranjskega s presvetlo Habsburško rodovino je bila gimnazijska mladež s svojimi učitelji dné 11. julija l. 1883. pri slovesni sveti maši v mestni župni cerkvi.

Po dovršeni službi božji pa se je slovesnost v sobi I. gimnazijskega razreda, ki je bila po navodu prof. Franketa primerno ovenčana, takole nadaljevala:

1. Gosp. ravnatelj ogovorí mladino v pričo vsega učiteljstva. V tem govoru se učenci vspodbujajo k neomejeni ljubezni in prirojeni, nerazrušljivi zvestobi do našega presvetlega cesarja, do vse cesarske rodovine in do velike domovine avstrijske.

2. Učenec III. gimnazijskega razreda, Alfonz Levičnik, deklamuje po navodu prof. Pirkerja v nemškem; učenec ravno istega razreda, Fran Umek, po navodu prof. Karlina v slovenskem jeziku slavnosti primerno pesem.

3 Prof. Pirker razlaga najvažnejše dogodke iz zgodovine slavne Habsburške rodovine z ozirom na vojvodstvo kranjsko.

4. Učenci zapojó nekatere patrijotične pesmi pod vodstvom svojega pevovodje, učitelja Edmunda Lacheinerja.

Slavnost se sklene s cesarsko pesmijo.

Dné 16. julija je bilo kranjsko mesto odlikovano z Najvišjim pohodom Njega Veličanstva presvetlega cesarja Frana Josipa I., povodom šeststoletnice združenja vojvodstva kranjskega s preslavno Habsburško vladarsko rodovino.

Pri tej priliki je gimnazijsko učiteljstvo z učenci pričakovalo zunaj mesta, blizu slavoloka, preljubljenega vladarja, ki se je imel popóludne okoli dveh pripeljati iz Kamnika v starodavni Kranj.

Žàl, da je bilo vreme za vsprejem Najodličnejšega gosta jako neugodno, kajti deževalo je, kolikor je bilo mogoče, in vihar je razsajal tako, da je bilo, akoravno sredi poletja, primeroma jako mraz. Vendar tudi to vreme našega presvetlega cesarja ni ostrašilo. marveč vsprejelo je Njega Veličanstvo vse urade, društva itd., kakor je bilo to prej določeno. C. kr. okrajni glavar gosp. Josip Merk predstavil je napósled Njega Veličanstvu gosp. gimnazijškega ravnatelja L. Kroba, ta pa potem gimnazijsko učiteljstvo. Vsacega izmed gimnazijskih učiteljev je potem Njega Veličanstvo s primernim ogovorom počastilo.

Vsem učencem, ki so ta dan videli preljubljenega vladarja, kakor tudi gimnazijskemu učiteljstvu bode ta dan gotovo vedno ostal v veselem spominu.

Dežélni c. kr. dostojanstveniki,

ki so počastili s pohodom svojim našo gimnazijo.

1. Visokorodni c. k. mestodržec (cesarjev namestnik) gosp. Karl Ullepitsch, po zimi l. 1862., ko so se delale ravno priprave za zidanje novega gimnazijskega poslopja. Pregledal je prostor, novi gimnaziji odločen ter opominjal mestnega župana gospoda Konrada Lockerja, naj se vstrajno drží pričetega podjetja.

2. Njega ekscelencija cesarjev namestnik gosp. baron Janez Schloissnig, dné 31. julija l. 1863.

3. Njega ekscelencija cesarjev namestnik gosp. baron Edvard Bach, dné 7. junija l. 1866.

4. Visokorodni c. k. dežélni predsednik gosp. Žiga Conrad pl. Eybesfeld, dné 27. junija l. 1867.

5. Visokorodni c k. dežélni predsednik gosp. vitez Bohuslav Widmann, 27. avgusta l. 1875.

6. Visokorodni c. k. dežélni predsednik gosp. Andrej Winkler, dné 22. septembra l. 1880. Takrat je bila gimnazija ravno obnovljena. Imeli smo torej samó IV in I. razred. V vsakem teh dveh razredov je bil po jedno uro, poslušal predavanja iz več predmetov, sam v lepem domačem jeziku učence izpraševal ter opominjal k pridnosti i. t. d.

C. kr. dežélni šolski nadzorniki,

ki so v minulih petindvajsetih letih nadzorovali Kranjsko gimnazijo.

1. Milostivi prošt in c. k. šolski svetovalec gosp. dr. Anton Jarc, do konca šolskega leta 1868./9.

2. C. k. dežélni šolski nadzornik humanističnih predmetov za srednje šole na Štirskem, Kranjskem in Koroškem, gosp. Karl Holzinger, pregledoval je našo pimnazijo meseca novembra l. 1869.

3. C. k. dežélni šolski nadzornik realističnih predmetov na srednjih šolah štirskih, kranjskih in koroških, gosp. dr. Matija Wretschko, pohodil je našo gimnazijo meseca decembra l. 1869. in dné 25 novembra 1873

4. C. k. dežélni šolski nadzornik srednjih šol na Kranjskem velečastiti gosp. Ivan Šolar, pregledaval je od šolskega leta 1871./2. do dné 8. februvarija l. 1879. (takrat je bil namreč premeščen v Zader) vsaj po enkrat na leto gimnazijo našo.

5. C. k. dežélni šolski nadzornik v Trstu, gosp. dr. Ernst Gnad, bil je od dné 8. februvarija l, 1879. do dné 16. oktobra l. 1880. tudi nadzornik srednjih šol na Kranjskem ter je v tem času enkrat obiskal gimnazijo našo.

6. C. k. deželni šolski nadzornik v Gradci, gosp. dr, Janez Zindler, nadzoroval je od dné 16. oktobra 1880. l. do dné 21. marcija 1881. l. tudi kranjske srednje šole.

7. C. k. deželni šolski nadzornik gosp. Jakob Smolej, od dné 21. marcija l. 1881. do dné 13. decembra 1884, kot provizorični nadzornik srednjih šol na Kranjskem in od dné 13. decembra l. 1884. do sedaj, kot stalni nadzornik vseh šól na Kranjskem. Doslej je pregledaval našo gimnazijo štirikrat.

Gimnazijsko učiteljstvo,

ki je službovalo, ali še službuje na kranjski gimnaziji, alfabetično urejeno.

1. Artel Anton, por. v Breznici l. 1846., od šolskega leta 1872./3. do dné 29. septembra l. 1873. kot namestni gimnazijski učitelj; od dné 29. septembra l. 1873. do dné 7. septembra l. 1878., kot pravi gimnazijski učitelj in profesor; šest let.

2. Brodnik Anton, por. v Dobrem Polji l. 1831., od druzega semestra l. 1864. do dné 23. aprila l. 1868. kot pravi učitelj veronauka; štiri leta.

3. Dominkusch Ivan, por. pri Sv. Križi na Štirskem l. 1822. od oktobra meseca l. 1861. do oktobra meseca l. 1869. (zadnji semester je imel dopust) kot pravi učitelj in profesor; osem let.

4. Frankè Ivan, por. v Poljanah l. 1841., od dné 1. oktobra 1878. l. do dné 15. septembra 1882 l., kot namestni učitelj; od dné 15. septembra 1882. l. do sedaj, kot pravi gimnazijski učitelj in profesor.

5. Gerčar Janez, por. na Brdu l. 1842., vse šolsko leto 1879./80, 1880./1 in 1881./2, potem od II. semestra 1884./5. do sedaj kot namestni učitelj veronauka.

6. Gerdinič Fran, por. v Engelsfeldu na Dolenjeavstrijskem l. 1848.. od šolskega leta 1883./4. do sedaj, kot profesor.

7. Glaser Karl, por. v Hočah na Štirskem l. 1845., od dné 15. septembra l. 1875., kot pravi gimnazijski učitelj in profesor eno in pol leta.

8. Globočnik Ivan, por. v Cerkljah l. 1824., od dné 15. oktobra l. 1861. do dné 10. novembra l. 1862. kot namestni gimnazijski učitelj veronauka in od dné 10. novembra 1862 do II. semestra l. 1864.,kot pravi učitelj veronauka; dve leti in pol.

9. Hubad Josip, por. v Vodicah l. 1850., od dne 1. septembra l. 1884. do sedaj kot pravi gimnazijski učitelj.

10. Hrovath Blaž, por. v Žitalah na Štirskem l. 1832., od dné 17. novembra l. 1864. do 31. julija l. 1865., kot namestni gimna-

učitelj od dné 18. septembra l. 1865. do II. semestra l. 1869., kot pravi gimnazijski učitelj in profesor; štiri leta in pol.

11. Jenko Ivan, por. v Prašah l 1853., vse šolsko leto 1877./8. kot pravi gimnazijski učitelj; eno leto.

12. Jenko Josip, por. v Cirkljah l. 1854., od II. semeštra l. 1885. do sedaj, kot namestni gimnazijski učitelj.

13. Kanz Alojzij, por. v Ljubljani l. 1816., od dné 15. oktobra l. 1861. do dné 25. marcija l. 1865. (zadnjih šest mesecev je imel dopust), kot pravi gimnazijski učitelj; tri leta in pol.

14. Karlin Davorin, por. v Stari Loki l. 1849., od dné 1. oktobra l. 1872. do dné 15. septembra l. 1875., kot namestni gimnazijski učitelj; od dné 1. septembra 1876. do sedaj kot pravi gimnazijski učitelj in profesor.

15. Konschegg Valentin, por. v Trojani l. 1816. od dné 15. oktobra 1861. do oktobra meseca l. 1862. kot profesor in začasni ravnatelj; eno leto.

16. Krašan Fran, por. v Šempasu na Primorskem l. 1840., od šolskega leta 1869./70. do konca šolskega leta 1873./4., kot pravi gimnazijski učitelj in profesor; pet let.

17. Krob Lovro, por. v Čemelicah na Češkem l. 1829., od dné 23. septembra l. 1862. do dné 23. novembra l. 1863, kot profesor in začasni ravnatelj; od dné 23. novembra l. 1863. do dné 8. novembra l. 1885., kot pravi ravnatelj; 23 let.

18. Lazar Mihael, por. v Čemšeniku l. 1835., od dné 15. septembra l. 1882. do dné 31. decembra 1886. (od II. semestra l. 1785. do dné 21. decembra 1886 imel je dopust), kot pravi učitelj in katehet; štiri leta.

19. Macher Ivan, por. v Škofji Loki l. 1856., od dné 16. decembra l. 1882.,do konca šolskega leta 1883./4. kot namestni gimnazijski učitelj; dve leti.

20. Nowak Adolf, por. v Iglavi na Moravskem l. 1847., vse šolsko leto 1977./8., kot pravi gimnazijski učitelj; eno leto.

21. Pajk Janko, por. v Št. Pavlu na Štirskem l. 1837., od dné 28. oktobra l. 1864. do dné 22. septembra l. 1867., kot pravi gimnazijski učitelj; tri leta.

22. Pirker Henrik, por. v Postojni l. 1836., od šolskega leta 1870./1., do sedaj kot pravi učitelj in profesor.

23. Provdič Josip, por. v Hrastovici na Štirskem l. 1844., od dné 22. septembra l. 1875. do dné 15. septembra leta 1876, in od dné 26. februvarija do 15. septembra l. 1877., kot namestni gimnazijski učitelj; eno leto in pol.

24. Skabernè Fran, por. v Rudolfovem l. 1845., od dné 16. oktobra l. 1874. do dné 15. septembra l. 1875., kot namestni gimnazijski učitelj, od dné 16. februvarija l. 1876. do dné 13. novembra l. 1883. (zadnje leto je imel zaradi bolezni dopust), kot pravi gimnazijski učitelj; osem let in pol.

25. Skubic Anton, por. v Šmariji l. 1835., od dné 28. avgusta l. 1862. do dné 28. oktobra l. 1864. kot pravi gimnazijski učitelj; dve leti.

26. Vodeb Jakob, por. Slivnici na Štirskem l. 1843., vse šolsko leto 1871./2. kot namestni gimnazijski učitelj; eno leto.

27. Vodušek Matej, por. v Črni gori na Štirskem l. 1839., od šolskega leta 1869./70. do konca šolskega leta 1871./2. kot pravi gimnazijski učitelj; tri leta.

28. Warmuth Lotar, por. na Bavarskem, v II. semestru leta 1869. kot namestni gimnazijski učitelj; eno leto in pol.

29. Wiesthaler Fran, por. v Celji na Štirskem l. 1849., od dné 16. decembra l. 1885. do sedaj kot pravi gimnazijski ravnatelj.

30. Wouwermans Alvin, por. v Tarnopolu v Galiciji l. 1848. od dné 13. oktobra l. 1872. do dné 14. decembra l. 1873. kot namestni gimnazijski učitelj, od dné 14. decembra 1873. do konca šolskega leta 1877. kot pravi gimnazijski učitelj; pet let.

31. Wurner Mihael, por. v Ljubljani l. 1829., od dne 28. avgusta l. 1862. do II. semestra 1869. kot pravi gimnazijski učítelj in profesor; šest let in pol.

32. Zajec Ivan, por. v Rudolfovem, v II. semestru l. 1869., kot namestni gimnazijski učitelj; eno leto in pol.

33. Zupan Tomo, por. v Smokuči l. 1839., od dné 23. aprila do dne 14. septembra 1868., kot namestni učitelj veronauka; od dné 14. septembra l. 1868. do dne 21. avgusta l. 1869., kot pravi učitelj veronauka; od 21. avgusta l. 1869. do konca šolskega leta 1878./9. kot pravi gimnazijski učitelj in profesor, enajst let in pol.

34. Zupančič Josip, por. v Cervinjanu (Materiji) na Goriškem l. 1850., v I. semestru šolskega leta 1875./6. kot namestni gimnazijski učitelj; eno leto in pol.

35. Zupančič Vilibald, por. v Materiji v Istri l. 1842., v II. semestru 1869. in vse šolsko leto 1869./70., kot namestni gimnazijski učitelj; eno leto in pol.

36. Žolgar Mihael, por. v Šenpetru na Štirskem l. 1833., od dné 28. februvarija l. 1868. do konca šolskega leta 1871./2., kot pravi gimnazijski učitelj in profesor; štiri leta in pol.

Izmed teh šestintridesetih gospodov profesorjev, ki so kdaj službovali na naši gimnaziji, umrli so do sedaj trije, in sicer: Zajec Ivan v Gradci, Globočnik Ivan v Gorici in Fran Skabernè v Kranji.

Težka izguba je zadela našo gimnazijo in smelo rečem tudi Kranjsko mesto s tem, da je umrl gosp. prof. Fran Skabernè po dolgi mučni bolezni dné 13. novembra l. 1883., obžalovan po gospé soprogi in štirih otrokih, v najlepši možki dôbi za srčno napako.

Kako priljubljen je bil pokojni gosp. prof. ne le učencem in kolegom, temveč tudi vsem meščanom, pokazal je njegov pogreb

(dné 14. novembra l. 1883. Udeležil se ga je tako rekoč ves Kranj. Čitalniški pevci so zapeli svojemu za petje vedno vnetemu članu pred hišo in na pokopališči. Vencev se je položilo na rakev premnogo. Izmed teh naj omenim le venca gimnazijskega učiteljstva z napisom: „Collegae collegae dilectissimo." Tudi sorodnikov, prijateljev in znancev iz Ljubljane in Rudolfovega, kjer je bil pokojnikov rojstveni kraj, prišlo je mnogo izkazat mu poslednjo čast.

Pokojnik pa je bil v resnici „anima candida", ki ni imel nobenega sovražnika, pač pa je vsakoga, če je bil le enkrat v njegovi družbi ali količkaj občeval ž njim, pridobil záse.

Kot jako spreten učitelj, izvrsten kolega, pravi prijatelj, dober narodnjak in povsem značajen človek, ostane gotovo nekdanjim svojim učencem, kolegom, sorodnikom, prijateljem in znancem dolgo v blagem spominu.

Ko sem ga obiskaval o priliki dolge njegove bolezni, spominjam se, da mi je rekel nekdaj, da ga veselí glede v prihodnjost le to, ker bo počival na ónem pokopališči, kjer spita večno spanje naša nesmrtna pesnika Preširen in Jenko. Tudi njemu torej moremo reči s Preširnom:

„Ena se Tebi je želja spolnila,
V zêmlji domači da truplo leží!"

On je izmed profesorjev gimnazije naše prvi, ki počiva na Kranjskem pokopališči.

Requiescat in pace!

Učenci:

Vseh skupaj se je šolalo nu kranjski gimnaziji v prvih petindvajsetih letih 857 učencev.

Izmed teh jih je vstopilo v I. razred 740, v II. 67, v III. 21 in v IV. 29.

Število učencev v posameznih letih in razredih je razvidno iz naslednjega obrazca:

Šolsko leto	Razred I.	II.	III.	IV.	Število učencev v vseh razredih	Šolsko leto	Razred I.	II.	III	IV.	Število učencev v vseh razredih
1861./2.	72	31	—	—	103	1874./5.	26	21	12	14	73
1862./3.	50	65	37	20	172	1875./6.	43	17	14	9	83
1863./4.	32	42	58	24	156	1876./7.	34	25	15	10	84
1864./5.	33	22	32	32	119	1877./8.	35	20	22	15	92
1865./6.	48	22	16	28	114	1878./9.	—	22	18	22	62
1866./7.	31	28	16	17	92	1879./80	—	—	16	17	33
1867./8.	29	31	17	14	91	1880./1.	52	—	—	15	67
1868./9.	22	20	23	13	78	1881./2.	35	31	—	—	66
1869./70	25	18	15	21	79	1882./3.	39	27	25		91
1870./1.	19	15	15	13	62	1883./4.	45	23	23	20	111
1871./2.	32	17	17	10	76	1884./5.	38	28	22	15	103
1872./3.	31	26	16	16	89	1885./6.	40	25	19	18	102
1873./4.	25	14	24	8	71						

Iz tega se razvidi, da je gimnazija naša razven prvih treh let primeroma jako slabo obiskovana. Kaj je vendar temu vzrok? Saj Gorenjec rad pošilja svoje sinove na gimazijo.

Po mojem mnenji je vzrok, da se le malo učencev šóla na kranjski gimnaziji, trójen.

1. Ker ni v Kranji višje gimnazije.

Marsikateri Gorenjec pošlje sedaj sina svojega precej v I. gimnazijski razred v Ljubljano, menéč, saj tako ne more vse gimnazije v Kranji zvršiti in ga itak moram pozneje v Ljubljano poslati, naj pa rajši precej tam (v Ljubljani) stopi v I. gimnazijski razred.

Ako bi se naša nižja gimnazija izpremenila v višjo gimnazijo, dobila bi s tem podlago stalne koristi, ker bi, od vsake druge srednje šole nezavisna, pošiljala svoje učence naravnost na visoke šole.

Da bi se zaradi tega število učencev na naži gimnaziji več kakor podvojilo, zdi se vsaj meni nedvojbeno.

Gorenjci bodo gotovo potem glede na to, da je v Kranji marsikaj ceneje nego v Ljubljani, in, da ravno malo mesto olajšuje vzgojo mladine, ker se učenci ne morejo tako poizgubljati izpred oči učiteljev in staršev ali njihovih namestnikov, sinove svoje rajši pošiljali v Kranj nego v Ljubljano.

Da se pa Gorenjcev na Kranjskem primeroma največ šóla, bode mi vsakdo rad priznal.

2. Ker se ne zvršuje zadosti strogo začetkoma omenjeni ministerski ukaz, od dné 13. septembra l. 1861., po katerem bi se učenci, ki pripadajo ali po rojstvenih ali po rodbinskih razmerah kranjski gimnaziji, ne smeli jemati v nižje gimnazijske razrede v Lljubljani.

Seveda je časih za ljubljanskega gimnazijskega ravnatelja jako težko, marsikateremu izvrstnemu učencu z Gorenjskega vstop v nižje razrede zabraniti, posebno, ker vsak pride k njemu z važnim vzrokom, zakaj želí vstopiti na gimnazijo v Ljubljani in ne v Kranji.

Da se pa kaj lahko dobí vzrok, bodi že resničen ali neresničen, znano je vsakemu. Ljubljanskemu gimnazijskemu ravnatelju pa ne preostaja toliko časa, da bi vse te različne vzroke natanko pretehtaval.

Toda, če hočemo, da se zmanjša število učencev na ljubljanski gimnaziji in da dobí gimnazija naša primerno število učencev, treba bode ipak strože ravnati se po tem ministerskem ukazu.

Morebiti bi bilo dobro, ako bi le deželni šolski svèt imel pravico, odločiti na pismeno prošnjo dotičnega Gorenjca, se li sme vsprejeti ta ali óni deček z Gorenjskega v nižje razrede na ljubljanski gimnaziji, ali ne.

3. Ker do letošnjega šolskega leta naša gimnazija ni imela društva v podporo ubožnih in pridnih učencev.

Marsikateri ubog in priden učenec z Gorenjskega stopil je v I. gimnazijski razred v Ljubljani, ker je dobil tam stalno podporo, kar do sedaj pri nas ni bilo mogoče.

Pač tudi naši meščanje že od nekdaj radi dajejo pridnim in ubogim gimnazijskim učencem hrano in gotovo vé marsikdo, ki se je šolal na kranjski gimnaziji, povedati, da je pri tej ali óni družini dobival več let ali vso hrano, ali pa le nekatere dni v tednu.

Toda učenec potrebuje razven hrane tudi več drugih reči, kakor obleko, učnih pomočkov, šolnine (vsaj v I. semestru I. razreda i. t. d.)

Za te in enake stvari pa se je, moram priznati, do sedaj pri nas jako malo storilo. Šele sedanjemu gospodu ravnatelju Fr. Wiesthalerju se imamo zahvaliti, da smo ustanovili društvo v

podporo ubogih in pridnih učencev in da ima to društvo že sedaj več nego 800 gld. imetka.

Na to opozarjam posebno gospode duhovnike na Gorenjskem, da povedó staršem pridnih in ubogih učencev, da morejo taki učenci odslej tudi pri nas dobivati stalno in izdatno podporo.

Prijatelje gimnazijske mladine, posebno pa óne gospode, ki so se kdaj šolali na naši gimnaziji, prosim, naj blagovoljno pristopijo k temu našemu društvu in s tem po svoji môči pripomorejo, da bo odboru mogoče v zmislu društvenih pravil mnogo učencev izdatno podpirati.

Kar se tiče rojstvenega kraja je bilo izmed vseh 857 učencev porojenih na Kranjskem 823, zunaj Kranjskega pa 34.

Na Kranjskem razdeljuje se to število učencev po sodnijskih okrajih tako-le: Kranj 299=34·8% (mesto samó 140=16·4%) Rádovljica 156=18·3%, Loka 141=16·4%, Tržič 59, Kamnik 37, Kranjska Góra 25, Ljubljana 25, Brdo 11, Vrhnika 11, Ljubljanska okolica 9, Idrija 7, Črnomelj 6, Ribnica 6, Logatec 5, Lože 4, Ilirska Bistrica 4, Litija 3, Kostanjevica 3, Rudolfovo 2, Vipava 2, Žužemperk 2, Vélike Lašice 2, Krško 1, Metlika 1, Zatičina 1, Kočevje 1.

Izmed 34 zunaj Kranjskega porojenih učencev se to število razdeluje po teh pokrajinah: Štirsko 12, Koroško 5, Trst 3, Tirolsko 3, Ogrsko 3, Primorsko 2, Laško 2, Egipet (Aleksandrija) 2, Nižjeavstrijsko 1, Hrvaško 1.

Poglejmo še, kako so napredovali v učenji naši gimnazijci v prvih petindvajsetih letih.

Izmed vseh 857 učencev zapustilo je našo gimnazijo s konečno dobrim vspehom (t. j. s prvim redom) le 433 (49·3%) učencev in sicer po dokončanem IV. razredu 287 (33·5%), III. 27, II. 56 in I. 53.

Oni učenci, ki so pri nas dobro dokončali IV. razred, prestopili so največ v višjo gimnazijo, nekateri pa tudi v učiteljsko pripravnišče ali v različne vojaške zavode.

Oni učenci pa, ki so po dobro dovršenem III., II., ali I. razredu zapustili našo gimnazijo, bili so večinoma najboljši učenci ter so ostavili gimnazijo našo največ le zato, ker so jih vsprejeli v ljubljansko Alojzijevišče.

Ostalih 434 (50·7%) učencev ostavilo je gimnazijo našo s konečno nepovoljnim vspehom (z dvojko ali trojko, in sicer v I, razredu 232, II. 82, III. 70 in IV. 50.

Da je izostalo précej iz I. razreda toliko (232) učencev in sicer z nepovoljnim vspehom (z dvojko ali trojko), nekoliko (29) še celó pred koncem I. semestra, vzrok temu je, da naš gorenjski kmet in malomeščan rad pošilja svojega sina na gimnazijo, menèč, poskusimo, če bo za šolo ali ne. Če pa taki starši sprevidijo, v teku I. šolskega leta, da njihov sin ali noče ali nemore zadostovati gimnazijskim terjatvam, obdržé ga ali domá pri delu, ali ga pa pošljejo k rokodelstvu ali trgovstvu.

Izmed ónih učencev pa, ki so ostavili gimnazijo našo nepovoljno dokončavši II., III. ali IV. razred, vsprejeti so bili nekateri na ljubljansko učiteljsko pripravnišče (začetkoma tudi na idrijsko), in mnogo teh nahajamo sedaj kot učitelje po Kranjskem, nekateri pa so tudi študije popolnoma popustili in se obrnili drugam iskat si kruha svojega.

Ponavljalo je I. razred 96, II. 39, III. 49 in IV. 15, skupaj 199 (23·2%) učencev.

Mnogo učencev gimnazije naše dobivalo je, kakor sem že omenil, vsa leta hrano in še več druzih stvarí pri raznih privatnih družinah. Tudi gimnaziskej knjižnici darovali so razni. p. n. gospodje iz mesta in okolice veliko po nekoliko jako dragocenih knjig. Za vse te in jednake dobrote izrekam tukaj vsem p. n. gospodom dobrodelnikom in podpornikom gimnazije naše najtoplejšo zahvalo.

Več sto bivših učencev naše gimnazije je stopilo že v javno življenje, da bi na razne načine, vsak po svojem poklici in zmožnostih, koristili človeštvu. Kar je kranjsko mesto za gimnazijo žrtvovalo in še žrtvuje, obródilo je in še rodí mnogo sadu; kajti s ponosom sme gledati naše skromno mestece na gimnazijo svojo, katero — vso čast mestnemu odboru — vedno skrbno gojí in varuje. Zatorej mislim da ne bo odveč, ako tukaj navedem nekoliko meni znanih nekdanjih učencev gimnazije naše, ki so ravno na našem učnem zavodu tako rekoč položili osnovni kamen svojim poznejšim študijam in svojemu bodočemu poklicu, in ki sedaj zaradi studij svojih zavzemajo ali so zavzemali častna mesta v jako različnih stanovih. Jako mnogo teh gospodov — smelo trdim — je gotovo takih, ki bi nikdar ne bili dosegli tega, kar so, ko bi v Kranji gimnazije ne bilo.

1. Ahčin Rudolf, c. k. davkarski pristav v Krškem.
2. Aljančič Jarnej, c. k. nadporočnik v 17. peš-polku.
3. Ambrož Ivan, kapelan v Črnem Vrhu.
4. Ažman Josip, učitelj v Križah pri Tržiči.
5. Ažman Valentin, c. k. davkarski pristav v Vipavi.
6. Bantan Ivan, nadučitelj v Dragatušu.
7. Belec Ivan, duhovnik goriške nadškofije.
8. Benedičič Ivan, uradnik južne železnice.
9. Bercè Anton, kapelan v Sodrašici.

10. Bernard Anton, umrši učitelj.
11. Bernik Valentin, kapelan v Kranjski Gori.
12. Boncelj Fran, župnijski administrator v Dražgoši.
13. Brence Ivan, župnik v Šent-Gregorji.
14. Budnar Peter, c. k. poštni uradnik.
15. Bulovec Mihael, kapelan v Semiči.
16. Burnik Valentin, naučitelj v Kamniku.
17. Cotelj Ivan, duhovnik poreške škofije.
18. Čadež Ivan, umrši c. k. poštni uradnik v Ljubljani.
19. Črne Jarnej, učitelj na Vrhniki.
20. Dobida Josip, c. k. davkarski nadzornik v Črnomlji.
21. Dolžan Jurij, duhovnik goriške nadškofije.
22. Drachsler Jakob, c. k. okrajni tajnik v Kamniku.
23 Engelmann Kristijan, učitelj v Starem trgu pri Poljanah.
24. Erzar Matija kapelan v Škofji Loki.
25. Eržen Valentin, kapelan v Radovljici.
26. Ferlan Stefan, c. k. nadporočnik računovodja.
27. Frtin Ignacij, kapelan v Starem trgu pri Poljanah.
28. Florjančič Florijan, c. k. uradnik v ministerstvu vnanjih stvarí.
29. Födransberg Albin, vitez, c. k. davkarski pristav v Radovljici.
30 Frankè Josip, nadučitelj v Šenpetru pri Rudolfovem.
31. Glašič Konrad, duhovnik dominikanskega reda.
32. Globočnik Janko, notarijatski koncipijent v Kranji.
33. Globočnik Viktor, c. k. notar v Kranji.
34. Gogala Fran, c. k. uradnik v finančnem ministerstvu.
35. Gogala Ivan, c. k. notar v Ljubljani
36. Golmajer Josip, kapelan v Bohinjski Bistrici.
37. Grašič Josip, duhovnik goriške nadškofije.
38. Gerča Blaž, vikarij v Čepovanu (goriške nadškofije).
39. Grošelj Jarnej, c. k. poštni uradnik.
40. Hribar Emil, c. k. gimnazijski profesor.
41. Hribar Ljudevit, učitelj meščanskih šol na Dunaji.
42. Hromec Ivan, semeniški duhovnik.
43. Hudovernik Ivan, kapelan v Studenci.
44. Jarec Valentin, učitelj na Štirskem.
45. Jeglic Fran, učitelj na Dovjem.
46. Jelenec Luka, učitelj v Šenčurji pri Kranji.
47. Dr. Jelovšek Ignacij, c. k. okrajni zdravnik v Radovljjci.
48. Jereb Gregor, c. k. telegrafični oficijal v Trstu.
49. Jereb Valentin, umrši duhovnik ljubljanske škofije.
50. Kalan Ivan, učitelj v Trsteniku.
51. Kalan Miha, učitelj v Šent-Petru pri Postójini.
52. Kavčič Pavel, nadučitelj v Senožéčah.
53. Kilar Jarnej, c. k. davkarski pristav v Tržiči.
54. Dr. Kladva Ivan, c. k. sodnijski avskultant v Kranji.

55. Klemenčič Ivan, c. k. telegrafični uradnik v Trstu.
56. Klemenčič Josip, gimnazijski profesor na Ruskem.
57. Kmet Andrej, učitelj v Tržiči.
58. Koblar Anton, kapelan v Mengši.
59. Kokelj Jurij, duhovnik goriške nadškofije.
60. Korošic Janez, c. k. vodja zemljiških knjig.
61. Dr. Kos Fran, c. k. profesor v Gorici.
62. Košir Josip, umrši bivši kapelan v Borovnici.
63. Kramar Ernst, vodja kmetijske šole v Gorici.
64. Krek Fran, kapelan v Košani.
65. Krenner Bogomir, učitelj v Škofji Loki.
66. Kummer Rudolf, uradnik kranjske hranilnice v Ljubljani.
67. Kummer Valentin, učitelj v Ljubljani.
68. Kuralt Anton, c. k. davkarski kontrolor v Senožéčah.
69. Kuralt Ivan, c. k. namôrski kapelan I red. v Pulji.
70. Kuster Ivan, c. k. poštni uradnik v Bosni.
71. Kušar Fran, kapelan na Trati pri Poljanah.
72. Kušlan Josip, c. k. namôrski uradnik.
73. Lah Evgen, tajnik „Matice Slovenske“ v Ljubljani.
74. Lavtar Valentin, kapelan v Moravčah.
75. Lavtižar Mihael, župnik na Robu.
76. Lebar Alojzij, c. k. nadporočnik v 47. peš-polku.
77. Likozar Anton, učitelj v Goričah pri Kranji.
78. Lipovec Anton, učitelj meščanskih šol na Dunaji.
79. Ločnikar Fran, duhovnik v Ameriki.
80. Logar Andrej, gimnazijski profesor na Ruskem.
81. Lotrič Leopold, začasno umirovljeni duhovnik pri sv. Lavrenci na Temenici.
82. Luzner Fran, učitelj v Poljanah.
83. Mally Julij, c. k. žen. nadporočnik.
84. Martini Hugo, c. k. nadporočnik.
85. Mayr Fran, c. k. sodnijski avskultant v Mostaru.
86. More Anton, kapelan v Ribnici.
87. Možina Luka, umrši duhovnik v Ameriki.
88. Mulej Josip, c. k. namôrski uradnik v Trstu.
89. Murgel Kamilo, c. k. davkarski kontrolor v Idriji.
90. Novak Peter, c. k. prefekt v Terezijanišči na Dunaji.
91. Oblak Fran, c. k. poštni uradnik v Beljaku.
92. Oblak Lovro, kapelan v Mošnjah.
93. Ogrinz Albin, c. k. sodnijski avskultant.
94. Ogrinz Karl, c. k. nadporočnik v 7. peš polku.
95. Oman Pavel, c. kr. sodnijski uradnik v Idriji.
96. Pančur Fran, c. k. profesor veronauka v Kopru.
97. Pavlič Ivan, kapelan v Metliki.
98. Pečnik Fran, uradnik deželnega odbora v Ljubljani.
99. Pirc Jurij, c. k. rudarski uradnik.

100. Pogačnik Peter, učitelj v Tujnicah.
101. Poklukar Josip, beneficijat na Vačah.
102. Pokorn Janez, učitelj v Horjulu.
103. Polaj Vincencij, župnik na Lipoglavu.
104. Pollak Josip, c. k. deželne vlade praktikant v Kranji.
105. Pollak Ljudevit, c. kr. namôrski uradnik v Pulji.
106. Porenta Fran, župnik v Sori.
107. Porenta Jakob, kapelan v Dolu.
108. Potočnik Benjamin, umrši bivši c. k. davkarski pristav.
109. Potočnik Tomaž. kapelan na Vrhniki.
110. Prašnikar Matevž, c. k. stotnik pri 17. pešpolku.
111. Prešern Vincencij, c. k. nadporočnik v 53. peš-polku.
112. Prevec Alojzij, c. k. državne železnice uradnik.
113. Pučnik Mihael, c. k. poštni uradnik v Ljubljani.
114. Rajgelj Fran, duhovnik v Ameriki.
115. Rakovec Alojzij. uradnik južne železnice.
116. Razinger Anton, učitelj v Ljubljani.
117. Remic Fran, umrši bivši c. k. telegrafični uradnik v Ljubljani.
118. Remic Janez, učitelj v Šent-Juriji pri Šmariji.
119. Resman Ferdinand, c. k. poštni uradnik.
120. Ribnikar Vojteh, nadučitelj v Dolenjem Logatci.
121. Ribnikar Fran, umrši bivši učitelj v Lescah.
122. Rihtarič Ivan, umrši bivši uradnik južne železnice v Postójini.
123. Rihteršič Janez, učitelj v Doberničah.
124. Rozman Fran, umirovljeni kapelan v Šinkovem Turnu.
125. Rozman Florijan, učitelj v Dolini.
126. Scaria Fran, c. k. častniški namestnik.
127. Scaria Karl, c. k. častniški namestnik.
128. Schiffrer Andrej, duhovnik v Ameriki.
129. Schiller Janez, umrši bivši nadučitelj v Semiči.
130. Dr. Schimm Janez, zdravnik v Celovci.
131. Starman Štefan, umrši duhovnik goriške nadškofije.
132. Stiasny Ludovik učitelj v Kamniku.
133. Strupi Jakob, kapelan v Slavini.
134. Strupi Josip, c. k. nadporočnik.
135. Stular Janez, c. k. poštni uradnik na Dunaji.
136. Sušnik Janez, župnik v Selcih.
137. Dr. Svetina Ivan, c. k. gimnazijski profesor v Ljubljani.
138. Dr. Šavnik Edvard, zdravnik v Kranji.
139. Šega Janez, kapelan v Kostanjevici.
140. Šega Karl, gimnazijski učitelj v Ljubljani.
141. Šimenec Andrej, župnik v Šentjuriji pri Šmariji.
142. Škerjanec Janez, kapelan v Harijah.
143. Škraba Fran, c. k. poštni uradnik.
144. Dr. Štempihar Valentin, advokat v Kranji.

145. Šumi Janko, c. k. carinski uradnik v Trstu.
146. Šumi Vincencij, gimnazijski profesor na Ruskem.
147. Tomše Josip, c. k. nadporočnik.
148. Tonejec Matej, umrši bivši učitelj meščanskih šol na Dunaji.
149. Trilar Fran, uradnik dežélnega odbora.
150. Triplat Anton, učitelj na Koroškej Beli.
151. Vavpetič Janez, kapelan v Sélcih.
152. Vavpotič Andrej, c. k. poštni uradnik na Dunaji.
153. Dr. Vavpotič Janez, c. k. okrajni zdravnik v Postójini.
154. Vavpotič Peter, davkarski kontrolor v Tržiči.
155. Veja Maks, župnik v Bukovščici.
156. Vilfan Janko, advokaturski koncipijent v Kranji.
157. Vindišar Luka, duhovnik frančiskanskega reda v Rudolfovem.
158. Vodnik Gasper, c. k. poročnik v 17. peš-polku.
159. Weiss Gabrijel, župnijski administrator v Zaplani.
160. Weiss Janez, umrši, bivši c. k. poštni oficijal.
161. Zalokar Josip, kapelan v Cirknici.
162. Zevnik Josip, kapelan na Igu.
163. Zgaga Anton, živinozdravnik v Kamniku.
164. Zupan Blaž, učitelj meščanskih šol v Badnu pri Dunaji.
165. Zupanec Jarnej, kapelan v Šent-Rupertu.
166. Dr. Zupanec Fran, c. k. dežélni sanitetni koncipist v Ljubljani.
167. Žebrè Jakob, učitelj v Planini.
168. Žirovnik Janko, nadučitelj v Gorjah.
169. Žirovnik Josip, nadučitelj v Begunjah.
170. Žolgar Fran, učitelj na Štirskem.

Programi,

kolikor jih je dozdaj izdalo c. k. gimnazijsko ravnateljstvo v Kranji, obsezajo razven navadnih šolskih poročíl te-le znanstvene razprave:

1. 1863. Enstehung des k. k. Untergimnasiums zu Krainburg. Von Johann Globočnik, k. k. Religionslehrer und Exhortator. 8°, 9 straní.

2. 1865. Ergebnis der meteorologischen Beobachtungen zu Krainburg in der Zeit vom 1. Jänner 1864, bis 30. Juni 1865. Mitgetheilt von M. C. Wurner. 4°, 21 straní.

3. 1866. Nekoliko nasvetov, kako se je treba učiti. Spisal J. Pajk 4°, 6 straní.

4. 1867. Joh. Dominkusch: Ueber die Theilnahme der englischen und französischen Könige an den Kämpfen zwischen den Welfen und Hohenstaufen. 4°, 17 straní.

5. 1868. Joh. Dominkusch: Ueber die Theilnahme der englischen und französischen Könige an den Kämpfen zwischen den Welfen und Hohenstaufen. (Fortsetzung und Schluss). 4^0, 26 strani.

6. 1869. Mih. Žolgar: Pogled na atiško zgovornost. 4^0, 13 strani.

7. 1870. Mih. Žolgar: O domači odgoji in njenem vplivu na vspeh šolske mladine. 8^0, 21 strani.

8. 1871. Tomaž Zupan: Cerkve svetega Klemena in svetih Ingenuina in Albuina. 8^0, 12 strani.

9. 1872. Mih. Žolgar: Različnosti v slovenskem ljudskem eziku, 8^0, 14 strani.

10. 1873. Heinrich Pirker: Die Amazonensage. 8^0, 12 str.

11. 1874. T. Zupan: Črtice iz živenja dveh kranjskih rojakov. 8^0, 17 strani.

12. 1875. Alwin von Wouwermáns: Die Farben, 8^0, 17 str.

13. 1876. Odlomek slovensko-francoske-slovnice. Po Ploetzovi slovnici. Spisal K. Glaser. 8^0, 10 strani.

14. 1878. Ant. Artel: Ueber den prepädeutischen Wert des classischen Sprachunterrichtes in philosopisch-ästhtischer Beziehung. 8^0, 13 strani.

V Kranji, meseca majnika l. 1887.

Slovenske národne vraže in prazne vére,

primérjane drugim slovanskim in neslovanskim.

(Spisal J. Navratil.[1])

I. del; 2. dalje iz „Letopisa“ 1886, str. 62—106.)

K**rés** ali **Ivanje**; **sv. Ivan krstnik** ali **Janez krstnik** (24. junija); ‚**krés**‘ (praznični ogenj, 23. junija na večer.)

Stsl. Крѣсъ Krěsъ, τροπή, temporum mutatio, Sonnenwende (Mikl. „Lexic. palaeosloven. 319 [2]); **bolg.** Ivanovo; **rus.** Kupalo, izprva = krés (s kolpanjem), potlej pa starorus. slutvobog‘;[3]) Kupala, Ivan-Kupalo, Ivanov denj (= Ivanje, Kres, kresni dan]; Ivan-Kupala (= Ivan krstnik); Agrafena-Kupalnica (= dan pred kresom [4]); **hrv.** Ivanje; **srb.-hrv.** ‚Ivanj dan‘; kries (po Vuku, krijes; „u Hrvatskoj vatra, što se loži uoči Ivanja dne itd., Johannisfeuer . . .; **hrv.** tudi „kresnica“ = „Ivanjska svečanost“ (Ilić, 155); **srb.-hrv.** „kresovi“, m. pl., Zeit der Sommersonnenwende, dies solstitiales; **č.** svatý Jan křtitel; svatojanský oheň po starem tudi *sobotka* (f.) ali *sobotký*, (f. pl.); tako i **č.-slov.** poleg imen:

---

[1]) Pisatelj zahvaljuje i letos očitno nóve dobrovoljne sotrudnike, in to: g. G. Križnika, trgovca v Motniku na Gorenjskem, g. And. Šesta, nadučitelja v Metlíki, brata Antona ondi in gg. vseučilišnike slovenske na Dunaju: Jos. Kušarja, Papeža, Pipuša, Jos. Kržišnika i. dr.

[2]) Ondi čitaš tudi: „slьnьčьnyj (solnčni) krěsъ“ in „krěsiny“ stsl. (srb.) iz XVI. veka; nsl. „krês“ ignis festivus (praznični ogenj; . . . cf. let. grêst, wenden“. Prim. i Krekova spisa o Kresu („Kres“ 1881; str. 49. i. d.; „Einleitg. in d. slav. Lit,“ 1887; 578 i. d.).

[3]) Kupalo, stsl. Kąpalo. Krek ga izvaja iz v o d e: kąp-, lavare (kópati, r. kupatь) („Kres“ 1881; str. 61); Levstik pa iz o g n j a: stsl. *kąp-, r. *kup-, heiss, brennend.

[4]) Zato ker je 23. jun. po starem koled. tudi ‚sv. Agrafene‘ t. j. Agripine god.

Janvo (za: Janovo), Vajanovo (=Ivanovo), tudi ‚Vajanvo', Vajano in Vajanok[1]); **mrus.** kupało in ‚kupajło', (v Galiciji tudi Vajanvo in „Jan Vajan"); **p.** *sobótka*, f. (= Kres, kresni dan); *sobótki*, f. pl. (=‚krés' t. j. praznični ogenj p. u. p.); po Lindeju „*sobotka*: f. Johannis- ali Sonnenwendefeuer nekod tudi ‚kupajło' (nm.: kąpało); **litv.** Kupólau (= sv. Ivan[2]).

Kres pa *Kupalo* izhajata vsakakor iz poganske dobe, *sobotka* pa iz krščanske. Ni dvojíti, da je postalo to lice iz besede ‚*sobota*'; a ne tako, kakor se je mislilo dozdaj, nego iz sredovečno-latinske besede **‚sabbatum' = solstitium.** — Učeni Ivan Whethamstedius († okoli l. 1464.) piše v svojem letopisu: „Chronicon ab origine gentis Britann. usque ad Eduardum IV., Oxf, 1732, tako: „Dum transisset *Sabbatum* sive *solstitium* anni istius, descendissetque sol ymius et ymius" (sic) . . . Prim. Du Cange. Paris 1846; VI., 3.[3]) Po naših mislih postala je tedaj *sobotka* v srednjem veku iz lat. *‚sobote'* za pomen: *solstitium* (Sonnenwende = stsl. krěsъ, ki znači zdaj tudi to, kar „sobotka": Sonnenwendefeuer, t. j. Johannisfeuer).

Po verjetnih dokazih so namreč naši pradedi in **Slovani** sploh v predkrščanski dobi drugi véliki národni svetek: *létni (solnčni) kres*, t. j. čas, ko se po najdaljšem dnevu) **začénjajo dnevi zopet krajšati**, praznovali o našem navadnem *Kresu* ali *Ivanju*, in to dobrodelnemu solncu, kot kakemu bogu na čast.[4]) V ta namen zažigali so uže na večer pred tém dnevom velike grmade — kurili kres, (okoli katerega so tudi plesali ter ga preskakovali itd.).

Temu pritrjuje današnje vseslovansko *kresovanje*, t. j. ‚kres', ki se kuri na večer pred *Kresom (Ivanjem)* ter ovršuje s takimi običaji, ki izhajajo očito iz nekrščanske dobe, dasi je skrbela cerkev za to, da so nóvi kristjani pri svojih poprejšnjih poganskih obredih o tej dobi navadili se misliti na imenitnega krščanskega svetníka, čegar god se praznuje uprav o letnem kresu, namreč: na sv. *Ivana* (Janeza) *krstnika*, ki je pripravljal pot: ***„solncu krščanskemu"***. (Prim. Grim. „D. Myth. I. 4. izd." 516.)

Po nekaterih **slovenskih** (dolenjskih) krajih okoli Žužemberka, Ribnice, Lašč itd. hodijo ljudje še o belem dnevu pred *kresnim večerom* na polje kropit ter nosijo sabo tudi blagoslovljenih ali posvečenih šib cvetnonedeljskih (nekateri ovenčanih s cvetlícami) ter zapičijo na vsako njivo po šibo (‚mlajček'), in to

[1]) Okoli Trenčina samo tako: ‚Vajanok' (namesto: Vajanek, kakor „pondělok nm. „pondělek").

[2]) Prim. Jagić: „Archiv", 1882; str. 608.

[3]) Tu je govorjenje o letnem solnčnem kresu (Sommersolstitium); pomniti je pa, da Rusi v Psovsku tudi naš *božič* zovejo: *sobotki*.

[4]) Prim. „Letopis" 1885.; 156.

zdaj samo po ‚stari navadi‘, ne misleč, čemu ali zakaj? (Hinje, Male-Lašče, Ratje, Zagorica, Kompolje, Struge itd. Po ustnih poročilih.)

Nekod (n. pr. v Metliki) ‚hitajo‘ zdaj (l. 1886.) sosebno dekliči uže popoldne (pod večer) pred Kresom ali Ivanjem na hišno streho šopke iz ‚žoltih‘ (rumenih) cvetlic, tako zvanih „Ivanjskih rož“, isti dan nabranih, pa tudi pojedine cvetlice in cele grmiče, tako i vence iz takih „rož“, ki so dvoje vrste: 1. „Ivanjske rože“, žolte, z ‚velikim cvetom‘ (po Tuškovem „Rastlinstvu“ 2. izd. 1872; 63: *roža sv. Janeza*[1]) ali *navadna krčna zel*, hypericum perforatum, durchbohrtes Johanniskraut ali gemeines Hartheu); 2. „Ivanjske rože“, tudi žolte z ‚drobnim cvetom‘ ali „obročki“ (po Tušku ondi 98: *rumena lakota* ali *strdenka*, galium verum, echtes Labkraut). – Na kmetih posebno v Rosavnicah in po njihovi oziroma Metliški okolici rabijo pa o Kresu štiri vrste samih „Ivanjskih rož“, in to: poleg zgoraj imenovanih 2 vrst še 2 vrsti ‚belejih‘ po imenu: 3. „béla stelja“ (po Tušku 174: *orlova praprot* (pteris aquilina, Adler-Saumfarn); 4. „Ivanjska roža béla“ (spiraea arnuncus.[2]) — Kateri dorasli deklici šopek ali pa venec obvisi na strehi mahom prvič, drugič ali tretjič, *óna se omoži še pred letom;* a kateri pade šopek ali pa venec tudi tretjič na tla, *ona bode morala še čakati.* (Zapisal brat Anton).

Za mojih mladih lét ‚hitali‘ so pa v Metliki ob isti dobi mali in véliki obojega spola take šopke in vence izpred vsake hiše na streho dotle, dokler niso ostali na strehi vsi. (Vsakemu domačemu človeku bil je namenjen poseben šopek ali pa venec). Ako je obvisel šopek ali venec ‚z glavo‘ t. j. z gorenjo stranjo navzgor obrneno, ‚pomenilo‘ je to, *da bode óni človek,* (kareremu je bil namenjen) *še živel to leto*; ako je pa šopek ali venec obrnil ‚glavo‘ (gorenjo stran) navzdol, značilo je to, *da bóde óni človek pred letom mrtev.*[3]) Pri vencu je gorenja stran nad vezjo.

Vendar se čuje poleg nove razlage tudi še ta (stara) sosebno po okolici Metliški, kodar se ovršuje ta prestari običaj do malega tako, kakor se je za moje dobe v mestu. Ob istem času meče namreč vse: moško in žensko (oženjeno in neoženjeno: vdano in nevdano) šopke in vence na streho: *„srečen, komur prvič obstane“* (na strehi), *preživel bo, ali se pa poročil to leto.* (Zapis. brat Anton).

Uprav narobe tolmačijo si to v Goriči-vasi (pri Ribnici). *Če pade šopek sè strehe na tla,* pravijo, da *óni, kateri ga je vrgel, tisto leto še živí; če pa šopek ostane na strehi, umrje tisti človek še pred letom.* (Po ustn. por.)

[1]) V 1. izd.: „sv. Janeza roža“; v Metliki poprej: „Šentjanževe rože“, zdaj pa uže sploh „Ivanjske rože“ imenovane.

[2]) Prim. 4. opazko na 93. str.

[3]) Prim. „Vedež“ 1849.; II. polov, str. 30.

Nekateri **Slovenci** mečejo istega dne samo po šopek *praproti* na streho in mislijo, *če ostane hitro na strehi, da bode kmalu svatba v hiši.* (Hinje pri Žužemb. Po ust. p.)

Nekod **Slovenci** na ***kresni večer*** potresajo ,po hiši' (sobi) *steljo* (praprot) *sámo* ali pa tudi z *nekimi cvetlicami* vred, ki jim zvemo ime in uzrok temu dejanju malo kesneje; — isti ljudje pa ne mečejo morda nikakih šopkov, vencev itd. na streho; morebiti da ne zatikajo več nikakih cvetlic nì va-njo, nì pod njo, nìti za njo. Drugod ne potresajo **Slovenci** nikakih rastlin ali cvetlic ,po hiši' (kakor ne v Metliki in po njenem obližju, pa nì po mnogih drugih **slovenskih** krajih); ostala jim je pa stara navada, da mečejo na streho šopke in vence, ali pa same vence, oziroma „svitke" na kako drevo. (Glej malo dalje med **slovenskimi** vražami!).

Tudi **Srbi** beró óni dan pred Kresom ali Ivanjem („u oči Ivanja dne") „Ivanjsko cveće"[1]) ter pletó *vence*, ki jih mečejo potlej na hiše in drugo poslopje, pa tudi na njive, v ograje in oseke („na torove") itd. *U te vence upleću i bela luka* (česna), *pa je taj luk posle lekovit. Njim babe leče otoke, guke* (grbe), *a naročito krajnike*"[2]) („Glasn. srps. uč. dr." XX. 105.)

V Sremu mečejo ,djevojke' *vence* spletene iz samega Ivanjskega cvetja samo na *streho* ali pa na *plot.* (Vuk.-rječn." 216; isto v posmrtni knjigi: „Život i obič." 67.)

Nekateri Srbi obešajo ,sv.-ivanjske *vence*' pod hišno streho in v hleve, zato da čuvajo družino in živino *zlih duhov* in *čarovnic* („vještic"), — a **Bolgari** jih devajo v kadilnico ter kadé ž njimi bolnike (Afan. III. 217 po Karavel. „Věstn." 1853. 234 in Beitr. z. d. Myth. II. 395).

Na **Češkem** mečejo dekleta („děvčata") *vence* o tej dobi čez glavo na *drevje*; katere *venec obvesi na veji, ta se še to leto vdá.* (Ččm. 1856; 68.)

Isto tako mečejo nekod po Goriškem **slovenske** deklice, kakor na ***sv. večer,*** tako i ***na večer pred sv. Ivanom*** *venec* ali pa tudi *svitek* „ob zadaj" na *drevo.* Če ,se ustavi' prvič, bode poroka še to leto itd. (Zapisal g. A. Gaberšček).

Slovenci (v Vipavi in po Goriškem) obešajo — ali so vsaj obešali, ni davno tega — „na kres" pri vsaki hiši pod okno (in nad vrata?) venec, spleten iz različnih cvetic ter ga puščajo ondi čez zimo do drugega leta. (Povedal g. Ž. Sežun 28. okt 1882.)

V novi dobi začeli so obešati take vence spletene iz različnih cvetic (brez ,Ivanjskih') óni dan „pred Ivanjem" nad vélika

---

[1]) Po Vuku („rječn.") 216: „Ivanjsko cvijeće" (žuto i bijelo), das Labkraut, (Waldstroh, „Unser Frauen Bettstroh"), galium verum. Linn. = nsl. ,rumena lakota'. (tako se zove uprav sama 2. žolta; za belo pogrešamo ondi bot. imena. Prim. spredaj str. 90).

[2]) Geschwulst der Ohrendrüsen, tumor parotidum.

vrata, med okna itd. tudi v **Metliki**, kder jih snemajo po navadi stoprav *na Petrovo* pred solncem, a ž njimi vred vse druge cvetíce in „belo steljo (90), ki se zabada dan pred Kresom strehi v káp. Pokojna mati so rekli, da *se s spravljenimi cveticami kadi v hlevu, kedar krava ne da mleka*; ali *če oboli živinče*; ,bela stelja' *se pa vrže v svinjak, da bodo svinje zdrave ter se bolj debelile* itd. čit. tudi dalje na str. 93 in 95. (Zapisal brat Anton 1886).

Za mojih mladih let ni bilo v Metliki tega običaja; udomačil se je ondi pred kakimi petnajstimi leti. (Zapisal isti 1886).[1])

Še obilnejše obešajo take *vence* v Hinjah in to: na zunanjo hišno steno, pred okna, okoli okenj in okoli vrat; pripenjajo na hišo tudi *križčeke* iz „rož" (cvetic) ter puščajo na steni te in óne. dokler jih ne sklatijo ... „poredni otroci". (Po ustn. por).

Čemu se obešajo ti *venci* in pripenjajo *križci* ..., tega ne znajo zdaj več naši ljudje; kajti kogar koli smo vprašali: „*čemu?* ali *zakaj?* — vsak nam je odgovoril: „tega pa ne vem" ali: „nisem slišal praviti nikoli; — stara navada."

Zabljeni uzrok je ta, da so prisvájali stari **Slovenci** tako, kakor mnogi **Slovani** (z drugimi indo-evropskimi narodi vred) še zdaj rastlinam o ***Kresu*** ali ***Ivanju*** nabranim, posebno moč. Zakaj so se nekdaj začeli pripenjati okoli hiše tudi *križčeke*, tega nam menda ni treba razlagati več. Čitaj razpravo o „sv. treh kraljih" (1886 na 95. strani.)

Poljaki po Krakovskem itd. nabirajo ***zvečer pred Ivanjem*** za dom *metliko* (artemisia vulgaris, Beifuss p. bylica, belica[2]) v Sandomirskem tudi ,*bez*' (bezeg, Holunder, Sambucus nigra) in drugih zeli, ki jih rabijo kot zdravíla za različne bolezni, za *čare* (,do guseł) itd. Nekod podtikajo pod hišno streho (najrajši spredaj) *repinca* (lappa vulgaris, Klette; p. „łopian"), *leskovine* (corillus avellana, Haselnussholz; p. leszczyna) in *metlike* itd.) O. Kolb. V. 309.

Čehi se isti večer *opasujejo z metliko*, (ki jej pravijo „černobýl"), misleč, da brani človeka strašilom, čaram, boleznim in (drugim) neprilikam to leto. („Květy" 1846; str. 158; Grohm. 90.)

Po **ruski** národni veri pomagajo zdravilske zeli ali trave („lěkarstvennyja travy") samo tedaj, ako se nabirajo „na Ivanovo noč" ali pa o „jutranji zori Ivanovega dne", in to, prej nego se posuši rosa na njih. (Afan. III. 716.) — **Rusi** mečejo tudi ob hudi uri („vo vremja grozy") sveto-ivanjskih zelí v zakurjeno peč,

---

[1]) Vidi se iz tega in iz ónega, kar smo priobčili iz Metlike na str. 90.—92., kako se menjajo stare navade in ... vraže v novi dobi. Letos obešali so v Metliki pri nekaterih hišah samo še take (novodôbne) vence.

[2]) Nemško ljudstvo imenuje metliko tudi: Johanniskraut, Johannis*gürtel*, Sonnenwendgürtel ali Gürtelkraut. Uže v srednjem veku bila je ta zel imeniten pomoček za zlobne čare (,gegen bösen Zauber'. Grim. ,D. Mith.' 1161. (W. II. 101,)

zato da ne bi udarila strela v hišo ali v kako drugo poslopje pri hiši. (Ondi.)

Nemci ob dolenji Reni prisvájajo vencem iz Ivanjskih cvetic (hypericum perforatum) veliko moč do *čar* in *hudičeve oblasti*, rekši, da se hudiču studi ta cvetica („ist dem Bösen ein Greuel" ker je postala iz sv. Ivana krvi. Zato je hotel — po nemški bajki — hudič iztrebiti (zatreti) to cvetico ter ji prebadal v ta namen iz zlobe z drobnimi iglami pérje, v katerem, gledéč proti luči, vidiš dosti silo majhinih luknjic. [1]) (Prim. R. Schulz: „Biblioth. der Unterh. u. d. Wiss." 1877. IV. 246 in 248; Busch 120.)

Anti [2]) nam ni treba praviti, da ta (nemški) uzrok ni prvoten, nego da je nastal stoprav v krščanski dobi.

Pravi (prvotni) uzrok je brez dvojbe ta, da so poganski **Germani**, kakor poganski **Slovani**, vsem rastlinam, nabranim o „letnem solnčnem kresu" (ko doseže solnce najsilnejšo moč), pripisovali tudi posebno silno — čudotvorno — čarovno moč.

Lahko, da so se v poganski dobi čislale posebno *žolte* ali *rumene* rastline, zato ker so podobne „rumenemu solncu"; [3]) vse drugo je pa bilo pritakneno — kakor smo uže povedali — stoprav v krščanski dobi.

Po vsem sodimo zdaj, da so naši poganski predniki „Ivanjske (Šentjanževe) rože' in ‚vence' iz prvine tudi na hišne strehe metali najprej iz istega uzroka, kakor obešajo nekod **Srbi** še zdaj „sv.-ivanjske vence" pod hišno streho in v hleve, namreč zato, da ne bi mogli nijednemu bitju pod krovom: ni človeku ni živinčetu nahuditi, ni *zli duhi*. niti *čarovnice*. Prim. str. 91.

Kesneje so začeli tudi vedeževati (prerokovati) po navedenih znamenjih. Da pa tako vedeževanje, in to razlaganje istih znamenj, ne ostaja vedno jednako ali stanovitno, uverili smo se uže na str. 90.

Slovenci zabadajo v streho nekod (n. pr. v Metliki) pod večer pred Kresom tako zvano „belo steljo" (orlovo praprot, pteris aquilina, Adler-Saumfarn), po okolici njeni (sóseb v Rosavnicah pa poleg „bele stelje" tudi „hèbet" in še neko „Ivanjsko rožo z belejem cvetom" (vrst oslada . . . Spierstaude, **spiraea**. [4]) Zapisal brat Anton lani 15. julija s tem dodatkom, da je hèbet ali hebát

---

[1]) Po teh ‚luknjičicah' nadeli so tej cvetici tudi ime: „hypericum perforatum = „durchbohrtes Johanniskraut.

[2]) Anti (belokr.) = menda vendar.

[3]) Stslov. „ruměnъ" (= rus rumjanyj; bolg. rumen; srb.-hrv. rumen; č. ruměný; p. rumiany) znači uprav: „rudeč", (rdeč), ruber, roth; zato je „rumeno solnce" uprav: „rdeče solnce"; a mnogi **Slovenci** rabijo uže zdavna „rumen" (rmen) za „žolt" (stsl. žlъtъ) rubicundus, gelb. Beli Kranjci velijo pa „rdečku" (vôlu) še zmérom „rumen" (izr. ròmen), 2. skl. „ruména" itd.

[4]) „Spiraea aruncus": medvedja lat (Jak. Dolenec: „Gebräuche Krains" rokop. l. (?), pri Ilíću 1846; 166.) Ondi čitaš sicer, da spletajo Kranjci ***na***

(sambucus ebulus, Attich ali Zwergflieder) po starih ljudi veri dober za pokostne bolezni, sóseb za „divjačino“ (bolezen, ki se dobi na potih, vetrih), za uroke in za nagle, nevarne bolezni sploh, ako se na žarjavici ž njim kadi. (**Hrvati** v Bobnaricah vtikajo v streho sám „habat“ = hèbet.. P. u. p.)

Drugod (n. pr. v Hinjah in Dobrépoljah) zatikajo *tisti dan pred Kresom* v streho *steljo* (praprot) in *kresnice* (= ‚volovsko okó‘, chrysanthemum leucanthemum, weisse Wucher- ali Orakelblume; Tušek: „Rastl.“ 2. izd. 102. — Podobne so *kresnice* velikim ‚marjeticam‘ ali belokranjskim ‚katarinčicam‘ (bellis perennis, Gänseblümchen ali Massliebe; Tuš. -Pok.) in rekel bi: „rumenemu solncu z belimi žarki“.

Na **kresni večer**, vtikajo po mnogih krajih **slovenskih** — bodi si v streho, ali kam zunaj hiše: v razpoke pred velikimi vrati, okoli njih v podboje ali nad vrata, tudi okoli oken po zunanji steni, nekod (n. pr. v Metliki) v steno proti solncu; če ni v steni razpoke, kam drugam blizu stene nekod pa na okna *marjetice* (belokr. *katarinčice*) ali pa *kresnice*. (Čit. 1. op. na 96. str.)

Vsak izmed domačih ima svojo ‚marjetico‘ ali pa ‚kresnico‘, ki si jo izbere sam, ali mu jo pa namenijo mlajši, kateri se bavijo s tem, zlasti ženske in deca). Vse te cvetice puščajo se na svojem mestu vso noč. *Čija cvetica do drugega jutra zvene ali pobesi glavo, onemu bode umreti še „pred letom“ ali „še tisto leto“*, (Metl.,[1]) Semič, Tabor ali ‚Taber‘, Gorìča vas blizu Ribnice, Zagorica in drugod (vendar ne povsod) okoli Ribnice in Lašč. Iz svoje vedí in po različnih ustnih poročilih).

V Hrvačah (Hrovačah) pri Ribnici zasajajo na kresni večer ‚rože‘ (cvetice) pred hišo v zemljo ter jih puščajo do drugega jutra pred solncem. *Komur se ‚roža‘ pred solncem ‚obesi‘ (pobesi glavo), tisti umrje pred letom.* (Po ustn. por.)

Češke deklice vtikajo nekod na kresni večer v ‚trám‘ pod strop nad mizo po toliko cvetic *kresnic* (‚kraliků‘, chrysanthemum, Orakelblumen), kolikor je ljudi v hiši; prva pripada najstaršemu itd. Čija kresnica ‚do rana‘ zvene, ta umre ‚brzo‘. („B. Kal.“ 183.)

Isto tako prerokujejo si **Slovaki** z *netreskom*, (Hauswurz, sempervivum tectorum), ki ga naberó na nit ter obesijo pod strop. Ondi.)

---

kresni večer okna z različnimi cveticami, med katerimi se nahaja zlasti „medvedja **led** (spirea arnuncus)“; pa ta **led** (ž. !) namesto „lat“ (ž. in m.) je očita zmota, bodi si rokopisna ali pa tiskovna. — Tušku je v 2. izd. „Rastl.“ 48: „močvirski oslad“ ali „medvedovo latje“ oboje = spiraea ulmaria, Sumpfspier-Staude“; imena „spiraea arnuncus“ pogrešamo pa v „Rastl.“ in v „Bot,“ — V Razdrtem (na Kranjsk.) zove se „spiraea ar(n)uncus“; *kâška sv. Ivana.* („Letopis“ 1879; 121).

[1]) Ondi velé zdaj tudi tako: „Čija prej ‚poklapi‘, óni prej umre. (Zapisal brat Anton).

Slovenci v Dobrépoljah (kder devajo ‚kresnice' na okna, in to znotraj v hiši še po dnevu pred kresnim večerom) pravijo pa: ‚*Komur se posuši cvetica še „tisti dan", ta umrje še tisto leto*'. — „46 let imam že na grbi" — pravil mi je l. 1882. na Dunaju neki kostanjar, ki se je bil priženil v Dobrépolje iz bližnje vasi — pa tega nésem védel do lanskega leta, ko mi je povedala moja *ženska* (sic), potém ko je bila dela ‚kresnico' na okno za-se in za-me češ, da bova videla, kateri bo dle živel, ona ali pa jaz. Pa se ni bila tisti dan posušila nobena, in tako sva — hvala Bogu — živa še oba". — Ta zgodbica nas uči z nova: 1. da so ženske glave res najtrdnejši stebri starim običajem in . . . vražam; 2. da je nekatera vraža v tem kraju jenjala uže po vse, a v bližnjem cvetè še lepo, kakor cvetice ‚kresnice' o Kresu.

Isto tako je verjetno, da vtikajo — ali da so vsaj, ni davno tega, v Kranju na kresni večer vtikali pri neki hiši v streho „šentjanževine" t. j. gomoljastega oslada (spiraea filipendula, knollige Spierstaude), kakor mi je pravil lani na Dunaju g. Zupančič bivši suplent v Kranju, dasi ta običaj ni znan nekemu mlademu vseučilišniku iz istega mesta; kajti povedali smo uže l. 1885. (na 121. str.), da se košati nekatera vraža v isti vasi (a recímo zdaj v istem mestu, trgu itd.) samo še po nekaterih hišah ali morda v jedni sami hiši; a zdaj vemo, da tudi po okolici Metliški zabádajo ob isti dobi v streho tudi vrst oslada, ki se zove latinski „spiraea arnuncus" (str. 93, 4. op.)

Nekod (n. pr. v Malih Laščah) zatikajo sicer še otroci na kresni večer cvetice ‚kresnice', pa brez kakega namena, — samo po stari navadi. (Po ustn. por.)

Štaj. Slovsnci (v Središču) devajo ‚*na večer pred Ivanjim*' na okno ‚*rumenih* kresnih cvetlic'. . . . „Kdor najde zjutra, da mu je cvetlica ovenela in pobesila glavo, vé, da bo moral v kratkem umreti." („Črtice" 58.)

Goriški Slovenci (na Kobaridskem) postavljajo za sv. Ivana po oknih šopke. Vsakemu v družini se nameni po jeden, — in kateri prvi odpade, óni človek prvi umrè. Po hiši s ‚praprotjem' ne postiljajo, pač ga pa z drugimi ‚rožami' vtikajo pod streho ali za ‚hodnike', (kjer jih imajo), ali pa v skrajni rob slamnatih streh. Praprotje mora biti in tudi „sv. Ivana rože", rumene (hypericum perforatum, Johanniskraut). Iz samih téh napravijo vselej tudi cel venec sv. Ivanu v čast. (Zap. g. A. Gabrščék.)

Po Tuškovi svedočbi „o čarovnih zeliščih" nabirajo nekod „šentjanževo rožo" (hypericum perforatum) na *kresni dan* in jo vtikajo v mreže v oknih. „*Še zdaj se verjame*" (veli Tušek) po **Slovenskem**, *da je najbolji varuh ‚pred strelo*'. „Glasnik" 1863.; str. 83.

Okoli Lašč vtikajo **Slovenci** na „kresni večer“ v streho in nad vsa vrata poleg ‚kresnic‘ tudi „*steljo*“ t. j. *peaprot*; čemu, tega pa ne vedó več. (Po ustn. por.)

Tako vtikajo tudi v Polju (uro nad Ljubljano) „kres“ (tako se ondu zove tudi neka **spiraea**) pa *praprot*. (Povedal g. Zupanec 1886.)

V Leskovcu (pri Litiji), kder je tudi ta navada, pravijo pa isti rastlini „kresnica“. (Poved. g. Rosina lani.)

Hrvatska (slavonska) vraža uči tako: „Najznamenitii je čvět u Ivanjskih věncih, ‚*paprad*‘ (= praprot), *jer budu oni, koji te vence nose, kroz celu godinu od glavobolje prosti.* Zato se i sutradan njimi kite.“ L. Ilić. 162.

Po mnogih krajih **slovenskih** nastiljajò na kresni večer ali kresno noč tla po hiši (nekod tudi po veži) z zeleno *praprotjo*, rekši, da bode prišel „sv. Janez kresnik“ [1]) prenočit in *bode odvrnil od hiše za tisto leto vsako ‚nesrečo po ognju*‘. („Glasn.“ 1865; str. 182.)

Ta *uzrok*, (ki pa ni prvoten, nego se je ta ali pa kakšen drug nasledek pripisoval iz prvine v poganski dobi brez dvojbe čudodelni môči *kresnih rastlin*, v krščanski dobi se pa prenesel na sv. Ivana ali Janeza krstnika) — ta *uzrok*, velim, pa ni več znan mnogim drugim **Slovencem**, ki postiljajo tako, bodi si s samo *praprotjo*, bodi si ž njo in z *drugimi kresnimi rastlinami ali cvetlicami,* kakor na pr. v **Planini** na Kranjskem, . . pred hišami in po hišah le zato, *da bi mogel ‚sv. Janez krstnik‘ ta večer ležati lahko in mehko.* L. M. Kranjec („Krajnc“): „Arkiv za povjestnicu jugoslavensku“, VII. U Zagrebu, 1863; 315.

Okoli Lašč in Ribnice: v Malih Laščah, v Zagorici, v Tabru, v Planini itd. pravijo sploh onim cveticam, ki jih ondod jedino trosijo na kresni večer med praprotjo („steljo“) po hišnih tleh ‚sv. Janezu‘ k. na čast *kresnice* (izr. krsnice), ki smo jih imeli malo poprej v mislih. (Po ustnih por.) [2])

Nekod mečejo **Kranjci (Slovenci)** *praprot* tudi okoli hiše. (Jak. Dolenec: „Gebräuche Krains“, rokop.; pri Iliću 1846; 166).

Posebno veliko (čudno, čudodelno ali čudotvorno) moč pripisujejo **Slovenci** *praproti* t. j. *praprotovemu semenu*, ki ima po národni veri svojo moč uprav o *Kresu*, „ko je najdaljši dan in najkrajša noč.“

Kakor verujejo nekod **Slovenci**, da *govorí živina* na **badnik**, to je na *sv. večer* ali *tisto noč* („Letop.“ 1885; 158), in da mora óni, kdor hoče slišati ter vedeti, kaj govori živina ondaj med sabo,

---

[1]) Izr. „krsnik“ (namesto: „krstnik“) morda onako po zasekávanju besede „kresnica“ (izr. ‚krsnica“).

[2]) Národ je tedaj te cvetice krstil po njihovi dobi, kakor znane živalice „kresnice“ (Leuchtkäfer, Johannis-Würmchen, lampyris noctiluca).

imeti *praprotovo* (ali *steljno*) *seme,* ki cvetè in zorí **Slovencem**, le enkrat na leto, namreč óno noč pred *Kresom* ali Ivanjem, in to le malo časa (po nekaterih samo tren ali trenotek) okoli polnoči, ali uprav o polnoči, — isto tako verujejo **Slovenci** drugod, da *govorí živina* le 1 krat na leto takó, da jo sliši lahko človek, in to takrat, kadar imajo nekatera želišča svojo največjo moč, to je: o **Kresu**, . . . če ima poslušavec *ponevedoma* sabo *praprotovo seme.*"

To dokazuje ta prípovedka, ki jo je pravila radovednemu dečku ‚stara tetka', trda **Slovenka**:

Imel je neki gospodar hlapca. Vroč dan je bil; kosila sta pa vès dan na travniku ter prideta uže trudna domóv. Gospodar ukaže hlapcu po večerji, naj žene oba vola na pašo, ker ‚pojdejo' drugi dan po seno na najdaljnji travnik. Hlapec posluhne, da-si ne prerad, ker bi bil šel rajši spat. Toliko, da pride na travnik, kamor je oba vola zagnal na pašo, séde truden na kamen in zadremlje. Vzbudivši se, ne vidi več volov. Hitro skoči ter jih („ju") gre iskat. Dolgo je hodil zastonj, vès utrujen zarad kratkega spanja in slabega pota. Misleč, da sta mu se vola skrila, klel je in se jima grozil strašno z bičem. Kar zapazi ves vesel oba, kako sta v neki dolinci mirno ležala in prežvekovala med praprotjo. Bliža se jima ter suče svoj bič. — Pa se ves prestraši, ko zasliši glas starega vola, ki je govoril mlademu takó: „Blagor tebi, tovariš, ki boš dolgo živel in si pri gospodarju služil dobro klajo; meni bo pa poginiti uže v jesen, a moje meso bodo pojedli ljudje, kakor jim je navada." (Po teh žalostnih besedah udere mu se debela solza ‚po licu'.) „Na pomlad pa", pravi dalje mlajšemu tovarišu, „oral boš ti z novim tovarišem za repo; ali ko izorjeta uže nekoliko brazd, prikazala se bo izpod brazde velika in strašna kača. Udrla bo za gospodarjem, ki bo tedaj plužil ter ga smrtno pičila v nogo. A živa duša mu ne bode mogla pomôči razun hlapca, ki bi jej moral, čim se prikaže, z gorjačo pokazati pravo pot do gospodarja. Pa vstaniva in pojdiva domóv, hlapec naju uže išče; gorjé nama, če naju dobí."

Potlej vstaneta ter gresta proti domu; hlapec pa je šel pohleven za njima in še dotakniti se ne drzne nobenega. —V jesen je gospodar res prodal starega vola mesarju. Na pomlad, ko so orali repo, zgodilo se je na tanko vse, kar je vol govoril na kresni večer. Kača je prilezla izpod brazde in udrla za gospodarjem. — Ali hlapec je vérno pazil na-njo ter ji z gorjačo raztolkel črepinjo. Ko vidi gospodar, kako čudovito ga je rešil hlapec, popraša ga sterméč, kako je mogel to on vedeti. Ta pové zdaj vse, kar sta se vola razgovarjala; pa vendar ni vedel sam, zakaj je slišal volovski razgovor ravno takrat. — Vsulo mu se je bilo namreč ***brez njegove vedí*** v škornje *praprotovo seme*; ako bi bil pa vedel, ne bi bil slišal ničesar. (Po A. Benigarjevem spisku v „Glasn."

1865; str. 151—152). Ker nimajo zdaj vsi čitatelji pri rokah Janežičevega „Slovenskega Glasnika", zato si nismo mogli kaj, da jim ne bi bili te zanimljive **slovenske** bajke priobčili nekoliko skrajšane).

V isto tako mični, a malo drugačni bajki **slovenski** (belokranjski), ki jo je vrli pok. L. Gojko (Gorenjec), bivši župnik Adlešički, razglasil po „Kresu" I. (1881); str. 241—242, — prišla je na dan zla nakana neverne žene gospodarjeve, (ki je hotela tega umoriti, izpremenivši se v kačo), sicer tudi po *volovskem razgovoru*, ki ga je slišal domači hlapec, in to: **božično noč** v goveji staji, pa *brez praprotovega semena*, [1]) ter rešil potlej gospodarja smrti, razpolovivši kačo (ženo čarovnico) z otiko uže pri prvi brazdi, tako, da ji je (doma) obležala polovica v kuhinji, polovica pa na veži.

Po mnogih **Slovencev** veri zvé tedaj človek s pripomočjo *praprotovega semena* — bodi si, da ga ima sabo *vedoma* ali pa po nasprotni veri *nevedoma* — **o** (*zimskem in o letnem solnčnem*) *kresu* — **bodočnost.**

Poljsko ljudstvo (na Krakovskem) hodi ponoči pred Kresom v gozd nabirat zelišč za zdravje („ziół dla zdrowia"), išče tudi praprotovega cvéta" (kwiatu praproci"), ki da ónemu, kateri ga dobi, vse česar more človek zaželeti.[2])

Še več *čudovitega o praprotovem semenu*, (pa tudi o ,*praprotovem cvetu*', dasi *tega* ni bilo še nikdar na vsem svetu), dalje: *kako* in *kedaj* ga *treba nabirati*, — slišali bomo v predelu „**o bajilih** (Zaubermittel) itd. O praprotovi *čudodelnosti* naj povem tu samo še toliko, da pripisujejo severni Slovani (Rusi, Čehi, Poljaki in Srbi-Lužičani **čudodelno moč** tobožnemu praprotovemu *cvetu*, a ne *semenu*, kakor mi. Čitaj Tuškov spis „o čarovnih zeliščih" v „Glasn." 1863 (IX. zv.) 51. str., Krekov spis v „Kresu" I. (1881); str. 59, in „Rostlinstvo a jeho vyznam v národních písních, pověstech, bájich, obřadech a pověrach slovanských" . . . Zapisal Prim. Sobotka. („Novočesk. Biblioth." čislo XXII.) V Praze 1879. 326.

Nekateri **Hrvati** (v poprejšnji vojni krajini) pripisujejo pa vendar sè severnimi Slovani vred čudotvorno moč praprotovemu cvetu, a ne semenu, kakor mi z Germani vred. (Zapisal častnik g. Vukotinović 2. decembra 1882. Na drobno kanimo o tem poročati v predelu „o bajilih").

Po pravici smemo tedaj trditi, da je *kresni večer* ali večer „pred Ivanjem" kakor sveti večer i **Slovencem** poln „čudežev" in skrivnosti.[3])

---

[1]) Prim. „Letop." 1885, 158 (7. razst.), da po **belokranjski** vraži človeku v ta namen ni treba tega semena, nego samo zdravih ušes (o božiču) . . .

[2]) Kolb, V. 308.

[3]) Kakor mnogim kranjskim Slovencem, tako i koroškim (vsaj v Rožu) beseda „Ivanje" ni znana, nego samo „Kres". (Zapisal K. Pečnik.) — Tu bodi

Pred 200 leti (za Valvasorja hodile so **slovenske** dekline po Kranjskem kakor na *sv. večer (o zimskem solnčnem kresu* [1]) — tako i na *kresni večer* (o *letnem solnčnem kresu)* gledat v studence, misleč, *da se jim prikaže v vodi namenjenega ženiha podoba.* To pomni s tem dodatkom, da so na *kresni* večer metale v studence (in potoke) tudi vence ter po vodnem ‚zrcalu' (površju) spoznavale svojega namenjenca. (Prim. „Črtice" str. 56. tudi zarad tega, kako se **štaj. slovenska** dekleta še zdaj dražijo, med seboj, če je ‚kterej' izpodletelo.

Isto tako, kakor so **kranjsko-slovenske** dekline po Gorenjskem o Valvasorjevem času *na sv. večer* hodile in hodijo ondod še gledat v studence namenjenega ženiha ali ženina — delajo tudi **štajersko-nemške** nekod še o *kresu,* t. j. na kresni večer; posebno rade hodijo k stoječim vodam: ribnikom ali jezerom' zato ker ne delajo valov. In glejte, tudi lepi Nemškuti ‚devici' Zefi, pripetilo se je na *kresni večer* nekaj takega, kakor se je bilo po Valvasorjevem poročilu prigodilo gorenjskima ‚dékľama' pri vodi na *sv. večer,* pa s tem razločkom, da je Nemškuta zaljubljenega Toneja, (ki je bil zarad nje štrbunknil v vodo s stare lipe), naposled vendar res dobila, in sicer zato, ker je bila pravi čas pogodila in neko potrebno (nemško) molitvico na tihem molila." (Prim. P. K. Rosegger: „Ausgew. Schriften: Das Volksleb. in Steiermark". „Die Sonnenwende", 1882; 261—263).

·Slavni Valvasor nam vsaj ni poročil tega, da je tudi slovenska izvoljenka dobila naposled tistega ‚okópanca', ki ga je *videla* v vodi. (Valv. II. 7. knj. 476).

V Vipavi postavljajo **slovenska** dekleta o *polnoči pred Ivanjem* o mesečini kèbel („škaf") vode pod okno, misleč, da ugledajo v njej namenjenega ženiha ali „ljubčka": (Povedal l. 1882. g. Ž. Sežun.)

Poljske (Krakovske) dekliči spuščajo na *večer* oziroma *po noči* pred *istim dnevom* po vodi *vence,* ki jih strežejo (prestrezajo) mladenči. Po ustnih poročilih spuščajo se taki venci tudi z *lučicami* a národna vera uči nekod tako, *da kateri katere venec prestreže na vodi ali ob vodi, ona mu bode žena.*

Ta náčin in razlaga pa ni jedina. Prim. O. Kolb. „Lud" itd. V. 308—309. (Z veliko slavnostjo: s petjem na razsvetljenih ladijah itd. ovršavajo Poljaki sóseb v Krakovskem mestu ta stari národni praznik, ki ga pohaja poljska gospôda iz vseh krajev poljskih.)

Kako **slovenske** deklice v Vipavi, na Goriškem in Koroško **slovenskem** mečejo *črevelj* ali *brezpetnik* na *kresni večer* t. j.

---

priobčeno tudi to, da sklanjajo Beli Kr. „Ivanje" kot pravo ime, tedaj: pred „Ivanjem", „po Ivanju (i)"; a ne: pred Ivanjim, po Ivanjem, (kakor pravijo nekod). Oboje veljá, — samó da se zna!

[1]) Gl. „Letop." 1885. 173.

zvečer pred Kresom itd., hotéč zvedeti, bodo li se še pred letom ‚*vdavale*' ali pa *ne*, — to smo seznali uže lani na 78. in 79. str. V Koboribu *lijejo* dekleta tudi ***zvečer pred ‚sv. Ivanom'*** iz znanega namena (gl. „Letop." 1885. 157) *svinec* v mrzlo vodo, ki jo pa mora dekle držati (v posodi) *na glavi*, kedar uliva. (Zapisal g. A. Gaberšek.)

Koroško-slovenska dekleta tresejo ***na večer pred Kresom*** ‚bezovec' (bezeg), da leti, ako je ravno v cvetu, cvetje na tla, a pri tem pravijo:

„Biz beza (izr. bьzá)
Daj možá
Le mladá,
'Kar stará!"

(Rož. Zapisal K. Pečnik l. 1885 v Lešah).

Po koroško-**slovenski** národni véri sliši človek, kateri dene ***zvečer pred Kresom*** uho na ‚movžar' (‚možar' ali ‚možnar') — *nebeško godobo.* (Zapisal ondi isti.)

Nemci, hoté ubraniti se skrivnim ‚nadprirodnim močém' o ***„letnem solnčnem Kresu***, delajo (pišejo) nekod uže poprejšnji večer na vrata in na okna *križe* [1]) ter zapirajo in mašé skrbno vse hleve in odprtine; nekod polagajo pred trdno zaklenena vrata *metlo*, da bi zabranili vhod kolovratečim *duhom* in drugim sovražnim bitjem (zlasti ***čaram*** in ***zlim duhom***; glej niže!). — Nekateri razobešajo po vsi hiši tudi *čarovnih zelišč* in *cvetic* ali *vencev* iz deveterih, zvečer nabranih cvetic, sosebno: *kamilic, lipovke* ali španjskega bezga itd. *zato ker branijo človeka bolezni*; nekod po solncu (na kresni večer) ne prodajajo več mleka; [2]) a drugod ne puščajo pod milim nebom nikakega robja (perila), *zato ker bi dobil ‚raka' óni človek, kateri bi nosil tako perilo.* — Na Braniborskem mislijo Nemci (ponemčeni Slovani), da prihajajo o Kresu zakladi izpod zemlje sami na vrh *sončit se,* a ponoči da se zibljejo (‚plešejo') modrikaste *lučice* nad njimi itd. itd.

Med 11. in 12. uro (opoldne) nahaja se po **nemški** vraži pod repinčevimi koreninami (Klettenwurzeln) ali pa pod *metlikorino* (Beifusspflanzen) *oglje,* s katerim se ozdravljajo mnogotere bolezni; isto oglje brani po nemški veri tudi hišo *streli,* a žito *črvom.* — ‚*Ivanjske rože*' (najbolje ‚*devetere*'!), ako so bile natrgane *ponoči*, branijo poslopja *ognju, nevihti, čaram in zlim duhom;* (sploh znana nemška vraža). Po Bavarskem nosijo „žive ogorke" kresove domóv, da si zakurijo ž njimi na ognjišču, ter *obnové* takó ‚domači ogenj'; drugod zatikajo „mrtve ogorke" pod streho, misleč, *da*

---

[1]) Primeri temu **slovenski** običaj s *križčeki iz cvetic* na 92. str; nekod jih delajo tudi iz zelenega pérja).

[2]) Pisatelj (Nemec) ni priobčil uzroka; pa ga zvemo uže še o pravem času.

branijo hišo vse leto ognju; itd. itd. (Prim. W. I. 16 (§§. 18 in 19); W. II. 76 (92) — 78 (93). V 15. in 16. veku plesali so na Nemškem celó knezi okoli kresa. Ondi. (Grim. 586.)

Približali smo se prestaremu, znamenitemu národnemu običaju: **kresovanju.** — **Kresujejo,** t. j. **kres kurijo** ... zvečer *pred Kresom* (kresnim dnevom ali Ivanjem, ne samo **Slovenci** in drugi **Slovani,** nego i drugi **indoevropski narodi** skoraj po **vsi Evropi** (po vsem **Nemškem,** po **Francoskem, Angleškem, Irskem, Španjskem, Portugalskem,** [1]) — in vse kaže, da meri ta široko razprostranjeni običaj na to, kako so nekdaj (v predkrščanski dobi) vsi Indoevropci **solncu** skazovali **božjo** čast. Prim. W. I. 16 (18), W. II. 77 (93), M. Busch: na 86. str. in Krekov spis *o Kresu.* („Kres“ 1881; str. 56, 4. razst.).

Najprej bodi povedano, da se je po javnih in ustnih poročilih **kresovanje** v novi ,,preporodni“ oziroma „Sokolski“ dobi t. j. po **1848.** in **1861.** letu jako pomnožilo ... vsaj med **Slovenci,** ki kresujejo zdaj po mnogih krajih, kodar je bila uže zdavna jenjala ta prestara národna navada. Za stolico slovensko, belo Ljubljano, z vsakoletnim „Sokolovim kresom na Rožniku,“ [2]) ni zaostala ni stolica dolenjska, milo mi Novo mesto, (kder sem pohajal šole sedem let od 1836 /37. do 1842./43. leta, tretjo ‚malo‘ in vseh tedanjih ‚šest latinskih šol‘, pa nisem videl ondi nikdar nikakega kresa; a zdaj se ovršava res sijajno.

Primerjaje **kres** — **kresu,** videli bomo, da ga kurijo ob isti dobi, zgoraj naznačeni, — vsi **Slovenci** z drugimi **Slovani** (in Germani W. II. 77) vred, najrajši po hribih in gorah. Iz prvine (za poganstva) kresovali so naši predniki i. dr. po visokih krajih menda zato, da so se približevali češčenemu solncu; a zdaj se to opravlja ‚po stari navadi‘, pa tudi zato, da se vidi ogenj lepo daleč po okolici [3]). Prim. tudi ,,Glasnik srps. učenog društva“ 1867 (XXII.); 105 glede paljenja tako zvane ,,lile“ (brezove ali črešnjeve skorije). ,,Za paljenje lile“ — čitaš ondi — ,,osim torova,

---

[1]) Tudi po **Talijanskem (Laškem), Romunskem** in **Grškem** (celó v mali Aziji). P. u. p. Da kresujejo tudi taki narodi, katerim niso Turki nikdar silili v dežel̇o, — to je najbolji dokaz, da se kres ne kuri — kakor mislijo nekateri — v spomin ónim grmadam, ki so jih (tudi na Kranjskem ..) zažigali po gorah čuvaji, čim je prekoračil krvoločni Turek deželno mejo. — Ker se kresovanje ovršava skoraj po vsi Evropi, zato je pa jalova tudi ta misel: da izhaja kres od grmade Husove, in da so ga zanesli na Nemško in Ogrsko ... Čehi (!?) Ilić 170 — Prim. tudi dalje p. b. ,,**Madžarji**“ in nekoliko vrstic niže p. b. „**Poljaki**“; tudi Krek: „Einleitg in d. slav. Lit.“ 2. izd 1887; 576.

[2]) Prim. napoved v „Slovenskem Narodu“ 22. junija 1886, 146 štev. na 3 str. Po novodôbni šegi spuščajo se v Ljubljani poleg kresa tudi žarniki (rakete) in zažiga ‚umetni ogenj‘; okoli Ljubljane svetijo se pa kresovi po vsih gričih.

[3]) Gorenjci (kranjski) v Ljubnem kurijo kres celó na Stolu. (Po ust. poročilu).

običnо se traži kakovo brdo, da se lile iz daleka može videti. Na Medvednik je divota pogledati u oči toga (Ivanj-) dana."

Lani avgusta meseca pravila sta mi v Starem gradu (Deutsch-Altenburg, ob Dunaju v Dolenji Avstriji, uro daleč od ogrske meje) dva odlična Slovaka (župnika), da kurijo sedaj kres samo še óni **Slovaki**. kateri žive v gorenjih (goratih) krajih n. pr. okoli Trenčina na Ogrskem; okoli Tébnja (Theben [1]) in Trnave in po drugih zlasti (ravnih) krajih pa nimajo Slovaki več te navade, t. j. kresovanja; — tako nì Hrvati po ogrski ravnini okoli Neziderskega jezera, kakor so mi sami pravili lani 15. avgusta meseca, prišedši od ondod iz drugega „Novoga sela" (Neudorf) in ‚Pandrofa' (Barndorf) na ‚shodišće' (proščenje) v omenjeni Deutsch-Altenburg, (ki mu pravijo ôni „Oltimburak"), kder sem se bavil ondaj na odpočniku.

Menda iz istega vzroka ne kurijo več kresa nì ondotni Nemci z ónimi dolenje-avstrijskimi brati vred, kateri živé po sosednih ravninah. (Po ustn. p.).

Sem pa tam kurijo ali so vsaj kurili nekdaj **Slovenci** in drugi **Jugoslovani** kres vendar tudi na ravnem: za vasjo ali sredi vasi itd., v kaki hosti ali pa tudi na kakem *razpotju*. t. j. „*raz-križju*".

Po nekaterih krajih **slovenskih** *popevajo* in *plešejo* ***okoli kresa***, po drugih *preskakujejo* ogenj mladi ljudje (mladeniči sami ali pa tudi z deklicami vred), a nekod [2]) jim *prerokujejo* starci po *skoku* (dosti velikem ali pa premalem) *srečno* ali pa *nesrečno življenje* (do drugega leta). Prim. „Slovenski Glasn." zvez. II. 1865, str. 182; („Kres" 1881 do 49).

Nekateri južni in severni **Slovani** tekajo po polju z *gorečimi* plamenicami (bakljami) ali drogi z nevezano *gorečo slamo*; nekateri mečejo (z Germani vred; W. II. 77) pri kresu tudi *goreče metle*, a nekateri (**Jugoslovani**) *goreče glavnje* in *gorečo* „*lilo*" (lubje), nekateri **Slovenci** (z Nemci vred) pa tudi *goreča* „*kresna kolesca*" na višek. — Na drobno o vsem tém, o drugih posebnostih in vzrokih v naslednjih vrstah.

V Metliki kurijo **Slovenci** kres vsako leto ***zvečer pred Ivanjem*** na *hribcu* „Borštku" med Metliko in Kolpo (poleg ceste). Okoli 9. ure zasvira godba v mestu, prejde h kresu in svira tam 1 uro, dokler ljudi pri kresu in dalje preč v skupinah

---

[1]) Ogrski Hrvati pravijo temu kraju ‚Tibanj', blizu kateraga stoji dobro visok breg. Tam živé Slovaki, Hrvati in Nemci skupaj. Pred kakimi 30. leti kresovali so še po njegovi gorski okolici Slovaki in Hrvati, n. pr. v Novem selu (Neudorf) blizu ‚Tíbnja'.

[2]) Kod ali kde? — Kdo vé? — Tega ni razglasil neznani nam pisatelj „—č".

popevajo [1]) in šale zbijajo. Potém se vrne godba, a ž njo vred i množica ljudi domóv. (Zapis. brat Anton l. 1886).

Samo enkrat so ga kurili pri tako zvanem „pildu“ na *razkrižju*“ proti Semiču na Novomeški cesti; pa se je bil obnesel jako slabo: zrušil se je bil zato, ker je bil slabo naložen. (Zapisal brat Anton). Na *razkrižju* kurijo kres tudi v *Čurilih* (pri Metliki) in *Strugah* (pri Ribnici), pa i **Francozi**. Gl. dalje! — Ko sem vprašal svojega svedoka Stružanca, *zakaj* kresujejo v Strugah na *razkrižjih*, odrezal se je tako: „Zato, ker se na „križpotih“ snide največ sveta od vseh straní.“ — Da pa to menda vendar ni prvotni uzrok, o tém se utegnemo uveriti v razpravi o ‚križu‘ (v predalu ‚o bajilih‘).

V okolici Metliški (med **Belimi Kranjci**: v Rosavnicah itd.), kedar zakurijo kres, pridejo ‚kresnice‘: **3** pari žensk: **4** popevajo, **2** ‚ponašajo‘ (kruh in jajca, ki jih dobivajo na dar, ko hodijo po vasi od hiše do hiše *popevat* in *pobirat*. [2]) Potlej se vrnejo ‚kresnice‘ h kresu ter popevajo dečáki in deklici. (Zapisal brat Anton s tem dodatkom, da zdaj pri kresu ne plešejo in ga tudi ne preskakujejo. Pred kakimi 40 leti hodili so n. pr. v Drašičih na kres i stari môži, sedeli na klopeh in se ‚pomenkovali‘, mladina pela, plesala, skakala; da bi pa bila *kres preskakovala,* tega ni tam nihče videl nì čul. (Zapis. isti).

Kresujejo še dandanes z drugimi ‚Belimi Kranjci‘ vred tudi v *Semiču,* okoli *Črnomlja* in na *Vinici* (na Zežlju). Okoli *Metlike*, t. j. na njenem obližju kurijo kres še naslednje vasí:

Drašiče (*gorenje*) v ‚lozi‘ (hosti) proti Železnikom, — *dolenje* ‚v lozi‘ proti „Repici“ (vinski gori do vasi Krmáčine). *Boldrež* nad vasjo preti ‚Vinomerci‘ (t. j. tega imena ‚trtju‘ ali vinogradu; *Radoviea, Bojanja vas* in *Krašni vrh* na *visokem* — zbog lege svoje; — *Bušinja vas* nad vasjo v lozi; *Lokvica* (*gorenja*) zgoraj (na hribu), — (*dolenja)* zdolaj pri njivah; *Križevska vas* proti ‚malenici‘ pri Kolpi (tedaj na *ravni*); *Rośavnice* imajo tri krese: prvi je *‚Rosavnički‘* pod križem na *griču*; — drugi: *Gorički* pri cesti, k „Trem faram“, a tretji: *Čurilski* (in *Vranički*) na *razkrižju*; — *Radoviće* kresujejo kraj Kolpe (pri ‚kovačnici‘). Na *Božakovem* kurijo po dva kresa: s kraja vasi pa pod vasjo; ena stran vasi pase namreč tod, ena pa onod; zato napravljajo pastirji po dva kresa. Tako so jim i ‚kresnice‘ dvojne. (Zapisal brat Anton 1886.) *O priobčenih mi pesmih nekaterih belokranjskih ‚kresnic‘ hočem nekoliko besedic izpregovoriti na koncu te razprave (o ‚kresu‘).*

V Novem mestu kurijo na kresni večer v novi dobi kres na takozvanem „Kapiteljskem marofu“ — rekel bi „službeno“,

---

[1]) Národne in umetne pesmi (tudi hrvatske), ki pa níso s kresom v nikaki zvezi.

[2]) Nekaj takega čitamo v „Črticah“ 56 (zdolaj) tudi o **štaj. Slovencih.**

kajti mestna gosposka pošilja tam sama ,,požarne straznike", da obavljajo ta národni običaj. Mladeniči (sosebno učenci iz nižjih latinskih šol) zbirajo se pa tačas „na loki" ob Krki, a vozeč se po vodi proti mestu, na katerem svirajo godci, spuščajo *po nji na deščicah tudi zažgano* (*gorečo*) *smolo*. (Po ustn. por.) Podoben je ta običaj nekdanjemu običaju moravskemu, ki se je pod kakimi 13 leti vršil še v Trebiču. Ondi so tedaj po vodi spuščali *goreče* slámnate *krožce*, ki so bili posmoljeni ter položeni na večje slamnate *krožce*. (Po ustn. por.) V Melku (v dolenji Avstr.) spuščajo pa, dokler se kuri kres na višini, *sodičke* polne *goreče* smole po vodi. (Po ustn. por.) Goreča smola t. j. *ogenj*, *goreči krožci*, t. j. *okrogle* slamnate *plošče* in *okrogli* sodički z *gorečo* smolo napolnjeni — vse to merilo je nekdaj na mlado, novorojeno solnce.

V Planini (na **Notranjskem**) zažigajo **slovenski** mladeniči o Kresu po *gričih* in na *grmadi* ,velike ognje' t. j. ,kurijo kres'. Mladina pri tej priložnosti **okolo** kresa, po trgu in po vaseh vesela *prepeva* in **pleše.** L. M. Kranjec [,,Krajnc"]. ,,Arkiv" VII. 1863; 315.

Med l. 1864. in 1866. videl je sedanji g. ravnatelj Schleifer v Gornjem gradu (Oberburg) na Štajerskem blizu kranjsko-koroško-štajerske meje, kako so **slovenske** deklice prav ,,po indijanski" **plesale okolo kresa.** (Povedal isti na Dunaju 27./11. 1866). Prim. tudi ,,Črtice" 56 zdolaj. — Ker je solnce okroglo, zato so menda naši predniki iz početka z drugimi sledniki solnčnega češčenja vred, plesali **okolo** kresnega ognja — v okrog ali kolobar Nekateri pa mislijo, da spominja to plesanje, (ki je bilo tudi pri starih **Grkih** ín **Indih** v navadi) na ,,ples" planetov okoli solnca. Vendar se nam ne zdi verjetno, da so znali ti ljudje uže ondaj, (ko so začenjali plesati okoli kresa solnčnemu božanstvu na čast), da ,,plešejo", t. j. da se sučejo tudi planeti okoli solnca.

V Št. Petru pri Postójini (na **Notranjskem**) kurijo kres sami *pastirji* ter nalagajo na ogenj ,po stari navadi' — brez znanega jim uzroka — samo *brinje* (juniperus communis, Wachholder). (Po ustn. p.) *Po starogermanski* véri je *brina* sveto drvó; zato se kadi ž njim, zlasti ž njegovimi *jagodami* ,zlim bitjem'; tudi *brinov les* je po isti národni véri imenitno bajilo, t. j. pomóček zoper **čare** in **,zla bitja'** (W. II., 107 in 172). Tušek v spisu; ,,O čarovnih zeliščih" (,,Slov. Glasn." 1863, str. 82) piše: ,,V starih časih so ž njim sežigali tudi mrliče; pozneje je pa bilo čaroven pripomoček." ,,Brinov dim prežene vso nesnago, kače in **vragove."**

V Borovnici (na Notranjsk.) kurijo sicer kres tudi sami pastirji, pa ne sè samim brinjem. Ogenj preskakujejo „samo po stari navadi. (Poved. lani g. Majaron).

V Poljanski dolini blizu Loke (na **Gorenjskem**) kres *preskakujejo* in tudi *vozičke prevažajo* čez-nj. (Povedal 27./6. 1886 na Dunaju pravoslovec g. N. Guzêlj iz Séstranske vasí v isti dolini).

Preskakuje se kres tudi še po mnogih **slovenskih** krajih, in sicer zato, ker so pogani — po Ovidovem poročilu (‚Fasti' I. IV. v. 805) tudi stari Rimljani — *kresnemu ognju* pripisovali tako zvano *‚očiščevalno moč'* (lustracijo), ter gonili čez-nj tudi *živino, misleč, da varuje ta ogenj živino bolezni* in *čare.* — **Srbi, Čehi** in **Rusi** *gonijo živino* še dandanes čez *kresni ogenj;* a nekdaj so delali tako i **štajerski Slovenci**. („Črtice" 37 po D. Trstenjaku; gl. „Novice" 1857., str. 98. [1])

Pozneje hotel se je s to čudotvorno močjo *kresnega ognja* okoristiti tudi . . . človek ter *ga* začel . . . *preskakovati.* Da prevažajo zdaj v Poljanski dolini — če smo razumeli prav — **prazne** *vozičke* čez kres, razlagamo si to tako, da so nekdaj preganjali čez-nj tudi vpreženo živino, (zato da bi se razkužil, oziroma *oslobodil vsake čare* . . . tudi *voz*). Ker se je pa — kar si lahko misli vsak sam — včasih vendar opeklo ter pokvarilo tako živinče, začeli so menda potlej prevažatí prek ognja v isti namen sama (prazna) kola, a naposled . . . lahke ‚vozičke'. — Da bi se bili kedaj ljudje „vozarili" prek takega ognja na vozih ali pa na vozičkih, tega nisem mogel zaslediti do zdaj.

V Loki na Gorenjskem sicer ne preskakujejo kresa, *zažígajo* pa pri njem (brezove) *metle* ter mečejo potem *goreče* k višku. (Povedal na Dunaju istega dne g Janez Guzêlj, pravoslovec iz Loke). Uzroka, ki ga več ne znajo, išči malo dalje pri **Čehoslovanih**.

V Polju (uro nad Ljubljano) kres preskakujejo ter zažigajo, odhajaje na kres „stare metle" (brezove in sirkove), ki jih *sučejo* potlej v rokah. (Po ustn. por.)

V *Laščah* kuríjo silo velik kres na neki „višavi", ter ga tudi preskakujejo odrasli dečaki (brez znanega jim uzroka). Pri tem streljajo vso drago noč z ‚možnarji', da je strah. (Povedal 12./9. t. l. neki očividec). — Tudi v Strugah pri Ribnici streljajo na kresni večer pri kresu, ki ga kurijo sredi vasi, sami odrasli dečáki ter pôjejo pri njem z dekliči vred; pa ne plešejo okoli ognja in ga ne preskakujejo. V streho ‚zatičejò' steljo in kresnice; tudi postiljajo z obojim po hiši, pa ne vedó več — komu. (P. u. p.) Takó (toda brez streljanja) kresujejo tudi na Rášici (¼ ure od Lašč); spomína je pa vredno, da kurijo tam kres dečáki za-se, dekleta pa za-se. (P. u. p.) Prim. malo niže zarad štaj. slovenskih deklet.

Štajerski Slovenci (pri Celju) kresujejo še na kresni večer, pa ne preskakujejo kresa. (Poved. g. H—r. 23./11. 1885).

---

[1]) Ista vraža je iz prvega uzroka tudi na **Nemškem** doma, zlasti pri Bavarcih, ki gonijo čez kresni ogenj zdravo živino, (pa tudi bolno, zato da bi se znebila bolezni). W. II. 91.

V Konjícah Slovenci še vedno užigajo krese, čeravno ne več toliko, kakor nekdaj, ker je to neki prepovedano zavoljo nevarnosti (ognja); v Savinjski dolini se jih pa vendar 23. junija) t. j. o sv. Janezu silno veliko vidi. Užigajo jih *dečáki* („fantje“), in *možje* ter vrískajo med tem, da se razlega od kresa do kresa. Da bi pa okrog plesali in prepevali, to mi ni znano.“ (Zapisala gospodična Justina Sluga, poštna ‚opraviteljica‘ v Konjicah 12./9. 1886.

Okoli Medlóga (blizu Celja) kurijo kres isti večer po gorah in hribih ter *zažigajo na dolgih drogih tudi slamo.*[1]) (Povedal g. V. K. 2./10. 1886). S takimi drogi, s privezano *užgano slamo,* drkajo (dirjajo) pred ‚Ivanjim‘ na večer i Poljanci ob Ptuju *po polju.* („Črtice“ str. 58. Prim ondi str. 56 zdolaj).

Nekaj posebnega je tudi to, da kurijo in celó *preskakujejo* kres nekod i **Štaj.-slovenska dekleta.** [2]) Ktero dekle *z vršičem v roki dobro prek ognja skoči, (tisto) se bo še to leto omožilo; — ktero pa ne more, bode brez zakona porodilo“*, („Črtice“ 56 in 77 zdol.). — Kres kurijo **štaj. Slovenci** v **Kresnikovo** ali **Krstnikovo** čast. (Ondi zg.).

Tudi **koroški Slovenci** kurijo še visoko plamteče krese, pri katerih se pa v Rožu zdaj malo popeva. Zapisal K. Pečnik s tem dodatkom: Ko sem vprašal možake, *kteremu svetniku v čast se kuri kres,* rekli so: „v čast svetemu **Janezu,** ne Janezu **krstniku.**“ Ko dalje vprašam: „kteremu drugemu pa, niso vedeli odgovoriti.“

Pri **goriških Slovencih** netijo kres večjidel otroci ter nabirajo v ta namen vsi veseli vsaj teden poprej ‚rožja‘ in drv, sosebno pa kuríjo 23. junija zvečer, hodeč od hiše do hiše, da si preskrbé potrebnega netíla. Ko zajde solnce in se stemní, ‚prižgó kres‘, jemljó *goréče glavnje* ter mečejo k višku. Kedar je *ogenj* že *manjši*, začénjajo ga tudi *preskakovati.* V nekaterih krajih po *gorah* ***streljajo*** o kresu tudi z možnarji ali ‚možlarji‘. [3]) — **Slovenci** blizu Gorice imajo to vero, da se to noč čarovnice (‚coprnice‘) bojujejo s „*krstniki*“, ki so „dvanajsteri bratje“, t. j. ako je v taki družini dvanajst bratov, jednega očeta sinov, ondaj bóde dvanajsti izmed njih *krstnik.* O kresu so ti *krstniki* v veliki nevarnosti, ker jih napadajo čarovnice z „rahlami“ in „kolmí“, ali uprav s tistimi ostanki rahel in kolcev, kateri se odlomijo in ostanejo v zemlji, kedar se v jeseni rahle pobirajo in spravljajo domóv. Zato da ne bi torej čarovnice imele tege orožja, kmetje preskrbno take ostanke vse iz zemlje ‚porijejo‘. (St. Kocijančič: „Arkiv“ III. 1854; 281).

---

[1]) Po Savinji pa na plavícah — *smolo.* (Isti V. K.)

[2]) Kakor **ruske** dekline v Ukrajini (gl. na str. 113.), vendar na drugačen náčin.

[3]) Prvotni uzrok temu velikemu ‚ropotu‘ (streljanju) znan je menda vsakemu čitatelju (Prim. „Letop.“ 1885; 182 (7. r.).

Pred **200** leti bojevali so se pa po tedanji národni veri na *božični* večer „*redavci*" [1]) sè „*šentjanževci*"[2]) na **Kranjskem** ob Pivki pri Prestraneku, zato ker so **óni** *pili deci krv*, a **ti** so jim se protivili. (Valvas. XI. knj., 282; gl. „Letop." 1877; 282).

Na Kobaridskem so poprej kresovali po trikrat: na večer „k sv. *Ivanu*, k sv. *Petru in Pavlu* pa k sv. *Antonu*" (**13. junija**). Tudi ondod kurijo kres na vzvišenih krajih, zato da ga je daleč videti. Zdaj jim je „glavni kres" o sv. *Antonu*, ker je v Kobaridu tistega dne velik trg in god sv. Antona cérkvi na istega imena griču, kjer se kuri tudi kres — velik in (nekod) iz samega *trnja*. [3]) To je „glavni kres". (Zapisal g. And. Gaberšček). Čemu se pa poleg tega kuri še „manjši kres", zvemo malo pozneje. Čez ta ogenj skačejo dečki [nekod tudi deklice], pa ne več iz prvotnega, neznanega jim uzroka, ampak le iz „sebičnih namenov". [4]) Kedar se pa zažge „glavni kres", tedaj pojó in vriščejo, da se razlega daleč v temno noč. To dela tudi na Kobaridskem le mladina. (Isti s tem dodatkom, da traje zdaj tam „kresni čas" od sv. Jurija do sv. Ivana: 24. junija.)

Benetski Slovenci, (ki spadajo zdaj na žalost pod laškega kralja), kurijo kres sicer še po starem: po *gorah* ali *hribih*, pa ne „tisti večer k svetemu Ivanu", ampak „tisti večer k sv. trém kraljem". Vendar ga več ne preskakujejo, niti ne plešejo okoli ognja ali pri ognju. Tako kresujejo vsaj blizu nove laške meje: v „Prosvidih", to je v Prosnidu (Prosenicco), pešcu kakih 6 ur od Kobarida. (Povedal 10./8. 1886 delavec Ant. Škur iz „Prosvid" — po njegovo). Čudno, da se je pri benetskih Slovencíh ohranil uprav stari „zimski solnčni kres" (samo 12 dni pozneje) namesto „letnega solnčnega kresa" drugih jim bratov!

Bódi tù vtreseno, da se je „letnega kresa" postanek tolmačil tudi z legendo, po kateri je bil sv. „Ivan krstnik", povedal Židom, da ga najdejo v puščavi tam, kder se vidi *ogenj*; ko je bil pa Herod poslal biriče, naj ga ujemó, vidili so toliko *ognjev*, da niso vedeli, kam bi krenili; pa res niso našli svetnika. — Toda „letni solnčni kres" ohranil si je *solnčni značaj* tudi pri Slovencih. Prim. Hubad pri Šum. 103.

---

[1]) ‚Védavec' t. j. védomec je uprav čarovnik, kakor je ‚vešča' (srb. vještica): čarovnica. Zato mislimo na drobno o njih govoriti v predelu „O čarovnicah". Za zdaj prim. omenjeni spis Kocijančičev na str. 283 in Vuk. „rječn." 251 p. b. „jedogonja" (= vjedogonja, ondi 65).

[2]) Tedaj „*krstniki*" ali *kresniki*?).

[3]) Kakor *brinje*, tako ima tudi *trnje* bajevno moč, zlasti soper čarovnice — po **nemški** in po **češki** vraži (Grohm. 136; W. II. 417; Ččm. 1857, 64 in 1854, 533). Osédobi se menda *trnje* sežiga samo po „stari navadi", ali zato, ker je po gozdih „nebodigatreba", ali ker ga je najmanj škoda in iz drugih uzrokov, ki ne spadajo med vraže.

[4]) To je: iz ohvalnosti, ker je óni deček, kateri je najvišje in najdalje preskočil, posebno ponosen na svojo spretnost.

Zahman bi pa človek iskal osédobi kakega ‚ognja' zvečer pred sv. Ivanom (krstnikom) po okolici Tržaški, kodar živé vrli **‚slovenski** okoličani', ki so *kresovali* poprej vsako leto; zadnja leta pa ne smejo več, zato ker bi po takih ‚ognjih' utegnil nastati — „ogenj". (Po ustn. por. s tem dodatkom, da pa nekatere ‚slovenske buče', nečejo verjeti, da je to pravi uzrok tej modri prepovedi — —).

Prezanimljivo popisal je naš mnogozaslužni rojak. g. Matija Valjavec, kako kresujejo **Hrvati** [kdaj in kdaj med nami tako zvani **hrvatski Slovenci** = ‚Kajkavci'] v Varaždinu in po njegovi okolici. Naj govorí sam v lahko razumljivem hrvatsko književnem jeziku).

„Prije Ivan-dana onu večer ljudi, osobito pastiri, sakupe suhe *borovice* (to je *brinja*) i *trnja* [1]) To sažgu, kad ‚pozdravljenje' [2]) odzvoni, da liepo u visinu gori. Tamo dodje više ljudih, momci i djevojke, pak pjevaju Ivanjske pjesme. Njekoji donesu *ručjih jabukah,* te je osmude na ognju, a to zato, *da, ako koj oboli, nakadi se s tom jabukom, pak ozdravi.* Osobito je to za bolest „strahe". Kući vračajući se uzme si vsak mužki komadić *gorućega drva* i odnese na polje, ako je gdje blizu, *te ga zabode u zemlju.* [3]) Djevojke pako uzmu nješto *pepela* te si odnesu k svojemu cvieću, jer ona, koja to učini, *udati će se te godine.* [4]) Pastir, koj drugi dan prvi tamo dodje i zakuri s onimi ‚sgorenimi' drvi, što su preostala, *neće nikada kroz godinu marhu zapasti. Čovjek, koji je Kresu prisutan, jak je i zdrav* čitavu godinu. Njekoji donesu *habat,* užgu ga, te ‚*gorućim drvom*' tuče jedan drugoga po ‚nogih'. *Skaču preko ognja, koj je najbolje od njih skočio,* postane *kralj* i *kraljica,* [5]) i tako se zove cielo ono ljeto do drugoga Ivanjdana. U Kres bacaju svakojake životinje: zmije, hrastave žabe, guštere [6]), *da bi zaznali, kakva bit će buduća godina, dobra ili — zločesta.* Sjede oko Kresa, djevojke skupa, junaci i starešine skupa; pjevaju djevojke i junaci, stari djedovi i babice prípoviedaju pripovjedke. Kad vatra počme jako goreti, *onda skaču svi uzpored preko ognja.* Pjevaju i *hitaju se* do pónoči". („Arkiv„ 1863; 255.)

---

[1]) Prim na 104. in 105. str. 3. op. Tù je oboje skupaj: brinje in trnje.

[2]) „Zdravo (ave) Marijo".

[3]) Čemu? morda več ne znajo. Ilić (166) veli, da nosijo nekod Slavonci kresne ogórke („ugarice") domóv in hitajo na njive, da ne bode v setvi (usèvu") črvov in bolhačov („bùhač" m.) gl. „zélski bolháč". Erj. „Živ." 3; 176. Menda po tiskovni zmoti pripisuje to vražo Afan. III. 715 „Slovencem" namesto: „Slavoncem".

[4]) Na **Kranjskem** ob kočevski meji grabi svét rano na Ivanje tak *pepel,* misleč, *da je dober za nekake „bolezni".* (Ilić 166).

[5]) To je nekaj posebnega; te posebnosti nismo mogli do zdaj zasledití med indoevropskimi običaji. Spomnimo se pa pastirskega kralja in kraljice še v predelu „o binkoštih".

[6]) Kuščarje (zelence).

Hrvati po **Istri** kurijo kres na večer pred Ivanjem po stari navadi na hribih in gorah (v kakem kraju pa tudi na sredi trga). Dečki in deklice — sóseb pastirji in pastirice — plešejo skupaj (nekod pojóč) okoli ognja „kolo"; a večji dečki tudi skačejo preko plamena ali pa preko žarjavice. (Po ustn, poročilih.) Jako zanimljivo je vč. gosp. J. Volčič v „Letop." 1878 III. 136 popisal „Kres v Istri" (blizu Pazna, kder nalagajo tudi samo *trnje*, kakor nekod po Kobaridskem, str. 107) in dodal i naslednjo prevažno bajeslovno pesmico (na pol krščansko, a na pol pogansko), ki se popeva pri kresu:

„Gôri, gôri božji kres,
Da nam bude tuka ples
Bogu na čast
I svetomu Ivanu
Na veliku slavu!
Mi imamo tu plesati,
Babinomu janjcu
Čast i hvalu dati.

Babin janjac
Okol' kresa skače,
Babin janjac
Priko kresa skoči,
Babin janjac
Zimu nam odnosi,
Babin janjac
Léto nam donosi.

„Baba = zima; babin janjac = spomlad."

Pri besedi „kres" mislilo se je pa po naših mislih izprva na „solnčni kres" (Sonnenwende).

Hrvati v **Dalmaciji** kurijo kres ob isti dobi po gorah in ob morju, paleč drva in slamo. Preskačejo ogenj sami nedorasli dečki. „*Kateri dobro preskoči, óni bode dolgo živel.*" Tako sóseb okolo Zadra in pó vseh otokih v ‚Zadarskem' okraju. Na otoku Vis-u (Lissa) zakurijo pa na velikem trgu po več kresov, ki jih tudi preskakujejo po stari navadi. Okoli Zadra kresujejo pa osédobi tudi uže skoro pred vsakim večjim svetkom. (Po ustn. poročilih.)

Tudi **Hrvati** v **hrvatski** in **slavonski** ‚kraljevini' kresujejo ob isti dobi t. j. na večer pred Ivanjem, kakor mi. Na **Hrvatskem** postavljajo matere ‚*maloletno deco*' pri kresu *tik ognja, zato, da bi jih občuvale vsake bolezni;* odrasli dečaki preskakujejo pa ogenj vadljaje („um die Wette"). Starè: „Kroaten": „Völker Oester." X. **2**; str. 124. [1])

V **Slavoniji** pleše ‚mladež', dà celó meščanske „deve" (vsaj l. 1846 plesale so še **okolo** kresa „**kolo**" [2]) in prepevajo pesmi, tej slavnosti primerne; po ‚kolu' (plesu) pa skačejo ‚preko ognja'

[1]) Na **Hrvatskem** kurijo kres („kries") ne samo zvečer pred „Ivanjim dnem", nego i pred „Vidovim", „Petrovim" in „Jurjevim". „Kries" pravijo pa na Hrvatskem zdaj uže vsakemu drugemu ognju, ki ga kurijo po gorah o kakem veselju n. p. o trgatvi („uz berbu") itd. Gl. Vuk. „rječn.' 303 p. b. „krijes". Književnikom hrvatskim rabi ta beseda (pa brez repa „j") tudi uže za „umetni ogenj" (Kunstfeuer, Freuerwerk). Prim I Filipovića „Novi rječnik" p. b „kries".

[2]) Gledé **Slovencev** prim. 102 in 104 str.

in to po dva in dva („momak i děvojka") skupaj. (L. Ilić 1846, 156.)

V Požeški okolici (= okoli Požege) mislijo, da kateri ‚bolje i više' skoči ‚préko ognja', *temu bode bolje rodila pšenica in drugo žito, a lan da mu bode viši in bolji.*" (Isti 164.)

Jako zanimljiva je uže priprava za kresovanje na **Slavonskem**, a isto tako i završetek.

Selske devojke nabirajo uže jeden dan pred Ivanjem v ‚šumi' (hosti) *raznih* cvetic in pletó popevaje vence iž njih. Ž njimi se venčajo ne samo pri večérni (kresni) zabavi, nego i drugi dan odhajaje v cérkev. Spletajoč jih, pa ne smejo zabiti mladeničev. Na večer (pred kresom) podelé devojke vence, a moški ukrešejo ogenj ter zapalijo suhe, na dimu posušene ‚*luči*' t. j. trsák ali pa lubja („lučeve") ali „lilji" iz hrastovega ali pa smrekovega „obliška".[1])

Prišedši na odločeno mesto, zakurijo kres iz smrečja, orlove praproti („papradi", pteris aquilina) in druge suhljadi. Goreče trske in vence na njih pomečejo potém med „cičanjem[2]) in pevanjem" *v ogenj*[3]) (okolo katerega začnó zdaj plesati itd., kakor smo slišali malo poprej). Po končani ponočni zabavi zapalijo (moški) zopet nove trske ali ‚lile' ter se vračajo vsi skupaj (s ‚tamburaši' ali ‚dudaši') domóv.

Kedar pridejo v selo, trske utrnejo (‚potrnu') ter zataknejo ogórke („ostanke") *za plot*, vsak pri svoji hiši. „To biva proti věsticam, koje se po narodnom mněnju *ovih* ostanakah boje i u selo kroz cělu godinu stupiti nesmiju" – piše oziroma pisal je l. 1846 L. Ilić na 164. str.

Žumberčani kresovali so za Valvasorja ne samo na Ivanjski večer, nego devet dni pred Ivanjem, in osem dni po Ivanju; vsak večer žgali smrečje, *plesali* **okolo** *ognja*, popevali, *skakali* ter igrali različne národne igre. „Dečico, katera niso mogla *preskakovati, prenašale so skrbne matere preko ognja, zato da bi bila zdravejša*" . . (Valvas. IV. 88; Ilić 166).

A kako biva pri **Žumberčanih** sedaj o ‚Ivan-danu'? Poslušaj!

(V izvirnem jeziku:) „Mjesec danah (sic) prije ovoga svetka ‚običavaju' se momci, dječaci i djevojke ‚u oči' svakoga praznika i nedeljelje skupljati[4]) na kakovo uzvišeno mjesto izvan sela, te idući tamo i noseći goruću škupu u ruci, koju tada ‚kriesnicami' nazivlju, viču: „na kries"! Skupiv se svi tada, nanesu drva(h) i nalože „kries". Tu igraju *kolo*, pjevaju i pucaju uviek

---

[1]) Oblišak, — ška,(m.); Latte (im Forstwesen).
[2]) „Cičati": quicken, schwirren, zirpen.
[3]) L. Ilić 160.
[4]) Bolje: „skupljaju se". Pis.

do polnoči; a kada je već 12 ura(h), idu opet pjevajući i pucajući natrag k kući. Nu kada već dodje taj praznik, slože se takodjer u oči njega [1]) na to mjesto, te nalože opet kries, koga (sic) oni ‚velikim kriesom' nazivlju; pa buduć, da je to kao posljedni kries, dodju tamo i malo stariji ljudi, da tim uzmognu još u većem veselju poslednji kries godine dovršiti, kamo svi donesu sa sobom ne samo puške [2]) nego takodjer neki sviralu [3]), neki diple [4]) te igraju, pjevaju i plešu sve jedno kao na kakvom varoškom plesu skoro do bieloga dana" . . . („Arkiv." VII. 337). — Lahko, da se je po l. 1863 izpremenilo kaj, a ne vse pri popisanem kresovanju Žumberskem. [5])

V **Srbiji** „*u oči Ivanj-dana*" (= „Ivanja dne") čobani [6]) i mladež na nekim mestima pale *lilu*[7]) i *bacaju* oko (okolo) torova [7]) u vis. Negde *nalože vatru* pa je *preskaču*" . . . (M. Gj. Milićević: „Glasn. srps. uč. dr." XXII. 105. Prim. tudi Vuk: „Život i obič." 67 in Vuk. rječn.: „Ivanj dan" na 215. in 216. strani, kder pa pogrešamo *poslednjega*" podatka. Vuk pravi ondi (gledé ognja) z drugimi besedami nekoliko obširneje samo to, kako palijo srbski pastirji ob isti dobi rečeno „lilo" (lubje) — s tem dodatom: „po tom neke procjepove [8]) zadjenu u tor[9]) te izgore, a neke uzmu čobani i *iznesu* na kakvo *brdo*, gdje dodje i više čobana, te se igraju. Tako se pali lila i noči *Petrova* dne."[10])

Kres palijo in preskačejo **srbski** večji dečki in dekliči („poodrasli momci i djevojke") — brez znanega jim uzroka — tudi v Oseku (Essek), v „dolnjem gradu" (mestu), kder živé **Srbi** s **Hrvati** vred. (Po ustn. por.)

Spomina vredni so tudi **srbski** „kresovi" (m. pl.). „Ovako se" — piše Vuk v „rječn." 301 — „u Srbiji zovu tri dana prije i tri poslije Ilijna dne (20. julija, po nov. kol. 1. avg.) *i žene ovijeh dana ne će košulja* (*srajc*) *da peru;* jer kažu da bi se *izkresale*" (odrgnile). Prim. „Glasn. srps. XXII (1867); 105. — **Nemška** vraža veli, da se ne sme perilo prati ves véliki teden, to je pred veliko nočjo. II. W. 70 (84).

---

[1]) To je: dan ali večer pred njim.

[2]) Ondaj (l. 1863), ko je prišel ta popis prvič na svetlo, bili so Žumberčani še ‚krajišnici' (graničari); zato je imel vsak svojo (vojaško) puško.

[3]) Svirala, e (f.) piska, piščal.

[4]) Diple, (f. plur.), meh brez „prdala".

[5]) Primerjajoč ta popis Valvasorjevemu pogrešamo v njem sosebno *preskakovanja* in *prenašanja male dece preko kresa.*

[6]) Pastirji (ovčarji).

[7]) Lubje (tu ogóljena brezova ali pa črešnjeva skorija.)

[8]) Precepe (z gorečim lubjem).

[9]) „Tor": ograja za rogato živino, Hürde, Schafhürde.

[10]) To je: na večer pred „sv. Petrom in Pavlom" ali belokr.: pred „Petrôvim", ki se praznuje tudi pri Srbih 29. junija, pa po starem koled. (= 11. julija).

Po **srbski** národni veri je „*Ivanj dan* tako veliki svetac, da na njega *sunce* na nebu *triput* od *straha stane*.“ (Vuk riečn. 215. ali „Život i obič.“ 67; prim. „Glasn. srps.“ 22; str. 104.

Bolgari *kurijo in preskakujejo* sè Srbi vred kres na večer 23. junija po starem koledarju *v Sredcu* (Sofiji), Varni, Ruščuku itd. (Po ustn. por.)

Rusi pravijo, kar uže vemo, Kresu — *Kupalo*. Kakor so s časom poosebili ‚koledo‘ ter izpremenili ta národni praznik v boga po imenu ‚Koljada‘ (prim. 1886; 70), tako se je pripetilo tudi ruskemu národnemu prazniku ‚kupalu‘. Od tod slutvo-bog Kupalo. — Pustimo tega slutvo-boga, (ki se je v krščanski dobi moral umakniti krščanskemu Kupalu: Ivanu Kupalu t. j. Janezu krstniku [1]) na cedilu, a bavimo se rajši s prvotnim *kupalom* (kresom).

Z večera pred Ivanim prazdnikom ali ‚Ivanom-Kupálo(m)‘ zbirajo se po nekaterih krajih prosti ljudje obojega spola [2]) in si spletajo vence za na glavo iz „jâdomago zelija“, t. j. vžitnega (jédnega) zelišča ali korenja, prepašejo se potém z biljem (rastlinjem) s „černobylinko“ (metliko) in z drugimi „dišečimi“ travami: raznetijo ogenj; drugod postavljajo zeleno vejo navpik [3]) primejo se okolo nje, *obračajo se okolo ónega ognja*, pojóč svoje pesmi, ki jih prepletajo s ‚Kupalom‘; (**r**) *potom „črez onyj ogonj preskakujut.“* (Afan. III. 714. Prim. ondi, kder se čita, da zažigajo **Rusi** še zdaj „kupaljskij koster“ (kresno grmado) sè *živim ognjem*, ki ga narejajo pošteni starci („početnye staryki“) trenjem iz drva t. j. teróč na vso moč poleno ob poleno suhih drv. [4])

Kakor nekateri Slovenci, tako prerokujejo tudi **Rusi** preskakalcem po ugodnem ali pa neugodnem skoku — srečo ali pa nesrečo („bědy“), in kateri se poprej ali pozneje oženi. (Afan III. 715.

Po **ruski** vraži „*pryganje čerez ogonj*“ (skakanje čez ogenj) *izbavljaet ot nedugov*“ (manjih bolezni), „zlago (zlega) očarovanija“ i „bezplodja“. — Matere nalašč sežigajo na kresni grmadi „snjatija s hvorych dětej soročki“ (bolehnih otročičev srajčice), *zato da bi s tem perilom vred zgorele tudi bolezni*. (Ondi.)

---

[1]) „U Ruskih“ — piše Snegirev IV. (1839) 18 — Kupalo soedinjaetsja s *Kupaljniceju*; prvoe prozvanie pridaetsja prostonarodnym suevěriem (praznoverjem) S Krestitelju, a drugoe S. Mučenicě Agripině, prazdnujemym pravoslavnoju cerkoviju 23. i 24. čisl junja.“

[2]) Po Karamzinu sami mladeniči I. 90.

[3]) Na **Češkem** v vaseh: Mostov, Kotigov itd zapikujejo dečaki visoko, ravno in jako smolnato jelo ali smreko na kakem griču, kder jo olepšajo deklice z venci in rdečimi traki. Potler napravijo okoli nje veliko grmado ter zažgó, čim se stemni, grmado z drevesom. („Festkal.“ 1864. 308.)

[4]) Tako so delali nekdaj tudi **Germani**. (D. Myth. 578.)

V **Rusiji** (tudi v **Litvi** in na **Češkem**) gonijo živino po sedanji vraži zato, *da ne bi obolela*, pa tudi zato, *da bi krave dajale več mleka*. (Afan. III. 715.)

Ruski kmetje („poseljane“) *kopljejo se zdaj na sv. Ivana-Kupala* praznik v rekah *zarad zdravja*, t. j. zato da bi bili zdravi. *Iz istega vzroka* kopljejo pa tudi bolne konje. (Ondi 716.) Prim. 7. razst. dalje.

Po **ruski** narodni veri ima kresne („kupaljske“) noči **rosa** posebno *oživljajočo* t. j. *krepčajočo*, pa i *zdravilno moč*. Zato se *umivajo* s to roso — zlasti avstr. **Malorusi (Rusini)**, da bi odgnali od sebe hude in male bolezni („zlie nemošči i nedugi“). (Ondi.[1])

Isti **Malorusi (Rusini)** zažigajo *na večer pred sv. Ivanom* velike grmade, *plešejo* **okolo** plamtečega *ognja* ter ga tudi še *preskakujejo*. — ‚Deviške vence‘, ki jih obešajo dekliči uže poprej na kako jelko ali brezo blizu vode, *spuščajo po vodi* domačega potoka. Uzroka nam ni priobčil Szujski 44—45; a bode menda isti, kot pri **Poljakih**. Glej na 99. str.

Maloruske (uskrajinske) deklice spuščajo pa same po vodi svoje vence, prilepivši jim zažgane voščene sveče, in po teh plavajočih vencih ugibljejo *svojo bodočo usodo*. (Afan. III. 715). Drugače tolmači to Hanuš „B. K.“ 181.

Na **Ukrajini** skačejo dekline tudi take, „kakor jih je Bog ustvaril“, *preko ognja v vodo* in gledajo pri tem, da se *dotaknejo ognja z nogami*. (Szujski ondi). — Glavni in prvotni uzrok takemu *skakanju* čez ogenj je isti, ki smo ga imeli v mislih uže poprej (na 105. str.). To *skakanje v vodo* pa ni nič drugega nego *umivanje* ali *kópanje*, ki je in je bilo v Rusih del kresnega obreda; kajti stari cerkveni zakonik ruski ‚Stoglav‘ poroča, da v jutro po Ivanovem hité moški in ženske z velikim krikom kakor besni *k reki umivat* se, — čemu, tega nam pa ‚Stoglav‘ — žal! — ne pravi.[2]) To nam utegnejo razjasniti naslednje vrstice.

Slavni Fr. Petrarcha poroča l. 1330 o silni množici žensk, ki so se na kresni večer kópale, (nekatere opasane v reki s cvetlicami) v glasovitem „Kelmorajmu“ (Köln am Rhein, to je v Koloniji ob Reni) . . . Na njegovo vprašanje, zakaj se umivajo in kópajo, pravili so mu ljudje, da je to starodavna národna šega, po kateri se očistijo (operejo) vsega leta *grehi*.“ (Prim. „B. Kal.“ str. 181).

To je bil morda uzrok *kópanju* na ta večer tudi pri starih (poganskih) **Rusih**; zdaj se kópajo ruski kmetje o Kresu v rekah samo zarad telesnega zdravja. (V isti namen kópajo tudi bolne

---

[1]) V Litvi zovejo večer pred 24. junijem celó rosni praznik (*r*. „prazdnik rosy“). „Rusk. prost. prazd.“ IV. 37—38. Saharov 38—39, 101.

[2]) Prim. „Letop.“ 1878; 16.

konje. (Alfan. III. 716.[1]) Začénja se kópanje uže óni dan pred Kresom, t. j. na „Agrafene-Kupalnice god". (Prim. ‚B. Kal.' 194 pod napisom: „Agrifěna Kupalnica" 5. „července", julija, po nov. koled.).

Po tém, da skačejo ukrajinske dekline še dan današnji preko ognja v vodo (v kópelj), sodimo, da je bilo pri starih **Rusih** na pameten način zjedinjeno oboje očiščevanje: ognjeno in vodeno.

Jako mično je i to, kako so Malorusi s kresom (grmade zažiganjem na večer pred sv. Ivanom) zjedinili tudi utapljanje Marene t. j. Morane (‚smrti'). Prim. Afan. III; 720—721. Tu samo toliko, da skačejo mladeniči in ‚device' čez kres na poseben način, po dva in dva (mladenič pa ‚devica'), držeč v rokah Kupalovo podobo[2]); a ne skačejo v kopelj.

Poljaki se nekod samo polivajo ali ‚oblivajo' na sv. *Ivana dan.* (O. Kolb. „Lud," XVI; 117 — brez uzroka).

Čehoslovani (Čehi, Moravci in Slovaki) kurijo krés še po mnogih krajih ob isti dobi kakor mi po gričih ali gorah: na Mělniku, Radgostu („Radhošt"), Tatri itd. itd., zažigajo pri kresu brezove metle[3]) ter mečejo potém goreče k višku. Tém metlam pravijo **Čehi** in **Moravci** „čarodějnice", t. j. čarovnice. Dokaza dosti, da jih mečejo, (dasi mnogi ne vedó, zakaj) iz istega uzroka kakor **Nemci**, namreč: proti čarovnicam, na kresni večer po zraku letajočim. Nekateri **Čehoslovani** mislijo, da letajo čarovnice ta večer ali to noč jako nizko, da jih je tedaj lahko zapaliti in končati s takimi metlami. (Zarad **Nemcev** prim. W. II. 79). Ondi je sicer govorjenje o zloglasni noči: „Walpurgisnacht" (med 30. aprilom in 1. majem ali sv. Filipom in Jakopom); pa treba vedeti, da kurijo i **Čehi** nekod kres, ter mečejo tudi *goreče metle* na višek *isto noč*, kakor drugod ne *kresni večer*; n. pr. v Skuču, pri Nimburku, v Časlavi itd. (Po ustnih poročilih s tem dodatkom, da omákajo take metle, predno jih zažgó, v raztopljeno smolo ali pa tudi v kolomaz, zató da rajše goré).

V novi dobi prepovedale so pa tako kresovanje nekatere občine **češke** in **moravske** boječ se ognja.

Gledé **Slovakov** čitaj tudi pri Dobšinskem (str. 163), kako so v Gemerski stolici za njegovih mladih dni kurili velike krese („vysoko-plamené vatry"), ki so jih tudi *preskakovali* urnejši dečaki, dekline pa popevale, hodeč vabit na kres (‚Sobotko') različne národne pesmi.

---

[1]) Tudi **Nemci** prisvajajo kresni (Ivanjski) vodi zdravilno moč. (W. II; 89 (114); ondi na str. 77 (92) pa čitaš, da se kópajo v tej vodi ljudje po vsi Evropi.

[2]) „Kupaljskuju kuklu" (Puppe).

[3]) *Slovakom* znači „metla" to, kar nam; *češka* (tudi staroslovenska) „metla" je pa to, kar naša „šiba',; a „metlo" (našo) zove Čeh: „koště", n. (pl. koštěta).

Izmed osmih, ondi (154—165) priobčenih, važna je za našo rabo zlasti ta:

„Kladzeme my Sobotečku
s rozmarijou izopočku.[1])
Kto na našu Sobotku neprijdze,
do roka ho hlava bolec budze.[2])

Po **Češkem** spletajo si nekod (dečaki in dekline), dokler se žažiga kres, vence iz *metlike* („černobýl"), devajo si jih na glavo, plešejo okoli ognja ter pogledujejo postajáje skozi vence v *ogenj, da jih ne bi vse leto bolele nì oči nì glava.* („Květy" 1846; str. 297; prim. tudi P. Sobotka: „Rostl." 1879; 288).

Poljaki ovršávajo *kres*[3]) zvečer pred sv. Ivanom krstnikom sploh tako kakor drugi Slovani, samo da kurijo pri njih največ *ženske* („niewiasty"[4]) in *plešejo* ter skačejo vesele okoli njega, popevaje narodne pesmi (W. Wojcicki: „Piesni ludu" I. Warsz. 1836; Gołębiowski: „Gry i zabawy" 294—303).

Pred kakimi 300 l., vsaj še l. 1595, obešale so **poljske** ženske isti večer *metliko* („bylicą") po hišah, opasovale se ž njo in trle ogenj za *kres* iz desák[5]) zato, da bi bila — kakor veli pobožni pisatelj Marcin (Martin) z Urzędowa — uprav hudičeva prazničnost. Pri tem so tudi prepevale pesmi in *plesale* (brez dvojbe okoli kresa, kakor še dandanes. Pis.) Prim. Linde: Slovnik 1. ali 2. izd. p. b.: „Sobotka" ali pa „Ljublj. Zvon" 1881; str. 341, kder je matico (izvirno besedo poljsko) vérno priobčil Fr. Levstik. — Kažejo nam pa očito navedene besede: ‚uprav hudičeva prazničnost' („prawie świątność *djabelska*"), da je poljski pisatelj uže pred malone 300 l. *kres* izvajal iz nekrščanstva, tedaj v tem slučaju iz poganstva.

Na Sandomirskem (na rusk. **Poljskem**) vodili sta nekdaj dve odlični *dekleti* na kresni večer druge tovarišice kot na dve sovražni stranki razdeljene, — pa popevajoč in šaleč se, k ognju in

---

[1]) Z rožmarinom izop (Isop, srb. velenduh, Šul.)

[2]) Vredno je znati, da so se bili na Ogrskem kresovanja od Slovanov nekdaj navzeli i Madžarji, in da je bila zato ta šega kot poganska tudi v Gemerski stolici tém in ónim prepovedana pod konec 18. veka; pa pri Slovakih je ta prepoved ostala ondaj brez uspeha. Prim. Ilić 158 in 170. Ondi čitamo med drugimi stvarmi tudi to čudno misel tedanjih madžarskih veljakov, da izhaja namreč kres od grmade Husove, in da so ga na Nemško in na Ogrsko zanesli — Čehi (!?!).

[3]) Po ustn. por. znači osédobi nekaterim Poljakom „sobótka" (izr. „sobutka") *Johannisfest*; sobótki" f. pl.) pa Johannisfeuer ali Johannslichter." Prim 89. str.

[4]) „Niewiasta" = ženska, a ne: *nevěsta*, kakor čitamo v neki jugoslovanski knjigi. Da kurijo tudi po nekih slovenskih krajih kres ženske („dekleta"), čitaš na 104., 105. in 106. str.

[5]) Takó in še drugače se nareja tako zvani „živi ogenj" (Queck- ali Nothfeuer), ki smo ga imeli uže v mislih in pride še večkrat na vrsto.

okoli ognja, ki so ga *moški* v celih vrstah (kakor žrjavi pod nebom) veseli — vpijóč „hu!" „ha!" in smejoč se na vès glas — *preskakovali* sèm pa tam. (Brez navedenega uzroka priobčil O. Kolb. „Lud" II. 1865; 108). — V Kujavah skakale so pa (kar so pred 20 leti še pomnili stari ljudje) **poljske** deklice še preko ognja, misleč, *da ktera ga preskoči lahko* („łatwo"), *óna se vda* (omoži) še pred *letom* („v ciągu roku"). Isti, ondi IV; 265 (5). Osédobi zažigajo **Poljaki** nekod (n. pr. v Bohni in še po nekaterih krajih), kresujoč z nami vred 23. junija zvečer po visokih gorah, tudi **plamenice** in dirjajo ž njimi po polju — kakor **štajerski Slovenci** z gorečo slamo. (Po ust. por.)

Poljaki (Mazurji v vzhodni Pruski) **obnavljajo** na kresni večer po starodavnem običaju tudi **domači ogenj** („Herdfeuer") z novim (živim) ognjem. (Prim. na 115. str. 5. op.) Pogasivši **stari** ogenj po vsi vasi, zažigajo polena z **novim** ognjem za vso vas.[1])

Talijani (Lahi) zlasti Toskanci z glavnim mestom svojim, *Florencijo*, dalje óni na poprejšnjem avstr.-benetskem svetu *okoli* Vidma (Udine), Beluna (Belluno), Feltre, Portenone (ali Pordenone), Vičence . . ., tako tudi po južnih Tirolah; n. pr.: v Spauru (‚Spor maggiore' 5 pošt od Tridenta) in drugi kraji ob tirolsko-benetski meji *kresujejo* še po stari šegi: po gorah, a ne iz *prvotnega* (zabljenega) uzroka, nego samo zarad veselja (‚per l' allegria[2]) V imenovanih mestih: Belluno, Portenone in Feltre zažigajo v novi dobi samo ‚umetne ognje' („fuochi artificiali"); v *Vičenci* pa *sredi mesta kres z umetnim ognjem* vred. Tako so mi pravili lani avgusta in septembra meseca talijamski delavci in tri gospodje iz ónih krajev.

„Male krese" svoje Talijani (dečki) nekod tudi *preskakujejo*, pa brez kakega prerokovanja.

Tako delajo i **Rumuni** v *Varni, Ruščuku* itd.; v *Bukrešu* (Bukarest) pa več ne. (Po ustn. por.)

Tudi **Francozi** kresujejo sedaj *na večer pred sv. Ivanom* samo zarad *veselja* na kakem *razkrižju*[3]), in to s cerkveno privolitvo, — dà *s cerkvenim obredom*; kajti potém ko zapičijo sredi ognja („au milieu du feu") — uprav sredi nezažgane še grmade — dolg drog („perche"), ki ga opletó sè (zelenim) pérjem in s cvetlicami („qui est garnie de feuillage et de fleurs"), pride duhovščina v prekrasni opravi na obredno mesto, podneti ogenj, zapoje nekoliko pesem pa se vrne. Pri tej priči začnó ljudje ogenj *preskakovati*[4]) ter odnašajo sabo domóv *ogorkov* („tisons"), ki

---

[1]) M. Töppen: „Abergl. d. Masuren"; 2. izd. 1867, 71 (W. II. 78; 93).

[2]) Veselega značája je bil Kres od nekdaj tudi Slovanom. Prim. Krek: „Einleitung in die slav. Literaturgesch." 1874, 116 (1887; 415).

[3]) „La veille de Saint Jean un *feu de joie* est alumé dans un *carrefour*." Prim. na 103. str. o Metliškem kresu „pri pildu" itd.

[4]) V ‚Poitou" (izr. Poatu) preskoči ga vsak po trikrat z orehovo brstiko (vejico) v roki. M. Busch. 86. Prim. štaj.-slovenskih deklet náčin, temu podoben, na 106. str.

si jih devajo na ‚nebo nad posteljo‘ („sur le ciel de leur lit“), zato da ne bi udarila strela („comme un préservatif contre la foudre“) Grim. „D. Myth.“ III⁴ 486. Lahko si mislimo, da opravlja francoska duhovščina omenjeni obred samo sv. Ivanu krstniku na čast. Glej tù 89. str. z dodatkom: Prim. „D. Myth.“ I⁴; 516.

Kakor se je s časom *pokristijanila* nekdanja poganska „koleda,“ tako se je tedaj na Francoskem *pokristijanil* tudi poganski „kres“ (Več drugih náčinov francoskih popisal M. Busch 86) — Nekateri ljudje hodijo pa na **Francoskem** 24. junija vendar še pred solncem na kako visoko goro gledat, kako bode ***solnce plesalo***. Grim. „D Myth.“ 4. izd. III; 485.

Grki (**Novogrki**) *kurijo* še zdaj kres skoraj povsod, kodar živé: v grškem kraljestvu in v turškem cesarstvu, v *Atenah* in v *Smirni* (v mali Aziji), celó izven *Carigrada*, (ker ne smejo v *njem*); tudi po otokih: Mitilene („Mytilini“), Samo (Samos), Lemno itd., itd.; a ne po gorah, nego izven *vasi* ali pa v *mestu* na kakem velikem prostoru, celó na hišnem dvoru in ga dečki tudi *preskakujejo* (pa brez kakega prerokovanja) 23. junija (po starem). (Pravil 8. septembra 1886 trgovec Dunajski Ivan Kristofilis, Mitilenčan, ki je v svojem 12. letu doma sam preskakoval kres ter se živo opekel).

Da se je kuril kres v poganski dobi res *solnčnemu bogu* na čast, ‚kažejo‘ nam vidno tudi tako zvana „**kresna kolesca**“, ki jih *zažigajo* zvečer pred sv. Ivanom krstnikom pri *kresu* ter zaganjajo *goreče* visoko v **zrak** tudi še dandanes nekod po **Slovenskem**, in to, kakor koroški **Slovenci** [1]), tako i kranjski, sosebno v Goričivasi (pri Ribnici), v Hinjah (pri Žužemberku, Kočevju na sever), v Suhorju (pri Banjiloki tik Kočevja na jug) in morda še drugod po Kranjskem itd. [2]) (Po ustn. por.)

Da so žareča „kresna kolesca“ značila nekdaj uprav *solnce*, tega ne pameti več živa duša. — Znana je pa nekaterim o tém še ta vraža: „*Na katero stran vzleti ali se obrne tako goreče kolesce, z óne strani bode nevesta tistega mladenča, kateri ga je zalučil*“. (Po ustn. por. iz Goriče vasi l. 1882).

Čudno, da se vrši ta prestari običaj baš tako blizu Kočevja. Soditi bi utegnil kdo po tem, da so se ga kranjski Slovenci navzeli morebiti od **Kočevarjev**, ki ga ovršavajo kresujoč po starogermanski šegi isti večer, sóseb na Črnem potoku (Schwarzenbach), v Gerčaricah (Masern, 2 uri od Ribnice), v Gótnici (Götenitz

[1]) „Kres“ 1881; str. 49. Čit. op. urednikovo.

[2]) „Kresna kolesca“ pripravljajo se na Kranjskem še pred kresom iz *bukovega* ali pa *jelovega* lesa. Vsako kolesce, toliko kot kupice dno, prevrtano je na sredini, tako da se natakne lahko na palico, ter zažene zažgano, po deski (navzgor ‚položeni‘) na vso moč visoko pod nebo, da leta po zraku dlje časa kakor ‚zvezda‘; — ali se pa vrže z visokega kraja (kder se kresuje), proti dolini. (Po ust. por.). Do malega tako tudi v Švajci, — pa na pustni večer. Busch. 43.

poldrugo uro od Ribnice[1]) in v ‚Hornbergu', samo debelo uro od Kolpe.

To sodbo izpodbija pa ta okolnost, da pravijo kresnim kolescem tudi mnogi Kočevarji, (zlasti óni v nemškem ‚Hornbergu') na pol slovenski: ‚Kries-Schaiben' ali „Gries-Schaiben", (izr. kris- ali gris-šajben), dasi zovejo, „kres" po svoje „šummeten" (po K. J. Schröerju: žummitten[2]), uprav = ‚Sonnenwende', pa (po novem) tudi „šummetfeuer" = Sonnenwend'feuer". (Po ustn. por. istega léta: 1882).

Ker se je uže zdavna zábil ta uzrok, ni se čuditi temu, da zažigajo otroci na **Goriškem** (in to v Kobaridu) pri posebnem „manjšem kresu" poleg „glavnega kresa" z *okroglimi* kolesci vred tudi *štirioglate* deščice (obojim pravijo „fagete"[3]) ter jih mečejo visoko pod temno nebo na isti način, kakor smo slišali malo poprej; samo da se godí to zdaj v Kobaridu z glavnim kresom vred o sv. Antonu. Gl. str. 107. (Priobčil g. And. Gaberščck.)

Koroški Slovenci so v starih časih, vsaj še početkom tega ‚stoletja', *spuščali* o kresu tudi *‚ognjena kolesa'* (sè slamo ovita in zažgana) z **gôr** ali s **hribov** (Krek: „Kres" 1881, str. 49; Fr. Hubad pri Šumanu 1881, str. 103). Prvotni uzrok je isti, kakor pri metanju „kresnih kolesic": *goreče kolesce* in *ognjeno kolo* — oboje znači **solnce** ali: oboje je **‚Solnčeva podoba'**.

Isto navado, ob isti ponočni dobi nahajaš tudi še zdaj po nekaterih krajih na **Nemškem** in drugod med **Nemci**: posebno med Švabi ob Mosli (W. II. 78), na nekem Frauenbergu pri „Blaubeuren-u" (M. Busch. 82). Ondod zažigajo in takajo v dolino *‚kolesca iz same slame spletena'*, **Čeho-nemci** pa včasih kako staro ‚vozno kolo', obilo posmoljeno. (Schmalf. 73.) Bistveno je pri tem samo to, da kolo rado gorí ter se goreče ‚talika' navzdol. — Da so stari **Germani** tudi o *‚zimskem solnčnem kresu'*, t. j. o sedanjem *božiču* po gorah in hribih kurili kres ali pa takali ž njih goreča (lesena ali pa iz šibja spletena) kolesa itd., povedali smo uže l. 1885. na 163. strani.

Pri severnih **Nemcih**, a najkesneje pri ponemčenih **Serbih-Lužičanih**, nehal je uže povsod *kres*, ki so ga zvali po starem „Sonnenwendfeuer" (‚solnčni kres'); kur[1] se tedaj pri Nemcih samo

---

[1]) Po Koslerju: Gotenica, Göttenitz.

[2]) Schröer piše s = ž. „Sitz. Ber. d. Ak. Wiss. phil.-hist. Cl. zvez. 65; str. 470. Čudno, da ni zasledil Schröer na pol slovenske besede „Kries- ali Gries-Schaiben' in še več drugih slovenskih (vsakdanjih) v kočevski nemščini, dasi našteva jako rad take besede, katere so si (po njegovih mislih) izposodili Slovenci od Kočevarjev. „Schaibe" pravijo takemu kolescu tudi Tirolci, pri katerih je ista navada. (Schröer ondi 470); tudi na **Bavarskem**, (W. II. 78.) in drugod po Nemškem. (Busch. 81).

[3]) Iz laške „faggio" (lat. fagus), bukev ali bukva. Prim na **117.** str. 2. op.

še po južnih nemških deželah (M. Busch 81). V gorenji Avstriji, (koder *preskakujejo kres* še mladeniči in deklice po dva in dva, držeč se roke,) zovejo ga tudi še po starem, v narečju: „Sunniwendfeuer“; v dolenji pa po novem: „Johannisfeuer“ (t. j. Ivanov ogenj).

Pobožni Tirolci v dolenji Inski dolini (Unter-Innthal) *palijo* pa na kresni večer . . . „*Martina Lutra*“ t. j. možíca iz slame in cunj narejenega, ki je značil morebiti iz prva „zimo“. (M. Busch 81).

Znamenito je, da prosijo južni **Nemci** nekod pri *kresu* sv. **Vida**, da bi jim dal kako poleno.[1]) Po nekaterih jugo-bavarskih krajih kurijo kres baš na sv. **Vida** dan (15. junija); a na Švabskem kličejo pri kresih sv. **Vida** in sv. **Ivana**, vselej oba zarad polén (za kurjavo). Wuttke misli na slovanskega boga **Svetovida** („Swantewit“), češ, da je to ostanek, zatrošen iz slovanskega bogočastja. (Prim. W. II. 34 in 78; 93).

Kakor hodijo na Goriškem večjidel **slovenski** otroci 23. junija zvečer od hiše do hiše nabirat potrebnega netila (str. 106.), tako nabirajo tudi po mnogih krajih (po Šleziji, po srednjem in južnem Nemškem) **nemški** mladeniči drv (polén) in starih mêtel za kres: na Bavarskem („Unterfranken“) popevajo celó takó:

Kdor drv ne dá za kres,
Vzveličan ne bo res![2])

Slovenci vtikajo [nekod] „*ugasle* [mrtve) *utrinke* in *ogórke* od kresnega ognja ali nekatera *zelišča* (kar uže vemo), v ‚*slamnato*‘ *streho* in pravijo, da se tako varuje [odvrača] ‚pogor‘ od hiše“. („Glasn.“ zvez. XI. 1865; str. 182; isto v „Kresu“ 1881, str. 49).

Čehi devajo v *isti namen* mrtvega kresnega oglja ali ogórkov pod prag. (Afan. III. 717.)

Slavonci (a ne „Slovenci“, kakor se čita pri Afanasjevu III. 720) vtikajo o suši Ivanjski ogórek v *plot,* misleč, *da jim privabi dežja.* (Ilić 164.)

Rusi (po beloruskih vaseh) zabijajo „v *noč na Ivana-Kupala*“ v tla (zemljo) precej velik kol, obkladajo ga sè slamo in pazdirjem („kostríkoj“) ter zažigajo. Kedar se ogenj razgorí, mečejo kmetice vanj brezove mladíke („větki“) in pravijo: „*Kaby* [da bi] *moj lĕn* [lán] *byl takže velik, kak eta* berezka“. (Saharov II. 39. „Rusk. prost. prazdn.“ IV. 34 itd.; gl. Afan. III. 716.)

Nemci (Bavarci) v Untersdorfu t. j. v Dolenji vasi, 2½ ure od Norimberka, mečejo pa na kresni večer velike, na kresu iz neznanega jim uzroka *zažgane palice,* [3]) k višku, ter jih vržejo potlej

---

[1]) „Heiliger Sankt Veit (!), bescher uns ein Scheit.“ (W. II. 34 in 78).

[2]) „Wer kein Holz zum Feuer git [gibt],
Erreicht das ewige Leben nit. (W. II. 77; 93).

[3]) Goreče palice rabijo tedaj tem Nemcem namesto ‚gorečih mêtel‘.

v stran; a po kresovanju, kedar ugasnejo, vzamejo jih sabo, ter zasajajo na njive v lan, misleč, da *bóde lan potém tolik kot so palice.* (Po ust. por.)

O ‚**kresnem** ali **sv. Ivana dnevu**,' je sploh mnogo manj vraž, nego o ‚**kresnem večeru**' t. j. o **večeru** pred **sv. Ivanom**; med **Slovenci** pa skoraj nič. Vendar hočem tù zarad imena v misel vzeti tako zvano „*Janževo roko*", znano tudi [nekaterim] **Slovencem**,[1]) pa ne tako kakor **Nemcem**, ki pravijo (na jugu), da *vzraste ‚na sv. Ivana dan'* (Ivanje) med **11.** in **12.** uro opoldne. „Janževa roka", *povse roki podobna, da odganja otok in druge bolezni ter daje obilo sreče ónemu, kateri jo nosi sabo;* — a ni nič drugega, nego sleparski izrezana korenina praprotova. (Prim. Zing. „Johannissegen"; W. II. 95; 124; „Glasn." IX. zv. 1863, 78; „Črtice" 200 zdol.).

Bolgari mislijo, da solnce na **Ivanovo** od veselja *pleše* ter *se suče* in *vrti ‚sè sabljami'* t. j. svetlimi ognjenimi žarki. Afan. III. 717 po Karavelovu 234, „Věstn." R. G. O. 1853; VI. 107 itd.

Prim. **srbsko** na 112. str.

Naposled vzeti nam je v misel še **slovenske** „Kresne" ali „Ivanjske pesmi" **belokranjskih** *kresnic,* a po tega spisa namenu samo zarad *vraž* ali *praznoverja*, ki se nahaja v njih. Gledé tega strinjajo se štiri, po bratu Antonu poslane mi sedanje pesmi (iz Metlike, Rosavnic, Drašič in z Lokvice) v poglavitnem s prvo pesmo „Metliških kresníc", ki sem jo bil razglasil prvič po „Védežu" II. teč. 1849 na 34. str. 2. polovice, (kakor so jo „Metliške kresnice" popevale za mojih mladih nog in še mnogo let potém), — drugič pa isto pesem (z ónimi štirimi vred) po „Kresu" 1886; str. 351—359. Ondi čitaš (v prvi Metliški pesmi) tudi te besede:

„Mi[2]) **smo** nocoj malo spale,
Ker **smo** *polje vavovale.*"

Tako zvoni i sedanja ‚Rosavnička' in ‚Lokvička', samo da govorí ta povse v *moškem* spolu.[3])

„Mi **smo** nocoj malo spal**i**,
Ker smo *polj*e *varoval*i."

Sedanja ‚Metliška' pa velí:

„Mi **b'mo** nocoj malo spale,
Ker **b'mo** *polj*e *varovale.*"

---

[1]) **Čehom** po imenu „svatojanská růčička". Ž njo drgnejo („vytirají") na Češkem korita ali žlebe („žlaby") *pred solncem,* misleč, da ubranijo s tem živino vsaki čari. (Han. „B. Kal." 183).

[2]) Natisneno prvič po slovnici: „mé" (za ženski sp.); a ‚Bele Kranjice' velé tudi za ženski spol „mi".

[3]) A sedaj iz golega slovničnega uzroka (prim. „Kres" 1886; str. 352; 1. op). Vendar je mogoče, da so kedaj i Beli Kranjci verovali tudi v (moške) „kresníke"), kakor verujejo **goriški** Slovenci še zdaj (str. 106.), pa tudi **štajerski.** („Črtice" na str. 77—82).

Te besede (zdaj res gole besede, zato ker sedanje *kresníce* ne hodijo več polja varovat), — mérijo menda na staro, pri nas zábljeno vražo, da se zbirajo („letajo") óno noč pred Kresom na posebne (visoke) kraje „nečisti duhovi" in „čarovnice". Znana je ta bajka še **Rusom**. („Rusk. Bes." 1857. III. 117; pri Afan. III. 719—720).

Tudi po **štaj.-slovenski** vraži so na *kresni večer* imele čarovnice („coprnice") svoja zborovanja. „Črtice," 76 (1. r.)

Ker pa letajo čarovnice tudi po slovanskem praznoverju *(preko polja)* na svoje „izvoljene" si kraje t. j. gore[1]), in sicer to noč jako nizko (str. 114), bali so se praznoverni ljudje ter se boje nekod še zdaj, *da ne bi* te hudobnice *naškodile polju.*[2])

Slišali smo nadalje (str. 106.) ‚kako se po **goriško-slovenski** bajki to noč *čarovnice* bojujejo s *„krstniki"* ali *„kresniki"*. Morda so *ti* po národnem praznoverju nekdaj isto noč branili tudi *polja* [čarovnicam] kakor njihove sestrice: belokranjske *„kresníce"* [3]).

S to „národno vero" utegnejo se skladati tudi naslednje besede v I. pesmi „Metliških kresníc", („Kres" 1886, str. 352):

> ‚.Nam ne date[4]) vsega tega,
> Č'mo vam vzeti mlad'ga sinka,
> Mlad'ga sinka za *krsnika*[5])

Ako je pa najmlajše dete žensko, grozé se takó:

> „Č'mo vam vzeti mlado hčerko,
> Mlade hčérko za *krsnico.*"

O Lokvici (blizu Metlike) povedati nam je še to, da ima gorenja in dolenja vas — kakor vsaka svoj kres, tako i vsaka svoje kresníce, a **„ne na pare,** *včasih več, včasih manj,*" t. j. zdaj „par", zdaj „nepar". V Metliki hodijo pa *kresníce* od nekdaj samo **„na pare"**, in to: po **štiri** in **štiri** ‚skup'. (Zapisal brat Anton 16. avgusta 1886).

Kakor v Rosavnicah in po njihovem obližju (str. 120), tako hodijo tudi v Podstenah takraj Kolpe še po malem „kresnice"

---

[1]) Prim. Han. „B. Kal." 178. Imenovati jih mislimo v predelu o čarovnicah.

[2]) J. Lippert („Christenthum." itd. 1882; 649) misli, da je bil tudi Ivanjski kres [namreč v poznejši *krščanski* dobi] samo *čarovniški strah,* („Hexenscheucher"). Da se bojé čarovnice ognja in gorečih luči, priča W. II. 90 (115) in 91. Prim. i naše besede, o drugi priliki izrečene, kako „je bil ubogi nevedni človek v vednem strahu, da ne bi ‚*besi*' (hudi duhi) in v kesneji dobi *zle čarovnice* naškodili njemu, njegovi živini in njegovemu imetku sploh." Letop. 1885; 175 in 176.

[3]) Vedomci pa ‚šentjanževci' o božiču za Valvasorja (str. 107).

[4]) To je: „Če nam ne date vsega tega" [namreč: česar prosimo].

[5]) Samó v tej pesmi jemlje se med Belimi Kranjci v misel ták „krsnik" namesto „krsnice", ki móra (tobože) „polja varovati" to noč.

na večer „pred Ivanjem" popevat in brát od hiše do hiše samo „**na pare**": „po **štiri** popévajo, po **dve** pa nosijo"; sic!) Začenja se jim tudi pesem tako kakor „Rosavnička" ali 1. Metliška; nahajajo se v njej i óne besede: „Mi **smo** nocoj malo spale, — ker **smo** polje varovale."[1]) Zvečer vtikajo v razpoke „*žolte* rože (cvetice), ki rastejo iz mlečka",[2]) ter prerokujejo drugo jutro po njih tako, kakor v Metliki po „katarinčicah" ali „marjeticah". V ‚selu' (vasi) postavljajo obeljeno ‚hvojo' ali ‚smreko' ter obešajo na-njo zastavo — sv. Ivanu na čast. (Posebnost, ki je nisem še na Slovenskem zasledil o tej dobi.) „Kres kurijo tudi v Podstenah na ‚hribu'. Preskakujejo ga (nevedoč čemu ali zakaj) mali in véliki dečáki baš ondaj, kedar jako gori. — Kurijo pa tam samo *Ivanjski kres*, dasi znajo tudi Duhovski (binkoštni), Vidovski in Petrovski kres.[3]) (Po ust. por. 28. oktobra 1886.)

Štajarski Slovenci ovršavajo pa poleg *Ivanjskega kresa* tudi ‚*Jurjev*' in *velikonočni kres* („vuzemnice") ter pripisujejo vsakemu svojo posebno moč. Gl. „Črtice" na str. 75 in 76.

„*Jurjevski kres*", ki smo ga imeli v mislih malo poprej ter sluje posebno pri mnogih **Jugoslovanih**, pride stoprav kesneje na vrsto v dotičnem predelu, — *velikonočni* pa uže v naslednjem.

„Belokranjskim kresnicam" (pevkam) smemo primerjati **žumberske** oziroma **hrvatske** „ladekarice", ki hodijo (hodile so vsaj še l. 1863) *na kresni* ali *Ivan-dan* vjutro (pa tudi opoldne in na večer) pred hiše popevat („ladekat") ter prosit ‚jajec', in to — kakor Metliške ali Rosavniške ‚kresníce' — vselej po **štiri**. Namesto Rosavničkih dveh ponašavek spremlja jih pa jeden dečak (pastir), „koji svirajuć na sviralu (piščal) pred njimi košaru nosi". Ivanjske pesmi njihove („ladovanke") nimajo pa v sebi ničesar bajeslovnega — razun tega naslova in njihovega imena: „ladekarice", ki nas spominja slovansko-poganske boginje „Lade". (Prim. „Arkiv" VII. (1863); 337—337; gl. tudi „B. Kal." 172 zarad **čeških** in **hrvatsko-slavonskih** „ladaric".[4])

---

[1]) Pogrešamo tega *uzroka* v „krésnici" (pesmi) Adlešički; priobčil J. Š. („Lj. Zvon" t. 1, str. 503.)

[2]) Tako moj svedok, ki jim ni znal imena. Utegne pa biti *regrat* (leontodon taraxacum' Löwenzahn) ali pa *travniška kozja brada* Wiesen-Bockbart). Vsa ta ali óna rastlina ima namreč v sebi bel mleček in „rumene (žolte) cvete" (Tušek: „Rastl." 2. izd. str. 108 in 109.)

[3]) „Jurjevskega kresa" ni ondi. „Petrovski kres" kurijo nekod tudi po **Slovenskem** — pa i po Šlezviku. (K. I. Clement. „Schleswig, das Urheim der Angeln und Friesen". Altona 1867).

[4]) Hrvatska pesem začenja se ondi tako:
Lepi Ivan trga rože — tebi Lado, sveti bože!
„Slavonska pa: „Tri divojke žito želi, Lade mi, Lade moj!"
(Tu se je *boginja* izprevrgla v *boga*.)

V Vuk. „rječn.“ 1852; 320 p. b. „ladati“ čitaš pa, da ladajo „kršćanske djevojke“ okolo Karlovca (na Hrv.) o *Jurjevem*.

Opomba. Ko se je uže tiskal ta spis, priobčili so „Květy“ t. l. (na str. 105. i. d.) E. V. Vyskoukal-a zanimljivo češko razpravo: „Lidové slavnosti o sv. Janě Křtiteli.“

Velika noč (vùzem, létnice; Mko.) z véliko soboto vred.

(Veliki četrtek in veliki petek prideta kesneje na vrsto.)

Med usodne dobe (čase) spada tudi staropoganski vzpomladni praznik t. j. národno praznovanje početka „vesni“, kakor zovejo Rusi še zdaj vzpomlad, s-pomlad, mladlétek ali vigred). Krščanska cérkev je namesto tega národnega praznika postavila — *veliko noč*, [1]) ki ji pravijo mnogi Slovenci tudi: „uzem“ (na Pivki), „*vuzem*“ ali belo-kranjski: *vèzem* (izr. „vъzъm), a mnogi Hrvati (poleg uskrsa) dosledno „vazam“ [2]); **stsl.** velikъ dьnь, vъskrъsenije; velika noštь; **rus.** „voskresenie“ (světloje voskresenje“); **bolg.** velik denj (vъskrъsenie); **srb.** vaskrs, voskrsenije, uskrs, ali uskrsenje, **č.** velikonoc (velkonoc); **p.** wielkanoc; **luž.-srb.** jastry“ (jatři ali jatši) iz „Ostern“; tako i polab.: jostraj (justroj ali jystroj). Vsa prava slovanska imena temu svetku so krščanska.

Kakor je bila Germanom boginja spomladi (vzpomladi) Ostara[3]), tako je bila po mislih naših strokovnjakov[4]) starim **Slovanom** boginja spomladi ali pomlajenega leta: Vesna. [5])

Velika noč (krščanska) praznovala se je najprej kakor židovski velikonočni svetek „pasah“ 14. oziroma 15. dan nizana meseca. (Prim. Letop. 1886; 76; 7. razst.). V drugem veku po Kr. začeli so pa zapadni Kristijani vstajenje Gospodovo praznovati v nedeljo. Zbog hudega spora, ki je nastal zato med njimi in vzhodnimi kristijani, dokončal je cerkveni shod Nicejski l. 325, da treba

---

[1]) Po J. Lippertu (Christenth. itd.‘ 365) začenjalo se je cerkveno *novo leto* uže izprva o *veliki noči*; po Hanušu („B. Kal.“ 121) prenesel je pa letni začetek ali *novo leto* na *veliko noč* menda papež Gelazij III. l. 1118, a Inocencij VIII. l. 1484.

[2]) Kakor pravimo „pust“ za „mesopust“ (prim. č. „masopust““), tako tudi vùzem (belokranjski vèzem) za „meso-vzem“. Temu pritrjuje madž. „hus-vet“ (=carnis sumtio). Gl. Mikl. „Lex.“ 1862—1865; 95 p. b. „vъzęti“. Na véliko (velikonočno) nedeljo smemo namreč meso, ki smo ga po cerkveni zapovedi morali na „pustni torek“ (o polnoči) „pustiti“, — zopet „vzeti“ (jesti). Prim. tudi v „Letop.“ 1880; 200: *vázem*, — *zma* (v Brkinih in po istrsk. Bregu).

[3]) Po njej pravijo Nemci veliki noči še zdaj „Ostern“.

[4]) Hanuš: „B. Kol.“ 103, 120 itd; Krek 115[1] in 415[2].

[5]) Ime „Vesna“ ni pa v nikaki zvezi z besedo ‚vèzem‘ ali ‚vùzem‘, nego sè sanskr. „vasanta“, litv. in lotv. vasara: léto (aestas, Sommer), lat. ver (iz „veser“): pomlad; koren: vas (us) splendere (svetiti, -se). Prim. Mikl. ‚Lex.‘ 61. Tedaj Vesna = Svetla.

prihodnjič *veliko noč* praznovati *prvo nedeljo po (prvem) spomladnem ščipu, a če bóde ta ščip v nedeljo, naj se praznuje drugo nedeljo.* Na ta način ne more biti velika noč v naši cerkvi nikdar pred 22. dnem marca in nikdar po 25. aprila meseca. Najsi je pa cérkev ,,spomladni praznik" namestila z veliko nočjo, pa vendar ni mogla do zdaj še povse zatreti ónega (spomladnega) praznika, ki ga s pravimi poganskimi običaji praznujejo še dandanes različni krščanski narodi (**slovanski** in **neslovanski**), in to: nekoliko dni pred veliko nočjo, ali pa še več dni po veliki noči. Ob enem odnašajo ali izganjajo po stari poganski šegi nekod *Morano* (smrtno boginjo slovansko) ali *smrt, babo* ali *zimo*, (kot slamnato ali drugačno podobo . . .) iz vasi, ter jo utapljajo, režejo (,,žagajo"), sežigajo itd , kot da se veselé, kakor so se veselili poganski predniki, da so se iznebili nesrečne *smrti* (zime), ali pa: ,,da je *leto* premoglo *zimo.* Na drobno in izvrstno je vse to popisal Fr. Hubad v svojem spisu: ,,Običaji slovanski" (,,Letop." 1878; 1—20).

Predno se začnemo nadalje pomenati o vuzámskih vražah bodi povedano še to, da smo uvrstili veliko noč za Kresom (Ivanjskim) zato, ker velíka noč nameščuje zdaj poprejšnji ,spomladni svetek'; —spomlad (z jesenjo vred) treba pa prištevati poznejži razdelitvi leta, ki so ga stari **Slovani** iz prvine delili — kar uže vemo — samo na **dvoje**: *zimo* pa *leto.* Glej ,,Letop." 1886; 82. [1])

Koroški Slovenci (v Velikovcu in Pliberku) mahajo na **večer** pred **véliko nočjo** z (gorečimi) plamenícami za hišami sem ter tja po stari navadi. Uzrok jim je neznan. (P. u. p. Zapisal tudi K. Pečnik).

V Pokrčah in v obližju (na Koroškem) posečejo uže v postu smreko ali pa borovec (bor, pinus sylvestris, Waldföhre, Kiefer), odsečejo veje, potem oklestijo in ,načelijo' t. j. zabijó va-njo ,,čele" (zazgozde), da se bolje posuši. [2]) Na **veliko soboto** neso jo pa na polje, zakurijo na kakem hribu, vtaknejo debeli, konec v ogenj da se prižge. Táko plamenico (,,bakljo") naredé pri vsaki hiši vsaj po eno, če jih je pa več, tem večja čast hiši. Vse **plamenice** nosijo potlej sami ,,neoženjeni moški" po njivah okrog, ter se vrnejo naposled zopet k ognju na hrib. (Stari ljudje ,,žebrajo" t. j. molijo ali pa pojó za njimi. Vrnivši se na ta kraj, **zažgó** tudi še pripravljeno ,,kopirnico" (kopico, grmado) suhljadi. (Pôšten kres). Takó vsaka vas na posebnem kraju. Oni, kateri no-

---

[1]) Tako tudi stari **Germani**. Grim. „D. Myth." II. 4 izd. 629 veli: ,,Das alterthum scheint anfänglich nur **zwei** zeiten im jahr, dann aber **drei**, endlich **vier** unterschieden zu haben.

[2]) Samó na drobnem koncu puščajo po 2 čevlja ,gladko', zato da se ondi lahko drži z obema rokama.

sijo plamenice, pa pravijo, da iščejo Kristusa („Krištъša"). Poved. g. O. Repič. [1])

Štaj. Slovenci kurijo pa še po mnogih krajih kres (‚krese') na **veliko noč** zjutraj pred zoro.[2]) Ta kres zovejo „vuzemnice" (kar smo uže priobčili na str. 122.), in pravijo: *„Do koder ovi dim, do taj ni kuge; pa tudi mraz tam ‚hajdine' (ajde) ne pogubi. Streljanja* in ukanja ni ne konca ne kraja." („Črtice" 254; prim. tudi ondi 253; 7. vr. od zd. [3])

Tudi **Nemci** (posebno severni) kurijo še zmerom „vuzemnice" ali **velikonočni kres** („Osterfeuer") **na večer** pred **veliko nočjo**, nekod pa tudi naslednje tri večere po hribih in gorah. Ta kres je Ivanjskemu kresu ves podoben. **Ukrešejo** ga ter kurijo največ po gorah in po hribih. Za kurjavo rabijo slamo, metle in drva posebno pa *trnje*, in to: „Bocks"- ali „Kreuzdorn" = gemeiner Wegdorn, ki se zove po Tušk. „Rastlinstvu" 2. izd. 61: kozja črešnja, rhamnus cathartica). Dečki hodijo poprej drv in metel pobirat po vasi, zažigajo jih o „Zdravi Mariji" ter korakajo potem v dolgi vrsti preko hribov in gôr. (W. II; 67; prim. tudi Grim. „D. Myth." I.[4] 35 in 511). Ali pa zažgo na kakem kolu (drogu) **obilo slame**, rekši: *„Do koder seže ta dim, do tam ne more huda ura naškoditi pridelkom na polju."* Nekod tékajo dečki z **gorečo slamo** po polju, *zato da bi bilo rodovitno.* M. Busch (50) misli, da rabi Nemcem za ta kres iste vrste **trnje** tudi zato, ker se šteje (pri njih) med ‚bajevno ali čarovno drevje'. Gl. tudi na 107. str., 3. op. Primerjaje navedene nemške vraže **slovenskim**, vidimo, kako podobne so si po **bistvu** med sabo, in kako kresnim vražam, — zakaj, to zvemo malo pozneje.

Staro navado, da se je o spomladnem prazniku kres kresal **(ogenj obnavljal)**, ter se še kreše in **obnavlja** (s **kresilom** in **kremenom** ali **kresilnim kamenom**), ohranila je tudi cerkev, ker se ukresan *nov ogenj* ***vsako véliko soboto jutro*** zakuri in potlej posvečuje pri cerkvi („novus ignis de lapide excussus." W. II. 68, §. 81.[4]) Tako tudi po **slovenskih** deželah.

---

[1]) Razun tega kurijo Pokrčani in njih sosedje še posebej (navadni) kres na večer pred 24. junijem, pa ne skačejo čez ogenj; ampak le pôjejo okoli njega, in to sami dečaki („fantje"). Povedal isti l. 1882.

[2]) Za Kozjak (pri Mariboru) potrdil g. Pipuš.

[3]) Streljajo ta dan tudi po drugih krajih slovenskih, če tudi ne povsod od polnoči do šestih zjutraj, kakor v Lešah na Koroškem. (Zapisal K. Pečnik.) Pa i po neslovenskih deželah streljajo zarana in pozneje z ‚možnarji' kakor pri nas. (Prim. „Festkal" aus Böhm. 1864, 139); a zarad prvotnega uzroka takemu ‚ropotu' „Letop." 1885; 182. Novogrški mladeniči stréljajo na Kreti po vstajenju (o polnoči) s samokresi ne samo pred cérkvo, nego nekateri od prevelikega veselja — celó v cérkvi. („Illustr. Welt" 1885; str. 430.)

[4]) W. II. 69 (81) piše, da se je ta cerkveni vuzámski ogenj v 9. veku bil najprej počel na Nemškem in se menda od tam zaplodil dalje.

Za mojih mladih nog so Metličani pošiljali (ter pošiljajo še dandanes na veliko soboto v jutro sine in ‚hčeri‘ ali hlapce in dekle k cerkvi z ‚lončički‘, kozicami in črepi po posvečenega ognja, ki so ga ‚hitale‘ gospodinje potler doma na ogenj v peč, po nekoliko teh „živih vogljenov“ pa pošiljale v istem lončičku tudi kaki drugi dobri sosedi, teti itd., katera ni imela nikogar, da bi ga bila poslala po takega ognja. (Tako biva še dandanes. Zapis. brat Anton.) Kakor ondaj, tako prihaja še zdaj vsako veliko soboto jutro iz daljne vasi Lokvice cérkvenik z veliko (bukovo (surôvo) **gobo**, ki jo zažge na posvečenem ognju, nese potlej zažgano domóv in vrže pri vsaki hiši drobet v peč, a zato dobi po jajce ali dve od vsake hiše. Na Radovici nosi cérkvenik po vaseh tudi gobo in dobiva jajec zato. (Zapisal brat Anton.) V Drašiče nosi pa cérkvenik svečo, v Metliki na posvečenem ognju prižgano, v svetilki v domačo vas. Na tej sveči prižigajo si pri vsaki hiši „luči“ in mečejo v peč, govoreč: „Bog te prekriži i sv. Florijan! *Bog nas ‚vari‘ časnega in večnega ognja na duši in na telési!*“ (Zapisal isti.)

Najnavadnejši je — tudi po drugih krajih **slovénskih** — prvi náčin; še nekod rabi pa 2. način: „z gobo“.

Ta način je v navadi celó v „beli Ljubljani“, kder nosijo posvečeni ogenj stari ‚možakarji‘, pa tudi ‚paglavci‘ z večine v „kresilnih gobah“, po hišah. S tém ognjem treba na veliko nedeljo podkuriti. (Zapis. g. Jos. Kušar.) Jednako ‚na Dolenjskem‘, kder ga dečki po hišah nosijo in prodajajo (Zapis. g. Papež). — Takó se tudi na Kozjaku (pri Mariboru) ogenj „z gobo“ odnese domóv in tam vrže na ognjišče, da se s tem blagoslovi domače ognjišče; posebno ‚dobro‘ pa je, ako se dene na ogenj, pri katerem se baš kuha meso za veliko noč. (Zap. g. Pipuš). — Pri sv. Lenartu na Gorenjskem zakurijo s tem ognjem otroci in mladiči na zelniku, ter se izkušajo, pri kateri hiši bode prej ogenj. Zakuri se s tem ognjem tudi tisti dan: véliko soboto. (Zapis. g. Jos. Kržišnik.)

A vse to se godi zdaj samo po stari navadi, brez znanega prvotnega uzroka, ki se zove „**domačega ognja obnavljanje** (obnovitev) bodi si, da se obnavlja (obnoví) ogenj sè *živim ognjem* (utrtim), ali pa *z ukresanim*; bodi si, da se obnavlja z ognjem (kakor koli iz *posvečenega* ognja) domóv zanesenim in doma *na novo upihanem*, ali pa samo na *stari* ogenj vrženim.

Kresilo s kremenom in gobo vred bilo je živega („božjega ali svetega“) ognja namestilo; zato se je potlej težavno drgnenje polena ob poleno in desko ób desko opustilo. Vendar se držé tega ‚starodavnega‘ načina, kar uže ve mo, **Bolgari** še dandanes o *božiču* t. j. prvotnem nóvem letu. Od tega preselil se je ta običaj v isti ali pa v drugi podobi k poznejšemu novemu letu s prvotnim *božičnim ‚kresom‘* vred. Prim. „Letop.“ 1885; 162 (5. razst.); „Letop.“ 1886; 82 („Novo leto“) in W. II. 64 (76), kder

čitamo, da kresujejo „na severju“ (Skandinavci) še zdaj o *božiču.* Gl. tudi M. Busch, 28 (2. razst.)

Tedaj ne moremo pritegniti Lippertu, ki trdi („Christenth.“ itd. 650), da se je zato, ker obnavljajo Mazurji (Poljaki) v vzhodni Pruski „domači ogenj“ sedaj o Kresu, novo leto nekdaj njim in morda vsem Slovanom začenjalo ob isti (kresni) dobi. Mi smo še zmerom teh misli, da je našim poganskim prednikom (prvotno) **novo** ali „**mlado leto**“ bivalo o **božiču**; ko se po srbski narodni veri *solnce rodi* („radja“), t. j. ko *začenja dan rasti*[1]), in ker zove večina národa srbskega *novo leto* še zdaj „*mali božič*“ [2]) Po naših mislih preselil se je pri Mazurjih prvotni (božični) običaj k *letnemu* (Ivanjskemu) *kresu* šele potem, ko je bil s časom nehal pri vseh **Slovanih** „božični kres“ ter se brez dvojbe uže zdavna zábil ónemu starodavnemu običaju pravi pomen.

Tako ali malo drugače, pa ne več iz prvotnega uzroka, nego odganjajoč *zle duhe* in sovražne *čarovnice* od polja ali njiv, praznovali so naši predniki v poznejši dobi *spomladni praznik* a za njim *velikonočnih* svetkov začetek po stari narodni *božični* **in** *kresni* šegi t. j. grmade zažigajoč, pa tudi z gorečimi plamenicami po polji tekaje ali mahaje itd.

Videli smo, da se godi to še dandanes; a svet ne pameti več pravega ali nikakega uzroka tem običajem oziroma vražam. Da se je sem pa tam uzrok izprevrgel po verskem uplivu, kaže nam priobčeni obicaj **koroških Slovencev**, ki pravijo da iščejo na veliko soboto z ónimi plamenicami po njivah itd. — Kristusa.[3])

Goriški Slovenci. Na Kobaridskem darujejo na *veliko soboto* za (cerkveni) ‚posvečeni ogenj‘ polena razne hiše. Ogenj se zakuri pred cerkvijo, a mora se ukresati. Vsak dečak pa (ker to opravljajo sami dečaki) ‚bistro‘ pazi, katero poleno je njegovo, in ko je ogenj posvečen, pograbi — če le more — za svoje poleno ter teče domóv. S tem ‚svetim ognjem‘ je treba upihati čisto **na novo** ogenj na **domačim ognjišču,** *ker potém bo hiša obvarovana nesrečnega ognja.* Ta ogenj se zanese tudi v daljne vasi — s **kresilno gobo**. [4]) — Tak ogenj pa se lahko tudi **izposojuje**, t. j. óna gospodinja, katera ga je dobila, dá po nekoliko svojega ognja drugim sosedam, *ker tisti dan je ogenj ves posvečen z ónimi posvečenim* (živimi) *oglji.* Nekatere ‚svete tetnice‘ *niti skuhati nečejo, če némajo še svetega ognja‘.* (Zapis. g. A. Gabrščck.)

Štaj. Slovenci pravijo: „Ako na *veliko soboto* samo eden ogljen ónega ognja, ki ga blagoslovijo pri cerkvi ali ‚pod zvoni-

---

[1]) „Letop.“ 1885; 163.

[2]) „Letop.“ 1886; 82.

[3]) Ta *velikonočni* (velikosobotni necerkveni) kres ni znan nì *kranjskim* nì *goriškim* Slovencem. (Po ustnih in pismenih poročilih.)

[4]) Kakor pri Belih Kranjcih (str. 126.), pa tudi na **Bavarskem.** W. II; 69 (81).

kom', prineseš domóv in *vržeš v peč*, ni se treba hiši bati ognja. (Prim. „Črtice" 220).

Kranjski Slovenci (v Motniku) imajo pa to vero, da se mora na *veliko soboto* s posvečenim ognjem peči *kolač* in kuhati velikonočne jedi. Če ogenj na večer ali po noči pred velike nedelje *jutrom* ugasne, — tam so zanikrne gospodinje, in jih bo doletela to leto katera nesreča. (Zapis. g. G. Križnik.)

Čehi pravijo velikonočnemu posvečenemu ognju: *Judeža žgati* („Jidáše páliti"[1]). „B. Kal." 117. Ta izrek nam kaže očito, da se je Čehom uže povse pocerkvenil ‚velikonočni' kres', pa tudi to, da so Čehi nekdaj res v posvečenem ognju sežigali *Judeževo* (slamnato) podobo, kakor jo sežigajo **Nemci** na Bavarskem in v Palatinatu (Pfalz) še dandanes. — Wutke (II., 68) misli, da je značila ta podoba iz prvine morda *zimo* („Winter", ki je Nemcom mošk. spola.)

Źeljno zbira **češko** ljudstvo ogórke in oglje iz „sežganega ‚Judeža' ter zatika oboje (mrtvo) pod streho, *da ne bi treščila vanjo strela*:[2]) („B. Kal." 117). **Čehi** devajo tega oglja tudi v hleve, zato *da bi odvračalo od živine vsako bolezen.* (Ondi po „Ččm".·1853, 483).

Iz tega in ónega (prednjega) uzroka zatikajo tudi **Velikorusi** oglje iz svojih popolnočnih vuzemnic (okolo cerkve kurjenih) samo za „strehe". (Afan. III. 699).

Nekateri **Nemci** (Tirolci, Bavarci i. dr.) posipljejo s takim ogljem polje, *zato da bi dobro rodilo in mu ne naškodil mrčes.* (W. II. 68).

Kranjsko-slovenske: Na *veliko soboto* v jutro, ko se pri nas posvečuje prvič tudi nova „krstna voda", raznašajo domači ljudje (župljani) prepuščene jim posvečene vode v raznih posodah domóv, *da kropé po stari navadi sebe, sôbe, hleve* itd. (Iz Metlike; zapis. brat. Anton).

V Šiški (pri Ljubljani) je taka vera, da je ta voda pred smrtjo potrebna. Takrat poškropé okoli bolnika, misleč, da ne bo mogel hudobec imeti moči do duše bolknikove, in da se bode s tem odgnal. Rabi se tudi pri živini, ki se nova pripelje v hlev ter se poškropi s posvečeno vodo, da bi bila gospodarju v večjo

---

[1]) Nekateri **Čehonemci** zovejo to: „das Judas-Verbrennen." Drugače razlaga to stvar J. Nover; a drugače mi. Čit. tudi naslednjo opazko!

[2]) Tako delajo iz istega uzroka i **Čehonemci** ob saks. meji. („Festkal." 1865; 133—134). — Ob Reni zovejo **Nemci** ta cerkveni kres „Judasfeuer" (Judežev ogenj). Tako poroča (v „D. illustr. Ztg." 1885/86; 190) dr. J. Nover, ki misli, da je ta ‚rdeče-bradec', katerega sežigajo, uprav germanski ‚gromovnik' in ‚spomladno-solnčni bog' Donar. . . . Nam se pa dozdeva, da ta šega ni pogansko-germanska od nekdaj, — zato ne, ker sežigajo ‚Judeža rdečebradca' tudi **Novogrki** celó na Kretskem otoku (v Kandiji), in to na veliko nedeljo popoldne na pokopališču. („Illustr. Welt" 1885; str. 430.)

korist. (Zapis. g. Peterlin). — S to vodo škropi se vsako novo kupljeno živinče ter hlevi pred *božičem, novim letom* in pred sv. 3 kraljev dnem, tako tudi vse hišne sobe in na polju. (Novomeška okolica. Zapis. g. Papež).

Štajerski Slovenci škropé s to vodo polje in vsa poslopja. (Na Kozjaku. Zapis. g. Pipuš). Gl. „Lj. Zvon" t. I. str. 465.

Tako pokropé tudi **Poljaki** po vseh kotih (Linde).

Stari **Čehi** so zlasti z *vélikosobotno* posvečeno vodo kropili zarad zlih duhov. (Štítný; prim. Han. „B. Kal." 117.[1])

Slovenske: Ko na *véliko soboto* pri maši („gloriji") zvonove ‚odvežejo' tedaj mora človek ročno predno odzvoni, hiteti ‚na tekočo vodo' umivat se, *potlej se ga vse leto ne bo prijela kuga.* Motnik na Kranjskem (Gorenjskem). Zapis. g. G. Križnik. — Tudi v Kropi smo se za mojih mladih dni o glorije zvonenju umivali v *potoku*; zakaj to mi pa ni več znano." (Zapisal g. R. Poznik).

Po vsem **Goriškem** je pri **Slovencih** ta vera: „Kedar slišiš na *véliko soboto prvič* zvoniti, umij se hitro, ker s tem umiješ *grehe*." Umivajo se pa tudi na *véliki četrtek* in *véliko soboto* celó v *cerkvi*, ko zvoni „glorijo", da bo koža lepa, posebno *da se je ne primejo tiste neprijetne ‚pik'ce"* (pege). (Zapisal g. A. Gabrščck).

Obe te veri nahajamo na „*véliko soboto*" tudi nekod na **Češkem** (med Čehi in med Nemci), samo da se ondod ne umivajo nìti doma, niti v cerkvi, nego tekajo — zlasti ženske na *tekoče* vode. „Reinsb.-D." 1864, 134; Grohm 46 (295).

Štaj.-slovenska: „Kedar čuješ to soboto prvikrat zvoniti, omij si obraz, *ker potem ne dobiš mrzlice.*" („Črtice" 220.)

Koroško-slovenska: „Kedar sliši človek na veliko soboto, potem ko ‚zvonove odvežejo', prvokrat zvoniti, *mora se valjati*; potlej ga celo leto „črevo (trebuh) ne boli." (Zap. v Lešah K. Pečnik).

Moravski Vlahi tekajo na véliko soboto, kedar se „razvežejo zvonovi" na vrte; dokler zvoni „glorijo", potresajo drevje zato, da bi obrodilo. („Osvěta" 1880. I. str. 457). Prim. *božični* običaj pri Mor. Vlahih v „Letop." 1885; 180[2])

Poleg iste vraže, v isti namen, je tudi na **Češkem** (med **Čehi** in **Čehonemci**) še ta, da zvezujejo ob *óni dobi* vse hišne ključe ter zvoné ž njimi po vrtu, misleč: „doklér se sliši ta glas dotléj obrodi drevje." (Ččm. 1853; 494; „Reinsp.-D." 134—135).

---

[1]) Tudi nemški kmetje prisvajajo nekod „velikonočni" krstni vodi, (ki se posvečuje ondod na *véliko noč*), pri človečjih in živinskih boleznih posebno moč. („Freya" 1886; str. 456.)

[2]) **Čehonemci** (v Češkem lesu, Böhmerwald) obvezujejo pa na *velikonočni ponedeljek vse* sadno drevje s povresli, *zato da bi bolj rodilo,* in zovejo to tako, kakor pri čestitanju (vezanju) za god, „drossle". (J. Rank „Aus d. Böhmerw." Leipzig. 1843, 175).

Nekod pa žvenkečejo češke gospodinje, (čim na ***véliko soboto*** prvič zazvoni) z vsemi hišnimi ključi zato, *da bi pregnale iz hiše . . . vse miši,* ki se ustrašijo tega žvenketanja neki res tako, da pobegnejo brzo potem iz hiše. Grohm. str. 62 (645).

Koroški Slovenci (v Pokrčah delajo na ***véliko soboto*** iz posvečenega ‚oljkinega' pérja in takih šibic „križčeke“ ki jih nosijo na njive, zapiknejo na vsak ogel po jeden tak križček ter polijó s posvečeno vodo, *da varujejo njiv vsake nezgode.* (Povedal g. O. Repič.)

Po **Slovenskem** nosijo dekline (dekleta, dekliči) na ***véliko soboto*** popoldne, — nekod pa tudi stoprav ***drugi dan*** vjutro k blagoslovu („žegnu“) v cérkev polne jerbase različnih jestvin, med katerimi se ne smejo pogrešati nì *jajca* (oziroma „pirhi“, „písanice“ ali štaj. sl. pisanke“), nì *hren*[1]); najimenitnejši je pa *kolač*, med **Belimi Kranjci** in **štaj. Slovenci** . . . res tolik kakor kolo.[2]) *Ktera pride iz cerkve z blagoslovom* („procanjo“ ali jerbasom“) prva domov, *óna se bo prva ‚možila'* (tù = omožila); v Metliki;[3]) — tudi v Podbrežjah na Gorenjskem, (zap. g. Andr. Praprotnik); v Trebnem na Dolenjskem, (zap. g. Papež) in na Kozjaku pri Mariboru. (Zap. g. Pipuš).

Ista vera je i med drugimi **štaj. Slovenci**, izmed katerih se oni, kateri imajo konje, tudi vozijo k blagoslovu, ter pravijo (pri Konjicah): „*Ktero dekle pride poprej domóv,*[4]) ***in gre hitro po vode,*** *tisto se poprej omoži.* (Poved. g. R. Pukl s tem dodatkom, da strelijo, kedar pridejo domóv.) Drugod ne zahtevajo, da bi moralo ***dekle tudi še hitro po vode.*** Prim. „Črtice“ 250.

Tudi na **Goriškem** (v vaseh blizu Tolmina hité dekleta na ***véliko soboto***, kolikor jim je mogoče, z blagoslovom („žegnico“) domóv; *tista, katera prva pride, omoži se še tisto leto.*“ (Zap. g. A. Gabrščček.)

Slovaki: „Katera ženska pride z velikonočnim blagoslovom iz cerkve prva domóv, tista bóde *potlej tudi prva pri* ***žetvi.*** (Sv. Juraj, Burg St. Georg na Ogrskem. Po u. p.). Prim. „Črtice“ 254: (Sv. Jurij na Ščavnici.)

Koroški Slovenci, ki nosijo za veliko noč v soboto k blagoslovu v cerkev tudi polne jerbase jestvin, pravijo: „*Kdor najpoprej domóv pride tisti bo prvi pri delu.*“ (Zapis. v Lešah K. Pečnik).

---

[1]) To velja gledé *jajec* ali *pirhov* in *hrena* tudi za osredje slovensko: belo Ljubljano. (Zapis. g. Jos. Kušar.)

[2]) Kaj značijo *jajca, hren, kolač*, . . . o tem malo pozneje.

[3]) Okoličani Metliški pravijo: „Ktero dekle pride z blagoslovom prvo domóv, *pri tisti hiši bo prvi ječmen zrel.* (Zap. brat Anton); — v Motniku (na Gorenjskem) pa . . .: „*pri tisti hiši bodo poprej opleli.*“ (Zapisal g. G Križnik).

[4]) „Bodi si péšice ali pa v vozu.“ (R. P.)

[S to vero strinja se tudi **kočevska**, ki veli: „*Katera (ženska)* pride z blagoslovom iz cérkve *prva domóv*, *ona* bóde tudi vse *leto prva pri delu.*" Gotnica, Götenitz; po Koslerju Gotenica, Göttenitz." P. u. p.]

Pri **Poljákih** (na Krakovskem) hodi duhovnik na ***véliko soboto*** zvečer ali pa ***véliko nedeljo*** zjutraj v vsako hišo posebe posvečevat velikonočnih zalóg („zapasów") t. j. obilo jestvin; *skrbna gospodinja pa vérno pazi, da dobijo vse gnjati, klobase, vse pecivo itd. po kapljo posvečene vode; kajti ta jim jemlje vsako škodljivost.* (O. Kolb. „Lud" V. 281.)

V **Lužicah** tekajo deklice na ***vuzámsko nedeljo*** vjutro zarana po vode na potoke ter se umivajo ž njo, zato *da bodo lepe in zdrave,* — tudi po krajih, kateri so uže ponemčeni. Tako je poročal l. 1843. Ad. Kuhn („Märk. Sagen", 311), a po njem l. 1860. J. Hanuš v „B. Kal." 124; „Buch f. Alle" (Stuttg. 1885. str. 415) pa naglaša, da se nahaja ta šega zlasti po takih krajih, koder je še kaj „slovanskega življa" med (nemškim) ljudstvom. Zajemati pa mora človek te vode — nekod pred solncem — molčeč; *kajti ako le besedico* izpregovori *(ali če ga kdo pri zajemanju ogovori), voda pri tej besedi vso moč izgubi;* isto tako, *čim petelini prvič zapojó.* — ***Velikonočna*** voda ima tedaj čarovno ali čudotvorno moč, kakor ***božična*** ali 3-***kraljerska***, v kateri se nekod **Hrvati** in **Srbi** kópljejo *pred* solncem („Letop." 1885; 164). Res se kópljejo v ***velikonočni*** vodi (pred solncem) tudi mnogi **Nemci**, *zato da bodo zdravi vse leto.* (V Turingiji jo tudi pijó.) — Tudi konje kópljejo v njej **Nemci** po različnih krajih (s **Čehonemci** vred) pred solncem ali uže o polnoči, *zato da se bodo po tlej konji dobro redili* vse leto, ali pa zato, *da jih ne bodo po letu nadlegovale muhe in drugi mrčesi.* V Braniboru konje s tako vodo pêrejo, *zato da bodo jaki* (močni). V Turingiji jih tudi napájajo ž njo, zato *da se jih ne prime nikaka bolezen.* **Čehonemške** dekle polivajo pa ž njo krave, zato *da bodo dojile obilo.* Prim. tudi; W. II. 69 in 70, (§. 82); dalje „Reinsb.-D Festkal." 1864, 138 in 139; Busch 49.

Na **Češkem** tekajo nekod deklice na ***véliko noč*** pred solncem na tekočo vodo umivat se *zato, da bi bile vse leto živahne* („čerstva") („Květy) 1846., 511; „Ččm. 1853; 494). Po drugih **čeških** krajih je povse taka šega na ***véliki petek***, samo da se pridružujejo deklicam tudi deca in odrasli ljudje, *zato* da bodo vsi skupaj *močni* in *zdravi.* („Světozor" 1886; str. 318.) [1])

Angleške deklice hodijo pa na ***véliko noč*** pred solncem z dvema vrčema po čiste vode, *da bi jo dale blagosloviti.*[2]) Z jed-

[1]) **Čehonemci** se umivajo s tako zajeto vodo zato, *da ne bodo srabljivi* (garjevi) Grohm. 46 (248).

[2]) To je: s cerkvenim blagoslovom pojačati. (Krščanski vpliv). J. N

nim vrčem jo zajemajo navzgor (proti strugi), z jednim pa navzdol („niz vodo"). Pri tem ne smejo izpregovoriti ni besedice, niti odhajaje ozirati se. (Ondi.)

V **češkem** kraljestvu mislijo nekateri, da *opêre veliko-sobotna* kopelj celó *grehe*. („Reinsp.-D." 1864; 134.)

Znana *božična* vraža, da se voda izpreminja v vino. („Letopis" 1885; 172), izprevrgla se je **Mazurjem** (v vzhodni Pruski) in **Vestfalcem** v *velikonočno*, t. j. premaknila se od božiča do vélike noči. (W. II. str. 70).

Med **Slovenci** nismo mogli do zdaj zaslediti uprav takih „velikonočnih vraž."

Pogrešamo na **Slovenskem** tudi te národne vere: da *poskoči solnce* na *véliko nedeljo* (velikonočno ali vuzámsko *nedeljo*) *zjutraj po trikrat od samega veselja* — kakoršna vera je še na **Ruskem**, **Češkem** (med Čehi in Čehonemci), tudi na **Nemškem** (zlasti po severnih, pa i po drugih krajih), tako da hodijo priprosti ljudje pred solncem na hribe, da bi videli to čudo. (Afanasjev III., 70; „Reinsb.-D." 1864, 138; W. II. 69.[1]) Vredno je spomina, da se po mnogih čeških vaseh *umivajo poprej v vodnjakih in potokih*. (Pri Čehonemcih ni te šege „Reinsb.-D." ondi).

Kakor o *božiču*, tako *poskakuje* ali *pleše* pa solnce vzhajajoč tudi o *vuzmu* v različnih krajih na Švabskem, Vestfalskem in Hesovskem; tudi ondod hodi svét na kako goro gledat tega čudeža." (Busch, 48.)

Tedaj zopet selitev od *prvotnega* (božičnega) novega leta — k *poznejšemu* (velikonočnemu).

Francozom *pleše* solnce, kakor smo slišali samo še „o Kresu" (Ivanjskem) — brez dvojbe tudi od samega veselja (kajti od žalosti se ne pleše), — dočim **Srbom** ob isti dobi solnce na nebu tripot od *„straha stane"* (obstoji). Prim. na str. 112.

Štaj. Slovenci (gospodarji) hodijo na *véliko nedeljo* z Rožičkega vrha z družino vred pred solncem samo na ‚trato' in molijo, obrneni ‚proti izhodu'. Pri sv. Jurju (v Slov. goricah) morajo klečati na golih kolenih. *Kdor to stori, tega se mrzlica ne prime.* („Črtice" 253 zdolaj).

Da izhaja ta šega iz poganskih časov, in da je bila iz prvine *božična*, svedoči nam tudi papež Leon I. Véliki, žalujoč v svojem *božičnem* govoru („Serm. VIII. in Natal. Dom.") zarad ónih kristijanov, kateri so se obračali proti solncu ter mu se pri-

[1]) Nekod si pa **Nemci** olajšujejo ta posel, gledeč na dvoru v vehtro (banjo), v kateri se vidi ‚natanko', kako skače v vzhajajočem solncu .... „velikonočno jagnje"; — ali pa gledajo skozi črno svileno ruto v solnce. (W. II. 69). — **Angleži** gledajo v ta namen v kakšen studenec (M. Busch, 48). Najsi radovedni verniki ne vidijo v solncu „velikonočnega jagnjeta", mi pa vidimo tu močni krščanski vpliv, ki je izpodrinil „Babinega janjca'', ‚koji je zimo odnašal, a **leto** prinašal'. (Prim. na str. 109).

klanjali, predno so šli v cerkev, ali pa stoječ na kakem hribu. Ponavlja se ta šega (s poznejšim dodatkom gledé *mrzlice),* pa — o *vuzmu,* iz znanega nam uže uzroka.

Na **Krasu** se „*starši* ljudje" na *véliko noč* umivajo ‚z vodo tistih jajec', ki imajo biti blagoslovljena, in to na tešče, *da bode koža zdrava, lepa* in *gladka* — posebno *brez lišaja;* četudi se morajo, ker je tam malo vode, umivati vsi z isto vodo. (Zapis. g. A. Gabrščok).

Pri **Goriških Slovencih** (na Kobaridskem) moraš na *véliko noč*[1]) in še drugi dan, (po nekod tudi še tretji dan) na tešče pokusiti „žegna" — po stari navadi. Pravijo, da je to ‚potreba', a ne vedó, zakaj. — Daje se tudi živini, da se bolje redí, — le mački ne, *ker otrese sv. Duha* in *blagoslov* („žegen"). Zapisal isti.[2])

Prim. i „**štaj.-slovensko**", zlasti o mački v „Črticah" na 253. in 254. str.

Štaj. Slovenci zavživajo nekod na vuzem osoljena jajca in *hren* [oboje blagoslovljeno] na tešče. („Črtice" 253 — brez uzroka.[3]) Živini dá pa gospodar črnega kruha in hrena, *naj bi jo Bog blagoslovil.* (Ondi 254).

Med **Kranjsk. Slovenci** se po nekih krajih izmed ‚blagoslova' uživa tudi hren na tešče (vjutro po sv. maši), tako i jajce, pa nesoljeno, največ na ‚režnje' po dolgem zrezano; vsak dobi po ‚reženj'. (Rosavnice pri Metliki). — V Metliki se pa juha prej jé in govedina, potém blagoslov. Tako i na Lokovici; drugod po kmetih pa ‚blagoslov' poprej. Uzroka ne znajo. (Zapis. brat Anton).

Uže l. 1885. (175) priobčili smo, da nekod po Dolenjskem dajó živini, kakor božičnega kruha, tako i *velikonočnega* zato, *da se živina bolje redí";* — kokošim pa zato, „*da rajše nesó*"; to dodajemo zdaj. (Prim. „Slov. Glasn." 1862; str. 367). Tako dajó i na Gorenjskem (vsaj v Kranju) o *véliki noči* blagoslovljenega kruha goveji živini. (Zapis. g. L. Žvab, ‚brez uzroka'.)

Na **Krasu** (v Dutovljah, pri Sežani) zdrobi se *„vzámno*[4]) *nedeljo"* malo *blagoslovljenega* kruha in nekoliko *blagoslovljene* oljčevine ter dajo vsej živini." (Isti.)

---

[1]) „Vuzem" tam ni znan. (A. G.)
Ta beseda (ki se izrekuje nekod tudi: vòzem in vüzem), rabi zdaj samo panonskim (ogrskim) in ónim Slovencem, kateri so njim ali pa Hrvatom najbližji sosedi. t j. štaj. Slovencem in ‚Belim Kranjcem', pa tudi Kraševcem. (Glej pri Murku in Cig. p. b.: „Ostern"). Prim. str. 123. Pis.

[2]) Drugo priobčeno nam prazno vero o mački in psu prihranili smo za predel: „Prazne vere o živalih." Pis.

[3]) „Vsa ta vera znana je tudi na Kozjaku (pri Mariboru); uzrok mi pa ni znan." (Zap. g. Pipuš).

[4]) „Vzámni, a, o" = belokr. „vuzámski" (izr. vèzámski); štaj.- in ogr.-slov. „vúzemski" (Murko); „vuzenski" (u = „ü") piše Kuzmič.

V Suhorju in Ajbeljnu (blizu Banjeloke na Kranjsk.) mažejo na vuzámsko nedeljo vjutro živini gobec z „lûkom“ (čebulo), *zato da je ne pikajo kače;* [1]) nekateri dajejo pa živini v ta namen tudi vuzámskega blagoslova (kolača), rekši, *ker kačam blagoslov smrdi.“* (Po ustn. por. l. 1882.)

Poljaki (na Krakovskem) delé zlámani velikonočni „placek“ [2]) rodbenikom in prijateljem, ali pa spravijo skrbno do drugega leta, *zato da bi se občuvali vsake nesreče med letom.* O Kolb. „Lud“ V. 282.

Najvažnejše jestvine so (za našo rabo) **jajca** pa **kolač**.

Kolač méri (po svoji okrogli podobi) na **solnce**, ki so ga naši predniki častili pred krščanstvom, in to, zlasti o *zimskem* in o *letnem* solnčnem kresu, kar uže vemo. [3]) To misel podpkrepljuje i to, da pečejo pri **Srbih** še dandanes kolače tudi še o božiču („kad se **sunce radja**.“)

„Kad polažajnik [4]) u večer (na božić) polazi kući, domaćica mu metne oko (okolo) vrata o lepu povesmu **kolač**, umešen kao „kotur“, itd. „Glasn. srps.“ XXII 126. [5])

V ‚Dubrovniku‘ mesijo pa o *božiču* kolače „kao mjesec“, (kakor mesec t. j. polomesec ali velik rožič), pravijo jim „lûk“, ter jih dajó poslom i. dr. (Vuk. „rječn“ 335 p. b. „lûk“, ki se strinja z našo besedo: „lók“, stsl. „ląkъ“: arcus, Bogen; iris, Regenbogen; prim. srb. hrv. „nebeski lûk“, Regenbogen.)

Take *na pol kolače*, tudi *prestam* podobne. — oboji se zovejo „lûk“ — pečejo pa **Srbi** v Lastvi, t. j. v Kastel-Lastvi (Castel-Lastua) blizu Črne gore v Pastrovićih o *vuzmu* („uskrsu“), a ne o *božiču*, vsakemu človeku v hiši po „lûk“, zapekajo — brez znanega jim uzroka — va-nje pirhov („crvenih jaja“) ter jih pošiljajo po stari navadi tudi iz hiše svojcem („zetima“ [6]). Po ustn. poročilu s tém vred, da pečejo v Lastvi prave (okrogle) kolače samo za „krsno (krstno) ime.“ Prim. Vuk. „rječn“ 306 p. b. „krsno ime“ — „krsni kolači“.

Po krščanski razlagi znamenuje *kolač* . . trnovo krono, — a *hren* ‚pomeni‘ čavle ali žeblje, s kterimi je bil ‚Bog‘ na križ pribit. (Oboje slišal sám za mladih nog v Metliki v domači hiši in med kmeti okoličani). Znana je ta razlaga tudi v Ljubljani

[1]) Tako tudi ‚hrv. Slovenci‘ okoli Skrada in Dóbre. (P. u. p.)

[2]) Opresnik, Fladen, Kuchen (fr. gâteau).

[3]) Prim. Fr. Hub. pri Šum. 101.

[4]) ‚Polaznik‘ itd. („Letop.“ 1885; 179, 4. in 5. razst.

[5]) „Kotur“ = obroč (orbis, circulus), tedaj podoben tudi kolesu. Ondi (str. 122) čitaš pa tudi o drugačnih (neokroglih) *božičnih* „kolačih“, ki so podobni volu s plugom, „košnici“ t. j. čebelnemu panju, ovci, kokoši itd. (Prim. Fr. Hub. „Letop.“ 1880; 273. o „raznih pogačah“.)

[6]) Tu velja to, kar veli Vuk „rječn,“ 208: „U (pri) nas je zet svoj porodici (vsi rodbini) od koje se ko oženio.“

(Zapis. g. Jos. Kušar s tem, da pravijo tam „Krišč“ (= Krist) namesto: „Bog“.) — Na Kozjaku (pri Mariboru) pravijo pa, da *hren* z *jajci* vred .pomenja‘ žolč pri Kr. smrti.“ (Zap. g. Pipuš).

Da uživajo v Turingiji *hren* na *véliki pétek* (in to po 3 kose) to ne izpodbija naših misli, kajti 1. nekatere vraže se rade selijo, kar uže vemo, a pozneje zvemo, da velja to res tudi za *véliki petek* (pa i za *véliki četrtek*, za *véliko soboto* in za *véliko noč* med sabo; 2. hoteli so pobožni, (a praznoverski) kristijani pojačati si to bajilo še bolj z *blagoslovom cerkvenim*, ki mu se prisvaja o tej presveti dobi še mnogo večja moč.

Zato so drugod zauživali (ter zauživajo še zdaj) blagoslova ali „žegna“ sploh, in to na tešče, kakor zdravila — zarad ugodnejšega učinka.

Na **Češkem** (vsaj v Pragi) dobivajo družina še osédobi na véliko nedeljo vjutro ob določeni uri samih, v cerkvi posvečenih jedí. ki jih uživajo tudi gospôda. („Reinsb.-D.“ 1864. 137). „Ni je pa“ — veli - velikonočnice (Ostermal) brez jajec“,[1]) — a pri **Bolgarih** na Ogrskem (v Banatu) je ni — brez *jajec* (*pisanic*) in *„posvečenega hrena.“* („Géza Czirbusz“; 379.[2])

Tako i **Nemke** po Avstriji (tudi še mnoge Dunajčanke po predmestjih) in po Ogrskem nosijo z drugimi jestvinami vred *hrena*[3]) k blagoslovu v cerkev, — pa brez znanega jim uzroka. (Po ustn. por.).

Vredno je znati, da nosijo na Ogrskem (vsaj pri sv. Juraju, Burg St. Georg) o svoji véliki noči tudi . . Židi v svojo cerkev („sinagogo“) *hren* (s ščavjem, t. j. zelenim perjem vred).

Ker se **pisanice** (pisanke ali **pirhi**) niso rabili po starokrščanski šegi (Augusti; „Archaeol.“ II. 239), zato sodim tudi jaz, da izhaja iz poganske dobe ta **slovenska** oziroma **slovanska** (pa tudi **germanska**) šega, da se o vuzmu ali véliki noči **jajca** pišejo ali barvajo, zlasti — rdeče ali „ruměno“, kakor so rekali stari Slovenci, — in to „rumenemu solncu“ na čast. (Prim. 3. op. na 93. strani). Beseda „pirh“ (za „piruh“ ali „pireh“ t. j. pyrьhъ“.[3])

[1]) Naši severni bratje: **Čehoslovani** z vsemi **Rusi** in **Poljaki** vred ne potrebujejo . . . za velikonočnico nikakega *hrena*; — soli (tudi vode) pošiljajo pa Čehoslovani zdaj z drugimi jestvinami vred posvečevat v cérkev (p. u p.) a stari Štítný ne jemlje še v misel ni soli, niti vode. Prim. „B, Kal.“ 123.

[2]) To se strinja povse sè štaj.-slovenskim običajem; kranjski Slovenci ne rabijo posvečene soli. *Hrena* (in *pirhov*) pošiljajo pa k blagoslovu tudi v beli Ljubljani. (Zap. g. Jos. Kušar). Na Dunaju tudi *soli*.

[3]) Prim. č. „pýřeti“: rudeti, roth (schamroth) werden; pyřiti, roth (schamroth) machen: a ***Čehi*** pravijo pirhom: „kraslice“; ***Rusi***: „Krašenaja“ jajca“ t. j. (rdeče pobarvana, kajti rus. je „krasno“: 1. rdeče, 2. lepo; ***Malorusi*** in **Poljaki** pravijo: „pisanki“; (**óni** tudi: „krášanki“): **Hrvati**: „pisanice“; **Srbi**: „crvena“i „šarena jaja“ t. j. rdeča in pisana jajca. Prim. Vuk „rječn“ (55) p. b. *„vaskrs“*.

znači nekaj ,rudečega', (izr. ,rdečega'); beseda „písanica“ ali „písanka znamenuje pa uprav „pisano jajce“, t. j. različno pobarvano; kajti staroslovenska beseda „pisati“ znači sama tudi to, kar „živopisati“, t. j. slikati (pingere, malen). Prim. Mikl. lex: „pisati“ (564) = „pъsati (758). V Rihenberku se pravi „pirhati“: jajca rudeče barvati. [1]) To kaže, da so bili pirhi iz prvine res ,rudeči'. — V gorenji Soški dolini pravijo pa o sadju, kadar dobiva barvo, da „se uže piše“; n. p. „črešnje se uže pišejo“. [2])

Jajce je starim narodom značilo rodovitnost in začetek novega žiljenja, [3]) tedaj bilo tudi posebno znamenje za spomladanski praznik. — Kakor živalska gorkota oživi ali prebudi spočeto, a rekel bi speče življenje v jajcu ter predere belo lupino nad njim, da izide na dan, — tako predere tudi spomladna solnčna gorkota belo zimske odejo nad ,mrtvo' (uprav pa samo spéčo') zemljo ter jo zopet oživi — prebudi iz zimskega mrtvila ali spanja, da zopet obilo rodí. Zato je kazno, da so naši nekrščeni predniki oziroma stari Slovani — za spomladni praznik *pirhe* t. j. rudeča ali (po starem) ,rumena' jajca pripravljali oživljajočemu „rumenemu solncu“ na čast. Pa tudi žolti t. j. po nóvem: rumeni pirhi („lisjaki“), ki so po naših mislih mlajši od ónih, mérili so na „rumeno solnce“. [4]) Umetneje narejene (torej še mlajše) *pisanice* spominjale so pa človeka vrh tega tudi „pisane prirode“ pisanih cvetic itd.) A tako zvano, vsem Slovencem znano „trcljanje“ (štrcljanje, trčljanje, turčanje, turčljanje, turčkanje, štručanje ali „tilčanje“ [5]) in sekanje (pisanic, pirhov [6]) pomenjalo je morda iz prvine, kako je solnce predrlo zemlji trdo skorjo — zimski sren.

---

[1]) „Letop.“ 1880; 168.

[2]) Ondi p. b. „pisati se.“ — Sedanje „písanice“ so pa res po sedanjem pomenu „pisane“ (buntfärbig ali „gestreift“).

[3]) Stari Perzijani so zato (ker znači rodovitnost tudi „obilje“), jajca dajali na dar o novem letu. Menda iz istega (uže zabljenega) razloga ali uzroka darujejo nekateri Slovani o veliki noči (nekdanjem „cerkvenem nóvem letu“) še dandanes deco — pa i mnogi odrasli darujejo se med sabo, ali po novem: menjajo pirhe (pisanice, pisanke) „v znamenje prijateljstva.“ — V letopisu kitajske dežele „King-Tsu“ l. 722 pred Kr. čita se, da so tudi stari Kitajci o spomladanskem enakonočju, pripravljaje se na novi (živi) ogenj“ (tedaj o svojem nóvem letu), uže ondaj pošiljali prijateljem svojim pirhov na dar. („Ueber Land u. Meer“ 1886/87; str. 1428).

[4]) Tudi po vseh nemških deželah nahajaš o vuzmu rudečih in rumenih (žoltih) pirhov; kajti „roth u. gelb“ — „Sonnenfarben.“ W. II. 69 (82).

[5]) **Srbi** pravijo „tući“ se (Vuk. rječn. 55 p. b. „vaskrs“) = usl. „tolči“ ali „tléči“; stsl. „tlěšti (pulsare); č. tlouci“. **Nemci**: „kippen“, Dunajčani pa: „pecken“ (= picken); nekod so Nemci od Slovencev pobrali „turtschen“: turčati, (prim. pri Jan.-Kleinm. p. b. „šterclјati“ izr. štrcljati, belokr.); v Brnu (Brünn) pa od ondotnih Slovanov: „teltschen“ (č. tlouci = č. tukati).

[6]) V Planini sekajo dečki tudi pomoranče, ki jim pa pravijo „pirhi“. (L. M. ,Krajnc' Arhiv II; 315).

Navadna cerkvena razlaga je ta, da znači *jajce* Krista, ki je od smrti vstal (iz groba). Na drobno: „lupina pomeni grob, beljak: ‚rjuhe', v katerih je bil Kr. zavit, rumenjak Kristusa samega." (Zap. g. Schitnik, izr. Žitnik). — Beli Kranjci okoli Metlike velijo na kratko: „jajce pomeni alelujo". Tolmači se pa pirhov postanek še drugače. Gl. Erdmann: „De ovo paschali", 1736; Volbeding. „Thesaurus" I, 260 i. d. (W. II. 69, §. 82.[1])

Druge velikonočne jedi pri nas — razun poprej razloženih — nimajo po naših mislih nikakega posebnega pomena; nego da nas spominjajo sè svojim *obiljem* samo še obilnih *pojedin*, s katerimi so pogani „praznovali" svoje svetke ali praznike.[2])

Da so **Slovenci** po **kranjski dežéli** pred 200 leti še obilneje praznovali nekdanje národne praznike (zlasti pa *božič*, oziroma „tri božiče" in *véliko noč*), poroča nam slavni Valvasor ter jemlje v *vélikonočnem* jedilnem redu v misel i narodni „kolač", ki so ga tudi o svatbah „metali" gostom. (Valv. VII. knj. 382 in 472 i. d. Prim. „Letop." 1877; 282 in 296).

S kolikimi *pojedinami* so poganski **Slovani** praznovali svoje národne svetke, smemo soditi tudi po sedanjih obilih, dà preobilih pojedinah o *véliki noči* pri nekaterih drugih Slovanih, ki se spoznamo ž njimi skoro. Poprej naj pa vpletemo kako slovensko vražo!

Slovenci. Nekateri *jajčne lupine ali luščine* sežigajo v pêči (pri Ljubljani in po okolici Novomeški). (Zapis. g. Peterlin in g. Papež). Nekateri pa potresajo take *lupine* o *véliki noči* okrog hiš ali poslopja, „*zato da ne morejo strupene živali*", zlasti kače *blizo* ali *preblizo*. V Polju (Mariafeld) na Gorenjskem, v Laščah in Dobrepoljah na Dolenjskem.[3]) V isti namen trosijo nekateri štaj. Slovenci okoli hiše z *jajčevimi luščinami* vred tudi *hren*[4]) in druge ostanke. („Črtice" 153.) Na Kozjaku (pri Marib.) nesó se jajčne luščine na pšenično setev, ali se pa dadó ‚kokošem' v obroč na okrožnik, *da kokoši bolje nesó.* Tisto se godi tudi z belokrušnimi drobtinami, *da pšenica bolje stori.* (Zap. g. Pipuš.) Kosti (po-

---

[1]) Najmanj nam pa ugaja nova razlaga Lippertova („Christenthum itd. 92): „Eine einfache Wirthschaft kann um diese Zeit ausser den Eiern nicht viel besonderes liefern, es muss also dieser Proviantgegenstand hoch in Ehren gehalten werden." itd.

[2]) Prim. v „Letop." 1879; 77 papeža Gregorija Vélikega modri pouk (l. 591), kako treba ravnati s preverjenimi malikovavci, če so praznovali svoje praznike poprej s *pojedinami.*

[3]) V Zagorici ali v Zagoricah (pri Dobrépoljah) devajo pa pirhove lupine ‚v okna' (Uzrok jim neznan. Po ustn. por.) Nekateri Dolenjci potresajo blagoslovljene jajčne lupine po njivah, misleč, *da prebeže potlej vse kače ž njih.* („Sl. Glasn." 1862; str. 367).

[4]) V Motniku potresajo v isti namen okoli poslopij same *jajčne lupine* in *hrenove* ostržke. (Zapis. g. G. Križnik).

svečenega mesa) vtikakjo ondi za streho, *zato da strela ne udari v hišo.* (Prim. „Črtice“ 253 in malo dalje 1. opazko).

Iz istega uzroka zatičejo **kranjski Slovenci** take *kosti* pod streho; (nekateri Dolenjci pod streho doma in v zidanicah, *da ne trešči* vanje, ali pa zato, da jih devajo na ogenj ob hudi uri („Slov. Glasn.“ 1862; str. 367).

Goriški Slovenci (v Kanalu) vtikajo jih v isti namen celo od zunaj v hišno steno (P. u. p.).

Beli Kranjci (v Metliki in po vaséh) devajo take *kosti* najprej pod streho, potém pa na ogenj; ‚ožgane‘ stolčejo v prah ali (ker je mozga v kosti), v mazilo, in s tem mažejo, kogar kosti bolijo.“ (Zapisal brat Anton).

„V Motniku jih podorjejo o setvi prosa, zakaj, nisem mogel zvedeti.“ (G. Křižnik).

Taka *kost* se pa na Svržakih (pri Metliki) *ne sme rezati z nožem, drugače cvilijo svinje v svinjaku*; ako bi kdo tako kost prevrtal, — *prevrtal bi tisto kost i svinji.* — „Blagoslova (drobtin) ne smeš dati živadi, nì „kosti“ psu, *ker bi bil greh.*“ (Zapis. brat Anton.[1])

Iste vére je tudi ljudstvo okoli Ljubljane, da bi bilo namreč pregrešno *kosti* metati psom, ker so posvečene; zato se sežigajo z jajčnimi lupinami vred. (Zap. g. Petrlin.)

Kdor pokusi „devet žegnov“ iz „devetih hiš“, *bode posebno srečen.* To posebno otroci delajo. (Livek pri Kobaridu in Vrsno. Zapis. g. A. Gabrščček). Nekod pa pravijo: *Kdor* devet pisank pokusi, *je vedno srečen.* (Sv. Jurij v Slov. goricah. „Črtice“ 254). *Kdor na **véliko noč** bos hodi, tega kača pikne.* (Rož na Kor. Zapis. K. Pečnik). *Kdor pa **pred véliko nočjo** bos hodi, tega kača ne bode pičila.* (Celjska okolica. „Črtice“ 254).

Hrvatski Slovenci (okoli Skrada) devajo na ***véliko soboto*** k blagoslovu tudi „bršlina“, a kedar se prinese domóv, vtičejo ga po vejico nad vsaka vrata (hišna in pri hlevih) ter dajó tudi „blagu“, vsakemu živinčetu po 2 do 3 „liste“, *zato da je blago blagoslovljeno in srečno.* (Po ustn. p.).

Kranjsko-slovenska (dolenjska) vraža: „*Če vrže kdo o **véliki noči** blagaslovljene jajčne lupine v žabjo lužo, ukroti žabe, da se ne oglasi nobena več.* To si pa malo kdo upa, ker tacemu ne dadé odveze pri spovedi“. („L. Podgoriški [Gorenjec]: „Glasn.“ 1862 str. 367). Ta domača vraža nam razjasnjuje **staročeško** velikonočno, ki jo je zapisal stari Štítný takó: „. . . kostmi beránka svaceného čarují žábam“ (*s kostmi posvečenega jagnjeta čarajo žabam).* Prim. „B. Kal.“ 123.

---

[1]) Tudi štaj. **Slovenci** (na Kozjaku) pravijo, da se take kosti ‚ne smejo datu psu‘; a gledé drobtin sta si belo-kranjska in štajerska ‚vera‘ — navskriž. (Prim. str. 137.; 5. razst.). Katera je prava?

Tako se i ta **štaj. slovenska**: — „nekaj *blagoslovljenega* kruha na ***véliko noč*** zjutraj vržejo tudi v studenec" („Črtice" 254) — strinja do malega s **češko** (božično), razglašeno uže v „Letop." 1885; 1771 z uzrokom vred, ki ga pogrešamo pri slovenski vraži, namreč, zato: *da vodnjak (tu studenec) ne usahne to leto* t. j. v poganskem ali pa staro-praznoverskem jeziku: da ne bodo mogli niti njemu naškoditi bési (zli dubi) ali pa čarovnice. Prim. ondi na str. 176. ter pomni, da **češka** vraža v ta namen ne potrebuje še cerkvenega *blagoslova* kruhu in soli.

Pri **Hrvatih** (na Hrvatskem) mora na ***vuzámsko nedeljo***, kedar jedó vuzámsko „posvećenje" (posvečene jedí), svinjar snesti jedno pisanico, *zato da ne bodo svinje bolne.* (Starè 121). — V Slavoniji spravljajo pa vuzámskega „posvećenja" drobtine in kadé ž njimi živino, *zato da molzejo krave obilo, ter se odvrnejo od njih vse nezgode* („nepogode"). Ilič 123.

Rusi snedó o ***velikonočnih*** praznikih zlasti mnogo pirhov,[1]) ki jih posebno čislajo ter se ž njimi tudi darujejo,[2]) kder koli se srečajo, poljubivši in pozdravši se po „pravoslavni" (staroverski) velikonočni šegi.[3]) Celo ruski cesar in cesarica darujeta ruske velikaše s „pirhi" (rdečimi) in „belimi jajci", pa ne . . s kurjimi, nego s prekrasnimi in predragimi umetnimi, ki imajo namesto beljaka in rumenjaka v sebi različnih dragotin in zlatakov. („Freya" 1866; str, 456). Tudi slaščičarji **ruski** (kakor Dunajski) delajo umetne pirhe — za prodaj, pa to — niso . . . nikake vraže.

Vraža je pa, da na **Ruskem** pri požaru nosijo velikonočno jajce okolo goreče hiše, *da se ne bi ogenj razprostranil*, ali pa táko jajce mečejo v ogenj (posebno po streli) upajoč, da ga pogasi jajce. Tudi se umivajo z óno vodo, v kateri so se kuhali pirhi, *ker mislijo, da bodo potlej lepi, srečni in zdravi.* (Prim. Afan. I. 538.)

Poljaki praznujejo povsod — tudi v Galiciji — uprav ***véliko noč*** z velikimi pojedinami, tako da se (zlasti pri graščakih in drugih bogatinih) dolga miza šibi pod celimi kupi različnih belih hlebov, ogromnih „báb" (šarteljnov), „plackov," pisank, kuretine, svinjine, teletine, raznih klobas in še mnogo drugih izvrstnih jedil in slaščic, med katerimi vidiš tudi „posvečene soli". Prelepemu „velikonočnemu jagnjetu iz surôvega masla" pridružila se je pa tudi jako nališpana in v slast pripravljena . . . „svinjska glava", ali pa (v Galiciji) pečen, s cveticami ovenčan prašiček. Oba nas spominjata nekdanje poganske šege, (a božične), ki smo jo imeli

---

[1]) Ruske kmetice nosijo o veliki noči polne lonce jajec v cérkev k blagoslovu. („Světozor" 1886; str. 316—318 s podobami „slovanskih pisanic (med katerimi pa pogrešamo belokranjskih i. dr.)

[2]) Prim. na 136. str. 3. op.

[3]) Tudi na pirhe (rudeča jajca) pisevajo ta pozdrav: „ХРИСТОСЪ ВОСКРЕСЪ (čitaj: Hristos voskres) t. j. Kristus je (od smrti) vstal.

uže v mislih, govoreč o **srbski** in **hrvatski** „pečenici“ itd. „Letop.“ 1886; **64**.

Od velike noči zjutraj po tri dni zaporéd vzprejemajo goste, ki hodijo od hiše do hiše k prijateljem in znancem, tudi k celó neznanim ljudem, na take pojedine („święcone“). Vse mrzle jedi so posvečene s premnogimi „pisankami“ vred,[1]) ki jih „menjajo v znamenje prijateljstva.“ Gospodar in gospodinja zaužijeta na véliko noč uže zgodaj z otroci in rodbeniki nekoliko (rdečih) pirhov, *želeč si pri tem vsega dobra.* Tako snesta po navadi tudi z gosti pri vsaki pojedini po jajce ter *želita gostom, a gosti njima sreče* itd. (P. u. p.[2])

Poljski kmeti (okoli Krakova) zakápajo posvečenega mesa kosti v polje, *zato da jim ne bi tega kvarili krti.* (Kolb. „Ljud“ V. 283). — Na véliko noč treba paziti, *da kure ne zobljejo blagoslova* („święconego“); ni jim lučati njegovih drobtin ali okruškov („okruch“), *drugače bodo péle a jajec ne bodo imele* — nesle („bo będą piały, a jaj nie będą miały—niosły“). Ondi, 282.

Do malega takó in s takimi pojedinami po tri dni zapored praznujejo *velikonoč* v Galiciji in Bukovini tudi **Rusini** in **Romani**, dà celó **Nemci** (po Galiciji) udali so se uže tej slovanski šegi „s 3-dnevno pojedino“.

Rusini mečejo jajčje lupine v vodo *ter prerokujejo po njih tako, kakor drugod po plavajočih vencih.* „B. Kal.“ 123.

Tudi pri **Čehih** se o **véliki noči** mnogo več sne nego pri nas, zlasti mnogo več pirhov, s katerimi darujejo i deco.[3]) Po mnogih čeških vaseh morajo dekliči po stari šegi s pirhi darovati dečáke, — a žene svoje može s posebnimi kolači ali poviticami (ki jim pravijo „mazanci“ ali pomazanci“, „svitky“ ali „nádívky“). Uže v soboto jutro (ko Judeža „palijo“), jedó še pred zajutrkom tudi tako zvane Judeže („Jidáše“ ali „Jidášky“) t. j. Judeževe testene podobe, z medom namazane. Prim. „B. Kal.“ 111. (Tudi na **Moravskem**. P. u. p.)

---

[1]) Bogatinom hodi duhovnik (naprošen) na dom posvečevat, ubožnejši ljudje nosijo pa polne jerbase pred cerkev, kder jih posvečuje duhovnik, zato ker v cerkvi ni prostora za toliko množico ljudi, ki prihajajo v tá namen ter čakajo blagoslova klečeč okoli cerkve.

[2]) Mnogi priprosti **Novogrki** (v Atenah), staroverci, ki praznujejo vstajenje po starem o polnoči, začénjajo pirhe (v cerkev sabo prinesene) mahom po završetku zauživati na cesti; nekateri pa še v cerkvi. („Ueber Land und Meer“ 1883, str. 498.) Praznoverskega uzroka ni težko uganiti, dasi ga ni priobčil navedeni list.

[3]) Deca hodijo (tudi na **Moravskem**) po stari navadi prosit pirhov po hišah. Ljudje jih pa jako radi darujejo; dà celó zamera bi bila, ako ne bi prišla deca po nje v kako ‚prijateljsko‘ hišo. (Mikulov, Nikolsburg, na Moravskem. Po ustn. por.) Da se deca *vesele* lepih rdečih jajec, to vem, da ni prvotni uzrok temu darovanju. Prim. na 136. str. 3. op.

Najsi pa daje obedu nekod tudi „velikonočno jagnje“ krščanski značaj, vendar nahajamo tudi še poganskega sleda pri njem. Velikonočnega jagnjeta ostanke in posvečenih jajec lupine zakópljejo po obedu pod drevje na vrtu, *zato da bi obilo rodilo;* — nekoliko jih pa vržejo v vodnjak, *zato da ne usáhne.* Deklice devajo k jajčjim lupinam tudi velikonočnega kolača („mazanca“) ter stresajo drevesa, govoreč:

„Pověz[1]) ty mi, hruško,
Kde můj milý dnes je.“
ali pa:
Pověz ty mně, bez[2])
Kde můj milý dnes.“

(„Festkal.“ 1864; 138).

Po nekaterih krajih dajó **Čehi** kuretini („drůbeži“) in živini („dobytku“) na véliko noč malo posvečenega ‚vina‘ in kósec „mazanca“ (jajčnika), po sedanji vraži zato, *da bi bila hiši privržljiva* in dajala obilo koristi. (Ččm. 1856; III. 67).

Češki mladeniči in dekleta dirjajo („spěchávají“) na *‚véliko nedeljo‘*, kar morejo, od „vélike maše“, *zato da* bi bili vse *leto živahni* („čerstvi“) in hitri („čiperni“). Ččm. 1855; 332.

Moravsko-vlaška gospodinja speče na *véliko soboto* jagnje iz testa, a va-nj zapeče klobaso. V *nedeljo* se pri véliki maši jagnje blagoslovi („posvěti“), in pri obedu ga gospodar podeli vsem domačim. Kravajec („paníček“) t. j. odrezek iž njega pa spravi; *kajti ž njim se odpirajo zakladi pod zemljo.* (Na drobno popisal F. Bartoš; „Osvěta“ 1880. I; 456).

Pri **Slovakih** pošiljajo k blagoslovu v cerkev na ***véliko-nočno nedeljo*** „rano“ s „kolački“ in „črnim“ (prekajenim) mesom vred tudi olupljenih jajec in soli (brez hrena). Najprej jedó nekateri še na tešče sama posvečena jajca, s posvečeno soljo osoljena (po stari navadi). Posvečenega mesa *kosti* devajo v hlev, *zato da ne morejo živini nahuditi čarovnice.* (Sv. Juraj. „Burg St. Georg“, na Ogrskem. Po ustn. poročilu).

Nemci pravijo, da léže pirhe ali „velikonočna jajca“ — čujte čujte — z a j e c; zato mu pravijo: „velikonočni zajec“ (Osterhase). Roditelji skrivajo (sóseb uže na *véliki četrtek*) ta „zajčja jajca“ deci po vrtih in po sobah, da si jih deca iščejo, dokler jih ne najdejo. Učenjaki nemški razlagajo to „nemško véro“ tako, da znači z jajcem vred rodovitnost i zajec, ki je bil v poganski dobi posvečen spomladni boginji grmanski „Ostari.“ W. II; 69. Ponujajo nekateri starejši pisci Nemcem tudi Huldo, Holdo ali Harko s čredo zajcev za to opravilo; pa novi pisatelji nemški priljubili so si najbolj „Ostaro“ in njenega jedinega zajca, ki léže in iz-

[1]) Povedi (povej).
[2]) bèzeg.

léže po njihovih mislih vsako leto sám **vsa** velikonočna jajca vsem nemškim otrokom. (Po različnih tiskanih virih do l. 1886.)

Povedati mi je po pravici, da nisem mogel zajca, ki léže jajca, dozdaj zaslediti pri nijednem čisto **slovanskem** plemenu.

Tudi **Nemcem** so ‚velikonočna jajca' čudotvorna z *lupinami* in celó *z vodo* vred, v kateri so se kuhala. (W. II. 69).

Posvečenih jajec luščine, napolnjene s posvečeno vodo, odvračajo nevihto („Unwetter") od polja. („D. illustr. Ztg." Berlin 1885/86; str. 190.) Posvečenega velikonočnega kruha dajó živini tudi še nekateri **Nemci** po Dunajskih predmestjih in okoli Dunajskega mesta. Prim. božično: „Letop." 1885; 177.

Ohranile so se pogansko-slovanske „pisanice", tudi pri **Srbih-Lužičanih**, kateri govoré še slovanski in živé jako blizu Berolina v gojzdu ob „Sprovi" t. j. Sprevi (Spreewald) pri Mužakovu (Muskau) i. d. Vredno je znati, da pišejo njihove deklice (pa tudi dečáki) pisanice, dasi jim se je ime s časom potujčilo pod silnim nemškim vplivom ter izvrglo na „jastrovne jajka" — vendar še dandanes po starem (povse drugače nego Nemci), in to malo da ne tako, kot naše „Bele Kranjice" okoli Metlike.[1])

Kako *prerokuje* **slovensko** ljudstvo po *velikonočnem vremenu,* nismo mogli zvedeti dozdaj; tega pogrešamo tudi v „Črticah".

Češka „Pragnostyka sedlska" (kmetsko prerokovanje) l. 1704 veli:

> ,,Na velikou noc bude li málo pršeti,[2])
> Ne mnoho píce pro sucho budem míti;
> Pak li ten den jasno míti bude,
> Máslo, vomastek lacino[3]) přijde".

Poljska: „Jak jest na święta ładnie *(lepo)*, to jest cała wiosna *(spomlad)* ładna. (Pri Kolomeji. P. u. p.)

Nemška: „Wenn es am ersten Feiertag regnet, wird das ganze Jahr das Land (dežela) nicht satt" (W. I.; 18); v II. izd., na 70. str. pa čitamo popravljeno tako: „Wenn es am ersten Ostertage regnet, so wird das ganze Jahr die Erde nicht satt", t. j. če na *veliko noč* deži, vse leto zemlja sita ni.

Velikonočni ponedeljek (s torkom in tepežnim dnevom).

Kakor Germani tako so praznovali mladoletni ali spomladni praznik tudi **Slovani**, ne samo s *pojédinami*, nego i z raznimi *ve-*

[1]) Z raztopljenim voskom na suróva jajca. Poglavitna barva v kateri jih potlej kuhajo Lužičanke, je **rdeča**, rabi jim pa tudi žolta, modra itd. Podroben popis z ličnimi (narisanimi) uzorci vred priobčila je „D. illustr. Ztg." 1884/85 II. zv., str. 179 in 171.

[2]) Češki: „málo pršeti" = nsl. „pršéti; kajti č. „pršeti" = nsl. dežíti."

[3]) Lacino (lacině) = cenó (‚zlahko').

selicami; potém ko so se bili prevérili (pokristijanili), posvečevali so, kakor kaže, prvi velikonočni praznik tako, da so začénjali svoje poprejšnje poganske ali národne slavnosti praznovati stoprav na drugi velikonočni praznik t. j. ***vélikonočni ponedeljek.***

Posebno imenitno se nam zdi pri **Slovencih** med Belimi Kranjci „kolo", ki ga ,igrajo' (plešejo) o sédobi do malega same (male) deklice v Metliki . . v zadnji dobi samo na ***vuzámski*** ponedeljek[1]) ,popoldan', (če je pa grdo vreme, prvo nedeljo potém) zunaj mesta pod milim nebom na tako zvanem „pungrtu", (travniku blizu sv. Martina cérkvice), ter popevajo igraje (plešóč) na vès glas staro, do malega slovensko pesem.[2])

Dasi ta (sedanja) pesem z drugima slovenskima pesmama (po plesu pri igrah „rešetca" imenovanih) nima ničesar bajeslovnega ali praznoverskega v sebi[3]), ples „kolo" spominja nas pa vendar predkrščanskega plesanja okolo *kresa* — blagodelnemu (oživljajočemu) solncu na čast.

Tega si ne misli zdaj, to se zna, — več živa duša.

Dokler se je nekdaj pod večer dekliško ,kolo' vrtelo po véliki cesti celó v mesto nazaj preskakovali so se odrasli mladeniči po cesti, a drugi nosili takozvani „turn" ali zvonik[4]) s travnika tudi celó v mesto, a „kolo" se je igralo po mestu do „Zdrave Marije." [5])

Sem spada tudi tako zvani „kurji boj" t. j. jakovanje dveh dečkov", ki sedita jašóč[6]) vsak svojemu nosaču za vratom ter se ,kavsata' (borita) kakor kakšna kokota ali petelina.[7]) Kateri katerega zmore, oni dobi kot zmagovalec od gledalcev kakšen novec na dar. Pa i „kurji boj" je nehal uže pred kakimi 20 leti.

---

[1]) Za mojih mladih let igrale so še „kolo" ,same (velike) dekliči' in mlade žene brez dece tudi na ***vuzámsko nedeljo*** „popoldan po večernicah".

[2] Samo začetek je bolj hrvatski (čakavski) nego slovenski. Začénja se pa tako:

> „**Igraj** kolce, ne postavaj!
> Nisam **došal** kola igrat;
> Neg' sam **došal divojk** 'zbirat." itd.

[3]) Zato kanim vse tri, po bratovi ljubavi (l. 1887.) zapisane pesmi, razglasiti in razložiti posébe. — Pis.

[4]) ,Zidan' ali sestavljen je bil ta „turn" iz samih odraslih mladeničev. Po 6, po 8 ustopilo se jih je v vrsto, njim na ramena vzdignili so toliko drugih, ki so stali na dolenjih po koncu, držeč se za roke.

[5]) ,Turn' so lani še nosili, a letos (1887) ne več. Preskakujejo se zdaj samo še zunaj na plesišču. Ondi se zvrši zdaj tudi dekliško „kolo", ki gleda še zmerom, da zajáme (dobi v sredino) na naglem ,gospode' gledalce, a ti se morajo potlej odkupiti vsak s kakim novcem . . . (Zapis. brat Anton).

[6]) ,Kobaráški' (cavalleresco) rekel bi Bolčan Gl. „Letop." 1882/3, 207 in 348.

[7]) Staroslovenski, pa tudi novoslovenski zval se je še za Trubarja sedanji belokr. ,kokot' tudi „kur"; od tod „kura" = kokoš (belokr. staj. slov. i. t. d.).

Znamenito je, da se je ohranila močno taka šega tudi v Galiciji med **Rusini**, ki jo ovršávajo po obilnem obedu plešóč in pojóč stare poganske pesmi o Dédu („Did") in „Ladi" nekod na *vuzámsko* nedeljo, nekod pa vuzámski *ponedeljek* pred cerkvo ter ji pravijo „Hahulki", „Hahilki" ali „Hajlki". Tudi pri njih plešejo (ovenčane in s pisanimi traki opletene) deklice „kolo", a moški nosijo okoli cérkve visok stolp ali zvonik [1]), ter skušajo nekod tudi poskákati v vrteče se „dekliško kolo". Nekateri se pa tudi jakujejo ali močujejo na različen način. („B. Kal." 128—129 in Szujski 41). Zmisli se Metliškega „kurjega boja".

Tudi to je ostalo **Rusinom** iz poganske dobe: da se zabavljajo in pri tej zabavi i jakujejo na „grobju". Znano je, da so se kakor drugi poganski narodi, tako tudi Slovani o svojih mrtvaških svetkih („triznah") na grobju ne samo veselili, nego i gostili.[2]) Dokazal je pa Rakoviecki v svoji knjigi („Pravda ruskaja", ,Varš. 1820—22) i to, da so se pri „triznah" ali „triznih" opravljali tudi junaški obredi t. j. bojne igre. [3])

Tudi po več drugih **slovenskih** in **neslovenskih** krajih bivajo ali so poprej bivale na *vélikonočni ponedeljek* popoldne) različne národne veselice, ali igre, ki nas pa ne spominjajo tako „predkrščanske" dobe, kakor popisani **slovensko-rusinski** običaj.

Za Kropo na Gorenjskem nam potrjuje to g. R. Poznik pisoč: „Velikonočni ponedeljek popoldne je za mojih mladih dni vsa Kropa, posebno pa mladina izletela za „dovjo (dolgo) njivo", kjer smo se igrali iger raznih vrst."

A jaz sem med l. 1844. in 1851. sam večkrat videl v beli Ljubljani, kako so Ljubljanski dečki zbrani v jami (pri sv. Kristofu tik pokopališča) istega dne popoldne metali vsako leto pomoranče proti njenem robu, da so se talikale v jamo, a paglovci so se rovali za-nje, — češ v spomin na Turke, ki so se bili „neki" priplazili „nekdaj" uprav na „vélíkonočni ponedeljek" pod zemljo do tam (!) — Toda take ali malo drugačne igre z *jajci* ali *pirhi* n. pr. pri **Čehih,**[4]) **Srbih-Lužičanih**[5]) in drugih narodih, (ki *talikajo* jajca ali pirhe ob isti dobi s kakega višjega kraja navzdol[6]),

---

[1]) Tudi ta je kakor popisani Metliški „turn" ,zidan' ali sestavljen iz samih moških, a podoben ,piramidi', t. j. vrsta od vrste na višek ožja, tako da stoji na vrhuncu en sam mož.

[2]) Stsl. beseda „trizna" ali „trizno" (tudi „tryzna, -o") znači uprav „boj" (certamen) ali „jakovanje" (lucta, Ringkampf) . . . Prim. Mikl. lex 1000 in Krek „Einl." 2. izd. („Lj. Zvon" 1887; str. 376).

[3]) **Ruski** kmetje hodijo pa o véliki noči obedovat na grobje svojih pokojnikov. Namesto prta prinesó belega cvetja in potrosijo ž njim pojedíne gomile. (Po „Petersb. illustr. Ztg." 1886. priobčil s podobo „Interessant. Bl." Wien 1886, Nr. 19; str. 4 in 5).

[4]) „Festkal." 1864; 164.

[5]) „D. ill. Ztg." 1884/5 II, zv. str. 171.

[6]) Načini in pogoji so različni, a ne spadajo sèm.

pričajo nam, da so se tako iz prva z *jajci* talikali tudi Liubljančani iz staršega, a pozabljenega uzroka. Da so se v Ljubljani s časom izpremenili „pirhi“ . . . v „pomoranče“, to ni nič čudnega; saj nekod tudi uže sekajo pomoranče namesto pirhov (136; 6). Odkar so pa v Ljubljani razprostrli v zadnji dobi pokopališče ter zasuli ‚jamo‘, nehala je tudi ‚igra s pomorančami‘ — na veke.

Omenjenemu **slovensko-rusinskemu** národnemu običaju smemo v glavnem primerjati tudi **srbsko** „družičalo“ ali „pobušeni ponedeljnik“ t. j. drugi ponedeljek po vuzmu. Dopoldne obavljajo (na ‚groblju‘) žalostni, popoldne pa veseli del (pod milim nebom). Prim. Vuk „rječn“ 142.

Kakor se po **Slovenskem** sèm pa tam še zdaj tudi pojedíni odrasli ljudje (med sabo) ‚*tepežkajo*‘ ali otepavajo s „tepežko“ (ali pa s kako drugo stvarjo) na „*nedolžnih otročičev*“ ali „*tepežni dan*“ t. j. tretji dan po božiču,[1]) — tako se godi po nekaterih drugih deželah na *vuzámsko nedeljo*, po nekaterih pa v *ponedeljek* in *torek* po véliki noči ‚na debelo‘.

Najpridnejše so menda **nemške** dékle, ki izganjajo n. pr. v Novem trgu (Neumark na Pruskem) uže na *vuzamsko nedeljo* vjutro hlapce iz postelje — v cérkev in jih tepežkajo z *brezovimi* šibami; malim tepežkam („Peitschen“) iz obeljenih šib pa pravijo tam „Schmeckostern“. Za to „postrežnost“ dobivajo od dekel — pirhov. Drugi dan pa vračajo hlapci deklam, ki se morejo reševati tudi s pirhi. (Dr. J. Nover: „D. ilsustr. Ztg.“ 1885/86, str. 190). Malone tako tepežkajo se nemške dekle in hlapci ob isti dobi tudi na Vojtovskem, Voigtland (W. II. 70).

V **Šleziji** tepežkajo pa (nemški) hlapci dekle na *vuzámski ponedeljek*, in to s tepežkami iz devetih *vrbovih* šib spletenimi, ki jih zovejo po domače tudi „Schmagoster“. K. Weinhold: Kuhn „Zeitsch. für vrgl. Sprach.“ I. (1852); 255 — Dva nemška učenjaka izvajata to besedo iz slovanščine, in to slavni Grimm („D. Myth.“ 557) iz poljsk. „smić“ (abschwemmen), isti Weinhold pa iz poljsk. „smagać“ (peitschen, stäupen), rekši, da se óno polivanje z vodo‘, na katero je méril Grimm, v gorenji Šleziji zove „dyngus.“

Svojo misel o tem ‚izvajanju‘ priobčimo malo pozneje.

Na **Češkem** začenjajo tepežkati („mrskati“) *vélikonočni ponedeljek*. Tepežki pravijo najrajši „pomlázka“ [2]) tako se pa

[1]) Največ ‚tepežkajo‘ pa zdaj pri nas deca odrasle. — Iz podstave ‚tepež‘, postala je „*tepežka*“ (na sluh „tepeška), iz te podstave pa glagol: „tepežkati“ (na sluh: tepeškati) = kor.-slovenski: „šapati“, po Murku: „aufkindeln.“ Malo kesneje zvemo, kako pravijo temu Nemci drugod, in kako še zovejo *tepežko* (ali namestnico njeno) in *tepežni dan* drugi **Slovenci**, pa tudi o **njihovem** *tepežkanju* itd. še nekoliko.

[2]) V knjigi čitaš zdaj „pomlázka“ zdaj „pomláska“. **Čehonemci** jo zovejo z drugimi omenjenimi Nemci vred: „derSchmeckostern“, pa i „Schmeckuster“, „Schmückoster“ in „Osterschmück“; tudi „Eierpeitsche“; schmeckostern gehen (v narečju: ‚schmeckuster gih'n“) znači pa: tepežkati, uprav: „tepežkat iti

zove tudi dar (rešilo), ki se dobi za tepežkanje. S takimi tepežkami spletenimi iz 3. 4, .pa tudi iz 8 lepih surôvih *vrbovih* šib tekajo na kmetih češki dečki, dečaki in mladi možje nekod uže pred solncem, nekod pred rano mašo, ali po njej, drugod pa še-le popoldne po službi božji. Po vaseh in malih mestih morajo namreč v vsaki hiši deklice dečkom, — dekliči dečákom, dékle hlapcem, a gospodinje mladim (oženjenim) možem za tepežkanje podariti po 1, 3, . . . 7, dà po 14 pirhov ali jajec, oziroma toliko, kolikorkrat se kateri katere dotakne s svojo tepežko.[1]) („Festkal.“ 1864; 163—164).

Pri tem tepežkanju popevajo šaljivo češko pesmico (s katero prosijo pirhov ali vsaj belih jajec), in zvijajo ter premičejo z roko svoj zeleni prótek („zelený proutek“), kakor se zove v pesmici „pomlázka“, ki jo **Čehi** po severnih krajih ovijajo s pisanimi traki in spomladnimi cvetlicami. (Ondi 166).

Drugi dan (*vélikonočni torek*) vračajo pa (udarce s tepežko) nekod i češke deklice, dékle in žene — dečkom, dečákom in možem, ki se morajo rešávati s poprnjakom in malim kruhom t. j. „marcipanom“. (Ondi 165—167).

Čehi velé: *Kdor koga udari s tepežko, ta mu daje srečo.* Zato nekateri celó prosijo: „dej mi štěstí“ (srečo), t. j. udari me s tepežko. („B. Kal.“ 123; prim. ondi 130.) Da se **češki** mladeniči nekod na *vélikonočni ponedeljek* popoldne tepežkajo tudi med sabo zlasti pri Hrudimu (Chrudim) zvedeli smo po ustnem poročilu.

Ob moravski meji se **čehonemški** dečáki in dekline tepežkajo iz istega uzroka; — tudi zato, *da jih ne bi po letu pikali komarji in bolhe,*“ pa i zato, ker pravijo s Čehi vred: „*Kdor tepežka, daje (prinaša) srečo.*“ („Reinsb.-D.“ 1864; 167).

Čehi pravijo tudi to: „Dobytek pomláskou ošlehaný je čiperný.“ *(Živina s „pomlásko“ otepežkana je živahna).* **Ččm.** 1853; 483.[2])

Ista šega je po **Moravskem**. Na *vélikonočni ponedeljek* tepežkajo („mrskají“ ali „šlehají“ s „pomlázko“ (tepežko) samo dečáki dekline, ki se morajo rešávati z velikonočnim darom, tudi „pomlázka“ imenovanim, in to: s pirhi ali pisanicami. Mladi

---

(hoditi). Nekod zovejo tepežkanje tudi: „das Eierpeitschen . („Reinsb.-D.“ 1864; 162—167), das „Aufpeitschengehen“, tudi „das Eierlaufen“. Nekateri drugi **Nemci** pravijo tudi „sitzeln“ = *tepežkati (se)*, W. II. 70; a nekod „stiepen“ (= stäupen).

[1]) V vinskih krajih jim rabi pa namesto tepežke „vinovačka“ (reznica), s pisanimi traki lepo opletena, kakor i tepežka, ki jo olepšajo nekod tudi še s cveticami spomladnimi; a nekod jim rabi majhen pisan bič, spleten iz jermenja.

[2]) Prim. nemško vražo W. II. 70): „Man nimmt einem Kinde, welches schmackostern geht, mit einem Handtuche die Rute aus der Hand, bewart sie auf u. treibt damit das Vieh zum erstenmal aus.“ (Ostpreussen). Brez uzroka‘.

Trebičani tepežkajo dekleta samo v mestu po hišah, ali pa okoli neke cerkvice („kosteliček“ 1/4 ure od mesta); po njegovi okolici otepajo pa mladeniči dekline največ z navadno *vrbovo* tepežko, a nekateri sè „sladko koreninico“ (polypodium vulgare, Engelsüss [1]), in to: ne samo po hišah, nego po ulicah, dokler se ne „rešijo“ (z omenjenim darom). *Čim bolj katero našeškajo*, tém srečnejša je. Tudi mladi možje tepežkajo svoje ženke, dokler so še mlade, (hoté jih menda še bolj pomladiti? ali osrečiti); a vendar begajo nekatere pred tako srečo po vrtih ali pa okoli hiš. (Po ustn. por.).

Tudi med **Slovaki** *otepajo* nekod, kakor na Češkem, na ***velikonočni ponedeljek*** dečáki dekleta ter dobivajo od njih za to jajec, (deca hodijo kakor drugod tepežkat od hiše do hiše); ***velikonočni torek*** pa „šibajo“ dekleta dečáke. (Sv. Juraj, „Burg St. Georg“. na Ogrskem v Požunski stolici. Po ustn. por.).

Drugod se „šibajo“ Slovaki samo ta torek, ki mu pravijo zato „šíbací uterok“ [2]) — vélikonočnemu ponedeljku pa „kúpací pondělok“ [3]) zato ker so se ‚nekdaj‘ tega dné köpali ali oblivali z vodo. („B. Kal.“ 126 in 130), ter se oblivajo, — kakor zvemo malo pozneje — v Nitri še ‚dandanes‘).

Ker nam je bilo razpravljati tuje tepežkanje o *vélikonočni dobi,* pridi tu na vrsto tudi podrobna razprava o tém, kako se tepežka (otépa ali ‚šapa‘) pri **Slovencih** osédobi (28. grudna ali decembra meseca).

V Metliki so se za mojih mladih let ‚na tepežke‘ t. j. tepežnji dan vjutro tepežkali med sabo še mnogi odrasli moški, sóseb hlapci in obrtni pomočniki, i to ne samo s „tepežko“, nego pri nekih obrtnikih tudi z volovsko ‚žilo‘ (žilavko), pa i kako déklo je kaj doletelo.

Zdaj pa opuščajo odrasli staro navado, in ‚žila‘ pôje samo še v mesnici, kder se ‚grozé‘ ž njo tudi deklam, prihajajočim ta dan v mesnico. Odrasli na kmetih nimajo navade otépati se. — Metliška deca hodijo pa — da dobijo kakšen dar — še tepežkat od hiše do hiše s šibami in „tepežkami“. [4]) Tepežkajo govoreč; „Réš’te se, réš’te; zdravi, veseli, tolsti, debeli več let dočakali!“ [5]) — Na kmetih tepežkajo sama deca: nekod s tepežko, nekod s šibo, govoreč:

---

[1]) Zove se nemški tudi „gemeiner Tüpfelfarn“, kar ti kaže, da je to nekaka praprot, (ki spada med ‚čarovna zellišča‘).

[2]) Pri sv. Juraju pa: „šíbací úterý (izr. úterej). P. u. p.

[3]) V Nitri: „polívací pondělí.“ (P. u. p.)

[4]) „Tepežka“ je pri nas spletena iz 4 bekovih šib. Ta beka je ‚žolta ali rumena, prava béka“ (salix vitellina, Bandweide, gl. Cigale p. b. „Weide“ (vrba itd.) Po Tušk. „Bot“ je „beka“ = „Korbweide“, salix viminalis. — Béka spada med bajevne ali čarovne rastline. Na drobno kanimo o vrbi, brezi in drugih čarovnih rastlinah govoriti v predelu o bajilih.“ Pis.

[5]) To je: „Rešite se, rešite (se); da bi bili zdravi in veseli, tolsti in debeli itd.

„Réš'te se, réš'te; v manjem grehu, v večjem obilju[1]) ali: „v večji obilnosti!" (Zapis. brat Anton).

V Trnovcu pravijo: „Rešite se, rešite se; malim grehom, večjim obiljem; da bi tako dolgo na svetu živeli, da bi si nebesa zaslužili!" Malo da ne tako čuješ i na Lokvici (gor. in dol.), v Krizevski in Slamni vasi, tudi na Svržakih; malo drugače v Čurilih.

V Rosavnicah in na Božakovem velijo samo: „Réšite se, rešite se![2]) — Na Grabrovcu in na Radovici tepežkajo deca še; a ne znajo nikakih besed. Po teh in več drugih vaséh okoli Metlike dajó tepežkarjem na dar: *orehov, lešnjakov, jabolk, suhih hrušek* in *kruha* (tega po navadi samo jako siromašnim). V Rakovcu so se pred 3 leti še tepežkali, potlej pa ne več. Na Želebeju ‚nič ne tepežkajo'. (Zapis. naducitelj Metliški g. Andr. Šest).

V Ljubljani, v Kranju . . . tepežkajo otroci *otroke* in *stare* ljudi. Tepežkati se sme samo do ‚opoldne'. Tepežka se s ‚korobači' iz vrbovih šib. (Zap. g. Jos. Kušar).

V Motniku vstanejo 28. grudna otroci ‚na vse zgodaj', da ljudi dobé na posteljah. Napravijo si ‚*kite*' (tepežke) v tri ‚plemena' spletene. S temi tepó take, od katerih se nadjajo kakega darila, govoréč: „Reš'te se, reš'te se, reš'te se!" Odrasli se pa le z *dlanjo* in rekó: „Danes je *tepežni* (‚tepešen') *dan*!" (Zapis. g. G. Križnik). Ta **slovenski** običaj („z dlanjó") med odraslimi — spominja nas **jugoslovanskega** običaja na **Laškem**. („Letopis" 1886, 84).

Pri **štaj. Slovencih** hodijo na „tepešnico"[3]) ‚otepat' mali in odrasli dopoldne (popoludne se ne sme ‚otepati') od hiše do hiše in vsakoga našeškajo s „korobačem", to je s tepežko, spleteno iz „vrbinja" — za kakov darek. („Črtice" 234). V okolici Ptujski pravijo tepežkarji po prejetem daru odhajaje: „*Bog nam daj tolik lan, kakor naše šibe.*" Če jim pa kdo ne dá darú, . . . rekó: „Bog ti daj tolik lan, da ga bodeš „s kleščami pipal" (pulil). „Letopis" 1878; 13.[4])

---

[1]) Tako v „Drašičah' (= „v Drašičih", po starem).

[2]) Po mestih (dolenjskih) pravijo nekateri tepežkarji pri gospôdi, onikaje jih po tuji šegi, tudi: „Naj se rešijo, naj se rešijo!" . . . To je postalo nekod malim tepežkarjem s časom nerazumljivo; zato pravijo zdaj tepežkaje sploh takó: „Naj se reže, naj se reže!" (namreč: *potica* ali *kolač* — tepežkarjem na dar). P. u. p.

[3]) „Tepešnica" namesto: tepežnica (flagellatio; Mikl. lex. 988 p. b. ‚teti" = tepsti), tedaj = „otepnica", ki znači štaj. Slovencem res isto, kar „tepešnica" t. j tepežni dan. Prim. „Črtice" 234. Po Murku je „tepešnica". Herumstreicherin. Prim. pri njem ali „pri Jan.-Kl. „tepeš" in „tepež". — Mikl. ima pa n. n. m. tudi za „erro" (Herumstreicher): tepež.

[4]) Na Kozjaku tepežkajo pa — kakor v Ljubljani — otroci *otroke* in *stare* ljudi, toda samo z majhno šibicó, in le pred solncem. Kedar solnce že izide, preté otroku, da ga bodo potisnili — v peč. (Zap. g. Pipuš).

Popolnoma takó otepajo („šapajo") mali in odrasli med **koroškimi Slovenci** na tepežnico („šapovico"), a ne z navadno tepežko, niti šibo, ampak s „šapelico", to je *brinovo vejo*. Zato pomenja njim „šapati" — „z brinovo vejo tepsti ali otepati." (Zap. K. Pečnik. [1])

Ta *brinova* veja je za našo razpravo jako imenitna. Bila je namreč nekdaj malone po vsi Evropi taka navada, da so roditelji ali drugi starejši rodbeniki deco ta dan zjutraj rano izganjali iz postelje in švrkali z *brinovo* vejo ali šibo, potém jih pa darovali. Odrasli ljudje otepali so se med sabo na ***tepežni dan***, kakor na ***spomlad***, in to s časom tako strašno, da se je začela ta šega zbog ‚prestopkov‘ prepovedávati. V Lungavi (Lungau) na Solnogradskem je še zdaj taka navada, da pozdravljajo deco uže zgodaj najprej z navadnim pozdravom, potlej jih pa otepežkajo in obdarujejo. (Hanuš: „B. Kal." 58. [2])

Tako je nastalo sedanje „tepežkanje" — po različnih krajih in pri različnih národih, kolikor toliko različno, po bistvu pa vendar isto. Ne vemo pa še, katero je prvôtno: ***božično*** ali pa ***vélikonočno***? in čemu je nastalo?

Po navadi se razlaga ta šega z „Betlehemsko moritvo"; znanih nam je pa še nekoliko drugih razlag, a nijedna nam ne ugaja povse.[3])

Dozdeva nam se, da je ***božična*** šega iz poganske dobe prvotna. Nekod se tepežkajo Nemci res še dan danes uprav ***na božič***; [4]) pri nas Slovencih pa uže zdavna tretji dan po božiču, najbrže po cerkvenem vplivu v spomin „nedolžnim otročičem" (28. decembra).

Poganski predniki naši prisvajali so menda brini čudotvorno (pomladno ali pomladilno) moč najbrže zato, ker je ostajala vedno zelena tudi po zimi, ko je bila vsa priroda mrtva in z mrtvaško plahto (snegom) pokrita. Da bi prenesli to čudotvorno moč na-se, začeli so se o ***božiču***, *mladega solnca rojstvu*, po naših mislih iz prvine sami odrasli ljudje med sabo ‚mazati‘ t. j. otepati z ‚brinovkami‘, pozneje dajali pa pokušati take „masti" tudi deci v isti namen, t. j. da bodo *pomlajena*, tedaj *živa in zdrava vse leto*.[5])

---

[1]) Prim. besedo „šapa" v „Letop." 1682,3 na str. 247 in „šapniti" na str. 252.

[2]) Tako „tepežkati" zovejo ondod po domače „anbisnen", a dar „bisengut". (Isti).

[3]) Wuttke, II. 70 veli gledé postanka bistveno samo toliko, da je tepežkanje („Schmackostern, Schmeckostern") „brez dvojbe poganska šega, pa še dvojbenega pomena."

[4]) V Hofu (na bavarsko-saksonski meji. W. II. 70).

[5]) Da se je prisvajala *brini* čudotvorna moč, čuli smo uže v razpravi „o Kresu" (str. 104). Pomni, da se pripisuje čarovna ali čudotvorna moč tudi drugim rastlinam, katere zelené i po zimi, kakor n. pr.: *bršljan* (bršlin) zim-

Izprevrgla se je ta šega z „brinovko“ vred s časom do malega pri nas in po mnogih drugih krajih (morda so pripomogle omenjene prepovedi) tako, da po mnogih krajih, kakor pri nas, ne tepežkajo ta dan več *odrasli* dece,[1]) nego deca odrasle, nekod tudi *roditelje* n. pr. okoli Heba (Eger), in to na stari ***tepežni dan*** (28. dec.) itd. itd. (Gl. „Reinsb.-D.“ 1864, 598.[2])

Stare navade zaglajen sled vidiš na ***nedolžnih otročičev*** dan in na ***novo leto*** (žensko povračilo) tudi pri **Jugoslovanih** na **Laškem** (v ‚južni Italiji‘), ki se pa ne bijejo več s tepežkami itd., nego — kar že vemo - samo „z dlanjo“ . . brez kakega „rešila“, kakor odrasli v Motniku med sabo (str. 148). Tako se menjajo s časom národne šege in navade, toliko da jih spoznaš, dokler ne jenjajo povse.[3])

Kakor sę je pa prvôtni (zimski solnćni) *kres* od ***božične*** dobe premaknil nekod do ***velikonočne*** dobe. iz istega uzroka pripetilo se je to tudi „tepešnici“ („otépnici“ ali „šápovici“) pri **Poljakih, Čehoslovanih** in mnogih **Nemcih,** — kar uže vemo.

Namesto prvotnega povračila (udarec za udarec) dajó zdaj ondod o ***veliki noči*** (vélikonočni ponedeljek) sosebno ženske tepežkarjem *pirhov*, *pisanic* ali vsaj ‚*belih jajec*‘ itd.

Kakor so po naših mislih pogani „pomladno moč“ prisvájali *brini* (uže o *božični* dobi), tako poznejo o *véliki noči* t. j. svojem *spomladnem* prazniku, ko se oživlja in pomlajuje vsa priroda, — tudi drugim „spomladnim“ mladikam. Če so jih pa zvezali ali spleli po več v jedno ‚tepežko‘, mislili so menda, da so še bolj pomnožili čudotvorno moč, ki človeka pomlajuje t. j. krepča mu zdravje, daljša mu življenje, brani ga smrti, ter po tem takem in po **česki** národni veri tudi osrečuje (str. 146).

Ker se je pozabil prvotni uzrok, zato se bičajo nekod tudi uže z bičem, spletenim iz jermenja.

Na **češkem** jugu (blizu **češko-moravske** meje) prihajajo pa dečáki na vélikonočni ponedeljek zvečer pred hiše samo pokat z velikimi biči, a to je dekličem znamenje, naj jim prinašajo pirhov. („Reinsb.-D.“ 1864; 167).

---

zelen, *rožmarin. smreka*; (prim. Tuškov spis „o čarovnih zeliščih“ v „Slov. Glasn.“ 1863, str 117 in 119) itd. Na drobno o takih rastlinah pozneje v predalu „o bajilih.“

[1]) Vendar nahajaš Lungavski šegi sleda še po Češkem. Prim. „B. Kal.“ 59. 2. razst.

[2]) Prim. tudi W. II. 70 zarad omenjenih Nemcev, ki se tepežkajo še ‚na božič‘, (a ponavljajo to zabavo tudi na sedanje ‚novo leto‘).

[3]) Na Kobaridskem in na Livku je tepežkanje uže popolnem neznano (Zap. g. A. Gabrščck). Morebiti po vsem Goriškem? — Pogrešamo te šege vsaj v Kocijančičevem popisu („Arkiv“ 1854; 278—281). — Pis. „Tudi pri sv. Lenartu na Gorenjskem in po okolici, do kamor mi je znana, je tepežkanje do cela neznano. Ni te besede ne bi nikdo razumel, če me vse ne vara.“ (Zap. g. Jos. Kržišnik).

Kaj je uprav značilo nekdaj *pokanje z biči*, čita se uže v „Letop." 1885; 182.

Poljaki. Namesto popisanega **češko-slovanskega** vzajemnega *tepežkanja* (med različnim spolom) navadno je pri večini Poljakov na *velikonočni ponedeljek* (tudi samo med različnim spolom) vzajemno *polivanje* z vodo, ki se imenuje po različnih poljskih krajih različno, namréč: „dyngus" ali „dzingus", „šmigurst" ali „szmigust" in še drugače.

Nekod (n. pr. na Kujavah v **poljskem** kraljestvu) polivajo („oblėwają) na *velikonočni ponedeljek* vjutro zarana hlapci (parobcy") najprej dékle (‚dziéwki"), in to ne samo z vrčem (‚konęw'), nego tudi s kèblom („kubeł [1]) tako, da je nekatera mokra od glave do nóg („od stop do głowy"); a drugi dan (v *torek*) vračajo dékle hlapcem posojilo z isto ali pa še z boljšo mero, — celó s polnim vedrom („wiadro"). Prim. O. Kolb. „Lud." III; 215.

Po **Krakovskem** vračale so ženske *ponedeljsko* polivanje z vodo . . moškim v *torek*, *sredo* in *četrtek*; sedaj se pa polivajo moški ženske a te óne samo na *vélikonočni ponedeljek*. (Ondi V.; 288).

Samó *tega dne* polivajo se osédobi z vodo ljudje različnega spola — najrajši zarana po hišah — potlej pa i zunaj po mestih in vaseh med sabo tudi po vzhodni **Galiciji** in to z raznim posodjem (od skleničice in kupice . . . do lonca, vrča in vedra). Sosebno pri graščinah vlačijo po 3—4 hlapci dekle po sili k vodnjaku ter jih držé pod cevjo dotlé, dokler niso mokre od glave do nóg. Kmetski dečáki mečejo pa ujete dekline celó . . v vodo (v kakšen ribnik itd.) A glejte čuda: nesrečna je ta dan samó óna, katere nijeden dečák ne polije ali ne okópa, češ, da jo zaničujejo vsi; a vse druge so zadovoljne in srečne. [2]) — Popoldne polivajo se samo óni, kateri se ne srečajo dopoldne. (Po različnih virih).

Toliko da senca národnemu ‚dyngusu" je po poljskih mestih novodobni (gospôski) „dyngus". Zlasti gospodiči škropé znane ali priljubljene si gospodične zjutraj domá samo s ‚Kolonjsko' ali kako drugo dišečo vodo.

A čemu? — zakaj delajo vse to kmetje in gospôda **poljska**? Uže zdavna samo — po stari národni navadi, (ki so jo gospôda olikali po novi šegi). Živ krst ne pámeti več uzroka.

Predno ga pa priobčimo, povedano bodi še to, da se vrši nekod med mnogimi **Poljaki** (tudi v **Šleziji** in **Rusiji**) na *véliko-*

[1]) Beli Kranjec ‚izgovarja' „kòbel, kòbla m., Schaff (kübelartig), Wasserkübel; prim *hrv.* (čak.) kabal, bla, m. in *srb.-hrv.* kabao, bla, m, po Vuku samo: „Wassereimer" (Kübel?)"

[2]) Kdo se ne spominja pri téh besedah ónega izreka: *„Čim bolj katero našeškajo, tém srečnejša je."* (str. 147).

nočni ponedeljek *polivanje* in *tepežkanje* vkup. Najprej polivajo dečaki iznenadi spéče dekline, katere zamudé rano mašo z vodo, a potem jih tepó se šibami („rózgami"). Često jih vlačijo uže po noči s postelje k reki, ali k kadi polni vode itd., in jih tam okópajo. — ,,Šlezaki zovejo to ,,Schmagostern, ,szmagoster' (sic). Tako poroča O. Kolberg ,,Lud" XVI; 117 po Ž. Pauli-ju, Wojcickemu, Karamzinu i. dr.

Po vsem tem vidimo, da zovejo zdaj mnogi **Poljaki** polivanje in *tepežkanje* — oboje z j e d n o besedo.

Tudi v avstr. **Šleziji** je osédobi vsaj med gospôdo na *vélikonočni ponedeljek* taka, — toda ,olikana' in ,oslajena' navada, da gospodiči znane ali priljubljene si gospodične najprej na rahlo **tepežkajo** sè sladko koreninico,[1]) nato pa — **poškropi** vsak svojo s kako ,dišečo vodo'. (Po ustn. por.).

Med **Slovaki** (v Nitri na Ogrsk.) *polivajo* najprej dečáki, (kakor priprosti Poljaki) dekline na *vélikonočni ponedeljek* („= pondělí polívací" [2]) z vodo pri vodnjaku, kedar pride katera po vode; gospodiči pa hodijo (kakor poljski) po hišah, a samo k rodbenikom, ter škropé gospodične z rožnico ali kako drugo dišečo vodo; a gospodične darujejo nato gospodiče s pirhi. Uzrok jim je neznan.

Dasi je to pravi poljski „dyngus". „śmigurst" ali „śmigust" itd., pa **Slovakom** ne rabi vendar nijedno izmed teh imen.

„Dyngus" [3]) je temna beseda. Hanuš jo primerja lotvinski: ,,dangus," ,,dungus" = nebo, oblaki nebeški (č. „oblaka nebeská") ter razglaša „dyngus" za simbolno polivanje z vodo. („B. Kal." 128). ,,Šmigurst" ni pa po naši pusti pameti nič drugega nego spakudrána beseda: ,,Schmeckostern", (iz te: „Schmackoster", tudi ,,Schmeck-uster") a iz te — na pol po predevku besede; ,,oster" oziroma „uster" postalo je lice ,,śmig-urst" (namesto: „śmig-ustr"), kesneje skrajšano: „śmig-ust" (izr. „śmi-gust).

Priponke (Suffix) — **urst** ni v nijednem slovanskem jeziku ali narečju. Vidi se po tém, da je **r** izpadel pozneje, ter se ,.smigurst" izpremenil v „śmigust", ki ugaja bolj slovanskemu sluhu. Cudno je pa, da tolmači Linde ,,śmigurst" ali ,,śmigust" (m.) samo kot dar (,,podarunek"), ki ga dajó na „drugi vélikonočni svetek", a pri tem se tudi dečaki z dekleti iznenadi z vodo polivajo, ,,ein Ostergeschenk, wobei man auch wohl mit Wasser bespritzt wird", pa vendar primerja isti Linde te dve besedi (ondi) tudi slovenskemu (,,kranjskemu") glagolu ,,tepežkati" (,,virgam

---

[1]) Prim. 1. op. na 147. str.

[2]) Drugod mu pravijo tudi „kúpaci pondelok". (,,B. Kal." 126).

[3]) Nahaja se v knjigi tudi „dzingus" (O. Kolb. „Lud" XVI., 117). Pogrešamo pa tega in ónega lica pri Lindeju tudi v 2. izdavi.

offere in festo innocentium"), ker mu naša „tepežka" menda ni bila znana.[1])

Po tem takem je bil „śmigurst" ali śmigust" Poljakom za Lindeja tudi ‚dar za polivanje' (kakor je **Čehom** „pomlázka" tudi ‚dar za tepežkanje'), — ne pa i tepežka' (kakor je **tém** ‚pomlázka'. [2]) A kaj znači to polivanje na ***vélikonočni ponedeljek***? To ni nič drugega, nego da se je nekdaj ***vélikonočni*** (oziroma *novi, novoletni*) ***vodi***, prisvajalo bajevno-očistna (očiščujoča) moč', ki opere *‚male in velike grehe'*. Da je ta vera res še dandanes pri poganih, dokazali smo uže lani na 85 str. Strinja se to tudi z razjasnilom nekdanjega *umivanja* in *kópanja* na ***kresni večer*** l. 1330. v reki Reni (113 str.), — oboje pa s prvotnim ***božično-novoletnim*** kópanjem, ki se ovršava pri drugih Jugoslovanih sedaj na večer pred tretjim božičem t. j. pred sv. 3 kralji („Letop." 1885; 164).

V **bosanski Krajini** hodijo pa ljudje stoprav *prvi petek po véliki noči* („iztočni petak") pred zoro na „istočnik" (is = iz) t. j. k izvirku ali studencu, kateri je na vzhodni strani onega kraja, v katerem živé; tam se umivajo in mečejo po tri prgišča vode čez glavo nazaj („u tri maha prebacuju šakama vodu preko sebe"). „Glasn. srps." **37**; 114 — ‚brez razloga'.

V Gradačcu (‚Gradačac') v **Bosni** je pa ta dan: ***„véliki iztočni petak"*** s to vražo: „Na véliki iztočni petak izidju cure,[3]) koje bi se istu godinu rade udale, te se kupaju sasvim ‚nage' v kakvom ‚izviru' ili tekućoj vodi. Onda se svaka obuće te uzjaše triput na vratilo."[4]) (Zapisal sin Mirko ondi 4. junija 1887). „Kad to opazi koja baba, viće (kriči, vpije): „Ovu godinu na vratilu, druge na batinu!" (Isti.)

Iz prvine prisvajali so pogani bajno-očistno moč samo tekoči vodi; s časom so se pa premislili. Indijansko polivanje v Birmi o **„novem letu"** (aprila meseca) podobno je ublaženemu „dyngusu" poljskemu res kot jajce jajcu, — tedaj indo-evropska šega in vraža. (Prim. „Letop." 1886, 85).

Še bolj se je s časom ublažila in pokristijanila' ta šega pri drugih **Slovanih** in pri **Germanih**. Oboji se še umivajo z ‚vélikonočno vodo'; **Germanih** (kar uže vemo) najrajši ***vélikonočni po-***

---

[1]) Saj je tudi zdaj pogrešamo v sedanjih slovensko-nemških slovarjih z glagolom „tepežkati" vred.

[2]) Po vsem tém vidimo, kako se menjajo s časom pojmi isti besedi. — Nekod pravijo Poljaki „dyngusu" . . . . tudi „**Emaus**" (Kolb. „Lud." V, 288). Po naših mislih zato, ker se čita *na vélikonočni ponedeljek* po cérkvah sv. evangelij o dveh učencih, ki sta šla v Emavs. Tako je l. 1372. krstil tudi češki národ imenitni samostan ‚Emavs' (pri Pragi) zato, ker je bila cerkev posvečena istega dne, ko se je čital ta evangelij. („Festkal." 1864; 169).

[3]) Djevojke.

[4]) „Vratilo = vrata, koja se namještaju u ogradi na njivama."

nedeljek — bodi si s tekočo vodo ali pa z zajéto (pred solncem).

Po mogočnem krščanskem vplivu prenesli so kristijani to umivanje oziroma *vélikonočne* vode bajevno moč na ***véliki petek*** ali na ***véliko soboto***, pa tudi na ***véliki četrtek*** (z novim — rekel bi — krščansko-praznovérskim pogojem: ne „pred solncem" nego . . „o gloriji" itd.). Nekoliko tega uže vemo, a nekolik še zvemo.

Véliki petek.[1])

Ni čuda, da so praznovérski kristijani *velikonočne* vode bajevno moč prenesli tudi na ***véliki petek***, krščanstvu tako važen dan. A uprav tega dne ponavlja se — to dokažemo skoro — pri nekaterih **Slovanih** poleg *umivanja* tudi *vélikonočnega* oziroma *božičnega* očiščevanja prvotni način: ***kópanje***[2]) v *tekoči* vodi — *oboje* (pred solncem ali pa uže o polnoči).

Sploh so vraže o **vélikem petku** bolj ‚krščanskega značaja' Nekatere *božične novoletne* in *vélikonočne* nahajamo zdaj pri ***njem***.

Slovenske vraže: „Na **véliki petek** *je vsa zemlja mrtva*; *žaluje radi smrti J. Kr.*" (Na Goriškem. Zapis. g. A. Gabrščeek). — „*V véliki petek ne smemo orati, — takrat je zemlja mrtva.*" (Središče na Štaj. („Črtice" 147).

Na ***véliki petek*** polagajo v Goriči vasi (pri Ribnici) in v Ajbeljnu (pri Banjiloki na Dolenjskem) govedom, a zlasti kravam zjutraj pred solncem ali na tešče tako zvani „živinski" ali „kravji žegen" t. j. mačic, osmukanih s posvečenih cvetnonedeljskih šib[3]) *zato, da ne bi mogla živini na paši naškoditi zverina.* (Po ustnem poročilu).

V Suhorju (pri isti Banjiloki) osmukajo pa in dajo govedom „mačic" na ***veliki četrtek*** zvečer, a na ***véliki petek***) v jutro jim dajejo óni „bršten"[4]), s katerim je bila na cvetno nedeljo ‚butara' pri blagoslovu ovita. (P. u. p.)

V **Strugah** (pri Ribnici) ne delajo ***veliki petek*** in ***veliko soboto*** sè živino po stari navadi. (P. u. p.[5])

Čehoslovanske. Na ***véliki petek*** *suče se vzhajajoče solnce kakor mlinarski gornjak* (č. běhoun, n. Laufer, t. j. gorenji kamen)

---

[1]) **Véliki četrtek** pride na vrsto za vélikim petkom.

[2]) ***Potápljanje*** je tudi ***kópanje***.

[3]) O teh šibah na drobno kesneje v predelu: „Cvetna nedelja," ki pride tu na vrsto stoprav za vélikim četrtkom, a le-ta za vélikim petkom.

[4]) Prim. srb. „brstan" ali „brštan" = bršljan (Epheu, hedera helix).

[5]) Tako posvešujejo nekateri **Slovenci** in **Bolgari** ves *božični* čas t. j. po starem od prvega do tretjega božiča (sv. 3 kraljev). Gl. „Letopis" 1886; 94.

okoli sebe. (Ččm. 1855; 332). To ni nič drugega nego ***véliko-nočni*** „solnčni ples“ prenesen na ***véliki petek***

Kedar se na ***véliki petek*** v cerkvi čita trplenje (č. „utrpení“), tedaj so vsi zakladi odkriti. (Ččm. 1853; 493.[1]) *Kdor se ta dan pred solncem trikrat v reki* ***potone*** (‚potopí‘) *in izmoli sedem očenašev*[2]) itd., *izgubi srǎb* t. j. *garje.* (Ondi, 494.[3])

Pred solncem operejo **Čehi** tudi krave in konje z vodo iz treh vodnatih studencev („ze tří pramenitých studnic“), *da jih ne bi muhe pikale in jim* ne naškodila bolezen. (Ondi.) Prim. zarad konj tudi „Květy“ 1846: str. 294; pri Grohm. 45).

Na **Moravskem** hodijo ljudje na ***véliki petek*** pred solncem na tekoče vode ter se umivajo misleč, *da jih ne bodo potlej vse leto bolele nì oči, nìti glava, tudi rane si izpirajo.*[4]) V Trebiču samo še stare ženske; mlade več — nimajo te vere. (P. u. p. l. 1887).

Imenitna češka vraža o ***vélikem petku*** je tudi ta, da tékajo o polnoči med **njim** in ***véliko soboto*** ljudje nekod po vrtih kričéč: rodite drevesa:[5]) *če ne posekamo vas!*“ Pri tém *obveže vsak drevo s povreslom, da bi obrodilo obilo.* (Ččm. 1853. 494). Nekod **Čehi** samo stresajo drevje to noč pred solncem v isti namen. Grohm. 45 285). Oba načina sta tudi ***božična.*** (Prim. „Letop.“ 1885; 180—182.) Prvi je podoben na pol *srbskemu,* a na pol *poljskemu* itd.[6])

Po **nemški** vraži ima tako zvana „tiha voda“, („stilles Wasser“), ki jo človek na ***véliki petek*** pred solncem „molčé“ in „negovorjen“ zajme iz tekoče vode, — tako moč kakor ***véliko-nočna*** (W II. 72.) Kdor se s tako vodo opere, *ne prime se ga kóžna bolezen,* in ako se ž njo poškropi soba, *izgine iz nje mrčes.* (Grohm. 44).

Iz kurjih jajec, na ***véliki petek*** iznesenih, *ne bode nikdar zaprtka; taka jajca osrečujejo pri igri, čuvajo človeka plazov* (Lavinen, Tir.) *ter storé, da je óni kateri jih sne, silo močán.* (W. II. 72.)

Gorjé pa ónemu detetu, katero se je rodilo na ***véliki petek***; kajti *obesi* se v poznejših letih — po čehonemški vraži (Grohm. 106.[7]) — Domisli se prvega „vélikega petka“, pa ti ne bode treba dolgo ugibati uzroka tej národnì véri.

---

[1]) **Nemec** veli: „Na véliki petek solnčijo se zakladi. (Am Charfreitag sonnen sich die Schätze“). W. II. 72. Prim. „Letop.“ 1885; 170 (3. r.) *božično,* ki je bistveno ista.

[2]) Krščanski dodatek.

[3]) Prim. tudi Grohm. 45 (289 in 290).

[4]) Prim. gledé Čehov „Ččm.“ 1853; 493 (5. razst.).

[5]) Uprav: „važte se stromy (vežite se drevesa)!

[6]) Moravski Vlahi ponavljajo svoj božični način ***véliko soboto*** o „gloriji“, pa po češki šegi. Letop. 1885, 180 in „Osv.“ 1880, I. 457

[7]) ‚Táko dete umre ‚silovite smrt‘, pravijo z drugimi besedami Čehi (sredi Nemcev) po Krkonoših (Riesengebirge), zato žaluje vsa rodovina, ako se ji porodi kako dete na véliki petek. (Grohm. ondi).

Tudi konje perejo ali kopljejo **Nemci** (zlasti Čehonemci) na véliki petek tako, kakor na *véliko noč*. (W. II; 72); pri Grohm 46 (292) s tem dodatkom, da se morajo konji v kópelji goniti *narzgor* (proti strugi).

Srbska (iz Sarajeva): „Na *véliki petak* valja uraniti prezore obojiti (pobarvati) nekoliko *jaja* i na svakom načiniti krst (križ) voskom. Ovim se jajima mora svaki ukučanim na vaskrs najpre „omrsiti." „Glasn. srps." **37**; 112 (‚brez uzroka').

Rusi pravijo, da so vrabci, (ki so se z Judežem vred uže na véliki četrtek veselili njegove izdaje), . . ko je bil Odrešitelj križan, prinašali na *véliki petek* čavle, lastavice pa odnašale. Zato imajo vrabci noge še dandanes nevidno zvezane, tako da ne morejo hoditi, nego samo skačejo. (Prim. „B. Kal·" 112).

Tù bodi vtreseno, da s Srbi in Malorusi vred („Letop." 1885; 136 in 137) tudi **Rusi** (razkolniki) verujejo v tako zvanih **„12 vélikih petkov** (postnih). Načela ali vraže se do malega strinjajo z maloruskimi. (Prim. Buslajev: „Russkaja národnaja poezija." Sktptbg. 1861; 305).

Slovensko ,,vremensko prerokovanjé": ,,Če gre *véliki petek* dež, pomenja to — nerodovitno leto." (Na Dolenjskem. L. Podgoriški: ,,Slov. Glasn." 1862; str. 368). — ,,Če ta dan dežuje, potlej je iz vsake moke dober sok'. (Motnik. Zap. g. G. Križnik). Ako deží na véliki petek, ne bo tisto leto zemlja dežja nikoli sita. (Vrsno. — Zapis. g. A. Gabrščcek). Ako na véliki petek deží, bode sušno leto. (Pavlovci in Kremberg na Štaj. „Črtic" 147). — Če na véliki petek deží, celo leto deževalo ne bóde. (Pri sv. Tomažu. Ondi). ,,Če je ta dan dež, potlej ga celo leto manjka." (Rož. Zapis. K. Pečnik). Prim. tudi „Slovan" t. l. na 285. str.

Nemško: „Regen am Charfreitag macht die Erde im Jahre nicht satt." To je isto prerokovanje, ki rabi tudi za *véliko noč* (str. 142) t. j. ,,če na *véliki petek* deží, vse leto zemlja sita ni.

Véliki četrtek.

Da je bil ,,véliki četrtek" poganskim Rimljanom véliki dan **Jovu** posvečen („magnus dies Jovis"[1]), sodimo po tém, ker ga je cérkev sama imenovala najprej latinski; „viridis dies Jovis" (Jovov zeléni dan), pa tudi, ,,dies viridium".[2])

[1]) Jov (Jupiter), poganskim Rimljanom najvišji bog, (gromovnik, kar je bil poganskim Slovanom Perun). Jovu je bil posvečen tudi četrtek (dies Jovis) v tednu. Prim. ,,Letop." 1885; 142.

[2]) Zato mu pravijo Čehi poleg: „veliký čtvrtek". tudi: ,zelený čtvrtek." (,,B. Kal." 110). Drugi Slovani (vsak malo po svoje) zovejo ga pa z nami vred samo: ,,véliki četrtek", stsl-srb. ,,velikь četvrьtъkъ"); samo vel.-rus.: čistyj četverg" (Afan III. 699).

Po cerkveni (poznejši) razlági znači „dies viridium“: zelenih t. j. spokorjenih (grešnikov) dan. V stari krščanski dobi izganjali so namreč (nespokorjene) grešnike na pepelnično sredo iz cerkve; na véliki četrtek je pa vladika (škof) spokorjence vodil zopet v cérkev. („B. Kal.“ 113).

Slovenske. Mladi in stari obojega spola (vendar bolj ženske) *umivajo* se na véliki četrtek, *kedar* in *dokler* zvoni, *zato da ne bodo lišajevi.“* (Metl., Rosavnice. Zapis. brat Anton).

Po navadi pravijo pri nas, da odhajajo ondaj zvôni (ali da gredó takrat zvonovi) v Rim; vračajo se pa *véliko soboto* ter se oglašajo zopet o „gloriji“. [1])

Ondaj se nekod začenja, nekod pa ponavlja táko ali drugačno *umivanje* iz istega ali pa kakega drugega uzroka, kar uže vemo.

Da se umivajo Slovenci po **Goriškem** na véliki četrtek (in na „veliko soboto“) celó v cerkvi, priobčili smo z uzrokom vred uže na 129 str.

Kdor si nabere kopriv na véliki četrtek in jih dene pod streho, ta ostane obvarovan gromske strele.“ (Med Muro in Dravo „Črtice“ 32.[2])

V Motniku so nekdaj na véliki četrtek jedli koprive v kaši. (Zapis. g. G. Križnik brez uzroka). Koprive rabijo na Češkem tudi zoper čare. (Grohm 139).

Češke: Kakor na *vélikonočno nedeljo* pred solncem, tako hodijo Čehi nekod na *véliki* **četrtek** pred solncem na kako *tekočo* vodo (ali tudi k ribniku) najprej umivat se, nato pa na kako goro (ali tudi na zazkrižje) gledat, kako vzhajajoče solnce trikrat poskoči od veselja ta dan. („Festkal.“ 1864; 119 in 120; prim. tu na 132. str.

Isto [3]) poroča o živini „Časop. česk. mus.“, 1853; 493 s tem dodatkom: „Tudi v vodnjak vržejo koščsek meda, *da ne bi bilo v njem nikake nesnage, čiste, dobre vode pa obilo.* (Prim. tudi „B. Kal.“ 111. Ondi čitaš i to, da jedó („jídávají“) **Čehi** po vaséh v četrtek i kašo z medom. Nekod pa jedó **Čehi** samo na *véliki četrtek* najprej sami takega (z medom — pomazanega) hleba, a potém ga dajo po nekoliko koscev tudi živini, *zato da ne bi naškodilo nič strupenega ni ljudem ni živini.* („Festkal.“ 1864; 120).

To je obnovljena *novoletna (božična* in *vélikonočna*) šega z dodanim medom, kateremu se prisvaja tu ista bajevna moč, kot *božičnemu* oziroma *vélikonočnemu* kruhu.

Meda so pogani dajali v usta novorojenemu detetu, potlej ga ni smel več nikdo izpoložiti. (Grohm 107, „B. Kal.“ 111).

---

[1]) Na Dunaju pravijo (priprosti ljudje) otrokom, da zvonovi na veliki četrtek po zadnjem „vélikem zvonjenju“ létajo v Rim ter ostajajo tam do „ustajenja“.

[2]) Strinja se z nemško vražo. W. II. 71 (85), in 97 (128).

[3]) Kar piše „o živini in o vélikem četrtku na Češkem“ „Reinsb.-D.“

Pozneje so pa začeli priprosti ljudje medu prisvajati moč, da sladi človeku življenje ter ga brani mnogim neprijetnostim, (katere bi mu življenje grenile ali celo končale), ako zaužije namreč te sladke preblažene piče v kaki posebni dobi (zlasti o *novem letu* pred solncem [1]) o božiču, prvotnem *novem letu*, oziroma na badnik [2]) ali *véliki četrtek* (najbolje natešče [3]). Posnemaje *božično* oziroma *vélikonočno* šego, dajó pa praznoverci kruha (zdaj z medom namazanega) i ‚ljubi' živini ter ga mečejo tudi v studence ali vodnjake; rabijo tudi še v druge namene.

Pri **Nemcih** je bila nekdaj taka vera, da kdor ne zaužije na véliki četrtek deveterih zeli [4]) in meda, ta se premeni v vola ali pa v zajca. (W. Mannh „Germ. Myth." Berl. 1858; „B. Kal." 110). Sedanja nemška vraža pa žuga Nemcem takó, da dobí „oslovska ušesa" vsak, kateri ne zaužije na véliki četrtek nikake zelenjave [5]), zlasti drobnjaka (allium Schoenoprasum, Schnittlauch), četudi v jajčnik (Eierkuchen) umésenega; posebno mora pa vsak Nemec zaužiti tudi meda, — ki pravijo, da rosi na cvetice z nebes in da je nekaka ‚božanstvena jed'. (M. Mannh. 412. i. d. pri W. II. 71).

Čehonemška: Prevleci na véliki četrtek vrvco skozi *med*, obveži ž njo še pred solncem kako drvo na svojem vrtu, pa bodeš imel obilo sadja to leto. (Grohm 232). Kdo se ne spominja pri tem nehoté poresel *božičnih* oziroma novoletnih (oziroma staroletnih in *vélikonočnih*, — pa brez meda)? Prim. „Letop." 1885; 181 in tu na 155 str., 5. razst. in 6. op.

(Véliki četrtek nameščuje tu veliko noč).

V Češki Lipi (Böhm. Leipa), jako ponemčenem mestu, dajó na vél četrtek psom po košček žemlje, z medom namazane, zato da ne bi stekli („Festkal." 1764; 121).

Vsakemu detetu, katero se porodi na véliki četrtek, odseče ‚**nemška** vraža' (naposled) brez milosti glavo na morišču. [6])

Ruski kmetje („krestjane") hodijo na véliki četrtek k luk-

---

[1]) Čit. podatek o rimskih kolednikih 1886; 72.

[2]) Spomni se slovanske ,,kutije". pšenice, kuhane na medu itd („Letopis" 1886; 62. Prim. tudi „B. Kal." 17—18).

[3]) „Festkal." aus Böhm. 1864; 120.

[4]) Tudi „*božična*" (1886; 66. W. II; 65 §. 78); samo da so se „devetere jedi" tu izpremenile v „devetere zeli." Prim. naslednjo opazko ter pomni, da se tudi „9" šteje med ‚sveta' (poganska) števila'. W. II. 87.

[5]) Po naših mislih samo zato, ker pravijo (s Čehi vred) tudi Nemci vélikemu četrtku *zeleni četrtek*: „Gründonnerstag" (po starem: „Donnerstag der grüne". kar je isto). Lahko da je iz istega uzroka bila kedaj ta vera (da se mora tega dne snesti kaj *zelenega*) tudi pri Čehoslovanih, a ne pri (vseh) Slovanih, kakor bi utegnil kdo soditi po „B. Kal.", 110.

[6]) Kinder, an diesem Tage geboren, sterben auf dem Blutgerüst" (W. II; 72) Dete, katero se porodi na *véliki petek*, mora se pa ‚po **nemški** vraži samo obesiti v poznejših letih. (str. 155; 8. r.).

njam v prebitem ledu („na prorubi") ter kličejo „Vesno" (spomlad), a po staroverski ponočni službi božji („poslě vsenoščnago stojanja") prinašajo iz cerkve goreče voščene sveče in prižigajo ž njim razpela („kresty") na hišnih vratih in bliznjakih ali stropih („potolkah"), *zato da bi odgnali zle duhe.* Ta vélikotedenjska („strastnaja") svěča *odvrača* — če se prižge ob hudem vremenu, tudi *strelo od hiše* itd. itd. (Afan. III. 699).

Posebno (res pogansko) navado imajo **Poljaki** na Kujavah: na véliki četrtek opoganijo t. j. ponesnažijo namreč ljudem hišna vrata in okna s pepelom, gnojem, blatom itd. (O. Kolb. „Lud" III; 214 — brez uzroka).

Po naših mislih premaknila se je ta nelepa navada od tolstega (debelega) četrtka, ki se zove nemški „feister", a po starem tudi „*schmutziger* Donnerstag", fr. „le jeudi gras, it. „giovedi grasso." („B. Kal." 79).

Ko se *véliki teden* vršé molitve ali večernice [1]) in se pred oltarjem da znamenje sè šibicami, zasliši se pred cerkvijo strašen šum ali ropot: dečki klepečejo ali ropočejo sè svojimi klepetci ali klepetali [2]), — ‚regljajo', ‚ragljajo (v Ljubljani) ali ‚drdrajo' se svojimi ‚regalkami', ‚regetuljami', ‚ragljami (v Ljubljani), ‚drdralkami,' ropotuljami [3]) ali kar znači isto: z ‚brlivkami'. [4])

Na **Kranjskem** se pravi, da „Boga strašijo", t. j. da posnemajo ropotanje in vpitje judovsko . . . . . Na Kobaridskem in na Krasu je to „znamenje Kristove smrti in vpitja Judov." (Zapis. g. A. Gabršček).

Da to ni nikaka *vraža,* tega nam ni treba praviti. Spominja nas pa vendar to drdranje, kako so pogani, pa i novi praznoverski kristijani in še njihovi otroci in otrok otroci . . . . pred vélikimi prazniki — *strahovito ropotaje* z raznim orodjem — preganjali zle duhe in takó h krati oznanjali iste praznike, dokler ni bilo namreč še zvonov.

Ti so izpodnesli tudi ‚véliko (cerkveno) drdralko', ki jo slišimo samo še véliki teden — sè zvonika. [5])

Nemško ljudstvo (na Švaleskem) misli pa še dandanes, da se zli duhi preganjajo tudi sè zvonenjem, ter pravi zato božičnemu (svetovečernemu) zvonjenju: „zvonjenje na strah" (Schreckläuten). „Illustr. Welt" 1885; str. 220.

---

[1]) ‚Vespere' ali ‚lamentacije'; nem. „Pumpermetten" (pumpern: ropotati).

[2]) Klepetec, tca (m.) v Metl. itd.; „klepetalo" (na Kobaridsk.) = ropotec (Klapper).

[3]) Ratschen, Schnarren.

[4]) Na Kobaridskem brlikva, namesto: brnivka (brnim, brnéti, summen, schnurren, schnarren).

[5]) Ker se na Dunaju zbog prevelikih predmestij ne sliši cerkvena drdralka sè zvonika povsod, hodili so véliki teden do zadnje dobe dečki po predmestjih ‚o poldne' in o ‚Zdravi Mariji' drdrat od hiše do hiše (ter dobivali za to v vsaki hiši kakšen darek). Gl. tudi Lippert 615.

Nemcem je **véliki teden** sploh nesrečen, zato se ne sme človek ta teden ni seliti, ni zadávati vnovič.[1]) Nesrečni bodo otroci, ta teden krščeni. Še prati ne smejo ljudje, ni perila razobešati pod milim nebom, ni gnoja voziti, ni tkati, ni kovati, ni tesati po nekaterih **nemških** krajih . . . (W. II. 70—71).

Med **Slovenci** in drugimi **Slovani** nismo mogli do zdaj zaslediti takih vraž.

Cvetna nedelja.

Stsl. Врьбьница vrьbьnica, **bolg.** cvětnica ali vrbnica; **r.** „verbnajâ" ali verbnoje voskresenije; **mr.** (v Galiciji) „cvětnaja neděljа" (ě=i); **hrv.** „cvjetna" ali „cvjetnica" (tudi „cvjetna ned[j]elja", ki pa znači Srbom samo „cvetni teden"); **srb.** „cvijeti" ali „cveti" (f. pl.); **č.** květná neděle ali květnice; **p.** „Niedziela kwietna" ali „palmowa"; srb.-luž. bóvońćna nědźela".

Dasi je cvetna nedelja krščanski svetek od nekdaj, pa se je prijelo tega praznika vendar mnogo poganskih vraž.

Koroški Slovenci pravijo: „Kdor pred *cvetno nedeljo* bos hodi, tega kača pikne." (Rož. Zapis. K. Pečnik).

Tako tudi **štaj. Slovenci** („Črtice" 116).

Kranjski Slovenci („Beli Kranjci" okoli Metlike) devajo, oziroma devali so poprej v butare,[2]) ki jih nosijo to nedeljo z drugimi **Slovenci, Slovani** in **Neslovani** (krščani) vred v cerkev k blagoslovu te stvari: *a*) enoletno ***lesko***[3]) (s to se živina prvič na pašo izrene); *b*) lesen „krčel"[4]) brez ‚gožke', za srečno vožnjo in oratev; *c*) ***drenek*** (drenka šest šib[5]) za trám v hlev; *d*) ***brš-***

---

[1]) „Weder Wohnung noch Dienst wechseln."

[2]) Štaj. Slovenci zovejo nekod táko ‚butaro' takó, kakor vélikonočni ‚opresni' kruh ali ‚opresnik', namreč: „presmec" ali „bresmec"; po Murku tudi „prezmec" ali „brezmec"; drugod pa žegen . . . („Črtice" 116); a **kor. Slovenci** pravijo butari po Gutsm: „presenec" (po Mikll. lex. 747 in 511: „prěsьnъ" = opresnik). Tako znači po Pot. „gbanica" t. j „gibanica" povitico ali potico); Gorenjcem tudi isto „butaro". (Gutsm. gl. pri Cig. p. b. „Palmbusch"). — V Rožu zovejo butaro: „prajtelj, teljna". To ti je uprav „porajtelj"; belokr. „ratel, -tla, prim. „ratlati, poratlati voz, (po Jan.-Kl. „poretljati): fest zusammenbinden, zusammenschnürren. Gl. tudi Cigal.: „Reitel" (m.) pa „reiteln" in v „Letop." 1880; 179; rákla (namesto: „ratla", f. — ratel. m.) — Pis.

[3]) Po Tušk. „Rastl."[2]: navadna leska (corylus avella a, gemeine Haselnuss).

[4]) Krčel (e in l oba čista), krčêla, m., lesen klin pri plugu = grédeljnik, nem. Grendelnagel; slovenski tudi *kurelj rlja* itd. („Letop." 1882/3; 210). Prim. tudi pri Vuku in Filipoviću: „krčalo"); pri Murku in Jan. Kl.: kèrčalo = krčalo. — Pis.

[5]) ‚Drenek' ali po Tušku („Bot") ‚dren', v „Rastl."[2] pa: „rumeni dren" (cornus mas, Hartriegel), po Pok. 1869; 57: „der gelbblühende Hornstrauch oder Hartriegel."

lin[1]); *e)* ‚*oljko*' za trám ali kam v hišo (sobo); *f)* „*brinje*" za kajenje po sobah in hlevih. (Zapis. brat Anton); *g)* nekateri devajo v butaro tudi ‚macíkovino' z „mačicami",[2]) s katerimi v hlevu pokadijo, in to ne samo v Metliki, nego i po vsi okolici brez razločka. (Zapis. brat Anton l. 1887.).

O bajevni moči *brinja* ali *brine* slišali smo uže na str. 104. Pa tudi nekaterim drugim rastlinam, katere se devajo še dandanes v „butaro" ali „presmec" itd. — na drobno jih mislimo popisati stoprav v predelu „o bajilih" — prisvajali so pogani in poznejši praznovérski kristijani *bajevno* ali *čarovno* moč, a kristijani jo prisodili — *cerkvenemu blagoslovu* kot prvotne moči „pojačilu".

Na Lokvici pa zatikajo ***leskove*** šibe (po tri) na prvi paši v grm, ‚*da ostane živina na paši skup*'. (Zapis. brat Anton). — Za mojih mladih let privezovale so Bele Kranjice (okoli Metlike) na butaro, sóseb na *brino* tudi orehov in jabolk, bodi si samo zarad ‚lepšega', bodi si iz kakega drugega neznanega mi uzroka.[3])

Drenka mečejo po vaseh okoli Metlike navadno, v Metliki, ‚kdo kdo' *na ogenj, kedar grmi* t. j. kedar se je bati nevihte, sóseb toče ali strele. Na Lokvici so prej ‚na oblak' streljali; zato je Lokvički cerkvenik prihajal z veliko butaro *drenka* v Metliko (k blagoslovu), *da je ž njim vselej podkuril za streljanje ‚na oblak*'. (Zapisal brat Anton).

V Suhorju (pri Banjiloki) kurijo s posvečenim ‚lesom' o taki priliki na kakem *razkrižju*. (P. u. p.); uzrok, zakaj na razkrižju, ljudem neznan. Naši čitatelji ga zvedó o drugi priliki.

V Dobrépoljah se v butaro devajo 1. po tri ***leskove*** šibice „obletnice" iz enega grma[4]); 2. „***máčičevina***"[5]); 3. „drobutovina" (pravotno: *dobrovítovina*[6]); 4. ***drenek***; 5. ***brinje***; 6. „križevavec"? (‚trava kakor nit'); 7. váruh (izr. várh, m.), zeleno perje po tolarju široko[7]); 8. ***bršlin*** (P. u. p.).

---

[1]) Po Tušku: bršljan (hedera helix, Epheu); po Gorenjskem pravijo nekateri tudi: „bršlen,—ěna." (Gl. dalje str. 162; 2. razst. p. b. Motnik).

[2]) Nekateri Dolenjci ji pravijo tudi „máčičevina." To je po Tušk. „Rastl." iva (salix caprea, Sahlweide).

[3]) To je menda nehalo kesneje zato, ker so objestni dečaki na potu domóv — dekličem dostikrat potrgali take stvari. Temu blagoslovu (na cvetno nedeljo) velijo: „*moški*", onemu na veliko soboto pa „*ženski žegen.*". (Zapis. brat Ant.).

[4]) Tako tudi v Semiču in v Zagorici po 3 „leskove obletnice" iz enega grma. Uzrok ondod neznan. (P. u. p.).

[5]) Prim. na tej str. 2. op.

[6]) Po Fr. Erjavcu („Letop." 1879; 119): „Viburnum Lantana" (po rusko nem. bot.: „wolliger Schneeball" ali „Schlingbaum"); po Tušk. „Bot." 137 je pa „meduljevina" = Viburnum Lantana; „brogovita" (pravotno: „dobrovíta") je pa po Tušk. „Bot." 137 in „Rastl." 100. = Viburnum opulus, Schneeball (v 1. izd. „gemeiner Schneeball."). — J. N.

[7]) Menda „virh," ki rabi tudi novomeškim okoličanom. Gl. str. 162; 3. r.

Tudi v Ratju (pri Žužemberku) morajo biti v butarah po tri ‚*leskove šibe*‘ obletnice iz ene „grmade“, in sicer zato, *da ostaja skupaj vsa živína*, ki se goni potlej s temi šibami na pašo ter udarijo s tako *lesko* (ki mora v Ratju imeti tudi **3** „pečke“ na na vrhu), vsako živinče po trikrat, predno ženejo v spomladi prvič na pašo). Udarijo pa vsako živinče tudi zato, *da mu ne bi moglo „nič“ naškoditi na paši*, (tedaj ni čara, ni divja zver, ni strupena kača, ni strupeno zelišče.) Po ustn. por.

V Motniku, (kder nosijo butare k blagoslovu otroci in pastirji), narejena je butara sosebno iz trojih: *leskovih, drenovih* in „drobovetovih“ (t. j. *dobrovítovih* [1]) šib. Nekdaj so bile dolge po več ‚metrov‘), tako da so segale cerkvi do oboka. Da se ni preveč šibila taka butara, vdelana je bila po sredi suha dolga ranta. — ‚Olepotičijo‘ pa butaro z *drenovim* cvetjem, „*bršlenom*, *zeleniko* (pušpanom [2]) in *božjim lesom*, ki ima tudi po zimi zeleno perje. [3]) Vrh je pa iz *brinja*. Z brinjem, (ko butare prinesó domov) pokadé samo po hiši (v hlevu ne zarad ognja); z *blagoslovjenim lesom* pa med letom o *hudi uri*. „In ko smo živino prvokrat gnali na pašo, vzeli smo blagoslovljene šibe; pa tudi o večih praznikih.“ (Zap. g. Križnik l. 1887).

V Ljubljani devajo v butaro: 1. jelšo; 2. *oljko*; 3. vrbove (ivove) šibe z *mačicami*; 4. tudi božji les (gl. 3. op. na tej str.) in 5. resje. (Zapis. g. Jos. Kušar); po **novomeški** okolici: 1. *mačice*“, 2. ‚virh‘ (po Tušku: „*virh*“ ali kopitnik, asarum europaeum, Haselwurz); 3. tudi jabolka in 4. suhe češplje; (zapis. g. Papež); — pri Sv. Lenartu na Gorenjskem pa največ ive z *mačicami*. (Zapis. g. Jos. Kržišnik).

Če se na *cvetno nedeljo* med drugi les, ki se nese k blagoslovu, vtákne tudi *bezgova palica*, in se ž njo na *veliki četrtek* zarana (pred solncem) močno udari po „hišni opaži“, po vratih ali po „leseni strehi“, brani to kačam k hiši; kajti *doklér je segel glas, prek tiste meje ne more nobena kača*. (Črni vrh pri Idriji. Zapis. vč. g. Domicelj).

Na Dolenjskem (okoli Lašč, Ribnice, Žužemberka itd.) osmukajo pa na cvetno nedeljo po véliki maši doma brez zamude „*mačice*“ z blagoslovljenih šib ter jih dadó živini, — v Ratju *zato*, ker je . . „žegen“; — v Zagorici pa (*z bršlinom* vred) zato, da *bode živina hitra in zdrava.* Torej hité tudi ljudje iz cérkve s posvečenim ‚lesom‘ domóv. „Kdor prihiti prvi domóv, ónega *živina bode najurnejša.*“ (Dobrépolje. Po ustn. por.).

---

[1]) Prim. besedo „dobrovítovina‘ ali „dobrovíta“ (str. 161; 6. r.).

[2]) Po Tušk „Rastl.“ 142. Buxus sempervivus, immergrüner Buxbaum.

[3]) „Božji lés“, štaj.-slov. „božji *lésec*“, po Tušk. „Bot.“ 153: božje *drevce* (illex aquifolium, *Stechpalme*, po domače „*Schradl*“, ki ga devajo v ‚butare‘ tudi dolenje-avstr. Nemci, vsaj v Ipuški dolini (Ybbsthal); gl. „Neue illustr. Ztg.“, Wien 1886; str. 511.

Osmukano „*mačičevino*“ (ivovino) *in ves drugi posvečeni les* razpostavljajo pa ondod pod streho, *zato da ne morejo kače do hiš.* (P. u. p. [1])

Okoli Novega mesta in Trebna se takoj, ko prineso „žegen“ iz cerkve, nasmučejo *mačice* za živino, *da ne dobi sajevca.* (Zap. g. Papež). — Pri sv. Lenartu na Gorenjskem dene se butara, prinesena domóv, na kako drvo poleg hiše. Na veliki četrtek se ‚vzame doli‘, ter se osmučejo *mačice.* Denó se v ‚črep‘, v katerem je oglje, (kakor o božiču); s tem se kadi po hlevu, okolo hiše in po vasi, a naposled pod kakim drevesom. Kadi se med mašo . . (Zap. g. Jos. Kržišnik). — V Ljubljani spravljajo *oljkine veje* za ogledala, omare in podobe; o hudi uri jih (po nekoliko) zažgo. (Zapisal g. Jos. Kušar). — Tako tudi po Dolenjskem. (Zap. g. Papež). — Pri sv. Lenartu na Gorenjskem mečejo o taki priliki po kake tri posvečene šibe, zlomljene, na ogenj (s posvečeno vodó krope pa okolo hiše. (Zap. g. J. Kržišnik).

Koroški Slovenci v Rožu devajo v butaro („prajtelj“) in pošiljajo k bogoslovu s cvetjem tudi „smolje“ t. j. ***brinje*** (juniperus communis) in *jabolka.* O hudem vremenu zažigajo zato, *da ne bi* udarila *strela (v hišo),* na ognjišču tako cvetje, ki pa ne sme goréti, temveč samo tléti. (Zap. K. Pečnik).

Goriški Slovenci (na Kobaridskem) devajo v zvezek *oljke* in *lavorike* („lombarja“), tudi po več vrst šib za živino in otroke. Šib se dene toliko vrst, kolikor je živine v hlevu; a glavna je ***brina***, ki ji pravijo „*brdebitka*“, menda „juniperus sabina“.[2]) Ko pa živino poženó iz hleva, udarijo na lahko ‚žival‘ z ónimi blagoslovljenimi šibami, (a molijo tudi). — Tiste šibe mora pastir nositi sabo na pašo dotlé, dokler so še za rabo. (Zapisal g. A. Gabrščck).

Na Krasu stavljajo te *oljke* na vsaka vrata po šibico, „*da bóde Bog varoval (to), kar je sploh notri*“. (Zap. isti).

Pri štaj. Slovencih (na Tepanjem vrhu blizu Konjíc) deva se v „žegen“, to je v butaro k *oljčevini* in vrbi „ivi“ ***(mačicam)*** tudi ***dren, hudobíka***[3]) in ***božji lesec,***[4]) ki ga hranijo

---

[1]) Tudi Kočevarji spravijo osmukane šibe pod streho, in to do Kresa, pa ne za ‚kres‘ (ogenj), nego za na polje, ki ga hodijo pred kresnim večerom tudi kropit. (Gotnica, Götenitz. P. u. p.).

[2]) „Brdebitka“ bode namesto: „dobrovitka“, — kakor pravijo v Vrsnem in na Livku „brnebit“, t. j. brnebito. v Krnu (na Tolm.) pa „brogovita“ in „drgovita“, oboje namesto: „dobrovita“. Viburnum Lantana. Gl. „Letop.“ 1879; 119 p. b.: „*brogovita*“ ki pa znači po Tušk. „Rastl.“ 100: viburnum opulus (‚Schneeball‘) = „kozja pogačica“. Prim. tudi tà 6. opazko na 161 str. — J. N.

[3]) Štaj. Slovencem (v Pohorju) je hudobika = Viburnum Lantana. „Letop.“ 1882/3; 289.

[4]) Gl. 3 op. na 162. str.

do drugega leta in podkurijo ž njim, kedar pekó jestvine („žegen") za veliko noč. Božji lésec je tam sploh ‚sveto drevesce', ki ga ne sme nihče izrovati; tudi pazijo, da se ga ne dotakne živina. (Priobčil vč. gosp. dr. M. Nápotnik na Dunaju). Prim. tudi „Črtice" 116.

Na Kozjaku (pri Mariboru) shranijo se cvetnonedeljske šibe; pred *sv. 3 kralji* delajo se iz njih mali ‚križeci' (sic), in pri vsakih vratih, vsakem oknu in vsakem studencu vtakne se po eden, „*da hudi duh izgubi oblast nad temi stvarmi*". Ostali les se pa *zažge ob hudi uri, da toča ne pobije*, in kar ga še ostane, zažge se, kedar se kuri za presmec (vélikonočni beli kruh), ki ga mesijo, da ga nesó k blagoslovu." (Zap. g. Pipuš). Prim. „Lj. Zvon" t. l. str. 465. ali tu 1. dodatek na str. 167.

V Pavlovcih zakurijo, kedar se bliža nevihta ter začne grmeti, ‚*na kamenu*' ogenj iz tistega lesa, ki je bil na cvetno nedeljo v „presmecu" blagoslovljen, *zato da ne treskne.* („Kres" 1882 str. 220).

Tudi **Hrvati** čuvajo blagoslovljene šibe in vejice („grančice") cvetnonedeljske doma, — v Slavoniji zato da ne udari v hišo strela („grom"), Ilić 121; na Hrvatskem pa v hišah in blevih, da se odvrne od njih vsako zlo. (Starè: „Die Kroaten in Kroatien" 121. [1])

Pri **Srbih** vstajajo devojke to nedeljo zarana, *da bi si nanosile čarovne vode* . . . („B. Kal." 107).

Malorusi (ukrajinski), mladi in stari, tepežkajo ali otepajo se na *cvetno nedeljo.* (Ondi.).

Rusi in **Čehi** gonijo krave prvič na pašo s posvečenimi šibami cvetnonedeljskimi, *zato da bi dajale več mleka* („Slovanský Sborn" 1884; 197).

Češke gospodinje izganjajo na cvetno nedeljo s takimi šibami: *vrbovimi* (ivovimi), *brezovimi* itd. *krave* iz hleva *navzad* (č. „po zpátku") t. j. sè zadnjim koncem naprej. Čehi pravijo cvetni nedelji tudi „kravje proščenje" ali žegnanje („kravské hody") „B. Kal." 197. Prim. slovenski „živinski" ali „kravji žegen" (154 in 162; 5. r.).

Zakaj izganjajo na **Češkem** krave ta dan *navzad*, tega uzroka pogrešamo v „B. Kal." in po drugih knjigah. Zato bodi povedano na kratko, da je to poseben *čaroven* način, ki spada po naši razdelitvi v drug predel. Tu samo toliko, da ‚vlačijo' **Nemci** nekod o *božiču* (na sv. večer) živino *navzad* iz hleva zato, ker mislijo, *da bi jim pocépale* sicer *najbolje glave do novega leta.* (W. II. 66.[2])

Nekod delajo **Čehi** križce iz *ivovih* šib („mačic" [3]) ter zapičijo na vsak ogel svojega polja po jedno, *da bi bil božji blagoslov*

---

[1]) Ondi čitaš: „Weidenruthen, Fliederzweige u. dgl."

[2]) To staro pogansko (božično) vražo prenesli so tedaj Čehi k novejšemu, krščanskemu svetku ter pomnožili ráčji (rákov) način s krščansko-poganskim nametkom: izganjanjem s posvečenimi šibami.

[3]) Tudi Čehi jim pravijo takó, namreč: „kočičky" = mačice.

obilen, („aby bylo hojné boží požehnání"). Druge mačice zatáknejo pa za podobe. (Ččm. 1855; 183). Mislijo, da (samo) *s tem občuvajo dom strele in ognja, živino pa vsake nesreče*. („Slov. Sbornik" 1884; 197).

Okoli Hrudima (Chrudim) goltajo ljudje na véliko nedeljo v cerkvi o povzdigovanju po **tri** „mačice", *zato da ne bi bili mrzlični* vse leto. („Festkal." 1864; 111).

Tudi **Slovaki** zatikajo, in to same posvečene „mačice" („koťátka") za podobe ter jih mečejo, kedar grmi, po nekoliko na ogenj, misleč, *da odvrnejo nevihto*. (Od sv. Juraja, Burg St. Georg na Ogrsk. p. u. p.).

Moravci zabadajo posvečene šibe na cvetno nedeljo popoldne v njive, *zato da ne bi mogle žitu naškoditi ni kobílice, ni toča*. (P. u. p.). Nekateri **Slovenci** delajo tako pred *kresnim* večerom. (P. u. p.).

Poljaki pravijo, da treba na cvetno nedeljo *pogoltniti* **tri** *posvečene mačice*, [1]) *da ne dobi človek vse leto mrzlice*. [2]) Povsi Galiciji, tudi v glavnem mestu Levovu itd. (P. u. p.).

Poljak prosták, (na Krakovskem) hrani posvečeno butaro („wyświęconą palmę") tudi v hiši za kako podobo ter ‚zabije' po mladiko v zemljo na vseh štirih oglih svojega ograjenega polja, misleč, *da bodo odganjale črne hudournike* („chmurę *gradową*" t. j. ‚črni tóčnati oblak'). O. Kolb. „Lud." V. 274.

Primerjaje vražo vraži, vidiš tudi v tem predelu, kako se bistveno strínjajo drugih Slovanov vraže z našimi, pa tudi med sabo.

Skladajo se ž njimi bistveno i **nemške**; kolikor toliko posebnega imajo pa v vsakem kraju

Do malega tak les kot Slovani, pošiljajo na cvetno nedeljo k blagoslovu tudi **Nemci**. Kakor štajerski Slovenci nekod devajo *hrena* v presmec, tako ga privezujejo dolenje-avstr. Nemci v Ipuški dolini (Ybbsthal) z jabolkami vred itd. **na** šibke leske, kakoršnih mora biti v vsaki butari po š e s t. Najmlajši hlapčički, ki nosijo ondod sami take butare v cerkev, vzdigujejo jih o blagoslovu zdaj k višku, — zdaj jih spuščajo do tal, a zdaj jih obračajo, *zato da bi se jih prijel blagoslov pošteno in do dobra z vseh strani*. [3]) Čim se vrne hlapčiček s posvečeno butaro domóv obide, najprej sám ž njo trikrat prihišno polje, zato *da ne bi mogel kragulj* [4]) *unašati*

[1]) Nekateri jih pogoltajo celó po **devet** *na tešče*. („Slov. Sborn." 1884; 196).

[2]) Tudi zato, da ne boli človeka vrat. (Ondi).

[3]) „Damit jede Seite der Buschen ordentlich u. rechtschaffen geweiht werde."

[4]) Hühnergeier ali Habicht, astur palumbarius. (Erjavec: „Živalstvo", 3. izd.; 69).

kúr. Naposled pogleda dečko pod nebo in zakriči: „Vlačugar kraguljski ničkoristni! zdaj si pridi po kuro, če moreš.“ [1]) Potlej obhaja pa hlapčiček zopet polje z gospodarjem (kmetom), ki zapikuje v vsako zemljišče po vejico, *zato da mu ne bi mogla naškoditi nì huda letina* („Misswachs“). A domá zatakne po vejico v hlev, skedenj, klet itd. („Neue illustr. Ztg.“, Wien 1886; str. 511: „Volksbräuche aus d. Ybbsthale“).

To pa sosebno zato, *da ne bi mogle prislediti čarovnice.* Ob hudi uri mečejo jih nekod, zlasti na Bavarskem, tudi na ogenj (Prim. W. II. 134 in 135).

Drugod rabijo i **Nemci** (a posebno **Čehonemci**) posvečene cvetnonedeljske šibe . . . za strelovod („als Blitzableiter“). „Festk. aus Böhm.“ 1864; — 110. „Ueber Land und Meer.“ Wien, 1882; str. 528.

Kakor nekateri **Slovani** (str. 165), tako goltajo (‚požirajo‘) na cvetno nedeljo vsaj po tri posvečene „mačice“ tudi **Nemci** — nekod zato, *da ne bi dobili mrzlice;* nekod zato, *da jih ne bi boleli zobje;* a nekod zato, *da jih ne bi bolel vrat.*[2]) Nekateri Čehonemci dajó po tri take „mačice“ tudi kravam, *zato da bi dajale obilo in dobrega mleka.* W. II. 134; „Festkalender“ 111; „Vernaleken“ 313, 15).

Tudi nekateri stari Dunajčani in stari ljudje okoli Dunaja, zlasti stare ženske, zaužívajo na cvetno nedeljo, čim prinesó posvečene butare domóv, . . (nekod na tešče) po **tri** „mačice“; Dunajčani ne vedó več, čemu; okoličani (v Pressbaum-u, Dombachu itd.) pa zato, *da jih ne vgrizne stekel pes, pa tudi zato, da ne trešči va-nje to leto.* V hišni vodnjak mečejo (isti okoličani) tudi po **tri** „mačice“ zato, *da ne trešči ni v hišo, ni va-nj.*

Tožila nam se je l. 1885. stara okoličanka iz Pressbauma, da njene hčerke, (ki hodijo v šolo), nečejo več tako, kot ona — goltati ‚posvečenih mačic‘, izgovarjaje se, da jim niso v slast. [3])

Priobčiti smemo po pismenih poročilih, da peša — hvala Bogu — po malem vraža tudi med slovenskim mladim zarodom. Gledé *mačic* poroča nam sam g. Pipuš, da je slišal med **slovenskim** ljudstvom na Kozjaku (pri Mariboru), *da je dobro, katero (tako) mačico na tešče pojesti*; videl pa ni tega nikdar. Iz več drugih krajev **slovenskih**: gorenjskih in dolenjskih (kranjskih) odgovarjalo nam se je . . z ‚molkom‘ ali pa izrécnim „zanikovanjem“. (Beli Kranjci okoli Metlike jih ne dajejo ni živini. Zapis. brat Anton).

---

[1]) „Lumpengeier miserabler! jetzt hol' dir eine Henn', wann du magst“ (= wenn du vermagst. J. N.). Trd Slovenec rekel bi menda rajši; „Grdoba ali mrcina kraguljska.“ itd.

[2]) Prim poljsko v 2. op. na 165. str.

[3]) „Dass sie ihnen nicht schmecken.“

Nemci (Švabi) pravijo: *„Wenn es am Palmsonntag regnet, so gedeihen die jungen Gänse nicht.“* To je: če na cvetno nedeljo deží, ne redé se mlade gosí. (W. II. 71).

Slovenci (v Motniku) pa: *„Cvetni teden* naj se rože sejejo, *da bodo lepše cvetele.“* (Sic). (Zap. g. G. Križnik).

Dodátki.

Na stran **130**. (2. razst.): Tudi **štaj. Slovenci** (ob Ložnici) delajo na ***véliko soboto***, in to iz blagoslovljenih lésk cvetnonedeljskih butar — križce, ki jih nosi gospodar na njive, travnike in gozde, pričvrsti križec ob koncu vsakega zemljišča ter ‚je‘ pokropi z blagoslovljeno vodo . . iz istega uzroka kot **koroški Slovenci**, pa i zato, *„da bi ‚vse to‘ pomnožilo zemlji rodovitost.“* Jednake, pa zbite križe pribijajo Ložničani o vélikih sobotah radi tudi na razna vrata. (M. Cilenšek. „Lj. Zvon“ t. l. na 464. in 465. str) Prim. tu str. 164.; 2. r.

Na str. **151**. (3. razst.): Na **poljski** náčin polivajo se o ***vélikonočnih ponedeljkih*** in ***torkih*** tudi sami **nemški** naselniki v Srbiji, to je: v ponedeljek polivajo moški ženske, v torek pa ženske moške. (Priobčil — brez uzroka — letos g. Nikolajević, trgovec iz Majdana v Srbiji.)

Na str. **153**. (7. r.): Tudi „brizglje“ rabijo nekod **Poljaki** v ta namen, kakor **Indijani** v Birmi. (P. u. p.)

Na str. **164**. (6. r.): **Malorus.** (podoljski) tepežka ali bije družino na ***cvetno nedeljo*** s posvečeno šibo, govoreč: *„Loza* (šiba) *b'je, ne ja b'ju — za tyždeń. velikdeń.“* (Uzrok neznan. P. u. p.).

Popravki.

Str.			namesto:		čitaj:	
Str.	88	vrsta 10.	namesto:	„kolpanjem“	čitaj:	„kópanjem“.
„	96	„ 2.	„	„peaprot“	„	„praprot“.
„	102	„ 29.	„	„nevezano“	„	„navezano“.
„	104	„ 6.	„	„pod“	„	„pred“.
„	108	„ 19.	„	„vsak“	„	„svak“.
„	108	v 1. op.	„	„105“	„	„107“.
„	111	vrsta 13.	„	„torova 7)	„	„torova 9)“.
„	113	„ 18.	„	„uskranjinske	„	„ukrajinske‘.‘
„	114	„ 29.	„	„ne“	„	„na“.
„	124	„ 4.	„	„Vyskoukal“	„	„Vykoukal“.
„	147	„ 17.	„	„köpali“	„	„kópali“.
„	151	„ 18.	„	„sedaj se pa“	„	„sedaj pa“.
„	159	„ 6.(od zd.)	„	„brlikva“	„	„brlivka“.

Žiga Višnjegorski,

prvi avstrijski poslanec na turškem dvoru l. 1528.

(Spisal **Iv. Steklasa.**)

Izvori, ktere sem rabil pri tej razpravi, so sledeči :

1. Ant. v. Gevay: Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich-Ungarn und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhunderte. Aus Archiven und Bibliotheken I. Gesandschaft K. Ferdinands I. an Sultan Suliman I. 1528. Wien 1840.

2 „Letopis Matice Slovenske" 1871: Turški boji v XV. in XVI. veku s pesebnim obzirom na Slovence. Spisal Janez Parapat.

3 Vestnik. Znanstvena priloga „Zori" I. tečaj. V Mariboru 1873.: Gospodje Višnjegorski. Od J. Parapata. V tej kratkej razpravici je zbral pokojni pisatelj kratke podatke o vseh članih te rodovine.

4. Valvasor knj. XI. in XV.

5. Dimitz: „Geschichte Krains" I. II. zv.

6. Žumberk. Krajepisna in zgodovinska razprava. Podlistek v „Slovencu" l. 1884.

7. Rad jugoslovanske akademije. Knj. LVI. Putovanja po balkanskom poluotoku XVI. vieka. Od dr. P. Matkovića.

Gospodje Višnjegorski so dobili svoje ime po posestvu Višnjagora, kteri se pripisuje velika starost. Pravijo, da je bila sezidana 500 let pred Kristusovim rojstvom. Vendar pa se nam zdi to kaj neverjetno, saj se tudi rodovina Višnjegorskih nahaja v listinah še le v XII. veku po Kr. Najstareji do zdaj nam znani Višnjegorski je Rudolf, ki ga nahajamo med pričami v koroški Krki l 1164. Trinajst let kasneje, leta 1177. je živel Albert Višnjegorski. Kot bližnji sosed Zatiškemu samostanu je v ondašnji crkvi podaril sv. Jurju posvečeni altar, ki ga je leta 1196. blagoslovil vladika Krški Ditrih. Zatiški letopisec ga imenuje pri tej priložnosti grofa. Isti Albert je prisegel 7. oktobra leta 1200. v Starem mestu (Cividale) zvestobo Poreškemu vladiki Fulceriju, kteri mu je podelil neki feud (zemljišče).

Višnjegorski so imeli na Kranjskem prav obširno posestvo. Njihovi in vitezov Preseških vazali (podložniki) so bili: gospodje Cveteški med Mokronogom in Škocijanom v Loknicah (sedaj je ta grad podrtina); Otoški, Mokronoški, Preseški, Hrvaškobrodski in Zaloški (Breitenau). Bržkone pa je bil Albert poslednji mogočni gospod v teh krajih, kajti imel je samo eno hčer, Sofijo po imenu, ki se je omožila s Henrikom, mejnim grofom Istrijanskim iz rodovine Meranske, ki je bila takrat najugledneja na vsem slovenskem jugu ter v rodu s hrvaškimi bani, z velikimi župani srbskimi in celó s kraljevsko rodovino ogersko. Od Boga z velikim bogastvom obdarovana sta bila posebna dobrotnika Zatiškemu samostanu. Leta 1228. sta mu podelila pravico slobodno loviti in sekati drva po okolici. Ker je pa Henrik še tisto leto umrl in ker je Sofija bila brez otrok, stopila je v Admontski samostan. Dne 18. oktobra l. 1228. je patrijarh oglejski Bertold svojej svakinji Sofiji — Henrik in Bertold sta bila brata — potrdil vse njene daritve Črnomaljski crkvi in štirim podružnicam njenim. Ravno v tem času pa so bili tudi kraji okoli Metlike in Žumberka za stalno zedinjeni s kranjsko in slovensko marko (okrožjem) in večidel s posredovanjem Bertoldovim; a nemški knezi so poverili obrambo mej proti Hrvaškej nemškim križarjem, ki so utemeljili svoje komende l. 1223. v Metliki in Črnomlji.

L. 1238. in 1250. je podarila Sofija še več zemljišč Zatiškemu samostanu. Kar je ostalo, volila je Margareti, sestri Friderika Bojevitega (1230.—1246.) in soprogi českega kralja Otokarja II. (1253. — 1278.). Dne 31. marca l. 1254. sta vsak posebej vse podložnike Višnjegorske darovala vladiki brižinskemu.

Kolikor nam je sedaj po virih znanega, imenoval se je med vsemi Višnjegorskimi plemenitaši edini Albert, grofa. Valvasor zatore trdi, da so Višnjegorski grofovski naslov popustili in se za viteze proglasili. Prerano umrli naš zgodovinar Parapat na to prav umestno odgovarja: Čemu? Ali je rodovina ubožala, da se ni mogla vesti in živeti visokemu stanu primerno? Menda ne. Saj je Sofija posestva darovala na vse strani, česar bi ne bila storila, da so bili še kteri moški potomci živi. Višnjegorski grofovski rod je tore brž ko ne izmrl s Sofijo, in poznejši vitezi so bili ali iz kakega postranskega kolena, ali celó iz druge rodovine, ki se je imenovala po gradu, ki ga je dobila v posest. Vsekako je to temna stran v zgodovini naših plemenitašev, vredna vsestranskega preiskavanja v listinah ljubljanskega muzeja in zgodovinskega društva. Tako se je izrazil marljivi zgodovinar l. 1873. ali pisatelju te razprave ni znano, da bi bil kdo do zdaj to vprašanje rešil. Sploh pa so zgodovinske vesti o tej zgodovini tako redke, da je skoraj nemogoče, popolno sliko o njej sestaviti. In kar se mora reči o stareji betvi te rodovine, isto velja tudi o mlajši. Celó o najimenitnejem članu mlajše betve, o Žigi, so nam

zgodovinski podatki do njegovega poslanstva nepoznati, kakor bodemo kasneje videli.

Med gospodi Višnjegorskimi iz mlajše betve nahajamo več dobrotnikov Zatiškega samostana. L. 1284. je naveden med dobrotniki Viljem, a l. 1345. Rudolf, ki je opatu dal dvoje zemljišč proti temu, da ima v samostanu vse žive dni hrano, obleko in stanovanje. L. 1349. dne 21. februvarja, potrjujeta Majnard in Ernando, brž ko ne sinova Rudolfa, ki je stopil v premišljevalno samostansko življenje, nektera posestva, ki jima jih je dal oglejski patrijarh.

Med mnogobrojnimi dobrotniki zatiškega samostana omenja Valvasor leta 1356. tudi Jancelna in Janeza Višnjegorska. Prav verjetno je, da je bila vdova prvega ona Marjeta Jelinova iz Višnjegore, ki je leta 1368. zemljišče in hrib pri Pleterjih prodala Šentjernejskemu župniku Volgerju Turjaškemu. Marjetin sin je bil Herman in soproga mu je bila Rotija. Janez je 18. decembra l. 1384. potrdil grofu Frideriku Ortenburškemu sprejem več njiv pri Kellerburgu. Leta 1448. omenja nam Valvasor med mnogimi drugimi dobrotniki Zatiškega samostana tudi Viljema Višnjegorskega. Jurij Višnjegorski je bil kranjski vicedom (deželni namestnik), kolikor nam je do zdaj po listinah znano od leta 1448. do 1454. Rodovina Višnjegorskih morala je sploh v tem času biti uzgledna, kajti drugače ne bi bil povzdignen Jurij na tako visoko dostojanstvo, po kterem je mogel imeti velik vpliv na vse domače razmere. Z druge strani pa je to povišanje tudi dokaz, da je ta plemenita rodovina napredovala v zaupanji svojih vladarjev.

S pomnoženjem svojih posestev ter po ženitbah z imenitnimi rodbinami postali so sčasoma tako znameniti plemiči kranjski, da so jih začeli na cesarskem dvoru ceniti in upotrebljavati za razne državne službe, v kterih so se izkazali kot izvrstni upravitelji in državniki. Pa tudi na bojnem polji so se odlikovali kot pravi junaki. Vladarji pa so jim bili za te zasluge tudi hvaležni. Tako je cesar Friderik IV. uslišal prošnjo Lenarta Višnjegorskega, ko ga je prosil, da naj podeli neka imenja Juriju Scheireru. Prošnja je rešena 16. decembra leta 1479. Iz te rodovine je bil tudi naš Žiga, prvi avstrijski poslanec na turškem dvoru v Carigradu.

O mladosti Žige Višnjegorskega nam ni skoraj nič znanega, dokler ga niso poklicali na cesarski dvor, da prevzame važno poslanstvo k sultanu. Odgojeval se je gotovo tako kakor vsi drugi plemički sinovi v tedanjih časih. Prvikrat se je odlikoval s svojo hrabrostjo v benečanski vojski l. 1510. Brž ko ne da je sodeloval tudi večkrat v vojaških podvzetjih in v obrambi svoje domovine proti Turkom, česar pa nam zgodovinski viri sicer ne dokazujejo razun Valvasorja, ali je prav verjetno, ker drugače ne bi bil toliko poznat na cesarskem dvoru. Pa tudi spreten govornik in

vesten posredovalec med borečimi se strankami je moral biti naš Žiga, saj je bila gotovo ena najtežjih nalog, ki jo je imel on izvesti. In čeravno nimamo pisanih dokazov, vendar moremo trditi, da je bil izurjen vojnik in državnik že takrat, ko so ga poklicali na dvor, kar je pa kasneje dejansko pokazal. Da nam bode pa jasno, kako je prišlo do tega prvega poslanstva na Turško pod vodstvom Žige Višnjegorskega, moramo v kratkem omeniti tedanje politične razmere med Avstrijo, Ogersko in Turško.

Ko je po nesrečni mohaški bitki l. 1526. mislil kralj Ferdinand I. vsled dedne pogodbe, sklenene med Maksom I. in Vladislavom II., zasesti prestol ogerski, ustavila se je njegovej volitvi v Požunu na Ogerskem jako protivna stranka, ki je že 10. novembra l. 1526. razglasila erdeljskega vojvodo Janeza Zapoljskega za kralja ogerskega. Ravno tako se je dogodilo tudi na Hrvaškem, kjer je avstrijanska stranka pod vodstvom Nikolaja Jurišića in Janeza Kacijanarja izbrala 1. januvarja l. 1527. na Cetinu Ferdinanda, a protivna stranka pod vodstvom Krsta Frankopana dva dni kasneje na Dobri Janeza Zapoljskega. K prvi veliki nesreči pridružila se je po tej volitvi druga, namreč domača nesloga, ktero je znal Turčin za se prav dobro izrabiti. Mesto da se kristijani združeni boré proti sovražnikom njihovim, koljejo se med seboj in proganjajo, da je groza. Ferdinand je sicer razpošiljal razglase in opomine ogerskemu in hrvatskemu národu, da naj popuste protivnika njegovega, Zapoljskega, ter se oklenejo njega pravega, postavnega naslednika Ljudovitovega, velmožem pa je ponujal gradov, nagrad, denarja in drugih poboljškov, ako pristopijo k njegovej stranki.

Ali vse to je bilo brezuspešno. Še le ko je padel najnevarneji protivnik Ferdinandov, Krsto Frankopan v bitki pri Varaždinu proti Ferdinandovcem, in ko je bila vojska Janeza Zapoljskega pri Tokaji na Ogerskem popolnoma razbita, bilo je zopet nekaj nade, da si Ferdinand osvoji vso Ogersko. Zapolja se je namreč precej po nesrečni bitki umaknol v Erdelj, a velikaši in sam čuvar krone ogerske Perenyi pohiteli so k Ferdinandu, ki jih je lepo in z mnogimi obečanji sprejemal. Tretjega novembra je kronal v Stolnem Belemgradu vladika Podmanicki, ki je pred enim letom položil kraljevsko krono na glavo Zapoljskemu, sedaj Ferdinanda in njegovo ženo Ano. Glavno in prestolno mesto bilo je sedaj v rokah novega kralja Ogerske. Po izdanem oglasu bi se mu morali pokloniti Janez Zapolja in Štefan Verböczy, a od hrvaških velikašev Simon Erdedi, vladika Zagrebški, Banfi in Tahi. Zapolja se seveda ni hotel pokoriti, nego je začel snovati o tuji pomoči proti Ferdinandu. Njegovi privrženci so zdaj razglašali javno in glasno, da se združe s Turki in vragi, ako jih Ferdinand ne pusti pri miru. Nagovarjanje francoskega poslanca je Zapoljskega obodrilo, da je zdaj zares javno razglasil svojo zvezo s Turki. Jero-

lim Laski, poslanec njegov pri Franci I., kralji francoskem, povrnol se je bil ravno iz Pariza, in njega odpravi v Carigrad. Na Poljsko pa pošlje Hrvata Jurja Utješenovića, za kterim je tudi sam Zapolja pribežal, da poišče tukaj pomoči in obrambe proti svojim sovražnikom.

Zapoljin poslanec Jerolim Laski je bil spreten državnik, ki je dobro znal, kako se je treba na dvoru obnašati. V Carigradu si je poiskal in tudi našel dobrega in vernega zagovornika Alojzija Grittija, sina tedanjega benečanskega dože (predsednika) Andreja Grittija. Bil je to silno bogat človek, ali lakomen denarja nad vsako mero. Z zvijačo in denarjem pridobil je velikega vezira (ministra) Ibrahima, a po njem tudi samega Solimana. Njega so rabili, ko je trebalo odgovarjati poslancem krščanskih vladarjev. Laski mu je obljubil dohodke najbogateje vladikovine in mnogo tisoč zlatih cekinov. Al. Gritti pa preskrbi Laskiju najpoprej milostljiv sprejem pri velikem veziru Ibrahimu, a po njem tudi pri samem sultanu.

Soliman ga lepo sprejme ter mu na njegov govor odgovori: „Rad sprejemam v podložnost tvojega kralja; kraljestvo, ki je bilo moje, prepuščam njemu in vrh tega ga bodem branil Avstrijanca Ferdinanda tako, da bode mogel mirno spati na obeh straneh.“ Soliman se zaroti pri preroku in svojem meči, da bode Zapolji veren zaveznik in da ne zapusti svojega dragega brata, kralja ogerskega, v največih nadlogah. Potem sprejme darove in tudi on obdari Laskija s počastno obleko in zlatimi cekini, a v kratkem za tém so že plule ladje turške na Tisi in Donavi ter dovažale razne robe za vojaške potrebe ogerskega zaveznika. Ugovor med sultanom in Zapoljo je bil podpisan 29. februvarija leta 1528. In kralju Ferdinandu zdaj ni bilo drugega pripomočka proti tej zvezi, nego da upotrebi isto sredstvo na dvoru sultanovem kakor Zapolja, da tako prestriže vse naklepe nasprotnikove. Odločil se je tore, da pošlje poslanca v Carigrad.

Že poprej nego je bila proti njemu sklenena zveza v Carigradu, naroči kralj Ferdinand iz Prage Ljubljanskemu vladiki Krištofu Ravbarju (16. febr. l. 1527.), ki je bil jako izurjen diplomat (državnik) svojega časa, da naj poišče pripravnega moža za poslanstvo v Beligrad k Beli-begu. Tega bega (poglavarja) naj prigovarja ter pridobi zase, da ne bi podpiral Zapolje in v miru puščal Ferdinandove dedne dežele in posestva, kajti iz teh krajev so vsaki čas napadali Turki naše kraje. Ali brez denarja se ni dalo pri turških poglavarjih nič doseči, zato se je odločilo za bega 6000 cekinov nagrade, ktere je imel preskrbeti kraljevski kancelar Marko Trauzsauerwein in poslati v Ljubljano, kjer jih je imel sprejeti poslanec, kakor tudi pooblastilno pismo. Čez enajst dni na to je odpisal vladika Ljubljanski Cirijaku, baronu Polheimu in Marku

Trauzsauerweinu, da je jako nevarno potovati na Turško in da se vsi odličneji možje branijo prevzeti to nalogo, vendar pa je našel za to moža odvažnega, ki se hoče lotiti težavnega posla. To pa je bil Blaž Radošić Zagrebški, kterega so na Slovenskem in Hrvaškem dobro poznali, ker je dalje časa prebival tudi v Metliki. Tega moža je on nagovoril, da prevzame težavno poslanstvo v Beligrad. Če jim na kraljevskem dvoru ne bode všeč, naj ga odpusté, nagradivši ga poprej za pot, njemu pa naj povrnejo stroške, ki jih je imęl pri tem podvzetji. Vladika piše tudi, kako se Zapolja trudi, da postane gospodar na Ogerskem, in kako se dogovarja z banom Franjo Batijanom o pomočnih četah, ktere želi dobiti za obrambo mej, vendar ne nemških, ampak českih ali slovenskih. Pošljejo naj mu jih do Brežic, da jih popelje potem v Bihač. Omenjeni poslanec Blaž Radošić, ki je prevzel poslanstvo k Beli-begu v Beligrad, imel je ob enem nalogo, v deželah, ki so bile v turškej oblasti, dobro opazovati, ali ni kakšne zveze sklenol Zapolja, dozdevni kralj ogerski s Turki, da ti laglje napadejo dežele Ferdinandove. Ker je pa med tem umrl Beli-beg, ter na njegovo mesto stopil Mehmed paša, prejel je poslanec pismo do novega paše, pri kterem pa ni nič opravil, kakor smo videli: Zapolja je postal kralj ogerski in sultan njegov pokrovitelj.

Mar li je bil naš Blaž Radošić namenjen za poslanca tudi v Carigrad, ali samo k begu v Beligrad? tega ni mogoče razjasniti. Kralj Ferdinand I. je sicer pisal meseca julija begu Hosrevu, naj skrbi za slobodno potovanje poslancu, kterega misli poslati na dvor sultanov v Carigrad. Ravno isto je sporočil tudi velikemu veziru Ibrahimu. Vendar nam ni znano, da bi bil ta poslanec kedaj dospel v glavno mesto turško in tukaj kaj opravil. Zatore ni tudi v navodu, ki ga je dal kralj Ferdinand sestaviti, kako se ima poslanec vesti v Carigradu, ime tega prvega poslanca navedeno. Zato je Ferdinandov navod samo obrazec za prvega poslanca, kterega je mislil kralj Ferdinand v Carigrad poslati, da sklene s Solimanom triletno premirje, in da ga nagovori, da ne bi trdnjav, ktere je na Ogerskem in Hrvaškem si osvojil, dozidaval ali popravljal, da pač ne bi li hotel sultan za denarno odškodbo povrnoti kralju Ferdinandu vseh trdnjav onkraj Save? Da je oni prvi navod za poslanca bil samo obrazec, dokazuje tudi to, da se v izvestji Hobordančevem, ki je bil spremljevalec Žige Višnjegorskega, po imenu naštevajo vse one trdnjave, ktere je zahteval kralj Ferdinand od sultana v prvem navodu samó splošno. Iz tega navoda se more sklepati, da l. 1527. ni bilo Ferdinandovega poslanca v Carigradu, pa je zato kralj l. 1528. odpravil novo poslanstvo na turški dvor. Za to važno opravilo pa sta bila odbrana Janez Hobordanac, — ali kakor nekteri pišejo Hobordansky — iz Zlatnika in Žiga iz rodovine Višnjegorske. In to nam je prvo poznato poslanstvo na turški dvor od strani avstrijanske.

S pooblastilnimi pismi sta stopila naša poslanca 9. aprila l. 1528. na turško zemljo pri Brodu na Savi. Več ko 300 lepo oboroženih Turkov jima je prišlo do Turškega Broda naproti. Povsod sta bila slovesno sprejeta, krasni sprevodi in najokusneje pojedine so jima kratkočasile in lajšale dolgo in težavno tedanje potovanje. Dne 29. maja l. 1528. sta srečno stopila prva poslanca kralja Ferdinanda I., prva od avstrijskih vladarjev, v Carigrad. Pomenljiv je bil ta dan, pravi Parapat, ker natanko pred 75 leti je tistega dne častitljivi Bizanc ugledal Turčina v sveti Sofiji.

Ko sta prišla poslanca v Carigrad, poklonila sta se najpoprej velikemu veziru Ibrahimu paši, prvemu svetovalcu sultanovemu in duši vsega obravnavanja. Izročila sta mu bogata darila, da mu tako omečita srce ter ga pridobita zase. Tretji dan pride po nju 40 vitezov, cesarskih dvornikov in ju peljo k sultanu, dva konjika pa sta držala darila sultanu namenjena. Tri ali štiri ulice, ktere sta prehodila, bile so polne radovednega ljudstva. Prva cesarska vrata so varovali sultanovi vojaki na konjih, vsi oblečeni v volni in škrlatu; med njimi sta bila tudi dva s plahtami pokrita slona. Pri drugih so stražili cesarski gardisti, jež in peš, pri tretjih pa vratarji in več nego 1000 janičarjev, njihov načelnik aga med njimi, ter so se lesketali v zlatu, škrlatu in turbanih z zlatom in svilo všitih. Tu skočita poslanca raz konja in pozdravita ago in ostale janičare in tolihtere, plemiče izrejene na dvoru sultanovem. Zdajci stopijo pred nju trije paše: namreč veliki vezir Ibrahim, Ajas in Casom beglerbeg ali opravitelj opravkov, za njimi pa Čauš-paša, prvi vojni učitelj in Čapiči aga, učitelj vratarjev, držeča v rokah srebrni palici. Imenovani veljaki peljejo poslanca v dvorano, kterej so strop podpirali štirje marmeljasti stebri in ki je bila pregrnena z oponami in preprogrami. Na nje sedejo prvi trije paše, njim nasproti pa poslanca. Velikemu veziru na levo je bil Seh, starešina turških duhovnikov, star mož z dolgo brado, poleg njega Leševšadija, dvorni sodnik; Casom paši na desno pa Husein Celebi, tefterdar imenovan ali po naše kancelar, zraven njega dva tajnika s papirom in črnilom, da sta zapisovala govore. V drugem pregrajenem oddelku dvoraninem je sedelo nad dvajset svetovalcev. Vsakemu izmed njih sta dva služabnika podajala dve usnati posodi, iz kterih so pili, menda — dostavlja Hobordanac v svojem poročilu — da ne bi pri zaslišavanji poginuli gnjuša ali žeje. Nad pašami je bilo omreženo okence, za kterim je sultan poslušal poročnika kraljeva, misleč, da ga nihče ne vidi.

Ko vsi potihnejo, spregovori prvi Ibrahim, vprašaje poslanca, kdaj sta odrinola od svojega gospoda, kje sta ga zapustila, kako potovala in je li sta imela dovelj živeža? Odgovorita, da sta bila povsod dobro sprejeta, kakor se spodobi poslancem tako mogočnega vladarja in da sta bila poldrugi mesec na potu. Poslanca pa sta bila vsled sijajnega sprejema ohrabrena, ali tudi preslep-

ljena, ter sta se začela odločno ali tudi drzno ponašati, kar je njima pa kasneje škodovalo. Kajti ko izustita, da sta pri Ostrogonu stopila na ogersko zemljo, presekal je njima Ibrahim besedo, kakor se nista nadjala, rekoč: „Ostrogon ni niti nemški niti ogerski. Odkar je kralj Ljudevit II. padel v boji zoper mogočnega cesarja turškega, nepoznajo v Carigradu nobenega kralja ogerskega. Kaj ne vesta, kar je kopito konja sultanovega kdaj zaseglo, da je vse to sultanovo? Kako je mogel tore vaju vajin kralj s to namero semkaj poslati, da skleneta mir in prijateljstvo, ako drži Budo in ostala mesta v svojej oblasti, saj jih je osvojil sultan s svojim orožjem.“ Poslanca na to srdito odvrneta: „Vedite, da prideva od kralja Ogerske, Česke, Dalmacije, Hrvaške, Slavonije, Srbije, Galicije itd. Vsem tem kraljestvom je najin kralj od Boga postavljeni gospod.“ Posmehuje se ju je poslušal ošabni veliki vezir, ter ju še nadlegoval z dolgo vrsto vsakeršnih vprašanj, kterim je vrli Hobordanac dobro odgovarjal.

Naposled stopijo v sultanovo stanico. Omenjeni paše koračijo v poprejšnjem redu naprej, na pragu pa vratarji sprejemejo iz rok poslančevih služabnikov darila in jih nosijo sem ter tje, da jih sleherni lahko ogleduje. Na migljej položijo darove na pogrneno klop, da tudi sultan vidi, kaj mu je namenjeno. Prvi trije prej imenovani paše pozdravijo padišaha, potem stopijo na stran, Čapiči in Čauš paša pa peljeta poslanca v izbo in ostaneta pri durih. Sultan je sedel, desnica mu je bila na kolenu, leva roka pa mu je visela poleg leve strani. Osorno je pogledoval poslanca, ki se spodobno poklonita. Ibrahim in Casom paša primeta sedaj poslanca vsak za eno roko in peljeta najprej Hobordanca, potem Višnjegorskega pred sultana, da mu roko poljubita, potem pa stopita na pripravljeni kraj, kjer je čakal tolmač. Hobordanac je začel sedaj pozdravljati sultana v imenu kraljevem. Ker je pa tolmač začel po svoje tolmačiti, uprl se je in tirjal da od besede do besede to pové, kar on narekava. Veliki vezir mu pritrdi in tolmač uboga. Konec ogovora vpraša Ibrahim prevzetno, kako se predrzne njun kralj imenovati se najmogočnejega in sicer pred obličjem turškega cara, čegar varstvu se priporočajo vsi drugi kršanski vladarji ter pri njem prosijo pomoči? Ko je Hobordanac dokazal, da navedeni kralj francoski in poljski, papež, Benečani in vojvoda erdeljski niso najmogočnejši vladarji, in ko je povdarjal, da njegov kralj želi le prijateljstva s turškim cesarjem, in ako tega ne doseže, da si bode vedel drugače pomagati, reče konečno Ibrahim, da ima sultan važneje opravke, ne more se tedaj dalje ž njima muditi. Naznanil bode njima uro, kdaj da razložita svoje želje. Zaslišanje je bilo pri kraji, 300 konjikov je dalo našima poslancema časten sprevod v prenočišče.

V poznejih razgovorih je zahteval Ibrahim, da se brezpogojno preda sultanu vsa Ogerska; to je prvi pogoj, ako hoče kralj

sploh imeti mir in prijateljstvo s Turki. Poslanca pa sta trdila, da mora sultan najpoprej vsa na Ogerskem osvojena mesta Ferdinandu povrnoti, kajti nista prišla semkaj razpravljat o kakošni kratkotrajni zvezi za dve ali tri lela, nego da skleneta trajen in čvrst mir. To se more zgoditi pa le na ta način, ker drugače ne morejo prenehati prepiri in ni mogoče misliti na drugo sredstvo. Značajno za tačasno turško politiko je čitati v Hobordančevem poročilu, kako se je ošabni Ibrahim po lisičje posmehoval kralju Ferdinandu in poročnikoma njegovima. Ko sta mu namreč naštela trdnjave, ki jih terjata od sultana, med drugimi: Beligrad, Šabac, Slankamen, Varadin, Severin, Oršavo, Novigrad, Banjoluko, Skadar, Udbino, Jajce, Ostrovico, Jug, Rudnik, Račo, Zvečaj in še mnogo drugih manjih pomejnih trdnjavic v Sremu in Bosni, kar so jih Turci v najnovejšem času osvojili si, vprašal je veliki vezir zbadljivo: „Čuda, da ne zahtevate še Carigrada.“ — „„Carigrad ne spada k njegovej državi, pa ga tudi ne zahteva,““ odgovori osorno Hobordanac. „„Vendar pa je Ferdinanda volja dati za povrnena mesta primerno odškodnino.““ To pa je uvredilo Ibrahima. „Rad verjamem,“ pravi on, „da ima vajin gospodar dovelj dedenarja, s kojim bi mogel sultana za povrnitev trdnjav zadovoljiti, ali ga ima za takošnjega siromaka, da bi moral trdnjave, ktere je s svojim orožjem osvojil, za denar povračevati?“

Kaj ne vidiš tamkaj — zdajci odpre okno — onih sedem stolpov, ki so napolnjeni z zakladi? Ako hoče vajin gospodar mir in dobro sosedstvo, vem zato samo za eno sredstvo: On naj prepusti Budo in Ogersko, potem hočemo ž njim dalje razpravljati. O drugi priložnosti je pripovedoval Ibrahim, kako je vojvoda Zapolja s 36.000 vojakov otepel 40.000 kraljevih mož. Temu sta naša rojaka dobro odgovorila, da ne dvomita, da kralj premore toliko vojsko, toda doslej je pošiljal zoper vojvodo le po 8000 mož, Janez Zapolja pa da ne spravi na noge 36.000 vojakov, če skliče vse ljudi, kolikor jih ima s kokoši in piščeti vred.

Tako se ni dalo nič doseči. Po dolgih in brezvspešnih razpravah je odgovoril konečno Soliman poslancema pri zadnjem zaslišanju prav grozivno: „Vajin gospodar do zdaj našega prijateljstva in našega sosedstva ni niti občutil; ali on ju mora kmalu okusiti; vidva morata vajinemu gospodarju naravnost povedati, da pridem k njemu sam z vso svojo močjo ter mu sam prodam trdnjave, ktere od mene zahteva. Opomnita ga, naj le vse lepo vredi in pripravi, da nas spodobno sprejme.“ Osupla poslanca pa sta na to precej odgovorila: „„Mogočni sultan, mi dva ne bi mogla najinemu gospodarju prinesti veselejega sporočila nego to, da hoče vaše veličanstvo osobno priti; prideš li kot prijatelj in dober sosed, sprejel te bode kot takega in kot najmogočnejega cesarja; prideš li kot sovražnik, poskrbel bode, da te sprejme kot mogočnega sovražnika, kakor je vaše veličanstvo, kajti kdor je dozdaj k najinemu

gospodarju prišel kot dober prijatelj, sprejel ga je tudi kot dobrega prijatelja; kaj se pa z onimi zgodi, ki pridejo kot sovražniki, to vé vaše veličanstvo.""

Vsled tega pretečega odgovora sta se že namenila naša poslanca zapustiti Carigrad, da se niso v to stvar vmešali benečanski poslanci, ki so bili med tem prispeli v Carigrad. Pri tej priložnosti so Benečani zopet jako sijajno razodeli kupčijsko svojo dušo, ker ravno oni so bili krivi, da sta bila Hobordanac in Višnjegorski dobrih pet mesecev zadržana v Carigradu. Sumničili so ju pri velikem veziru, da nista poslanca, ampak vohuna kralja Ferdinanda, sicer bi poslednji ne bil poslal vojske zoper Benečane in ne bi se pripravljal na boj zoper turško veličanstvo. Svetovali so, naj ju pridržé, da kralj ne bode vedel pri čem da je, v tem pa osmanske čete lahko po volji gospodarijo po njegovih deželah. Kot pretvezo njunega zadrževanja naj jima pové, da so drugi kraljevi poslanci na potu, ktere naj počakata, da odrinejo skupaj domov. Za to dobro delo so Benečani Ibrahimu obljubili 100.000 gold. in sultanu dragocen kamen, ki si ga je že davno želel. Tudi stroške za hrano in stanovanje poslancev in služabnikov njunih so prevzeli radodarni Benečani, oni pa niso zamudili z najdražjimi jedmi, kar mogoče, povišati jih. Pri teh spletkah pa je podpiral Benečane tudi poslanec poljskega kralja, ki je prišel v jeseni v Carigrad, ter se tukaj tožil na kralja Ferdinanda zarad njegovih sovražnih namer proti Poljakom. In tako sta uboga poslanca mogočnega Habsburžana Ferdinanda I. z raznimi pretvezami in izgovori tratila dragi čas v Bizancu, ko ju je težko pričakoval njun gospod. Še le okoli polovice meseca novembra sta dobila poslanca dovoljenje, da se smeta povrnoti na Ogersko. Pa tudi na potu so ju še zadrževali na več mestih, kakor se vidi; kajti še koncem januvarja meseca l. 1529. so pričakovali kralj Ferdinand in njegovi svetovalci poslanca s težkim srcem, da li sta obavila srečno svojo nalogo in preskrbela državni mir, kteri je bil vsem tako potreben. Vendar pa so slutili že po dolgi odsotnosti poslancev, da nista srečno izvršila svojega posla in da Soliman gotovo prihrumi še to leto z veliko vojsko na Ogersko.

Med tem pa sta Hobordanac in Žiga Višnjegorski 18. febr. l. 1529. dospela v Inomost in prinesla sultanov odgovor, kterega so z mnogim trudom še le sredi meseca julija iz turškega jezika preložili na španjski. V tem pismu od 8. novembra l. 1528. strašno prevzetno našteva padišah Soliman kraljestva, dežele in bogastva svoja, ter pravi naposled: „Kar imaš, uživaj v miru in nikdo od mojih Ti ne sme škodovati. Ako se moreš pogoditi z vojvodo, da nam ni v kvar, Bog vaju združi in sprijazni; ako pa nisi zadovoljen s tem odlokom, piši mi jasneje in pošlji pismo dobro zapečateno in zavarovano, da drugi nič ne izvedó. Treba Ti je pisarja, ki vrlo piše in zvesto čita."

Tako žalosten je bil konec prvega poslanstva avstrijskih vladarjev do ošabnega Turka. Hobordanac se je potem l. 1530. v obleženo mesto Budo vtihotapil z namenom Zapoljo prebosti, a predrzneža so spoznali po meči, ki mu je bil v rokavu zašit. Vjeli so ga, brez odloga v vrečo zašili in v Dunav vrgli. Tako žalostno je končal hrabri junak in odvažni govornik Hobordanac. Žiga Višnjegorski se je pa še kasneje večkrat izkazal kot spreten vojskovodja v borbi proti Turkom ter vešč govornik in posrednik na raznih zborih.

Tisti čas, ko se je nahajalo prvo poslanstvo avstrijsko na sultanovem dvoru v Carigradu, hitel je na povelje Ferdinandovo drugi naš rojak Žiga Herberstein k poljskemu kralju, da ga prigovarja k zvezi z avstrijskim vladarjem ter odvrne od zveze s Turki, s kterimi je hotel ugovarjati po poslanci, ki se je nahajal ravno takrat tudi že v Carigradu, pa bil je protivnik našima poslancema, kakor smo videli. Tore dva Kranjca, kterima so kakor Hobordancu znanje slovenskega jezika in druge izvrstne zmožnosti pripomogle k tako imenitnim opravilom.

Brezvspešno je bilo tore poslanstvo Žige Višnjegorskega v Carigrad, kajti dokler so se pogajali v Štambulu za mir in prijaznost, razsajal je Turčin po slovenskih zemljah, da je bilo groza. Že l. 1527. maja meseca je plenil in požigal v Metliški okolici. Sledeče leto pa so sovražniki obiskali Kranjsko večkrat. V petek pred drugo postno nedeljo se jih je prikralo, kakor tihotapci, kakih 1000 na Kočevsko. Tri velike vasi so napali, oropali ljudi in živino odpeljali. Ti so bili pa le predstraža, ker za njimi so tudi na tihoma v sredo pred sv. Gregorjem prikorakali drugi, bilo jih je 2000, po Valvasorju le 1000 osmanlinov. Kras je bil prva njihova žrtev. Okoli Postojne so pokončali vse. Ravnokar imenovani zgodovinar trdi, da so tudi trg dobro in čisto izpraznili, topovi z grada so jih pa zapodili, kar mu prav radi verjamemo, saj turški mavharji niso mislili na trdne gradove, nego na blago in življenje ubogih podložnikov. Pod Šilertaborom v Zagorski duhovniji so, kakor piše na dalje Valvasor, naleteli na florentinske (italijanske) trgovce, breme jim olajšali ter ugrabili 20 tovorov svile. Po navadi so potem šarili okoli Crknice, Loža, Blok, Nadliška, Orteneka, Ribnice in po Kočevskem. Ves Kras je bil pomendran in opustošen in celo v belo Ljubljano bi se bili tihoma pritepli neverni sovražniki, da ni Postojnski oskrbnik jadrno sporočil tje, da je Turek v deželi. Brž je deželni glavar poklical brambovce, toda samo 50 konjikov in 200 kmetov se je v naglici zbralo okoli deželnega vojskovodje Bernarda Ričana. Ta peščica ni bila kos 2000 Turkom, ki so tore gospodarili, kakor se jim je ljubilo. Slednjič se ustavijo pol ure od Kočevskega mesta. Ričan jim gre pa vendar nasproti. V majhenih praskah jih nekaj pobije in naposled prisili, da se umaknejo proti Kolpi,

ne prizanašaje Poljancem in Kostelcem, kterim pobero, kar morejo odnesti. Narodni vojaki se razidejo, misleči, da se je neprijatelj vrnol domov. A temu ni bilo tako. Z več stotinami vjetih kristijanov obojega spola in z naropanim blagom jo res utrujeni in spehani pobrišejo čez mejo, 400 konjikov in toliko pešcev — Valvasor ima vseh skupaj le 500 mož — pa se poskrije. Ko prilezejo naslednje jutro ubogi ljudje iz zavetja na pogorišča in priženo oteto živinico, planejo iz zakotja kruti dušmani na nič hudega sluteče kristijane, kakor požrešni volkovi med čredo in pograbijo ter odženo še to, česar se poprej niso mogli polastiti. Samo oseb jim je prišlo v pest 400, kakor nahajamo pri Valvasorji.

Prva polovica leta 1528. tore ni bila mila Slovencem, a tudi druga jim ni bila ugodneja, čeravno se je dogovarjalo o miru med Turki in Avstrijanci. V početku julija meseca se je namreč zbrala pri Bihači na Uni druga roparska truma z namenom, da zopet plane na toliko teptano slovensko zemljo. 4000 — drugi hočejo celo 10.000 — Turkov je bilo, ki so pri Kostelji preplavali Kolpo. In divjali so skoz kočevsko naselbino, Ribnico proti Turjaškemu močnemu gradu. Tam nič ne opravijo. Kakor hudourniki se potem spusté na ižansko polje in celó do Ljubljane, kjer mimogredé na dan sv. Marjete zapalé nekaj hiš. Prekoračijo potem Savo in grozno razgrajajo po Mengiški okolici in Dragomnu. Ker pa zvedó, da se zbira črna vojska, ne utegnejo udariti na Štajarsko, ampak kakor blisk se vrnejo nazaj in vihrajo skozi Dolenjsko. V diru svojem so naskakovali Višnjegorski grad, utrjeni samostan Zatiški, toda brez vspeha, kajti Žigini vojaki so hrabro odbijali vse napade. Čutila je divjake okolica Trebanska, Žužemberška, Šentruperška, Mirnapeška, Novomeška. Skozi Kočevsko so jo udrli na Hrvaško. Nikolaj Turn je med tem nabral precejšnjo vojsko iz Kranjske, sosedne Štajarske in Koroške in kranjski deželni vojskovodja Bernardin Ričan je urno ž njo udaril za sovražnikom. Združeni s hrvaškim banom J. Torkvatom Karlovićem zgrabijo Slovenci pri Volanskem gradu begoče Turke: 1250 jih je palo na mestu, 400 je bilo vjetih, drugi so peté odnesli. Vjete ženske in otroke je ukazal pred bojem bosniški paša pomoriti, nekteri usmiljeni Turki so jim prizanesli in poskrili jih češ, da jih po bitvi seboj tirajo. Nesrečni konec jim tega ni dopustil in ujetniki so bili rešeni. Pogumni zarad te zmage se spuste Slovenci sedaj celó v sovražnikove dežele in se ondi maščujo za nesreče, ki so jih doslej doživeli od Turka. Da se Turkom poletni napad na Kranjsko ni dobro obnesel, spričuje tudi jagrski vladika in ogerski kancelar Tomaž Szalahazy, ki je 29. julija 1528. l. pisal kralju Ferdinandu, da je slišal, da Turci skoraj nič niso odnesli iz Korotana — menda je hotel reči iz Kranjske — pri Ljubljani jih je bilo mnogo ugonobljenih, trepetajoči so namreč

bežali, kar so mogli, ker bali so se črne vojske, Ivana Taha itd. Vkljub vsej hrabrosti krščanskih čet, polastil se je vendar avstrijskih državljanov neznan strah pred Solimanom, ki so ga tisti čas imenovali izmed najimenitnejih gospodov na svetu.

Nov in hud boj je pretil zopet in kralj Ferdinand se je sicer pripravljal zoper Turka, obdržaval mnogo zborov ter prosil pomoči na vse strani, pa se vendar ni čutil toliko varnega, da bi se ustavil silnemu sovražniku. Zatore je pisal še enkrat Solimanu dné 15. januarja leta 1529. pomirljivo pismo, ktero je imel odnesti zopet Hobordanac z Nikolajem Jurišićem v Carigrad. Ali bilo je prepozno, kajti kakor je sultan Žigi Višnjegorskemu obečal, da bode obiskal sam kralja Ferdinanda, tako se je tudi dogodilo. S silno vojsko prihrume Turki to leto pred Dunaj ali ne morejo si ga osvojiti. Med mnogimi drugimi slovenskimi junaki, ki so prišli takrat Dunaja branit, nahajal se je tudi Žiga Višnjegorski, ki je s Hrvatom Bakićem prve čete turške, ktere so bile že do mestnega obzidja prihrule, potolkel ter jih pregnal nazaj, pobivši jih precejšno število. Da se Turki osvetijo radi neuspeha pri obleganji, pomandrajo vse krščanske zemlje, skozi ktere so se drvili v divjem hrupu. Zapolja pa je ostal vendar le kralj ogerski po milosti sultanovi in večjidel Ogerske je od zdaj prišel v turške roke.

Nevarnost za ostale avstrijanske zemlje je bila odstranjena, ali ne za vselej. Treba je bilo tore znova napenjati vse sile, da sovražnik v prihodnje ne najde dežel nepripravljenih. Najbolj je manjkalo denarja. Najizdatneji vir, da se temu v okom pride, bilo je crkveno premoženje. Ferdinand je terjal od duhovščine četrti del vsega premoženja, ki naj se ali proda, ali zastavi, zneski pa izroče vladi. Tej postavi so se deželni stanovi ustavljali sprva, ali v kljub uporu duhovščine so komisarji ostro izvrševali kraljevo zapoved, crkveno blago zapisovali, cenili in četrti del prodajali. Koroškim prelatom, ki so se menda najresneje ustavljali, dovolil je kralj, da mesto četrtega dela, naj preživé sami dotično število vojakov nekaj mesecev. Ker tudi s tem niso bili zadovoljni, obveljala je postava brez usmiljenja. Pri cenitvi pa so včasi komisarji segali čez mejo, postavljeno v zakonu, in stranke so se pritožile v Avgsburgu pri Ferdinandu. S pismom iz Prage dne 9. maja l. 1531. je zatore kralj naznanil, naj se vsakdo oglasi, kteremu se je zgodila krivica.

Tudi deželni zbori niso bili brez posla. V Linci so zborovali odborniki dednih dežel in komisarji kraljevi so opominjali koroške pooblaščence, naj pripomorejo, da bodo mesta in trgi več dajali za vojskine potrebe. V Praškem zboru 14. do 18. marca l. 1530. so Stajarci dovolili dvajseti del tega, kar so posestva vredna, od duhovščine in plemstva polovico davka, ki ga je moral vsak plačevati kraljevemu davkarju, ob enem so sklenoli utrditi Radgono, Maribor, Ptuj, Ormož, Celje, Rogatec in druge kraje

ter odmerili posameznim tlako. Odbori dednih dežel so devet dni pozneje odobrili v Slovenjemgradci kraljeve terjatve. Na zboru v Spodnjem Dravbergu 24. marca l. 1531. so pa sklenoli, da se ima postaviti za obrambo Kranjske in Štajerske 400 konjikov na meji; a za obrambo hrvaške meje pa se naj vzamejo krščanski uskoki (begunci), ki so pred Turki na Hrvaško pobegnoli. Plačo so odredelili za 300 takih vojakov in 200 lahkih konjikov, a zapovedništvo nad njimi so izročili Žigi Višnjegorskemu in Gašparju Kršanu.

Med tem so se sešli tudi Nemci v Avgsburgu, kamor je razpisal cesar Karol V. splošni državni zbor, na kterem so se imele razpravljati verske zadeve, pa tudi vprašanje o brambi države proti Turkom rešiti. Na ta zbor so prišli tudi kranjski poslanci in sicer Krištof Ravbar, vladika Ljubljanski, Jurij Turjaški in Žiga Višnjegorski. Oni jim razložé žalostno stanje Kranjske dežele; isto tako so storili poslanci štajarski in zbor je privolil kralju, ne kakor doslej za eno leto, nego vselej za vsako leto ne za šešt temveč za osem mesecev 40.000 peščev in 8000 konjikov. Državni vojaški svèt je sicer nasvetoval 90.000, Ferdinand zahteval pa je le 60.000 mož; zborniki nemški so pa imeli tehtne razloge, da niso pritegnoli ne onim ne tem, ampak dovolili samo 48.000 vojakov. Dve leti kasneje, leta 1532. so to potrdili v Ratisboni.

Ker se je med tem pa tudi Turek za vojsko pripravljal, poslal je kralj Ferdinand I. drugo poslanstvo v Carigrad. Zato pa sta bila odbrana Jožef Lamberg in Nikolaj Jurišić. Ali tudi to poslanstvo je ostalo brez vsakega vspeha. Kralj Ferdinand se je moral vsled tega na svojo moč zanašati ter je poveril obrambo južnih delov svoje države znamenitemu vojskovodji Kacijanarju, ki je bil nekaj časa z Janezom Ungnadom in Kristofom Ravbarjem duša vsega početja domá in zunaj na bojišči. Ali vse osnove, ki so je ti trije veljaki izdelali za obrambo države, niso mogle zaustaviti čet sultanovih, ki so se l. 1532. zopet razlile čez Ogersko. Samo hrabrosti Jurišićevej, ki je branil trdnjavo Kisek, imeli so se kristijani zahvaliti, da ni Dunaj pal v roke Turkom. Toliko strašneje pa so se osvetili Turki kristijanom v onih predelih, skoz ktere so se vračali v svojo domovino. Planoli so namreč skozi ogersko mejo na Štajersko ter vso zemljo od Gradca do južnih mej štrašno pokončali. Vendar pa niso mogli osvojiti nobenega utrjenega mesta, kajti za njimi se je pomikala krščanska vojska pod vodstvom Kacijanarjevim. Turška vojska se je zarad tega krščanski hitro umikala, posebno, ko so bili tepeni pri Fernici in v slovenskih goricah pod Lipnico od malobrojne ali hrabre krščanske vojske pod vodstvom Žige Višnjegorskega. Ostalo jih je na bojišči čez 2000. Potem udari en del turških čet na Koroško, ali v soteski pri Dravbergu potolčeni, pobegnejo nazaj proti Mariboru, kamor je prišel tudi kmalu potem sam sultan z ostalo

vojsko. Za njim pohiti zdaj z lipniškega polja Žiga Višnjegorski v pomoč Mariboru, da ga sovražniki ne bi osvojili. Peščica njegovih hrabrih braniteljev je odbila tri sovražne napade na Maribor ter se je tako Turkom ljuto osvetil, ker so ga bili kot poslanca v Carigradu zaprli. Štiri dni je čakal za tem sultan, da so naredili most čez Dravo. Delavce so priganjali veziri in age s palicami, ker se je mudilo. Soliman je sam iz šotora gledal, kako se most dela. Ko je bil dodelan pohiti vojska dalje čezenj, a da se ne dogodi nesreča, ker je hotela vsa vojska naenkrat čez, stali so paše z velikim vezirom ves dan na mostu, da se je vzdržal red pri prelazu. Sultan je za to velikemu veziru poklonil lepo osedlanega konja. In tako se je valila ta vojska po južnem Štajarskem. Požgali so Slovensko Bistrico, Konjice, okolico celjsko in dobrnsko pa strašno pokončali. Da je imel Žiga Višnjegorski večjo zbrano vojsko, sultan bi bil tukaj z vso njegovo vojsko pokončan, tako se mu je vedar posrečilo pobegnoti iz Štajerskega na Hrvaško, kjer je bil varneji. Odpeljal je s seboj 30.000 duš iz slovenskih pokrajin.

Sulejman tore ni nič dosegel leta 1532., vendar pa so Ferdinanda I. moči tako opešale, da sam ni mogel nadaljevati vojske, in dežele njegove, posebno slovenske, onemogle so tako, da so potrebovale miru in počitka za dalje časa. Zatore je kralj gledal, da sklene trajen mir ter je poslal radi tega poslanca viteza Jerolima Jurišića v Carigrad. Z Zapoljo je bilo skleneno premirje do aprila l. 1533., med tem ko se je razpravljalo na turškem dvoru o miru. Sultan je zavoljo tega naložil Zapolji, da ima mirovati, dokler boravi avstrijski poslanec v Carigradu in ravno to je javil tudi Jerolim Jurišić meseca januvarja l. 1533. Ivanu Kacijanrju, kajti sultan je bil srdit, ko je čul, da so Slovenci udarili čez mejo bosensko in da prete še dalje. Ali vkljub temu zahtevu Slovenci vendar niso mirovali, hrepeneči maščevati se kratim Turčinom. Kacijanar vojskovodja z dušo in telesom, kteremu premirje ni bilo menda prav nič po volji, in hrabri Žiga Višnjegorski, pridružita si drugih enakomislečih vitezov in bojaželjnih Slovencev in napadeta Bosno. Do Udbine so vasi čutile srdite Slovence, zakaj sploh so bile izropane in zapaljene. Živine v velikih čredah so maščevalci seboj tirali, Turkov pa dokaj posekali ali vjeli. Še nikdar nista Kacijanar in Višnjegorski napravila tolike škode kakor takrat, zato pa sta bila od tega časa pravi strah Turčinom. Ta čin bi bil pa skoraj podrl vse prizadevanje Jerolimovo v Carigradu. V drugič je tore 11. febr. opomnil Kacijanarja in Višnjegorskega, da naj mirujeta in nikar ne nadlegujeta turških dežel; isto naj se tudi brez odloga ukaže plemstvu hrvaškemu in poveljnikoma v Senji in na Reki. Škoda, da so daljni pogovori o miru to srečno začeto vojsko zaustavili. Kralj Ferdinand je bil namreč prisiljen svojega zvestega Kacijanarja poslati na dogovore o miru z Zapoljo

v Požun, kjer so se konečno pomirili. In 1. oktobra l. 1533. je bil po vsem Slovenskem razglašen mir, ki ga je kralj sklenol s Turki.

Ta od vseh strank zaželeni mir pa ni dolgo trajal, kajti hujskanje ob mejah ni nikdar popolnoma prenehalo. Kralj Ferdinand sam ni mnogo zaupal temu miru, kar dokazuje neprestano pripravljanje za novo vojsko. Utrjevala so se mesta ob mejah in v notranjosti, kakor: Kočevje, Žužemberk, Krško, posebno pa Ljubljana ter se oskrbovalo povsod z obilnim strelivom Tudi zborovali so na vse kriplje. Meseca novembra l. 1536. so se sešli odborniki peterih dolenje-avstrijskih dežel in iz grofije Goriške v Beči. Trajal je ta zbor do marca l. 1537. Iz Kranjske so prišli Erazem pl. Turn, deželni oskrbnik Andrej pl. Lamberg, vitez Erazem Šajer Soteški, znani kapitan senjski, vitez Erazem Obručan, Žiga Višnjegorski, Jurij pl. Lamberg, gospod Črnelski, Janez Josip pl. Eck, Viljem Braunsperger, župan ljubljanski. Pri tej priložnosti so svetovali vsi, naj se Ogerska utelovi nemško-rimskemu cesarstvu, češ, da se bode poslednje krepkejše potegnolo za nesrečno, po raznih strankah strašno pomandrano deželo, ktere Ferdinand sam ne more oteti propada. Vendar ta nasvet ni obveljal, pač pa mnogi drugi, ki so bili kasneje odobreni na zboru istih stališev v Pragi. Na tem zboru so avstrijski stališi naglašali hudo nevarnost slovenskih dežel, ako ostanejo brez pomoči. Na srce so polagali českim, moravskim, sleškim in lužiškim tovarišem, kako je Turek v preteklem poletji pod se spravil 30 trdnjav, krajev in brodov čez Savo in odgnal kakih 60.000 kristijanov, kako ima že skoraj v svojej oblasti vse prehode, ceste, soteske in brodove, da roparji brez težave lahko prideró v dveh dneh na Kranjsko, v treh pa na Avstrijansko. Da je potem nevarnost velika tudi za česke pokrajine, ni treba še le razkladati. Dolenje-avstrijske dežele so sicer — nadaljevali so poslanci — tudi sedaj z vladarjem vred vse storile, da se ustavijo pretečemu navalu, — po dveh velikanskih vojnah so neizrečeno trpele, zlasti Kranjska zdihuje že 20 let v večih in manjših napadih, v ropanji in požiganji ter je izgubila v bitvah tako izvrstne plemenitnike in druge pogumne može — da se oslabljene, brez druge pomoči ne morejo več zoperstavljati mogočnim napadom, še manj pa vsej sovražnej sili, zatore prosijo izdatne podpore, ki so jo tudi res obljubili.

Kakor vidimo, Turčin vkljub sklenenemu miru ni miroval. Nagajal in napadal je na mejah, kedar in kjer je mogel. V tem sta se posebno skušala Kozrevbeg, bosniški poglavar in Mohamed paša Jahjaogli, poglavar semendrijski. Preobladale so njune čete, kakor smo slišali, do 30 trdnih mest, med njimi važni skalnati Klis, ki ga je vrli Peter Krušić dolgo časa srečno branil. Zaradi tega vračali so kristijani enako z enakim in posebno se je v teh

bojih odlikoval Žiga Višnjegorski kot zapovednik konjiških čet na hrvaškej meji.

Med tem pa je prišlo l. 1537. do nesrečne bitke pri Oseku, kjer je Kacijanar izgubil skoraj vso vojsko in on sam kasneje radi tega zaglavil. Žiga Višnjegorski ni sodeloval v tej bitki, ker je stražil mejo na hrvaškej strani, da niso Turki prodrli na Kranjsko. Zavoljo njegove hrabrosti je bila njemu izročena po smrti Erazma barona Turna, poglavarja nemškega reda na Avstrijskem in zapovednika na hrvaškej in dalmatinskej meji, obramba v teh krajih. V Senj pa je prišel za kapitana Janez Lenković. Vkljub obrambi je vendar Turek leta 1540. prihrumel zopet na Kranjsko in ravno tistega leta so se zbrali odborniki peterih avstrijskih dežel in grofije Goriške na Dunaji in za turške potrebe so kralju Ferdinandu dovolili polovico davka, ki ga vsak posestnik na leto plačuje deželnemu davkarju. Tudi temu zboru je prisostvoval Žiga Višnjegorski, kterega sovet v vojaških zadevah se je vedno na veliko cenil. Od tega časa pa ni spomina več o njem v tačasnih zgodovinskih virih Da je bil znamenit in vzgleden velikaš, in da so ga na cesarskem dvoru jako čislali, dokaz nam je tudi to, da je postal za svoje zasluge cesarski svetovalec. Bil je v tem času tudi že imovit, kajti kupil je od cesarja Ferdinanda grad Sibenek in trg Radeče na Dolenjskem za 7400 gld., med kterimi je 3000 gld. prejel za potovanje na Turško, ostalo pa cesarju o raznih prilikah posodil. Žiga je proslavil s svojimi deli rodovino Višnjegorskih bolj nego vsi njegovi predniki, pa se zategadel more smatrati kot prvi zastopnik te rodovine. Zraven bojne sreče in državniške spretnosti je živel tudi v dobrih okolnostih, pa je v gmotnem pogledu spadal med prve velikaše na Kranjskem. Tako je mlajša betva Višnjegorskih postala z našim Žigom ena najvzglednejih plemičkih rodovin na Kranjskem. Škoda, da je že ž njegovimi vnuki izmrla, kajti od Janezovih otrok znana sta nam kot zadnja dva Višnjegorska plemiča Friderik in Karol, dočim o njunih sestrah Rosini, Barbari in Marti listine molče. Janez Višnjegorski je živel okoli l. 1549. ter prodal Bernardinu Barbotu graščino Kozlijak v Istri, drugega ne vemo nič o njem. Njegov sin Friderik je bil stotnik deželnih strelcev kranjskih. Pal je kot junak v bitki pri Budaškem na rečici Radonji (blizu Slunja) dne 22. septembra leta 1575. s Herbartom Turjaškim. Truplo njegovo je pokopano v Črnomlji. Brat njegov, Karol, pa je bil poslanec leta 1573. na deželnem zboru kranjskem ter umrl leta 1578. Po mnenji zgodovinarja Valvasorja je bil to poslednji iz viteške, za deželo Kranjsko in državo avstrijsko mnogo zaslužne rodovine Višnjegorske.

Peter Petretić.

(Spisal Anton Raić.)

Znano je, da stanujo v varaždinski, križevski i zagrebški županiji kajkavski Slovenci [1]) — Kajkavci, — ki so se i v XVI. i XVII. veku popolnoma zavedali svojega slovenstva; denes se imenujo sploh Hrvate po deželi, v koji bivajo. Dozdaj smo se vse premalo pečali s kajskavskimi Slovenci, ki nas tesno vežo na Hrvate, kakor da bi ne bili našega rodu, naši bratje. I vendar nam je samo na Hrvate se opiraje — spas; kajti oni imajo svojo akademijo znanosti i umetnosti, svoje vseučilišče, zdaj i svojo galerijo slik, svoje kazališče, svoj deželni narodni muzej itd. itd. Kajkavci imajo že v svoji stari knjigi tolik zaklad, toliko dragocenega blaga, da ona pač zasluži vso našo pozornost. Ne smemo pozabití, da nas vežeta ž njimi Sava i Drava, da smo vsi pod jednim žezlom presvetlih Habsburžanov: ne smemo meniti, da nas Sotla loči od Hrvatov; „Sutla, ova mlaka, nas ne luči, jer rieke ne luče naroda, nego ih vežu.“

Dabi nekoliko pripomogel k spoznavanju kajkavskih pisateljev, odločil sem se izpregovoriti nekoliko besed o Petru Petretići, o kojem je sicer že nekoliko govoril g. prof. Jos. Marn v „Jezičniku“ XXI. str. 51 do 54. Da mi je sploh mogoče govoriti o Petretići, imam zahvaliti gimn. prof. i akademika g. M. Valjavca, ki mi je bil v počitnicah radovoljno posodil že prav redko knjigo — in akademika g. Ivana Tkalčića za nekoje životopisne podatke.

Peter Petretić, sin prostih roditeljev porodil se je l. 1600. v Sošicah [2]) v žumberškem okraji; svoje prve nauke je iz-

---

[1]) Miklošić, Vergleichende lautlehre der slavischen sprachen. Wien, 1852. I. pag. VIII.

[2]) Daniel Farlati: Illyrici sacri. Venetiis, 1775. V. 580: Saeculo decimo septimo ineunte honestis parentibus natus est Sessiczi (= Sošice)

vršil v Zagrebu. Leta 1629. ga pošlje jegov rojak vladika Peter Domitrović na Dunaj v hrvatsko semenišče učit se filozofije i teologije. Na Dunaji se je šolal štiri leta. Po izvršenih naukih na Dunaji ga imenuje vladika Ergelski — Hasanović zagrebškim kanonikom (l. 1632.) i ob jednem upraviteljem dunajsko-hrvatskega semenišča. Povrnovši se v svojo domovino postane (l. 1635.) ravnatelj (rector) zagrebškega semenišča, kojo čest je opravljal dve leti. Leta 1637. ga pošlje zagrebški kaptol v Požun na ogerski državni zbor, kder je kaptolsko stvar moški branil v zadevi takozvane „štibraške bune", kojo so od l. 1633. večkrat pričeli kaptolski podaniki. Leta 1640. mu podeli vladika Vinković kalniški arcidijakonat i po Vinkovićevi smrti ga imenuje vladika Martin Bogdan predstojnikom zagrebške crkve (leta 1643.). Pet let pozneje pa ga imenuje po Bogdanovi smrti cesar Ferdinand III. zagrebškim vladiko; naslednjega leta (1649.) pa ga potrdi papež Inocencij X.

Še tistega leta je bil Petretić v Požunu posvečen za vladiko. Posvetil ga je ostrogonski nadvladika Jurij Lippaj v nazočnosti gjurskega vladike Jurja Draškovića i Petra Marijana, senjskega vladike; bilo je nazočnih i mnogo boljarov i plemičev i celo cesar Ferdinand III. sam svojoj soprogo. Tistega leta bil je imenovan i kr. poverjenikom, ter je v tem dostojanstvu dne 14. prosinca l. 1649. svečano vvel na stolico bana hrvatskega slavnega kneza Nikolaja Zrinskega.[1])

Ves čas, kar je bil Petretić vladika, bila mu je glavna zadača u n i j a iztočne crkve z zapadnoj. V tem poslu se je kazal neumornega. Delujoči vsele i povsod, privatno i javno, na hrvatskih i ogerskih zborih na korist svoje crkve, dotiral je i tako daleč, da so se jemu popolnoma pokoravali pravoslavniki po varaždinski i križevski županiji, dočim je i imenovanje jihovih vladik bilo jedino od njega odvisno. Nahaja se cela zbirka, cirilicoj

qui vicus est territorii Sichenbergensis; eique avitum cognomen fuit Petreticio". — V akademiški knjižnici v Zagrebu je rokopis zagrebškega kanonika Tome K o v a č e v i ć a, koji se mnogo bavi samo s povestjo zagrebške vladikovine. Kovačević je kritičen pisatelj Tudi ta Kovačević pravi, da se je porodil Petretić v Sošicah. Kerčelić: Historiarum cathedralis ecclesiae zagrabiensis (koji v svoji tiskani knjigi govori o zagrebških vladikah od leta 1091. do 1603. — ostalo je dalje samo rokopis, ki se nahaja v zagrebški nadvladiški knjižnici) pa pravi, da se je porodil Petretić l. 1604. v I v a n i ć i, jurjevski Krajini. Ivan Kukuljević-Sakcinski se drži v sestavku: „Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši (!) u prvoj polovini XVII. vieka" (A r k i v za poviestnicu jugoslavensku. Knjiga IX. pag. 312) Krčelićeve trditve o rojstnem kraji Petretićevem rekši, da se dnes po vsem Hrvaškem ne nahaja kraj z imenvm Š e š i c a. Ako se vendar ozremo na Petretićev trud o uniji razkolnikov (schismatikov) dozdeva se vsekako verjetno, da se je porodil v Sošicah a ne v Ivanići, kajti v Žumberku so unijati.

[1]) Kukuljević, l. c. p. 313. — T. S m i č i k l a s, P o v i e s t h r v a t s k a II. 151.

pisanih pisem, koja so mu pisali različni vladike, archimandriti, jeromonasi, igumeni itd., proseči ga česti, podpore, milosti itd. Imamo dokazov s kakoj strogostjo je Petretić postopal proti onim, koji se mu neso hoteli popolnoma pokoravati. Da bi izbežalo turškemu gospostvu, pokoravalo se je rado malo izobraženo iztočno duhovništvo v krščanski sorodni zemlji nekemu varuštvu, koje mu je obečavalo duševne in gmotne koristi i dobiček. Da nĕ takrat prešel ves pravoslavni narod na Hrvatskem na unijo, zakrivil je narod sam, ki je močno brzdal koristoljubje svojih duhovnikov. To se jasno vidi iz nekega pisma starca Visariona, pisanega v samostanu lepovinskem, dné 30. sušca l. 1662. vladiki Petretiću. Onde se glasi na konci pisma: „I nemojte nami pisati u list Unijatstvo, zašto su naši ljudi neučeni tomu, da bi to čuli naši Vlasi, to bismo mi svi po zlu pošli, i naš kloštar, a njega bi siromaha na komade izsekali; nego se mi molimo vašemu preosvešćenstvu i do zemle klanjamo se, i vaše ruce preosvešćene celujemo, da nam stvorite tu milost po našemu grčaskomu zakonu“.[1])

Strog proti pravoslavnim popom, ki se mu neso hoteli pokoravati, bil je Petretić prizanesljiv proti svojim duhovnikom. Podpiral je rad znanosti i umetnosti i je dajal prevajati pobožne knjige na kajkavski jezik.

Mahoma v začetku svojega vladikovanja je imel Petretić kot vlastelin lupoglavski prepir z banom grofom Nikolajem Zrinskim, vlastelinom božakovskim zarad šum i zarad vladičinih podložnikov, ki so prešli v podaništvo Zrinskega; toda l. 1651. je bil že toliko v banovi milosti, da ga je ta naprosil naj skliče mesto njega deželni zbor i mu predseduje, ter si je ž njim prijateljski dopisoval. I „štibraška“ i sisečka „buna“, ki še nĕ bila popolnoma utišena, prizadevala mu je mnogo brige. Še večje neprilike je imel z nemškimi generali zarad Ivanića, koji je cesar Ferdinand III. povrnol zagrebški crkvi.

Ostalo življenje Petretićevo poznamo le malo Iz istodobnih listin vidimo, da ga je kot kalniškega arcidijakona obdaroval (leta 1643.) zagrebški kaptol z nekim vinogradom na gori Ćutkovec i po njem i jegovega brata, i da je imel 1653. zarad mej svoje vladikovine prepir z Matejem, vladiko belogradskim i apostolskim vikarom turško-ogerskih zemelj; dalje da je i sam daroval mnoga posestva svojim prijateljem.

Leta 1659. je bil imenovan poverjenikom v poslu zedinjenja gornjega in dolnjega Križevca. Naslednjega leta imenuje Petretić za svojega vikara v onih straneh zagrebške vladikovine, ki so bile ondaj pod Turčinom, fratra Petra Nikolića požežanina, ki je tiste kraje točno popisal i popis poslal Petretiću. (Ta popis je

[1]) Arkiv IX. 314.

prišel pozneje Farlatiju v Italijo, kder je i propal). Ondaj so se uprli Petretiću zarad desetine i Ivanićani i ta upor je trajal dalje časa. Cesar Leopold I. imenuje naposled dne 7. malega srpana 1667. Petretića koločkim nadvladiko, ko je bil prvlje dvorskl svetnik; pa umrl je po dolgi bolezni še tistega leta dné 12. vinotoka v Zagrebu. Zaman je iskal zdravja v varaždinskih toplicah, kder je pisal svoje izvestje o svidniški vladikovini. Pokopan je bil v stolni crkvi zagrebški poleg oltarja sv. Luke. Kameniti napis so o priliki novega ploščenja vrgli z mnogimi inimi iz crkve l. 1703. E. Widenmann je l. 1650. urezal jegovo podobo v baker ž njegovo poslovico: „Justus absque terrore erit“ i okoli nje napis: „Petrus Petrachich Episcopus Zagrebiensis S. C. R. M. Consiliarius.“ Na podobi ima Petretić brke i veliko brado. Obleka je po navadnem kroji.

Petretićeva književna dela se dele: 1. na latinska ali zgogovinska i 2. na slovenska ali bogoslovna.

V prvi red jegovih del gre: „Historia de Valachorum, in Confiniis Regni Slavoniae degentium, Episcopatus origine, progressu et effectibus.“ To na 23 listih pisano delce prihaja ali od Petretića samega ali pa je je pisal jegov sovremenik pod njegovim uplivom. To delce je sentencijozno: smer mu je bil uničiti oblast pravoslavnih popov i vse iztočnike podvrči rimski oblasti.

Drugo Petretićevo povestno delce: „Relatio de Episcopatu Svidnicensi, anno 1667 Cæsari facta“ ima tisti namen kakor prvo.

Važnejši nego ti dve zgodovinski delci so za nas jegovi v drugi red spadajoči:

„SZVETI EVANGELIOMI, Koteremi ſzvéta Czirkva Zagrebecska Szlovenzka, okolu godiſcsa, po Nedelye te Szvetke ſive: *Z-JEDNEM KRATKEM CATEchiſmusem, za nevmetelne lyudi haſznovitem: Szvetlóga i Viſzoko poſtuvanoga Gozpodina Gozpodina* PETRA PETRETICSA, Biſkupa Zagrabecskoga, Oblaztjum, i ztroſkom, i Szlovenzkem ſzlovom na ſzvetlo vun dani, i ſtampani z-dopuſcsenjem Gornyeh. Vu NEMSKOM GRADCZE. *Na jezero ſezt zto petdeſzét i pervo leto.* Pri FERENCZE WIDMANSTADIUSE ſtampare.“ Mala 8°. 55 + 329.

Iz naslova samega se ne more na tenko razbrati, ali je Petretić to knjigo sam pisal ali pa po kom drugem dal pisati ter jo on samo na svoje troške izdal. No iz predgovora od njega samega pisanega zvemo, da ga je na izdavanje tega dela napeljal zgled ogerskega nadvladike Petra Pasmana, kteri je izdal v magyarskem jeziku propovedi, i da je mahoma na početku svojega

vladikovanja „vcſinil (*nê ſzam po ſzebe nego*) po drugeh, gluboko vucſeneh, i viſzokò mudreh Redovneh Lyudéh i Paztireh Czirkveneh; náypervlye. Récsi ſzvéteh Evangeliomov (*kii ſzu vu Szlovenzkom orſzage, okolu godiſcsa obicſni i navadni*) iz Dijacſkoga te Vugerzkoga *textusa*, na naſse pravo Szlovenzko Zagrebecsko ſzlovo, pravdenò (*poleg moje ſtime*) prenezti; od recsi do recsi, gde je bilo mogucse, te je Szlovenſcsina prepuztila.“

Iz predgovora, ki spode sledi zvečine, vidimo, da Petretić v začetku svojega vladikovanja nĕ dal samo evangelijev po drugih duhovnikih prevesti iz latinščine i magyarščine, nego i splošne molitve i novi nauk krščanski; tako i duhovne pesni, ki so dodane evangelijem konci knjige. Izvzemši predgovor tore vsa knjiga nĕ Petretićevo delo, no nam nepoznanih duhovnikov. Ali nekaj se vendar nahaja od lastnega Petretićevega duha v tej knjigi i to je pravopis, kojega je on skrpal po magyarskem Pasmanijevem pravopisu (v delu „Sacrarum Concionum“) ter je bil med tistimi, ki so težili za tem, da bi se v zagrebški vladikovini v književnosti širila neka magyarska kultura i zato je dal prelagati i crkvene knjige za ljudstvo iz magyarščine neznajoči morda, da je takih knjig že bilo v izobilji.[1]) V opravičevanje svojega pravopisa je napisal malo razpravico v latinskem jeziku ter jo na konci (pag. 311—315) pridjal Evangelijem pod naslovom: „APPENDIX Ad declarandam editionem hius Libelli Orthographicam“ v kterej pravi, da jemu služi *cs* za *ch* ter on piše *cſ*lovek mesto *ch*lovek, kerſ*cs*enik m. kerſ*ch*enik On se ravna po kardinalu i nadvladiki ostrogonskem Petru Pasmanu; on ga posnema i gledè črk *i* i *v*, ter pretvarja prvo črko v *j* i piše: jalen cſlovek, velik jelen itd.; on pa i pretvarja *i* v *y* n. pr. prihagyati, podganyati, odztuplyavati. Od Pasmana se je naučil soglasnik *s* podvajati, kakor n. pr. ſtraſſen, ſzuſsecz, ker je v nekterih besedah pre to podvajanje v natančno razločevanje potrebno n. pr. ſsálecz & ſálecz, ſsálno & ſálno; ſzuſsen & ſzuſen etc. — Petretić ve sicer, da *z* pred *k, p, t* zadostuje, vendar ga veže s *s*: „ ut ſi ponas *zkvariti* tantundem facis, ac ſi ſcriberes *ſzkvariti: Zpati* idem eſt ac *ſzpati*: eodem modo *ztati* & *ſztati* & ſic in alijs.“

„Konečno sem rečem prislovno rabljenim dodal ‚accentum gravem‘, dodaje Petretić: akut pa i circumflex znamnjata dolgost zlogovo ad faciliorem legendi modum pro ijs, qui Sclavonicum idioma exactè non noverunt.“

S tem dodatkom o pravopisu zasluži Petretić uvrščen biti med nebrojno četo tistih književnikov, ki so pisali o pravopisu, ne da bi bili kda sami prav pisali.

---

[1]) Ivan Kukuljević Sakcinski, Književnici u Hrvatah iz prve polovine XVII- vieka s ove strane Velebita. U Zagrebu 1869. pag. 168; Arkiv IX. 317.

Na drugi strani Petretićevih evangelij se nahajajo sledeče reči: PRAEDICATE EVANGELIVM OMNI CREATURAE, *Marc. 6.* Prodekuyte Evangeliom vſzemu Sztvorenju. — Od 3 — 31 str. je predgovor, ki naj tu sledi zvečine, ker se v njem pokaže ves Petretić.

PREDGOVOR.

PETER PETRETICS, *z-Bosjum volyum* Biskup Zagrebecski: vſzem Szlovenzkoga Orſzaga Czirkvenem Paztirom, zagrebecske Biſkupje podloſnem, ocſinzko pozdravlenje, i Bósjega blagoſzlova obilno ſelém daruvanje.

Potle, kak je mene *Poglavnik*, (1. Pet. 5) vſzeh duhovnéh Paztirov, né za moju nikakovu vrédnozt; nego poleg ſzvojé velike dobrote i miloſcse na Paztirzku cſázt podigel i zviſzil: i zmegy vnógeh drugeh od mene bolſseh i vucſeneſseh Popov zebrávſi; na ztol Zagrebeske Biskupije póſzadil; (*Kotere ja nigdar niti izkal niti proſzil néſzem*; *bojécsi ſze velike pazke i truda Biskupzkoga na orom Szvéte, i racſuna ztraſsnoga na ſzmertnom vremene)* guzto mi krat na pamet dohágya, on ſzvetoga Pavla návuk, i Bosja Zápoved, koteru on dâje Timotheuſu Biſkúpu, i vu nyegovom kípe vſzakomu drúgomu Czirkve kerſcsanzke duhovnomu Paztiru, govorécsi: *Attende tibi*, & *doctrinae*, *inſta in illis; hoc enim faciens*, & *te ipſum ſalvum facies*, & *eos, qui te audiunt: 1. Tim. 4.* Pazi, merkay ſzám náſze, i na nàvuk: vu tom dvojem ſze marlivò nahágyai. Zakay? kayti tó cſinécsi, i ſzamoga ſzebe zvelicſena vcſinís, i one kii tebe poſzluſsaju. Ako adda já ſzam hocſem zvelicſen biti, moram jáko merkati i paziti na ſzamoga mene, da ſze onak noſzim vu moje cſazti, i poleg one Regule ſivem, koteru on izti Apoſtol vſzem Biskupom daaje: *ſobriè, juſtè, piè*: *Tit. I.* & *2. I. Tim. 3.* mertucſlivò, pravicsnò, poboſnò: *ſine crimine irreprehenſibiliter,* prez velikoga greha, koga bi mi gdo mogel zpogoniti i vu ocsi vercsi; i da nikomu, zle példe zlem ſitkom ne dájem.

K tomu ako hocſem druge lyudi zvelicſene cſiniti, te návlaztito, *Plebes mihi commiſſas. Conc: Trid. ſes: 5. 6. 2. de ref.* Ovcze duhovné mene preporucſene, dúſen jeſzem poleg mojé cſazti Paztirzke *attendere doctrinae*, pazku noſziti na duhovni návuk; da moje Ovcze páſzem paſsum nebézkum; vucſécsi nyé ona doguvánja *quae ſcire omnibus neceſſarium eſt ad ſalutem*, kotera je potrébno znati vſzem lyudem na dúſsnó zvelicſenje.

Ali po kéh dób vſzeh Ovécz mene podloſneh já ſzam po ſzebe nemorem vucſiti; móram tó z vaſsum pomocsjúm cſiníti, moja draga Bratja gozpoda *Plebanusi,* kii zte Zagrebecske Biſkupje podloſni; búducsi takáyſe i vi Czirkveni Paztiri, kêm je vſzakomu po ſzebe recſeno, kay je mene recſeno: *attende tibi* & *doctrinae etc.* Pazi ſzám ná ſze, i na návuk.

I k tomu, vſzem Paztirom Czirkvenem jé recſeno: *Praedicate Evangelium; (Marc. 16.)* prodekuyte Evangeliom, vaſsem Ovczam duhovnem: *docentes eos ſervare omnia quaecumque mandari vobis; (Matt. 28.)* vucſecsi nyé obderſavati vſza ona, kotera ſzem ja vam zapovedal. . . . . , .

. . . .

Já takáyſe búducsi Paztirom i Biſkupom nedoztoynem Czirkve Zagrebecske; ſelécsi naſzleduvati, ove imenuvane velikoga imena (*kem ſze já ne prizpodablyam*) i velike doztoynozti Biſkupe: vſzem ſzerdczem, jeſzem ſelel na pocſetke moje Biſkupje, i den deneſsni ſelém, *ſalutem populorum meae curae commiſſorum* duſsnoga zvelicſenja lyucztvú i Ovczam duhovnem pazke moje Paztírzke i Biſkupzke preporucſenem i zrucſenem; te poimene i navlaztitò jeſzem toga ſelel i vezda ga ſelém, vam *ô poſtuvani Brati Szlovenzkoga Orſzaga Plebanusi i duhovni Paztiri;* kotere, já na pocſetke moje Biſkupije, poleg cſazti i dúſnozti moje, hotevſsi pomocsi, i kolikò tolikò zlehkotiti, vu Vaſse takáyſe Paztirzke cſazti i dúſnozti; jeſzem zboga Vaſz, i zaradi vaſse potrebocse vcſinil (*nê ſzam po ſzebe nego*) po drugeh, gluboko vucſeneh. i viſzokò mudreh Redovneh Lyudéh i Paztireh Czirkveneh; náypervlye, Récsi ſzvéteh Evangeliomov (*kii ſzu vu Szlovenzkom orſzage, okolu godiſcsa obicſni i navadni*) iz Dijacſkoga te Vugerzkoga *textusa*, na naſse pravo Szlovenzko Zagrebecsko ſzlovo, pravdenò (*poleg moje ſtime*) prenezti: od recsi do recsi, gde je bilo mogucse, te je Szlovenſcsina prepuztila. A gde pák tó né bilo prikladno; jeſzem vcſinil Dijacſke récsi tak zpiſzati, da ijm právoga razmenja vrazil néſzem. Negde pak nekotere Sidovzke récsi jeſzem na mezte oztavil; náſzledujucsi vu tom drugeh národov Evangeliome preobernene.

Zato, pokeh dób pred tem toga, né bilo videti vu naſsem Szlovenzkom orſzagé, Szlovenzkem ezikom doztoynò ſtampaneh Evangeliomov; já gledecsí na obcſinzko dobro, te na duhovneh Paztirov potrebocsu, jeſzem vcſinil, ove Evangeliome Szlovenzke izpraviti i ſtampati; vu to ime, da bi naſsi Czirkveni Paztiri, i Prodekatori Szlovenzki, ſzvéte Evangeliome iz knyig Szlovenzkeh pred lyucztvom cſteli; poleg obicſaja i návade Prodekatorov Vugerzkeh, Nemſkeh, Cséskeh, i Kranyzkeh; koteri ſzvéte Evangeliomé vſzaki vu ſzvoy jezik imaju preobernene i ſtampane.

Oberh toga; pokeh dób Gozpon Chriſtus zapovéda vſzem Paztirom Czirkvenem, né le prav cſteti pred lyucztvom récsi Evangeliomzke; nego i vucſiti Lyucztvo, *docentes eos ſervare omnia, quaecumque mandavit (Matt. 28.)* vucſécsi nyé obderſávati vſza ona, kotera je Chriſtus lyudem zapovedal cſiniti; k recſém ſzvetoga Evangelioma, jeſzem vcſinil pridati jednoga nóvoga *Catechiſmusa tóje tó* Návuk duhovni kerſcsánzki, vu kom ſze zapíraju vſza ona doguvanja, kotera je Chriſtus zapovedal vſzem lyudém na duſsnó zvelicſenje obderſávati.

Ar *Catechifmus* nikay drugo né, nego *quoddam breve compendium omnium illorum, quae Chriftus dominus, cùm viam falutis nobis monftraret, docuit; Bellar. in Catec. c. I. q. I.* jeden krátki zavjetek i zápor vfzeh oneh návukov, kotere je gozpon Chriftus nafz na ovom Szvéte vucfécsi; nam na nafse dufsnó zvelicfenje zapovedal znati, razmeti, i obderfávati.

Záto Gozponna Chriftusa i nyegoveh Apoftolóv, na pocfetke Vere i Czirkve kerfcsánzke nyihove prodeke néfzu bile druge, nego cféli *Catechifmusi* i návuki préprozti, od oneh dogvanyih, kotera je vfzakomu csloveku na dufsnó zvelicfenje znati potrebno. *Corn. à Lapide in c. 6. ad Galat.*

Odkud fzveti Concilium Tridentinzki, ná tu iztu Chriftusevu i Apoftolzku peldu gledécsi tverdnò zapovéda vfzem Plebanufem i oztálem Paztirom Czirkvenem; da oni po Nedelye te Szvetke imaju vucfiti, *plebes fibi commiffas,* Lyucztvó fzebe zrucfeno i preporucseno, (*poftpofitis inutilibus quaeftionibus* na ztranu vergsí nehafznovite návuke) na ona doguvanya, *quae fcire omnibus neceffarium eft ad falutem, Conc. Trid: fes. 5. c. 2. de ref.* kotera je potrebnò znati vfzem lyudem na dufsnó zvelicfenje . . . . .

. . . .

Ali oni tri recféni vere kerfcsánzke fundamenti, jefzu takovi návuki duhovní, kotere je vfzem kerfcsenikom potrebnò *diftincte* rázlucsnem zàkonom veruvati i znati i zvekfega deela razmeti, na dufsnò zvelicfenje, poleg Bosje zapovedi; na tolikò, da *fi quis haec ignorat, ignorabitur.* (*I. Corinth. 14.*) ki gode oveh návukov (*náyime po hudobe, po lénozti ali nemarnozti)* nezna, on hocse biti neznan od Boga (*in libro vitae*) vu knyigah fitka nebezkoga. Zakay? *quia Domini funt mandata,* kayti fzu ti návuki Bosje Zapovedi, od vere *Heb. 11.* od vufanja *Rom. 8.* od lyubavi Bosje: *I. Cor. 13.*

Vide D. Thom. 22. q. 2. ar. 5.
Catech. Rom. p. 1. c. 1. n. 4.
Bellar. in praef. Symb: Apoft.
Tho. Sanch. in mor. l. 2. c. 3 &
alios ab ipfo citatos. . . . .

. . . .

Ná to adda gledecsi, jefzem ja vu onom iztom *Catechifmuse* vcfinil poztaviti Molitve obcfinzke kerfcsánzke, kotere fze imenuju Gozponnova Molitva, Náklon Angyelzki, Vera Kerfcsánzka Apoftolzka, Zapovedi Bosje i Czirkvéne, izpoved obcfinzka; vú to ime, da fze mala detcza i drugi preprozti neumetelni lyudi vucsé cfteti i moliti ove Molitve, onak od recsi do recsi, kak ztojé vu oveh Evangeliomzkeh knyigah, iz Dijacskoga te Vugerzkoga *textusa* na nafse Szlovenzko Zagrebecsko fzlovo praudenò preobernene: i po negdasnyem *(blafenoga Zpomenka)* Petre Domitrovicse, Zagrebecskom Biskupe, obcfinyene, i ftampum potvérgyene; pokeh dób, vnogi nafsi Szlovenczi ove Molitve cftu, i mole vfzaki poleg

ſzuojé glave neſzlosnem i nepravdenem zakonom, pridávajucsi k nyim, odjemljúcsi od nyih i ſzuproti návuku ſzvetoga Piſzma, i Czirkve Obcſinzke Katolicſanzke: kotera nam zapovéda, *ut non ſint in nobis ſchismata (I. Cor. 11.)* da nebudu megy nami neſzlosni i raztergani návuki vu obcſinzkeh duhovnéh doguvanjah; nego tó hocse, da, *id ipſum dicamus omnes*, vſzi jedno, jednákem Zákonom govorimo; né leprav vu kotrigeh Vere Kerſcsánzke; nego i vu Molitvah obcſinzkeh Czirkveneh; onak i onemi recsmi, kemi je ſzvéto Piſzmo i Czirkva Katolicsanzka pred naſz dáje; i kak je drugi národi po drugèh Orſzágeh ſzvojém vlaztném ſzlovom vun zgováraju. . . . .

. . . .

Nádejem ſze da on ovde pridán *Catechiſmusi* Evangeliomzki, hocſe biti vnógem naſsem Szlovenczem obojega zpola vúgoden i haſznovit; né leprav onem, kij ſzu dúsni ſzami ſzebe vucſiti, i znati one duhovné návuke, kotere je na duſsno Zvelicſenje nyim znati potrebnò; nego vugoden i haſznovit hocse biti i onem, kii ſzu poleg ſzvoje cſaſzti dúsni drúge vucſiti, kakovi ſzu navlaztitò Gozpodari druſinzki, kém Bóg Zapovéda, na ſzvoje domacsje pazku noſziti, kolikò na télo, tolikò i na duſsu nyihovu. Ar, inacſe, kak ſzveti Pavel piſse; *ſi quis ſuorum & maximè domeſtjcorum curam non habet, fidem negavit, & est infideli deterior; (I. Tim. 5.)* ako koteri kerſcsenik, na ſzvoje, te poimene na domácsje néma pazke. Véru je zátail, *(né recsjúm, nego cſinom;* ne cſinécsi onoga, kay mu Vera kerſcsanzka zapovéda) i gorſi je od Pogana, ki poleg pravde naturalzke na ſzvoje domacsje pazku noſzi. *Quàm enim turpe eſt, te extraneos docere, & tuos in errore relinquere? (S. Chry. hoc loco.)* Ar je kruto merzkò i nedoztoynò doguvanje, gda zvunzke lyudi vucſis, à tvoje domácsje vu bludnozti i nevmetelnozti oztávlyas, te na nyihovu duſsu pazke némas.

Czirkvenem takayse Paztirom (poleg moje ſtíme) hocſe biti on *Catechiſmus* na potrebocsu; koteri poleg ſzvojé Paztirzke cſászti jeſzu dúſni ſzvoje Ovcze duhovné pazti paſsum duhovnúm; (toje tó) návuki kerſcsánzkemi, kii ſze vu onom *Catechiſmuse* zapíraju; navlaztitò od molitvah obcſinzkeh, od Vere kerſcsánzke, od zapovedéh Bósjeh, od Zpóvedi, i ſzvétoga Pricſéſcsanja. Ar ſzu tó poglaviteſse paſse duhovne, i náybolye potrebni návuki, kotere ſzu duhovni Paztiri dúsni ſzvojem Ovczam guztòkrat polagati, tomacſiti, i na razum marlivò dávati.

Ja na pocſetke moje Biskupije, vu to ime jeſzem dal pomocs koliku ſzem mogel Paztirom Zagrebecske Biskupije podloſnem; te ſzem iz mojega duhovnoga ſzeromaſtva vergel *duo aera minuta in gazophylacjum etc.* dva majehna, filyericza vu obcſinzku Czirkvenu komoru Szlovenzkoga orſzaga *(tóje tó)* ſzvete Evangeliome czeloletne, vu ſzlovo Szlovenzko pervícs preneſzene; z jednem novem Catechiſmusem Detcze priztoynem; gledécsi na

obcſinzko dobro duſsam haſznovito; te na vekſu hvalu i diku Bósju; dokle on za menum obudí bogate navukom Biskupe, koteri vu onuiztutarnu komoru Zagrebecske Czirkve obcſinzke budu metali zlato, te ſzrebro; *(tóje tó)* glubókó vucſene i viſzokò mudre navuke duhovné Szlovenzkem jezikom piſzane, te ſtámpum na ſzvetlo dáne, i potvérgyene.

Nu vre da ſze povérnem od kud behi zeſsél, k-vam ſze opét obráclam *Gozpoda Plebanusi i drugi poſtuvanja vredni Czirkveni Paztiri Zagrebecske Biskupije podloſni*: *Apoſtolicis verbis vos alloquor* Apoſtolzkemi recſmi Vaſz proſzim i opominam: *Paſcite, qui in vobis eſt gregem Dei. (I. Pet. 5.)* Páſzete Ovcze Bosje kotere ſzu megy Vami, Vam podloſne, i preporucſene. Paſzete je paſsum duhovnum, i návuki duhovnemi vu oveh knyigah Evangeliomzkeh, te navlaztitó vu pridanom Catechiſmuse zapertemi. Ar je onde nyihova paſsa duhovná popíſzana, kotera je nyim na duſsno zvelicſenje naybolye haſznovita i potrebna. Pàſzete je *non coactè ſed ſpontaneè ſecundùm Deum,* né ſzilum, né pod móras: nego z dobré volye, za vólyu i lyubav Bósju: *neque turpis lucri gratia,* né zaradi kakovoga merzkoga zemélyzkoga dobicska, ali budi za kakove velike dohodke Czirkvene: nego za dohodke vekivecſné nebezke keh *Tati nemogu podkopati etc.* Paſzete je *inter ſpem & metum* megy ztrahom i vufanjem; zjedné ztrane, bojécſi ſze one ztraſsné groſnye i ſentencje Bosje: *Vae Pastoribus Iſrael. etc. (Ezech. 34.)* Jay hocse biti Paztirom Czirkvenem, kii paſzú ſzami ſzebe, *Vunum te mlekom Ovscem (toje to,)* dohodki Czirkvenemi, kotere od ſzvojeh Ovecz duhovneh pobiraju: á ſzvojeh te Bosjeh Ovecz ne paſzú návuki duhovnémi, kii ſzu im na duſsnó zvelicſenje potrebni. Zdruge ztrane pák, páſzete z dobre vòlye, vufajucſi ſze vu onu nezgovornu placſu i nájem vekivecſni nebezki, koga je *Princeps Paſtorum.* Poglavnik vſzeh Paztirov Czirkveneh obecſal vernem te marlivem Paztirom vu ſzvoje cſazti Paztirzke ovoga Szvéta.

Tó znájucsi i tverdnò verujucsi; da ga né Bogu dragſega dela, ni vugodneſsega truda, ni Vam haſznoviteſsega terſtva od onoga, kô ſze cſiní duſsam na zvelicſenje; kak naſz ná to vucsí Dioniſius Areopagita, govorecsi i piſsucsi *(in l. Coel. Hier. c. 3.)* da, *omnium divinorum operum, diviniſſimum est cooperari Deo, in converſione errantium, & reductione peccatorum ad ipſum,* megy vſzemi boſánzkemi csíni náyvekſe je delo z-Bogom navkup delati, blúdnike na dober pút obracſajucsi, te greſnike k nyemu pripelyavajucsi, po dobrom návuke, te po ſzvetom Sacramente Pokore Kerſcsanzke & *nullum omnipotenti Deo tale est ſacrificium, quale eſt zelus animarum; (S. Greg. hom. 12. in Ezech.)* i nijeden aldov né tak Bogu vugoden, kak mu je vugodno délanje, ſzerdcseno vu dúſsnom zvelicſenje; búducsi tó laztovita cſazt Chiſtuseva te Apoſtólzka. Záto jedna jedina duſsa cſlovecsja vékſe je préczenbe, pred Bogom nego ſzu vſze druge ſztvarí toga Szvéta; na toliko

da, *nullius rei pretjum eſt cum anima conferendum, (S. Chryſ: hom. 3. in I. Cor.)* nijedne ztvari, pacſe ni vſzega Szveta Czena, nemore ſze tekmiti z-Czenum jedné duſse Cſlovecsje.

Szám Bóſyi Szin jé práva czéna i plácsa vſzake duſse cſlovecsje, ká ſze né mogla z pekla odkupiti ni ſzrebrom ni zlátom nego ſzámum Szina Bosjega predrágum kervjum; te zbog toga, *etiamſi divitias innumeras dederis pauperibus, nihil tale efficies, quale is qui convertit animam; (S. Chryſ: loc. cit.)* ako razdelis vſze tvoje prez broja i racſuna vubogem kolduſsem, bogacztvo; ne vcſinís tolikò dobra, kolikò cſiní on, kí jednu greſnu duſsu k-Bogu povérne.

Ná to gledécs, piſse Sz. Gregor Papa, govorécsi: *(in paſt. part. 3. c. 5.)* da dober Czirkveni Paztir *tot ſibi coronas multiplicat, quot animas Deo lucrifacit,* tolikò nebezkeh korun ſzebe zaizkava, kolikò greſsneh dúſs Bogu dobiva, te na dober ſitek obrácsa.

Iſcsemo adda M. D. B. vſzi do jednoga dokle ſivemo na ovom Szvete marlivò, teh takoveh Korun Nebezkeh, te je poſsilyemo pred nami gore na Nebo: onde ſzi je zpravlyaimo, *ubi fures non effodiunt, (Matt. 6.)* gde ih Tati podkopati nemogu, niti hergya pojezti; *ſed cum apparuerit Princeps Paſtorum,* nego gda nam ſze zkáſe Poglavnik vſzeh Paztirov na zkrayni ſzúdni den toga Szveta; onda nam je bude vſzakomu poleg nyegove vrednozti delil, i na glave metal, z velikum naſsum dikum pred ocſima, i na poglede vſzeh lyudih vſzega Szvéta.

Dokoncſávam, te proſzim poniznò i ſzerdcſenò onoga iztoga vſzeh Paztirov Paztira Nebezkoga, da *Vaſsem miloztem,* vezda dáje obilnu milozt i pomocs ſzvojega ſzvetoga Duha, z kum vi budete mogli vaſse i nyegove Ovcze pazti i vucſiti marlivò oneh návukov duhovneh, kotere je nyim na duſsnó zvelicſenje znati i razmeti haſznovito i potrebno, Amen.

Váſseh Milozteh

Brat i ſzluga vu Gozponne Chriſtuse.
Peter Petretics
Biskup Zagrebecki.

Tako daleč predgovor. Naslednja str. 32 je prazna, na str. 33 do 53 pa je

KALENDARIUM SZLOVENZKI,
Od Leta, i od nyegoveh deelov.

LEto dvanadezte Meſzeczév, petdeſzet i dva tijedna, i jeden den ima; tojetó, trí zto ſseztdeſzét i pet dnih, i blizu ſsezt ôr.

Ar vu tolikom vremene Szúncze ſzvojega kolobára, imenom **Zodiakuſa**, cſez jedno godiſcse obhágya. I pokéh dób, cſetirikrat ſsézt ôr, jeden czel dén cſiní; záto ſze vſzakomu cſetértomu letu, jeden dén viſse narágya; te zbog toga vſzako cſetérto leto imenuje ſze **Biſsextilis**, toje tó, préztupno leto, kotero vu ſzebe, trizto ſseztdeſzet i ſsezt dníh zapíra.

GDA NE SZLOBODNO SZVADBE ſzluſiti.

OD perve Nedelye **Adventa**, do Treh kralyev: od **pepelne Szréde** do perve Nedelye po Vuzme, *(incluſivè)* tak, da ſze i ova Nedelya, i Treh kralyev dén k-onem drúgem prepovedanem priláſe. Vu koterom dvojem vremene ſzvéta Mati Czirkva Szvádbe ſzluſiti prepovéda; zboga poboſnozti onoga ſzvétoga vremena, kô i od Zákonneh Lyúdih potrebuje cſiztocse, i zderſvanja od Zakonne poztelye, poleg ſzveta i návuka Sz. Pavla Apoſtola. *I. Cor.* 7.

Od str. 35 do 53 je pratika. Pag. 35 je JANUARIUS. *Maliboſicſnyak, inacſe Proſzenecz.* 31. *dén ima.*

(Pag. 36.) FEBRUARIUS. *Szrécſen.* 28. *dnî.* (Pag. 38.) *Vſzako cſeterto Leto je* Biſsextilis, *toje tó, preztupno: te ońda Szvecſen 29 dnih ima: i Gód Sz. Mateuſa vpáda na 25. den Szrécſna Meſzecza. Onda ſze i Nedelyna litera premenya vu gornyu literu; tak, da cſe je Nedelyna litera pred Sz. Mateuſsa dnérom bila* A, *potle biva* G. *&c.*

MARTIUS. *Gregorſcsak, inacſe Szuſsecz,* 31. *den.*
APRILIS. *Gyurgyevſcsak, inacſe Máli Tráven.* 30. *dnî.*
MAIUS. *Filippovſcsak, inacſe Veliki tráven.* 31. *den.*
JUNIUS. *Ivanſcsak, inacſe Kláſzen,* 30. *dnî.*
JULIUS. *Iakopovſcsyak, inacſe Szérpen.* 31. *den.*
AUGUSTUS. *Velikomeſsnyak* 31. *den.*
SEPTEMBER. *Malomeſsnyak.* 30. *dnî.*
OCTOBER. *Lukovſcsak; inacſe Miholyſcsak.* 31. *den.*
NOVEMBER. *Vſzeſzveſcsak.* 30. *dnî.*
DECEMBER. *Velikiboſicsnyak, inacſe Gruden.* 31. *den.*

Pri posameznih mesecih so dnevi zaznamnani s številkami od 1. do 30. oziroma do 31; pri vsakem dne se nahaja ime dotičnega svetca. Pratiki sledi:

TABLA VREMENNA GIBUCSEH SZVETKEH

in sicer za dobo 25 let (od l. 1651. do 1675).

Pag. 56 se pravi: IEſzu i drugi Szvétki vu Godiſcse, koteri ztálna mezta vu **Kalendariume** nemogu imeti: kakovi ſzu poimene ſzvetki Vuzmeni, te Dúhovzki, Trojácski; Zaztuplyenje Chriſtuſevo, i Télovo; koteri ſze **Gibucſi** Szvétki imenuju; zboga kéh je ovde (t. j. pag. 54 & 55). Tabla vremenna, na 25. lét poztavlyena.

Jeſzu takáyſe nekoteri Pozti Czirkveni gibúcſi, zvuna Kalendariuma; kakovi ſzu **Pozti Kvatreni**, koteri vu Szréde, Petke, te Szobote vpádaju, te cſetirikrat okolu Godiſcsa dohágyaju.

Pérve Kvatre, po trétje Nedelye Advénta, hode: **druge**, po pérve Nedelye Korizmene **trétje**, po Nedelye Sz. Dúha: **cſetérte**, po Zviſsenye Sz. Kríſa.

Zdaj se še le prične paginacija strani z arabskimi številkami i gre od 1 do 329. Od str. 1 do 133 so: EVANGELIOMI NEDELYNI, kojih je 73; od str. 134 do 185 pa SZVETECSNI Evangeliomi: teh je 35. Str. 186 ně popisana. Na str. 187 so APPENDICES. *tóje tó Prídavki i opomenki, k-ovem ſzvétem Evangeliomom ovde ſtámpanem, priloſeni.*

Pervi prídavek, jeſzu Popévke, duhovnê Boſicsne i Vúzmene, i drugo vreménne; Paztírom duhovnem, i priproztomu lyucztvú po Széleh, haſznovite i potrébne; vu negdâſnyem vremene po jednom Redovníke Ieſuitânzkom, zprâvlyene.

Od str. 187 do 194 so natisnene štiri „Popevke Boſicsne“; četrta popevka je še prirejena na „drugu i trétju notu“ na str. 195. Str. 196 do 201 so „POPEVKE VUZMENE“ i sicer sta samo dve. Str. 202 do 246 slede različne pesni. Str. 237 do 256 je „*POPEVKA Od cſetireh Pojzlednyeh dogurányih*“, na kar sledi pag. 246 i 247 sledeča opazka: „*Vzemi na pamet; da ſze ova popévka haſznovitò more popévati na ſzvádbah, i gofcsenjah i oztaleh veſzeliczah telovneh; búdúcsi ona jedna duhovna vúzda, kûm ſze ztezuju grehi lakomnozti te pijanozti, z vnogemi drugemi, koteri iz ſzreczkoga veſzelja pohágyaju. I tó dozta budi ovde od popévkih pridáneh koteremi ſze vnógi návuki vu ſzveteh Evangeliomeh zaperti, tomacse i na razum dajú: i koteremi ſze od ſzeh dób, z volyum Bosjum, po menye po vecs, od leta do leta budu vun púkale i trébile, gore recſene necſizte i nezpodobne popévke, dokle ſzè ztrébe i zateru.*

Vezda vre prihágya drúgi prídavek, imenom Catechiſmus puerorum *(tóje to) návuki duhovni préprozti, kotere je mále deteze, i drugem nevmetelnem lyudem na duſsnó zvelicſenje znati, krutò haſznovito i potrebno. Koteremi ſze* (rudimenta fidei,) *Vere kerſcsanzke fundamenti i pocſétki, vu ſzveteh Evangeliomeh záperti, odpîraju i na razmenje preztíraju.*

Str. 248 do 300 sledi CATECHISMUS PUERORUM. V tem katekizmu se nahajajo str. 281 do 289 „*Orusyá duhovna proti vſzem grehom Opeſinzka*“.

1. Molitva jutérna, i vſzakovremenná proti ſzmértnem grehom; te navlaztitò proti onomu, na koga ſzi bolye nagnen i pohlepen; da ſze Bogu, i nyegove preſzvéte Matere, te tvojemu Angyelu cſuváru, guztokrat preporúcſas.

2. Guztòkrát ſze zpovéday, te pricſeſcsay. Ar ta dvá Sacramenta, náybolye gaſzíta hlépenje na gréh, i Vrasje zkúſsnye tereta. 3 . . . . 9.

Str. 290 i 291 se nahaja: *„Iedno ofzebúcfno vracstvo, proti navadnomu grehu, od koga fze Cslovek odtercsi menore.*

Str. 292 do 294 so „Oztroge duhovne, *Kêmi fze kerfcfeni Cflovek, na pobólfanje fitka podbáda: i na fzvetefsi ztális nagánya.*“ Vseh „oztrog“ je deset.

Str. 295 do 299 so: *„Molitve Sztrelne, vu vfzakom vrémene i mezte, vfzake féle lyudém krutò hafznovite.*“

Na str. 300 se pravi: „To je konecz Catechifmusa Detcsínoga, komu fze pridáje ovde jeden Opomenek Paztirom Czirkvenem hafznovit i na Prodekálnicze, i vu Szpovedálnicze.“ Ta Opomenek Paztirom gre do 307. strani. Na str. 308 do 311 je TE DEUM LAUDAmus, ad melodiam. Vitam quae faciunt &c.“

TEbe Bofe vfzi mi hválu dajemo:
i Gozponna tebe vfzi valujemo.
Tebe Sztvoritela vefz Szvét poftuje:
tebe vifzokò vfza zemlya zvifzuje.
Tebe Angyeli vfzi hvale i dícse:
tebe neztanczé Serafini kricse:
Szvét, fzvet, fzvét Gozpon fseregov nebéfzkeh.
Szvet, fzvet, fzvet, Bóg i feregov zemélyzkeh.
Puno je nebo i zemlya mudrozti:
pun je Szvét velike tvoje zmofnozti.
Tebe vfzi Proroki i Apoftoli:
tebe Mucfeniki i Confeffori.
Tebe vfzi právi verni kerfcseniki,
Otcza Boga po vfzem Szvéte veruju:
I z tobum tvéga jedinoga Szina:
I z-Duhom fzvétem jedinoga Boga. etc. etc.

Str. 311 do 315 sledi latinski „APPENDIX Ad declarandam editionem huius Libelli Orthographicam“, o kterem se je že gore pag. 138 govorilo, i str. 316 „ERRATA IN EVANGELIIS. *Prégreski imenitéfsi, koteri fzu vu ove ftampe Evangeliomzke vcfinyeni; ovak fze imaju perom popraviti.*“ Na str. 317 do 323 je „EXORCISMUS. *Contra imminentem tempeftatem fulgurum & grandinis*“; in na str. 323 do 329 je *„Exhortatio Chrifti ad Sacerdotes.*“ Od zopet nepaginiranih stranij 330 do 336 je kazalo: „Laiftrom oveh knyig, jé vu tri deele razdelyen.“

Vu pervom deele jefzu fzvéti Evangeliomi ovem rédom polofeni.

PErva Nedelya Adventa. pag. 1 . . . Na den Sz. Katarine etc. pag. 183.

Drugi deel Laiftroma jefzu Popevke duhovné.

Popevke Boficsne pag. 187 . . . Zpominay fze vezda, &c. pag. 237.

Treti deel Laiftroma jé Catechifmus puerorum.

Orosjâ duhovna proti grehom. pag. 281 . . KONECZ pag. 329. To je vsebina Petretićevih Szvetih Evangeliomov.

Ker vsakega pisatelja najbolje spoznamo, ako si ga ogledamo po možnosti samega, zato se je potrebno zdelo, vsebino Petretićevih „Evangelijomov" navesti natanko osobito pa zvečine predgovor, ker je v njem Petretić izviren.

V svojem predgovoru nam Petretić Peter naznanja pag. 8 do 12, kaj ga je bilo napotilo izdati evangelija. Dalje vidimo, da si je

1.

Petretić prizadeval zatreti narodne pesni i na njihovo mesto vpeljati svete pesni.

Pač je gotovo, da naše narodno pesništvo nigdar nê bilo tako bogato, kakor pri nekojih inih Slovanih, n. pr. Srbih, Malo- i Veliko-Rusih itd., ali ravno tako gotovo je, da je negdaj i pri nas lepo cvelo narodno pesništvo. Povestnica nam pripoveduje, da je dal frankovski kralj i cesar Karol Veliki nemške narodne pesni nabirati, koje pa je uničil že jegov sin i naslednik popolnoma pod vplivom duhovščine stoječi Ljudevit Pobožni. Jednako je i pri nas i povsod zatiravala duhovščina narodno pesništvo. Za dokaz nam služe razve Petretića i Ahac Stržinar,[1]) ki je dal na svetlo: „Catholish Kershanskiga Vuka Peiſſme, Katere se Per Kershânskimo vuko, Boshyh potyh, per ſvétimu Miſſionu; Inu slaſti per ſvetimo Francisco Xaverio Na Strashe Górniga Gradu Fare nuznu poyo. Kir ie vſaki dan ſa vſakiga Romária Popólnoma Odpuſtik enkrat v' letu. Pogmérane inu na ſvitlobo dane V' Nemshkim Gradzu. Anno 1729," kder med drugimi navedenimi vzroki i pravi: „Treki inu sadni uržoh, sakai so lete svete Peissme sturiene, ie leta: de bi te druge prasne, nanúcne, folž peissme opustili; námésti taistih pak te svete peissme peli." — Dalje Primož Lavrenčič[2]) v: „Missionske Catholish Karshanske Peissme. V lejtu 1748. vkopzložene, Pogmerane, inu na svitlobo dane skuzi eniga paterja Missionariusa Segnerianskiga iz Tovarštva Jezusoviga Stiskane v' Celovci. 1752," ki v „pregovoru" pravi, da večkrat prošen ustreza želji, ter je „ene stare pejssme pogmerau inu perstavou, te nove pak . . . vkop zložou, inu na svitlobo dau z' tem vupeinem: de vi bodete vse posvetne inu nesramne pejssme opustili, same pak leté nove inu svete pejli Bogu k' časti, inu k' vaših duš zveli-

[1]) Jezičnik XXII. 5.
[2]) Ibid. 26.

čeinu." — Dalje Maksimilijan Redeskini v: „Osem inu shestdeset Sveteh Pesm, katire so na proshnje inu poshelenje vezh brumneh dush skerbnu skup sbrane, pobulshane, inu pogmirane, k' vezhe zhaste boshje, temu blishnemu pak k' duhovnemu troshtu inu poduzhenju na svitlobo dane. Is perpushenjam vikshe Gosposke. V' Lublani se najdejo per Aloysio Raab, Landshaftnimo Bukveveszo. Literis egerianis. 1775." Tudi Redeskini pravi v „Predgovoru" pag. 1. da je zato dal pesni na svetlo, „de be se teiſte ſalublene, gerde, od pregreshneh rezhy (katireh S. Pavl. Efes. 5. 3. napuſty nekar v' misle uſeti) skupſloſhene popevke, katire so eni dodusehmal doſtikrat sami sebi inu drugem k' pohuishanju pejlli, posehmal usem is pote, inu is glave spravele. Pokaj be vam blu treba na poredne pesme misliti, ke se vam sveteh mankalu na bo?" I pag. 4.: „Pojte mladi, inu ſtari, moſhje inu ſhene, ledeg, inu sakonski, ob nedellah, ob praſnekeh, ob dellovnekeh: v zirqui, na boſhji poti, per procesji, na pojlu, doma, ſlaſti na preji, de se nigdar vezh taiſte ſtrupene glas teh drajn pod ſtename, ali na vasi: ampak usellej ta Bogu perjetna shtima teh Ss. Pesm do neba reſlega."

Kakor Stržinar, Lavrenčič, Redeskini i dr., začel je i Peter Petretić z nekojimi jezuviti boj proti narodnim pesnim. V predgovoru pag. 19 do 21 pripoveduje namreč: „Nazopét jeſzem vcſinil k Recsém ſzvetoga Evangelioma pridati: nekotere Popevke duhovné, koteremi ſze vnogi návuki duhovní vu ſzveteh Evangeliomeh zaperti, tomacse, i na razum dajú: i koteremi ſze od ſzéh dób z volyum Bosyúm, po menye po vecs, od leta do leta budu dole recſene *(pag. 211.)* pogane, lotrene, i necsiſzte popevke vun pukale i trebile, dokle ſze zateru i ztrebe onemi duhovnemi popevkami, kotereh ſze detcza obojega zpola i drugi poboſni lyudi budu vucſili, i popévali je vu prilicſneh meztáh i vreméneh; navlaztitò, po Nedelye te Szvetke, *(poleg onoga kak je dole recſeno) (pag. 211. & pag. 137)* meztò necſizteh, te ſzramotneh popévkih; kotere ſzveti Pavel Apoſtol vſzem Kerſcsenikom krutò prepoveda, ovemi recſmi, govorecsi: *fornicatio, & omnis immunditia, aut turpitudo, aut ſcurrilitas, aut ſtultiloquium, nec nominetur in vobis;* (Eph. 5.) lotria i vſza necſiztocsa, ali merzkocsa, ali ſzramotna ſsalnicza, ali kakova nora pripovezt; ar ti ſze i né imenuje megy vami; *(ô Kerſcseniki,)* nego pacse, *Loquentes vobismet ipſis in hymnis & canticis ſpiritualibus, cantantes in cordibus veſtris Domino, gratias agentes ſemper pro omnibus in nomine Domini noſtri IESV Chriſti;* govoréte, te ſze megy vami razgováravte vu duhovnéh popévkah, popévajucsi vu ſzerdczáh vaſseh Gozponnu Bogu, hválu mu dajúcsi vu ime Gozponna naſsega Jeſusa Chriſtusa." Na str. 211,

Petretićem samim dvakrat na misel vzetej je: OPOMENEK *Za vſzake féle lyudi.* V tem opomenku govori Petretić: „*Ove pérve, i za ovemi priſseztné popérke, jeſzu ovde poztárlyene, vu to ime; da ſze popévaju, né lepray vu Czirkvah, po Szrétkeh, pod Meſsami, ali na Proceſsjah od Czirkve do czirkve pútujucsi: nego i po delatnikeh, vu vſzake féle meztah; rekſi; na polye koſzécsi, orjúcsi, fényucsi, &c. na goriczah kopajucsi, kólecsi &c. mezto nâvadneh negdáſsnyeh ztáreh pogánzkeh i ſzramotneh popérkih; kotere priprozti lyúdi poimene ſenzkoga zpola, guztòkrat pôpévaju, pléſsucsi, tánczajucsi, délajucsi; doma, vune na polye, na goriczah, ſzramotno ſze, ſsálecsi te druge lyudi, kéh názocsi ne, ogovârajucsi; i te takove gréhe za ſsâlu jemlyúcsi, te za niſtar derſécsi.*“

Da bi laže izpodrinol narodne pesni, podložil je Petretić svoje pobožne tistim narodnim pesnim, koje so se najraje prepevale po nekem znanem napevu, kar nam kažo osebito: „*Ssezta popévka, kûm ſze* Ave Maris ſtella[1]) *tomacsi; na notu: Hranila devojka tri ſzive ſzokole* &c.“ pag. 227; — „*Szedma popérka, kûm ſze* O glorioſa Domina *tomacsi: na notu: Igralo kolo ſsinko* &c.“ pag. 229; — „*Oſzma popêvka, kûm ſze Devicza Maria pozdravlya, na notu: poſzeal ſzem baſulek poſezal ſzem draga lyuba* &c.“ pag. 230 i „*Deréta popévka, kûm ſze miloſcsa Boſia proſzi; na notu: Lepo mi pôje cſerni kóſz* &c.“ — Hranila devojka tri sive sokole etc., Igralo kolo sinko etc., Posejal sem bažulek, Posejal sem, draga ljuba etc. i Lepo mi poje črni kos etc. to so prve vrstice štireh n a r o d n i h pesni, kojim je podstavil Petretić p o b o ž n e, kar nam sam pripoveduje s tem, da omenja, da se pojo „*na notu: . . .*“

„Duhovne popévke“, koje Petretić ponuja pag. 187 do 247, so slaba zamena za krasne narodne pesni, ki so se ohranile od stare davnosti i ki so bogate poetiških, bajeslovnih i historijskih slik. Da se blagovoljni čitatelj sam uveriš o resnici teh besed, naj se navede za zgled *a)* druga božična popevka (pag. 189 do 191), ki je še jedna boljših med pesnimi dodanimi evangelijem,[2]) „dočim je prva (pag. 187—189) izpod svake kritike,“ i *b)* prestara n a r o d n a božična pesen po Kukuljevići.[3])

a)

Deneſz je narogyeno Detetcze nebézko,
Prez koga je ginulo vſze lyucztvó zemélyzko.
Rogyeno je od jedne Devicze precſizte:
Vu pojate ſivinzke merzle i necſizte.
Jeſus mu je od Otcza Boga ime dáno,

[1]) Gl. to pesen v Jezičniku XXI. 53.
[2]) Gl. še tretjo božično popevku v „Jezičniku“ XXI. 52, 53.
[3]) Arkiv IX. 319, 320.

Lyudém na zvelicſenje od veka zebráno.
Bóg je on bil od veka pred vſzemi vreméni:
A deneſz je cſlovekom poztal vu vremene.
O predrági Jeſusek, kay ſzi naſz tak lyubil,
Da ſzi ſze ti (buducsi Bogom) k nam pridruſil?
Da bi ſze ti na zemlyé ne bil za naſz rodil;
Nigdar cſlovek nijeden ne bi neba dobil.
Cſim ti adda hocſemo zadozta vcſiniti?
Kak li tebe hocſemo mi záhvalni biti?
Szerdcza proſzis naſsega, ſzerdcze ti dajemo:
I vſze naſse hoténje tebe darujemo.
Dika budi Detetcze tebe i poſtenje:
Ar je vredno, da tebe dicsi vſze Ztvorénje.
Day nam ovde na zemlyé tak ſitek ravnati,
Da bi mogli na nebe z tobum kralyuvati.

b)

Po svetu je bila tmica kakti v rogu,
V štalice je spala vu trudeh Marija,
Sladko si Marija senjke prebirala,
Kad je došel jangel i zbudil Mariju:
„Vstani se Marija, sinek ti se rodil,
„Stani gor Marija, Ježuš se narodil,
„Sad je prav polnoči, al je vse v svetloči."
Stala je Marija, sineka dragala,
Je i od senka Jožefa budila:
„Vstani se Jožek, sinek nam se rodil,
„Sinek nam se rodil, moj predragi Ježuš."
Dok se Jožef zbudil, Ježuša pogledal,
I jošće ga néje niti pravo kušnul,
Došle su tri vode mlačne kakti kropek,
Koje jesu onda Ježuša kupale.
Jožef je naredil s rožicah zibalku.
I došli tri vetri topli kakti sapa,
Koji jesu onda Ježuša zibali,
Ježuša zibali, malko ga grejali.
Jožef i Marija su ga kuševali,
A jangeli s neba su mu se klanjali.

Čestiti čitatelj lehko sam vidi iz teh dveh pesni, da je poslednja resnično nežna, prekrasna poetiška cvetlica, polna globokega svetega čuvstva. Z izkorenjevanjem i trebljenjem dragocenega blaga, ki je narodu ostalo od njegovih prededov od starodavnih časov kot jedina duševna dedšina, nakopal si je Petretić s Krajačevićem i mnogimi drugimi duhovniki vred greh na glavo.

„Petretić sa svimi svojimi theoretičko-fanatičkimi sljedbenici nije mogao istinabog u narodu izmedju Save i Mure izkorjeniti narodnu piesmu, ali duh i smier piesme izkvariti pošlo mu je na mnogih miestih za rukom; zato se i danas kod naših kajkavacah riedko koja pučka piesma pred gospodom i svećenici pieva, bez da se neumieša po gdjekoja kitica o Ježušu i Mariji ili o kojem svetcu i angjelu, što tim piesmam uprav tako nalići, kao da bi kojega junaka u vojničkoj odeći htieli nakititi fratarskim čislom i užetom.“ [1])

2.

Petretićev predgovor je zanimiv, ker iz njega posnememo, na kako nizki kulturni ali bolje kulturno-verski stopinji so bili ondaj dijecezani zagrebške vladikovine, ki neso znali najnavadnejših verskih resnic. Pa dajmo raje spet Petretiću samemu besedo, ki pripoveda pag. 16 i 17: „Niſtarmenye zato, né ga broja ni racſuna nevmetelnem lyudém, vu naſsem Szlovenzkom Orſzage; náyime po gorah i goriczah: po ſzéleh, po krainah i njihoveh kotáreh, kii teh návukov niti znaju niti razmeju; tak, da megy zto lyudmi jedva ſze nahágya jeden, ki bi dobro znal cſteti Veru Apoſtolzku, ali déſzetere Zapovedi Bosje; te i onoga kay znaju jezikom zpocſitati. pametjum ne razmeju. Vnogi jeſzu, kii od treh Perſón ſzvetoga Troyztva; od Chriſtuſevoga Boſanztva, od kriſa, od ſzmerti, od nyegova vu Oltarzkom Sacramente nazocsi bítja; od haſzne i potrebocse ſzvetoga Pricſeſcsanja, i od vnogeh drugeh kotrigov Vere Kerſcsanzke, na duſsnó zvelicſenje *diſtinctè* znati i kolikò tolikò razmeti potrebneh, nikay niti znaju, niti razmeju. Zato tem takovem nevmetelnem i priproztem lyudem jeſzu ztokrat haſznoviteſsi, i bolye na duſsnò zvelicſenje potrebni priprozti *Catechiſmusi*, i návuki duhovni; nego ſzu im potrebne viſzokò vucsene i velikò mudre prodeke, kotereh oni ali krutò malo ali prekorubcze nikay ne razmeju.“

3.

Petretić je zanimiv v svojem predgovoru, ker vedno povdarja svoje slovenstvo i večkrat govori, negoli kterikoli pisatelj o Slovencih v zagrebškej vladikovini. — Vsi kajkavski pisatelji govore le o svojem slovenskem jeziku, n. pr. Pergošić je obrnol Verböcijev zakonik na slovenski jezik; [2])

---

[1]) Arkiv IX. 320.

[2]) Decretum, koteroga je Verbewczi Istvan Diachki popiszal, a poterdil ga ie Ladiſslou, koteri ie za Mathiaſsem kral bil, ze vſze ghoſpode i plemenitih hotieniem, koteri pod Wugherſzke corune ladanie ſzlisze, od Ivanussa

Vramec govori v svoji l. 1578. v Ljubljani na svetlo prišli „Kroniki“ kar naravnost: zagrebechka Biskupia na Slovenie (a. 1564 po Chr.); pri Rakoneczu na Zlonenieh (a. 1557. po Chr. — nasproti temu pa primeri: Bufin, Czazin na Horuateh na on krai Vna a. 1576 po Chr.; pri Budachkom na Horuateh a. 1575 po Chr.); Habdelić je pisal Dictionar ili Rechi Szlovenszke[1]) i druge knjige[2]) slovenski.

Vsi kajkavski pisatelji, osobito pa Petretić, povdarjajo neprestano svoje slovenstvo (Petretić že dvakrat v naslovu: Czirkva Zagrebecska Szlovenzka; Evangeliomi Szlovenzkem ſzlovom na szvetlo vun dani i ſtampani; — Petretics vſzem Szlovenzkoga Orſzaga Czirkvenem Paztirom. pag. 3; ô poſtuvani Brati Szlovenzkoga Orſzaga Plebanusi i duhovni Paztiri pag. 9; na naſse pravo Szlovenzko Zagrebecsko ſzlovo ... gde je Szlovenſcsina prepuztila pag. 10; vu naſsem Szlovenzkom orſzagé, Szlovenzkem jezikom ſtampaneh pag. 10 itd. itd.) imenujé se Slovence v razloček od Hrvatov, s kojimi prebivajo v jednej deželi, ravno tako kakor se i dendenešnji imenujo Slovenci na Štajarskem, Koroškem i Primorskem Slovence v razloček od Němcev i Italijanov ž njimi onde bivajočih, dočim se Slovenci na Kranjskem imenujo še dendenešnji navadno samo Kranjce i so prvlje vsi naši pisatelji na Kranjskem pisali samo kranjski jezik, kranjsko gramatiko i. dr. — Trubar, Dalmatin in dr. imenujo Kajkavce „Bezjake“. Jednako je imenujo še denes štajarski blizo Hrvaškega bivajoči Slovenci — Bezjake.

Že v začetku naše razprave smo zvedeli, da so se v zagrebški, varaždinski i križevski županiji bivajoči Kajkavci imenovali v XVI. i XVII. veku izključljivo Slovence. Sčasom so to

---

Pergoſsicha na ſslovienski iezik obrnien, stampan vu Nedelischu leto nassegha zvelichenia 1574. I 93. — jedin poznan izvod te knjige se nahaja v vseučilišćni knjižnici v Zagrebu.

[1]) Dictionar, ili Réchi Szlovenſzke ... na pomoch napredka u Diachkom navuku Skolneh Mladenczeu Horvatſzkoga i Szlovenſzkoga Naroda. V Gradczu 1670.

[2]) Sillabus Vocabulorum ... Croatis et Slauonibus. Ta knjiga je prišla po pisateljevi smrti na svetlo v Zagrebu 1726; — Zerczalo marianszko ... vszem szlovenszkoga i horvatszkoga naroda kerschenikom. V Gradci 1662; — Pervi Otcza Nassega Adama Greh. I Salosztno po nyem vsze chlovechanszke natvre porvssenye. Sztolmacheno, i na kratkom popiſzano po Ivriv Habdelichv Tovaruſtua Jesvssevoga Maſſniku. Na ſzpomenek odkud i kam szmo po iednom ſzmertnom grehu opali, i na poboljſſanye ſitka naſſega po Miloſche i Vrednoszti szmerti Chriſtuſſeue, ku io on za nasz podiel, da bi nasz od Szmerti uekivechne oſzlobodil. Stampane Vnemskom Gradczv. Leto 1674. V tem svojem najimenitnejšem delu pravi Habdelić v predgovvru pag. 1. „Nakaniuſſi naſſega Zvelichitela Gozpodina Chriſtuſſa zemelyzki ſitek na kratkom popiſzati ſzlovenzkem naſſem jezikom.“

svoje slovensko ime zamenjali s **hrvaškim**, nazivajoči se po deželi, v koji stanujo,[1]) ter so se imenovali **pred** Gajevim nastopom pred pol vekom le **Hrvate**, ali prav za prav po magyarskej obliki „**Horvate**." Ostali izven navedenih treh županij bivajoči Hrvatje pa se neso imenovali Hrvate, nego Graničare ali Krajišnike, Medjumurce, Slavonce, Sriemce, Bošjanke i Dalmatince. [2])

Iz vsega navedenega sledi tore, da so Kajkavci **Slovenci** a ne Hrvatje i sicer 1. ker se sami povsod imenujo samo Slovence (i so oni gotovo i vedeli kake narodnosti da so) i 2. ker so že davno dokazali i jezikoslovniško Mikloš.ć, Jagić Daničić i dr. jihovo slovenstvo. [3])

4.

Pétretić je naposled zanimiv i v jezikoslovnem oziru. Iz navedenega predgovora i inih natisnenih malenkostij se vidi jegov jezik, kojega označiti v glavnih potezah nam bodi konečna naloga.

O pravopisu, o kojem smo že povedali, da je magyarski, naj še omenimo to, da piše Petretić često besede vkup n. pr. kiiſzuim (kii ſzu im) 27. negoſzuim (nego ſzu im) 17. nemoreſze

---

[1]) Jednako se nekteri **Slovenci** na Ogerskem dendenešnji imenujo po deželi **Ogre** — zvečine pa se imenujo **Slovene** — dočim so Küzmič i dr. še pisali **slovenski** (i sicer staroslovenski: Nôvi Zâkon ali Testamentom zdaj oprvics z grcskoga na **sztári szlovenszki** jezik obrnyeni po Küzmics Stevani) Cf. Raićev Božidar: „Prekmurski knjižniki pa knjige" v „Letopisu Matice Slovenske" za leto 1870.

[2]) „U ono nesretno doba (t. j. pred Gajem. Pis.) stegnuto je bilo znamenovanje imena „Hrvat" na tri županije hrvatske, one su prikazivale službenu i znanstvenu „Hrvatsku", u kojoj življahu „Horvati". (Oblika toga imena je magyarska) Što je živilo izvan zagrebačke, varaždinske i križevačke županije to već nebijahu niti „Horvati," nego Graničari ili Krajišnici, Medjumurci, Slavonci, Sriemci, Bošnjaci, Dalmatinci, narodi tobože posve različiti; samo u tudjih nekojih knjigah spominjalo se je i „Türkisch-Croatien". Slavoniu ne pade na um pomišljati, da je istoga porekla s Horvatom." „Pozor" 1885. br. 1.

[3]) Morebiti, da utegne kdo pitati, čemù povdarjamo Kajkavcev slovenstvo tolikokrat? Kajkavcev slovenstvo povdarjamo zato toliko, ker so si nakopali na glavo gore imenovani učenjaki — Miklošić i dr. — s svojim znanstvenim dokazom sovraštvo večine Hrvatov. Kdo se ne spominja kako so se bili Hrvatje („Vienac" i dr.) razsrdili zarad l. 1881. na svetlo prišle knjige „Die Slovenen", v kteri se kajkavski pisatelji prištevajo po znanstvenih preiskavah Slovencem — umeva se le v jezikoslovnem oziru — ne pa Hrvatom? — Nam se ta prepir vidi nepotreben in mi nahajamo v Kajkavcih ono vez, ki nas je nekdaj vezala z brati Hrvati. Žal, da se je ta vez pretrgala! Pred pol vekom se je zdelo, da nas ta vez zveže literarno, i blagor nam, da se je bilo to zgodilo! Koliko bi bili močneji, koliko duševno bogateji; sploh koliko na boljšem! To vez, ki nas je jela pred pedesetimi leti vezati, pretrgali so nekoji tedaj živeči separatisti, med kojimi nahajamo, žal, i slovenske pisatelje, delujoče na leposlovnem i znanstvenem polji. Da v oni dobi niso razumeli nekoji vplivni naši pisatelji te blage ideje zedinjenja, temu se ne smemo čuditi, saj je še denes mnogi ne razumejo.

(ne more ſze) 28. ondeſzije (onde ſzi je) 30. zátoſzevſzakomu (záto ſze vſzakomu) 33 itd. Osobito pa piše često predloge vkup z besedami, pred kojimi se nahajajo.

Slovencem bivajočim na Ogerskem, rabi še denes zvečine magyarski pravopis

---

a) Slovniški del.

A. Samoglasniki.

1. Samoglasnik *a*.

Samoglasnik *a* se nahaja:

α) za stsl. *a*: j*a* *az*ъ, izk*a*l, k*a*k, nigd*a*r, p*a*žtir, pogl*a*vnik itd. itd.

β) za *e*: zagr*a*bečki pag. 1, poleg zagr*e*bečki p. 1, 3, 6, 8, 18 itd.

γ) za stsl. ь: č*a*st чьсть 3, 4, 5, 8, 9, 22, 23, 27, 28 itd.

2. Samoglasnik *e*.

Samoglasnik *e* se nahaja:

α) za stsl. *e*: j*e* iестъ, j*e*den 7, 8, j*e*sem 9, m*e*n*e* (od —) 3, 4, 6. r*e*č*e*no 6 itd. itd.

β) za stls. ъ: cirkv*e*n цръкъвьнъ 3, 24, 25, 26, 27 itd. d*e*n дьнь 3, 9, 33, 34, 35, 38, 42, 45, 46, 47, 50. d*e*n*e*šni дьньшьнъ (d*i*n*i*znego mon. fris. III 16) 9. l*e*hkota льгъкота 8. zl*e*hkotiti 9. ov*e*c овьць 5, 26 itd.

γ) za stsl. ѧ: duš*e* доушѧ 29. ev. 20.[1]) gl*e*deči 6. im*e* 7, 8, 21, 24, 211. ovc*e* 5, 25, 31. pam*e*t пам ть 4. poč*e*tek 7, 9, 12, 23, 24. itd. itd.

δ) za stsl. ѣ: gr*e*h грѣхъ 5, 211. ztr*e*be сътрѣбѫтъ 20. v*e*ra 13, 17. v*e*ren 27. kip*e* 4. men*e* мънѣ 5, 6. mest*e* мѣстѣ 10. orsag*e* 10, 16. pas*e*te 25, 26, 27. početk*e* 7, 9, 12, 23. stampar*e* 1. svet*e* 3, 4, 12, 27, 28, 30. svetk*e* 1, 13. 30. vuzm*e* 24. itd. itd. V n é нѣ 3, 9—12, 14—16, 26-29. n*é*maš 23. n*é*sem 3, 10. in n*é*su za n*e*su 13. je ѣ zaznamnan, kakor ga pišo i zaznamujo nekoji še dnes.

Ta ѣ je eminentne važnosti, ker nam on priča, da je pisal Petretić slovenski a ne srbo-hrvaški. Slovenščina je ohranila svoj ѣ i ravno tako ruščina, dočim ima sr.-hrv. *ije* i *i b.* pa *ja:* cv*ě*t sr.-hrv. cv*ije*t, cv*i*t. b*ě*l sr.-hrv. b*ij*el, b*i*l. d*ě*te: d*ij*ete, d*i*te. gr*ě*h: gr*ije*h, gr*i*h. l*ě*p, l*ije*p, l*i*p. m*ě*sec: m*ij*esec, m*i*sec. sv*ě*t: sv*ij*et, sv*i*t t*ě*lo: t*ij*elo, t*i*lo itd. r. грѣхъ, лѣто, мѣсяцъ, вѣра itd. b. b*ja*lj dr*ja*nopole.

---

[1]) *ev.* znači, da so vzeti dotični vzgledi iz „s v e t i h e v a n g e l i o m o v.“

ε) neorganično za stsl. *ꙑ*, — dnešnji *i*: cirkven*e*m црькъвьнымъ 3, 23, 26. drug*e*h дроугыхъ 3, 9 10. duhovn*e*m 6, 7, 9. duhovn*e*mi 25. hasnovit*e*m 1. jedn*e*m 1, 24. kratk*e*m 1. nov*e*m 24. pristojn*e*m 24. vnog*e*m 21. itd. itd.

ζ) za stsl. i nsl. *i*: biskupi*e* бискоупии 7. božj*e*h 23 26. Catechisms̆*e* 8, 17, 23, 25. Domitrovič*e* 18. Ferenc*e* 1. gornj*e*h 1. govor*e*te 21. Gradc*e* 1. išč*e*mo (imperat.) 30. nedelj*e* 1, 13, 20, 54. olj*e* 42. ovč*e*m (ovčjim) 26. s*e*romaštvo сиромахъ 24. svoj*e* 8, 27. svoj*e*h (od-) 26. svoj*e*m 2, 23. vaš*e* ваши 9. vaš*e*h 6,30. Widmanstadiuš*e* 1. zveličenj*e* 28. žel*e*m 3. 9.

Op. V latinski besedi missa stoji *e* za i: m*e*ša (stsl. мьша i миса, č. mše, p. msza. Kreljeva Postila druge izdaje ima: M*e*ſſa I. 49.) Tako se govori še dnes po vsem iztočnem Štajarskem.

3. Samoglasnik *i*.

Samoglasnik *i* se nahaja:

α) za и: b*i*skup 1, 3, 4, 7 9, 18, 24, 31. č*i*n*i*t*i* 4 – 6, 12, 22. d*i*ka 23, 30. *i* 1 – 31. *i*skati, n*i* — n*i* 27, 29. n*i*gdar 3. nit*i* — n*i*t*i* 3, 16, 17. p*i*sati, pros*i*ti, vč*i*n*i*t*i*. itd. itd.

β) za stsl. ꙑ: b*i*l 13. b*i*ti бꙑти 15, 21—23 26. b*i*tje 17. čet*i*ri 33, 54, 237. jez*i*k 10, 16, 25. ob*i*čaj обꙑчаи 11. ob*i*čni 10. past*i*r пастꙑрь 3—11, 13, 14, 23—27, 29, 30. s*i*mbolum 14. s*i*n сꙑнъ 29 bis, 209. v*i*sok вꙑсокъ 17, 25, 308. itd. itd.

γ) za stsl. ъ: c*i*rkva цръкы 3, 8, 15, 19, 24, 25, 34. c*i*rkven 3, 4, 6 - 8, 10, 11, 13, 14, 18, 19, 23 – 27, 29. kapuansk*i* 7. kratk*i* кратъкъ (jeden krátki zavjetek i zápor) 12. občinsk*i* 14, 15, 18, 19, 23, 24. rimsk*i* римьскъ 7. slovensk*i* словѣньскъ 33. tridentinsk*i* 13. itd. itd.

4. Samoglasnik *o*.

Samoglasnik *o* se nahaja:

α) za stsl. *o*: blag*o*sl*o*v, d*o*br*o*ta, k*o*teri который, котерый 1, 3, 4, 5, 7, 9, 11, 15, 17 — 20, 22 — 26, 31, 33, 34, 54 itd. nek*o*teri 10, 19 itd.

β) za stsl. ъ i ь: biskup*o*m бискоупьмь 8. bog*o*m богъмь 28. išcem*o* 30. jezik*o*m jѧзꙑкъмь 8, 10, 25. lyucztv*o*m людствъмь 7, 8, 11. mlek*o*m млѣкъмь 26. navuk*o*m, наоукъмь 24. slov*o*m 19. srebr*o*m 29. strah*o*m 26. zakon*o*m 14, 15, 18. zlat*o*m 29. itd. — imen*o*m именьмь 8. — Za oskimi soglasniki se nahaja v tem slučaji *e*: Catechismuš*e*m 1, 24. serdc*e*m сръдьцьмь 7, 8, 9. vufanj*e*m 26. itd.

γ) za lat. *u* — grški *o*: evangeli*o*m, evangeli*u*m εὐαγγέλιον 1, 2, 6, 10, 11, 12, 19, 20, 21 etc. simbol*o*m symbol*u*m σύμβολον vu Simbol*o*me 14 poleg: vu Simbol*u*me 14. — Dalje se nahaja *o* za naš *u*: ôra (hora: ura) 33, ev. 18.

δ) za *e*: drug*o*mu 4. duhovn*o*mu 4. jedn*o*ga 12. njegov*o*m: vu njegov*o*m kipe 4. nov*o*ga 12. slovensk*o*m 10, 16. smrtn*o*m: na ſzmertn*o*m vremene 4. velik*o*ga 5, 8. vsak*o*mu 4, 6, 30. itd. itd.

ε) za sts. *лъ* (nsl. *ol*): t*o*mačiti тлъмачити interpretari 8, 14. 20. 24. Tako tudi na Kranjskem vôk, m. volk, pôn, m. poln.

5. Samoglasnik *u*.

Samoglasnik *u* se nahaja:

α) za stsl. *u*: dr*u*g 4. 5. d*u*hovnom*u* 4—7, 9, d*u*šen 8, 17, 22, 26. ly*u*cztvo 7, 8, 9, 13. ly*u*dem 5, 7, 10. nav*u*k 5, 6. v*u*čiti 6. itd. itd.

β) za stsl. ъ iz ѫ: s*u*proti съпроти 19. v*u* въ 4, 5, 7 — 12, 14—17, 19—21, 23, 24, 27, 28, 31, 33, 34, 38, 42, 54, 211. v*u*n вънъ 1. 9. 20.

γ) za stsl. *лъ* (nsl. ol): dog*u*vanje m. dugovanje длъговати 5, 12, 13, 19, 23 poleg dogvanje 13. d*u*žen длъжьнъ 5, 14, 15, 23. d*u*žnost 9, 19. s*u*nce слъньце 33, vuna вльна 26

δ) za *o* često nepravilno: dar*u*vanje 3. imen*u*van 8. kolik*u* 24. nasled*u*vati 8. okol*u* около, околь, околѣ 1, 54. pošt*u*van 1, 9. pošt*u*vanje 25. ver*u*vanje 15. ver*u*vati 14, 15. Šim*u*n 49. *U* se nahaja i v grških besedah mesto *o*: bisk*u*p ἐπίσκοπος 1, 3, 4, 6—10, 18, 24, 31.

ε) redno za stsl. ѫ: bl*u*dnik блѫдьникъ 27. bl*u*dnost 23. b*u*de бѫде 30. b*u*dete 31. b*u*di 26. b*u*d*u*če бѫдѫшти 6, 8, 28. gl*u*boko 6, 8, 9, 25. g*u*sto 4. 23, 211. k*u*d (od — отъ кѫдѣ πόθεν) 13, 25. m*u*dri 6—9, 17, 25. p*u*t пѫть 28. prepor*u*čen 5, 7—9, 13, 25. prest*u*pno 33, 38. razl*u*čen 14. s*u*dni 30. zr*u*čen 9, 13. — n*u* нѫ нъ 25. — daj*u* 20. daj*u*či 21. delaj*u*či 211. gib*u*či 54. imaj*u* 11. imaj*u*či 33. imenuj*u* 18, 54. jes*u*, 14, 15, 17, 23, 54 itd. i s*u* сѫть 7, 10, 14, 16, 17, 22, 23, 25, 27, 28, 54 itd. mog*u*č могѫштьнъ 10. nasleduj*u*či 10. obračaj*u*či 28. odjemlj*u*či 19. pas*u* 26. piš*u*či 27. popevaj*u*či 21. poslušaj*u* 4. pridavaj*u*či 19. pripeljavaj*u*či 28. p*u*tuj*u*či 211. razmej*u* 14, 16, 17. vufaj*u*či 27. zater*u* 20. znaj*u* 14, 16. znaj*u*či 27 — dik*u* 24. duš*u* 22, 23, 29. hval*u* 21, 24. komor*u* 24. lehkot*u* 8. pask*u* 5, 22. potreboč*u* 23. stran*u* 13. ver*u* 16, 22. volj*u* 26. — apostolsk*u* 16. božj*u* 26. cirkven*u* 24. koter*u* 4. moj*u* 3. nikakov*u* 3. občinsk*u* 24. obiln*u* 30. pastirsk*u* 3. itd. itd.

Samoglasnik *r*.

Petretić ne pozna samoglasnega, no samo soglasni *r*, ter piše *er* i *ir* za *r*: k*er*ščanski 4, 12—15, 17 itd. obd*er*žavati 6, 11, 12. ob*er*h 11. p*er*vi 14, 33. p*er*vlye 10. preob*er*nene 10, 11, sm*er*ti 17. sm*er*tnem 4. s*er*dcem 7, 8, 9. tv*er*dno 13. v*er*či 5, v*er*gši 13. zap*er*ti 14. itd. — c*ir*kva 8, 15 itd. c*ir*kveni 6—8, 11, 13, 14 itd.

Samoglasnik *i* služi za *ji*: po kra*i*nah (za po kra*ji*nah) 16. tret*i* (za tret*ji*) 336. — *j* pa za *ij*: biskup*j*e 3, 6, 9. poleg biskup*ij*e 3, 8, 9 itd.

Ob izpadu samoglasnikov.

Samoglasnik *i* je izpal v besedi nezgovoren (ne + iz + govor + en) 27; samoglasnik *u* pa v besedah razmenje разоумѣние νόησις 10, 247. razmeti разоумѣти 15—17, 31. itd. i samoglasnik *e* oziroma *a* v besedi zderžvanje m. zdrž*e*vanje, zdrž*a*vanje 34.

O vrinku samoglasnikov.

Samoglasnik *e* se je nepravilno vrinol v besedah maj*e*hen (za majhen) 24. ev. 174 bis, 175 ter. in serdč*e*no (za srdčno, srčno) 30. Ravno tako se je vrinol *e* med *k* i *l*: K*e*lemin-Klement 50. i samoglasnik *i* med *t* i *j* v besedi t*i*jeden (dva t*i*jedna) hrv. tjeden = ćeden nsl. teden 33.

B. Soglasniki.

Soglasniki se različno preminjajo in čredijo. Često se rabijo fonetično a ne historično. Petretić rabi in piše tore:

c α) za *dьs*: lyu*c*tvo людьство 7—9, 11, 13 itd. — β) za *tьs*: boga*c*tvo богатьство 29. sve*c*koga (ſzveczkoga) 247.

č α) za *s*: Luka*č* — Lukas. — β) za *št*: k*č*i дъшти ev. 18.

g za *kъ*: *g*da za къгда, къда 23, 30, 34 itd. ne*g*dašnji 18. ne*g*dašni 6, ni*g*dar 3 itd. *g*de къде 10, 30. ne*g*de 10 itd.

gd za *kъt*: *g*do къто 5 itd.

g je nadomestnik *d* v besedi: zá*g*yneh (od — do pèrveh) 33. — Po našem mnenji je *g* mesto *d*: y (= j) se nahaja pred *n* mesto *za* njim, kakor n. pr. krajnski, kojn mesto: kranjski, konj, tore zadjni m. zadnji (zagnyi).

gy je Petretiću često nadomestnik našega *j*: dohá*gy*a 4. doha*gy*aju 54. *Gy*ur*gy* *J*ur*ij* 41. *Gy*ur*gy*evščak *J*ur*j*evščak 40. her*gy*a r*j*a 30. me*gy* mej, междоу 7, 16, 19, 21, 25, 26, 27 itd. zme*gy* 3. naha*gy*aj 4, 16. nara*gy*a 33. obha*gy*a 33. oslobo*gy*en 46. potver*gy*en 18, 25. pove*gy*te ev. 4. itd. itd. — Petretić piše *gy* i za naš *g*, srb. ђ, za stsl. ґ: an*gy*elski 18. itd.

y se često piše za *j*: bož*y*i (bóſyi) 20. bož*y*um 20. ka*y* 6, 15—17, 22. l*y*udi 20, 23. nedel*y*a 7, 13, 34, 54. nedel*y*na 38, itd. itd.

j se nahaja za lat. *h*, za grški ʽ (= spiritus asper): *J*elena za *H*elena 43.

k se nahaja α) za *h*: antio*k*ianski 37. ar*k*ibiskup ἀρχιεπίσκοπος 6, 8. — β) za *d*: *k*či дъшти ev. 18.

s (sicer pa *ſ*) se nahaja za *ž*: neſzlo*s*ni 19.

ze stoji mesto *iz* v besedi: *ze*šel — izšel (od kud behi *ze*ſsel, k vam ſze opét obrácſam) 25.

Soglasniki se čredijo i sicer:

α) *f* i *p*: vu*f*anje оупъванне 16, 26. vu*f*ati 27.

β) *p* i *b*: *p*rez брезъ, безъ 5, 29.

γ) *v* i *m*: *v*nogi — *m*nogi многъ 3, 16, 18, 20, 21. itd.

δ) *r* i *ž*: v*r*e оуже 25. Trub. že, vre.

Zobnika *d*, *t*, ki izpadata dendenes pred sičnikom *c*, nahajata se na svojem mestu pred *c* kakor v stsl.: de*t*ca дѣтьца 18, 20. ser*d*ce сръдьце 21. sr*d*cem 7, 8. vu ser*d*cah 21. ser*d*čen сръдьчьнъ (i срьчьнь pat.-šaf. 331) 28, 30.

Slovenščina sploh ne ljubi samoglasnikov-sprednikov, zato se devajo navadno pred nje soglasniki. To pravilo nahajamo i pri Petretići n. pr. Jalžabet za Alžabet, Elizabet 45, 50. *vu* za *u*: *vu*bog — *u*bog 29. (na)*vuk* — *vu*k za *u*k 4—7, 12—17, 19, 20, 22—25, 27, 28, 31, 34. *vu*čiti 6, 13, 21, 22, 27, 31. *vu*fati 27. *vu*goden 21, 22, 27, 28 *vu*gerski жгрьскъ 8, 10, 11, 18. — Vendar se i nahaja: *e*zik 10. poleg *je*zik 11. *i*h 30. *i*m 17, 27. poleg n*y*im 31.

Sklanjatev.

Singularis.

Beseda s t r a n se sklanja po *a*-sklanji kakor v srb.-hrv. g e n. stran*e* 26, 27. ravno tako hasn*e* 17.- a c c. stran*u* 13.

D e n se glasi v instr dnevom (pred d-) stsl. дьньмь. 38.

Pri neživečih stvareh se često glasi ac c. kakor pri živečih in je zatore jednak genitivu: jednoga novoga Catechismuša m. jeden nov Cat. — 12. svojega kolobára (ar vu tolikom vremene Szúncze ſzvojega kolobára, imenom Zodiakuſa, cſez jedno godiſcse obhágya) 33. krsta (prodekujuchi kerzta pokore) ev. 8. itd. itd. I n s t r. fem. se glasi na *um*, srb.-hrv. na *om*, stsl. na ѫ: cen*um* 28. dik*um* 30, kervj*um* 29. pametj*um* 16. paš*um* 5, 23, 25. pomočj*um* 6. rečj*um* 22, sil*um* 26. stamp*um* 25. volj*um* 3. 20. vun*um* 26. itd. — božj*um* 3, 20. duhovn*um* 23, 25. nebešk*um* 5. sam*um* 2. vaš*um* 6. itd. itd.

Dualis.

Dualis se le redko nahaja, to pa zato, ker Petretiću v njegovem predgovoru nĕ bila dana priložnost pogostem se ga posluževati; kder pa je govor o dveh osobah ali rečeh, onde se i nahaja dualis. Acc: dva majehna filjerica 24. dva tijedna 33. — Instr. očima (pred —) 30.

V evangelijih samih se nahaja zdaj dualis zdaj pluralis, kedar se govori o dveh osobah ali rečeh: dva vučenika svoja posla ev. 1.

Pluralis.

Človek se glasi nom. pl. ljudi m. ljudje 20. 211. ravno tako tati m. tatje 26, 30. brati m. bratje 9. i bratja = braća stsl. брат(р)ија 6. tri m. trije: tri kralji 35.

Gen. se obrazi α) kakor dendenes: mesecev 33. pastirov 3, 11, 27, 30. popov 3. — dob 5, 10. knjig 11. ovec 5, 26. serdéc m. src ev. 18 itd. — β) končuje nepravilno za masc. fem. i neutr. na *ih*: dn*ih* (356 dnih) 33, ev. 18, 19, 33, 38 i pravilno dn*i* (za dnij) 36, 40, 43, 49. popevk*ih* 20, 211, 247. (tako i Kreljeva Postilla 47b) — dugovanj*ih* 13. kerv*ih* ev. 12. ljud*ih* 30, 34, ev. 12. reč*ih* ev. 8. Tako piše i Krempl, Dogodivšine: bili so prez znanja meštri*ih* 20. znali so že več meštri*ih* 20. od sejatn*ih* zrast*ih* so dobili proso 21. bili so vajeni iz odavanja lud*ih* živeti 65. poleg vseh njegovih pregrešk*ih* 123 itd. — γ) na *eh*: milost*eh* 31. zapoved*eh* (od — božj*eh*) 23. — lét*eh* (od dveh —) ev. 17. — δ) na *ah*: molitvah (od — občinskeh) 23. itd.

Dat. i acc. glasita se pravilno: ljudem 5, 7, 12. pastirom 3. 11, 13, 26. plebanušem 13. dušam 27. ovcam 6—9, 14. milostem милостьмъ 30. dendenes milost*im*. — navuke 7, 14. prodeke 8. zapovedi 16. dugovanja 5. 13. itd.

Loc. se končuje α) na *eh*, dendenes *ih*: svetk*eh*-svetk*ih* 7. vremen*eh*-vremen*ih* врѣменьхъ 20. zapoved*eh*-zapoved*ih* 14. — β) na *ah* kakor v rus.: dugovanj*ah* дльгованиихъ 19. goščenj*ah* 246. mest*áh* 20. 311. serdc*ah* (vu—) 21. — Poleg navedenih oblik pa se nahaja i pravilno nedeljah 7.

Instr. se glasi pravilno: dohodki 26. navuki 27. popevkami 20.

Tuja imena piše Petretić s tujim pravopisom. V sklanjatvi jim daje na nominativ domače končnice. Dionifius Areopagita 27. Robertus Bellarminus 6. Catechifmus 7, 23. acc. Catechifmusa 12. loc.: Catechifmuse 8, 17, 23 bis. instr. Catechifmusem 1. Pl. nom. Catechifmusi 13. 17. simbolum ima loc. s g.: simbolume14. sentencija gen. ſentencje (božje —) 26. itd. itd.

Adiectiv.

Pri adj. se glasi nom. sg. (ravno tako kakor dendenes i kakor v stsl.) na *i*, (ъ), *a*, *o*: svet*i* (Pavel) 20. nov*a* (pripovest) 21. dušn*o* (zveličenje) 22.

Gen. sg. masc. i neutr. se sploh končuje na *-oga*: slovensk*oga* 9. vekivečn*oga* 8. vugersk*oga* 8. itd. — Za oskimi soglasniki prehaja pravilno *o* v *e*: božjega 29. dragšega 21. našega 12. obojega 21. svojega 33. vugodnešega 27. itd. — Za fem. se glasi pravilno na *e*: jedn*e* (duše, strane) 26, 28. moj*e* 5, 9. itd. itd.

Poleg te adjektivne ali složene sklanje nahaja se še i substantivna sklanja pridevnikov za srednji spol: dobra (ne včiniš toliko dobra m. dobrega) 29. njegova (od njegova = njegovega nazoči bitja) 17. stalna (stalna = stalnega mesta ne mogu imeti) 54.

Dat. sg. masc. i neutr. se glasi na *omu*: drug*omu* 4. duhovn*omu* 4. vsak*omu* 4, 6. — Fem. ima *e* za stsl. ей, ѣи: moj*e* 7. biskupsk*e* 9. pastirsk*e* 9. itd.

Acc. sg. se glasi kakor dnešnji den, vendar se nahaja za masc. i substantivna sklanja: zveličena (to čineči samoga sebe zveličena = zveličenega včiniš) 4.

Loc. sg. se glasi za masc. i neutr. na *om*. stsl. ѣјемь: dobrom (po dobrom navuke) 28. dušn*om* (vu d. — zveličenje) 28. smrtn*om* (na smertnom vremene) 4. svet*om* (po svetom Sacramente) 28. — Za ženski spol se glasi na *e* t. j. ѣ za dnešnji *i*: moj*e* (vu moje časti) 4. pastirsk*e* 9. vaš*e* (vu vaše pastirsk*e* časti) 9. — Za oskimi soglasniki prehaja *o* v *e*: dvoj*em* (vu tom dvojem) 4.

Instr. sg. končuje nepravilno na *em* stsl. ъмь, ымь: jedn*em* 24. nepravdn*em* 18. nezložn*em* 18. občinsk*em* 14. osebujn*em* 14. prispodobn*em* 8. pristojn*em* 24. razložn*em* 14. razlučn*em* 14. 15. slovensk*em* 10, 25. vugersk*em* 8. zapert*em* 14. itd. itd.

O stopnjevanji.

Petretić stopnuje pridevnike s tem, da pritika deblom α) končnico *ši*: drag*ši* 27. gor*ši* 22. hasnovite*ši*, 17. vek*še* (najvekſe) 28. zvekšega 15. (od veki, a, o m. velik[i], a, o;) bol*ši* 3. vučene*ši* 3. —

β) končnico *ji*: bol*je* 17. najbol*je* 23, 26. (naj)pervl*je* 10. itd.

Pronomen.

Pronomen *ki* 15, *ká* 29. *kaa* ev. 82, 92. *kô* 27, 34. i *koje* ev. 19. glasi se v genit. sg. koga 5. dat. komu ev. 7. acc. koga 5, 27. loc. kom 12. instr. kûm 31, 211. — Pl. nom.

kii 4, 6, 7, 10, 14, 16, 21—23, 26, 27, 33. gen. keh 26, 54, 211. dat. kem 6, 9, 22. loc. keh 5, 33. (po keh dob 5, 10, 11, 15, 18, 33). instr. kemi (m. pravilnejega kimi stsl. кымп) 19.

On, ona, ono; ov, ova, ovo; ta, ta, to ima v gen. onoga 34, toga 7, 28—30, 33. dat. tomu 5, 6. nyemu 28. acc. onoga 30. neutr. je ev. 90 bis. loc. onom 17, 23; ovom 30; tom 4, 10. instr. tem 10. Dual. acc. ju ev. 1 bis. — Pl. nom. oni. gen. ih 30; nih (nyh) 19; oneh 31; oveh 15; teh 16, 30. dat. im 17, 27; jim 10; nyim 19, 22, 25, 31; onem 34; tem 17. acc. one 14, 22, je 30. ev. 96, 99. loc. oneh 14, 15. instr. onemi 19; ovemi 20, 211.

Od *sь, si se* nahaja se gen. pl. seh (od seh dob) 20.

Kakor sploh Hrvatom i istočnim Slovencem rabi i Petretiću le vprašavni pronomen kaj (m. kar) 6, 15, 22. i kotera (= kar: prodekujte Evangeliom vašem Ovcam vučeči nje obderžavati vsa ona, kotera sem ja vam zapovedal) 6, 12.

Verbum.

Glagole v sedanjiku sprega Petretić ravno tako, kakor se spregajo denes; le pri III. pl. rabi se samo skrajšana i pravilnejša oblika: čtu 18. mole 18. nemogu 26, 30, 54. pasu 26. stoje 18. strebe 20. vuče 18. zateru 20. itd. itd.

Glagol žiti m. živeti sprega Petretić pravilno: živem, živeš, žive, živemo, živete, živu.

Aorist.

Aorist se rabi v predgovoru le redkokrat, pač pa često v evangelijih: Sg. III. blagoslovi 17. izide 8. obri 9. porodi 9. posla 1. posta 13, 28, 29. skaza 16, 19. sta 10. ozdrave 28. reče 24, 26—29. teknu 26. vsahnu 34. zapoveda 28. itd. itd. — Dual. II. pojdosta (dva cſloveka poydozta gore vu Czirkvu) ev. 104. itd. — Pl. III. davaše 18. govoraše 18. najdoše 11. nasleduvaše 28. opitaše 6. posadiše 2. poslaše 6. povernuše 11, 18. poznaše 11. prestreše 2. rekoše 6, 7, 29. spuniše 9. začudiše se 41. zajdoše 11. zbojaše 10. včiniše 2. itd. itd.

Imperfectum.

Imperfectum se nahaja često, toda spet le v evangelijih.

Sg. I. behi (nu vre da se povernem od kud behi zešel) 25. — Sg. III. be 19, 24, 26. beše 2, 7, 9, 11, 12, 18, 19 itd. bijaše 105. govoraše 13. moljaše 26. nehoteše 105. obderžavaše 11, 24. povekšavaše 24. spaše 28. itd. itd. — Pl. III. behu, čakahu, idehu, govorahu, kričahu, lámahu, postiljahu, poslušahu, povedahu, prošahu itd. itd.

Futurum.

Bodočnik je prav po slovenskem dvojni: *a*) prost, *b*) zložen ali sestavljen.

a) Prost bodočnik. Glagoli dovršniki imajo v sedanjiku bodočnikov pomen: obudi (dokle on za menum obudí bogate navukom Biskupe) 24. prejde, prejdu (Stanovito govorim vam, da ne preyde ov narod . . . nebo i zemlya préydu, ali moje récsí ne préydu) ev. 4. pride (pride oberh vas vsa kerv pravična) ev. 13. skaže se (gda nam se skaže Poglavnik vseh Pastírov cum apparuerit Princeps Pastorum) 30. včiniš (samoga sebe zveličena včiniš) 4. etc.

b) Zložen ali sestavljen bodočnik obrazi se z nedoločnikom glagolov nedovršnikov ali (nepravilno) dovršnikov in

α) s pomožnikom biti: bode, bodu: bude delil i metal 30. bude iskal ev. 16. budu metali 24. budu trebile i vun pukale 20. budu vučili i popevali 20.

β) z glagolom hoteti (kakor še dnes redno v hrvaščini): hoče biti (Jaj hoče biti Pastirom Cirkvenem, kii . . .) 26. hoče biti napunjena ev. 8. hoče bíti neznan 15. hoče biti ponižena ev. 8. hoče biti na potreboču 23. hoče biti vugoden 21, 22. hotè biti (à sini kraljestva hotè vun zverženi biti) ev. 28. hoté opešati (ako je odpustim gladne k hišam njihovem, hoté opešati na pute) ev. 99.

Participium

Adverbijelni (I.) part. præs. act. se ne nahaja pri Petretići, pač pa često adjektivni (II.) part. præs. act.: boječi 26. čineči 4, 22. čudeči se ev. 17. deržeči ev. 25. gledeči 13, 24, 29. govoreči 4, 7, 29. ev. 20, 26. služeči ev. 18. štimajuči 23 itd. itd.

I. part. præt. act. nahaja se pri Petretići večkrat v predgovoru osobito često pa v evangelijih: hotevši 9. rekši 211. vergši 13. zabravši 3. itd. — čuvši ev. 21, 27. došedši ev. 26. dozvavši ev. 21. nadošedši ev. 18. našedši ev. 23. obernuvši ev. 15. obveršivši ev. 23. odgovorivši ev. 4, 27. odpervši m. odprevši ev. 22. pogodivši se ev. 32. posedši ev. 2. poslavši ev. 4, 16, 21. pošedši ev. 22. prestrevši ev. 26. pristupivši ev. 29, prišedši ev. 20, 33. spravivši ev. 21. stavši ev. 16, 20, 28. videvši ev. 22, 23. vlezši ev. 22. vzemši ev. 22. zašedši ev. 22. zniknuvši ev. 34. itd. itd.

Ta part. præt. act. I. rabil je kajkavskim Slovencem ves čas, medtem ko se je zgubil pri drugih Slovencih ter ga je še le Matevž Ravnikar upeljal v našem stoletji znova v knjigo i „nam ga je rešil pogina“. Ta particíp bil je nekdaj v rabi i pri inih, a ne samo pri kajkavskih Slovencih, o čem nam priča razve monum. fris: beusi I. prinizse II. prizzuause II. i Sebastijan Krelj v svoje postile drugi izdaji. Kako je s prvoj izdajo, o tem bi

nam lehko poročal kaki na Dunaji bivajoč Slovenec. V omenjeni postíli („Postilla, To ie kerszhanske evangelske predige, verhu Evangelia, na vſe poglauite Prasdnike, skos celo Leto. Sa hishne goſpodarie, Shole, mlade inu preproſte liudi. Od Joan: Spangenberga, na vprashanie, inu odgouor isloshena. Sdai peruizh, verno inu sueiſto Stolmazhena: Inu v p r a u i S l o u e n s k i J e s i k prepiſana. Drukano Vlivblani skosi Joanneſa Mandelza, Anno MDLXXVIII.") se ta deležnik nahaja večkrat: obernovši I. 12. 63 a. odgovorivši I. 48 a, 63 a. padši I. 34 a, II. 192. pljunovši (inu Pliuniushi ſe·ie dotaknil njegoua Jesika) I. 140. pogledavši II. 140. pokleknovši I. 21. povrnovši (pouernuushi) I. 154. pozabivši I. 42. sklenovši (sklenuushi) I. 192. spravivši I. 46, 48, II. 213. stopivši I. 60, 61. videvši II. 202, vstavši II. 201. vzemši (kateri vſega Sueta grehe na ſe vsamshy neſſe) I. 26, II. 150. zapisavši I. 39. zvezavši I. 24. itd.

Da se i nahaja part. præt. act. II. je naravno i ne potrebno navajati vzgledov.

Part. præt. pass. od č u t i glasi se: čujen, a, o (gláſs je cſujen) ev. 17.

Naj se omenijo še neke slovniške osebitosti.

Za singular rabi Petretić plural: vsa ona m. vse ono 6, 11. ev. 4.

Soglasniki se podvajajo: gospon 12. ima gen. gospo*nn*a 21. dat. gospo*nn*u 21. ev. 1. — gospo*nn*ov 18. kame*nn*i, enna, enno (ſseztere kamenne vedricze) ev. 25. vreme*nn*i, a, o m. vremenski 54. záko*nn*i eheleute 34. — Apo*ll*onia 37. Petroni*ll*a 43. Ma*tt*ea 37. — Nekterekrati podvajajo se i samoglasniki: d*aa*je 4. d*aa*r ev. 22. d*ee*l 15, 33. ev. 1. svadb*ee* 34. etc.

Od kvatre glasi se pridevnik kvatren, a, o (Poztí Kvatreni) 54. mi govorimo sploh kvater'n, a, o: kvaterna nedelja.

Števnik stsl. дєсѧть glasi se v sestavah okrajšano: deste v dvanadezte дванадєсѧтє 12. poleg šest*deset* 33.

Mesto reflex. s e b e se nahaja napačno person. m e n e: moram merkati i paziti na ſzamoga m e n e 4.

Mesto povratnega s v o j a, e se nahaja pesestno zaime t v o j a e: ako razdeliš vse t v o j e vubogem 29. zvunzke lyudi vucſis, a t v o j e domácsje oztávlyas vu bludnozti 23.

Instrumental rabi Petretić često brez predloga, kar se godi dendenes samo v posameznih slučajih (pred sičniki): jednakem zakonom 19. nepravdnem, nezložnem zakonom 14. osebučnem zakonom 15. občinskem, razložnem, razlučnem i zapertem zakonom 14. prispodobnem zakonom 8. slovenskem jezikom 10. spočitati jezikom 16. vsem serdcem 7, 8 vugerskem jezikom 8. dohodki cirkvenemi (kii paſzu ſzebe dohodki Czirkvenemi) 26.

Nikavnica ne se je izpustila v stavkih: dokle zateru i strebe m. dokle ne zateru i ne strebe 20. dokle obudi m. dokle ne obudi 24.

Dvojni predlog je v: navkup на+въ+коупъ 28. zvunski зъ+вънъ+скъ = vnanji 23.

Neslovensko (pleonazem) je v izrazih: vun pukati 20. vun zgovarjati 19. (nekoji še dnes vrata gor odpirajo i dol zapirajo, dol sedajo i gor vstajajo itd. i mnogo tem podobnih nemčizen) paziti i merkati attendere 4. (okolo Maribora ljudje „pogrisajo i pozdravljajo.“) skrajni sudni den 30. itd. itd.

Petretiću rabijo često tuje besede: biskupija vladikovina 3, 6—9, 24. gutta = kaplja ev. 27. orsag = dežela, kraljestvo 3, 8, 9, 10, 16, 19, 24. itd. peršona persona 17. plebanuš magy. plebános župnik 6, 9, 13, 25. prodeka 8, 13, 17. prodekator 11. prædicator slov. propoved, propovednik. regula 4. štampati 1, 8. ital. stampare tiskati. štampar 1. pelda n. bild 5, 13. sentencija 26. textus 10, 18. itd. itd. Vidi se, da „gde Szlovenſcsina né prepuztila, je veſinil Dijacſke récsi tak zpiſati, da ym pràvoga razmenja né vrazil“ (pag. 10.) i da se je posluževal te pravice v obilni meri.

Mesto samostalnika, kakor se še godi dnes, rabi Petretić napačno pridevnik: domačji m. domačin 22, 23, duhoven m. duhovnik 9. redovni ljudje m. redovniki 10. itd.

---

b) Leksikalni del.

Adda igitur 4, 6, 17, 30. — adda (a da) srb. ada, kako, imo, vero. bel. adda, anda, daklje, indi ergo, kakti: indi hodmo ergo eamus. jambr. anda, ada, daklje, zarad. habd. stulli adda ergo, igitur.

aldov sacrificium (vb. aldovati) 28. — bel. aldòv = žartva (sartva); habd. jambr., stulli. aldov iz magy.* áldó: áldani blagoslavljati. áldoz žrtvovati, áldozat žrtev. rum. aldaš, aldui vb. aldemaš. mr. odomaš pogoščenje. magy. áldomás kauftrunk, weinkauf, zatore nsl. aldomaš honorarium. — Vsi slov. jeziki imajo žrtva. guts. pa ima ofer, aldov.

ar quia, ker 12, 14, 21, 22, 23, 25, 33. — bel. ar kajti, stoti, jer, er, jerbo. habd. jambr. stulli. ar quia, nam, quoniam, enim.

Bludnik ketzer 28. — bel. bludnik, eretnik hereticus, acatholicus. jambr. stulli. bolvan. stsl. блѫдьникъ πόρνος r. блудникъ. s. блудник vagabund. habd. jambr. bludnik erro, onis. kor. blend — stsl. блѫсти errare, scortari.

Činiti facere 5, 6, 12, 27, 29, 33. — včiniti 4, 7—12, 17, 19, 29. stsl s. чинити. r. чинить, чинивать. b. чиња. č. činiti, p. czynić. magy. csin, csinál.

čistoča, castitas, puritas 34; nečistoča immunditia 21. — habd. jambr. stulli. čistoča. bel. čistoča, čistost guts. čistnost. jarn. čistost. stsl. r. b. s. чистота kor. skid.

Dijački latinus: dijačke reči verba latina 10, 18. — bel. diački, dijački, latinski. jambr. diački, diak latine, latinus. nsl. dijak litteratus. djačiti peti. stsl. дїаконъ diaconus. b. дијакон. mr. žakan. s. ђакон, ђак. č. jahen, žak. p. diak, dzíak, žak. mr. d'ak. r. дьякъ, діякъ, дякъ. magy. diák, deák. turs. dijak διάκονος diaconus, latinus. Okolo Ljutomera i Ormoža še se dnes misi dijački i duhovniki govore med soboj dijački, da jih nikdor drugi ne razume.

dohagyati dohajati venire, invenire 4, 16, 56. — bel. jambr. dohajati. stulli dohajati, dohagjati. habd. dohoditi stsl. доходити, дохаждати. r. доходить, дохаживать. b. дохождам s. доходити č. docházeti, dochoditi p. dochodzać. frequent. od do-hoditi, do-iti.

drobni svetci nsl. pametiva, tepežnica der unschuldige kindeltag 51. — Ravno tako se rabi i izraz: drobna deca m. mala deca.

dugovanje debitum, negotium 12, 13, 19. — bel. habd. stulli. dugovanje debitum, negotium, actio, occupatio. jambr. dugovanje res. длъговати, длъгованије.

Filjeric æs, æris (dva majehna filyerica) 24. — filjeric je deminutivum magy. filler (пѣнязь pfennig), filjer + ьць (=ic) filjeric. cf. dokle ne platis do náyzagynyega fillyéra ev. p. 98. — magy. fillérez knausern, pfennigweise geben.

Godišče καιρός, ἔτος annus. 10, 33, 54. — stsl. r. s, годиште b. hrv. година. bel. habd. godišče annus. stulli. godište annus, tempus, ætas. jambr. godišče (prestupno) bissextus. nsl. god guts. jarn. festtag, namenstag. kor. ged. —: jegov pomen je „čakati, pričakovati, želeti"; izraža pa tudi pojem za „čas, obrok, dogodek", kakor ča (čajati) i čas. mikl. etym. wört. 61.

gorši 22. — comp. od горькъ πικρός amarus (gorak mu je, er ist über ihn erbittert) stsl. горий, χείρων peior. горie malum. r. горькій b. горчив. s. горак. č. hořký. p. gorzki. kor. gor-. gorši, a, e, pa ima i pomen lepši: goršega dekleta ni.

gutta je lat beseda za slov. kaplja (ſzluga moy lesí vu hiſe guttum vudren. stapl. mui ſlushabnikh leshy doma od Boshyga shlaka Vdaryen ev. 8.) ev. 27. — bel. guta božij udarac, kaplja, smärtna kaplja, kada je po vsém životu apoplexia. habd. jambr. guta apoplexia. stulli. kaplja 1. guta 2. apoplexia; smârtnom kapljom zgodjen, udarèn apoplexía correptus. (stsl. капла. r. s. капля. b. капка, капчица. č. kapka, p. kropla. — der schlag, schlagfluss stsl. r. оударъ. b. удар. s. удар, капља. č. mrtvice. p. uderzenie krwi.)

Hasen, hasne, utilitas 17. hasnovit utilis 17, 21, 22, 24, 26, 27, 31. — nehasnovit inutilis 13. — bel. jambr. habd. hasen. denes hasen, hasni i hasek, haska. jarn. ispeljuje hasen od hoditi. (хожденніе, хаждати.) s. хасна. hrv. hasan. p. hasen. mr. chosen, chôsna. stsl. хасьнь. Magyari so si isposodili od Slovanov svoj: haszon (haszna) der nutzen, vorteil, gewinn.

hrdja robigo, ærugo 30. — bel. hergya, arja, arghia. habd. rdja. jambr. hergya, argya. stulli. argja. guts. erja, arja, erjavinost, ria. jarn rijá. stsl. b. ръжда. r. ржа, s. рђа. p. rdza. lit. rudis. let. rûza. kor. rъ d-.

Inače ἔτι adhuc, aliter. 35, 38, 39, 40, 42, 43, 45, 47, 50. — bel. inače jambr. drugač, inače aliter, stulli inače, inačje. stsl. r. s. иначе. b. инак. č. jinak, jináč. p. inaczej. adi. инъ, a, o alius. r. иной. č. jiný. p. inny, inszy. jarn. in, a, o.

istutaren der-, die-, dasselbe 24. — istu = isto (isti, a, o) + suff. тагъ. теrъ + ьнъ (en).

ivanščak = klasen iunius 43. — Mesec, kedar se praznuje god sv. Ivana, kojemu na čest se kure kresovi. — klasen класьнъ je tisti mesec, kojega gre žito v klasje.

Ja ego 5—9, 11, 17, 24. — stsl. азъ. r. я. b. ja, azu, az, jazu, jaz. s. č. p. ja.

jay væ weh gorjè interj. 26.

jakopovščak iulius 45. — Mesec, kojega se obhaja praznik sv. Jakopa.

jalžabet kraljica, Elizabet 45, 50. — magy. Erzsébet nsl. tudi Elspeta, Ošpeta. иелисаветь, иелисавьта. Dan. rječ. III. 519.

januš almožnik Joannes eleemosynus (obhaja se dne 23. prosinca) 36. — bel. almužnik, zadužbenik, lemosinar. habd. jambr. almuštnik eleemosynarius almosengeber. stulli. almùstnik = milostivnik; almùstvo = milostinja. magy. alamizsna almosen, alamizsnár, alamizsnás der almosenier. guts. boži dar, almožna, almoštvu.

Kolduš siromak, berač 29. — koldus je magy. beseda. bel. koldus, petlyar mendicus. (jambr. prosec, prosjak, vbogec.) stulli koldus = prosjak. — (guts. berač, božec. jarn. berač sammler, mendicant. kor. b e r.) Okolo Ljutomera, Ormoža itd. pravi se beraču — šterc. Cf. še k o l d i t i betteln, k o l e d o v a t i neujahrsgeschenke einsammeln.

kolobar circulus, zodiacus 33. — bel. kolobár, okrug, krúg circus; kolobár ili okrug nebeski po kojem sunce ide zodiacus. iz r. колобъ: nekaj okroglega. iz колес-. Po mikl. (etym. wört. 124,) b a r nejasno.

komora (k. crkvena) 24. — iz lat. camera, grš. καμάρα.

korizmena nedelja quadragesima 54. — bel. jambr. s. kòrizma quadragesima, post 40. dan, postna četerdesetica. alb. krešmę.
koruna 29, 30. — lat. corona. magy. korona. nsl. jarn. krona. stsl. кроуна, корона στέφανος.
kotar fines 16. — stsl. котаръ. s. котар. bel. kotár, hatar, däržava, župa. jambr. stulli. kotar territorium. magy. határ, grenze, feldmark.
kotrig articulus 14, 15, 17, 19. — bel. kotrig, členk: kotrig vere articulus fidei. habd. jambr. stulli. kotrig.
krstitel βαπτιστής 44. — bel. habd. jambr. kerstitel. stulli. kârstitèlj, kârstionik. stsl. крьститель. r. креститель, b. кръстител. s. крститељ. č. křestitel, křstitel. p. chrzciciel. magy. keresztelö. zatore i nsl. krstitelj, a ne krstnik, kakor pišo mnogi n. pr. guts. jarn. i še denes premnogi, kajti suff. -ik ima pasivni pomen tedaj krstnik derjenige, der getauft wird; krstitelj derjenige, der tauft. Ravno tako: môčitelj — môčenik, učitelj — učenik (derjenige, der gelehrt wird) der schüler. itd. kor. krьst-.
krščenik christianus 22. — bel. jambr. kërščeník. stulli. karščenik, karstjanin. guts. kristjan, kršanik. jarn. krščenik. stsl. христианинъ, r. христіанинъ. b. християнин, s. хришћанин. č. kresťan. p. chrześcianin.
kruto valde, vehementer 17, 20, 23. — habd. kruto, jako valde, vehementer bel. jambr. kruto, jako. stulli. krutno, fortis, sævus. stsl. крѫтъ gedreht, straff, hart, grausam. r. крутой zu fest gedreht, steif. круть, кручь steifheit. č. krut drehung. p. krzęt drehung. nsl. krenôti, krêtati. nevkreten. krôto sehr. kor. krent.

Lenost ὀκνηρία pigritia 15. — bel. habd. jambr. lenost. stulli. ljenost. guts. jarn. lenost, lenoba. stsl. r. лѣность s. лењост. č. lenosť, lenivosť. p. leniwość, lenistwo. dnes navadno lenoba.
leprav saltem 7, 11, 14, 15, 19, 21. — bel. stulli leprav saltem. jambr. leprav tantum, solum habd. leprau saltem, tantum.
lotren, fornicatus 21. lotria fornicatio 21. — bel. habd. jambr. stulli. lotria fornicatio. cf p. łotr lotterbube, schelm. łotrostwo räuberleben, spitzbüberei. lotrować liederlich leben, rauben. magy. lator der buhle — i n. lotterbube — 1. ein windbeutel der geringsten art, ein landstreicher. 2. ein liederlicher mit allen lastern befleckter mensch im gehässigsten verstande. lodder, loddeln. luder. Adelungs wörterbuch II. 2115, 2119, 2120. nsl. guts. loter unzichter. lotria unzucht.
lukovščak = miholjščak oktober 47. — Mesec kojega se obhaja praznik sv. Luke in sv. Mihala.

Mertučlivo sobrie 5. — bel. jambr. stulli. mertuchlyivo frugaliter, moderate, sobrie. habd. mertuchlyivo temperate. magy. mértékletes, mértékletesen mässig, nüchtern, genüsam.

milošča m. milost gratia 3 — bel. jambr. milošča, milost, stulli millostja, millošča. guts jarn. milost. stsl. r. милость. b. милост. s. милошта. милошћа, č. milost. p. miłość. magy. malaszt. nekdaj miloszt. fris. mil: tebe se mil tuoriv I. 21. kor. m i l -.

mrsko turpe 23, 26. — Ta beseda se često rabi še dnes med štajarskimi Slovenci. bel. habd. merzek, gerd turpis. jambr. merzko, gerdo, turpiter. stulli. marzak odiosus, molestus. stsl. мръзъкъ βδελυρός impurus. r. мерзкій. s. мрзак. č. mrzký. p. obmierzły. nsl. fris. mirzcih (del) II. 8. kor. m e r s k -.

mrskoča turpitudo 21. — stsl. мръзость βδέλυγμα. r. мерзость. b. мръсност, гнусност. č. mrzkosť

Naime, nominatim 16. — bel. naymre. jambr. naimre. guts. namreč. s. наиме — на имѧже.

nájem μίσθωμα 27. — bel. habd. jambr. nájem. stulli. naim merces guts. najem. stsl. наимъ. најемъ. r. наемъ. b. најем. s. најам. č. nájem. p. najem. kor. j e m -.

naklon: angyelski naklon engl. gruss 18. — bel. habd. jambr. stulli. náklon salutatio, reverentia. stsl. r. поклонъ. b. s. поклон, č. úklona, poklona. p. ukłon. — r. ангельское поздравленіе. kor. k l o n i.

naragyati narajati: roditi 33. — stulli. naradjati gignere. kor. r o d,

narogyenje Christuševo γέννησις generatio 51. — bel. narogyenye. stulli. narodjenje. jambr. rogyenye. stsl. нарожденіе r. нарожденіе. b. рождене. s. рођење. č. narozeni. p. porodzenie, zrodzenie- kor. r o d -.

navlastito præcipue 5, 20, 22, 25. — habd. navlastito præsertim, potissimum. bel. jambr. stulli. navlastito præcipue. p. zavłaszcza. kor. v e l d -. mikl. etym, wört. 378

nazoči bitje nazočnost 17. — bel. nazoči, na oči. stulli. na oču sotto gli occhi ad oculos, in præsentia. jambr. nazočnost, predočnost præsentia. kor. o k o s -.

nazopet iterum 19. — bel. nazopet iterum. jambr. nazopet, zopet, opet. stulli. na zopet, opet, guts. spet, zupet. stsl. опѧть. r. опять, s. опет. č. opět. kor. p e n t a. mikl. etym. wört. 239.

nazveščenje naznanilo 39. — bel. jambr.. nazveščenje annuntiatio. jarn. oznanenje. guts. oznanenje verkündigung Marien ebehtnica. oznanenje divice Marie, venahtnica. stsl. възвѣштѣние, r. возвѣщеніе. č. zvěstováni. p. obwieszczenie. kor. v ě.

neumeteln ἄλογος rationis expers 16, 17, 18. neumetelnost 23. — bel. neumetelen. stulli. neumjetan, neumetan, jarn. neumen. guts. vmeten, künstlich. deriv. od stsl. r. оумъ, оумьнъ, умный. b. s. č. p. ум. rozum. b. умен, разумен. s. уман. č. umný, rozumný. p. rozumny. kor. u m -.

nikaj nihil 17. — tako še dnes Štajarci i Kajkavci. bel. jambr. nikaj: ne kaj.

ništar menje nihilominus 16. — bel. ništarmenje. jambr. stulli ništamanje, ništarnemanje.

Občiniti bewerkstelligen 18. — ob + činiti agere, facere, efficere. cf. činiti.
občinski universalis 11, 14, 15, 18, 19, 23, 24. — bel. jambr. stulli. občinski generalis, universalis: občina communitas, universitas. stsl. обьштина. r. община. adj. r. общій. b. обштен. s. општи. č. obecný. všeobecný. kor. o b ĭ.
obdržavati servare 6, 11, 12. — iter. od glag. držati.
onako jednako, tako 4, 18, 19. — stsl. онако ita. č. onako = inako. s. онаки, a, o eius modi. stulli onako eo modo, sic.
onda tunc 30 — bel. onda. jambr. onada tunc. stulli. onda, onadā, onùda tunc temporis, id temporis. stsl. онъда eo tempore. lit. ondaj. č. onehdy, onekdy nächst, jüngst.
opominati monere 25. — bel. jambr. guts. č. opominati stulli. jarn. s. opominjati iterat. od (o)pomniti stsl. помьнѣти. deblo p o m n i: pomьni + a + ti = pomьnjati, pominjati, opominjati. kor. m e n -.
orsag kolotač 8, 9, 10, 16, 19, 24. — magy. orszag das reich, land, der staat. habd. jambr. stulli. orsak (stulli. orscāk, āka) regio, provincia.
ostavljati relinquere 23. — stulli. ostaviti relinquere, derelinquere, deseıere. vb. imft. bel. jambr. ostavljati relinquere. stsl. оставити, оставлıати relinquere. kor. s t a -.

Pače μᾶλλον: nego pače 21, 28. — bel pače imò, quin imò vero, quin imo. habd. jambr. pače imo. stulli. pače imo, potius. compar. od пакъ, паче. r. паче. пачеже vielmehr, vornehmlich.
paska cura 3, 7, 8, 9, 22, 23. pasku imeti 23. pasku nositi 5. — bel paska cura, custodia = skrb; pasku imeti, nositi sorge tragen für etw. achtgeben auf etwas. Vb. pasti weiden, hüten; od todi pastva salus, съпасти, съпасати σώζειν. съпасъ rettung, erlösung, съпаситель. kor. p a s -.
pelda exemplum 5, 13. — magy. pelda exemplum. stvn. bilidi, bild, gleichnis. rum. pilde. bel. pelda exemplum, paradigma. habd jambr. pelda exemplum. stulli. pelda imago.
pepelna sreda mesto boljšega pepelnica 34.
podiči podignem levare, tollere (: podigel) 3. — bel. podiči erigere, elevare, attollere. stulli podížem — dignuti. jambr. podigujem elevare: po- d i g - ti.
pod moraš zwangsweise: Pàsete je (ovce) né silum, né pod moraš 26.
pogan, a, o поганьскъ 20. — habd. jambr. stulli. s. p. poganin falsorum deorum cultor. bel. pogan foedus, immundus. stulli poganinski, poganski ad falsorum deorum cultores spectans. lat. paganus.

poglavnik princeps 27, 30. — stulli. poglavnik princeps, caput. bel. guts. jarn. poglavar. kor. g o l v a.
pogled: na pogled vpričo. stsl. погладь. r. взглядъ. b. глед. поглед. s. поглед. č. vzhled, pohled. kor. g l e n d -.
pohagyanje B. D. Marie M. heimsuchung 45. — jambr. stulli pohagjati visitare. bel. pohajati visitare. jarn. pohajanje spaziergangsbewegung s. похаћати invisere; похаћање visitatio: iti, hoditi, pohohoditi vb. iter. pohajati. kor. c h e d -.
poimene namreč 14, 22, 54. — po imene cf. naime.
po keh dob quia, cum 5, 10, 11, 15, 18, 33. — bel. po keh dob si quidem, quandoquidem, cum, etenim, quando. jambr. pokedobe.
poleg secundum durch, infolge, nach. habd. jambr. poleg penes, iuxta, pone. stsl. польгъ iuxta. Poglavnik je mene podigel i zvisil né za moju nikakovu vrednost, nego p o l e g svoje velike dobrote i milošče 3. da p o l e g one Regule živem 4. dužen jesem p o l e g moje časti pastirske pasku nositi na duhovni navuk 5. p o l e g časti i dužnosti moje 9. da bi naši cirkveni pastiri i prodekatori slovenski Evangeliome čteli p o l e g običaja i navade 11. Cirkveni pastiri jesu dužni p o l e g božje i cirkvene zapovedi tomačiti 14. p o l e g božje zapovedi 15. itd. 18, 20, 22, 23, 30, 34 itd. itd.
po menje po več mehr oder weniger 20.
posebe extra 6. — bel. po sebe a se, per se, ex se; privatim, separatim, particulariter. stulli po sebbe, po sebbi. jambr. posebe separatim s. posebice ipse.
potreboča za navadnejše: potreba necessitas 9, 11, 17, 23. — bel. potreboča necessitas, opus. jambr. potrebčina. stulli. potrebščina, potrebština. guts. potrebota, trebnost. jarn. potreba, potrebnost, potrebščina. stsl. b. потрѣба. r. s. потреба. č. potřeba. p. potrzeba. kor. t e r b ŭ.
pravdeno iuste 18. — stsl. правьдьнъ. r. праведный. b. праведен. s. праведан. č. spravedlivý. p. sprawiedliwy. guts. prauvdelan, praveden. jarn. praveden rechtschaffen.
precenba wert 28. — bel. jambr. precenenje æstimatio. habd. precenanje æstimatio. kor. c ě n a.
prekoɪupce m. prekorubce ganz u. gar 17. — bel. habd. jambr. stulli. prekorubce absolute, prorsus. kor. r o m b ъ.
prenesti vertere, reddere 24. — stsl. прѣвести. прѣводидити. r. перевести. переводить. b. преносим, прѣвождам. s. пренести, преводити. č. převoditi, převesti, přeložiti. p. przewodžić, przenosić. guts. jarn. prestaviti übertragen, übersetzen.
pričeščenje coena sacra, communio 17, 23. — stsl. причаштение. r. причащеніе, s. причешће, причешћиване. guts. jarn. obhajanje, kor. č e n s t ь.
prijetje B. D. empfängnis 51. — bel. prijetje acceptatio. jambr. prijeti accipere. stulli. primānje acceptio. jarn. prejetje, sprejetje. guts. spočetje, spočetik. č. početi. p. poczęcie. kor. j e m -.

prikladno apte 10. — bel. prikladen aptus, conveniens. stulli. jambr. prikladno, apte, aposite. guts. perkladen, perložen gelegen, bequem. jarn. perkladen, a, o gelegen, bequem. kor. k l a d -.
priličen conveniens 20. — bel. jambr. priličen. stulli. priličen, spodobjen accommodatus, aptatus. stsl. приличьнъ r. приличный. b. приличен s. пристојан, прикладан č. přiličný angemessen. od prilika occasio, commoditas. kor. l i k -.
prispodoben, a, o aptus: pr. — zakon 8. — bel. prispodoben assimilis, consimilis. jambr. pr. — conveniens, consimilis. stulli podoban aptus, idoneus. kor. d o b a -.
prodeka iz lat. praedicatio 8, 13, 17. — slov. jezici imajo: propoved.
prodekator praedicator 11. — bel. prodekator, pripovedalac. stulli pripovjedaoc. jambr. duhovni pripovedac, nazvestitel, nagovoritel ljuctva, navučitel v u l g o Prodikator, Koncionator.
prodekuvati 6, 7. — bel. prodekuvati, pripovidati praedicare. jambr. občinu vučiti, nagovarjati, k puku govoriti,. v u l g o prodicovati concionari.

Reč ῥῆμα: od reči do reči ad verbum 10, 18. — bel. reč, beseda verbum. jambr. reč. stulli. rječ. guts. beseda, reč, jarn. beseda. magy. beszéd. stsl. рѣчь, слово b. рѣч, слово. s. реч, беседа. č. řeč, slovo.

Sadoven, a, o φυτοῦ plantae: nazveščenje B. D. Marie inače sadovena D. Maria 39. — bel. sadòven, sadovit fructuosus. jambr. sadni. stulli. sadovan = vartogradan. guts. sadoviten, sadliu, saden, rodoviten fruchtbar. (r- žena) jarn. saden, a, o fruchtod stsl. r. садъ. kor. s e d -.
skazati se apparere prikazati se, priti 30.
slovo λόγος ratio 10, 18, 19, 24. — bel. s. slovo littera. jambr. stulli slovo littera, verbum. guts. slova urlaub. jarn. slovo verbum. stsl. r. č. слово. p. słowo. kor s l u.
spogoniti objicere, obiurgare 5. — bel. habd. stulli. spoganjati exprobrare. jambr. spoganjati, oponašati exprobrare. guts. spoganjati prestopke vorwerfen. okolo Ljutomera: naprej goniti = očitati. kor. g e n.
spomenek mentio, memoria 18. — spomenek verneh mertveh allerseelentag 49. — bel. habd. jambr. stulli spomenek mentio, memoria. guts. spomenik, spomin, spomenitje angedenken. stsl. памѧть. r. память, воспоминаніе. b. памет, спомен, споменѣване s. памћење, спомен č pamět', památka. p. pamięć.
spraviti parare ordnen, redigieren 7, 8, 11. — bel. spraviti adaptare, componere. habd. spraviti componere. stulli spraviti, pripraviti parare, praeparare. guts. spraviti, spraulati zusammenausrichten. stsl. съправити perficere. s. справити parare, expedire.

svadba nuptiae 34. — bel. svatba, pir. habd. jambr. stulli. svadba guts. ženitva, ženitje, hoset. stsl. сватьба r. свадьба. b. свадба. женидба. s. свадба. č. svatba. kor. s v ŭ.
svečen februarius 36, 38. — svečna B. D. Maria svečnica 36.— bel. habd. jambr. svečen mesec. guts. sviečnica lichtmessfest. jarn. svečan das abendgebetläuten; svičan februar. r. свѣтеніе господне. kor. s v ĭ t.

Šalnica iocus: šalnica sramotna scurrilitas 21. — bel. šalnica iocus, nugalitas. šalnice nepoštene scurrilitas. jambr. nesramna šala scurriltas. — kor. š a l.
štima opinatio 23. — bel. habd. štimati putare, opinari, censere, æstimare. jambr. štimanje, mnenje opinatio. guts. štimati achten, schätzen. Ostali slov. jeziki imajo: мьнѣние; мнѣніе; мњење; měni, miněni; miemanie.

Takajše similiter 6, 8, 9, 23, 54. — bel. takaj, takajše similiter, pariter. jambr. takaj et, etiam. stulli. takaj similiter. stsl. такожде. r. также. s. такође. č. také, též. p. także, też.
te καὶ 20—22, 24—28, 30, 54, itd. — fris. tere, te.
teknuti se tekmovati 28. — bel. jambr. tekmiti se æmulari. stulli. takmiti æquare, coæquare. guts. tekmati. kor. t ъ k -, t ъ k ъ m ъ. mikl. etym. wört. 368. wagn. 121.
trojstvo (troyztvo) trinitas 17. — bel. stulli. trojstvo trinitas. habd. jambr. trojstvo, troica, trias.

Vekivečen æternus 8, 26, 27. — bel. jambr. vekovečni æternus. stulli. vekovečan, vjekovječan. guts. jarn. večen. stsl. вѣкоувѣчьнъ. r. вѣковѣчный. b. вѣчен. s. вечит. č. věkověčny. p. odwieczny, wieczny, wieczysty. kor. v ě k ŭ.
velikibožičnjak december 50. — Mesec, kojega se obhaja božić.
velikomešnjak august 46. — Mesec, kojega je praznik velike meše. Velika meša, mala meša grossfrauentag, kleinfrauentag. guts. šmarn; velika gospodnica Maria himmelfahrtsfest. jarn. gospodnica.
venceslav wenzel 47. — stsl. вѧштаславъ, вѧчеславъ. č. václav.
vezda nunc 9, 30. — bel. jambr. vezda nunc, modo, in præsenti. habd. vezda, szada nunc, modo, in præsenti.
vincek Vincentius 36. — zdaj Vinko.
više plus 33. — stulli. više plus, magis. bel. habd. jambr. altius, supra, superius.
vlasten proprius 19. — lastovit 28. — bel. jambr. stulli. proprius. s. властити. č. vlastní. p. własny, właściwy. stulli. lastovit proprius. guts. lasten. kor. v e l d -.
vpadati fallen: god vpada 38, 54. — bel. upadati incidere, habd. vpasti incidere. stulli upadnuti, upadati incurere, cadere, inci-

dere, interlabi. jambr. padati, opadati cadere. r. этотъ праздникъ будетъ въ понедѣльникъ, во вторникъ.
vraziti stören: razmenje vraziti den sinn stören 10. — bel. vraziti, vraževati lædere. habd. uraziti lædere. jambr. vraževati, vrediti. stulli. vražiti, uvrjediti lædere. kor. r a z ŭ. mikl. etym. wört. 273.
vsesveščak november 49. mesec, kojega je praznik vseh svetcev.
vu to ime zato 7, 8, 11, 18, 24. — въ то имę cf. naime.

Zaiskavati multiplicare 29. — stulli. iskavati = iskati quærere: za-iskati, za-iskavati.
zakonni eheleute 34. — bel. zakonski legalis, legitimus. zakonska postelja thalamus. stulli. zakonski legitimus. zakon sv. hištva bel. habd. jambr. matrimonium, coniugium. zakon sploh — lex. za coniugium imajo ini slov. narodi brak stsl. r. бракъ. s. брак.
zapirati se contineri enthalten sein nahajati se 12, 23, 33. — zaprt 14, 20, 25. — kor. p e r -.
zavjetek i zapor compendium 12. — bel. jambr. zavjetek summa, synopsis, breviarium, compendium. stulli. s. завјет votum, завјетовати voto se obstringere. kor. v ě -. bel. jambr. zapor. clausura, seclusorium. kor. p e r -.
zavjet, a, o enthalten 14. — bel. zavjet occupatus. bel. jambr. zavjetje occupatio, interceptio, obsessio, jambr. zavjeti, zavljemljem occupare.
zboga (Vramec ima: z Boga) zarad 9, 34, 54. i zbog 29, 33; zaradi 9, 26. — съ бокы zatore pravilno zbok m. zboke. — bel. jambr. zbog propter. (stulli. bel. radi. stsl. ради. дѣлā. r. ради, poleg для. b. за, ради, за ради. s. ради. p. dla.) kor. b o k ŭ.
zl, zla, zlo зълъ, a, o κακός, πονηρός malus: zle pelde 5. zlem žitkom 5 zlo drevo rodi zel sad ev. 100. zla sada ev. 100. Ta beseda še živi med narodom slovenskim: odreši nas z l e g a; le nafs reffi od f l e g a. Nsl. rokopis zgod. društva koroškega. („Kres“ I.)
zveličen 4, 5. zveličenje 5, 7, 8, 12—15, 22, 26—28, 31. — bel. jambr. zveličen salvus, beatus, benedictus. (stulli. blažen. stsl. блаженъ. r. блаженный. b. s. блажен. č. blazený. zatore блаженние μακαρία.) kor. v e l -.
zvisiti erheben, erhöhen 3. — stulli uzvisiti (m. въ+звысн—тн) extollere, evehere, efferre. kor. v i s -.
zvišenje erhöhung: svišenje sv. križa 54.
zvuna foras 54. — bel. zvun, zvuna, zvana a foris, extra. jambr. zvun extra. guts. zvuna, vune aussen. jarn. zuna, zunaj. stsl. вънѣ. r. внѣ. b. вън, вънка, на вънка, от вън, из от вън. s. изван. č. vně, venku. p. zewnątrz foras, ἔξω. kor. v ŭ n ŭ.

Žitek ζωή, vita 5, 14, 15, 29, 292. — bel. habd. jambr. žitek vita. stulli. žitak, žitka vita brevis; življenje vita. guts. ‚žiulenje‘

živetje vita. jarn. žitje, življenje vita. r. житьё, b. s. живот. č. žití. p. źycie. Ta beseda se je glasila v stsl. житьнь, жить, жизнь; v nsl. v X. veku: život (fris. I. 9.) v XV. veku: leben (conf. gener.) ravno tako v XVI. i XVII.; v XVII. veku vendar nahajamo poleg besede ‚leben' že tudi živenije. habd. Kastelic. stapl. 29.

Kratice.

alb. = albanski; *b.* = bolgarski; *bel.* = Bellosztenecz, Gazophylacium illyrico-latinum. Zagrabiae 1740; *č.* = česki; *fris.* = mouumenta frisingesia (Miklosich, Chrestomathia palaeoslovenica. Vindobonae 1861. pag. 51 do 55); *grš.* = grški; *guts.* = Oswald Gutsmann, Deutsch-windisches Wörterbuch. Klagenfurt 1789; *habd.* = Juri Habdelich, Dictionar ili Réchi Szlovenſzke . . . Diachkemi zlahkotene. Vu Nemskom Gradczu 1670; *jambr.* = Andr. Jambressich, Lexicon latinum interpretatione illyrica germanica et hungarica. Zagrabiae 1742; *jarn.* = Urban Jarnik, Versuch eines Etymologikons der slovenischen Mundart in Inner-Oesterreich. Klagenfurt 1832; *kor.* = koren; *lat.* = latinski; *lit.* = litavski; *magy.* = magyarski; *mikl. etym wört.* = Miklosich, Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen. Wien 1886; *mr.* = maloruski; *n.* = nemški; *nsl.* = (novo)slovenski; *p.* = poljski; *r.* = ruski; *rum.* = rumunski; *s.* = srbski; *stapl.* = Evangelija iz XVII. veka. preložena po Stapletonu. cf. izvestje c. kr. velike realke ljubljanske za leto 1887; *stsl.* = staroslovenski; *stulli* — Joakima Stulli Dubrovčanina, Rjecsoslòxje. U Dubrovniku 1806; *stvn.* = starovisokonemški; *wagn.* = Die slavischen Elemente im Magyarischen von Miklosich. Zweite Auflage von Dr. L. Wagner. Wien u. Teschen 1884.

Voda,

s posebnim ozirom na pitno vodo in na ljubljanske razmere.

(Spisal Ivan Šubic).

Literatura o vodi in njeni uporabi je ogromna. Pisatelj je v prvi vrsti zajemal iz naslednjih virov:

Dr. Ferdinand Fischer: Die chemische Technologie des Wassers. Braunschweig 1878.

Dr. G. Wolffhügel: Wasserversorgung (iz: Handbuch der Hygenie und der Gewerbskranheiten. Herausgegeben vom Prof. Dr. M. v. Pettenkofer und Professor Dr. H. v. Ziemssen II. Theil. 1. Abth. Grössere Gemeinwesen. 2 Hälfte. Leipzig 1882).

Dr. Julius Kratter: Studien über Trinkwasser und Typhus mit Zugrundelegung der Trinkwasserverhältnisse von Graz. Graz 1886.

Prof. Balthasar Knapitsch: Poročilo o kemijskem razisku nekaterih vodá, katere bi zamogli porabiti v pitno vodo ljubljanskega mesta. Poslovenil Ivan Šubic.

Akti vodovodnega odseka ljubljanskega mestnega zbora.

Vom Himmel kommt es,
Zum Himmel steigt es,
Und wieder nieder
Zur Erde muss es,
Ewig wechselnd.
Goethe.

Krog našega planeta se pretaka nezmerna množina mokrega elementa, ki mu pravimo voda.[1]) V raznovrstnih oblikah in obilicah kroži hidrosfera po zemlji. V zraku biva v podobi vodenih hlapov, ki se o priliki zgosté in združijo ter kot meteorska voda

[1]) Prof. J. Jesenko nam je v svojem „Prirodoznanskem zemljepisu" (l. 1874.) podal obćni prirodopis vode. Na to razpravo opozorjam čitatelja; v njej najde obilno poučnega o vodi sploh, ki biva na zemlji. Vsled tega spisa sem tu dokaj izpustil, kar bi sicer spadalo k studiji o vodi.

ali izpodnebna moča padajo navzdol. Na zemeljski skorji se padavina zbira v vselinah, ali pa hiti na površini dalje po velikih in malih strugah (jezera, morja, potoki, reke in veletoki), deloma pa se zgublja pod zemljo. V luknjičave zemeljske plasti prodira in leze kot izpodtalna moča ter polni površne nasade, dokler se v nižjih krajih zopet ne prikaže na dan, da z nova začne svoje kroženje.

Voda, ki kroži po zemlji, pa ni nikjer ona čista spojina (H_2O), ki si jo priredi kemik v svoji delavnici. Na zanimivem potovanji svojem prihaja v ozko dotiko z mnogobrojnimi tujimi tvarinami, katere sprejema vase ter jih nosi seboj, časih v blagor, časih v pogubo človeštva.

A. Meteorska voda.

Z gladine stoječe in tekoče vode se dviga leto in dan sila vodenih hlapov v atmosfero. Posebno na vročem zemeljskem pasu silijo solnčni trakovi velikanske množine vode, da se pospnó kvišku. Med obema povratnikoma izhlapi v jednem letu več nego 5 *m* debela morska plast ter gré v zrak. Od tod pade zopet na zemljo, deloma na isto mesto, deloma na obe polutki, a več na severno, nego na južno. Zato primerja Dove našo zemljo s parnim strojem, ki ima na južni polutki parni kotel, na severni pa kondenzator in v naši zimi deluje z večjim tlakom.

Padajoča izpodnebna moča pride v dotiko z vsemi tvarinami, ki plavajo v zraku. Navzame se kmalu raznih plinov, v prvi vrsti onih, ki bistveno sestavljajo zemeljsko atmosfero: dušik, kisik in ogljikovo kislino. Reichardt je nalovil dežnice in našel, da je imela meseca januarija pri 4^0 *C* v jednem litru 32·4 cm^3 plinastih sestavin zraka, meseca julija pri 15^0 *C* 24·9 cm^3; v tej množini je bilo:

dušika	61·6% (po zimi)	64·2% (po leti)
kisika	31·8% „	27·0% „
ogljikove kisline .	6·7% „	8·8% „

Poleg normalnih vzduhovih sestavin opazujemo v dežnici in snežnici še druge raztopljene spojine organskega in neorganskega značaja: amonijak, nitrate in nitrite, kloride, sulfate in sulfide, alkalije itd. Množina njihova pa je jako spremenljiva ter zavisna od raznih faktorjev, n. pr. od višine, v kateri nalovimo izpodnebno močo, in od lokalnih razmer. Dežnica nalovljena blizo selišč ima več amonijaka, nego tista, ki je padla daleč od človeških domov na tla. Boussingault je našel v parižkem dežju povprečno 3 *mg* amonijaka v 1 litru, na Liebfrauenbergu v Vogezih pa samó 0·79 *mg*. Amonijak se razvija tam,

kjer gnijó organske tvarine, tedaj posebno v obližji večjih mest in krajev, ter se dviga v zrak. Zato nahajamo v rosi in megli neprimerno veliko amonijaka, ker sta obé blizo zemlje. Tako je tudi s solitarno kislino; v Parizu jo je imenovani raziskovalec našel 10·1 *mg* v 1 litru, na Liebfrauenbergu pa samó 1·8 *mg*.

Po vzduhu plava tudi dokaj snovij, katere vzame meteorska voda neraztopljene seboj. Brezbrojno organskih mikroorganizmov polni zrak, ž njimi vred pa se dvigajo iz tal mirijade neorganskih drobcev in sestavin zemeljskega prahu. Izpodnebna moča objame te tvarine in jih tira s seboj na zemljo, kamor dospè po tem takem časih jako onesnažena. Uže Plinij je trdil o padavini: „Cadens inficitur halitu terrae.“ — Posebno blizo velikih mest in tovaren imata dež in snežnica dokaj prilike, da se navzameta raznovrstnih primešanin, ki neugodno spremené poprej čisto padavino. R. A. Smith ceni, da znaša množina ogljenčate in katranove substancije, ki vhaja v zrak pri gorenji premoga, kake 3% njegove teže.

B. Izpodtalna moča.

Velik del meteorske vode prodira v luknjičave površne zemeljske plasti. Tu pride v dotiko z novimi sestavinami tal in takoj se prične zanimiva izmena snovij na obeh straneh. Voda odda nekoliko svoje zaloge, na njeno mesto pa sprejme drugih tvarin iz hribine, po kateri leze navzdol. Ko rine kaplja v tla, popušča v njih svoje neraztopljene in raztopljene primešanine. Primerna tla precejajo (filtrujejo) izpodnebno močo ter jo mehanično čistijo. Vrh tega absorbujejo iz vode amonijak, kalij, magnezijo, fosforovo kislino, natron, klor, vapno, solitarno kislino in sokislino, in dokaj drugih spojin, v prvi vrsti pa vedno amonijak in kalijeve soli. Organske primešanine v tleh se začnó s pomočjo talnega zraka razkrajati in oksidovati. Spojine višje vrste se spremene v bolj priproste skupine. Iz organskih tvarin nastane najprvo amonijak, potem se kmalu pojavijo sokisle soli in konečno solitarno kisle soli; tedaj so organske substancije razkrojene in uničene. V primernih in dovolj luknjičastih tleh, katerim ne manjka zraka, se opisani procesi bujno vršé in voda je kmalu prosta organskih bitij. Kjer pa je zemlja preveč gosta ali pa z organskimi sestavinami preobložena, ne dozoré oni čistilni procesi. Izpodtalni zrak ne more zmagati organskih skupin, ki jih je prinesla voda seboj. Zgodi se celó nasprotno, da se izpodtalna voda nasiti in napolni z organskimi substancijami in da se obogati na organskih telesih. Polna te nesnage se zbira potem v vodnjakih, iz katerih jo zajemamo v kvar svojemu zdravju.

Poleg organskih sestavin, ki zajdejo v tla in od tod v vodo vsled živalskega in rastlinskega življenja, pridejo tudi v poštev neorganske spojine, iz katerih je zemlja sestavljena: Prosta kre-

mikova kislina in njene spojine z glinico, železom, kalcijem, magnezijem in alkalijami; karbonati železa, kalcija in magnezija, železni oksidi in hidrati železnega oksida, sulfati, kloridi, fosfati in nitrati kalcija, magnezija in alkalij.

Od teh snovij nahajamo nekatere neraztopljene, druge rastopljene v izpodtalnih vodah. Posebno važne za nas so kalcijeve in magnezijeve soli, ki jih v največji meri povživamo s pitno vodo. Množino teh soli, izražujemo navadno s trdotnimi stopinjami. Voda, ki ima v 100.000 delih jeden del kalcijevega oksida (ali v 100 cm^3 vode 1 *mg* kalcijevega oksida), ima jedno stopinjo trdote. [1]) Po trdotnih stopinjah ločimo mehko in trdo vodo. Navadno nam je voda do 10° trdote mehka, od 10° dalje pa trda; z 18° trdote ni več v splošno porabo. V njej kuhano sočivje ostane trdo — od tod pač tudi ime —; milo se v njej razkraja v neraztopno vapneno milo, ki pade v kosmih na tla in ne spolni svoje naloge pri umivanji. Kalcijevo in magnezijevo milo se tudi rado prime v razpokah kožinih in ostane med vlakni tkanine. Oprani deli zgubé svojo mehkobo; koža postane ostra in blago dobi neprijeten duh vsled razkrajajočih se zaostankov.

Zraven kalcijevih in magnezijevih solij, ki se redno pojavljajo v naših vodah, opazujemo še druge, poprej naznačene sestavine, ki se pa močno menjujejo po zemlji, katero napaja izpodtalna moča. Krajevne razlike v pitni vodi so torej zavisne od geologijske formacije. Reichardt je analizoval studence iz raznih zemeljskih tvorb in našel naslednji rezultat:

V 100.000 delih čiste studenčnice je

v	zaostanek po izparvanji	org. tvarina	solitarna kislina	klor	žveplena kislina	vapno	glinica	trdota
granitu	2·44	1·57	0	0·33	0 39	0·97	0·25	1·27
šarenem peščencu	12·5—22·5	1 38	0 98	0·42	0·88	7·30	4·80	13 96
školjkastem vapnencu	32·50	9·90	0 021	0 37	1·37	12·90	2·90	16·95
dolomitu	41·80	0·53	0·23	sled	3·40	14·00	6·50	23·10
malcu (sadri)	236·50	sled	sled	1·61	110·8	76·60	12·25	92 78
skrilavcu	12 00	0	0·054	0·247	2·40	5 04	0·73	6·06

[1]) Francozom velja za 1 stopinjo trdote 1 del kalcijevega karbonata v 100.000 delih vode, Angležem pa 1 del kalcijevega karbonata v 70.000 delih vode. Jedna stopinja naše mere je torej = 1·79 francoskih in 1·25 angleških trdotnih stopinj.

Tudi ista tla se v teku let kemijsko spreminjajo. Časih se sama čistijo, in voda v njih se zboljšuje. Množina soli v izpodtalni vodi je zavisna od gladine podzemne moče. Pomnoženje in zmanjšanje soli se vrši vzporedno z dviganjem in nižanjem izpodtalne vode; zato stoji v premem sorazmerji z množinami dežja v dotičnem kraji. Ko dolgo dežuje, postane voda v vodnjakih slabša; za časa suše pa se zboljša. Za rečnico pa je ta zakon ravno obraten. Rečna voda ima menj raztopljenih snovij, ako se njena množina poveča, ter jih ima več, ko voda upade. (Kratter).

Na sestavino izpodtalne vode tudi močno vpliva človek s svojimi obrtnijskimi podjetji in zgradbami. Iz tovaren leze različna nesnaga v tla ter se druži s podzemno močo; ž njo vred zajde potem v vodnjake in studence. O vplivu pokopališč na bližnjo izpodtalno vodo smo navadno prepričani, da ni ravno ugoden. Mnogobrojna kemijska preiskavanja pa so našla nepričakovano ugodne rezultate. Pettenkofer in drugi raziskovalci so konstatovali, da je izpodtalna voda skorej vseh (preiskovanih) pokopališč bolj čista nego onih vodnjakov, v katere zajde moča iz stranišč in gnojnic. Nasprotnih neugodnih slučajev je precej malo. Se ve, kemična analiza sama še ni nikak dokaz za okusnost vode; večini ljudij se zdi voda iz pokopališč sumljiva in nezdrava. Mnogoletne skušnje v raznih krajih vsaj navidezno podpirajo to javno mnenje.

C. Potoki in reke.

Izpodtalna voda prihaja na dan v podobi vrelcev, ki se družijo v potoke, reke in veletoke. Studenci prinesó seboj one sestavine, o katerih sem govoril v prejšnjem oddelku. Na svojem potu zgubé tekoče vode nekatere prvotne tvarine, na njihovo mesto pa stopijo nove, poprej nepoznane snovi. Ker pridejo potoki in reke v dotiko z mnogovrstnimi produkti človeškega delovanja, zato je sestava tekoče vode jako različna; časih je zelo čista, drugi pot strahovito neugodna.

V rečnicah opazujemo dušik in kisik, kakor pri izpodnebni vodi; amonijaka imajo vedno manj nego dežnice — a vendar ga nosijo naši veletoki v ogromnih množinah s seboj. Knapp je preračunal l. 1853, da je z reko Reno teklo vsak dan 16 245 *kg* amonijaka mimo mesta Lautenburga! — Rečnica je navadno mehka voda; v svojem teku zgubi nekaj ogljikove kisline, ž njo pa zgine ob jednem pogoj za raztop karbonatov, ki prouzročujejo trdoto. O nekaterik raztopljenih sestavinah znanih rek nas pouči naslednja tabela:

Reka	miligrami v litru						
	klor	solitarna kislina	amonijak	žveplena kislina	vapno	magnezija	trdota
Laba pri Hamburgu, neprecejena	29·7	sled	—	24	67	7·3	7·7
Veltava	3·5	0·5	—	5·2	11·3	4·9	1·8
Odra	7	1·2	0·06	14	29	8	4
Donava	21·5	2·3	—	—	84·9	—	—

Kjer reke tekó mimo mest in človeških bívališč, zajde vanje dokaj snovij, kakoršnih bi drugače ne pričakovali v vodi. Človek napeljuje v struge odpadke svoje in ostanke svojih izdelkov. Zato nam kažejo reke v obližji obljudenih krajev izvenredne sestavine, ki se menjujejo po dnevnih in letnih časih. Posebno zraven tovaren dobé tekoče vode raznih primešanin. Tovarne za izdelovanje volnatega blaga onesnažijo vodo s spiranjem volne[1]) in raznimi pomijami, ki lezejo po kanalih iz tkalnice, n. pr. sodo, milo, klej, svinjska kri, svinjski odpadki, vinski kamen, galun, barve itd. Papirnice peró cunje za papir, in tedaj mora voda dokaj popiti, kar je bilo lepega in okusnega v cunjah! Da ni število teh tvarin majhno, vé vsak, kdor je imel kedaj priliko opazovati cunjarjevo zalogo. Usnjarije in tovarne za klej spravijo v vodo obilno živalskih ostankov, ki onečedijo rečnico. Cukrarnice pospešujejo razvoj mikroorganizmov v bližnji vodi; vsled tega se more gnitje bujno vršiti in razvoj smrdečih plinov, posebno žveplenega vodika, godi se v velikanski meri v soseščini tovaren za cuker. Vodnjaki blizo tovaren za izdelovanje svetilnega plina se tudi sčasoma napojé s produkti, izvirajočimi iz tovarne. Jednako se godi izpodtalni moči, ki se giblje blizo po škodovanih plinovih cevij; polni se z organskimi tvarinami in drugimi spojinami v neprilično veliki množini.

Zanimive so preiskave o množini organskih snovij v nekaterih znanih rekah:

---

[1]) Maumené je zračunal, da je 300 *l* vode, v kateri operó 1000 *kg* volne, vredne blizo 8·5 gld. — toliko je v njej pepelike! — Po Schulzeju in Märckerju ima voda, v kateri je bilo spranih 100 *kg* volne, v sebi toliko kalija, dušika in fosforove kisline, da je kot gnojivo vredna 1·4 do 2·4 gld. —

Organske tvarine (miligrami v 1 litru)										
Donava pri Pešti	Izara v Monakovem	Sala nad Jeno	Veltava nad Prago	Trava pri Ljubeku	Alster pri Hamburgu	Billa pri Hamburgu	Neva pri Peterburgu	Visla pri Kulmu	Mississippi pri N. Orleansu	Mura pri Gradcu
62·5	53·2	28·5	9·4	133·5	160·0	140·0	185·5	22·0	14·0	17·0

Vrh raztopljenih organskih in neorganskih spojin plava v rečnici obilo neraztopljenih teles. Tudi navidezno čista voda ima v sebi veliko premičkenih drobcev, bodi si živalskih in rastlinskih organizovanih kalij, bodi si mineralskih telesec. Nekaj jih prinese veter vanjo, nekaj jih sama nabere ob bregovih in strugah svojih. Časih so tako fina, da jih ne moremo z nikakim precejanjem ločiti od vode. Še le po večmesečnem stanji se posedejo na dno posode. Ta naplavljena, nezmerno mala telesca dostikrat odločujejo vnanjost vode. Zelenkasta in rumenkasta rečnica ima od njih svojo značajno barvo. Natančna preiskava je pokazala, da so omenjeni drobci jako raznih izvirov. Peščena in ilovnata zrnca, kristali ali brezlični deli mnogovrstnih rudnin plavajo v družbi rastlinskih ostankov (platnena, volnata in pavolnatna vlakna, rastlinske dlake, slamnati in leseni odpadki, skrobova zrnca itd.), živalskih telesec (dlaka, nožice muh, pajkov in drugih malih živalij, ustni epitel, ekskrementi, ostanki mesa itd.). Poleg teh mrtvih teles živi dokaj mikroorganizmov. Moča jim je najbolj ugoden element in zato se naselijo vsaj za jedno dobo svojega življenja v vodi. Jajčica raznih črvov, ki so človeški zajedavci, bivajo v vodi. Tu omenim le jajčec od Distomum hepaticum, lanceolatum in haematobium (v južnih deželah); od največje naše trakulje, Bothriocephalus latus, živé embrijoni v pitni vodi. F. Cohn deli mikroorganizme, živeče v rečnici in v vodnjakih, v štiri oddelke: 1. bakterije (Bacterium, Vibrio, Spirillum), 2. saprofite, 3. alge in diatomeje, 4. infuzorije (Volvox, Vorticella, Pa-

ramecium in dr.). Zraven bivajo še jako mali, prostim očem skorej nevidni črvi, raki in sorodne vrste, ki se kmalu naselijo, ako postanejo pogoji ugodni njihovemu življenju.

D. Morska voda.

Za našo razpravo ima morska voda le zato pomen, ker je morje ogromna shramba, iz katere voda hlapi v vzduh, od koder prihaja k nam kakor izpodnebna moča. A pri hlapenji vodni delci ne vzamejo seboj nikakih primešanin. Dvignejo se v zrak kot kemijsko čista voda; tuje sestavine morja torej ostanejo v velikanskem kotlu in ne pridejo v poštev pri naši pitni vodi.

Pomen sladke vode.

Človek navadno premalo ceni stvarí, katerih si lahko v obilici pridobi brez truda in znoja. Tako se godi sladki vodi. V neizcrpni množini nas obdaja ta temeljni substrat našega obstanka in vajeni smo, da ravnamo ž njim jako preširno in potratno. Malokdo vé hvalo neprecenljivemu božjemu daru. Le tam, kjer ga je mati natora jako pičlo in štedljivo podelila suhim pokrajinam, znajo bolj ceniti vrednost sladke vode. Tam vedó, da je voda ogromna sila, kateri se morajo klanjati vsa organska bitja. Kjer zmanjka mokrega elementa, nastane neobljudena puščava. Neobhodno potrebnost vode je duhovito označil francoski general Lamoricière, govoreč o pridobitvi črnega kontinenta. Trdil je, da Afrike ni moči podjarmiti z mečem, temveč s svedrom, ki bode vode navrtal po njenih ogromnih pustinjah!

Človek najprvo potrebuje pitne sladke vode za lastno osebo. Glavna sestavina našega telesa je voda. Človeško truplo ima blizo 63 % vode — v mladosti in starosti več, nego v krepki zrelostni dobi; slabo rejen organizem več, nego dobrorejeno telo. V odraslem človeku, ki tehta 60 *kg*, je te tedaj 38 *kg* vode in 22 *kg* trdnih delov. Zdaj lahko razumemo, da spada voda med najbolj važna naša živila. Organi telesa samo tedaj normalno delujejo, ako dobé primerno množino vode. Drugače prenehajo pojavi življenja in izmena snovij zaostane. Človek daje veliko vode od sebe. Pettenkofer in Voit sta našla, da izloči počivajoče telo vsak dan 2253 *g* vode, a težák za 700 *g* več. To izgubo je treba vedno nadomestovati, ako hočemo, da nam ostane truplo čilo in zdravo. Vode moremo organizmu dati v raznih podobah; vsako živilo je več ali manj vodéno in nam deloma uže zato nadomestuje čisto pitno vodo. Sveže goveje meso ima 75·9 % vode, mastna svinjska pečenka 50·6 %, pšenični kruh 39—44 %, sadje 75—90 %, vino in pivo 86—90 %. Z jedili dobivamo tedaj v sebe jako veliko vode. Odrasel človek rabi na

dan 2 do $2^{1}/_{2}$ *kg* trdne hrane, v kateri tiči uže 1·5 do 1·9 *kg* vode. Ako računamo, da porabi v istem času 2·5 *kg* vode, vidimo, da mu je primeroma malo sladke vode potrebno. Ta neznatna množina pa orjaško naraste, če vzamemo vse slučaje v poštev, v katerih je moderni človek od vode zavisen. Rastoča omika zahteva večjo čistost na lastnem truplu in v našem obližji, kakor so jo gojili primitivni pradedje naši. V snaženje svojega telesa, svojih stanovanj in selišč potrebujemo dandanes veliko moče. S kulturo se širi obrtnija in veda. V brezbrojnih slučajih bi bil razvitek nemogoč, ko bi ne imeli mokrega elementa na razpolago. Voda nam goni stroje in sestavlja stoterne produkte človeškega uma. Ž njimi pa se tiho a stalno naseljuje večja omika; naše šege in navade se ogladijo; svoj dom si obdamo z novimi znajdbami in pripravami za čistenje, svežo vodo si napeljemo v hiše, ž njo si krasimo vrte in javne naprave ter urejamo življenje po zakonih umetnosti in lepote.

Pomen sladke vode za blagor človeštva so poznali uže starodavniki. Egipčani so porabili dokaj vode za čistenje svojega trupla, kar nam pripoveduje sv. pismo in grški pisatelji. Znali so kopati vodnjake in napeljevati vodo v daljne kraje. Stari Indi so čislali sveto reko Ganges ter slavili njeno zdravilno moč. V Grkih je zgodaj in vedno slovela zdrava voda. Zakonodajalca grška, Likurg in Solon, sta skrbela za dobro pitno vodo in P i n d a r je prvi izrekel slavne besede: Τὸ ἄριστον μὲν ὕδωρ — ki so postale do današnjega dné gaslo vsem prijateljem našega elementa. Uže za časa Herodotovega je imelo mesto Samos vodovod napeljan, ki je bil nad poldrugi kilometer dolg. Plato in Aristotel tirjata od državne uprave, da skrbi za dobro pitno vodo in za kopelji, in grški narod se je v obilni meri posluževal svetov svojih duševnih velikanov. Poleg Grkov so tudi Babilonci in Perzijani gradili vodovode. Vse te narode so prekosili Rimci. Uže l. 313 pred Kr. so imeli v Rimu prvi vodovod, aqua Appia Claudia. Potem jih je nastalo vedno več. Kamorkoli so prišle rimske legije, povsodi so skrbele za dobro vodo in marsikje so naredili velikanske zgradbe za njeno napeljavo. Tudi v stari Emoni so se do današnjega dné ohranili ostanki rimskega vodovoda.

Ko so za časa ljudskega preseljevanja propadle vede in umetnije, propadle so večinoma tudi čudovite vodne zgradbe. Ljudje so se stiskali v ozkih, umazanih mestih, kjer jim je debelo zidovje oviralo vsako prosto razširjevanje. Z močnimi nasipi so se obranili vnanjega sovražnika, a v svoji sredi so si vzgojili druzega, nevarnejšega. S svojimi odpadki onesnažili so tla, uničili dobro pitno vodo ter si ustvarili ugoden temelj za strašne bolezni, ki so bičale v onih dobah človeški rod. Še le novi čas hiti popravljati, kar so zamudili pradedje. Moderna mesta po-

snemajo starodavnike in si gradijo vodovode, ki daleč presegajo jednake naprave bivših ljudstev.

Vpliv vode na naše zdravje.

Da ni vsaka voda ugodna našemu zdravju, so vedeli uže stari narodi. Grška basen pripoveduje, da so bile povodnji reke Alfeja vzrok kužnim boleznim. Najslavnejši zdravnik starega veka, Hipokrat († 377 pred Kr.), je uže ločil mehko in trdo vodo in učil, da je stoječa in trda voda nezdrava: „Kdor jo pije, dobí veliko slezeno (vranico), debel trebuh in voda se mu nabira v koži.“ Rečnica je vzrok kamenu in ledičnim boleznim. Studenci, ležeči proti vzhodu, naredé cvetoč obraz, jačijo duha, čistijo glas ter pospešujejo krepkost in rodovitnost. Grški zdravniki so nadalje učili, da je tudi kopanje neobhodno potrebno človeškemu zdravju. V obče so verjeli, da nekatere vode naravnost škodujejo telesu. Tukidid trdi, da so za časa atenske kuge Peloponezijani zastrupili vodnjake v Pireju. Zato je nastala kuga, ki so jo kmalo zanesli v Atene. To je prvo poročilo o zastrupljenih vodnjakih. Kakor je znano, je bil srednji vek istega mnenja; za časa velikih kužnih boleznij so tedaj iskali vzrokov v otrovani vodi ter počenjali izgrede zoper žide, katere so dolžili, da so vodnjake zastrupili.

O vplivu vode na naše zdravje so bili torej narodi vedno prepričani. A še le v najnovejši dobi jeli so ta vpliv znanstveno preiskavati; še le v našem času se je znanost z vsemi svojimi sredstvi poprijela važnega vprašanja, ter ob jednem nekoliko zdramila indiferentne mase. Čuditi se res moramo, da se nove preiskave o pitni vodi tako počasi širijo med ljud. Na vsako živilo pazi celó priprost človek, da se mu podaje v sveži, zdravi obliki. Kak krik zaženó gospodinje in gospodarji, ko jim pek, branjevec in štacunar postreže s pokvarjenim blagom! V javnih glasilih ga napadajo in vlada strogo kaznuje one, ki kvarijo hrano in izdelujejo „umetna“ živila. Razburjeni vstanejo dolgoletni gostje izza svoje stalne mize, ko skušeni vinopivec med njimi konštatuje, da vino novega krčmarja ni več natorno! Le za vodo se vsakdo malo briga. Dosti jih meni, da še „v črevljih ni dobra“ ter si pomagajo z vinom in pivom. A tega ne pomislijo, da je vino čestokrat krščeno z umazano vodo; tega ne vedó, da se umivajo z nezdravo močo in da jim postrežnica snaži ter lika posodo in dom z vodo, imajočo škodljive kali v sebi; te tudi vnanjim potem lahko zajdejo v naše truplo in mu bolezen prinesó!

Znanstveno razmotrivanje o vplivu vode na naše zdravje pričelo se je prav za prav l. 1848. na Angleškem. Razne nalezljive bolezni, n. pr. tifus, kolera, mrzlica, škrlatinka se širijo z vodo — to mnenje prodiralo je v vedno širše kroge. A kmalu

so se jeli oglašati nasprotniki in nastal je hud boj o „teoriji pitne vode“. Pri tem pa so se ozirali in se ozirajo še dandanes najbolj na tifus in kolero. O teh dveh morilkah vladata sedaj dva ravno nasprotna nazora. Uže o načinu, kako da voda prouzroči bolezen, so mnenja različna. Jedna stranka trdi, da vpliva abnormalna voda otrovalno; kakor strup spremeni redne funkcije našega organizma. Strupen pa je sedaj amonijak, sedaj nitrati; nekateri dolžé kloride, drugi zopet alkalije ali pa organske primešanine. — Drugi izsledovatelji uče, da ima pokvarjena voda septičen vpliv na človeško truplo; ona moti delovanje prebavil ter zmanjšuje natorni upor. Pitna voda vstvari tedaj v telesu nekako dispozicijo za nalezljivo bolezen. — Tretji bojniki za teorijo o pitni vodi pa so prepričani, da je voda le sredstvo, po katerem pridejo kužne kali v naše telo. Bolnik izmeče specifične prouzročitelje bolezni svoje. Kali pridejo v vodo, ž njo pa v nas, kjer se dalje razvijó in naše zdravje motijo.

Da je pitna voda v tesni zvezi z razširjevanjem kolere, je prvi trdil anglež Snow l. 1848. Brzo so se oglasili nasprotniki in znanstvena vojska se je pričela. Zdravniki, ki so živeli več let v Indiji, v domovini kolere, so strastno oporekali novi teoriji. Boj se je kmalu zanesel na kontinent. Slavni Max v. Pettenkofer se je na Nemškem oglasil zoper Snowovo teorijo. Z ogromnim svojim znanjem in obilnimi eksperimenti nasprotuje do današnjega dné angleški teoriji. Nasproti mu stoji R Koch, ki je našel specifičnega prouzročitelja kužne bolezni, znane „Kochove bacile“. Ž njimi v jedni vrsti stoji Virchow in večina nemških zdravnikov. Tudi naši merodajni krogi so na strani Kochove teorije, kakor nam priča lanska okrožnica za časa preteče epidemije. Le Pettenkofer je ostal s svojimi sotrudniki pri starem prepričanji. V najnovejšem času se mu je pridružil prvi veljak med zdravniki za kolero. Dr. J. M. Cuningham je opazeval to bolezen nad 33 let; 20 let je vodil zdravstveni oddelek indijske vlade. Mož je torej imel dovolj prilike, seznaniti se s kolero. V svojem spisu (nemška prestava ima naslov: „Die Cholera, Was kann der Staat thun, sie zu verhüten“) odločno trdi, da se noben slučaj kolere v Indiji ne more spraviti v zvezo s pitno vodo. Kjer je bilo to na prvi pogled verjetno, so stroga preiskovanja dokazala, da je bilo prvo mnenje napačno! —

Kakor o koleri, tako si nasprotujejo o tifusu. Angleški zdravniki in ž njimi večina nemških trdijo, da se nalezljiva tvarina pri tifusu razširja z vodo, Pettenkofer in njegova šola pa učé, da so tla oni medium, ki pospešuje nalezljivost legarja. Tifus je v tesni zvezi s talnimi razmerami, ter ni zavisen od pitne vode; on je talna bolezen.

Sedaj je nasprotstvo jako visoko dokipelo. Vse orožje človeškega uma jemljó učenjaki na pomoč, da podpirajo svoje nazore.

Menim, da je tak boj stvari le na korist; dokaj novih iznajdeb pride na dan, ki bi drugače morebiti še dolgo ne bile dozorele, ko bi se boj počasi in pomirljivo vršil.

Kaka mora biti pitna voda.

Od pitne vode zahtevamo, da nam gre v slast (pitna mora biti) in da ni zdravju škodljiva. Pitna je tedaj, ko ima nekatere plinove in rudninske tvarine v sebi. Destilovana voda nima nikakega okusa. Izmed plinov so do sedaj v prvi vrsti povdarjali prosto ogljikovo kislino. Ona prouzroči, da se nam zdi voda sveža in okrepčevalna; kjer je zginila ogljikova kislina (na pr. iz vode, ki dolgo stoji), postane voda plehka, nepitna. Najnovejše preiskave pa deloma zanikujejo tolik pomen proste ogljikove kisline. V nekaterih izvrstnih studenčnicah so namreč našli ogljikovo kislino le kemijsko vezano, neprosto, pa so bile vendar jako pitne in zdrave. — Izmed rudninskih primešanin potrebuje naše telo kuhenjsko sol in karbonate vapna; ako so v pravi meri v vodi, gre nam posebno v slast. Tudi nitrati (izvirajoči iz mineralizacije organskih primešanin) naredé vodo svežo. Sploh trdijo, da je pitnost zavisna od trdote; človek, kateremu ste dve različni vodi na razpolago, nehoté poseže po oni, ki ima manjšo trdoto.

Temperatura pitne vode je tudi merodajen faktor. V teku leta ne sme preveč menjavati. Sme se gibati samó med 7° — 11° *C.* Gorka voda nas ne hladi in ni okusna. Zato ljudstvo dostikrat ne praša, je li voda zdrava ali ne, temveč brez pomisleka seže po hladni pijači, ako mu damo na izbiro slabo, a mrzlo vodo iz vodnjakov in ogreto, a sicer izvrstno vodo iz vodovoda.

Razna raziskavanja mnogobrojnih vodâ so nas privedla do merila, s katerim merimo normalno pitno vodo. Dela angleške komisije za študije o pitni vodi in dunajske vodovodne komisije; raziski kemikov veščakov in dolgoletne skušnje so utemeljile nasledlje tirjatve o kakovosti dobre pitne vode:

1. Voda mora biti čista, brezbarvena in brez duha;

2. temperatura v raznih letnih časih sme le malo menjavati (6°—12° *C*).

3. organskih tvarin ne sme imeti veliko v sebi, a gnilobnih organizmov prav nič;

4. ne sme imeti amonijaka [1]) in solitarne sokisline; tudi ne veliko nitratov, sulfatov in kloridov; [2])

5. ne sme biti pretrda;

---

[1]) Množina amonijaka ne sme biti večja nego 0·1 *mg* v jednem litru.
[2]) Solitarne kisline 2 — 2·5, kloridov ne več nego 4 v 100.000 delih.

6. ne sme imeti v sebi zdatne množine ogljikovo kisle magnezije;

7. Množina vseh raztopljenih tvarin v 100·000 delih ne sme prekoračiti števila 50.

Razisk pitne vode.

Opisane tirjatve nas poučé, da ne zadostuje samo kemijska preiskava vode, ako se hočemo prepričati o dobroti svoje pijače. Dandanes preiskujemo vodo

a) v kemijskem,
b) v fizikalnem,
c) v mikroskopskem,
d) v etijologijskem oziru.

Kemijska analiza se v prvi vrsti zanima za naslednje štiri skupine teles:

1. Klor, žveplena kislina, vapno, magnezija in alkalije;
2. organske sestavine;
3. žvepleni ogljikovi vodik, amonijak, solitarna sokislina in solitarna kislina;
4. mineralski strupi.

Kemijska preiskava. Kužljive kali se najraje razvijajo tam, kjer je dovolj organskih tvarin v vodi, ter pridejo z našimi in živalskimi ekskrementi v tla in v vodo. Čim več torej dobimo v vodi substancij, ki so prišle vanjo iz gnojišč, stranišč itd., tem bolj sumljiva in nevarna je ona voda. Ta moment pride posebno v mestih v poštev, kjer pijó prebivalci izpodtalno vodo iz vodnjakov. Meteorska moča prodira v tla, tu pa more sprejeti vase veliko človeških in živalskih odpadkov. Dobro obzidane gnojne jame pač mnogo pomagajo, a vendar nesnage ne moremo popolnoma isolirati. V poličnih pomijah in lužah, ki lezejo v mestno zemljo, opazujemo: kuhenjsko sol, žvepleno kislino, vapnenec, magnezijo, alkalije, fosforovo kislino itd. Te spojine izvirajo večinoma iz ekskremen- tov. Po računu Wolffovem in Lehmannovem iztrebi 100.000 ljudij leto in dan:

Faeces 3316·6 in scalnice 4282·9 ton (à 1000 *kg*)[1]) — Ti odpadki zajdejo v tla in tam se prične kemijsk razkroj. S pomočjo izpodtalnega zraka in nižjih organizmov razpadejo imenovane tvarine v mnnogovrstne, do zdaj še malo znane vmesne produkte, potem v prisotnosti kisika v ogljikovo kislino in amonijak ter njemu podobne sestavine. Iz teh nastanejo solitarno sokisle soli in konečno še le solitarno kisle soli. Dušičnate organske tvarine

---

[1]) V Ljubljani torej na leto približno 928·2 ton faeces in 1169·17 ton scalnice.

so se torej razkrojile, na njihovo mesto pa nastopila je kot konečni produkt solitarna kislina. Fosfate, kalijeve soli, dušičnatne organske substancije in amonijak obdrži večinoma zemlja v sebi ter hrani ž njimi razstlinske korenine; kloridi, nitrati in sulfati po gredó v vodo ter ž njo v studence in vodnjake. —

Ko tedaj gnijoče organske tvarine prodirajo v tla, se kmalu razkrojijo, če imajo tla zadosti zraka in če so dovolj porozna. Za povrstjo nastajata iz dušika in amonijaka solitarna sokislina in solitarna kislina; zadnja spojina zajde v izpodtalno vodo. Kjer pa ni dovolj zraka, kjer se torej organske substancije ne morejo oksidovati, zajde v vodo tudi amonijak in celó gnijoče tvarine same.

Vogel je našel, da ima 1 liter scalnice 6·73 *g* klora v sebi. Klor pronicuje s pouličnо mokro nesnago v tla kjer ga zemlja ne absorbuje, temuč izpodtalni vodi odda Množina klora v vodnjaku je torej važno merilo, s katerim merimo čistost pitne vode; kaže nam približno (ko smo odračunali normalno množino klora v tleh), koliko človeških in živalskih odpadkov je morala sprejeti izpodtalna voda v sebe — koliko gnojnice spijemo v jednem litru vode.

Gotovo je, da se opisani procesi časih jako redno vršé in da nam konečni produkti kažejo prvotno onesnaženje vode. Vendar pa moramo zelo previdni biti s svojo sodbo o pitni vodi. O veliki množini organskih tvarin sploh ne moremo trditi, da so škodljive našemu zdravju. Ko tedaj konstatujemo organske sestavine v vodi, nismo še konstatovali, da so nam v kvar. Posameznih organskih sestavin današnja kemija sploh še ne zna ločiti iz vode; zato ji tudi ni možno dokazati direktne škodljivosti te ali one tvarine. Zelo dvomljive so tudi določbe, ki se pečajo z množino organskih substancij. Navadno sklepajo raziskovalci po množini kalijevega permanganata, ki ga reducira preiskana voda, koliko da ima organskih tvarin v sebi. A ta poskus nam pokaže le one organske sestavine, ki se rade oksidujejo, poleg njih pa tudi marsikatere neorganske, kakor železov oksidul, nitrite, sulfide in žvepleni vodik. — O vplivu organskih substancij so mnenja jako različna, kajti strogega dokaza pro in contra nam še nihče ni podal. Nekateri raziskovatelji pravijo, da so omenjene tvarine najboljši materijal za gnitje in najboljši substrat za razvoj kužljivih kalij; drugi pa trdijo, da so naravnost škodljive našemu organizmu, ker tolikanj želé po kisiku. A poželenje po kisiku ne stavi takoj tvarine med škodljiva živila. Mnogotero hranilo — na pr. cuker — bi moralo zginiti z naše mize, ko bi to subjektivno mnenje bilo splošna istina!

Analiza nam torej ne more z gotovostjo dokazati množine in kakovosti organske tvarine ter tudi ne pojasniti strupenosti njenih raztvorbin. Isto tako nam ne more naravnost povedati, ali so

vsled fermentativnih procesov nastale v vodi zdravju škodljive kali, ki bi potem v človeškem truplu nadaljevale svoje delovanje.

Amonijak, solitarna sokislina in solitarna kislina nam pač pričajo o raztvorjenji organskih substancij, a o tem nam nič ne povedó, je-li voda vsled raztvorbine svojih primešanin postala človeškemu organizmu nevarna ali ne. Sploh se pa nahajajo ta telesa v tako mali množini v vodi, da je težko verjeti o kakem škodljivem vplivu teh razredčenih razstopin. Same zase nemajo pač nikakega pomena. Vrh tega more amonijak, solitarna sokislina in solitarna kislina prihajati v vodo tudi iz drugih virov nego iz opisanih. Meteorna voda nad obljudenimi kraji jih prinese uže seboj in zato jih je treba le previdno v pošter jemati, kajti nahajajo se lahko v čisti, dobri pitni vodi. Na drugi strani pa se amonijak i solitarna sokislina časih celó ne pojavljata v vodah, ki so brez dvombe jako onesnažene z organskimi tvarinami. Po tem takem najnovejši raziskovalci ne iščejo več amonijaka v pitni vodi, ker se njegova množina tako zelo spreminja in ni gotovo merilo za onesnaženje.

Ob kratkem moremo te nove preiskave tako-le označiti: — „pomanjkanje organskih tvarin, amonijaka in solitarne sokisline ne smemo smatrati kot strog dokaz, da so tla čista in da se ne vrše v njih fermentativni procesi. Na drugi strani pa tudi prisotnost teh sestavin v izpodtalni vodi ni nikako znamenje škodljivosti vode in nikak znak dispozicije tal.“ (Wolffhügel.)

Fizikalna preiskava se peča z dobrim okusom (s pitnostjo) in slastjo (apetitnostjo) vode. Obe svojstvi ste pa zavisni *a)* od temperature; v raznih letnih časih toplota pitne vode ne sme prekoračiti določenih mej (7—11° *C*). Temperatura vode nam časih dobro služi pri raziskovanji, od kod da prihaja voda. Stalna, primeroma visoka toplota vode kaže, da izvira globoko v tleh; po menjajoči se temperaturi sklepamo, da je vodonosna plast na površji, ali pa da prihaja v vodnjak rečnica. D. Salbach je nam celó podal formulo, po kateri moremo zračunati, koliko izpodtalne vode in rečnice se nahaja v vodnjaku, ako merimo poprej temperaturne razmere. *b)* Od vonja. Vonj se najbolje pojavi, če vodo segrejemo do 40° — 50° *C*. *c)* Od okusa. Ta se najložje preiskuje, ko ima voda sobno temperaturo. Pomniti pa moramo, da je okus modernega človeka jako pokvarjen. Temu se zdi ista voda slana, drugemu brez okusa, tretjemu lesnata itd. *d)* Od barve in čistosti. Da se prepričamo o teh dveh svojstvih, nalijemo vode v 40—50 *cm* visoke steklene cilindre, postavimo jih na papir in gledamo od zgoraj skozi vodeno plast na belo podlago.

A tudi pri teh raziskih moramo biti previdni. Kemijsko nečiste vode so časih v fizikalnem oziru jako povoljne, vabljive in apetitne, narobej pa so zdrave vode dostikrat kalne, nepitne in omrazite.

Mikroskopska preiskava. V tem slučaji iščemo organizovana bitja, ki plavajo v vodi. Nekdaj so proglasili vsako vodo kratko in malo za nezdravo, v kateri so našli mikroorganizme (posebno schizophyte). A danes vemo, da je med temi malimi bitji dokaj nedolžnih, neškodljivih in zato je razisk postal mnogo bolj težak in zamotan. Se-ve, kedar lahko volimo med dvema vodama, katerih jedna je brez mikroorganizmov, ne bomo posegli po oni, v katerih plavajo organizovana bitja, ki so dostikrat zelo nadležna vodovodu, če tudi niso zdravju škodljiva.

F. Cohn delí vode gledé na mikroorganizme v nasledne tri kategorije:

Vode, ki imajo malo organske tvarine. V njih plavajo diatomeje in zelene alge (Conferva, Protococcus, Scenedesmus itd.), a le tedaj, ako jih zadeva svitloba. V tem slučaji razkrajajo ogljikovo kislino v vodi ter jo porabljajo v živilo. Ob teh algah živi mnogo lepih infuzorij, osobito cilijati (Nassula, Loxodcs, Urostyla itd.); od alg in infuzorij se hranijo entomostraceje (Daphnia, Cylops, Cyris), večina rotifer, ščetinasti črvi in ličinke od mušic. — Če množina teh organizmov ni prevelika, smemo trditi, da je voda čista.

2. Vodnjaki, v katerih je suspendovanih veliko organskih ostankov v trdni obliki. V taki vodi se šopirijo glive, živeče od organskih tvarin. Tako tudi mesojede infuzorije (razne amoebe, Paramecium, Aurelia, Amphileptus Lamella, Oxytricha Pellionella Epistilis spec., Chilodon Cucullulus, Euplotes Charon itd.), anguilule, kotačnik, Rotifer vulgaris, nekateri tardigradi in razne grinje.

3. Vodnjaki, ki imajo prav veliko organskih tvarin raztopljenih. Tu bivajo schizomyceti različnih vrst in večina izmed infusoria flagellata: Bacterije, vibrioni, spirilli, monade, chilomonade, kryptomonade, itd., nekatere amoebe, Peranema trichophorum; poleg njih nekaj velikih trepavičastih infuzorij (Glaucoma scintillans, Vorticella infusionum, Colpoda Cucullus, Enchelys, Paramecium putrinum, Cyclidium Glaucoma, Leucophrys pyriformis). — Vode te vrste so v stanji gnitja in vretja; dostikrat jih izda slab duh in uhajajoč plin. Pitne niso.

Etijologijska preiskava. Ona nas skuša poučiti o razmerah in vplivu vode do našega zdravja ter se navadno deli v mykologijski in v epidemio-logijski razisk. Pri prvem iščemo v vodi prouzročitelje bolezni, pri drugem pa poizvedamo pogoje, po katerih napadejo kužljive kali naše telo in širijo bolezen, ter se trudimo, spoznati natoro škodljive kali.

Dandanes se navadno poslužujemo indirektnega raziska. S sistematičnimi poizvedami in z izkusnimi preiskavami na okuženem kraji hočemo najti aetijologijske odnošaje med prouzročiteljem in boleznijo. Tedaj opazujemo vodo dotičnega kraja, njeno dviganje in nižanje ter njeno kakovost za časa bolezni in za časa zdravih razmer. Na tak način pozvedamo po vnanjem, pomožnem uzroku postanka in razširjevanja bolezni, potem pa še le skušamo dognati natoro njenega prouzročitelja.

Zanimivi so rezultati, ki jih je našel Kratter v Gradci o zvezi pitne vode z lokalnim razširjevanjem tifusa. V tem mestu je bilo v onih hišah, ki imajo dobro vodo (v poprej opisanem smislu) več smrtnih slučajev vsled tifusa, nego v hišah s slabo vodo. To velja posebno za desni breg Mure. Dolgoletni njegovi raziski niso pokazali nikake direktne zveze med vodo in kužno boleznijo.

Mikologijske preiskave pričajo, da so nalezljive bolezni večinoma bakterijske bolezni. A tu zadenemo na velike težave, ker je število bakterij ogromno veliko in se med njimi dokaj takih nahaja, ki so popolnoma indiferentne; veliko vrst redno dobivamo v vodi, ki jo skušnja in razisk proslavljata kot zdravo in pitno. Prevelika gorečnost more tu več škodovati temeljitemu znanstvenemu postopanju, nego koristiti. — V prvi vrsti je pač treba v poštev vzeti one mikroorganizme, ki se preiskovalcu bolnega trupla redno kažejo v organih in njihovih izmečkih, ter dognati, so li v kaki izrečni zvezi z boleznijo. V drugi vrsti pa moramo proučiti mikroorganizme, bivajoče v zraku, v vodi in v tleh v obližji bolnega človeka; z infekcijami moramo študirati njihove pathogenne učinke ter jih razpostavljati raznim načinom življenja, da spoznamo njihove lastnosti v vseh slučajih.

Opisana methoda je še le v početnem razvoju, a je brez dvoma prava pot, ki bode v prihodnjosti rodila obilen sad. Rezultat dosedanjih raziskov pa ni še tako prepričevalen, da bi bili vsi učenjaki istih nazorov; dokaz temu 48letni boj o teoriji pitne vode. —

Vodovodi in vodnjaki.

Še dandanes občudujemo velikanske zgradbe, po katerih so starodavniki napeljavali vodo do svojih selišč. Posebno centrala rimskega cesarstva slovi zaradi mnogobrojnih vodovodov, ki so razvajenemu meščanu v obilici dovaževali hladne pijače in čiste moče za njegove kopelji. To gotovo dokazuje, da je bil pri Rimljanu čut za čistoto jako razvit; prenaglili bi se pa, ko bi trdili, da so le z ozirom na javne zdravstvene razmere vodili studenčnice in rečnice v mesto. Higijenski vzroki pač niso bili vselej merodajni, vsaj ne pri poznejših rimskih vodovodih, ki so jih gra-

dili razni vladarji zadnje dobe Neki natórni nagón je gnal meščana v kopelji; tam se je telesno jednako dobro počutil, kakor na pr. pri krvavih gladijatorskih borbah. Cesar, ki se je hotel obdržati na valovih ljudske prijaznosti, moral je omahljivi masi skrbeti za oboje. Tako so nastajali novi vodovodi. Razumniki so se ve da znali ceniti ugoden vpliv čiste vode. Plinij trdi, da Rim šeststo let ni potreboval nikakih zdravnikov — razun kopališč!

V novi dobi smo starodavnike uže zdavnej prekosli. Posebno angleška, francoska in nemška mesta se odlikujejo s čudovitimi vodovodi, zgrajenimi z vsemi sredstvi, ki nam jih podaja moderna veda. Tudi v našem cesarstvu nismo zaostali; vodovod dunajski spada mej najznamenitejše zgradbe sedanjega časa, a tudi drugi jednaki vodovodi večjih avstrijskih mest slové zaradi zanimive in svrhi primerne uredbe. Vodovodi naših dnij preskrbljujejo velikanska selišča z vso potrebno vodo. Njihov namen ni, da bi prebivalcem dajali le izvrstne pitne vode, temuč zgrajeni so zato, da sploh pospešujejo porabo vode v interesu čistosti telesa in njegovega obližja; da v obilni meri in na pripraven način dovedó meščanu sveže, zdrave vode v hišo in njena nadstropja.

Ko govorimo o „potrebni vodi“ hočemo s tem izrazom določiti ono množino, ki pride v 24 urah na jedno osebo, ako vso porabljeno vsoto (za pitje, umivanje, polivanje, snaženje, za živali, tovarne itd.) delimo s številom prebivalcev, ki ne štedijo z vodo, a tudi potratno ž njo ne ravnajo, Množino potrebne vode je težko natanko omejiti, kajti čim ložje človek do vode pride, tem preširneje postopa ž njo. Pri napravi novih vodovodov se v prvi vrsti ravnamo po skušnjah, ki so jih do sedaj naredila druga mesta s svojimi vodovodi. Kjer natanko pregledujejo porabljeno vodo s posebnimi vodomeri. je dnevni kvantum zdatno manjši, nego tam, kjer vsakdo brez kontrole toči vodo.

Tako porabi (v poprej navedenem smislu)

pri pregledni oddaji		pri nepregledni oddaji:	
Berolin	80 *l*	Frankobrod na M.	138 *l*
Wiesbaden	65 *l*	Devin	170 *l*
Vratislava	81 *l*	Düsseldorf	157 *l*

E. Grahn je poizvedel, da je l. 1875. izmed 80 nemških mest imelo vsako 179 *l* vode na razpolaganje (za jedno osebo na jeden dan). Jedna oseba pa je porabila povprečno le 69 *l* vode. B. Salbach je preračunal, da na podlagi sedanjih skušenj potrebuje prebivalec malih krajev 45 do 50 *l* vode; v krajih z 2000 do 5000 ljudij 100 *l*; kjer je nad 5000 prebivalcev, se pomnoži potrebna voda do 120 *l* in v velikih mestih 150 do 200 *l* na dan. Sploh je treba vodovod tako zgraditi, da zadostuje njegova voda leto in dan za vse potrebe. Ozirati se je ob jednem na

povečanje mesta in na število prebivalcev; vodovod mora biti tako obširen, da mu ne manjka vode tudi takrat, ko se je ljudstvo za $^1/_4$ do $^1/_3$ pomnožilo; urejen pa naj bode tako, da ga je moči pri priliki brez posebnih troškov razširiti (A. Frühling).

V obližji večjih selišč dostikrat primanjkuje dobre pitne vode, a druge moče je v obilici. Zato so v prejšnjih časih tam pa tam gradili dvojnate vodovode: jednega za pitno, druzega za vodo v navadno porabo doma in zvunaj hiše. Sedaj iz tehničnih in higijenskih ozirov ne delamo več dveh vodovodov za jedni in isti kraj. Voda za hišno rabo ne sme biti namreč nič manj čista in zdrava, nego pitna voda. Prosti ljud je tudi čestokrat zamenjaval vodo iz obeh vodovodov — pitno vodo je rabil za pomivanje in snaženje, drugo pa je pil in ž njo kuhal. Vrh tega so troški dvojnatega vodovoda veliko veči in zato so vsi novejši vodovodi jednoviti. Vendar govorimo navadno le o vpeljavi „pitne vode", če tudi s tem izrazom razumevamo sploh napeljavo primerne vode za vse potrebe omikanega človeka.

Predno pričnemo graditi vodovod, treba je vestno in dolgotrajno preiskovati množino vode na onem mestu, kjer jo hočemo zajeti. Le tedaj, ko najdemo dovolj vode tudi v najneugodnejšem letnem času, se smemo odločiti za napeljavo iz tistega kraja. Vsaj leto in dan je treba meriti množino ter posebno paziti za časa suše, kako se dviga in pada površje studenca ali izpodtalne vode. Se-ve, da moramo ob jednem tudi poizvedeti, če zadostuje kakovost vode vsem tirjatvam, ki jih stavi higijena do dobre pitne vode.

Vodo za vodovode nam dajo razni viri: 1. studenci (sploh izpodtalna voda), 2. potoki in reke, 3. ribniki in jezera, 4. izpodnebna moča. V vsakem slučaji se moramo držati onih vodilnih načel, ki smo jih ob kratkem označili v prvem delu svojega spisa. Največ zaupanja imamo navadno do studenčnice, ki izvira v samotnem gorovji, ali do potoka, ki se vije po pogorski pokrajini, daleč proč od večjih človeških bivališč. Bolj sumljiva je tekoča voda, katero zajemamo v bližini obljudenih mest in vasij; na poti v ravnino je imela dokaj prilike, da je sprejela vase nezdravih in nečistih elementov. Kjer nam je voliti med studenčnico (izpodtalno vodo) in rečnico, odločili se bomo vselej za prvo, če le sploh zadostuje znanim pogojem. Tudi bomo pač rajše napeljali vodo iz potokov in jezer, kakor da bi lovili izpodnebno močo v posebne vodoshrambe. Gorska jezera imajo skoraj brez izjeme lepo čisto vodo; jezera v nižini pa niso nikdar dovolj čista. Vselej imajo v sebi dokaj plavajočih drobcev, mineralskih in organskih ostankov, ki dajo taki vodi znani, neprijetni duh (narod pravi, da voda diši po „ribah"). Vode te vrste niso sposobne za vodovode.

Z ozirom na dobavišče vode je nemško društvo za javno gojenje zdravja izreklo naslednje točke (l. 1876.):

„Studenčnica, izpodtalna voda in filtrovana rečnica se morejo porabiti; kedaj ima prednost jedna ali druga, o tem odločujejo krajevne razmere.

Ako so kvantitativne in kvalitativne razmere jednake, zasluži prednost ona voda, ki:

a) omogoči tako varno in prosto zgradbo, da nam najbolje jamči nemoteno dobivanje, in ki

b) zahteva najmanjše stroške za osnovo in vzdrževanje."

Če ne zadostuje jeden studenec, združiti jih je treba več skupaj v jedno zbirališče. Posamezne izvire moramo objeti z varnostnimi pripravami, da ohranimo vodo v kvalitativnem in kvantitativnem oziru. Zgraditi je treba posebne zbiralne rove in vodnjake, v katerih se staka čista studenčnica. Krog njih nasadimo razno drevje in skopljemo jarke, da zabranimo površni moči in njeni umazaniji pot v zbirališče pitne vode.

Kjer vzamemo izpodtalno vodo, moramo strogo paziti, da zavrtamo vodnjake na pripravnem mestu. Blizu večjih selišč jih ne smemo vrtati; tudi se je treba ogniti bližine onesnaženih rek, katerih voda prodira podzemno v sosednji svet in se pomeša z izpodtalno vodo. Za posamezne vodnjake treba paziti, da jih napravimo v zgornjem teku podzemne vode, kajti v spodnjem so se morebiti uže navzeli razne nesnage. Kjer površje pozemne vode visi, ne bodemo kopali vodnjaka pod gnojnimi jamami, temveč nad njimi, da zavarujemo odpadkom pot v vodo. Vodnjak za navadno rabo naj ima vsaj 80 *cm* notranje svitlobe; od stranišč, mestnih kanalov itd. mora biti najmanj 5 *m* oddaljen in dobro obzidan, na vrhu skrbno pokrit. Za večjo porabo vode napravimo več vodnjakov, ki so tudi širji in navadno globlji, kakor posamezni hišni vodnjaki. Med seboj so zvezani s štolnjami. Dno vodnjakovo je 3 do 6 *m* niže, nego je površina najniže izpodtalne vode.

Potočnica in rečnica ima v svojem teku jako različne sestavine v sebi. Časih sprejme razne nesnage, pozneje pa se jih zopet iznebi in postane čista,[1]) ako morebiti ne zajdejo v novič neugodne primešanine vanjo. Kedar hočemo porabiti rečnico v pitno vodo, poiščimo mesto, o katerem znamo, da se tam ne staka nikaka nesnaga v vodotoč. V tomunih in stranskih rokavih, kjer voda leno in počasi teče, ne bodemo zajemali. Sprejemalno cev potisnemo precej daleč od brega ter jo pokrijemo z mrežo, da ne more različna debela nesnaga vanjo.

[1]) Narodna prislovica pravi, da se voda uže sčisti, ko teče „čez devet kamenjev."

Za ribnike in jezera veljajo v obče ista pravila, kakor za rečnico. Ribnike skopljejo v tla, kjer se potem zbira izpodnebna moča in bližnji studenci; časih pa zajezé cele doline z velikimi nasipi, za katerimi zastaja voda. Posebno na Angleškem so priljubljene take naprave; zato jih tudi zaznamujemo kot „angleški sistem."

Izpodnebno močo nabiramo v „kapnicah"; voda v njih je mehka in rabi navadno le v kuho, pomivanje in za druge hišne potrebe. Le v najhujši sili pijo ljudje rumeno vodo iz kapnic.

Čiščenje pitne vode. Ako ne moremo dobiti primerne čiste vode, ki bi zadostovala vsem našim potrebam, skušamo si pomagati z vodo, ki nam je sploh na razpolago. A predno jo pijemo, jo očistimo; z raznimi sredstvi ji namreč odstranimo suspendovane organske in neorganske tvarine, ter ji zboljšamo okus. Uže starodavniki so vodo precejevali (filtrovali) in ji dodajali čistilnih tvarin. Plinij pripoveduje o skledah, v katerih so Rimljani vodo precejevali skozi volno. Nezdravi vodi so primešali zdrobljene mete (Mentha pulegium L.), ter menili, da so s tem uničili vse škodljive njene sestavine.

Filtrovanje vode odstrani iz nje suspendovane drobce V novejšem času so izumili veliko število cedil za dom, za obrtnije itd. Vodo precejamo skozi oglje, kamenje, pesek, volno, pavolo razne tkanine (ki so napojene s čresleno kislino, galunom, železnimi solmi itd.), železno gobo, morsko gobo in dr. Vsako cedilo moramo pridno snažiti, kajti kmalu se zagloči z onimi tvarinami, ki jih je vodi vzelo. Tako cedilo nam potem vodo onesnaži, ne pa sčisti.

Kjer precejamo vodo v večji množini, je treba vso napravo zgraditi v veliki meri. Voda teče skozi čist pesek. Cedilo je zidano. Vanj nasujejo več plastij peska; debelejša zrna spodaj, drobnejša na vrhu. Pod peskom je odprtina za odtok precejene vode, ki teče v vodoshrambe, iz katerih se podá naravnost v cevi. Pesek je vsaj 1·5 *m* visoko nasut ter ima kacih 7 raznih plastij. V prvi leže zrna, do 60 *mm* debela, v drugi 45, v tretji 30, potem 15, 75, 4 in 2 *mm*. Če ni voda preveč onesnažena, drži se cedilo več mesecev; za časa kalne vode pa ga je treba v malo dneh popraviti. Blato se vleže v zgornje plasti, 2 do 5 *cm* globoko. Zato odstranimo vrhovni nasad, pomijemo skrbno blatnati pesek in ga zopet nasujemo na prvotno mesto.

Voda zgubi v cedilu vsa plavajoča telesa, vrh tega pa popusti v pesku nekaj raztopljenih organskih tvarin. Veliko pa jih prinese tudi skozi pesek s seboj; zato nam precejena voda ne daje nobenega poroštva, da je zdrava in pitna. Novejši raziskovalci trdijo, da celo razni mikroorganizmi uidejo skozi cedilo; sploh filtrovanje nikakor ne jamči, da je voda popolnoma zdrava zapustila peščene plasti.

V čiščenje vode rabijo nam še druge metode. Znano je, da kuhana voda zgubi dokaj svojih sestavin. Ogljikova kislina jo zapusti, ž njo vred pa se ločijo iz vode karbonati ter se posedejo po vodi. Zato postane voda mehkejša. Tudi razni mikroorganizmi poginejo v vroči vodi, ako vsaj nekaj minut vré. Za vsa mala bitja pa tega še ne moremo trditi; tudi raztopljeni strupi ne zgubé svoje moči. V obče je voda veliko varnejša, ko je kuhana. Absolutnega poroštva pa vendar nemamo, da je zgubila vse škodljive kali. — Destilovanje (prekapanje) vode služi posebno mornarjem, da si iz morja napravljajo pitno vodo. Prekapanje na ladijah je v obče jednako onemu, ki ga izvršuje kemik, da dobi svojo „aqua destillata". Vendar je treba previdno postopati, ako hočemo dobiti čisto vodo in varovati svoj aparat. Destilovana voda pa še ni pitna. Poprej jo mešajo z zrakom in precejajo skozi pesek ali oglje, da se napije onih tvarin, ki ji vzemó plehkost in ji dajo pitnost. — Na mnogotere načine čistijo vodo kemijskim potom. V takih slučajih rabijo različne tvarine, ki taložijo neprijetne vodne sestavine ali jih pa oksidujejo; nekatera sredstva vzemo vodi slab duh ter jo naredé bolj okusno. A primešanine poslednje vrste navadno le varajo naša čutila; v istini ne poboljšajo pitne vode ter ne uničijo škodljivih substancij v njej. O kuhenjski soli imajo vero, da uniči organska bitja. Zato vsujejo v vodnjak pergišče soli, ter mislijo, da so ž njo dosegli zaželeni vspeh. Znanstveno ne moremo podpreti tega postopanja. Za tolaženje neugodnih sestavin vzamejo vapneno vodo, galún, železne soli, čresleno kislino itd. A tudi v tem slučaji ne poginejo in ne izpadejo mala bitja in sumljive raztopljene tvarine se ne razkrojijo. — Organske sestavine skušajo uničiti z oksidacijo s pomočjo kalijevega permanganata, pa ne vselej z ugodnim vspehom, kajti kalijev permanganat ne okisa vseh organskih tvarin in ne razruši vseh fermentov. F. Schulze priporoča naslednjo metodo, ki napravi iz zelo slabe vode rabljivo pitno vodo. V vodo vlijemo malo vapnenega mleka in toliko kalijevega permanganata, da ji ostane čez 15 minut še slaba rudečkasta barva. Od nastale oborine odlijemo vodo proč, ter ji pridenemo natrijevega bikarbonata, ki odpravi preobilno vapno. Ko smo odstranili vapneno oborino, neutralizujemo ostanek s solno kislino. Pri tem uhaja ogljikova kislina, ki popravi slab okus.

O napeljavanji vode.

Kjer si vodo napeljemo od daleč do svojih selišč, porabimo vse pripomočke, katere nam dandanes podaja tehnika. Vodovodi morejo biti dvojni: gravitacijski in tlakovni. Pri gravitacijskih vodovodih mora dobavišče tako visoko ležati, da priteče voda z lastno težnostjo do mesta; pri vodovodih z velikim

tlakom pa stroji dvigajo vodo kviško, da potem sama ali pa s pritiskom v zaprtih cevéh teče v namenjeni kraj. Dolžine vodovodov so časih velikanske. Studenci dunajske vode leže 97 *km* oddaljeni od mesta; posebno dolge vodovode ima francoska stolnica; jeden meri 131 *km*, drugi pa 173 *km* — tedaj veliko daljši, nego so bili akvedukti starega Rima, ki so bili dolgi od 19·5 do 100·6 *km*.

Iz vodovoda je voda speljana ali naravnost v mestno cevno mrežo, ali pa teče poprej v posebne vodoshrambe, iz katerih držé cevi v hiše. V prvem slučaji mora biti vodovod toliko zdaten, da zmaga tudi največjo porabo vode; drugače pa je treba zgraditi posebne velike vodoshrambe, v katere spuščamo neporabljeno vodo, da imamo zalogo za neugodne dni. Pri vodovodih z velikim tlakom so bili poprej običajni takozvani „vodni stolpi“, v katere se je stekala voda iz vodovoda. Iz teh malih reservoarjev na visokem temelju peljejo cevi v mesto. Vodni stolpi so bili nekdaj potrebni; imeli so nalogo, urejevati in zmanjševati vodni pritisk, ki jako naraste, ako potrošek nagloma pojenja. Sedaj si znamo pomagati brez vodnih stolpov. Tlakovnim sesalkam damo velike vetrenike, tlakovnim cevém pa zaklopnice varnice, ki se samodelno odpró, kedar naraste pritisk.

Vodoshrambe morajo imeti toliko prostornine, da morejo vsaj jeden dan selišče preskrbeti z vodo. Zgrajene so blizo kraja na kaki višini. Časih postavijo mesto jednega dva visoka reservoarja na dveh nasprotnih koncih selišča, ter ju zvežejo s prostorno cevjó. Vodoshrambe so zidane z opeko in ometane s cementom ali pa so železne. Če je le mogoče, skopljemo jih v tla, da ne more dnevna vročina in mraz do njih. Na oboku nasujemo 1 do 1½ *m* na debelo prsti in jih sploh obdamo s slabimi prevodniki toplote, da je notranja temperatura kolikor možno nezavisna od vnanje toplote. Velike važnosti so tudi priprave, po katerih teče voda iz dobavišča v vodoshrambo in iz poslednje v mesto. Dobre vodovodne cevi morajo biti v kemijskem in fizikalnem oziru kolikor mogoče indiferentne. Pretakajoča se moča ne sme od njih sprejeti nikakih škodljivih (kovinskih) snovij in nikakih neprijetnih primešanin (železo, gnjile lesne odpadke itd.); cevi pa morajo biti toliko vztrajne, da jih ne poškoduje ne notrajna, ne vnanja moča; tudi naj imajo dovolj upornosti za notranji in vnanji pritisk. Kjer je denarja in časa na razpolaganje, napravijo zidane kanale od dobavišča do vodoshrambe. Zgrajeni so od opeke in s hidravlijskim vapnom nepremočno ometane; prorez jim je okrogla ali jajasta ter tolika, da more delavec zlesti vanjo. Zato pusté na vsakih 300 *m* posebna okna za vhod in odhod. Poleg njih postavijo stolpiče za ventilacijo (1500 do 2000 *m* narazen). Kanali gredó skozi gore po tunelih, čez doline po posebnih mostovih. Sploh jih je treba vselej poglobiti v zemljo,

ali vsaj s prstenimi nasipi zavarovati, da se po leti preveč ne ogrejejo, po zimi pa ne ohladé. Starodavniki so skoraj izklučljivo rabili zidane kanale. V zgled navedem vodovod. ki ga je l. 305 po Kr. zgradil Dioklecijan v Spljet. Dolg je 11 *km,* ter je pripeljal vsak dan 15.000 m^3 vode v mesto. Skozi gore so bile prevrtane štolnje, čez doline pa zidani akvedukti. Prorez kanalu je bil približno 1 m^2, višina 1·6 *m* in širina 0·75 *m*. Akvedukti so z rezanega kamenja (kraški vapnenec).

Pri manjših vodovodih vložimo mesto zidanih kanalov cevi iz cementa ali gline z okroglim ali (pri cementnih ceveh) z jajastim prorezom. Da jih ne stare vnanji tlak, morajo ležati vsaj poldrugi meter globoko v zemlji.

Veliko boljše nego cementne so železne cevi; odlikujejo se z veliko absolutno in relativno trdnostjo, ter se dajo vliti v vsaki poljubni obliki. Trajajo zelo dolgo, ako nima voda sestavin v sebi, ki neugodno vplivajo na železo. Znotraj se dela potem rujà in voda se napojí železa. Tudi nastopijo v ceveh čudne gomoljaste konkrecije, ki sestojé iz raznih stopinj železnega oksida. Ti izrasteki zožijo profil ceví tako, da je kmalo treba položiti nove. Vnanja moča isto tako škoduje cevém, da začnó rujaveti, posebno tedaj, če ležé sedaj v suhi zemlji, sedaj pa jih zaliva izpodtalna moča. Poskušali so na razne načine konservirati železne cevi. Najboljše je baje metoda Angus Smith-ova: Segrete cevi se pomočijo v zmeso degeta (Theer) in lanenega olja, ki imata toplote 150° C. Pri izviru od glavne cevi imajo postranske cevi posebne zapore ali zatvornice in na različnih mestih priprave, da se more voda spustiti iz njih; porabimo jih tedaj, ko je treba cev popravljati. Na najviših mestih stojé zračne pipe, skozi katere spusti čuvaj zrak, ki se nabira v najviših delih vodovoda. Železne cevi morajo zdržati tlak 12 atmosfer; pri poskusu jih tolčejo z železnimi, 0·5 do 1·5 *kg* težkimi kladvi, da konštatujejo njihovo upornost.

Poprej so dostikrat rabili lesene cevi, vsaj za krajše vodovode. Najbolj so čislali v pozni jeseni posekana debla jelke in smereke. A ker trajajo le kacih 12 let in rade onesnažijo vodo, jih sedaj pri novih napravah pač malo rabijo.

Poleg železnih cevij priporočajo tudi steklene, ki so baje izvrstne. A obširneje jih do zdaj še nikjer niso uporabili. Tudi papirnate cevi hvalijo. Delajo jih od brezkončnega papirja, ki ga namočijo v stopljeni kámeni smoli. Te cevi zdržé do 20 atmosfér tlaka in so menda neomejeno trpežne; vrh tega so popolnoma nepremočne in toploto slabo vodijo. Ker jim tudi cena ni visoka, imajo morebiti veliko prihodnjost.

Iz vodoshramb teče voda po cevni mreži po vsem mestu, do najvišega nadstropja. Glavne poulične cevi morejo biti položene na dva načina: po razraščevalnem in obtočnem

sistemu. Pri razraščevalnem sistemu se cepijo posamezne cevi od osrednje tako, kakor veje od drevesnega debla; pri obtočnem sistemu pa je cevna mreža urejena tako, kot ocevje pri krvnem obtoku. Čeravno prvi način manj stane, je vendar drugi sistem boljši, ker se v cevéh ložje poravnajo različni tlaki in voda dlje časa sveža ostane. Od glavne cevi odcepijo v vsaki ulici jedno ali dve postranski, z glavno vzporedni cevi. Od teh se vijejo ožje cevi v hiše.

Hišne cevi delajo iz železa, svinca in kositra s svinčenim obodom (plaščem). Zdržati morajo tlak 12 atmosfer. Najbolj v navadi so svinčene cevi, ki jako dolgo trajajo in so tudi po ceni. Samo v mokrih tleh in pod cementnim ometom postanejo krhke ter se pokvarijo. Tudi podgane jih časih preglodajo. Žal, da niso povsodi rabljive. Nekatere vode stopé namreč nekoliko svinca ter ostrupijo ljudi in živali. Vendar so nasprotni slučaji mnogo številnejši. Veliko mest ima pri svojih vodovodih svinčene cevi, pa vendar nikdar ne čujemo, da bi otrovno vplivale na prebivalce. Vzrok, zakaj da nekatere vode svinec načnó in raztopé, še ni povsem jasen. Trde vode (8—15°) se poprej lotijo svinca, nego mehke, ki imajo 1—6° trdote; tudi gotova množina kloridov, nitratov in nitritov pospešuje raztopnost svinca. Posebno pa deluje v tem smislu zrak, ki je vodi primešan. Zračni kisek napade kovino ter tvori ž njo okside, ki zajdejo v vodo. Vendar smemo v obče trditi, da navadna studenčnica in voda iz vodovodov ne raztopita svinca; nasprotnih slučajev je tako malo, da je strah pred svinčeno cevjó neopravičen. Osobito tam, kjer se voda v cevi čestokrat menjuje, ni nikake nevarnosti. Boječi ljudje spusté zjutraj iz pipe ono vodo, ki je po noči stala v hišni cevi; to je vsega priporočila vredno, kajti po dolgem stanji je lažje mogoče, da se je voda navzela svinca, nego tedaj, ko hitro teče po njej do pipe.

Prebivalec dobi vodo ali zastonj iz vodovoda, ali pa mora zanjo plačati letni davek, ki se zračuna na razne načine; po številu sob, po površini tal v stanovanji, po najmovini, po hišnem davku, po številu rodbin in njenih oseb, po posestvu, po vodomeru. Voda se mu oddaja brez kontrole ali s kontrolo. V prvem slučaji se veliko vode potrati in po nepotrebnem vzame iz cevi; kjer tedaj ni brezmejno vode na razpolago, treba paziti na to, da ljudje vode če tudi ne štedijo, vendar ne zapravljajo. Tedaj se mora poraba vode urediti in z raznimi sredstvi zgotoviti pametno ravnanje z vodo. Zato jo oddajajo podjetja na tri načine: po n e p r e s t a n e m, po p r e n e h a j o č e m in po n e o m e j e n e m s i s t e m u. V prvem slučaji teče voda neprestano iz cevi. A premer cevi je tako urejen, da še le v 24 urah izteče iz pipe toliko vode, kolikor jo je odmerjene posameznika. Po prenehajočem sistemu dobi konsument določeno množino vode, spusté mu jo v

določeni uri iz glavne cevi, potem pa pipo zapró. Na tretji način oddajajo vodo neomejeno, prebivalec odpira in zapira pipo sam ter si nalije vode, kolikor hoče. Da mu vedó zaračuniti porabljeni kvantum, napravijo posebne vodomere (kakor pri plinovi svečavi), ki na svojem kazalcu naznanijo število litrov, — ali pa oddajo vodo na diskrecijo. Zaupni možje namreč cenijo množino vode, s katero obitelj lahko shaja; potem pričakujejo od nje, da je ne bode tratila po nepotrebnem. Tu se sicer javljajo različni nedostatki; nekatere hišne gospodarje obdačijo preveč, druge premalo, a vendar ima oddaja opisane vrste prednost pred drugimi, ker vodomeri občutljivo podražijo vodovod, poleg tega pa tudi niso vselej zanesljivi. Od dobrega vodomera tirjamo, da nam pové najmanjše in največje množine vode, ki more skozi aparat; da se tlak zdatno ne zmanjša, ko teče voda skozi in da ni vodomer predrag. Zadnje zahtevanje je danes težko spolniti, kajti dobri vodomeri stanejo od 45 do 180 gld. V rabi sta posebno dva sistema: vodomeri z bètom in vodomeri s kolesom na lopate. Pri prvih teče voda v posebne cilindre in dviga v njih bèt, ki dregne v brojilo, na katerem naravnost čitamo množino porabljene vode. Vodomeri s kolesom na lopate pa imajo v sebi kolo, ki ga vrtí pretakajoča se voda. Število vrtežev je sorazmerno množini porabljene vode; to nam označi brojilo, zvezano s kolesom.

Troški za vodovode so zavisni od mnogobrojnih faktorjev. Zanimiva je v tem oziru statistična tabela E. Grahnova. Od 159 angleških mest jih ima 63 gravitacijske vodovode, 53 pa vodovode z umetnim tlakom. Izmed 80 nemških vodovodov jih je 35 prve vrste, 33 druge; 68 nemških mest pije studenčnico in izpodtalno vodo, 12 pa rečnico. Povprečno znašajo troški (v markah):

Število mest	Način dobivanja	za jednega prebivalca	za kub. meter vode, ki je v 24 urah na razpolago
	angleška mesta:		
50 oziroma 48	umetno dviganje	46	234
64 oziroma 56	gravitacijski vodovod	46	267
	nemška mesta:		
3	rečnica (nefiltrovana)	26·87	123·28
9	rečnica (filtrovana)	23·86	130·68
33	izpodtalna moča in studenčnica: umetno dviganje . .	28·80	148·68
35	izpodtalna moča in studenčnica: natorni tlak .	52·88	297·47

Dunaj ima gravitacijski vodovod, ki ga je zgradila občina. V Gradcu pa je vodovod privatno podjetje. Iz dveh vodnjakov (Hauptbrunnen in Wiesenbrunnen) na severu mesta zajemajo vodo s sesalkami ter jo tirajo v mesto. Prvi vodnjak je 9 *m* globok, 5 *m* širok in 42 *m* od Mure oddaljen, drugi pa 8·5 *m* globok, 6 *m* širok ter 18 *m* proč od Mure. O kakovosti vode v dunajskem in graškem vodovodu se lahko prepričamo iz tabele, ki jo bodemo navedli pri opisu ljubljanskih vodá.

Ljubljanske razmere.

Da v stari Ljubljani talne razmere niso ugodne dobri pitni vodi, vé pač vsakdo. Stoletja in stoletja prodira uže mestna nesnaga v zemljo ter napaja tla globoko navzdol. Zastarela kanalizacija skrbi tudi po svoje zato, da se mešajo človeški in živalski odpadki z izpodtalno vodo. Vodnjaki kranjske stolice so po temtakem jako slabi. Silne množine klora v njihovi vodi pričajo, da popije stanovništvo ljubljansko z vsakim požirkom vode dobršno porcijo gnojnice in druge ne ravno vabljive sodrge. Naravno je tedaj, da je vprašanje o zdravi pitni vodi postalo akutno za razvoj in osodo glavnega mesta. Dné 29. maja 1885 se je ustanovil poseben odsek za mestni vodovod, kateremu je predsednik mestni odbornik g. Ivan Hribar. Naloga mu je bila, da ukrene vse poizvede, ki so potrebne v grajenje vodovoda. Odsek se je obrnil do strokovnjakov; ti so pregledali ljubljanske vodnjake ter iskali dobrih pitnih vodá v ljubljanski okolici, ki bi bile sposobne, da se napeljejo v mesto. Preiskava vodnjakov je očividno pokazala, kako skrajni čas je, da odstranimo sedanje razmere.

Kemijsk razisk je izvršil profesor Balth. Knapitsch.[1]) Veliko vodnjakov je tako slabih, da bi najbolje ukrenili, ko bi jih nemudoma zasuli.

Trdnih sestavin nahajamo v njih navadno 60 — 100 delov, a v normalni vodi jíh ne sme biti čez 50. To dokazuje, da je veliko organske tvarine v tleh, ki daje izpodtalni vodi ogljikovo kislino; s pomočjo te spojine more voda toliko solij raztopiti. Kuhenjske soli bi smela imeti voda približno 4 dele v 100.000 delih, ako se oziramo na normalne razmere v Ljubljani. A dokaj vodnjakov se neugodno odlikuje z veliko večjo množino soli, ki dohaja vanje večinoma iz pouličnega blata in stranišč. Vodnjak za stolno cerkvijo ima 15.795, v Nušakovi vojašnici 15.21 delov

[1]) Po njegovem poročilu so posnete naslednje številke.

klorovega natrija. Nekatere vode ga imajo nad 20 delov, na pr. vodnjak otroške varovalnice 24·57; vse pa prekosi vodnjak v farovžu sv. Jakoba; tu nahajamo 36·85 delov kuhenjske soli!

Teh par zgledov pové, da nikakor ne kaže, kopati v Ljubljani novih vovovodov; tako so tla onesnažena. Treba se je ozreti v okolico mestno, ki nam podaja neizmerne množine sveže in zdrave vode.

Na jugozahodu ljubljanskega mesta se širi barska latvica, obdana krog in krog z nepretrganim robom; le pri Ljubljani se poniža natorni zid in tu se odtekajo vse vode, ki napajajo kotlino. Gorovje krog barjà pripada kraškemu gorstvu ter sestoji iz skrilavcev triasne tvorbe ter iz vapnencev in skrilavcev karbonove formacije, iz vapnencev in peščencev kredine eocenne formacije. Iz takega gorstva tekó navadno dobre pitne vode; dokaz temu so gorenjska gorovja, ki so bistveno ravno tako sestavljena. A barska kotlina in njena stoječa moča neugodno vplivata na studence ob robu, ki se tedaj uže a priori ne morejo toliko priporočati, kakor gorenjske vode.

Na gorenjski strani se širi ob Savi velika, diluvijalno-tercijarna kotlina, po kateri se pretaka neizmerno moče. Podkorenjska Sava, Savica, Tržiška in Kamniška Bistrica, Kokra in druge reke jo napajajo z najlepšo vodo. Gorovje na severnem robu ne sestoji iz samega vapnenca; karavanke imajo dokaj skrilavcev in peščencev silurske in karbonske formacije med katerimi so raztreseni vapnenci in dolomiti silurske, karbonske in triasne tvorbe. Izpodnebna moča napaja torej v teh gorah vapnenčeve in skrilave hribine; potoki imajo vodo, ki je nekako v sredini med vapnenčevimi (trdimi) in skrilavčevimi (mehkimi) vodami.

Potoki in reke gorenjske kotline oddajajo svojo močo deloma prodovju, ki v več ali manj debelih plastéh pokriva raván. Pod zemljo se pretaka voda nižje in nižje ter časih kot mogočen in krasen studenec prodere na dàn. Gorenjska diluvijalno tercijarna kotlina je velikanska in neusahljiva vodoshramba izpodzemne moče!

Oziraje se na te geologijske razmere krog glavnega mesta, sklenil je vodovodni odsek, da se natančneje preiščejo naslednja obvirja:

1. Viri pri Studencu (pri Fužinah), 2. viri pri Skaručini, 3. izpodtalna savska voda med Savljami in smodniškim stolpom in 4. viri pri Babjem Dolu. Druga dobavišča niso prišla v poštev čeravno so v pričetku 53 vodá pregledali in nekoliko preiskali. Viri pri Studencu, pri Skaručini in izpodtalna voda na ljubljanskem polji imajo jeden in ist postanek: izpodtalno močo gorenjske latvice. Viri v Babjem Dolu so nezavisni od kotline in ne stojé v nikaki zvezi z njeno izpodtalno vodo.

V vseh štirih slučajih je voda izvrstna, ako jo sodimo s stališča, ki smo ga poprej označili. Razisk se je sicer vršil večinoma samó s kemijskega in fizikalnega stališča. Podrobne mikroskopijske preiskave, žal, še nemamo.

Naslednja tabela nam kaže kemijsko kakovost imenovanih vodá:

	Babji Dol	Skaručina (Povodje)	Studenec	Izpodtalna voda pri Stožicah
kremikova kislina .	0·155	0·45	0·605	0·25
kalcijev oksid . .	7·374	4·58	9·128	8·12
magnezijev oksid .	1·770	1·19	2·84	2·137
železni oksid . . .	0·180	0·08	sledovi	0·3
klorove alkalije . .	0·390	0·130	0·36	0·50
klor	0·162	0·081	0·27	0·266
solitarna sokislina .	—	—	—	—
solitarna kislina . .	—	—	1·45	0·466
amonijak	—	—	—	—
žveplena kislina . .	0·084	0·017	0 551	0·482
prosta in na pol vezana ogljikova kislina	118·8 *mg* v *l*	123·2 *mg* v *l*	173·8 *mg* v *l*	107·8 *mg* v *l*
Rade se okisajoče organske substancije	nedoločljivi sledovi	0·0533	0·080	0·0501
Trdne sestavine . .	18·65	15·1	25·7	19·9
Trdota	9·95	6·24	13·09	16·6
Zaostanek pri žarenji	15·7	6·2	20·05	11·11
Temperatura meseca septembra in oktobra	9—10·5	10·5—11	11·5	10·5

Da moremo primerjati dobroto preiskanih virov, sledi tu kakovost dunajske vode:

V 100.000 delih je	Sixtenstein l. 1864	Kaiser-brunnen l. 1864	Visoka vodoshramba l. 1884	Voda v Pottschachu
kremikove kisline . .	0·25	0·18	0·208	0·208
kalcijevega oksida .	10·49	6·09	7·39	8·327
magnezijevega oksida	1·72	0·88	1·391	1·639
železnega oksida . .	sledove	sledove	0·001	0·001
kloralkalij . . .	0·346	0·494	0·803	1·356
klora	0·20	0·09	0·132	0·356
solitarne sokisline .	—	—	—	—
solitarne kisline „ .	—	—	—	—
žveplene kisline . .	1.77	0.60	1·251	2.11
amonijaka . . .	—	—	—	—
proste in na pol vezane ogljikove kisline	—	—	—	—
hitro se okisajoče organske substancije	1·10	0.08	0·025	0·035
	preračuneno na rudninski kameleon			
trdnih delov . . .	—	—	17·59	20·64
zaostanka pri žarenji	25·42	13·45	—	—
trdota	12·9	7·3	—	—

Voda v graškem vodovodu ima trdoto 8·3; zaostanka pri žarenji 193 *mg*, klora 6·7 *mg*, organske substancije 0 *mg*, solitarne kisline 3·7 *mg*, solitarne sokisline 0 *mg* in amonijaka 0 *mg* v jednem litru.

Številke v tabelah pomenijo dele v 100.000 delih vode. Samo ogljikova kislina je izražena v *mg* (miligramih) v jednem litru.

Ako primerjamo preiskane vode s slovečo dunajsko. vidimo takoj, da jo deloma celó prekosé, ako vzamemo za merilo one tirjatve, ki se navadno stavijo do dobre pitne vode.

Viri pri Studencu imajo več velikih napak. Za časa povodnji se jim primeša umazana Ljubljanica Ko bi jih napeljali v mesto, privedli bi z velikim trudom ob taki priliki ono nesnago nazaj, ki se jo je bila malo poprej napila Ljubljanica. Trebalo bi dobro izolirati izvire, kar bi stalo veliko troškov. Nad izvirom leži tudi pretenka plast prodovja (debelost ji je 8 *m*); skozi tako tenko odejo bi se voda preveč ogrela, oziroma ohladila v raznih letnih časih. Gnoj iz bližnjih njiv bi prodiral skozi tla v studence in jih onečiščeval, škodljive kali bi meteorska voda lahko

direktno vanje zanesla in okužila vodovod. Viri leže tudi jako nizko, 275·2 *m* nad morjem, tedaj 23 *m* pod horizontom ljubljanskim, kateremu je kôta 298 *m*. Morali bi postaviti sesalke, ki bi dvigale vodo v mesto in od tam v vodoshrambe. Porabili bi torej veliko denarja za vodo, ki je v vedni nevarnosti, da se pokvari in neužitna postane.

Viri krog Skaručine leže nad mestnim horizontom; najnižima dvema je nadmorska višina 316·1 *m*, oziroma 316·4 *m*; tedaj sta kakih 18 *m* nad Ljubljano.

Voda teh studencev bi prišla z lastnim tlakom v mesto in tudi še v najnižje hiše. Le v bolj visoke oddelke bi jo morali dvigati s stroji. Ko bi pa segli nekoliko nazaj ter vjeli vire krog Brega in Lahovč, ki izvirajo 340 *m* nad morjem, dospela bi voda z lastnim pritiskom v najvišje kraje. Tako bi se ognili dragih in kočljivih parnih strojev. Se vé, vodovod bi bil mnogo dražji, kajti dolgost bi mu bila v zadnjem slučaji 18 *km*; od Skaručine do Ljubljane pa je le nekaj nad 11 *km*.

Pod ljubljanskim poljem se pretaka obilno izpodtalne vode, ki je geologično istega izvira, kakor studenci pri Skaručini in pri Fužinah. Samo da je njeno površje veliko nižje kakor pri skaručenskih virih. Prodova plast je med Savljami in vojaškimi magacini kacih 20 *m* debela; od zvunaj ne more tedaj nikaka škodljiva primešanina dospeti do izpodtalne vode. Trebalo bi kopati velike vodnjake, iz njih pa vodo dvigati s parnimi stroji ter jo gnati v mesto. Vodovod bi bil jako kratek, kajti smodniški stolp je oddaljen od Ljubljane le $2^1/_2$ *km*, Savlje pa $4^1/_2$ *km*; ko bi na sredi med obema zgradili vodnajake, bi dovod meril kake 3 *km*.

Obvirje Babjega Dola obsega 7 večjih studencev, ki dajó v ugodnem času 6000 m^3 vode na dan. Izpodnebna moča pada v tej dolini najprvo na vapnenec in dolomit ter ju pronicuje. Konečno dospé do karbonskega skrilavca, ki je podlaga vsemu ondotnemu gorovju. Najniži studenec izvira 358·8 *m* nad morjem, tedaj kacih 60 *m* nad ljubljanskim horizontom. Voda bi potrebovala 13 *km* do mesta, a prišla bi z lastnim tlakom in se dvigala sama čez najvišja nadstropja; izmed vseh preiskanih vodá je najbolj čista. Neugodno je to, da se po leti preveč ogreje (do 15° *C*) in da ob suši jako usahne. Ko bi se mesto povečalo, bi ne mogli pridružiti sedanjemu dobavišču novih virov, kajti prostor je zelo omejen in majhen.

Glede na te rezultate je vodovodni odsek sklenil, da se ne bode oziral na studence pri Fužinah in v Babjem Dolu. V Fužinah imamo izpodtalno vodo gorenjske latvice, a to vodo dobimo bolj svežo in bliže na ljubljanskem polji; v Babjem Dolu je premalo vode in ta je bolj podvržena vplivu vnanje temperature. V poštev pride tedaj samó izpodtalna voda na ljub-

ljanskem polji med smodniškim stolpom in Savljami ter studenci krog Skaručine.

Treba bode voliti med dvema dobaviščema, ki oba tekmujeta z izvrstno, zelo jednako vodo, vsaj kolikor nam to kaže kemijski razisk. Z ljubljanskega polja bi imeli skoraj štirikrat krajši vodovod, kakor spod Šmarne Gore, od koder bi voda morala čez Savo. Troški bi bili v prvem slučaji morebiti za polovico manjši, nego v drugem. Ti momenti morajo biti merodajni pri odločilnem sklepu. Pozabiti ne smemo, da nam moderna znanost še ne podaje nikakega neovrgljivega merila za dobroto vode. Kjer se namreč gibljejo primešanine v jako ozkih mejah, kakor v teh dveh slučajih, ne moremo trditi: ta voda, ki ima v 100.000 delih par desetink *mg* več amonijaka, solitarne sokisline ali kake druge sumljive spojine, je slabša nego druga, ki ima trohico onih tvarin manj. Kjer dvomimo zaradi malenkostnih delov, ne smemo naravnost zavreči vode, ki jo subjektivni raziskovalci brez posebnih dokazov uže stavijo med nevarno pijačo. S tem pa nočemo reči, da kdo zanikuje pomen čiste in sveže vode; tudi nasprotniki teorije o pitni vodi povdarjajo povsodi in zmirom, kolikega pomena je dobra voda za naše zdravje, ter učé, da imajo merodajni faktorji sveto dolžnost, ljudstvu preskrbeti zdrave pitne vode. S tem izvršé jedno onih neizogibnih zdravstvenih reform, ki se morajo izvesti, ako hočemo da znižamo mrenje prebivalstva, posebno v večjih seliščih. A pretirati ne smo svojega zahtevanja do kakovosti vode. „Včasih, osobito revnejšim občinam — pravi Wolffhügel — moramo neobhodno svetovati, da nekoliko štedijo s stroški za vodovodne naprave; drugače jim milje dolgi idealni vodovodi s studenčnico vzemó toliko denarja, da jim nič ne ostane za druge, tudi potrebne zdravstvene naprave“.

Trije slovenski rokopisi iz prve polovice XVII. stoletja.

(Spisal Vatroslav Oblak.)

Slovenskih spomenikov število je jako majhno. Naš jezik se v tem obziru nikakor ne more meriti z ruščino, bolgarščino ali srbščino; celo poljščina in češčina sta na boljem. To je popolnoma razumevno; politične, kulturelne in literarne raz mere so bile pri omenjenih narodih čisto druge, mnogo ugodnejše od naših. Res je, da so naši brizinski spomeniki najstarejši slovanski spomenik, toda od tega spomenika sem do confessio generalis t. j. od X. do XIV. ali XV. stoletja je velika praznina, katera najbrž ne bode nikoli zadelana. Jedini viri za poznavanje našega jezika v tem času so imena osebna in krajevna nahajajoča se v latinskih listinah. Ta imena so samo gradivo za glasoslovje — in to še prav pičlo. Šele iz druge polovice XVI. stoletja, iz dobe protesta ntske, imamo večje število virov, tiskanih knjig, katerih jezik je pa dozdaj žalibog le slabo preiskan in katere niso vsakemu pri stopne. Tako n. pr. o Kreljevi postili leta 1887. ne vemo nič več, kakor leta 1808., ko je Kopitar v svoji slovnici prvikrat poročal o tej znameniti knjigi, katera še vedno pozabljena počiva v dunajski dvorni knjižnici. Ista usoda pozabljivosti je zadela tudi Skalarjev prevod in še nekaj krajših rokopisov; prevod Stapletonovih evangelij je objavil še le letos A. Raić ter nas seznanil tako s knjigo v jezikoslovnem obziru zanimivo.

Drže se načela, da je za točno poznavanje našega jezika in njegovega zgodovinskega razvitka neogibno potrebno preiskavanje in študovanje vseh slovenskih spomenikov in virov — če so tudi že iz XVII. ali iz prve polovice XVIII. stol. — hočem v sledečem

objaviti tri kratke doneske iz prve polovice XVII. stol., kateri sicer niso nobene posebne jezikovne važnosti in se ne odlikujejo po arhaizmih, iz katerih pa vidimo, kako dolgo se so ohranile nekatere oblike.

I.

V dunajski vseučiliščni knjižnici je rokopis (sign. Manusc. III, 35.) obsegajoč razven nemških in dveh talijanskih priseg tudi 16 (17) slovenskih iz prve polovice XVII. in XVIII. stol. Na njega je opozoril že pred desetimi leti Radics v „Letopisu Mat. slovenske“ 1878.

Velikost rokopisa, kateri je v trde platnice vezan, je ista kakor pol pole navadnega popirja, toda vsi listi nimajo jednake oblike. Prvi in večji del rokopisa obsega liste nekaj manjše od pol pole navadnega popirja, samo zadnjih sedem listov ima omenjeno večjo obliko. Najbrž sta prvotno dva različna rokopisa vezana skupno v jeden zvezek, za to govori ne samo različna visokost listov prvega in drugega dela, nego tudi to, da so vsi priséžni obrazci zadnjega dela (zadnjih sedem večjih listov, katere imenujem B) iz početka ali prve polovice XVIII. stol., oni pa, kateri se nahajajo na manjših listih (imenujem jih A) iz prve polovice XVII. stol. Na zadnjih sedem listih so same slovenske prisege, dočim obsega A razven nemškega „registra“, kateri je na prvi strani prvega lista (1a), nemške, slovenske in dve talijanski prisegi in sicer v tem redu, da je najpoprej deset nemških priséžnih obrazcev, potem jeden slovenski, jeden talijanski, trije nemški, jeden slovenski, jeden nemški, dva slovenska, jeden nemški zopet dva slovenska, jeden nemški, trije slovenski, jeden nemški, jeden slovenski, dva nemška, slovenski, nemški, slovenski, jeden talijanski, slovenski in dva nemška. Na zadnjih (sedem listih B) se nahajajo sledeče prisege: na prvem listu Ober Wittalmeister Aydt (nem.), na drugem Vnter Wittallmeistr Aydt (nem.), na tretjem Zuelender Aydt (sloven.), na četrtem Statt Ambtmans Aydt (slov.) na drugi strani četrtega (4b) in prvi petega (5a) lista Forßtkhnecht Aydt (sloven.), na šestem Salzmeßßer Aide (sloven.), na sedmem in zadnjem listu so zabeleženi nekateri „solski merčuni“, kateri so 4. jul. 1726. prisegli. Ta letnica nam ob jednem pripoveduje, iz katerega leta so priséžni obrazci B, kajti zadnji list, na katerem se nahaja omenjena letnica pisala je ista roka, kakor prejšnjih šest, tako da je vseh sedem listov (B) iz l. 1726, ali je pa prvih šest od njih samo nekaj let starejših; na vsak način je tedaj drugi del rokopisni (B) iz početka XVIII. stol.

Prvi del rokopisa (A) obsegajoč 26 listov je, kakor se lahko prepričamo iz vsebine priséžnih obrazcev, iz dobe cesarja Ferdinanda II. (1619 do 1637) ali Ferdinanda III. (1637 do 1657), tedaj

iz prve polovice XVII. stol. V prvi slovenski prisegi stoji namreč „da ieſt otzhem naſsimu Suetlimu Ceſariu inu deselskimu Firſtu Ferdinandu .... ſuest. pernareden, pocorn Burgar biti.“ Da je to samo Ferdinand II. ali III. in ne morda I. je jasno iz tega da je neka poznejša roka prečrtala besedo Ferdinandu in dostavila na strani: „Leopoldo temv peruimo tega imena.“ To je tedaj Leopold I. (1657 do 1705), naslednik Ferdinandu III. Tretja in poznejša roka je izbrisala tudi omenjeni dostavek druge roke ter napisala na strani „Gospudu, Gospudu Carlnu temu Schestimu.“ — Na listu 1b, kateri je inače prazen, stoje še sledeče besede: auch den durchlauchtigsten Fürsten Vnd Herrn Leopold Zu Hungarn Vnd Behaimb Khönig. Maӱ. alß dem (?) allergdsten Hrn Vnd Landsfürsten. Na strani teh besed pa stoji letnica 1659.

Toda tudi prvi del rokopisa ni jedinstven; v njem moremo lahko razločevati prvotne t. j. najstarejše prisege od onih, katere so se nekoliko pozneje dostavile; vendar so tudi zadnje nedvomljivo iz dobe Ferdinandove, tedaj iz prve polovice XVII. stoletja. To razvidamo iz prisege na listu 22b, v kateri nahajamo besede že zgoraj iz prve prisege navedene. Te prisege (nahajajo se na listu 13b, 15b, 18b, 21a, 22b in je vseh tedaj samo pet) je pisala najbrž ista roka, kakor prve, samo da je pisava bolj ležeča, nagla in nelepa, dočim je pri prvih prisegah pisava bolj stoječa. Za to govori tudi beseda *sezei* (=sicer), katero nahajamo v tej obliki tudi v prvih prisegah. Dve poznejši prisegi, o katerih tukaj govorim, navedeni ste tudi v „registru“ in sicer ona na l. 12b in 20a.

Na praznem prostoru ob straneh posameznih listov v prvem (A) in drugem (B) delu rokopisa so kratki dostavki iz poznejšega časa. Tako je tudi na nekaterih mestih poznejša roka prečrtala prvotno besedo in jo nadomestila z novo. To je posebno najti pri imenih vladarjevih, kar je tudi samo po sebi razumevno, kajti če se je hotel rabiti obrazec pisan v dobi cesarja Ferdinanda, v času Leopolda ali Karola, moralo se je prvo ime nadomestiti z drugim ali tretjim. Ob jednem nam to tudi priča, da se so ti prisežni obrazci mnogo in dalje časa rabili.

Med listom 17. in 18. je prilepljen mali listič, kateri pa ni iz one dobe, kakor drugi listi (A), nego pridejan je še le pozneje, ker se je zapazilo, da v predstoječi prisegi manjka nekaj odstavkov, katere je poznejša roka dopolnila napisaje jih na omenjeni mali list. Ves rokopis broječ 33 listov razpada tedaj v dva dela A in B razlikujoča se po obliki, jeziku in pisavi (A obsega 26, B pa 7 listov). V prvem delu A nam je pa zopet razločevati starejše prisege od petorice za nekoliko let kasnejših. Omeniti je še, dasi je zadnja slovenska prisega dela A (na listu 24a) iz še poznejše dobe od one petorice, da je velikost lista ista, kakor ona vseh listov A. Ta prisega je tudi jako slabo in površno pisana, v nji

je najti nekaj pomot in marsikaj se ne dá dobro čitati. Prisega na listu 22 b (Inwohner Aydt) se strinja popolnoma s prvo slovensko prisego l. 9 a (Bürgerlicher aydt). Skoraj jedini ali vsaj glavni razloček je ta, da stoji v prvi (22 b) Podloshnik nam. Burgar, katero je čitati v drugi (9 a).

Nedvomljivo je tedaj, da je prisega na l. 22 b natančno posneta po prvi ali pa kar je menj verjetno — da je obema služil isti obrazec. Isti odnošaj je tudi med prisego na l. 29 a (tedaj B) in l. 18 b in onega poznejšega listka.

Zanimive so besede v prisegi l. 9 a in 22 b; „pred vsemi rečmi pak hočem tudi največ to sveto samozveličano, krščansko, katoliško, rimsko, staro vero pomagati trditi, širmati, teiste se držati inu nobeni krivi ali zuper inu misli se podureči.“ Ta odstavek razsvetljuje nam nekoliko verske razmere v začetku XVII. stol. ter nam z nova potrjuje to, kar že od drugod vemo, da se je z vso strogostjo hotela nova vera zatreti. Iz tega, da je poznejša roka ta odstavek stavila v oklepe — da to ni bila ista roka, katera je pisala prisego, vidi se iz popolnoma različnega črnila, katero je jednako onemu, s katerim so dostavki na straneh pisani —dá se sklepati, da niso pozneje za Leopolda te naredbe tako stroge bile, kakor s prva, inače bi se omenjeni odstavek ne bil izpustil pri priseganju.

Ves rokopis obsega sledeče prisege, katere imenujem po izvirnem napisu, stoječem nad vsako prisego v nemškem jeziku. Na listu 1 a je „register“; l. 2. Herrn[1]) Bürgermaisters Alhie Aidt (nem.); 3. l. Verleichung paan vnd Acht, auch des Statt Richters zu Laybach, Aydts Plicht (nem.); 4 a Der Rathsherrn Aidt (nem.); 4 b l. Rathsherrn reformirter Aidt (nem.); 5 a Statt Camrers Aidt (nem.); 5 b Vndter Statt Camrers Aydt (nem.); 6 a Stattschreibers Aydt (nem.); 7 a Registratoris Aidtsnott (nem.): 7 b Sollicitatoris Aydts Nott (nem.); 8 a, b Bürgerlicher Aydt (nem.); 9 a Bürgerlicher aydt windisch (slovensko); 9 b Bürgerlicher Aydt Italianisch; 10 a Mauttners Aydt (nemško); 10 b Steuer Einnember Aydt (nem.); 11 a, b Traidtmesser vnd Scharwachter Aide (nemško); 12 a Traidtmesser windischer Ayd; 13 a Rathsdienners Aydt (nem.); 13 b Salzmesser Ayde (sloven.); 14 a Ainkhauffer Aide windisch; 15 a Weinmesser Aide; 15 b Weinmesser Reformirter Aydt (sloven.) 16 a Weinmesser Aide windisch; 17 a Thorhuetter Aydt (nem.); 17 b Thorhuetter Ayd, Windisch; 18 a Forstkhnecht ayd, windisch; 18 b Zuelenders Aydt windisch; 19 a Teutsch aide der Zeugen gegen den Bürgern; 19 b Windisch aide in examinierung der Zeugen (sloven.); 20 a Gegen denen so nit Bürger sein (nem.); 20 b Pipenmaister aydt (nem.); 21 a Statt Ambtmans Aydt Windisch; 21 b,

[1]) Vsi napisi so pisani z nemškimi črkami.

22a Inwohner Aidt (nem.); 22 b, 23 a Inwohner Aydt Windisch; 23 b Inwohner Aydt Italianisch; 24 a Zimmerleits aydt (sloven. z latin. pismen.); 25 a Brodt Sizerß Jurament (nem.); 26 a Beug[1]) = Warths Jurament (nem.). Za tem sledi sedem priseg mlajšega dela B, katere so bile že zgoraj omenjene.

Iz kazala vidimo, katere prisege se so prvotne nahajale v rokopisu, katere pa še le kasneje dostavile. Zato hočem tudi kazalo objaviti.

Register.

Herr[2]) Burgermaisters Aidt folio 1.
Herr Statt Richters Aidt folio 2.
Rathsherrn Aidt folio 3.
Herr Statt Camrers Aidt folio 4.
Stattschreibers Aidt folio 5.
Registratoris Aidt folio 6.
Bürgerlicher Aidt folio 7, 8.
Mautners Aidt folio 9.
Traidtmesser vnd Scharwachter aidt folio 10, 11.
Rathsdieners, oder amer sonderbaren Personn, dern gemainer Statt ausstendt einzufordern vertraut wierdet, aidtschwur folio 12.
Einkhauffers aidt folio 13.
Weinmesser Aidt folio 14, 15.
Thorhuetter Aidt folio 16.
Forstkhnecht Aid folio 17.
Zeugen Aidt Teutsch vnd Windisch, folio 18, 19.
Statt Ambtmans Aydt folio 20.
Inwohner Aydt fol. 20, 21.
Salzmesser Aydt folio 12.

V sledečem hočem še dodati kratko jezikovno analizo in povedati nekaj malega o pravopisu našega rokopisa.

Pravopis.

Pravopis našega rokopisa ni nič boljši od onega, katerega nahajamo v istodobnih rokopisih n. pr. v Skalarjevem prevodu ali v Stapletonovih evangelijih. Pravila ni nikakega zapaziti, nego najti je povsod samo nepravilo, mesto doslednosti vlada velika nedoslednost. Največja zmešnjava je pri palatalih in sibilantih: jedna in ista črka služi ne samo dvema, nego celo trem ali štirim glasom n. pr. stoji *s* za *s*, *š*, *z* in *ž*. Pisatelj rokopisa tedaj ni

[1]) Najbrž pogreška; čitati se mora Burg.
[2]) Črkopis je nemški.

poznal ne Bohoričeve slovnice in pravopisa, ne knjig, katere so pisane z njegovim pravopisom; ali če jih je poznal bilo mu je pretrudno posnemati njihov pravopis.

Ista, če prav ne jednaka nedoslednost in isti nered je najti v obeh delih rokopisa A in B. Ne samo jotacija pri *l* ni zaznamenovana: *Lublane* 1, 3, 12[1]), *oblubim* 6, 17, *perpraulen* 15, *pellati* 6, *isuolena* 1, *postaullen* 2, *nedella* 9 — nego v nekaterih slučajih tudi ne pri *n* n. pr. *diana,* toda tukaj je pravilo, da se jotacija izrazuje s črko *i*: *ognia* 2, *ſhonania* 5, *sadershenia* 6, *vſignienimi* 8 in *sekainu* 16, kjer po izgovoru stoji *i* (*j*) pred jotiranim glasom, kar je najti tudi v nekaterih poljskih spomenikih. Ni se čuditi, da najdemo tudi po nemškem načinu mesto jedne črke dve za jeden glas, to posebno pri *l*: *alli* 9, *ratall* 1, *uolli* 1, *pellati* 6, *nedella* 9, *pouella* 10, *dellah* 15, *vellikiga* 16; pa tudi pri *t*: *duakratt* 9, *mitti* 9, *spett* 12, *bittj* 15, *sturitti* 15. Mesto *t* se piše tudi *th*: *rothu* 3 in *them* 16; v jednem slučaji čitamo celo *sped*, kar ne priča o preveč živem čutu pisateljevem za jezik. Največja nedoslednost je pri onih glasih, katerih ne pozna nemščina in pri onih. kateri so s tem v nekaki zvezi. To bode jasno iz sledečih primerov:

c = *c, z*: *ceſariu* 1, *nuz* 1, 2, *klizaniem* 2, *sezej* 2, *prauiza* 4, *hlobec* 13.

č = *z, zh, tzh, tsh, tſch, sch*: *zafst* 1, *merzunsko* 4, *nozem* 10, *mogoznimu* 13; *ozhetu* 1, *temuzh* 1, *nozhem* 1, *ozhem* 1, *uech* 1, *zhafs* 8, *zhetertik* 9; *otzhem* 1, *uetzh* 1, *mogotzhe* 1, *retzhi* 7; *notshem* 1, *kuptshie* 1, *mertshun* 4, *pijatshe* 16; *retſcheh* 7; *sche* 10 b.

s = *s, ſ, sſ fs, sh, ſch, sſ*: *iest* 1, *suetlimu* 1, *ſuest* 1, *iskati* 1; *perſeſhem* 1, *ieſt* 1, *ceſariu* 1, *meſta* 1, *poſtaue* 1, *teiſto* 1, *uſakaterimu* 8; *zhaſst* 1, *aglaſsiti* 1, *perſseshem* 2; *vshe* 1, *zhishta* 7 *perſcheshem* 17; *sſlusbi* 2;

š = *s, ſ, ſs, sh, ſch, sch*: *nister* 1, *skodliuzou* 6, *postenimu* 9; *firſtu* 1, 12, *poſtenimu* 1, *nebeſkimu* 7; *naſsimu* 1, *poſstenimu* 3; *shirmati* 1; *poſchtenimu* 1, *abſchidt* 1, *pukſcha* 2, *upraſchan* 7; *schenkunge* 3, *schonnat* 6, *schkodo* 6.

z = *s, ſ, fs*: *super* 1, *scusi* 1, *zhes* 1 (ta primer spada pod *s*, ker se *z* na koncu besede izgovarja kot *s*) *vbosimu* 8, *snaine* 13; *ſuest* 1, *uſeti* 1, *neſnaniga* 1, *samoſuelizhana* 1, *ſunai* 1, *breſs* 2, *prijaſsni* 7, *druſsig* 15.

ž = *s, ſ, ſs, sh, ſch, ſsh, sch*: *deselskimu* 1, *sſlusbi* 2, *slusbo* 4; *derſati* 1; *sluſsabniku* 9, *podloſsniku* 12; *dershati* 1, *dolshan* 1, *perſseshem* 2, *shitni* 2; *obderſhatj* 1, *uiſhi* 9; *poloſchenu* 2, *ſchita* 3; *uiſshi* 2, *madeſsha* 17; *schita* 3, *schaloſty* 7.

---

[1]) Številke pomenijo broj prisege.

i = *i* in *j* in to na koncu in v sredini besede brez vsakega pravila. Nekolikokrat je tudi najti *y*: *tudi* 1, *rihtariu* 1, *iemati* 1, *gofpudi* 2, *imetj* 2, *suetnikj* 9; *prutj* 1, *gofpodj* 1, *obderfhatj* 1, *obenj* 1, *imetj* 2, *spodobj* 5, *menj* 7, *obarouatj* 11, *allj* 14, *sturitj* 14, *tudj* 14; *yti* 1, *flyfsig* 6, *oly* 6, *schalofty* 7, *kateryga* 16, *ally* 16.

j = *i j, y*: *iest* 1, *cefariu* 1, *daiati* 1, *iemati* 1, *moio* 5, *iemlo* 9, *pomagai* 9; *prijafsni* 7, *jest* 14; *muy* 3, *moyga* 6, *ftoy* 10.

v = *u, v*: *suetlimu* 1, *poglauitiga* 1, *fuest* 1, *sapouidi* 1, *uetzh* 1, *kupuuaine* 3, *duakratt* 9; *wirta* 9, *vodi* 11, *vellikiga* 16.

k = *k, c, ck, kh, ch*: *kratick* 1, 12, *pokorn* 1; *pocorno* 1, *pocorn* 1, 12 *scusi* 12, *forlicosti* 12, *khmetu* 6, *fekhat* 6, *merkh* 6, *pach* 16.

h = *h, ch, g*: *handlati* 1, *hudimu* 1, *buh* 15; *tech* 1, *istih* 1, *richtariu* 2, *vuratich* 5, *flechoterniga* 6, *deruich* 10, *buch* 13, *drufig* 15.

Jezik.

V jezikoslovnem obziru je v našem rokopisu le prav malo zanimivega; skoraj vse, kar je v njem najti, vemo že iz drugih istodobnih knjig in rokopisov. Vendar pozvedamo, v koliki meri in v kakem obsegu je prodrla že ta ali ona oblika. Za to je najbolje primerjati jezik našega drobca z jezikom Hrenovih, in Stapletonovih evangelij, prvega pastirskega lista in Skalarjevega prevoda.

Glasoslovje.

Staroslovenska poluglasnika ь in ъ, katera sta se že v najstarejši dobi našega jezika zlila v jeden glas, nadomestuje v A in B samoglasnik *a*: *dan* 1, 6, *dolshan* 1, 4, 12, *kateri*[1]) 10 b, *vfakaterimu* 8 etc. Nekolikokrat stoji pa za stsl. ъ, ь tudi *e* in v nenaglašenih zlogih tudi *i*, ker je razloček med nenaglašenim *e* in *i* minimalen tako, da je pisatelj rokopisa lahko ta dva glasa zamenjal v gotovem slučaji n. pr. *hlapez* 16, *hlapiz* 6. Je li *i* v *minie* [2]) pomota pisateljeva, kar je tem laglje mogoče, ker je v sledečem zlogu tudi *i*, to se ne da z gotovostjo določíti.

V besedah *vun* 9, *vunkaj* 16, *vufe* 3 stoji za stsl. poluglasnik *u* radi vpliva predstoječega mu *v*, kateri je povzročil, da se je jasni glas spremenil v temni *u*. Glede zadnjega primera (vuſe) je sploh jako dvomljivo, če ga smemo prištevati semkaj, ker je prav

---

[1]) *Kateri* sicer ne odgovarja kaki stsl. obliki kъt —; stsl. pozna samo kot —; vendar ima v nsl. prvi samoglasnik v besedi kateri vedno isto usodo kakor refleks stsl. ъ, ь; zato najdemo tudi keteri.

[2]) Obliko z *i* (min —) beremo tudi v drugih knjigah in rokopisih n. pr. v Skalarjevem prevodu 24 a, 84 b, 86 a etc.

lahko mogoče, da se mora čitati samo *vse* ali pa, če se že čita *vuse* — kar je verjetnejše — tako je najbrž pristopil *v* v početku besede, katera se s temnim samoglasnikom početnja, ker mi Slovenci izgovarjamo mnogokrat v početku soglasnik *v* kot *u*. Če je pa res tukaj *u* = ъ, moramo si misliti, da je vplival nom. sgl. masc., ker stsl. *vъse* ne more druga oblika odgovarjati kakor *vse*; *vuse* je tedaj nastalo naslanjaje se na omenjeni sklon.

Stsl. ѧ odgovarja brezizjemno *e* n. pr. *uſeti* 1, *ſueta* 1, *gledati* 3, *sauese* 12, *ſe* 1, *suetniki* 1. Samo jedenkrat stoji *i* za ѧ mesto pričakovanega *e*: *meſic* 6. Te „izjeme“ ni težko pojasniti. Jezik je suf. ѧць = *ec* te besede smatral za isti *ec*, kateri odgovarja stsl. ьць ter je tudi ž njim tako postopal.

Za stsl. ѫ stoji kakor sploh skoraj v vseh slovenskih narečjih *o* in sicer *o*, kateri se nikoli ne zateguje ali spreminja v *u* cf. Škrabec, „Cvetje z vertov sv. Fr.“ III, 8, 12; n. p. mog*o*tzhe 1, 6; l*o*g 6; acc. sgl. a — deb., kateri se nekolikokrat glasi na *a*, ne spada semkaj n. pr. nauad*a* 1, praud*a* 1, kajti pri njih ni to fonetičen proces.

V slovenskih narečjih odgovarja stsl. ѣ ne samo *e*, nego tudi *je* (ⁱe), *ie* in *i*. V prisegah se ta glas izrazuje razven jednega slučaja z *e* ter se v grafiki ne razločuje od navadnega e = stsl. *e*: m*e*ſta 1, m*e*ſtu, pr*e*d 1, 2, posl*e*dni 1, m*e*rzhun 1, 8, m*e*ro 2, m*e*riti 2, 4, 8, uu*e*rnu 3, uſl*e*dnimu 3, im*e*ti 5, potr*e*ba 5, sapou*e*danu 5, l*e*pu 6, zhlou*e*ku 6, m*e*ſiz 6, pou*e*dat 7, l*e*ſsa 10, d*e*llati 10, d*e*louze 11, v*e*ra 12, z*e*lumu 15, r*i*ſnica 7.

Da se ta e = ѣ ni tako izgovarjal kakor e = *e*, nego da je bila med obema neka razlika, katera je samo grafično zanemarjena — morda radi tega, ker je ta glas stal vendar bliže *e* od *ej* in ga je pisatelj zato na prvi način pisal — to vemo iz drugih slovenskih pisateljev XVI—XVIII. stol., razvidamo pa tudi iz pisave: u*ei*stio, kjer je e (ѣ) = *ei, ej*. Iz tega primera pozvemo tedaj, kako se je prilično izgovarjal refleks stsl. ѣ v narečju, katerega je govoril pisatelj teh priseg, da ni bil še *ie je*, nego da je bil *e* s sledečim ijevskim priglasom, kateri priglas je bil zdaj bolj zdaj manj krepak. Že v Trubarji in drugih slovenskih pisateljih, kateri radi in večinoma pišejo *ei* za naglašeni ѣ, je mnogokrat najti v takem slučaji *e* kakor v naših prisegah, dasi ni dvojiti, da se je izgovarjal ta glas, kedar je bil naglašen tudi v onih besedah, v katerih se piše *e*, ne kakor navadni *e*, nego *ei* t j. *e* s sledečim priglasom *i*, kateri se je v nekaterih narečjih razvil v polni *i*, *j*. Tako čitamo v Trubarjevem Catechismus in d. Wind. Spr. gr*e*ch, umr*e*ti, pr*e*d, sapou*e*dall, zhlou*e*kom, d*e*lom, c*e*lim, c*e*li etc; v knjigi „Ta drugi deil tiga nov. test.“: vr*e*dnu, zhlov*e*ka, c*e*li m*e*ſceu, im*e*l, terp*e*ti, d*e*llu, ur*e*dnu, m*e*nish, shiv*e*ti etc. V Krelјevi postili (1567) stoji za e = ѣ navadno *e* in *é;* nekolikokrat je pa vendar tudi njemu ušlo v pero *ei* n. pr. t*ei*h, ſpr*ei*d, sl*ei*pu,

d*ei*ťe, ſm*ei* (licet). Hren piše v svojih evangelijih inu lyst. (1612) zdaj *é*, zdaj *ej* in éj n. pr. d*é*lla, zhlov*é*ka, pov*é*dati; sl*e*pi, d*e*te, b*e*shi, l*e*ni, v*ej*diti, v*ej*tra, p*ej*ßen, sv*ej*tom, l*éj*tu, v*éj*dil, d*ej*l etc. Tudi v A. Skalarjevem prevodu (1643), kateri je iz iste dobe kakor naš spominek, stoji za stsl. ѣ jednako našim prisegam skoraj izključljivo *e* n. pr. z*e*lli, gr*e*he, sl*e*dnimu, zhlou*e*ku, b*e*zhat, v*e*ter, im*e*ti, p*e*ti, bl*e*d; *ei* je najti samo jako redko: l*ei*pſiga, v*ei*. Kastelic (Nebeski Zyl 1684), ima jednako *é*. — Naglašen ali kratko naglašen e = ѣ je v naših prvih pisateljih in tudi v XVII. stol. *i* in tako piše tudi naš spomenik: sapou*i*d 1, prepou*i*di 1, ot*i*l 6, r*i*ſniza 7, r*i*ſnize 9, hot*i*l 12; *zapuwidy* čitamo že v ljubljanski confessio gener., mnogokrat v Trubarju in tudi Skalarju. To nadomestovanje stsl. ѣ z *i* nahajamo v mnogih slovanskih jezikih n. pr. veliko- in malo-ruščini (Колосов, Обзор звук. и форм. особ. народ. русск. яз. 22—30, Werchratskij, Ueber d. Mundart d. marmor. Ruth. 9, Ogonowski, Studien auf d. Gebiete d. ruth. Spr. 27, 28). V ostalih slovanskih jezikih ni se samo nenaglašen ѣ spremenil v *i*, nego navadno naglašen; razvil se je tedaj oni glas, katerega je imela in še ima naša slovenščina v smeru *e*ⁱ (ⁱe) — *i* in se nazadnjė sožil v *i*. V tem slučaju je naglas ali kvantiteta podpirala ta razvitek; pri nas je to najti samo v nekterih krajih in narečjih (n. pr. *misto, grih, cil, svit, lis* v rezijanskem govoru; v bohinjskem narečaji *brih, snig, swjit* etc. Бодуэн де Куртенэ Опыт фон. рез. гов. 51, Отчеты ком. мин. н. пр. 105).

Samoglasnik *o* ostaje, kedar je nenaglašen ali če ima kratek naglas n. pr. obar*o*uati 1, 11, imen*o*uano, 1. p*o*ſtiti 5, *o*kuli 6, p*o*magei 4, p*o*lushil 9, p*o*uedati 9, samerk*o*uanu 9, g*o*spodam 17. Dolgo naglašen o (ō) se pa spreminja kakor v večini sloven. narečij v *u*.[1]) V tem se razločuje ta o = o od o = ѫ, kateri se nikoli ne spreminja v teh narečjih v *u*. V našem spomeniku je precej takih primerov najti n. pr. pr*u*tj 1, goſp*u*dj 1, in*u* 1, s*u*per 1, tak*u* 1, st*u*riti 1, m*u*i 1, 7, 9, ſueſt*u* (adv.) 3, kup*u*anie 3, bil*u* 5, uinu 9, pol*u*shil 9, kup*u*uaniu 10, pr*u*ti 12, k*u*ſs 16. Nekolikokrat je pa tudi taki naglašen *o* nespremenjen ostal in to ravno v slučajih, kjer bi tega ne pričakovali: sap*o*uidi 1, prep*o*uidi, ſpod*o*bni 4, poc*o*rno 1, pokorn 8.

Take izjeme je najti že pri protestantskih in tudi poznejših pisateljih n. pr. v Trubarjevem: Ta drugi deil t. nov. test: k*o*ſs, ſaſt*o*pnu, modr*o*ſt. Krelj ima *o* in *u* n. pr. goſpodu ſkrovn*o*ſt, globokò, lepò, kakò, iaſnò, tak*u*, b*u*lie, m*u*zh, modr*u*ſt, t*u*liko, nik*u*li, ſt*u*rile, pol*u*shil, pom*u*zh, topl*u*ta, blag*u*r, pok*u*ra etc. Tudi v Hrenu čitamo *u* mesto *o* ob jednem pa tudi o = ō: viſok*o*ſti,

---

[1]) O tem je pisal St. Škrabec prav lepo in obširno na platnicah „Cvetje z verta sv. Frančiška“ III., 8, 9, 11, 12 ter se je pri tem oziral na razna slovenska narečja.

zhednoſt, gospodni, nozhi, goſpodoval, prerokovanje, v Skalarju je jednako najti precej primerov, v katerih je dolgi *o* ostal nespremenjen n. p. zhistost, vbogih, morie, zhiuot, tako, sastopno, dolgost.

Zakaj se je v jednem slučaji dolgo naglašeni *o* spremenil v *u*, v drugem slučaju pa nespremenjen ostal, na to ni lahko povoljno odgovoriti. Je li v našem drobci to zakrivila samo površenost pisateljeva, tega ne vemo dobro. Toliko je gotovo, da se je samo oni *o*, kateri je imel dolgi naglas spreobrazil v *u*, kakor to najdemo tudi v poljščini (*ó*). Isti prehod provzročen od kvantitete nahajamo tudi v ruščini (Колосов, Обзор звук. и фор. ос. 101—104), v češkem (Hattala, Sravn. mluv. 136.) posebno pa v maloruskem jeziku (Werchratskij 9—11, Ogonowski, Stud. auf d. Geb. d. ruth. Spr. 30—34; Семеновичъ Объ особенност. угро русс. говора str. 4, 5), kjer je ta proces jako razširjen in zasekava v nekaterih narečjih prav globoko v organizem jezika. Toda pogoji in vzroki niso v vseh omenjenih jezikih jednaki. Dočim v maloruskem jeziku *u* mesto *o* nahajamo tudi v nenaglašenih zlogih in je ta prehod neodvisen od naglasa tako, da se nenaglašen *o*, če je tudi dolg, ne spreminja v *u*, če ni temu najti drugih vzrokov. Tako n. pr. tudi v slovenščini ni prehod *o* v *u* v primerih kakor imenuvan, kupuvati etc. čisto fonetičen proces, nego *u* se je tukaj pojavil pod vplivom sedanjikovim, kjer stoji *u*. Da se je v slovenščini ta pojav (o = u) razširil čez prvotne mu meje in da ga že najdemo tudi v nenaglašenih zlogih, temu je morda kriva analogija. Če je pa narobej naglašen *o* nespremenjen ostal, so temu v mnogih slučajih vzrok ostali skloni in oblike iste besede, v katerih je nenaglašen *o* ostal; da najdemo kost, bog, to se lahko tako tolmači, da stoji tukaj *o*, ker je v gen. dat. kosti, instr. kostjo, gen. bogá etc.

Samoglasnik *i* se ni več vedno polno izgovarjal kakor n. pr. v sredini XVI. stol. V nenaglašenih ali kratko naglašenih zlogih se je nekako nejasno ali poluglasno izgovarjal in se bližal *e*, tako da je razlika med nenaglašenim *i* in *e* bila samo mala, kakor n. pr. v bolgarščini in nekaterih ruskih narečjih. Ne še le koncem XVII. stoletja, nego že v prvi polovici je najti to izreko. Primeri za ta pojav so v našem spomeniku: tude 4, vushite 4, obrounate 3, nezh 10b, 11, 15, pustite 14, spodobe 16, isratshite 16. Primerov za odpad *i* najti je samo v nedoločniku; toda ta pojav najbrž ni samo fonetičen, nego uplival je pri tem tudi supin: infin. in supin katerih funkcija se ni več mnogo razločevala, postala sta tudi po obliki jednaka. Mi čitamo: *pomagat* 1, 3, 5, 6, 12, *gledat* 3, *ſekhat* 6, *skasat* 6, *schonnat* 6, *uarouuat* 6, *zirat* 6, *kupit* 10 b, 14, *pouedat* 14, *aidraithat* 15, *sekat* 16, *iſskasat* 16.

Že v XVI. stol. izginola je bila razlika med infin. in supin., če smemo v tem obziru zaupati Kreljevi pisavi. V njegovi postili

beremo v nekaterih, dasi ne mnogih slučajih infin. mesto pričakovanega supina t. j. zadnji ima obliko z *i*: ima prit*i* ſodit*i* IV a, priſhal osdravit*i* 9 b, kada pride ſodit*i* 16 b, kai ſte priſli gledat*i* 22 a, priſhal na ſvet osdravit*i* 24 a; nasprotno je najti tudi okrajšan infin.: neiſo ôteli od Joanneſa ſe puſtit *kàrſtiti* 29 a, ôtel . . . *potlazhit* 49 a, imamo *zhakat* 26 b, tada bo vidit 45 a etc. Isto vidimo v Hrenovih Evangel. n. pr. inu ſmo priſhli njega molit*i* 20 b, ſta ſhla v' tempel molit*i* 114b; infin. brez *i*: *ſaſtopit* 22 a, *vidit* 6 b etc. V Skalarjevem prevodu beremo kakor v našem spomeniku mnogo primerov brez infinitivnega *i*: *pomagat* 4 a, *plazhat* 6 a, pusti *skasat* 7 a, pusti *martrat* 7 b, ima *pomagat* 11 a, *beshat* 21 a, *spumnit* 5 a, imamo *spomnit*. Da to krčenje infin. oblike ni čisto fonetičen pojav, vidimo iz onih primerov, v katerih nahajamo *e*; to je dokaz, da se je v mnogih slučajih infin. *i* samo poluglasno ali nejasno izgovarjal in da bi v sredini XVII. stol. ne bil nikakor odpadel, ker se je v istih spomenikih nenaglašen *i* še ohranil n. pr. mat*i*, če bi pri tem ne bil vplival supin. Zato lahko navedemo primere iz istodobnih pisateljev n. pr. iz Skalarja odiet*e* (inf) 334 a, na bo mogla odiet*e* 334 c, prit*e* 291 a, postauet*e* 295 b; v Stapletonovih evangelijih: *zhakat*, *reskladat*, *oduesat*, *nosit*. Tedaj se je *e* mesto nenaglašenega *i* pojavil nekoliko poprej kakor je to mislil St. Škrabec pred mnogimi leti (progr. novomeške gimn. 1870, str. 23.), toda ne v vseh narečjih v istem času, v nekaterih poprej v drugih kasneje. Za ta pojav imamo analogije v drugih slovanskih jezikih n. pr, v bolgar. jez., v rušč. (Колосов, Очерк 115—120).

Pa ne samo nadomeščenje samoglasnika *i* z *e* nahajamo v prisegah, nego tudi *ie* — *i* n. pr. *ie*meti 3, *ie*ména 6, jenu 10 b, 14. Ta pojav je omejen na začetek zlogov; v sredini zlogov ga ni zaslediti. Kako je tolmačiti *ie* = *i*? Če pomislimo, da ta prehod *i* v *je* nahajamo — kolikor meni znano — še le v isti dobi, ko se tudi nenaglašen *i* spreminja v nekaterih slučajih v *e*, tako bodemo morda radi priznali, da sta ta dva pojava v zvezi, da je oba tolmačiti na isti način. Tudi *je* (*ie*) mesto *i* stoji v nenaglašenih ali prvotno nenaglašenih zlogih in *i* se je tedaj oslabil v glas, kateri je fiziologično soroden *e* in kateri se je tem laglje ohranil, ker se je na predstoječi in pridejani *j* naslanjal. Da se *j* v nekaterih narečjih rad pridene *i*[ju], je splošno znano. Ne samo naše prisege poznajo ta prehod, nahajamo ga tudi v istodobnih pisateljih n. pr. v Skalarjevem prevodu: *ie*me 335 a, *ie*mena 338 b, *ie*meti 343 b, *ie*skati 338 b etc.; v Stapletonovih evangel.: *je*shite, *je*h, *ie*mol etc. Na podoben način se je že v stariruščini *e* iz *j* razvil (Archiv f. slav. Ph. VII, 59).

O samoglasniku *e* ni omeniti nič posebnega, on stoji tam, kjer ga pričakujemo. Samo jedno „izjemo“ nahajamo, katera je nam itak znana že od drugod, namreč da stoji *a* za *e* v nikav-

nici *ne* in njenih sestavljenkah: naspodobniga 10 b, nasuestiga 15, na 14 etc. To morda ne spada semkaj, ker je mogoče, da ni fonetičen pojav.

Tudi o samoglasniku *a* ni omeniti mnogo. V veliki večini primerov stoji na svojem mestu. Mi čitamo celo d*a* 1, 2 etc. mimo d*e* kakor že Trubar piše. Nekolikokrat je *o* nadomestil *a* in sicer *o*li (*o*ly) 2, 3, 6, 7, kar tudi Trubar ima, t*o*ku 15, k*o*ker 1. V slučajih kakor del*o*uze 11, napr*o*uizbnega 14, se je *a* spremenil v *o* radi temne „barve“ sledečega mu *v*. V besedi pr*a*u 9 ostal je *a*. Pred *j* se spreminja *a* v *e* radi palatalizacije soglasnika *j*: pomag*e*i 4, 5, vſel*e*i 1, 11, k*e*j 10, 14; toda tudi pomag*a*i najdemo 1, 2. V dveh primerih stoji za palatali *e* mesto *a*, t. j. samoglasnik *a* je radi palatala prešel v ožji glas *e* kakor je to n. pr. v češčini splošno. Ta primera sta: sashon*e*nia 9, sadersh*e*nia 6. Mogoče je pa tudi, da so to samo pogreške; *e* mesto *a* za palatali čitamo mnogokrat že v Trubarju. Ta prehod moral se je vršiti v času, ko palatali niso zgubili še svoje „mehkosti“ (cf. Archiv f. slav. Phil. VII, 576). — Če čitamo *ne* mesto *na*, je to pomota ali je pa *ne* zamenjeno z *na*, kar je lahko mogoče bilo, ker je tudi *ne* = *na*.

Samoglasnik *u* stoji vedno na svojem mestu, samo v besedi kop (= kup) se je spremenil v *o*, če to ni, kar je prav verjetno pomota.

Soglasniki.

Sonant[1]) *r* piše se nedosledno *er* in *ar*: de*r*ua 6, k*ar*ſhanska 12, d*er*uefsa 16. V zadnji besedi se je *re* (rь) skrčilo v r̥, za kar je v sedanjih slovenskih narečjih tudi nekaj primerov. Škoraj brezizjemno se je to zgodilo pri predlogu *pri* in njegovih sestavljenkah; naš spomenik piše *per* = pr̥ 1, 6, 15, 16, p*er*ſeſhem, p*er*ſege 1, p*er*hodishe 5, dop*er*nefti 5 etc. Stsl. lъ nadomestuje kakor sploh v slovenščini *ol*.

Glede slovenske skupine *šč* ne moremo nič določnega povedati, ker se ne da sklepati iz pravopisa je-li pisec teh priseg govoril in pisal *šč* ali š, in ravno to bi bilo precej važno pri določevanju narečja, v katerem je ta spomenik pisan. Mi čitamo gospo*sh*ino 1, perhodi*ſsch*e 2, perhodishe 5, kar*sh*anſka 12 etc.

O soglasnikih hočem še omeniti, da je glagolu *hoteti* večkrat začetni soglasnik odpadel: *ozhem* 1, 2, 4, *otel*, 3, *otil* 6, kar mnogokrat čitamo že v XVI. sol. pri Krelju n. pr. *ote* 11 a, *ozho* 11 b, 29 b, 48 b, *ozhmo* 45 b, 22 a; jednako v istodobnih spisih: v Skalarju *ozhesh* 5 a, *otel* 6 a *o*tla 252 b, celo *uo*zhe 270 b; v Stapletonu: *ozhmo*, *ozhem* etc. V poznejšem delu rokopisa (B) stoji jedenkrat *telli* 10 b, kakor zdaj govori prosti narod v mnogih krajih.

[1]) Dasi sonanti ne spadajo med konsonante, držim se tukaj stare razdelitve.

V *B* je tudi jeden primer prehoda mehkega *t* v *k*: pokler 10b, 14. Trubar in Krelj imata *potle*, tako tudi Hren in Skalar. Isti prehod nahajamo tudi v ruščini (Колосов, Обзор 175; Бодуэн де Куртенэ, Отрывки изъ лекц. по фон. str. 50.) Skupini *dn* odpada rado radi boljše izrekljivosti *d* v besedi *jeden*, *obeden*; *obenimu* 5, 6, *obeniga* 1, 5, *eniga* 6; v mnogih slučajih pa ostane *dn*: obe*d*-*n*imu 6, obe*dn*iga 6.

Mesto *temveč* beremo jednako sedanjemu govoru *temuzh* 3, 5, *tomuzh* 1, 3, kjer je bil naglas prvi vzrok tej spremembi. Sicer se ta besedica nahaja v tej obliki že pri Trubarji in Krelji; zadnji piše *tòmuzh* III a, IV a, *tamuzh* 4 b, 7 b, 10 a.

Guturali se pred mehkim samoglasnikom ne spreminjajo v palatale in sibilante; samo v sestavjeni sklanji je jednako sedanjemu govoru nekaj sklonov s tem „mehčanjem“ n. pr. ubo*s*imu 1, 4, vbo*s*imu 8, 17, dru*s*iga 10 b, dru*ſs*ig 15, ta*z*iga 16. Razumevno je, da v teh sklonih „mehčanje“ ni nikjer organično, ono se je v teh sklonih pojavilo po analogiji onih oblik, v katerih zahteva glasoslovje prehod guturala v sibilanta. — Omeniti je tudi, da besedi *obeden* še ni dodan *n*, da tedaj čitamo v starejšem delu rokopisnem (A) samo *obeden*, kar lepo potrjuje Škrabčevo trditev, da je oblika *nobeden* najti še le v početku XVIII. stol. Novejšo obliko *nobeden* našel sem najpoprej v knjigi Catholish kershanskiga vuka peissme 1729: *nobeden* 10, *nobéno* 24.

Oblikoslovje.

Sklanja.

Nominalna sklanja. ъ/o-deb.

O nom. in acc. ni nič povedati. V gen. nahajamo razven končnice *a*, katera je organična pri ъ/o-deb. tudi končnico *u* vzeto od u-deb.: *daru* 7, 10 b, 16, *ratu* 6. Mehkost je označena v besedi *ognia*. V dat. sgl. je samo končnica *u*, nikoli *i*: *bogu* 1, 2, *merzhunu* 2, *zhloveku* 6 etc. Nekolikokrat stoji *o* m. *u*, kakor se to govori na Gorenjskem: *slushabniko* 4, *merzhuno* 9, *kamrario* 10 b. Jednake oblike poznajo tudi drugi istodobni pisatelji. V Stapletonu čitamo *volko* (= folku) 39,[1]) *ſhafario* 42, *krayo* 241; v Skalarju: *teko* 209 a, *shiulenio* 210 a, *greho* 211 b, *ſerzo* 231 b. *zherno* 232 a, *ozheto* 234 b, *murio* 236 a etc. — Dat. *ozhetu* 4, 10 je tvorjen po analogiji *t*-deb., kateremu je dal povod nom. sgl. oče. Besedi *sin* (u-deb.) je dat. tudi *sinu* 10 in ne *sinovi*.

V loc. sgl. nahajamo končnico *i* (iz ѣ) pomešano z ono u-deb., namreč *u*: *imeni* 1, 12, *studenzi* 11, *magistratu* 1, *plazu* 3,

[1]) Jaz citujem strani po rokopisu in ne po Raićevi izdaji.

nuzu 6, *kupuuanin* 10, 14, *richtariu* 12, *sekainu* 16. Jedenkrat čitamo celo *sueto,* kjer je *o* m. *u* tolmačiti na isti način, kakor v dat. sgl. To obliko ima tudi Skalar, n. pr. *greho* 223 b, *ledo* 293 a, *pokoio* 316 a, *zhafso* 411 b; v Stapletonu je pa ni najti. Loc. sgl. besede *dan* je *dnevi* (*dneui* 6, *dneuy* 16), kjer se je *v* razprostrl v vse sklone iz nom. pl. *dnevi (dnovi)* in dat. sgl. Omenjena sklona sta tvorjena po analogiji u-deb., kar je prav lahko razumevno, ker je beseda jednako *u*-deblom jednosložna. Že v stsl. se *dan* (dьnь) večinoma sklanja po *i*-dekl. Zanimivo je, da se je v slovenščini pri prehodu te besede iz *i*-dekl. (katera se je popolnoma zgubila) v ъ/o-dekl. dolgo ohranila mehkost debla, mnogo dalje od drugih besed *i*-deb., kajti le na ta način si moremo povoljno razložiti, da imamo dn*e*vi in ne samo dn*o*vi. To je tem bolj zanimivo, ker je v naši slovenščini močen nagon, da zgube mehki končni zlogi svojo „mehkost“ in postanejo „trdi“. Vendar se n. pr. blizu Št. Petra (na Notranjskem) govori tat*e*vi.

V instr. sgl. je v starejših prisegah (A) samo organična končnica *om* in ohranila se je assimilacija: *zhafsom* 2, *kupom* 3, *sahualeniem* 1, *klizaniem* 2. Da ne najdemo nebenega *-am*, to je morda samo slučajno, ker je sploh jako malo primerov za instr. sgl. Sodeč po istodobnih spisih pričakoval bi tudi *am,* kajti v Stapletonu prevaguje že znatno *am,* kakor je tudi v Skalarju *am* v veliki večini. — V kasnejših prisegah (B) je pa skoraj — kakor to pričakujemo — brez izjeme *am: kupuuaniam* 11, 15, *gospudam* 12, *richtariam* 12 in *sahualeniem* 12.

V nom. pl. se ne spreminjajo pred končnico *i* gutturali v sibilante (*suetnki* 1, 4), kakor je nekaj takih oblik najti v Kreljevi postili n. pr. *mertvaci* 27 a, *Turci* 43 b, *proroci* 129 b, kar gotovo niso bile v istem času domače oblike, nego to je hrvaški vpliv, kateremu je mnogo sledu v Kreljevi pisavi in slovnici. Trubar ne pozna takih oblik, jednako tudi ne Stapleton in Skalar. O nom. pl. neutr. ne da se mnogo govoriti, ker se nahaja v naših prisegah samo jedna oblika *diania* 12, iz katere se ne da sklepati, ali je ta sklon brezizjemno se končeval na *a* ali tudi na *e,* katero obliko izjemno rabita že Trubar in Dalmatin. Nom. *purgarie* 10 b, 14 je po analogiji *i*-deb.

Gen. pl. je na *-ov,* katera končnica tudi po mehkih deblih ostaje nespremenjena: *prouiforiou* 5, *skodliuzou* 6, *denariou* 8. Neasimilirane oblike so v tem sklonu že zgodaj nastopile. V istodobnih pisateljih je tudi mnogo primerov takih oblik, najmenj še v Hrenu: *farjou* 14 a, *otrozhizhou* 16 a, *godzou* 16 a, *verzfou* 24 a. V Stapletonu najdemo: *fariou* 67, *denariou* 114, *pifariou* 121, *kofceu* 126, *krajou* 142 etc. Jednako v Skalarju: *angelzou* 22 b, *meszou* 32 a, *dinariou* 46 a, *kralou* 48 a, *otrozhizhou* 138 b, *hudizhou* 140 a, *kraiou* 163 a, *periatelou* 432 b etc. Starega gen. pl. brez vsake končnice (stsl. ъ) ni v spomeniku, pač je pa gen.

deruich 10, 14 po analogiji sestavljene sklanje. Tako obliko beremo tudi v Hrenu: *meftih* 32 a. V prekmurskih knjigah je tudi nekaj takih primerov. Ker se navadno končnica *-ih* nahaja pri besedah, katere imajo v gen. pl. po analogiji *i*-dekl. *-i*, ni težko razumeti, kako je jezik prišel do končnice *-ih*.

Dat. pl. nima več organične končnice, nego v vseh slučajih je *am* nadomestil *om*: *gospudam* 8, 10 b, 14, 17, *purgarjam* 10 b, 14. Ne sme se pri tem prezreti, da so vsi ti primeri razven prvega iz poznejših priseg (B), tedaj iz XVIII. stol., v katerem času je že *am* popolnoma izpodrinol *om*.

Za loc. pl. nimamo mnogo primerov. Oblika *vratich* 5 nahajajoča se v starejšem delu rokopisnem (A) potrjuje nam, da je v tem sklonu pozneje končnica *ah* nadomestila organičen *ih* ali vsaj pozneje popolnoma prodrla, kakor se je to v dat. pl. in instr. sgl. zgodilo. V mlajših prisegah je pa že loc. pl. na *ah*: *dellah* 15. — Jedenkrat beremo celo končnico *oh*: *personoh* 17 (tedaj v B) in sicer na robu. Takih oblik je precej najti v Jan. Križkem (Sanctum prompt. I. 1691) n. pr. *mestoh* 1, *nebesoh* 9, *potoh* 47, cele *zapovidoh* 8, *vižoh* 8.

O instr. pl. ni nič posebnega omeniti; m. *perfti* 8 bi lahko pričakovali tudi prstmi.

a-deb. O tej sklanji ni skoraj nič povedati, skoraj vse oblike so kakor jih zahteva slovnica — izjem je le malo. Semkaj spada acc. sgl., kateri se končuje razven na organičen *o* (stsl. ѫ) že v starejših prisegah tudi na *-a*: navad*a* 1, praud*a* 1, gofposk*a* 1, ur*a* 1, 5, 10, pukfch*a* 1, pukfha 5, refniza 7; še več primerov je v *B* n. pr. prauiza 8, vra 9, kriuiza 10, 14, vera 12, gosposka 12. Kako je to tolmačiti? Se je zgubil jeziku razloček med nom. in acc. in sta se ta dva sklona zlila v jedno skupno obliko, ali je to samo fonetičen pojav? Odločiti se ni lahko tukaj. Če pomislimo, da se nahaja mnogo teh slučajev v zvezi z infin., tedaj se takoj spominjamo na isti pojav v ruščini, posebno v njenih severnih narečjih (Колосов, Обзор 217.), kjer je ravno infin. vzrok, da so nastopile te oblike, ker v infin. se v nekterih slučajih izreka stvar absolutno neoziraje se na samostalnik, kateri stoji potem v „parataksi". Nekaj takega je tudi v naši slovenščini mogoče, če nečemo reči, da je *a* nadomestil *o* fonetičnim potem, za kar imamo primere že v Hrenu tedaj v početku XVII. stol. Tako bi se dal razložiti tudi instr. sgl. praud*a* 1.

V loc. sgl. je razven končnice *i* tudi precej primerov za končnico *e* in sicer v starejših in mlajših prisegah: kuptschi*e* 1, rifniz*e* 9, kupzhy*e* 12, kammr*e* 16. To gotovo niso starejše oblike, v katerih bi se bil refleks stsl. ѣ ohranil nespremenjen; za táko trditev nam manjka vsaka podlaga, kajti v naših starejših spomenikih stoji v tem sklonu že *i*. Ta *e* v loc. sgl. nastal je iz *i* v nenaglašenem slogu, za kar sem že zgoraj navedel primere.

i-deb. a) masc. V nekaterih sklonih se je ohranila še prvotna končnica, tako v gen. sgl. *gofpudi* 5, 10. V mlajših prisegah pa že čitamo sedanjo po analogiji ъ/o-deb. tvorjeno obliko gospud*a*. Gen. na *i* najti je v istodobnih pisateljih n. pr. v Stapletonu prevaguje *gospodi* (1, 53, 59, 75, 203, 210, 220 etc.) znatno nad obliko gospod*a*, v Skalarju stoji mnogokrat *gospudi* (14 b, 29 b, 31 a, 40 a, 58 b etc.), seveda nahajamo v tem pisatelji tudi novejšo obliko gospod*a* (4 a, 13 b, 20 b, 24 a, 39 a etc.). Celo v Kastelčevi knjigi Bratovske Bvqvice S. Rosh. (1682) stoji jedenkrat *gofpudi* 139; tako tudi v njegovi knjigi Nebeshki Zyl (1684) *gofpudi* 353; v Schönlebnovih Evang. (1672) čitamo tudi *gofpudi* 402. Jednako se je v našem spomeniku ohranila prvotna končnica v dat. sgl.: *gofpudj* 1, 2, 3, 15, 16, *gospudi* 11, 12, *gofpudi* 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11; v nekaterih prisegah nahajamo celo po več primerov; vseh skupaj je 20. Ta končnica pri tej besedi je tedaj morala v prvi polovici XVII. stol. še krepko živeti v čutu govorečega, ker se skoraj izključljivo rabi v naših prisegah, samo jedenkrat jo nadomestuje novejša oblika *gofpudu* 6. Da je dat. *gospodi* (gospudi) v XVII. stol. še sploh bil dobro znan in v navadi, za to nam pričajo dovolj mnogoštevilni primeri iz pisateljev tega veka. V Stapletonu je mnogo takih primerov: *gofpodi* (gospodi, gofpudi) čitamo na strani 11, 97, 109, 170, 183 etc. Tudi Skalar pozna to obliko: *gospudi* 58 a, 63 a; v Kastelci (Brat. Bvq.) so dat. *gospudi* v večini (90, 96, 120, 137 etc.), tako tudi v istega pisatelja knjigi Neb. Zyl, kjer je mnogokrat najti *gofpudi* 37, 46, 85 etc. — Celo dat. prijafn*i* 7 nahajamo v naših prisegah. Ali je *gospudi* 12 v loc. sgl. ostanek i-dekl. ali je to končnica ъ/o-deb. to se ne da določiti, kajti tudi zadnji sklon je v prisegah nekolikokrat na *i*. V gen. in dat. pl. čitamo samo novejše oblike po analogiji ostalih moških samostalnikov: gofpud*ou* 5, gospud*ou* 15, gospud*am* 8, 10 b, 14, gospod*am* 17.

Samo pri besedi *gospod* je tedaj najti v nekaterih sklonih še prvotne končnice *i*-dekl, pri vseh drugih besedah sklanjajočih se prvotno po tej deklinaciji imajo že naši prvaki pisatelji sedanje oblike. To nam vriva nehoté misel, da gen. in dat. *gospodi* nista bila v XVI. in XVII. stol. toli živi obliki, kateri je rabil narod v svojem navadnem govoru, nego da sta to književni obliki sankcijonirani radi mnogokratne rabe pri crkvenih obredih in ohranjeni le po crkvenem literarnem vplivu. Dat. sgl. *gospudi* v XVIII. stol. (B) je na ta način tolmačiti, da je pisatelj vestno se držal originala ali pa, če je sam sestavil kaki prisežni obrazec, da je pri mnogih izrazih, oblikah etc. one pridržal, katere je v starejših prisegah našel.

b) fem. Za to sklanjo ima naš spomenik le malo primerov in ti so vsi pravilni. V loc. pl. je končnica *eh* (retfcheh 7) in v instr. pl. *mi* (rezhmi 1, 12).

V mlajših prisegah (B) se nekolikokrat ne sklanja samostalnik *gospod*, kedar je v zvezi z drugim samostalnikom. Tako čitamo dat. *gaspud* camrariu 15, *gospud* molimu kamreriu 13, *gospud* bogu 17; gen. *gospud* Purgermaiſtra 14, *gospud* richteria 14, *gospud* camraria 15, 16. Ti primeri nas takoj spominjajo na govor prostega kmeta, kateri tudi govori *gospod* fajmoštra etc. na jednaki pojav v nekterih poljskih narečjih in v ruščini, kjer tudi nahajamo n. pr. knjazь Petra; prim. Rus. filolog věst. 1881, str. 235.

O osebnem zaimku mi je samo to omeniti, da je nom. sgl. prve osebe *iest* 1, 5, *ieſt* 8, 15, kar je za določilo narečja nekoliko važno.

Pronom. dekl.

Pronom. sklanja se ne razločuje od današnje. Kakor je v sedanjih narečjih zapaziti pri nji vpliv sestavljene sklanje, tako tudi tukaj. — Gen. sgl. je *tega* (po analogiji mehkih debel: *jega*) 1, 3, 6, 7, 10. Razven te pravilne oblike nahaja se še v prisegah nam iz narečij dobro znan gen. *tiga* 2, 5, 9, 11, katerega najlaglje tolmačimo kot vpliv sestavljene dekl., katera ima v gen. sgl. vedno *-iga*. Čudne so oblike *suega* 14, 15, 16, *sue* (nom. pl. masc.) 14, 15, 16, *sue* (acc. sgl. neutr.) 16, kjer je po hrvaškem načinu metateza. Slovenske niso te oblike. Razumevno je, da nahajamo iste razmere pri zaimku *vьsь*: *usega* 9, *uſega* 3, 11, *uſiga* 8; *i* m. *e* je po anologiji sestavljene dekl. Mesto *mojega* čitamo *moyga*, katero obliko nahajamo že v naših prvih pisateljih in spomenikih (razven briz. spom.); cf. Škrabec, „Cvetje“.

V dat. je zopet *temu* 3, 4, 5, 6, 8, 11 in *timu* 2, 8.

V acc. fem. stoji dvakrat m. organičnega *to* oblika *tu* 1, 17, katero je tako razložiti, kakor isto končnico v samost. sklanji.

Loc. sgl. ima tudi dve obliki: *tem* 3, 4, 6, 15 in *tim* 1, 9, 12, *iſtim* 6; *vſim* 1, *uſim* 9, 12. Tukaj seveda ni mogoče *tim* in *tem* tolmačiti po vplivu sestavljene skl., tukaj imamo drug pojav, namreč mešanje loc. in instr. sgl., kar nahajamo tudi pri sestavljeni sklanji. Pri nas je loc. in instr. vedno odvisen od predloga, ta se pa včasih ne veže s pravim sklonom; m. loc. najdemo instr. ali narobe, časih celo dat. m. loc. Loc. fem. je *te* in ne *tej* 2; *moie* 8, 17 m. *moji* je nastalo iz zadnje oblike radi nenaglašenega *i*. Instr. sgl. je *tem* 3; fem. *to* 1, 6, *moio* 1, 6 in *tu* 5, 11, kjer *u* nadomestuje stsl. ѫ, kar bi nikakor ne pričakovali. Da bi to bila pomota ni lahko misliti, ker se ta oblika nahaja dvakrat in ker tudi v acc. sgl. *a*-debl. beremo jedenkrat *rothu* 3.

Gen. plur. je *tech* 1, 4, 5 in *tich* 6, *istih* 6; razven organičnega *nich* 1 najdemo celo *niech* 3, 12 po analogiji *teh*, če ni tukaj nekoliko vplival tudi gen. in dat. sgl. s svojim *e*; *poſehmal* 9 je ostanek zaimka *sь*. — O ostalih sklonih bi bilo jedino še to omeniti, da je v instr. pl. *vsemi* 1, *usemi* 12, *moymi* 8.

Sestavljena sklanja.

Na nekatere sklone te sklanje je vplivala pronom. dekl., posebno je ta vpliv zapaziti v poznejših prisegah (B). — Končnica gen. sgl. je *-iga,* katera se nahaja izključljivo že v XV. in XVI. stol.: *poglauitiga* 1, 5, 6, 9, *nefnaniga* 1, *pofteniga* 2, 6, *spodobniga* 9. Nekolikokrat beremo tudi *ega*: *poglauitega* 3, 4, zimperschega 10 b, 15. Če pomislimo, da v vseh spomenikih in knjigah XV., XVI. in XVII. stol. — razven pri kajkavskih in koroških Slovencih — nahajamo *iga* in ne prvotno končnico *ega,* tako je prav težko misliti, da bi se bila ohranila ravno v našem spomeniku, kateri se ne odlikuje po arhaizmih, prvotna končnica. Naravno je misliti, da je *poglauitega* etc. le vpliv pronom. dekl. in to tem laglje, ker je zadnja polovica besede *(-tega)* popolnoma jednaka gen. zaimka (tega). — Jedenkrat, in sicer v B — se nahaja oblika *drusiga* 10 b, v kateri seveda „mehčanje“ ni prvotno, nego po analogiji onih sklonov, kateri so prvotno poznali to „mehčanje“. — Dat. sgl. ima končnico *imu,* o kateri velja to, kar je rečeno bilo o *-iga.* Samo jedenkrat beremo *-imo: uflednimo* 4, kjer je *o* nadomestil *u* na isti način kakor v dat. nomin. dekl. Dvakrat čitamo *-umu* in sicer pri masc.: *mestumu* 15, *zelumu* 15, kar je najbrž pomota in sicer tem verjetnejša, ker stoji v sledečem zlogu tudi *u,* tako da je pisatelj pisaje predzadnji zlog in izgovarjaje že zadnji lahko zapisal tudi v predzadnjem zlogu *u.* — V acc. sgl. fem. je razven organičnega *o* (eno 1, ueliko 5, uisoko 5) najti še končnico *a,* katera je postala na isti način kakor pri nomin. deklinaciji: *fueta* 1, *famofuelizhana* 1, *kerfhanska* 1, *stara* 1, 12, *druga* 1, *zhista* 7, *praua* 7, *spodobna* 8, *sueta* 12, *karfhanska* 12, *rimfka* 12, *druga* 12, *spodobna* 17. V petnajsti prisegi stoji *tega poglauita mefta.* Je *poglauita* res gen. sgl. nominal. sklanje pridevnikove in to v XVIII. stol. ali je to samo pomota in ste črki *ig* izpuščeni v naglici, o tem se z gotovostjo ne da soditi, jaz mislim drugo. Da bi *poglauita* bilo skrčeno iz *poglauitega,* kakor je to v koroškem narečju, to se ne da misliti, ker v našem spomeniku ni drugih kriterij in posebnosti koroškega narečja.

V loc. sgl. je razven *im* (*unim* 4), kar je zamena z instr., tudi jedenkrat *imu*: per *enimu pofchtenimu* magistratu, ker je *u* dostavljen radi atrakcije nomin. oblike. V fem. je končnica *i* in *ej*: praui 1, 9. — Instr. ima prvotno končnico; instr. fem. se končuje na *o* in ne na *oj*: *merzunsko* 4, *dobro* 12.

V gen. pl. je razven navadne končnice *ih* = ъıхъ (poſtaulenich 5, druſsig 15 etc.) najti tudi po analogiji pronom. dekl. suf. *eh*: *cammerskeh* 15, *drugeh* 15. — Gen. *drufsig* je v tem sklonu jedini primer „mehčanja“. — Dat. pl. nima samo končnice *im* (lublanſkim 8, drugim 10b), nego tudi *em* po vplivu

pronom. dekl.: *rathnem* 10 b, 14, *lublanskem* 17. — V loc. in instr. pl. je najti samo organično obliko.

Glagol.

Tudi o glagolskih oblikah našega spomenika se da prav malo povedati, nobene posebnosti, nobenega arhaizma ni najti. Omeniti je morda jedino, da je inf. I, 4 organičen, da še ni najti *-čti*: *poduretshi* 1, *podurezhi* 12. Sedanjik glagola *bąd* — ima daljše in krajše oblike: *bodem* 7, 9, *bode* 9, 12, *bomo* 9, *bo* 6; razven prvotnega *bodo* 6 je najti tudi *bojo* 10 b, 14, kjer je *j* nadomestil *d* po analogiji velike večine glagolov z *-jo* v 3. pl. Part. praet. glagola *naiti* ni našel, nego *najdou* (= najdel) 16, po analogiji drugih part. glagolov te vrste, posebno pa naslanjaje se na vse oblike sedanjikove. — Prisege poznajo obliko *notshem* 1 in ne *nečem*, *hotil* 1 in *telli* 10 b, *telly* 14. V part. praes. najdemo mimo pravilnih oblik na *-eč* (*sedezh* 1, *sedezhi* 6, *uedezhe* 7) še čudno obliko *uedejozhe* 16, *vahtejozh* 16. Takih neorganičnih oblik je mnogo že v naših prvih pisateljih in spisih XVI. stol. Celo Krelj, na katerega pisavo je znatno vplivala hrvaščina, piše take oblike n. pr. *rafteozh* 28 b, *ftegneozh* 63 b, *poklekneozh* 106 a, *meniozh* 74 a, *videozhi* 95 a, *iesdeozh* 9 a, *miffleiozh* 72 a, *spiozh* 148 a. Hren piše n. pr. *videozh* 32 b, *zvéjteozh* 19 b, *hvaleozh* 35 a, *pomeneozh* 62 b. Da pozna tudi Skalar te oblike, ne bodemo se čudili; v njem čitamo n. pr. *dopadeiezhe* 27 a, *uideiozh* 52 a, *prosheiozh* 76 a, *nefeiozhiga*, *gledeozh* 423 b, *tiszeiozh* 110. Kako se dajo tolmačiti te oblike, o kterih celo dvomim, da bi se bile govorile? Morda so one le literarni produkt. Po mojih mislih so ti part. na *-eoč*, *-ejoč* kombinacija part. na *-e* (stsl. ъı, ѧ) in part. na *-oč* tako, da so se oblike *videoč* etc. pojavile naslanjaje se na part. *vide*, kateremu se je pridala navadna končnica part. praes: *-oč*. Menj verjetno se mi dozdeva tukaj govoriti o vplivu praesent. *e*, ker bi potem morali vsi ti partic. glagolov III b, IV, pri katerih je ravno najti največ takih primerov, tolmačiti tako, da rečemo, da so po analogiji partic. glag. I. vrste. Jedenkrat ima 3. pl. krajšo obliko: *iemlo* 9. — Velevnik glagolov V. vrste je organičen: *pomagai* 1, 12, *pomagaj* 7 in ne morda po analogiji glag. I., II in III. vrste, kakor je to sedaj najti v nekaterih narečjih n. pr. pomag*i*. O inf. sem že omenil, da se nahajajo tudi krajše oblike.

Govoriti mi je še o predlogih, konjunkcijah, partik. etc. našega spomenika ter jih primerjati z onimi istodobnih pisateljev in jihovih prednikov protestantskih književnikov. Naš spomenik piše samo *kadar* 1, 5, 6 jednako Hrenu, kateri ima v svojih Evang. *kadàr* 3 b, 6 a etc. in Schönlebnu: *kadàr* 2, 5, 8 etc. Tudi Skalar ima *kadar;* Kastelic (Neb. Zyl) piše *kadar* 2, 10, 30 etc. Trubar in Krelj imata isto obliko, prvi *kadar* 5, 13, 14 etc. (v Catech.

in d. Wind. Spr.), drugi piše razven hrvaškega *kada* II a, IV a, 16 a etc. navadno *kadàr* 8 a, 23 b, 26 b etc. V prisegah stoji dalje *kakor* 1, 2, 5 *koker* 2, 4, 6 in *kokar* 1, 2, 5. Skalar piše to besedico *koker* 2 a, 3 b, 5 b etc. in *kaker* 16 a. V ostalem prim. St. Škrabec, „Cvetje" II 6 in 7. Tudi *nister* 1, 11, *niſtar* 6 nahajamo v prisegah, katero čitamo n. pr. v Hrenu (niſtèr 6 a, 7 a, 12 b). Mi čitamo tudi *nigder* 1, 2 in *nikamer*, katero besedo v tej obliki najdemo tudi drugod. Jedenkrat stoji v drugi prisegi *nikar*. Mesto navadnega *potle* (Skalar 15 a, Krelj 11 a, b, Trubar Ta drugi d. t. n. t. 13, 18, 20, 33) in *potler* (Skalar 88 a, Kastel. Neb. Z. 13, 75, 91) nahajamo *pokler* 10 b, 14. Naše prisege imajo *prezei*, dočim piše Skalar *preze* 71 b. Nekoliko bolj zanimiva je besedica *sicer*, katero beremo pisano v našem drobcu *sezei* 5, v Krelji nekolikokrat *ſice* 11 a, 15 a etc. in v Skalarji *ſezer* 6 b. Da se je v XVI. in XVII. stol. splošno pisalo *čez* in ne *črez* je znano; nahajamo tedaj tudi v prisegah *zhes*.

Primerjaje naše prisege z onimi kranjskega rokopisa (ed. J. Pajk v progr. marib. gim. l. 1870, 25 do 43) uverimo se lahko, da se strinjajo v marsičem. Ne samo v pravopisu — kar je morda slučajno — imajo marsikaj skupnega, tudi jezik obeh si je jako podoben gledé slovnice in posebno slovarja. V obeh rokopisih nahajamo besedo *rothbo* in samostalnik *prijazn*, kateri se v drugih spomenikih skoraj ne nahajajo. Rotba spominja na *rota*, katero besedo čitamo v briz. spomen., prim. Filologičeskija nabljudenija str. 63.

Ta podobnost in strinjanje ni omejeno samo na jezik in deloma na pravopis, nego rokopisa strinjata se celo v onih prisegah, katere se dajo po svoji vsebini primerjati med seboj, gledé sestave priséžnih obrazcev. Primerjamo v tem obziru peto prisego kranjskega mesta in sedmo našega rokopisa (Windisch aide in Examinierung der zeugen):

V rokopisu kranjsk. mesta.	V našem rokopisu.
Vtih rezhech, Sa khatere Vy wodete Vpraschanj, da wodete pravo Reßnitzo pouedallj, Jenu skhasalli, *Nicomer khlubi. olli khschallimu, sa enerj peryasni*, olli Souwraschtua, *Sa obeniga daru*, olli Vschitckha vollo, Jenu, *Sa obene Rezhj vollo*, nickhar, *Temetsch ozhte pravo Reßnizo pouedati*, per vaschj duschi, Khokher vy tega ozhte prutj Wogu vschiti, Jenu Sesyte na to Richtno palico, sduema perstama.	*utech retſcheh* ker bodem sedai upraſchan, ta Zhishta praua Refsniza, *nekomer klubu, prijaſni oli kschalofty, Jmu sa obeniga darù, oli druge retzhi uollo, samuzh tu*, kar ie menj uedetzhe, *ta praua riſniza pouedati*, kakù ieſt, teiſtiga hotzhem na muy poſledni dan uſhitti, inù takú menj tega BVG pomagaj.

Med ostalimi prisegami imata samo prvi isto vsebino, toda strinjata se samo malo. Prisega našega spomenika je mnogo obširnejša in daljša. Da se razvidi razmerje onega odstavka, v katerem je razlika gledé sestave le mala, postavim zadnjega tik drugega:

V rokopisu kranjsk. mesta:

Deschelskhimu Viuodi, Richtaryu yenu Rathu, Jenu gmeini tiga mesta. *an swest. Jenu pockhorin Burgar witi, Nich Sapuuid. Jnu prepouid derschati.*

V našem rokopisu:

inu deselskimu Firſtu Ferdinandu, Jnu Goſpudj Burgermaiſtru, Richtariu. inu poſtenimu Ratu tiga Poglauitiga meſta Lublanè *eden ſuest, pernareden, pocorn Burgar biti, nich* poſtaue, ordnunge, *sapouidi, prepouidi pocorno derſati.*

Iz tega, mislim, je jasno, da prisege omenjenih dveh rokopisov niso jedna od druge odvisne, da so bili že v XVI. in XVII. stol. formulari prisežni, morda celo slovenski, po katerih so se vsi potrebni prisežni obrazci sestavljali spreminjaje samo ono, kar je bilo potrebno. Na ta način si lahko razlagamo velik konservatizem našega rokopisa gledé nekaterih oblik (gen. in dat. *gospodi,* katero najdemo celo v prisegah XVIII. stol.). Jako dvojim, da bi te oblike bile živele v XVIII. stol. še v ustih narodovih, one se so ohranile pri prepisu iz starejših formularov; pri tem se je časih vrinola tudi kaka pomota ali pridržala po nevednosti prepisevalca ali sestavljalca kaka beseda, morda celo celi stavek. Sodeč po našem rokopisu o rokopisu kranjskega mesta dvojim, da bi bil iz početka XVI. ali celo iz druge polovice XV. stol. Dozdeva se mi verjetneje, kolikor se da to določiti po jeziku, staviti ga v sredino XVI. stol. ali na konec tega stoletja. Pri tem samo ne vem, katera „listinska znamenja rokopisa postavljata temu letu (namreč 1550) krajni mejnik“, kakor piše J. Pajk. V vsem rokopisu ni jedne oblike, katera bi iz konca XVI. ali početka XVII. stol. ne bila znana. Res, da 1. sgl. *tscho, zho* etc. daje rokopisu nekak star obraz, toda ne smemo pozabiti, da ravno te oblike beremo še *koncem* XVII. stol. v Kastelci (Bratovske Bvq. 1682) *hozho* 148, 198 in v Stapletonu (v početku tega stol.): *hozho* 39, 211, *nezho* 76. Kaj drugega bi bilo, če bi mi pri kakem drugem glagolu našli prvo osebo sgl. na *o* m. *em;* to bi bil res dokaz nekake starosti. Da gen. in dat. *gospodi (gospudi)* tudi nista nobeden dokaz starosti, je po zgorej omenjenem jasno. Nasprotno pa ima rokopis kranjskega mesta jedno obliko, katere v naših pisateljih in knjigah — in teh je vendar dovolj — ni najti pred koncem XVI. ali početkom XVII. stol. Ta oblika je dat. pl. *per-*

yatelam[1]) v drugi prisegi. Ravno po končnicah instr. sgl. in dat. pl. se pa da nekoliko soditi o starosti rokopisa, ker se da iz drugih knjig in rokopisov konstatovati, kedaj se je najpoprej pojavil *-am* in kako naglo je prodiral. Če čitamo v naših prvih pisateljih v tem sklonu samo *om (um)*, če ni najti v confess. general. in celovškem rokopisu končnice *am* pri moških samostavnikih in če to končnico nahajamo še le v knjigah iz konca XVI. (početka XVII.) stol., tako smemo najbrž sklepati, da rokopis ne more biti iz dobe, v kateri se še niso pojavile take oblike, da ne more biti iz prve polovice XVI. stol., še manj pa iz XV. stol. Sploh je razlika med našim in kranjskim rokopisom glede jezika nasproti ljubljanskemu (conf. gen.) jako neznatna; če je pa naš rokopis iz prve polovice XVII. in ljubljanski iz XV. stol., ne more biti kranjski mnogo starejši od prvega dela našega rokopisa.

V katerem narečji je pisan naš spomenik? Da ni v koroškem ali štajarskem, to je gotovo, ali v oblast katerega med ostalimi narečji spada, gorenjščino ali dolenjščino, to se ne da določiti z gotovostjo. Refleks stsl. ѣ, kateri se je v dolenjščini izgovarjal in pisal *ei (ej)*, za kateri glas pa naš rokopis rabi *e*, nadomeščenje nenaglašenega (najbrž poluglasnega) *i* z *e*, posebno pa dat. sgl. nomin. in sestavljene sklanje na *o* m. *u*, kažejo na gorenjščino. Samo bi ne pričakovali *o*li, katero je bilo nekdaj lastno dolenjščini, kakor nam priča mnogo primerov iz naših protestantskih pisateljev. To misel podpira tudi acc. sgl. a-deb. na *a* kar je večinoma, če tudi ne izključljivo (ker tudi notranjščina pozna to posebnost), v gorenjskih narečjih. Škoda, da ne vemo, ima li naš spomenik glasovno skupino *šč* ali *š*.

List 9 a.

Bürgerlicher aydt windifch.

Jest N: perſeſhem prutj Goſpudj Bogù Ozhetù nebeskimu, da ieſt otzhem naſsimu Suetlimu Ceſariù inu deselskimu Firſtu Ferdinandu,[2]) Inu tudi Goſpudj Burgermaiſtru, Rihtariu, inù poſtenimu Ratu, tiga Poglauitiga meſta Lublanè eden ſuest, pernareden, pocorn Burgar biti, nich poſtaue, ordnunge. sapouidi, prepouidi, pocorno derſati, super teiſto, nister napre ufeti, alli handlati, te-

---

[1]) Mislil sem, da je *am* v tej besedi morda tiskovna pomota ali da je ta beseda v rokopisu nerazločno pisana, da se ne da dobro določiti, je li *o*m ali *a*m čitati, kakor je to tudi v drugih rokopisih najti, kjer se časih mora samo uganoti, je li črka *o* ali *a*. G. J. Pajk mi je blagovoljno naznanil, da je v rokopisu razločno pisano — am.

[2]) Poznejša roka prečrtala je Ferdinandu in dostavila na strani Leopoldo temv peruimo tega imena. Tudi to je prečrtano in od tretje roke zapisano Gospudu, Gospudu Carlnu temu Schestimu.

muzh gmain meſtá zaſst, nuz, inu prid, kokar meni bode nar uetzh mogotzhe, pomagati obderſhatj, Inu sped, use tu, kar bi gmain meſtù, moglo hudimu priti, obarouati, Inu kadar, bi ieſt ueno Irungo, ali praudo ratall, da ieſt notshem nigder, kakor pred leto, moio gosposhino, letega meſta, ordnungo inu nauada, iskati, potech istich prauda daiati inu iemati. Jest tudi nozhem, obeniga neſnaniga, Vnegoui kuptshie, umoiem imeni preneſti, alli scusi pomagati, uobeni ſtalti (pred [1]) vsemi Rezhmi pak, ozhem tudi naiuezh, ta ſueta samoſuelizhana, kershanſka, Catoliska, Rimſka, stara uero pomagat terditi, shirmati, teiste ſe dershati, Inu obenj kryui ali ſuper uolli inu miſli ſe poduretshi,) tomuzh se Vletim Vſim, taku derſati, kakor se enimu brumnimu Burgeriu, pruti niegoui, Goſposhini spodobi, kadar bi pak iest zhes dolg, alli kratick zhas, se hotil pod druga Goſposka podati, alli sedezh sturiti, sem ſe iest poprei uſelei, per enimu poſchtenimu Magiſtratu, dolshan pokorno oglaſsiti, inu ſe vshe moie Purgarſke perſege ſeuese, handla inu diana, ſunai praude alli sprauda, kakor teiſto bi moglo, imenouano biti, frey inu ledig ſturiti inu ſdobro ueistio, inu sahualeniem, mui poſten abſchidt uſeti, ſuestú inu pres usè ſarlikoſti, kakor meni Gospud Bug pomagai,[2]) na mui posledni dan inu ura. Amen.

List 12 a.

Traidtmeſſer windiſcher Ayd.

Jest N: perſseshem Goſpudj Bogu, tudi goſpudi Purgermaiſtru, Richtariu inu Ratu, tiga poſteniga meſta lublane, Da ieſt ozhem en ſueſt, flisig inu pokorn Shitni Merzhun inu Vachtar biti, tudi uſsaki zhaſs, uſsakaterimu pernareden biti, timu bogatimu, koker timu ubosimu, ſueſtu inu flissig, edno glich mero bres uſsiga fortelna meriti, na te denarie inu noter perhodiſsche, enu ordentlich inu fliſsig gori gledanie imetj, de toiſto uſse noter uuta pukſcha pride, inu poloſchenu bode, Glichi uiſshi, sto Vachto inu uunkai klizaniem tiga ognia fliſsig, pernareden inu Zhuiezh biti, ob ti praui uri inu zhaſsu na to uachto priti, inu pred prauim zhaſsom nikar prozh yti. Inu sezej uſse drugu uleti moy sſlusbi sturiti, inu puſtiti, kakor se enimu sueſtimu inu pokornimu shitnimu Merzhunu oli slushabniku spodobi sturiti, sſueſtu inu breſs uſse gſarlikoſti, koker meni BVG pomagaj. Amen.

---

[1]) Te besede, katere stoje tukaj v oklepih, stavila je poznejša roka v oklepe ne pa ona, katera je pisala to prisego.

[2]) Za to besedo je napravil pisec znak, ker je izpustil sledeče besede inu niega Isuolena Matti inu vſi Lubi Suetnik̥i, katere je dostavil v isti vrsti na strani.

List 14a.

Ainkhauffer Aide windifch.

Jeft N: perfefshem, ne moio Rothu Gofpudj Bogu, inu tudi, gofpudi Purgermaiftru, Richteriu, inu temu pofstenimu Rathu, tega poglauitega mefta Lublane, de hozhem ieft, sueftu uuernu, inu tude flifsig, tega shita kupuuaine, netem Plazu, tukaie Vlubnani, merkati, inu gorj gledati, Jenu enimu ufljednimu, bode ubogimu, ali bogatimu, hkenimu, prauimu kopu, tega schita bres ufega fortelna, mita, ali schenkunge, oli Zhefh neuolo pomagat, inu kupiti, tudi Zhefh usi nefpodobni[1]) neprekup, tega fchita inu tudi ker bi eden otel, stem kupom gorj poskakuuati, enu fuestù gore gledanie zhem naniè iemeti, inu tude bresniech uuole netzhem iest khobeni nespodobnofti gledat, inu perpuftiti, letu vufe sueftù obrounate, kokur ieft morem tega, ne muy pufledni dan vshite, inu mene skus to istù Bug pomagaj. Amen.

List 16a.

Weinmeffer Aide windifch.

Jeft N: perfefchem Gofpudi BOGV, inu tude Gofpudi Burgermaiftru, Richteriu, inu temu Pofhtenimu Rathu tega poglauitega mefta Lublane, de ieft ozhem en fuest, flifsig, inu pokoren, Vuinski mertshun biti, inu uufaki, zhash enimu ufljednimu bode ubosimu ali bogatimu, smoio merzunsko, slusbo pokoren inu pernereien biti, enimu vfljednimo eno praua mero, brefusega fortelna mereti, inu ta fpodobni zol inu prauiza od tech iftich Vuin noter iemati, koker fem ieft tyistu dolshan sturiti, inu enimu ufljednimu Vuinskimu merzunu inu slushabniko se spodobi, inu kokar ieft netem, inu neunim sueto tegaiftiga morem Vushite, koker meni BVG pomagei, inu usi Suetniki. Amen.

List 17b.

Thorhuetter Ayd, Windifch.

Jeft N: Perfseshem Bogu Ozhetu Nebefkimu, Sinu, Suetimu Duhu, tudi Gofpudi Burgermaiftru, Richtariu inu Ratu, tiga Poglauitiga mefta Lublane. Potehmal kir¦ sem ieft na moio ueliko inu uisoko profnio, khenimu Vurataríu na N: Vuratich gori uset inu poftaulen, de ieft ozhem letu fhlusbo sueftu oprauiti, inu teifti napreiftati na tu perhodishe ufhelei bref obeniga fhonania enu

[1]) Prvotno je stalo uso nefpodobno; ta pogreška je pa popravljena, vendar se še dobro vidi prvotno.

flisig gori gledanie imeti, tu iſtu prezei uta Pukſha poloſhiti, inu po stari nauadi Goſpudi Camrariu iſrozhiti. Jeſt hozhem tudi sletu moio persego, kadar bi potreba bilu, na te kuſhne ludi, inu petlerie, enu flisig gori gledanie imeti, te iſte breſs sueta, tich ktemu naprepoſtaulenich Goſpudou inu Prouiſoriou noter tu meſtu poſtiti, tudi po Nozhi ob nepraui uri breſs pouela Goſpudi Burgermaiſtra alli Richtaria, obenimu noter tu meſtu pomagat Temuzh sezei uſse tu kar meni bode od moie Goſposke sapouedanu pokornu ſturiti, inu doperneſti, kakor ſse enimu ſuestimu Vuratariu inu ſluſhabniku spodobj sturiti inu napreiſtoi, kakor meni BVG, na mui puſledni dan pomagei, inu uſse Suetniki. Amen.

List 18 a.

Forſtknecht ayd, windiſch.

Jeſt N: Perſeshem Goſpudi Bogu, Inu tudi Goſpudi Burgermaiſtru, Richtariu inu temu[1]) poſtenimu Ratu, tega poglauitiga meſta Lublaue, inu oblubim sto moio Rodbo, De ieſt ozhem en sueſt Vachtaiezh flyſsig Forſtnar inu Pokorn Hlapiz biti, Gmain meſta Log inu Worſte lepu uaruuati, obenimu slaſti sunainimu Zhloueku oli Khmetu, breſs uesti eniga poſteniga Ratu[2]) niſtar puſtiti doli ſekhat oli uunkai pellati, tudi moi dober merkh na ſslechoterniga, suseb na te kmete kir so bliſu okuli sedezhi, imeti, obednimu sfalshio ali neiſuestio skusi pomagat, she minie sa tega uola, mite alli shenkunge iemati, Samuzh kir edniga, oli uezh per ſsekanim[3]) sauernem, tyſtiga rubiti, rubeſhen Goſpodu Camrariu antbertuuat,[4]) oly iemena tich skodliuzou, tudi dan, ura inu meſsiz bres sadershenia inu ℞ redi skasat, uuletim obedniga, inu tudi, moyga Touarsha, ali ſraun forſtnaria, kir bi skriuaie eniga otil sakriti, nozhem schonnat oli sadershati, kadar tudi sa gmain meſta uola[5]) sekazhi bodeio dershani, ozhem moy flyſs imeti, de ta Derua nikamer Drugam, samuzh po porozheni gmain meſta nuzu bodo pelana, Per tem iſtim inu sezej[6]) uſselai[7]) ta Log inu Worſt, kar bode meni nar uezh mogozhe, taku dobru po nozhi, kadar bo letega ura, koker po dneui, pred schkodo uarouuat lepo

[1]) Nad to besedo stoji mali križec v znak, da je nekaj izpuščeno: na strani je dostavljeno od poznejše roke C a m r a r i u.

[2]) Tudi nad to besedo stoji križec, ker je izpuščeno C a m r a r a, kar je ob robu dostavila poznejša roka.

[3]) To se mora skoraj gotovo čitati ſ s e k a n i, nad *i* manjka samo pika.

[4]) Poznejša roka prečrtala je besedo a n t b e r t u u a t ter na strani zapisala i s r a t c h i t e.

[5]) Da se čitati tudi u o l o.

[6]) Pri tej besedi je poznejša roka popravila prvi *e* v *i* in iz *j* napravila *i*.

[7]) Poznejša roka je tudi v tej besedi popravila *a* v *e*.

zirat, Inu sezej [1]) ufse tu sturiti, kar se enimu ſueſtimu Forsſtnariu sturiti oli puſtiti spodobi, kakor meni gaspod BVG pomagej. Amen.[2])

List 19 b.

Windiſch aide in examinierung der zeugen.

Jeſt N. perſeshem sto moio Rotù, Goſpudi Bogù Nebeſkimu, de ieſt hozhem, utech retſcheh ker bodem sedai upraſchan, ta Zhishta praua Refsniza, nekomer klubu, prijaſsni oli kschaloſty, Inu sa obeniga darù, oli druge retzhi uollo, samuzh tu, kar ie menj uedetzhe, ta praua riſniza pouedati, kakù ieſt, teiſstiga hotzhem na muy poſledni dan uſhitti, inù takù menj tega BVG pomagaj. Amen.

List 13b.

Salzmeſſer Ayde.

Jest N: Perſheſhem ſmoymi gori Vſignienimi Perſti Gospudi BOGV, inu tudi Gospudam Lublanſkim, inu oblumim de ieſt ozhem en ſueſt, fliſsig, inu pokorn Solski Merzhun, tudi vſaky zhaſs, uſakaterimu [3]) pernareden biti, timu bogatimu, koker timu vbosimu, ſuestu inu fliſsig, eno glih mero breſs uſiga fortelna meriti, inu ta spodobna prauiza teh denariou, od mere pogerouati, Tudi sezei uſe tu drugu uleti moie ſlusbi ſturiti inu puſtiti, koker se enimu ſuestimu ſlushshabniku spodobi ſturiti, breſs uſe gfarlikoſti, kokar meni Suetta Troiza, na muj puſledni dan inu ura pomagai. Amen.

List 15 b.

Weinmeſſer Reformirter Aydt.

Jest N: perſheshem Gospudi BOGV, inu tudi Goſpudi Purgermaiſtru, Richtariu, inu temu postenimu Ratu, tiga Poglauitiga Mesta Lublane, de ieſt ozhem srauen moie Merzhunske slushbe inu breſs usega fortelna mere, inu noter iemania tiga spodobniga zolla alli prauize, poſsehmal usak teden duakratt, kokar v' nedella, inu v' Zhetertik per prauim zhaſhu, od suaketeriga Wirta, kar bode od tedna do tedna, noter v' Kelder, sa enu uinu polusbil. inu ieſt tuiſtu bodem noter inu vun ſmeril, suestu inu fliſsig, breſs obeniga sashonenia, darù, alli mitti, pouedati, de toistu bode mog . . . po praui ordnungi, noter te buque samerkouanu biti,

[1]) Tudi v tem slučaju je ta beseda tako popravljena, kakor zgoraj.

[2]) Takoj pod tem stoje sledeče od druge roke dostavljene besede: *Eno leta brascista, preſs Vuſsega madescha spozeta, luba diuiza, eno Sueta Mate Baschia Maria, eno Vuſue lubie Suetnike pomagaio. amen.*

[3]) Skoraj bolje je to besedo čitati uſaketerimu.

letu vinu kir bom ieſt saſse kupil alli is . . . . uernal [1]), nozhem obeni uiſhi alli stalti samolzhati, semuzh prau, inu po riſnize pouedati, Na te contrabande, inu na teiſte kateri uinu breſs mere iemlo, ozhem fliſsig merkati, inu gori gledati, Inu uletim uſim, tu sturiti, kokar se enimu sueſtimu sluſsabniko inu vinsſkimu Merzhuno spodobi. Kokar menj Gospud BVG, na mui puſledni dan inu Vra pomagai, inu uſi niegoui Suetnikj. Amen.

List 18 b.

Züelenders Aydt windiſch.

Jeſt N: perſeshem pruti Gospudi Bogu, ozhetu, Sinu inu Suetimu Duhu, de ieſt [2]) nozhem † kopuuaniu tega Leſsa inu Deruich, obena kriuiza, alli Contrabandt dellati, semuzh uſelai ta praui kup pouedati, tudi nozem po nozhi obeniga neſnaniga noter tu Meſtu, ali uunkai Smeſta preſs pouella Gospudi Purgermaiſtra, alli Gospudi Richtaria, puſtiti, inu uſhe letu oprauiti inu ſturiti, kar enimu ſueſtimu ſlushabniku naprei ſtoy, kokar meni Gospud Bug inu uſi niegoui ſuettniki, na mui puſledni dan, inu ura pomagai. Amen.

† ozhem vselaj kader kej Speut, alj drusiga zimperschega Lesa, na prudej pride, nar poprej Gaspud Kamrario na Snanie datj, Sche [3]) pa oni na bojo telli kupit, potiſtim tem Rathnem gospudam, jenu pokler tem drugim purgarjam, tem nasnanim kateri purgarie niſso, na kup Spustiti. tudi nozhem nez na Spodobniga, ne Sauola Daru, Shenkenge Perjasnasti allj Suraſtua, Sturitj, tudj

List 21 a.

Statt Ambtmans Aydt Windiſch.

Jeſt N. perſheſhem sletu moio Pſego, Gospudi BOGV, tudi Gospudi Purgermaiſtru, Gospudi Richtariu, inu temu postenimu Ratu, tiga Poglauitiga mesta Lublane, de hozhem ieſt, en suest, pokoren, pernareden, inu fliſsig Valput, inu ſluſsabnich biti, stem noter Kupuuaniam, tiga Leſsà na Vodi, prauizhnu handlati, inu ta praui kup uſelei puedati, inu niſter samolzhati, tudi bres uſega fortelna ta leſs, is Gmain Meſta Camre predaiati, te denarie uſelei Gospudi Camrariu izrozhiti, obenimu bres niegouiga sueta alli uolle nezh upuuati, Inu sezej [4]) tudi, na uſse Gmain Meſta srambe,

---

[1]) Morda i s t o u e r n a l.

[2]) Nad to besedo je križec, ker je izpuščen celi spodni odstavek, pri katerem stoji pred prvo besedo (o z h e m) tudi križ. Ta odstavek ni pisan na isti poli, nego na malem listku, kateri je takoj za 18. listom prilepljen in sicer je od poznejše roke in površno ter naglo pisan.

[3]) Najbrž pomota ali se pa m. s c h e mora čitati s h e.

[4]) Poznejša roka je iz *j* napravila *r*.

inu na Zimpermane, na Zeglarie, inu druge Delouze inu tudi ^{P} Studenzi, enu flifsig gori gledanie imeti, inu ufse fuestu obarouatj, kokar ieft morem tiga, ne muy pufledni dan Vfhiti, inu meni skus tu iftù, Gofpud BVG pomagai, inù ufsi niegoui Suetiki. Amen.

List 22 b, 23 a.

Inwohner Aydt. Windifch.

Jeft N: perfheshem pruti Gospudi Bogu ozhetu nebeskimu, de ieft ozhem nafhimu suetlimu Cefsariu inu deshelskimu Firftu, Gospudi Gospudi Ferdinandu, inu tudi Gospudi Burgermaiftru, Richtariu, inu poftenimu Ratu, tiga poglauitiga mefta Lublane, eden suest, pocorn Inwohner alli Podloshnik biti, niech postaue ordnunge, sapuuidi, prepuuidi, pocornu dershati super teifte nishter naprei useti, alli handlati, temuzh gmain Mestà zhast, nuz, inu prid, kokar meni bode nar uetzh mogotzhe, pomagati obdershati, inu spett use tu kar bi gmain Mest . . .[1]) moglo hudimu priti obarouati, Inu kadar bi iest ueno irringo ali prauda ratal, de iest nozhem nigder kokar pred Gospudam Richtariam letiga Mesta prauda daiati inu iemati. Jest tudi nozhem obeniga nefnaniga v' negoui kupzhye, v' moiem imeni prenesti, alli scusi pomogati, v' obeni stalti alli uifhi.[2]) Pred usemi rizhmi pak, ozhem tudi nar uezh, ta sueta samo suelizhano, karfhanska, Catoliska Rimfka, stara Vera pomagat terditi, shirmati, teiste se dershatj, inu obeni kriui alli super uoli, inu mifli se podurezhi[2]), temuzh se v' letim ufim taku dershati, kakor se enimu brumnimu Podlofsniku, pruti niegoui Gospofzhini, spodobi, kadar bi pak iest zhes dolgi alli kratick zhas, se hotil pod druga Gosposka podati, alli sedezh sturiti, sem se ieft poprei ufelei per Guspudi Richtariu, dolshan pokornu oglafsiti, inu sa use moie sauese, handla inu diania, sunai prauda alla sprauda, kakor teiftu bi moglu imenouano biti, ledig sturiti, inu sdobro uestio inu sahualeniem mui posten abschidt useti, suestu inu brefs use farlicosti, kakor meni Gospud Bug pomagai, na mui pusledni dan inu ura. Amen.

List 24 a.

Zimmerleits aydt.

Jest N: Persheshem gospudi boghu Suega Mogoznimu Inu tudi gospudi burgermeistru, Rihteriu, Inu postenimu Rathi[3]) tega

---

[1]) Ta beseda stoji na koncu vrste ter se ne da določiti ali stoji za *t* še *u* ali *a* ali pa nič.

[2]) Za tema besedama stojita znamenji ♯, kateri značita, da se imajo vse one besede, katere so med znamenjema izpustiti.

[3]) Pri besedi Rathi manjka zadej še jedne črte, ker bi imelo stati Rath*u*. — Ta prisega je jako površno in slabo pisana.

poglauitige mesta lublane de ozhem iest en Suest gmain mesta Zimpermon inu pernareden hlobez biti, Suestu dale to,[1]) inu tudi ta les, ko se So gmein mesta ponuza, gospud molimu Kamreriu Suestu na Snaine dat, sa ta les po,[2]) kar[3]) iest predam, lete denarie pres Suega fortelna gospudi Comrariu odantvertnat, inu pouedeti, komu, Inu kolkai tega lesa sem predau, inu sue taistu sturiti, kor Se enimu Suestimu gmein mesta Zimpermonu[4]) toku dobru per Vode kakor drugimu delu spodobe sturiti, Suestu oprauiti, koker meni gospud buch ta prezista pres Suego[5]) madesha spozeta diuiza inu mati boshia Moria inu Sue Suetniki pomagaite.

List 29 a.

Zuelender Aydt.

Jest N: Perseshem Bogu Ozetu, Sinu, Inu Suetimo duho, de jest ozhem Vselej kader kej Speut[6]) naprudej pride nar poprej gospudj Camrariu na Snanie datj, She pa ony na bojo telly kupit, potiſtim tem Rathnem gospudam, jenu pokler tem drugim purgarjam, Sa purgarie pa le tem nasnanim katerj purgarie niſso, na kup, pouedat, allj spustitj, tudj nozhem nezh noprouizhniga Sturitj, allj handletj, ne Sauole, Skenkenge, Perjasnaſtj, allj Suraſtua, tudj nozhem per kupuuaniu tega Leſsa, inu deruich obena keruiza alej Contrabonda[7]) dellatj, temuzh uſelaj ta prauj kup pouedatj,[8]) koker menj gospud Buch, ta preziſta Pres Suega madesha Spozheta diuiza inu matj Boshia maria, inu Sue Suetniki Pamagaite na mojo posledno vro, inu zhas Amen.

List 30 a.

Statt Ambtmans Aydt.

Jeſt N: Persheshem Gospud Bogu, tudj Gospudj Purgermeiſtru, Gospudj Rihteriu, Gospudj mestnumu Camrariu inu zelumu Mā̄gstu tega Poglauita meſta Lublane, de jest ozhem en

[1]) Je-li sta besedi dale to skupaj pisani, ne da se določiti.

[2]) Ali pa.

[3]) Ali kir.

[4]) Morda se mora čitati Zimpermonu, kar bi seveda pogreška bila.

[5]) Morda je bolje čitati Suega.

[6]) Za to besedo stoji znak, da je nekaj izpuščenega. Na strani stoji zapisano allj druſsiga Zimperschega lesa.

[7]) Ti besedi ste prečrtani

[8]) Za to besedo je zopet znak, da nekaj manjka. Na strani je dostavljeno: tudi ponozhi pres pouella Gospud Purgermaiſtra, alli Gospud Richteria, obeniga naſnaniga noter tu Meſtu, ali Vnkaj Smeſta pustite.

Suest, pokoren, perpraulen, inu flifsig Vaupet inu Slufsabnik bittj. zhefs Sapuet, prepuet allj porezheinne Gospuda mestniga Camraria, inu teh drufsig Camerskeh Gospudou nezh Sturittj, allj handletj, Stem noter kupuaniam tega zimperschega lefsa inu Speutah prouizhnu handlatj, inu ta prauj kup po vrednoftj vfselej pouedatj, inu per them nezh fortelnastiga, allj na Suestiga handlatj, tudj Brefs vfsega fortelna ta zimpersche lefs is gmain meftna' Camre pradajatj, te denarie prazej Gospudj Camrariu adraittat, ally isrozhitj, Brefs Sueta, allj Volle gospud Camraria obenimu nezh vpatj, Slaftj pak na zimpermane, Sidarie, Zeglarie, Sekazhe, inu na vfse druge delauze toku dobro per Vodj, koker per drugeh gmain meftnih dellah enu flifsig gorj Gledaine, inu pomerkuaine imetj, inu vfse Suestu oprauitj koker menj Gospud Buh, inu ta Prazista, Bras Suega madesha Spozeta diuiza, inu matj Boshia Maria Sue[1]) Suetnikj inu Suetniza na mojo posledno vro inu zhafs pomagaite. Amen.

List 30b, 31a.

Forfstkhnecht Aydt.

Jeft N: N: Perfeshem Gospudj boghu Suega Mogoznimu Inu tudj Gospudj Burgermeistru, Rihteriu, Inu postenimu Rathu tega poglauitiga mesta Lublane. de otzem iest en Suest gmain mestnj Worstner inu perpraulen hlapez bitj, Gmain mefta Worfte Suestu Varuatj, inu tscheditj, nobenimu bodj kudur ozhe Slaftj pach obenimu kmetu brefs uedejozhe[2]) tega posteniga magistrata, all, Gospud Camraria, nezh, obeniga deruefsa, Vellikiga allj maihinge puftitj Sekat Vunkaj pelatj[3]) tudi ne Sam Safse nezh taziga Stuf ritj, allj kufs druge fturitj puftitj, Inu per them nezh fortelnastiga-ally na Suestiga, ne Sauole daru, Shekinge, allj Pijatshe handletj, kader be pak kateryga per Sekainu Samerkou, allj najdou, bodj po nozhj, ally podneuy, tajstiga Rubit, Rubesno, inu Skodliuza prezej per kamre ifskasat[4]) inu pouedatj, obenimu Sfalshio ally na Suestobo Skusj pomagat, ampak Sue taistu kar Se enimu Suestimu, jnu poftenimu gmein mesta Worftnarju Spodobe Sturitj, Suestu oprauitj, inu Vahtejozh bitj, koker menj Gospud buch, ta prezista Brefs Suega madesha Spozheta diuiza, inu matj Boshia maria, inu Sue Suetnikj inu Suetniza na mojo posledno Vhro inu zhafs pomagai. Amen.

---

[1]) Za to besedo je znak, da manjka nekaj; na strani stoji Boshy.

[2]) Za to besedo manjkata dve besedi, kateri ste dostavljeni na strani: inu pouela.

[3]) Tudi za to besedo ste izpuščeni dve besedi, kateri ste zapisani na strani: ally nestj.

[4]) Tukaj manjka isratshite, katero stoji na strani.

List 32.

Salzmesßer Ayde.

Jest N: Perſcheshem prutie Gospud Bogu, inu tudi Gospodam Lublanskem, inu oblubim de iest ozhem eni Suest, fliſsig, inu pokoren Solski Merzhun, tudi vſaki zhaſs, vſakiterimu pernareden bitti, temu bogatimu, koker timu vbosimu, Suestu inu fliſig eno glich mero breſs uſega fortelna meriti, inu ta Spodobna prauizo od mere pogeruati, toisto richtig opranite inu nezh Sataiti, Tudi[1]) Sizer vſe tu Drugu v leti moie Slusbi Sturiti inu pustiti, koker Se enimu Suestimu Slushabniku Spodobi Sturitti, pres uſe gefarlikosti. koker meni Gospud Bug, ta Sueta pres vſega Madeſsha Spozheta Diuiẓa inu Mati Boſhia MARIA. Inu vse Boshie Suetniki na moio posledno Vrro, inu zhas pomagaio. Amen.

II.

V „Letopisu Mat. Slov.“ 1879, str. 14, piše Radics: „Sedem let poprej, nego je Trubar na svetlo dal svojo prvo slovensko knjigo, se je prevel v slovenski jezik štajerski rudarski red, (l. 1543).“ Želel si sem ta rokopis dobiti v roke, toda kako strmim, ko zapazim takoj na prvi strani, tedaj na čelu rokopisnem, letnico 1644. in to s prav velikimi številkami razločno pisano. Mislil sem s prva, da se je v Radicsev spis gledé letnice vrinola kaka tiskovna hiba, toda dostavljene besede, da je rokopis že pred Trubarjevo dobo bil prestavljen, pričajo, da to ne more biti tiskovna pomota.[2])

Rokopis, kateri obsega brez platnic 10 listov leks. 8⁰, shranjen je v ljubljanski licejski knjižnici (sig. 191) in je pisan na navadni popir. Na prvih šestih listih je rudarski red v nemškem jeziku in sicer tiskan, za tem sledé še štirje listi s slovenskim prevodom, toda pisani dovolj lepo in razločno. Na prvi strani platnic stoji z velikimi črkami BergkhRechtsordnung. 1644.

Nemški gorski zakon šteje 52 toček, slovenski samo 50, ker ni preveden § 52; § 6. in 7. nemškega teksta sta pa v slovenskem rokopisu spojena v jedno točko. V slovenskem delu manjka še začetni in konečni odstavek nemškega reda.

---

[1]) Tukaj je zopet znak in na strani je dostavljeno per malefizpersonoh muie gesboske bovelle doboniti Jeno. Vse to je dostavila druga roka.

[2]) Že F. Levstik je opozoril v „Ljublj. Zv.“ I. 448 na to veliko hibo Radicsevo ter tudi dostavil, da je zakon od Radicsa po krivem imenovan „rudarski red“ in ga imenoval „vinogradski zakon“.

Na čelu nemškemu delu stoji:
Roemischer Kayserlicher auch zu Hungern vnd Behaim
Königlicher Mayestat etc. Ertzhertzog zu Oesterreich
etc. Confirmation vnd bestettung
des Fürstenthumbs Steyer Berkrechts Büchel.
Gedruckt in der Fürstlichen HauptStatt Grätz in Steyer
In Verlegung Sebastian Haupt. M.DC.XXXIX.

Nemški gorski zakon je tedaj iz leta 1639; slovenski, kateri je le prevod, če tudi ne bogve kako natančen in vesten [1]) nemškega, mora gotovo biti iz nekoliko poznejše dobe, in sicer mislim iz l. 1644; kajti drugega zmisla ne more ta števílka imeti, kakor označiti čas slovenskega prevoda.[2])

Nas zanimiva ta rokopis radi jezika in vsebine, katera je pravnega značaja.

Pravopis je nedosleden in v največjem neredu; pisatelj je pisal, kakor mu je ravno ugajalo, brez vsakega pravila. Ali mu ni bil pravopis Bohoričev znan ali mu je bilo pretrudno vestno ta pravopis rabiti, to se ne da povedati. Največi nered je se ve da zopet pri onih glasih, kateri so nemščini in latinščini tuji. Pa tudi gledé nekaterih drugih glasov je nedoslednost velika. Tako se piše *i* zdaj z *i* zdaj z *y*: *i*maio 1, *i*nu 1, *i*ma 1, gorsk*i* 1, dat*i* 1, segornik*y* 1, t*y*st*i* 6, vest*y* 11, t*y*stim 13, 25, ob*y*skat 43 etc. Nad *y* (= *i* in *j*) stojite dve piki. Isto nedoslednost zapazujemo tudi pri pisavi glasa *j*, za katerega stoji *i*, *j* in *y*: ima*i*o 1, *i*e 1, nozh*i*o 1, k*i*er 1, nemore*i*o 2, popre*i* 5, napre*i* 5, stur*i*ena 9, vnka*j* 39; popre*y* 1, fra*y* 21, teaka*y* 40. Celó za soglasnik *b* piše se *w*: *w*illa 1, 4, *w*rigouue 46; razumevno je, da je v večini primerov b = b in da sta omenjena primera samo nekaka izjema. Da se jotacija ne zaznamenuje s pomočjo *j*, temu se po tem ne čudimo; nahajamo za *lj* samo *l*: *samouolla* 6, *ludi* 6, *popraulen* 7, *pella* 12, *postaulena* 19, *peilat* 17. V zadnjem pri-

---

[1]) Da se vidi, kako je slovenski gorski zakon preveden iz nemščine, dodal sem nekaj toček nemškega.

[2]) Dozdaj poznamo štiri slovenske prestave štajarskega gorskega zakona. Najstarejša je nedvomno ona, katera se nahaja v nekem precej obširnem zborniku shranjenem v kranjskem museji; ta je iz leta 1582. (prim. „Ljublj. Zv.“ II. 251). Druga prestava obsega samo pet velikih listov; iz katerega leta je, to se ne da določiti. Tretja prestava obsegajoča deset listov (4°) je iz leta 1683, kajti pod prestavo stoji: die . . . 1683 descripsit J. Kopesh Reitanburg (?) Četrti prevod je ta, katerega tukaj objavim.

V drugem prevodu (ki obsega štirí liste) stoji takoj na čelu: katieri so bli od prasuetliga Rimskiga Cessaria Ferdinanda tega perviga Sa negoue Deshelle poterdeni, Jenu jes Duneiskiga Meista na 9tn Dan Mesza Marciusa ob tem Leitu 1543 u Deshelle poflari. Tudi na konci tretjega (iz leta 1683) stoji: 9 Marty 1543 — Zdaj je nam jasno od kod je Radics vzel letnico 1543; zakon je bil izdan tega leta, toda slovenski prevod je gotovo iz poznejšega časa, saj oni, katere do zdaj poznamo.

meru je mehkost najbrž označena po predstoječem *i*. Za *nj* se piše *ni* in samo *n*: *potcrienie, sposnanie* 19, *samuianie* 25, *poshigainam* 41, *kopanam* 25, *manka* 29, *nemu* 43, *sposnanu* 45 etc.

c = *c, z, zh*: prauici 43, otroci 44, sdaizi 7, 9, zellu 23, schazat 25, prauizho 5.

č = *z, zh, tzh, tsch*: zestu 3, dishezo 14, neplazal 15, sonzniga 17, nozhio 1, veidezhe 5, reizh 6, zhes 12, 13, mutzh 17, retschi 27.

s = *s, ss, sh, ſ, ſs*: se 1, stariga 17, pismam 2, gospud 5, pernesti 5, neiso 7, gorsske 1, bessedo 2, shlischi 4, poshlushal 13, tyſti 7, vſakiga 8, toyſtu 10. poſebe 13, deſsetino 14.

š = *s, sh, sch*: nasiga, staierske, skoda 9, mostam 14, schlisi 43, pershel 8, poshlushal 13, shkodi 25, schall 11, 18, schazat 25.

z = *s, ss, ſ*: is (drugih) 1, nasnaie 2, sakai 2, nasnanih 6, samulzhi 6, sapadell 6, neobressan 23, saderschati 2, skuſi 45.

ž = *s, sh, ſ, ſh, sch, szh*: deselle 11, vrsahov 11, deselski 19, dersat 25, dershati 1, sadershal 5, deshelskiga 5, deshelani 6, vrſaha 8, derſati 10, dolſhan 10, deſhelle 10, derschat 1, oroschie 3, vrschah 3, toschl 13, toszhio 2, vroszhie 3.

šč = *s, sh, szh, sch, shzh*: jerbsino 48, gorshino 10, 14, 15, 22, gorshine 12, 18, erbshino 43, obiszhe 43, gorschino 4, gorshzhine 6, 47. Za *v* se piše v našem rokopisu v začetku besede in zlogov *v*, v ostalih slučajih pa *u*: veliko 1, vsaku 1, vsakateri 4, veidezhe 5, vinogradom 7, vinu 12, navada 1, negovo 4, suetliga, praud, praude 1, suoimi 1, peruo 4, raunanu 4. Samoglasnik *u* = *v*: vrschah 3, vhu 39, vkrade 39, vnkaj 39; izpusti 43.

Nekatere črke se pišejo po nemški navadi po dvakrat, tako *ll, pp, tt*: deselle, willa 1, alli 1, 12, 19, sapadell 3, billi 7, sekall 11, dellat 11, dollshan 13, koll 18, 34, dellezh 21, zellu 23, obdelluie 25, vrtllna 27; kuppit 14, kuppe 20, appeliram 27 (pri pisavi te besede vplivala je morda latinska oblika), toppelt 34; ottel 36, zaitt 50. Jedenkrat najdemo *ff*: ysaffani 19. Tudi *h* za soglasnikom se piše, če tudi redko: frishtha 40, khteim 3. Za *h* stoji *ch* in *h*: prauchal 3, marche 3, 9, march 3, nich 44, sglichat 46, drugih 1, dobrih 11, teh etc. — Sonant *r* piše naš rokopis *er*: dershati 1, peruo 4, perst 37, terto 42, tergaina 50; marche 3. Pri besedi *marchi* je *ar* radi vpliva nemške besede, katera se skoraj ni nič spremenila.

J e z i k našega spomenika se ne odlikuje po nobenih starih oblikah ali drugih posebnostih niti gledé glasoslovja niti glede oblikoslovja in slovarja. Rokopis je v jezikoslovnem obziru samo radi tega zanimiv, ker nam predočuje dosti verno jezik prve polovice XVII. stol.

Glasoslovje.

Za oba stsl. poluglasnika stoji jeden glas, in sicer *a* in *e*: d*a*n 7, 13, ed*a*n 29, m*a*nka 29, vs*a*me 31, dolsh*a*n 8, sch*a*ll 11, 18, persch*e*l 8, st*e*bla 32, in v sestavljenkah s „kateri", kjer sicer ne odgovarja naš *a* stsl ъ, kjer pa vendar ima *a* isto ulogo in osodo kakor refleks stsl. ъ: vsak*e*tere 3, vsak*e*teri 13, 15 in vsak*a*teri 4, vsak*a*terimu 42. — Semkaj smemo prištevati tudi one primere z vrinenim *e* (gibljivim), mesto katerega čitamo tudi *a*: mog*a*l. V nekaterih primerih pa ni tega *e*, n. pr. *sapopadl* 12, *padl* 21. Pri partic. praet. II. glagol. I. vrste, n. pr. *pletel, nesel, grebel* etc. ne sili nas nič misliti, da je *e* samo vrinen; prav lahko mogoče je, da je ta *e* vzet iz praesenta po analogiji glagolov, katerim je deblo na kaki samoglasnik. Partic. kakor *bral, delal, umel, hvalil,* kjer je pred sufiksom partic. (лъ) vedno isti samoglasnik, kateri je v vseh osebah sedanjikovih, privedli so jezik do tega, da tudi pri glagolih I. in II. vrste ni infin. deblu pridejal končnico partic., nego deblu podaljšanemu s sedanjikovim *e*. Da bi se bil *e* samo radi lagljega izgovora vrinol, ni lahko verjeti, radi tega, ker naš jezik se ne izogiblje glasovnim skupinam *dl, tl, sl, zl* etc., da nekatere nahajamo celo v mnogih primerih.

Stsl. ѧ odgovarja, kakor sploh v slovenščini *e*: *pet* 3, 20, *vseti* 5, 49, *obsedit* 6, *ogledu* 8, *pogledal* 8, *poredu* 16, *poseka* 31, 42, *deset* 3, 7, 41. Samo v jednem primeru stoji za ѧ glas *ei*, kteri je inače refleks. stsl. ѣ: *poseiku* 32; vzrok temu je naglas. Da je v besedi *meiszu* 48 izpadel *e*, temu se ne čudimo, ker vemo, da jezik ni razločeval suf. -ѧць od -ьць, v slov. oba *ec*.

Stsl. ѫ = *o*, nikoli *u*: *vroschie* 3, *dote* 8, *potie* 7, *bode* 13.

Refleks ѣ piše se v našem spomeniku z *e* in *ei*. Da bi pa bila kaka razlika v izgovoru, da bi se v nekaterih primerih in besedah v jednako naglašenih zlogih bilo za stsl. ѣ govorilo *e*, v drugih pa *ei (ej)*, to je ravno toliko verjetno, kakor ista misel o pisavi Trubarjevi ali Kreljevi. Nikoli ne smemo pozabiti, da je med izgovorom in grafiko vedno neka razlika, da zadnja nikoli ne ustreza popolnoma prvi. Iz pisave *ei* za stsl. ѣ smemo sklepati, da je ta glas res fiziologično najbliže stsl. *ei*, t. j. *ẹ* s sledečim morda ne popolnoma razvitim *j*. Primeri za *ei* so: *teim* 2, 3, *terpeit* 2, *poueidani* 6, *perdeilal* 14, *leita* 16, *leytu* 2, *leitu* 15, *deilly* 25, *potreibnimi* 25, *leis* 32, *nameistit* 30, *nameistnikou* 44, *meiszou* 48. Celó v nenaglašenem zlogu čitamo jedenkrat *ei*: *veidezhe* 5. V naglašenih zlogih nahajamo tudi *e*: *suetliga, teh* 1, *prepouedat* 7, *potreba* 8, *dellat* 11, *noteli* 19, *obdelluie* 25, *della* 38, *vsemi* 49. — *i* = ѣ v nenaglašenih zlogih ni najti v rokopisu.

V dolgonaglašenih zlogih odgovarja stsl. *o* samoglasnik *u*: *gospud* 1, 4, *gur* 1, *taku* 1, 8, *sapuuidi* 5, *oku* 6, *sturiti* 10, *gdu* 13, *zellu* 23, *gnuj* 37, *vhu* 39. Ta *u* se pa tudi nahaja v sedaj

nenaglašenih zlogih: *vsaku* 1, *raunanu* 4, *vinu* 12, *shitu* 12, *veliku* 12, *malu* 12, *blagu* 12 etc.

Samoglasnik *i* se ni več polno izgovarjal v nenaglašenih in kratko naglašenih zlogih, temveč je oslabel in se fiziologično približal nejasnemu in kratkemu glasu stoječemu med *i* in *e*, nekakemu poluglasniku. Če je tudi med *e* in *i* precej velika razlika, tako je vendar jasno, da nenaglašen refleks obeh samoglasnikov je lahko jeden in isti, kakor je tudi n. pr. v stsl. ь kratki indoevrop. *i* in *e; i = e*: *diate* 3, *grabne* (nom. plur.) 9, *leise* (nom. plur.) 9, *odtegnet* 22; vendar je v zadnjem primeru lahko *e* m. *i* po vplivu sedanjikovem.

Jedenkrat je *ie = i*: *ieti* 19. Pri *shoda* in *ishoda* ni odpadel *i* fonetičnim potem, nego *s = iz* radi nerazločevanja predlogov *s* in *iz;* mesto zadnjega stoji prvi. V nedoločniku je v mnogih primerih odpadel *i* ali bolje rečeno zginol je razloček med infin. in sup.: *terpeit* 2, *opravit* 3, *obsedit* 6, 14, 15, *dershat* 6, *prepouedat* 7, *popravit* 8, *naredit* 9, *gouorit* 10, *saloshit* 10, *dellat* 11, *vabit* 18, *kuppit* 14, *plazhat* 14, 15, *obtergat* 16, *peilat* 17, *vdarit* 13, 20 etc.

O samoglasniku *e* ni nič kaj povedati; on stoji vedno na svojem mestu. Omeniti je jedino to, da v zloženkah stoji *na* za nikavnico *ne* n. pr. *nasnanih* 6, *naposhle* 13, *naperdeilal*, *napride* 24, *naobdelluie*, *nadershi* 40. *a* m. *e* v primeru *cassaria* je pomota, katera je tem laglje razumevna, ker je v sledečem zlogu tudi *a*.

Samoglasnik *a* ostaje v večini slučajev; samo nekolikrat se spreminja v *o*, n. pr. *oku* (= ako) 6, 13, 25, 29, *ompak* 11; v primerih *rounati* 19, *prou* 21, *nenouadni* 38 je sledeči *v* vzrok prehodu *a* v *o;* vendar tudi: *nepraui*. Pri vezniku *de* (= da) se je spreobrazil tudi *a* v *e,* zakaj, tega nevem povedati. Jednako najdemo še v jednem slučaji, namreč *delezh (dellezh)* 17, 21. Pred sledečim *j* je ostal *a* in se ni spremenil v *e,* n. pr. *vkupai* 18, *tiakay* 40, *sakai* 2; ker stoji *na* za nikavnico *ne*, ni se čuditi, da tudi narobe najdemo *ne* mesto predloga *na* 12. — Radi *oku, ompak* bi morda pričakovali tudi *oli,* toda tega ni.

Soglasniki:

Stsl. *lъ* ne odgovarja samo *ol,* kakor je to v veliki večini slovenskih narečij splošno (*dolshan* 8, *dolge* 21), nego jedenkrat tudi *ul*: *samulzhi,* kjer si pač imamo misliti, da je iz dolgo naglašenega *o* nastal *u*, da je tedaj ta *o* (ol) jednako se dalje razvijal, kakor o = o.

Glasovna skupina *ri* se je skrajšala, kakor sploh v spomenikih iz tega časa, v sonant *r;* to je skoraj vedno pri predlogu pri n. pr. *pernesti* 4, 5, 27, *per* 8, 12, 44, *pershel* 8, *perdeilal* 14.

Skupina *dn* je izgubila nekolikokrat *d,* n. pr. *enim* 10, *enimu* 10, *eno* 14, toda tudi *eden* 3, 10, *edan* 29. Glagolu *hoteti*

je odpadel *h*, n. pr. *otel* 25, *ottel* 30, *ne otel* 43. Jeden primer imamo tudi za prehod „mehkega“ *t (ť)* v *k*, kateri pojav poznajo nekoliko vsa slovenska narečja in tudi nekatera druga slovanska; ta primer je *treikie* 15, toda tudi *tretic* 23, (Kolosov, Obzor 175; Baudouin de Courtenay, Otryvki izъ lek. po fon. 50.) Naš spomenik še ima *obeden* 29 in ne *nobeden*. — Da beremo *sonzniga* brez *l*, ne bodemo se čudili, če pomislimo, da tako pišejo že vsi pisatelji XVI. stol. Kreljev *solnce* etc. seveda dela izjemo, kakor se sploh jezik tega pisatelja v marsičem ne strinja z onim ostalih istodobnih slovenskih književnikov — na njegovo pisavo je vplivala znatno hrvaščina; njegov jezik ni verno zrcalo slovenskega govora v sredini XVI. stol., nego je že v nekako „dresiran“. Jaz nikakor ne dvojim, da se Kreljev *solnce* etc. v XVI. stol. ni nikjer govorilo, nego da se je že v istem času govorilo kakor danes *sonce* (sunce) etc. (cf. „Cvetje z vrtov sv. Fr.“ III, 3.). Samoglasnika *e* in *o* skrčila sta se v *o*: *noteli* 23. Regresivno asimilacijo vidimo pri *gdu* 13 (kar je sicer starejša oblika); v *derlaunost* 50 manjka *b*.

Gledé glasovne skupine *šč* tudi v tem rokopisu ne moremo povedati nič odločnega. V jednem slučaji res govori grafika, da se naj čita *šč (gorshzhina)*; tako bi se morda dalo čitati še *obiszhe*, toda v ostalih primerih je več kakor dvomljivo čitati *šč*. — Neorganičen prehod gutural. v sibilante najdemo v gen. sgl. sestavlj. sklanje: drusiga 41.

Oblikoslovje.

Nominalna deklinacija.

V tem spomeniku, kakor v vseh istodobnih, da se govoriti samo o moški sklanji, ne pa o sklanji ъ/o-deb., u- in i-deb. Zadnji dve sklanji se sta izgubili popolnoma, njene besede se sklanjajo po oni dekl., po kateri gre velika večina moških debel, po ъ/o-dekl. Deloval je v slovenščini pri tem živi čut za razločevanje spolov tako, da je sčasoma nastala samo jedna sklanja za vse moške samostalnike, pomnožena z nekaterimi oblikami u- in i-dekl.

V gen. sgl. čitamo samo *gospuda* (11, 20, 40, 50) nikoli ne prvotne oblike *gospodi*. Gen. na *-u* ni najti, toda temu je vzrok mali obseg našega spomenika, kajti besed, katerim je navadno *u* končnica v gen., ni v njem najti. Gen. *dne* 8 ima še pravo končnico konsonantične deklinacije.

Dat. sgl. se končuje na *-u*, n. pr. *gruntu* 25, *toshniku* 29, *odgouorniku* 29, *erbu* 43, *vinogradu;* tako tudi *ozhetu* 11, kjer je nom. sgl. oče povod dal, da je ta beseda prešla v sklanjo konsonantičnih debel; iz tega razvidimo ob jednem, kake važnosti je v sklanji nom. sgl. Mimo *gospudu* 7, 9, 12, 16, 20, 48, 50 čitamo

jedenkrat tudi obliko i-dekl. *gospude* 6 samo, da se ni več popolnoma ohranil nenaglašeni *i*, temveč kakor v mnogih drugih primerih oslabil v nejasen glas, za katerega rabi naša grafika *e*.

Loc. sgl. se končuje v večini slučajev na *u*, kateri je vzet iz u-dekl. Razven te končnice nahajamo tudi tej sklanji lastno končnico *i*, in sicer skoraj samo pri samostalnikih sred. spola. Isto razmerje gledé končnice *i* in *u* v loc. sgl. je tudi v drugih istodobnih spomenikih, n. pr. v prvem slovenskem pastirskem listu: *mesti* 100, *imeni* 102 (bis), 105, *oblazhili* 103 („Letop. Sl. Mat.“ 1882/83) in v Stapletonovih evang., kjer čitamo pri neutr. skoraj vedno *i*, pri masc. pa *u*, n. pr. *ſonzi* 3, *leti* 15, *kraleuſtui* 30, *kraleustui* 23, 237, 243, *mory* 33, 201, *ſerzi* 47, 125, *meſti* 63, 166, *jeſeri* 117, *puli* 158, *oſnanuani* 220, *ſhiuoti* 227, *mesti* 228; končnica *i* je pri masc. jako redka, n. pr. *tedni* 141, samo *bogi* je mnogokrat najti; semkaj se dá prištevati tudi *ſinoui* 222.

V instr. sgl. nahajamo še organično končnico, in sicer samo pri mehkih deblih, tedaj *em*, v večini je pa že končnica *am* ne samo pri neutr., nego tudi pri masc.: *osekaniem* 3, *obſekaniem* 35, *piſmam* 2, 43, *denariam* 10, *mestam* 14, *grubainam* 25, *kopanam* 25, *poshigainam* 41, *miram* 44, *erbam* 49, *meiasham* 49; tedaj dvakrat *em*, desetkrat am, razmerje 2 : 5. Isto razmerje je v Stapletonu. samo da je dvakrat najti še *um* (ōm): *raſenum* 3, *strahum*. Tudi v Skalarju so primeri za *am* v veliki večini (cf. „Ljubljanski Zvon“ VII, 434).

V nom. pl. ostajajo pred končnico gutur.: sagorni*k*i. Jedina izjema je *otroci* 44, kjer se je ohranila starejša oblika. V primeru *potie* 7 imamo prvotni nom. pl. i-dekl.

Gen. pl. ima povsod novejšo obliko *-ov*, vzeto od u-dekl., katera se po mehkih deblih ne spreminja v *ev*, n. pr *segornikov* 1, *namestnikov* 44; *kraizeriou*.

Dat. pl. nima več organičnega *om*, nego samo *am*, vendar ne smemo iz tega preveč sklepati, ker imamo za ta sklon sploh le malo primerov. Toliko je gotovo, da se naš spomenik strinja z drugimi istodobnimi gledé tega sklona: *vinogradam* 7, 8, *sagornikam* 8. 16, 25.

V acc. pl. čitamo jedenkrat *wrigoune* 46, kjer je *ov* vzet iz onih sklonov u-dekl., katerim je bil prvoten. Pri neutr. je končnica *a* in ne morda *e*: *leita* 6.

Za loc. pl. imamo zopet tako malo primerov, da ne moremo nič gotovega reči o pravem razmerju končnic *ah* in *ih*. Naš spomenik ima samo *ih*: *kraih* 1, *dneih* 12, 43. V zadnjem primeru bi ne pričakovali dn*ei*h, nego dneh, ker bi tukaj moral stati samoglasnik *e* za stsl. ь; *ei* pa odgovarja navadno stsl. ѣ, tako da bi *eih* bilo stsl. ѣхъ ohranjeno radi naglasa, če ni bolje misliti, da se je iz *eh* radi dolzega naglasa razvil *eih* (kjer je *ei* nekaki glas *ei*). V prvem slučaji bi bil loc. pl. *dneih* po analogiji ъ/o-deb

V instr. pl. je najti samo organično končnico *i*: *purgary* 6, *segorniki* 1, *sagorniki* 43, *deshelani* 6, *deilly* 25, *vinogradi* 46. Da ni končnice *mi*, je najbrž slučajno, ker ni v vsem spomeniku nobene besede, katera bi tudi v drugih spomenikih imela to končnico, pri kateri bi imeli tedaj tudi tukaj pričakovati *mi*.

a-deb.

O tej sklanji je prav malo omeniti; vsi skloni imajo navadne od slovnice zahtevane oblike. Jedina izjema je acc. sgl., kateremu je končnica razven organičnega *o* (*praudo* 2, 6, *gorschino* 3, 10, *prauizo* 10, 43, *pofodo* 14, *schkodo* 25, *prodaio* 49) tudi *a*: *gorshina* 16. — V loc. sgl. je nekolikokrat m. pričakovanega *i* (*praudi* 18, 27, *gorshini* 30, 32, 49, *prauizi* 43) čitati *e*: *deselle, straifinge* 8, *ordinge* 19, kakor se to tudi dandanes govori na nekaterih krajih na Gorenjskem. Končnica instr. sgl. je *o* in ne *oj*: *besedo*. Tako tudi pri fem. i-deb.: *nozhio, uestio* 20.

Gen. pl. pozna samo staro obliko: *praud, gur* 1; novih na *â* ni najti, dasi čitamo v Skalarju, n. pr. *solsa* 249 a, *shlusba* 273 etc. To so, kolikor meni znano, prvi gen. pl. na *â*; v prejšnjih pisateljih ni takih oblik. Dat. in loc. pl. sta pravilno na *-am, -ah*.

Jednako stoji z i-dekl., vsi skloni, kateri se nahajajo v našem spomeniku, so organični; novejših po analogiji a-deb. tvorjenih oblik ni.

Gledé sklanje osebnega zaimka opozoriti je samo na nom. sgl. prve osebe, kateri se glasi *iest* 27. O vseh drugih sklonih ni nič povedati.

Pronom. sklanja.

Pronominalna deklinacija štajarskega gorskega zakona se strinja z ono istovrstnih spomenikov, v vseh je zapaziti vpliv sestavljene sklanje. Tako je tudi v tem spomeniku gen. sgl. ne samo *ega* (*tega* 5, 12), nego tudi *iga* (*suoiga* 11, 28, *istiga* 32, 33). Trikrat stoji *zhiger* 12, 22, 33. Isto velja o dat. sgl.: *temu* 9, 12, 21, *nemu* 29, *timu* 40, *suoimu* 11, 22. Dvakrat *komer* in ne *komur* 9, 41. Na loc. sgl. je vplival instr. sgl.; jezik ni znal več strogo razločevati teh dveh sklonov, in zato najdemo v loc. sgl. tudi končnico instr. sgl., n. pr. *teim* 43, 44. Obliki *tim* 12, *istim* sta posneti po mehkih deblih in sestavljeni deklinaciji. V instr. sgl. beremo *teim* 35, 37, *nim* 49 in *nizhemer* 14.

Tudi v plur. je videti vpliv sestavljene sklanje. Semkaj spada dat. pl. *tystim* 13; tudi organično obliko dat. pl. čitamo: *tem* 8, 16; gen. loc. pl. je *teh* 2, 6. — Konečno mi je še omeniti, da je mimo navadnega debla *svo-* (*suoiga [svojega]* suoimu

etc.) jedenkrat najti tudi obliko *soie* 18, katere oblike ima tudi Trubar in n. pr. Skalar: gen. sgl. *soiga* 191 b, 194 a; loc. sgl. *toiem* 205 b, *toim* 207 a; gen. pl. *soih* 194 b, *toih* 204 b. Seveda so v zadnjem pisatelju organične oblike v večini. Krelj piše *svo-*, n. pr. *ſvoiga* 7 b, 17 b, *tvoiga* 11 b; *ſvoim* (loc. sgl.) IV a, 10 a, *tvoim* (loc. sgl.) 15 b, *ſvoijm* (instr.) II b, *ſvoih* 6 b, *ſvoijh* IV a, *ſvoim* (dat. pl.) 6 a etc. (cf. Škrabec, „Cvetje“ II, 8—11).

Sestavljena sklanja.

Ta sklanja nima v našem spomeniku nobenih posebnostij, katere bi nam ne bile že od drugod znane in katerih bi ne bilo najti v vseh istodobnih spomenikih. Take posebnosti so n. pr. gen. sgl. na *iga* (*suetliga, stariga* 1, 4, 7, *deshelskiga* 5, 27, *samudniga* 8, *gorskiga* 11, 20, *drusiga* 41). Končnice *ega* ni najti. Semkaj spada tudi dat. sgl. na *-imu*: *gorskimu* 6, 7, 21, *drugimu* 22, *oshkodnimu* 42. V obeh teh sklonih ni misliti, da naš *iga* odgovarja kaki obliki **ěga* in da stoji *i* za nenaglašen ъ; takih gen. sgl. in dat. sgl. ne pozna noben slovanski jezik, ne oziraje se pri tem na to, da — če že res iz *oje* nastane *e* — je to samo dolgi *e* ali nikakor ne ъ ali glas, kateri bi imel v svojem daljšem razvitku isto usodo, kakor refleks stsl. ъ; krčenje *oje* v *e* godilo se je v posameznih slovanskih jezikih, ъ je pa praslovan. glas, tedaj iz *oje* tudi ni mogel v dobi individualnega življenja posameznih slovan. jezikov nastati samogl. ъ; — *i* m. *e* v gen. in dat. sgl. je vzet iz nom. sgl., kateri je jeziku nekaki casus rectus. (cf. „Ljublj. Zvon“ VII. zv. 9.) Tako je razložiti tudi dat. *tretiemu* 24.

V loc. sgl. nima naš spomenik samo organičnega *em* (*pollem* 25), nego tudi dat. obliko — *imu*: *per gorskimu*. To je dokaz, da jezik ni dobro razločeval dat., loc. in instr. sgl. sestavlj. dekl. Vzrok temu so z jedne strani predlogi, katerih ni jezik vedno spajal s pravim sklonom, z druge pa, da so te končnice nenaglašene, tako da je razlika med loc. in instr. sgl. prav mala bila, ker se nenaglašen *em* ne razločuje mnogo od nenaglašenega *im*. Pri fem. je loc. dvakrat na *e*: *staierske, koroske*. Kako je *e* m. *i* tolmačiti, bilo je že povedano. V ostalih primerih stoji organična končnica: *kranski*, *gorski* 18, 27, *deselski* 19. — Instr. sgl. ima končnico *im*, pri fem. pa jednako nominal. skl. *o* (*veliko*, *peruo* 4). V gen. pl. je razven jednega slučaja (dobreh 44) vedno *ih*: *gorskih* 6, *drugih* 1, *domazhih* 6, *nasnanih* 6, *dobrih* 11. Dat. pl. je samo na *im*, instr. na *-imi* (*potrebnimi* 25, *drugimi* 49). — „Mehčanje“ t. j. prehod gutur. v sibilante nahajamo samo jedenkrat in to v sklonu, kjer bi tega ne pričakovali, namreč v gen. sgl.: *drusiga* 41.

Glagol.

O glagolu hočem v kratkem omeniti najpotrebnejše. Pričnem s sedanjikom. Naš spomenik ne razločuje *more* od *mora* ter rabi jedno obliko m. druge n. pr. *more* (necesse est) 1, 5, 14 in *moreio* (possunt) 2. Dalje nahajamo *bode* 13 in ne *bo*. Glagol *umreti* ima v sedanjiku *vmerie* 21; 3. pl. glagolov IV nahajamo samo jedenkrat, in sicer krajšo in prvotno obliko *sture* 20. — V inf. glagolov II stoji jedenkrat *ne* mesto *ni*: odtegnet 22; *e* m. *i* stoji, ker je zlog nenaglašen in radi vpliva sedanjikovih oblik, katere imajo *e*. Za to, da je vplival praes. na infin. ali narobe, imamo primere v vseh slovanskih jezikih. — Partic. praes. glagolov III, 2 je organičen: *veidezhe* 5, *vedezhe* 43, *lesezh* 44, *leshezh* 48, *sedezh* 44. — V jednem slučaju imamo *mogal* 18.

Nasiga Suetliga Cassaria Gorskih
Praud Vstaierske Vkoroske inu Vkranski
Deselle Resnizho Poterienie.

1. Nar poprey se imaio te gorsske praude vmei veliko / nozhio inu Vinkosti vsaku letu dershati nateh kraih / kokar ie od stariga navada Willa, teiste praude ima / ta gorski Gospud Isuoimi Segorniky derschat, kier bi / pak on suoih Segornikov sadosti naiemel, taku more on is / drugih gur segornike naprositi, inu ta prauda derschati.

1. Anfängklichen / Sollen alle Perckthädingim Landt Steyr / zwischen Ostern vnd Pfingsten / jährlich besessen werden an den Orthen / da es von alter herkommen / vnnd ohn sonder Ehehaffte Noth / an kain ander Orth gewendt werden / Darzu soll ein jeder Perckherr solch Recht besetzen mit seinen Perckholden / So er aber nicht so vil Perckholden hat / mag Er auß anderen Pergen Perckholden nehmen / vnnd das Perckthäding besitzen.

2. Ta gorski Gospud ima teim, kier sa Erb toszhio Vsaku leytu / praudo dati, spismam alli sbessedo nasnaie dati, inu nekar / saderschati, sakai lete praude nemoreio obeniga odlaska terpeit.

2. Item / es soll ein jeder Perckherr / denen so vmb Erb zuklagen haben / allweg im Jahr Recht ergehen lassen / ihm schrifftlich oder mündlich fürbot thun / vnnd ihn das zu einer jeden Zeit nicht verziehen / sonder fürderlich Recht ergehen lassen / dann diese Recht nicht verzug leyden mögen.

3. Ta kateri khteim gorskim praudam pride, ima en Vsaketere / suoie oroschie od sebe

3. Item / welcher da kompt zu dem Perckthäding / soll ihr jegklicher sein Wehr von ihm

diate, kateri bi pak oroschie imel, / tega neima Vnnuznu prauhati, alli en vrschah dati, ta kateri / pak bi se zestu podstopil, de bi on toistu vnnuznu prauchal, / ta bi sapadell 72 straifinge, potegne eden oroszhie vnkai / ta ie sapadel tri marche, Vdari eden, ta ie sapadl pet marh / straifienge, inu stem osekaniem oprauit.

4. En vsakateri ima predto peruo instanzhio inu negovo ordenlich / richto, koker ie od stariga nauada Willa, kar vto gorschino / shlischi naprei pernesti, tuistu ima tudi raunanu biti.

5. Kier pak ta gorski gospud enimu negoua prauda ka . . . . / veidezhe bi sadershal, ta more tuisto pred deshelskiga fyrsta / kellermaistra pernesti naprei, zhestuistu more kellermaister / poprei praui periht noter vseti, na tuistu more on prauizho handlati, / pres tega pak nemore on obene sapuuidi, ali / pefelihu sturiti.

6. Kadar pred kellermaistra ena taka reizh pride, more on / toisto sdeshelani ali spurgary, kir gorshzhine imaio to praudo / obsedit, inu dershat. na teh gorskih praudah, se imaio vse / frayhaite inu prauize te gorshine dingriffi, samauolla, inu / gualtie oku so tysti od domazhih ali

thun / wo aber einer ein Wehr het / so soll er die nicht mißbrauchen / auch sich mit Worten gebürlich halten / noch derhalb ainicherley Vnzucht treiben / vnnd nicht vrsach geben zu Auffruhr / Wo aber einer dawie / der thet / vnnd sich mit Worten vnd in andere weeg vngebührlich hielt / soll gestrafft werden vmb zwen vnnd siebentzig Pfennig / zucket aber einer ein Wehr / soll die Straff seyn ein Marckpfennig / Vnd nichts weniger dem belaidigten / seine schäden vnnd vorderung vorbehalten seyn.

4. Item / es soll ein jegklicher in der ersten Instantz / vor seinem ordentlichen Gericht / wie von alter herkommen / all sachen so das Perckrecht berürt / für genommen vnd gehandelt werden.

5. Wo aber der Purckherr einem Rechtverzug / das wissentlich würdt / alßdann mag er dasselb für deß Landtsfürsten Källermaiſter bringen / vnnd anzaigen / der soll sich deß erkündigen wo es sich also befindet / vnd weißlich gemacht würdet / alßdann mag der Källermaister die billigkeit darinn handlen / dann es soll der Källermaiſter kein fürpot außgeben lassen.

6. Item / es soll auch der Källermaister / so ein sach für ihne kombt / die er mit erkandtnuß deß Rechten handlen soll / solch Recht mit Landtleuten vnd Burgern / so Berckrecht haben /

nasnanih ludi sturieni, / poueidane biti, kateri pak eno tako reizh samulzhi, ta ie gorskimu / gospude ·5· marh straifenge sapadel.

oder die besitzen / vnd nach laut deß BerckBuch darin handlen.

7. Vsi nepraui potie htim Vinogradam, inu od vinograda, leti, / kier neiso od stariga nauadni billi, tyſti se imaio sdaizi po / s: Matthija dan prepouedat, kateri bi pak sa toisto prepuuid / namaral, ta ie gorskimu Gospudu tri marhe sapadel.

7. An dem Bercktbäding soll man anzaigen alle Gerechtigkeit / vnd Freyheit deß Berckrecht / angriff / einleuff / frävel / vnd Gwalt / von frembden leuten / oder von vem solcher frävel / vnd Gwalt beschehen / die Frävel vnnd Buß melden / vnnd welcher Frävel vnd Gwalt verschweigt / vnd nicht meld / der ist dem Berckherrn zwen vnd sibentzig Pfennig verfallen.

8. Kadar bi htem Vinogradam billu te pote potreba poprauit / taku se ima tem Segornikam, perstraifinge tri marche sapouedat, / naredit, inu kader bi se taisti pot, kier bi nebil popraulen, / pogledal, inu bi en Segornik hteistimu ogledu alli hpe . . . . . / pres redliha vrſaha nepershel, ali naposlal, taisti ie od Vſakiga / Samudniga dne ·10· ali ·12· kraizeriou dolshan dati.

8. All vnrecht Weg zu den Weingarten / vnd von den Weingarten / die von alter nicht gewondlich herkom̅en seyn / die sollen nach Sanct Matthias Tag im Vaschung / alle verbotten seyn / Welcher sich aber solcher verbotten Weg / nach der gemelten Zeit / gebraucht / soll dem Perckherrn verfallen sein / Zween und sibentzig Pfenning.

9. Vse ploti, meie, grabne inu leise, se imaio sdaizi po s: Matthy,[1]) / naredit, kateri bi pak toistu nesturil, ta ie gorskimu gospudu / try marche sapade, inu temu, komer ie skoda Sturiena oprauit.

9. Item / so noch an den Wegen zu den Bergen zu machen / vnnd zu bessern seyn will / soll den Perckgenossen darzu verkündt / vnd bey der Buß Viertzig Pfenning / denselben Weg machen vnnd bessern / welcher aber nicht käm / oder jemands ohn redlich vrsach schicket / darvon soll die Buß / von jeglichem versaumbten tag, wie obstet / genommen werden.

10. Kateri sa eden Erb alli prauizo ima gouorit, taisti ima on meldati / uto gorshino, inu

10. Item / man soll auch gemein Zeun vnd Frieden / bey den Wiengarten an Fürhaupten

[1]) Nekolikokrat je težko razločevati, stoji v rokopisu *ij* ali *y*, ker s tudi na zadnjej črki nahajata dve piki.

ima toistu Senim denariam saloshit, nasturi on toyſtu, / taku nei ta prauda dolſhna nemu ta praudo Sedeti, alli derſati / on pak, kir se enimu is gnade sturi, inu kier bi on is deſhelle bil.

/ vnd allenthalben wo es noth ist / zu stundt nach S. Matthias tag machen / verzeunen vnd befriden / welcher das schuldig wer zu thun / vnd das vesprāch / der soll dem Perckherrn zur Buß verfallen sein / Zwen vnd sibentzig pfenning / vnd dem andern so schaden dardurch geschehen ist / den schaden ablegen.

11. Kateri bi bres dobrih vrsahou, inu bres vesty suoiga gorskiga / Gospuda, is deselle schall, inu bi suoimu ozhetu nepomagal / dellat, ta ie ta Erb sapadel, ompak ker se enimu is gnade / sturi.

11. Item / es soll ein jeder Erb / der vmb Erblich Gerechtigkeit zusprechen hat / der soll das melden in den Perckthäding / vnd verlegen mit einem pfenning / thet er das nit / so ist man ihm kein Recht darüber schuldig zusprechen / oder zubesitzen / auß genommen / er were dañ auß guten gegründten vrsachen auß dem Land gewesen.

12. Kateri vinu, most, alli shitu, veliku alli malu zhes prepuuid / is gorshine pella, ta furman ie 72· inu ta zhiger ie tu blagu billu, / temu gorskimu gospudu sapade, kier bi pak ta gorski Gospud, / tega istiga nesuoim gruntu nesapopadl, taku more on sebi sause / natim vinogradu, alli per tem gruntu, sadosti, Vnder ie ta / gorski gospud tuistu ·14· dneih pustil sposnati dolshan.

12. Item / welcher aber ohne wissen seines Grundtherrn oder Obrigkeit / noch ander redlich vrsach auß dem Land zeucht / vnnd seinem Vatter sein Gütl mit hilfft zubawen / der solt alßdann / desselben Erbthail verzigen sein / doch mag ihm Gnad gethon werden.

13. En vsaketeri sagornik ie dollshan, nata dan, kier se te Gorske / praude dershe, sam htystim priti, alli eniga na suoim mesti / poslati, de bode poshlushal oku gorski Gospud, alli gdu drugi zhes / nega bode toschl, sakai ta gorski Gospud nei dolſhan eniga Vſaketeriga poſebe hteim gorskim praudam

13. Item / welcher Wein / Most / oder Traid / vil oder wenig / auß verbot auß dem Perckrecht ohn vrlaub eines Berg Suppan führt / so ist alßdann der Fuhrmann / Zween vnd siebentzig pfenning zu Buß verfallen vnd der ander den Wein / Most / oder Traidt / dem Perckherrn verfallen / Wo aber der Perckherr den Wein oder Most / oder Traidt auff seinen Grün-

vabit, kateri pak napride / ali naposhle ta ie ·72· sapadel.

den nit betretten mag / alßdann mag er sein fölligkeit auff den Weingarten oder Gründen haben vnd bekommen / doch daß dasselb verbot / in vierzehn tagen darnach gerechtfertigt werde.

14. Kateri od eniga vinograda most slushi, taga neima veno dishezo / poſodo diati, inu snizemer falshat, temuzh ie on taisti taku dobru / inu sladku koker ono israste. to gorshino inu deſsetino[1]) Sueistu oprauit dolſhan / kier bi pak on tulikain naperdeilal. taku more on tulikain druge / kuppit, inu stakouim mostam, koker Vnegouim Vinogrado issraste / plazhat.

14. Item / es soll ein jeder auff den tag / oder auff welchen man das Perckrecht oder Perckthäding berüfft / vnd besitzt / Persönlich sein bey dem Perckthäding / oder einen an seiner stat senden / da was zuklagen oder zu melten het / dann man nicht schuldig jeden besonder für zu bieten / wer aber darzu nicht kombt oder sendet / der ist fellig dem Perckhern / Zwen vnd sibentzig pfeñing.

15. En Vsaketeri sagornik, ima suoio gorshino, od negouiga vinograda / ali grunta vsaketeru leitu plazhat, kateri bi pak enu leitu neplazal / ta more drugu leitu, topelt. Na treikie spet topelt, inu taku naprei / raitat, oprauit.

15. Item / wer von einem Weingarten Most dient / der soll dem Herrn den verlast geben / vnnd soll ihn nicht auß den Trestern gwern / vnd soll den Most nicht in ein stinckets Assach giessen / noch den mit einicherley zusatz felschen / vnnd soll den Most von stunden antworten also süssen / so er also schier ist mag: Er soll auch seinen Herrn geweren auß dem Weingarren / darvon er im dient / wurd es ihm aber in dem Weingarten nicht / so muß er es anderstwo kauffen an enden da als guter Wein wechst als im Weingarten.

16. Kader bi pak en sagornik, suoimu gorskimu gospudu tri leita / poredu, ta gorshina neplazhal, taku more ta gorski gospud, tem / Sagornikam pustit sposnat, inu zhetertu leitu noter potegnit, inu / obtergat.

17. To gorshino ie en sagornik, gorskimu gospudu od sonzniga shoda, / inu noter od sahoda, delezh peilat dolshan.

---

[1]) Zadnji dve besedi je dostavila druga roka.

18. Vsaketeri gorski gospud, inu negou gornik, ima mutzh, sa / negoue strafinge, po gorski praudi sadosti sturiti, kader bi / pak on vsoie gorshine sebi nemogal sadosti sturit, tak more on / en koll vta noter hod vdarit, inu sapouedat per peini ·72· / kader be on alli du drugi sa nega uolla vta vinograd schall /, ta ie vsaketere schlak ·72· Sapadel tuistu more on vkupai / raitati, nu natem gruntu sadosti sturiti.

19. Vsakateri, kateri Vgorshinah prebiuaio, ti imaio vnkai / yſsaffani biti, kateri pak bi unkai noteli ieti, stistimi se more po / deselski ordinge rounati, na katerim gruntu neiſo gorshine / Vdariene alli postaulene, temu se more po sapouedi ali sposnaine / gori vdarit.

20. Vse schaffte, stiffte, kuppe, sastaue, inu mene, kateri se / V gorstzinah sture ti se imaio suestio gorskiga gospuda, alli / negouiga gornika naredit, inu gori vdarit, kateri se pak / bres nih ueisti sture, ti nimaio obene mozhi, inu kraffte, inu / tudi tysti katere taku raunaio, ta ie gorskimu gospudu pet / marh sapade.

21. Kader en sagornik bres Erba vmerie taku ie taisti erb / temu gorskimu gospudu, prou inu fray padl, Vnder ie ta Gospud / dolge. Vnkai plazhat dolshan, koker dellezh·taisti Erb premore.

22. Kateri sagornik bi suoimu gorskimu gospudu negouo / gorshino alli grunt hotel odtegnet, inu enimu drugimu plastiti[1]) taisti ie suoi grunt gorskimu gospudu sapadel.

23. Kateri en vinograd enu leitu neobressan pusti, ta ie temu / gorskimu gospudu drugu leitu Sapaden, inu kateri perue / kupp pred Vinkosti nasturi, ta ie temu gorskimu Gospudu / ·1· Marha, drugu leitu ·2· Marhe, nu tretie leitu zellu / ta vinograd Sapade.

24. Kader en gorski gospud alli negou gornik, predse eniga / vabi, inu napride htretiemu mallu, ta ie tri marhe[2]) Sapadl.

25. Kateri segornik negou Vinograd s grubainam ali skopanam,[3]) inu se / vseimi potreibnimi deilly naobdelluie, taku ima ta gorski / gospud tuistu samuianie, inu schkodo, tem Sagornikam pouedat, inu / pustit sposnat, oku taiste Samuda, temu gorskimu gruntu shkodi, / taku ima ta gorski Gospud sapouedat tuistu poprauit, ali uenim / pollem leitu, per penni ·4· marhe predat, kier bi pak on taisto / sapuuid na otel dersat, taku ima ta gorski gospud natu pustit / schazat, inu po tystim predat.

26. Kateri od gorskiga Gospuda, alli gornika, enu pismu / alli pezat pegeruie, ta ie toistu dolſhan plazat.

---

[1]) Mogoče je tudi p l a r t i t i čitati.
[2]) Ali *marke*.
[3]) Ta beseda je pozneje dostavljena.

27. Kateri se eniga sposnaina alli vrtllna per gorski praudi, / alli per gorskimu Gospudu, alli gorniku peshuara, ta ima per te /· perui inu pusledni praudi retshe, [1]) iest leta Vrtl pred deshelski / ga Fyrshta, Kellermaistra, od Kellermoistra, pred Samiga deshels / kiga Fyrshta, naprei pernesti meldam, alli Appeliram.

28. Vse sapadne strafenge Vgorshinah, ima Gospud noter isteriati / pustiti, de bodo Vgorshinah ordnunge obdershane, inu Sagorniki / suoiga lebna schihirshi.

29. Enimu toshniku alli odgouorniku se neima obeden Besednik / pustit irat, temuzh oku nemu edan manka se more eden nemu / unkai is rinka dati, inu sashafan biti.

30. Kateri enimu shiuino shkodo sturi, venim Vinogradu, alli / gorshini, ta ie ta shkodo dolshan nameistit, inu gorskimu gospudu / od vsaketere glaue ·32· sapadl Si bodi polleiti ali po Simi

31. Kateri bi se nepustil. rubit, inu bi se napokornu sadershal, / ta ie pet marh sapadl.

32. Kateri enimu en pelzar, alli sadnu deruu vsame, / poseka alli vsushi, ta ie pet marh sapadl, inu Steim zhiger / ie tu deruu alli pelzar oprauit.

33. Kateri enimu uegonu sənuu, alli leis / Vgorshini poseika, / ta ie od VSakateriga stebla ·12· sapadl inu temu zhiger / ie tuistu billu oprauit poſposnani tih Sagornikou.

34. Kateri en koll vkrade, ta ie pet marh sapadl, inu temu / zhiger ie toistu billu, toppelt nameistit.

35. Kateri eniga Vgorshini Vdari, alli Vrshah hboiuu da, / ta ie pet marh sapadl, inu Steim obſekaniem oprauit.

36. Kateri enimu kelder, hram, alli hpreshi slomi inu / bi se ottel braniti, ta se more na Schiuoti inu na blagi / straifat.

37. Kateri enimu negou gnuy, alli perst vsame ta ie / tri marhe sapadl inu steim zhiger ie toisto billu oprauit.

38. Kateri en minik Vnkaj iskopa, alli en nou nenouadni[2]) pot / della, ta ie pet marh sapadl.

39. Kateri grosdie alli sad vkrade, ta ie deset marh sapadl, / alli enu vhu odresat, inu skodo plazhat.

40. Kader eden en Vinograd preda, inu vsame sa dolg poroke, / taisti nadershi nemu fristha, inu gre tiakay, inu se podstopi / bres veisty Gorskiga Gospuda alli Gornika tega Vinograda. / Taku ima ta gornik timu ta Vinograd, kier ga ie predal, / supet noter antuertuat, inu oku ti on bil nega delal, taku / ie on sapadl tu dellu, inu gorskimu gospudu tudi pet marh, / strafenge, Sategavola kier se ie on tri rizhi podstopel.

---

[1]) Ali retshi.

[2]) Najbrž se mora čitati nenouadne.

41. Kateri sposhigainam, en Vinograd, alli senu, alli leis, / alli kay drusiga, poshkodi, ta ie deset marh sapadl, inu temu / komer ie shkoda steriena oprauit.

42. Kateri enimu eno terto poseka, alli slomi, ta ie pet marh / sapadl, inu temu oshkodnimu negouo shkodo oprauit.

43. Vsakateri gorski Gospud ima enimu vsakaterimu ta Erb / kier nemu poprauici shlishi, ispustit, kader on nega stremmi / sagorniki obiszhe, inu kader ie vedezhe, de tu nemu poprauici / schlisi, bi pak se nemu neispustilu, taku more ta Erb satu fyrsta / uiga kellermaistra obyskat, ta ima temu gorskimu Gospudu, / spismam Sapouedat, de on temu Erbu negouo erbshino Vshtirinais / tih dneih ispvsti, kader bi pak ta gorski gospud tega neotel / sturit, alli bi nabil dolshan, taku more on vteih stirinaistih dneih / skufi te segornike pustiti sposnat. nesturi on tega, taku more / kellermoister po teim prauizo raunati, inu andlati, vnder temu / gorskimu Gospudu nenegouih fraihaitih pres skode.

44. Kateri en Vinograd alli grunt Vgorszhini lesezh enimu / preda, inu ie per tem istim, enu letu inu en dan, smiram sedezh, / kader ie veidezhe, inu on tuistu sprizha, taku on ima to / gorsko prauizo nateim, inu on ima per teim Smiram ostati / maihini otroci pak, kateri gerbualli dobreh nemeistnikou / nimaio, temistim stoy ·16· leit naprei, tu nich iskati.

45. Katerimu en leis, per enim Vinogradu preblisu stoy inu / temu Vinogradu skodi, tu se ima fkufi te sagornike pogledat, / inu kier Se snaide de skodi tuistu se more posposnanu doli diati.

46. Kader meiashi vmei vinogradi, grabne inu Wrigouue imaio, / tysti moreio vkapai treibiti, inu poprauit, kader bi se pak / tysti namogli sglichat, taku moreio ih ti sagorniki sglihat.

47. Od vsaketere strafenge ima gornik, kar vgorshini antizhe, / temu gorskimu Gospudu pouedat, inu obena samolzat.

48. Kateri en Vinograd, alli kar sa en grunt bodi, vgorshini / leshezh, se bodi skus Jerbsino, kupp, meino, schaft ali / sastauo: dobi, inu nase perpraui, inu se uenim meiszu per / gorskimu gospudu, alli gruntniku, naoglafi, ta ie temu / gorskimu Gospudu · 4 · marhe Sapadl.

49. Kader ie en vinograd, alli en Erb Vgorshini naprodaio, / taku se more narpoprei temu gorskimu Gospudu, pred vsemi / drugimi, ponudit — tega ie on takoue Vreidnosti, koker en / drugi dolshan vseti, sa nim ta Erb, sa Erbam meiash, sa / meiasham moreio vnany kuppiti.

50. Kader ie tega Tergaina zaitt, Taku neimaio ti Sagorniki Se / tega tergana podstopit, temuzh de oni imaio od gorskiga / gospuda alli gornika derlaunost, kateri bi pak zhestu sturill, / ta ie gorskimu Gospudu strafenge sapadell.

III.

V zapuščini Ferd. Kočevarja[1]) je tudi slovenski dolžni list iz leta 1630., tedaj, kolikor morem soditi, najstarejša slovenska listina te vrste. List je pisan na navadni poli popirja, samo da je ta nekoliko manjša (30 *cm* visoka in $20^{1}/_{2}$ *cm* široka) od denešnje ter obsega prvi dve strani. Pisava je površna, vendar se more brati, dasi so nekatere besede pisane precej nerazločno. Na obeh straneh je prazen rob 5 *cm* širok. Črnilo je postalo bledo.

Ves rokopis obsega štiri strani, ker so dolžnemu listu še dodani drugi dostavki, pisani ne od iste roke in s tako hitrostjo in nerazločnostjo, da jih je silno težko brati, marsikaj se ne da čitati, drugo se mora zopet samo uganoti. Na zadnji (četrti) strani zapisala je ista roka, od katere je pisan dolžen list sledeče besede: „Dolſhny liſt Jureka Jagodizha ſa · 5 · 5 · dukat inu kabal pſhenize an kabal Erſhy goſpy Vduuy ſuſany Juraſhizhky inu nie Erbom vrouke ſliſhy. 1630."

Na tretji strani so trije odstavki, vsi pisani od druge roke. Prvega odstavka iz l. 1633. pisala ni ista roka, od katere je tretji; zadnja dva sta od jedne roke. Vsi trije odlikujejo se po najslabejši pisavi, katere človeku skoraj ni mogoče čitati. Drugi dostavek je iz l. 1634., tretji tudi iz istega leta. Vsi ti dostavki so kratki dolžni listi istega Jurka Jurašiča.

Na zadnjem listu je razven omenjenega „napisa" takoj od zgoraj še precej razločno s črnilom pisan izkaz nekega računa iz l. 1637. Za tem sledi odstavek jednake vsebine iz l. 1640., katerega črnilo je postalo že jako bledo. Ta odstavek prečrtan je čez in čez, kakor vsi trije dostavki na tretji strani in sicer jih je prečrtala najbrž ista roka, ker je črnilo teh črt jednako onemu vrstic. — Da je dolžni list iz l. 1630., o tem se ne da dvojiti radi napisa na zadnji strani in vsebine same, kjer se nekolikokrat nahaja letnica 1630. in na konci dolžnega lista stoji: *pisal 15. dan Aprila v tim 1630. leti.*

V sledečem hočem kratko omeniti najvažnejše posebnosti jezikovne, pri tem se pa moram omejiti na sami dolžni list, ker se o ostalem rokopisu prav malo zanesljivega da povedati radi nerazločljive pisave, vsled katere se mora večina besed bolj uganoti kakor čitati.

P r a v o p i s je mnogo doslednejši od onega prejšnih dveh rokopisov. Sicer stoji tudi tukaj jedna črka za dva glasa, vendar je tudi v tem najti neko pravilo in doslednost. Če primerjamo n. pr. pisavo palatalov in sibilantov našega rokopisa z ono spredaj objavljenih priseg, vidimo tukaj velik napredek. Ali je ta napredek

---

[1]) Meni je blagovoljno izročila ta list sestra pokojnega Ferda Kočevarja g. Ana Kočevar v Celji, za kar ji izrekam svojo najtoplejšo hvalo.

odvisen od drugih razmer ali je boljši pravopis učinek vpliva hrvaščine, ni lahko določiti; najbrž bode zadnje, ker je tudi v jeziku najti nekaj vpliva sosednega nam jezika.

Za *c* stoji *z*: pſhenizo, pſhenize, palizo, ſazingo.

č = *zh*: Jagodi*zh*, stoie*zh*y, pla*zh*y, ve*zh*, *zh*iem etc.; jedenkrat *z*: boudoz.

s = *s*, *ſ*: stanom, stoiezhy, ſlamnouy, ſliſhezhy, ſpoſnam, ſabo, ſuoiemy, laſtnimy, liſtom, ſem, ſe, ieſt, goſpy etc.

š = *ſh* in *ſ*: nemſhko, hiſho, ſiiſzezhy, poſtenu, poſtouany, ſhumo, pſhenizo, hiſhe, gospoſhzhine etc.

z = *ſ*: ſpoſnam, ſadolſhil, ſgotouimy, naſai, ſopiſhem, ſa, ſadnega etc.

ž = *ſh*: podloſhnik, dolſhnim, dolſhan, ſhitom, lukeſha, toſhby, erſhy, deſhel; jedenkrat *ſ*: ſupan.

Za samoglasnik *i* ima rokopis črke *i*, *j* in *y*, zadnja črka ima vedno dve piki nad seboj, naj stoji ona za *i* ali *j*: letm*i*, *i*nu, v*i*nograd*j*, all*i*, *i*ll*i*, plat*i*ty, stoiezh*y*, vaſ*y*, jerb*y*, all*y*, ill*y*, vduu*y*, bit*y*, vſiet*y*.

Za *j* se piše *i*: *i*a, *i*eſt, nahre*i*, ro*i*eny, pre*i*el, naſa*i*.

v je v začetku besede *v* inače *u*: *v*aſy, *v*iſoku, *v*duuy. — Kakor v nemškem pravopisu stojita za *t* in *l* mesto jedne črke dve: jes*tt*, pie*tt*, le*tt*a, duakra*tt*, ku*ll*y, a*ll*y, i*ll*i, a*ll*i, po*ll*ag etc.

Jezik.

Jezik našega dolžnega rokopisa je v marsičem zanimiv in se odlikuje po nekaterih starih oblikah, da celo aorist nahajamo dvakrat na malem prostoru tega lista. Toda važnost našega spomenika v jezikovnem obziru kvari to, da ni v njem jezik čista slovenščina, da ni pisatelj pisal svojega narečja brez vsake tuje primesi, nego da je jezik mešanica slovenščine in hrvaščine ali morda hrvaške kajkavščine. Radi tega se tudi ne da določiti z gotovostjo, katera oblika je samo slovenska, katera je pa prenarejena po hrvaščini ali hrvaški kajkavščini. To je še tem teže razločevati, ker ne vemo dobro, v katerem narečji je pisan list, skoraj gotovo v belokranjskem.

Takoj v glasoslovju nahajamo zanimive posebnosti, katere je drugod le težko najti in katere so neznane n. pr. pisateljem pišočim v dolenjskem narečji. Semkaj spada v prvi vrsti refleks stsl. ѧ, kateri ni samo *e*, kakor je to brezizjemno v vseh slovenskih narečjih, katera ne poznajo vokalne harmonije, nego tudi *ie* in sicer stoji za ѧ v nenaglašenih in kratkonaglašenih zlogih *e*, v dolgonaglašenih pa *ie*: ſe, preiel, hiſh*e* (gen.), nemſhk*e* (gen.), ſau*e*ſy, rouk*e* (acc. pl.), stoiezhy, ſliſhezhy, leſhezhy [1]) in p*ie*tt,

[1]) Tukaj bi pričakovali tudi *ie* in ne *e*, ker je dotični zlog dolg, kar nam kaže tudi srbohrv.

p*ie*th, pedeſ*ie*t,[1]) ut*ie*gnol, vſ*ie*ty, vſ*ie*l. goſp*ie* (gen.), trydes*ie*th; v deſhel*ie* bi ne pričakovali *ie*, ker je dotični zlog nenaglašen. Ta *ie* v nenaglašenem zlogu razvil se je iz starejšega in občeslovenskega refleksa stsl. ѧ, iz *e*.

Kakor je ѧ = *e*, tako odgovajata stsl. nosniku ѫ tudi dva glasa; v nenaglašenem in kratkonaglašenem zlogu *o*, v dolgonaglašenem *uo*: *boude* (dvakrat), *goſpuo* (acc.), *rouke*, *boudozh*. Ta glas *uo* = naglašenemu stsl. ѫ poznajo nekatera slovenska narečja, tako n. pr. dolenjščina („Cvetje" III, 8), crkniško narečje in prekmurščina. Vendar je razlika med temi narečji; kajti v prekmurščini je vsak nsl. *o*, kateri ima dolgi naglas *uo*, naj odgovarja stsl. *o* ali ѫ, v našem spomeniku je pa *uo* samo refleks dolgega ѫ; za stsl. *o* pa stoji v dolgih zlogih *u*: in*u*. kark*u*lly, poſhten*u*, dobr*u*, viſok*u*, lep*u*, vd*u*uy, ak*u*, tak*u*, drag*u*, ſt*u*ril etc. Naš rokopis razločuje tedaj refleks stsl. ѫ od *o*. Za stsl. *o* ohranil se je tudi v naglašenih zlogih nekolikokrat *o*, n. pr. podl*o*ſhnik, vin*o*grad, vſg*o*ra etc.

Glas *ie* ne odgovarja samo ѧ, nego tudi prostemu *e*, kedar ima dolgi naglas tako, da se v nekterih slučajih refleks naglašenega stsl. ѧ ne razločuje od refleksa naglašenega *e*. Za stsl. *e* stoji *ie*: zh*ie*m (dvakrat), deſh*ie*lſky, ieſ*ie*n. Iz tega smemo sklepati, da se je tudi ie = ѧ razvil še le iz *e*. Če nima *e* dolgega naglasa ostaje *e*: ſem etc. V slučajih kakor *aden*, *anim*, *an*, nadomestuje *a* stsl. *je (e)*.

Za stsl. ѣ stoji vedno *e*: *nemſhko, lepu, leth, treh, leta, very, verouania* etc. samo v jednem slučaju nadomestuje ѣ samoglasnik *i* in sicer v naglašenem zlogu; *poſlidniga*. Je to kaka posebnost tega narečja ali je vpliv sosedne hrvaščine, to se ne da reči. Korespondent stsl. ѣ *(e)* razločeval se je najbrž tudi v našem spomeniku od prostega *e* (= stsl. e), toda razlika ni bila dovolj velika, da bi se bila označila tudi grafično. Če se pa sme misliti, da je kajkavščina vplivala na jezik našega spomenika, potem je lahko, če tudi ne gotovo, e = ѣ vpliv kajkavske hrvaščine.

Za stsl. *i* imamo vedno *i*, kateri se je ohranil tudi v infin. *platity, bity, vſieti, oberniti, naplatity, daty, iſrozhity, ſaſegurati, ſadouuliti, derſhaty, vernity*. Jeli se res v govoru infin. *i* še ni oslabil ali odpadel, ali je pisatelj morda pisal naslanjaje se na hrvaščino, ne morem določiti, ker ne poznam belokranjskega narečja. Prvo je popolnoma verjetno. Omeniti hočem samo, da istodobni kajkavski pisatelji pišejo polne oblike infin., n. pr. Krajachevich (Molitvene knjisize vszem Christusevem vernem szloven. jez. 1657.): *utepzti* 253, *povernuti* 171. *terpeti* II, III, *prezkerbeti* VI,

[1]) Števniki od pet do deset imajo skoraj v vseh slovanskih jezikih v deblu dolg samoglasnik; cf. Miklosich, Über die langen Voc. 49.

videti 93. *zverſsiti* 57, *pomiluvati* X. Petretics (Szveti Evangeliomi 1651): *ſzpochituvati* 5, *prejeti* 9, *vuchiniti* 9, *hvaliti* 12, *pripeti* 39, *preztreti* 96, *videti* 90, *oblevati* 161. Za hrvaščino prim. Daničić, Istorija oblika 246 - 253. V komparativu *draſh* je odpadel *i*; pri tem so vplivali pridevniki, katerih nom. sgl. tudi nima *i* v nedoločni obliki; komparativ, kateri se sklanja kakor pridevniki, ravnal se je lahko gledé nom. sgl. po pridevniku. Jedenkrat *e* nadomestuje *i*: plat*e*l. O odpadu početnega *i* pri *maio* velja isto, kar je rekel prof. Baudouin de Courtenay o poljskem *mieć* in *imieć*: „Сокращеніе . . . . произошло вѣроятно подъ вліяніемъ не столько неударяемости *i*, сколько морфологической ассимиляціи (аналогіи) и, можетъ быть, свойственнаго всѣмъ языкам фонетическ. стремленія исчезновенію начальныхъ гласныхъ . . . . начальное *i* неи поддерживалось чутьемъ принадлежности къ знаменательному корню, а напротивъ того напоминало очень часто употреблявшійся союзъ *i*, такъ что стало въ чутьѣ народа, какою-то несущественною прибавкой къ главному тѣлу слова отъ непроизнесенія которой слова вовсе не измѣняется“ (Біблиограф. 1880. str. 6).

Za glasovno skupino *šč* imamo samo jeden primer *goſposhzhino*, kateri nedvomljivo kaže, da je to narečje poznalo omenjeno skupino in ne mesto nje *š*.

Stsl. *lъ* odgovarja *ol*: *dolſhnim*, *ſadolſhil*, *dolſhan*, *dolg*, v dodatkih čitamo *duſhni*, *dusan*, *duga*. Za r̥ se piše *er*: *odpert*, *oberniiti*, *derſhaty*, *erſhy*, *erſh*, *vernity*; tudi mesto *pri* stoji *per*. — Jedenkrat najdemo *ſhnim* = ž njim, kjer se je predstoječ predlog asimiliral sledečemu glasu.

Oblikoslovje.

Tu se je ohranilo v spomeniku nekaj starih oblik, n. pr. gen. pl. brez nastavka *-ov*. Iz sprege nam je zabeležeti aor. *bih*.

Nominal. sklanja.

Gen. sgl. ima v naših maloštevilnih primerih samo končnico *a*: *dolga*, *dneva*, *lukeſha*. — Jedino v prvem slučaji bi mogli pričakovati tudi *u*. Zanimiv je gen. *mathye* tvorjen po a-dekl. radi nom. sgl. *matija;* tukaj je tedaj gramatični spol nadvladal naravni spol. Dat. je na *u*: *poroku*. Loc. sgl. ima končnico *i*, in sicer pri moških in srednjih samostalnikih: *vinogerdj*, *zhaſy*, *lety*. Tudi končnico *u* (vzeto od u-deb.) beremo: *kvaru*. Opozoriti je, da to končnico *(u)* nahajamo pri jednoložnici, tedaj besedi, katera ima lahko v gen. sgl. *u*. Instr. sgl. je vedno na *om* nikoli na *am*, kakor to beremo v vseh istodobnih slovenskih knji-

gah in spomenikih razven prekmurščine (seveda ne izključljivo): *liſtom, ſhitom, muoſhtom, knesom.* Tukaj ni treba misliti na vpliv hrvaščine ali kajkavskega narečja, ker govore Belokranjci še dandanes v tem slučaji *om.* Tudi kajkavščina XVII. stol. ima *om;* tako čitamo v Petreticsu (Szveti Evang. 1651) *vetrom* 5, *poglavnikom* 7, *ztrahom* 10, 70, *vinom* 25, *bogacztvom* 35, *kruhom* 38, *domom* 92, *mechom* 53, *krichom* 24 etc. Primere iz kajkavskih pisateljev navajam samo radi tega, ker ne morem z gotovostjo določiti, v katerem kraji in katerem narečji je pisan naš spomenik. Prepričan sem sicer, da je narečje spomenika belokranjsko, toda to mi je terra incognita.

V gen. pl. nahajamo razven sedanjih oblik s končnico *ov* (od u-deb.) še prvotno obliko: *dukat* (petkrat) in *pinez* (štirikrat). Kako končnico ima v tem sklonu dendenes belokranjsko narečje, nevem. Gen. pl. *penez* (pinez) najdemo v prekmurščini in tudi v Petreticsu čitamo jedenkrat *penez* 169. V vseh ostalih primerih pišejo omenjeni kajkavski pisatelji v gen. pl. *ov (ev).*

Dat. pl ima organično končnico *om*: *ierbom, erbom, vinogradom.* O tem sklonu velja isto kar o instr. sgl. V kajkavščini XVII. stol. čitamo v tem sklonu tudi *om.* Petretics ima: *vetrom* 28, *vucſenikom* 31, 45, 78, *poganom* 36, *poglavnikom* 45; Milovec: *voinikom* 14, *kerſchenikom* 16, *duhom* 38 etc.; Krajachevich: *betesnikom* 1, *bratom* 19; *nepriatelom* 67, 97, *grehom* etc.

Končnica loc. pl. je *-ih* in ne *-ah*: *vinogradih,* toda iz jedinega tega primera se ne da mnogo sklepati, vendar smemo reči, da je v narečji našega rokopisa ta sklon najbrž imel končnico *ih,* ker se je tudi *om* ohranil v instr. sgl. in dat. pl. V kajkavskih pisateljih XVII. stol., vsaj v zgoraj omenjenih, skoraj ni najti v loc. pl. *ih* nego *éh* in pri neutr. tudi *ah.* V Petreticsu čitamo: *kotareh* 17, *prorokeh* 20, 36, *dneveh* 20, 127, *kralyeh* 22, 26, *meztáh* 42, 128, 211, *piſzmah* 67, *ſzerdczáh* 117 etc.; v Krajachevichu: *orſzageh* 2, *varaſſeh* 2, *pizczeh* 26, *redounikeh* 26, *priateleh* 35, *greheh* 168, 217 etc. — V tem sklonu se tedaj naš spomenik ne strinja s hrvaško kajkavščino.

V instr. pl. nahajamo dve končnici *i* in *mi*: *ierby, dinarmy* (dvakrat). Končnica *mi* v instr. pl. pri ъ/o-debl. je — kakor sem to omenil v „Ljublj. Zvonu" VII, 498 — posebno priljubljena v prekmurščini, pa tudi istodobni kajkavski pisatelji jo radi rabijo, n. pr. Milovec piše: *letmi* 7, 34, *vuſztmi* 17, *angyelmi* 83 etc., tako tudi Krajachevich: *nepriatelmi* IV, *angyelmi* 111, 112, 125, *bichmi* 120 etc.

a-sklanja.

Gen. sgl. ima pravilno končnico *e*: *ſhume. hiſhe;* dvakrat najdemo *ie,* katero se je razvilo najbrž iz *e* radi dolgega naglasa:

gofpie, defhelie. Tudi v dat. sgl. ni najti nič posebnega: *vduuy, plazhy, gofpy* (trikrat); jedenkrat čitamo *gofpe.* Acc. sgl. glasi se vedno na *o*: *hifho, fhumo, palizo, fazingo, gofpuo.* Tako je v instr. končnica tudi *o* in ne *oj*: *pfhenizo.* Beseda *pečat* je še ohranila prvotni instr. i-dekl.: *pezhatio.* — V kajkavskih pisateljih glasi se instr. sgl. na *-um*, v Petreticsu najdemo n. pr. *fenum* 9, *chredum* 9, *praviczum* 13, *vodum* etc.; v Milovcu: *pokorum* 2 *deviczum* 2, *dobrotum* 2, 10, 18, *vodum* 4, *sènum* 37, *rukum* 38 etc — O množini te sklanje ni nič povedati, ker skoraj ni nobenih primerov: dat. *rokam,* loc. *werzhiczah.*

Nom. sgl. prve osebe zaimka je v našem spomeniku *jestt* in *ia.* Prvo je najbrž domača oblika, druga je pa vzeta iz hrvaščine.[1]) Da bi se bili obe obliki govorili v jednem in istem narečji, ni verjetno. Instr. sgl. se glasi *fabo.*

O pronominal sklanji je omeniti, da razven navadnih slovenskih oblik nahajamo tudi take, katere ima hrvaščina, kajkavščina in deloma prekmurščina; v ostalem ni nič posebnega. Da nahajamo tudi v tem spomeniku vpliv sestavljene sklanje, to je samo po sebi razumevno.

Gen. sgl. *tiga, oniga* po analogiji sestavljene sklanje. Jedenkrat čitamo *koga.* V loc. imamo obliko instr.: *tim;* instr. je *tim, moim, nim.* Gen. pl. je *teh* in po vplivu sestavlj. dekl. *tih; nih.* V instr. pl. čitamo *fuoiemy,* kjer se *e* da tolmačiti po vplivu onih sklonov, kateri imajo pravilno *e,* posebno po nom. Omeniti je še morda obliko *fuoio,* katera kaže, da se je v tem narečji govorilo *tvoj, svoj* etc. in ne *tuj, suj.*

Sestavljena sklanja.

Gen. sgl. ima razven jednega primera *(fadnega)* vedno končnico *iga: imenouaniga, pofludniga, fabulfhiga, vekfhiga, poftouaniga.* Acc. sgl. fem. ima jednako nomin. sklanji *o*: *nemfhko, iemenovano.* Instr. sgl. je pravilen: *dolfhnim, dobrim* in za fem. *lepo.* Za množino imamo samo malo števileo primerov, kateri nam prav malo pričajo: dat. *laftnim,* loc. *fopifanih,* instr. *laftnimy, fgotouimy.*

Gledé sestavljene sklanje se naš drobec nikakor ne strinja s prekmurščino, katera ima v gen. in dat. sgl. *oga, omu,* v loc. *om;* v plur. *eh, em, emi.* Še manj se pa strinja s kajkavščino. Petretics in Milovec imata v gen. in dat. *oga, omu,* loc. *om,* v gen., dat., instr. pl. *eh, em, emi.*

Pri glagolu se mora omeniti najpoprej 1. sgl. *zho,* tudi v dodatku *cho.* To v našem spomeniku ni niti hrvaška niti kaj-

[1]) V belokranjskem se govori *ja* in ne *jest;* prva oblika tedaj ni v našem spomeniku radi vpliva hrvaščine, nego je domača, nasprotno je pa *jest* vzeto najbrž iz sosedne „Kranjščine“.

kavska oblika, v obeh slučajih bi potem stal *u* m. *o*, to je slovenska oblika, katera se sicer v prvi polovici XVII. stol. že precej redko nahaja[1]) ali je vendar še nekolikokrat najti.[2]) Še mnogo zanimivejši je aor. *bih*, katerega čitamo dvakrat: *Inu aku* ***bih*** *ieſt Jagodich tiga neſturil illy neplatel goſpe alli nih ierbom tiga vſgora imenouaniga dolga in aku* ***bih*** *ieſt goſpy inu nih ierbom neutiegnil do teh treh leth nih ſhume pineſ platiti.* Naši spomeniki, izvzimši brizinske spomenike, celovški rokopis in starejše kajkavske pisatelje, ne poznajo aoristov, vendar se ne da lahko misliti, da aor. *bih* ni prava slovenska oblika, da bi bil to samo vpliv hrvaščine. Ta aorist daje v jezikovnem obziru našemu listu prednost pred vsemi istodobnimi slovenskimi spomeniki, kolikor jih do sedaj poznamo.

Naš spomenik ima daljšo obliko *boude* (dvakrat); m. *imaio* čitamo skrajšano obliko *maio*, tako tudi *zhiem* in ne *hočem*. O nedoločniku sem že omenil, da ima neokršeno (polno) obliko. Deležniki so vsi „pravilni“: *stoiezhy, ſliſhezhy, leſhezhy, boudoz.*

Konečno nastane še vprašanje, v katerem narečji je pisan naš dolžni list? Da jezik našega spomenika ni gorenjščina ali dolenjščina, o tem ni dvomiti. Tudi v oblast štajarskih narečij ne spada, ker bi potem moral za stsl. poluglasnika ъ, ь imeti *e*, prekmurščini ga tudi ne bo nikdo pripisoval, ker iščemo v njem zaman glasoslovne posebnosti tega narečja in ker nima onih oblik, katere jasno ločijo to narečje od vseh drugih slovenskih, n. pr. instr. sgl. a-dekl. na *-ov*, loc. pl. na *-aj*, *toga, tomu.* Misliti bi se morda dalo na kajkavščino, če bi temu ne ugovarjalo mnogo oblik in posebnostij glasoslovnih. Da spomenik ni pisan v koroškem narečji, vidimo iz refleksa stsl. ѣ, ъ in ь, iz sestavljene sklanje etc. Mislim tedaj, da je narečje našega dolžnega lista b e l o k r a n j s k o[3]), da je naš spomenik pisan nekje med Belokranjci. To smemo sklepati iz vsebine rokopisa: v gory Werzhizah pod palizo nemſhke hiſhe v m e t l i k y. Nadomestovanje stsl. ъ, ь z *a* kaže nam, da je narečje južno ali zapadno. Med temi narečji je pa, kolikor meni znano, samo belokranjsko d o s l e d n o

[1]) V beneškem narečju (v St. Petru) se govori *cjon* (= čem) z rinezmom; cf. Klodič, O narečii venec. Sloven. 14

[2]) Gospod c. kr. dež. sodišča svetovalec K. P l e š k o, ki je z Belokranjci v službenih pôslih, pripoveduje mi, da oblika *čo* še dan danes krepko živi med njimi. Vprašanju n. pr. „Ali hočeš priseči?“ odgovarja ti Belokranjec: „Čo!“ Zlasti v krepkem govoru besedo radi ponavljajo: „Čo, čo!“
Fr. Levec.

[3]) Naš dolžni list je nedvomljivo pisan v belokranjskem narečji. Bil sem v počitnicah nekaj v Belikranjski ter sem se lahko prepričal o tem. Stsl. ѣ odgovarja v tem narečju *e* (ie); v sestavljeni sklanji najdemo še *-ega -emu* (s kratkim *e*) mimo *-ga, -mu,* instr. sgl. in dat. pl. je vedno na *om* (ali tudi *em*), nikoli pa *am*, loc. pl. na *eh* in *ih*, v instr. sgl. *a*-deb. je končnica *o*. — Blizo Metlike je še Slamnova vas in tudi rodbina Jagodičev.

ohranilo prvotno končnico v istr. sgl in dat. pl. ъ/o-dekl. Na to kažejo tudi besede *ſaſegurati*, *platim*, *vchinil*, *i*, etc.

Pa vendar jezik ni jednotni, nego mešanica. To nam pričuje že to, da se nahaja v njem *ja* in *jest;* kajti popolnoma je neverjetno, da bi jedno in isto narečje poznalo obe obliki. Jedna oblika je tuja, in sicer zadnja, izposojena od sosedne kranjščine. Tako nahajamo mimo sloven. *ali* tudi hrvaški *ili*. — Ta vpliv hrvaščine na jezik našega spomenika si prav lahko tolmačimo, če je on pisan med Belokranjci.

Jestt Jurko Jagodizh . stanom . Stoiezhy Vſlamnouy vaſy . pod Nemſhko hiſho ſliſhezhy podloſhnik: ſpoſnam ia ſabo Inu ſuoiemy Laſtnimy Ierby inu ſletim moim dolſhnim liſtom, ker kully Naprei pride ally odpert illy Bran Boude da ſem ſe ieſt prau inu poſhtenu ſadolſhil Inu ſem dolſhan, Dobru Roieny ŷ Viſoku poſhtouany goſpy [1]) ſoſany Vduuy Iuraſhizhky inu nie Ierbom ſa piett Inu pedeſiet Dukat na anim Vinogerdj kateri Vinograd ie ſg ſem ieſt kmoim laſtnim Rokam preiel. Ia vſgora Imenouano ſhumo pineſ sa tih ·5·5· dukat Inu obezhuiem tih ·5·5· dukat vſaky dukat Razhunoj po ·80 kraӱ: lepu poſhtenu platitӱ do treh leth od leta ·30· do letta ·34: ſgotouimy dinarmy alli ſlepo pſhenizo alli ſhitom illi ſdobrim muoſhtom aku by moſht neutiegnil ſa goſpuo bity taku da ima ga Iagodich naſai Vſiety inu ſhnim oberniti kam mu kullj dragu goſpe [2]) nih dolg Vſako drugo marho poſhtenu platitj. Inu aku bih ieſt Iagodich tiga Neſturil · illy neplatel goſpe alli nih Ierbom tiga vſgora Imenouaniga dolga illy ſhume pineſ tih ·5·5· Dukatt. Taku hporoku Inu hplazhy goſpy inu nih Ierbom dam, inu ſopiſhem polag tiga vinogerda kega ſem od nih Vſiel, moia ta druga dua Vinograda katery aden y ta drugy ſe Vgory Werzhizah pod palizo Nemſhke Hiſhe Vmetliky aden pollag Lukeſha Jagodizha inu mathye Teſhaka Vinogerdou Leſhezhy a ta drugӱ ie pollag . martina Heruata Vinogerda tudj leſhezh Vtim Condizyony ako bih ieſt goſpy inu nih Ierbom Neutiegnil do teh treh leth nih ſhume pineſ platiti, Taku da ſe ony goſpa y nih Ierby maio na teh dueh ſopiſanih Vinogerdih ſa ſuoio ſhumo pineſ. Naplatity, obperuy toſhby im [3]) ie Imaio gourſka goſpoſhzhina datj inu Iſrozhitj potle ſe oni Ish nih Imaio ſaſegurati ſadouuliti Inu taku dolgu ſa ſray Laſtne derſhaty, odkle

[1]) Morda se mora čitati *goſpej.*
[2]) Tukaj se ne da lahko določiti jeli čitati *goſpe, goſpo* ali *goſpa.*
[3]) Morda se mora čitati *mi.*

ieſt Iagodizh mui [1]) goſpy ally nih erbom platim do puſlidniga kraizeria kakú Ie deſhielſky sakon, Vezh ſem Ieſt Iagodizh na ouo Letu 1630: od nih goſpie Iſproſil inu kmoim laſtnim Rokam preiel. an kabal pſhenize Inu an kabal Erſhj kaku nar draſh puide pſheniza y erſh ally Vſa Deſhela potiegne Nametlizhko ſazingo. obezhuiem y zhiem priſhaſtno [2]) Ieſien ouiga leta 1630. na an Termin illj Ruk poſhtenu ſlepo pſhenizo y erhio do · S · lukeſhan dan Vernity a kar nauiſhka boude tu zhiem poſhtenu ſdinarmy ally ſobſhenizo doplatitj Inu do ſadnega Biezha Contentiratj per moy Very inu Istiny inu per ſaueſy punkta krainſke deſhelie da zho letu vſe poſhtenu obderſhati goſpuo y nih Ierbe ſa nih dolg aden y drugy Nanyednim kuaru derſhati, ſabulſhiga y Vekſiga Verouania vullio ſem ieſt Iurko Iagodich poniſno Iſproſil poſhtouaniga Mikulo Chernugla Vtim zhaſy ſupan inu gnorſhzhek boudoz tyſty gory y Vinogerdom da ie on ta muj dolſhny liſt ſapezhatil ſuoio laſtno pezhatio Vſoj [3]) ſeby y ſuoy pezhati preſ shkoude ally prigouora piſaj [4]) · 15 · dan Aprila v tim 1630 letj.

Spodaj na levi strani stoji:

V to muzh tiga liſta ie
prewl [5]) an vierchel vina
shrebariu od liſta ſeri dala.

Na tretji strani:

Item ta 7. Ianvara leta 1633 [6]) ſem Ia Iurko Iagoditsch splemeñti k. Andryaſsom raſsau ako . . . uas dwg . . . smo med sabo imelj inw cho ow moy dwſny list premore prawy razhwn Wchinil ostal Ieſam Iagoditch . . . . prawoga razhuna duſsan osam y Trjdeseth dwkath no . . . y . k . 28 tra vtt svpra: y wmoch toga lista ia . . . rachnni bil y ia nachin

Pod tem stojite dve kratki besedi, najbrž podpis. Za tem sledi novi odstavek.

Item ta 24 Aprila v tim 1634 leto [7]) sem ia Iurkho Iagodisch Vpritsho . . . . Khnesom Andryashem Rushauarom [8]) Sa ueß dolg kher Sam vkhup Imely inu khar ou moy dushni list premore prauy rachun vchinil, ostal ſem iest Iagoditsh poratshuny prauiga dolga dolshan, Vmotsh toga lista, pieth inu Trydesieth . dukhath: nu kray: y 28 kray. Tra Vt supra.

---

[1]) Ali *nim.*

[2]) Tu se da čitati tudi *priſhoftno.*

[3]) Stoji v rokopisu *Vſoj* ali *Vſaj*, to se ne da razločiti.

[4]) Morda *piſoj* ali *piſal.*

[5]) Ali *preilol, prenil.*

[6]) ?

[7]) Ali *letv.*

[8]) Na strani je dostavljeno *nih m gospi.*

Item na ouo letho 1634 Vmotsh toga lista . polag toga rachuna Sem ia Iagoditsh od g. y. nih m go [1]) prpreiel · 10 Veder uina khakhu nar drash Vtim lethi puide o shrebariu k 8 ouo. uino · 10 · uedor ney pryell . . . . . .

Na četrti strani so sledeči štirje odstavki:

Ittem ta 10 Marca Anno 1637 Letty. ſem Iestt Iurko Iagodizh Vprizho Ie bil muj ſin Marttin y Iakob, y Moya Gospodariza Giera y Iakob guſhtin ſplemenitim knesom Andryashem Ruſhauarom y ſhinh [2]) m̄ gospu: ſaues dolgh kar ſmo med sabo Imellj Inu kar ou moy duſhni listt premore praui razhun sturel: oſtal sem Iest Iagodich porachuni prauiga dolga dolſhan Vmuzh Thoga listta Duuiſeti Dukat nakrayzere: tra Vt supra.

1640 na · 15 · Februara usakany [3]) uchinj rachun, Iakop Iagodiczh, thaku dodanosnygha dneua ostaye praua rachuna dusan umoch thogho lystta dukatt na krayczere duadesettj y Iedan dukatt.

1644 na Paruj dan Ienouaria uchynj rachun Iacop Iagoditsch u ſokany I ſto Ie [4]) Prjmoll y ſto Ie [5]) duſan koim u Ie [6]) . ye . . . . . uchinj dodanaſnj dan Pauoga duga duſan dukatt duodezettj y dua kraj 24 uchinj . . . . . 29 kr 44.

Prijelſam leta 1646 na dan Maria 4 dan 5 ranschki.

Dolſhny liſt Iureka Iago
„dizha ſa · 5 · 5 · dukat inu
an kabal pſhenize an kabal
Erſhy
Goſpy Vduuy ſuſany Iuraſhi-
zhky inu nie Erbom
vrouke ſliſhy
1630.

[1]) Morda *ge*.
[2]) ?
[3]) Ali *uſokony*.
[4]) ?
[5]) ?
[6]) ?

Bibliografija slovenska.

Slovensko knjigarstvo od 1. januvarja 1886. leta do 1. januvarja 1887. leta.

(Sestavil Ivan Tomšić.)

Štev. 1—147. glej v „Letopisu" za 1869. leto od 268—281. strani; štev. 148—243. v „Letopisu" za 1870. leto od 364—371. strani; štev. 244 — 351 v „Letopisu" za 1871. leto od 346—354. strani; štev. 352—589 v „Letopisu" za 1872. in 1873. leto od 280—301. strani; štev. 590—817 v „Letopisu" za 1876. leto od 193—215. strani; štev. 818-925 v „Letopisu" za 1877. leto od 324—335. strani; štev. 926—1124 v „Letopisu" za 1878. leto od 192—213. strani; štev. 1125—1230 v „Letopisu" za 1879. leto od 220—231. strani; štev. 1231—1362 v „Letopisu" za 1880 leto od 326—341. strani; štev. 1363 — 1487 v „Letopisu" za 1881. leto od 209—223. strani; štev. 1488—1612 v „Letopisu" za 1882. in 1883. leto od 417—431 strani; štev. 1613—1758 v „Letopisu" za 1884. leto od 287—303. strani; štev. 1759—1935 v „Letopisu" za 1885. leto od 371—391. strani; štev. 1936—2094 v „Letopisu" za 1886. leto od 211—228. strani.

I. Časopisi.

2095. *Cerkveni Glasbenik.* Organ Cecilijanskega društva v Ljubljani. Letnik IX. 1886. Urednik Janez Gnjezda; urednik glasbenih prilog Ant. Förster. — Tiskar R. Milic.

2096. *Cvetje z vrtov sv. Frančiška.* Mesečni list za verno slovensko ljudstvo, vzlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška. VI. tečaj, 1886. Urednik P. Stanislav Škrabec. — „Hilarijanska Tiskarna" v Gorici.

2097. *Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko.* Leto 1886., XXVI. tečaj. (S slovenskim in nemškim tekstom). — Tiskala Klein in Kovač v Ljubljani.

2098. *Deželni zakonik in ukazni list za vojvodino Štajersko.* V Gradci, leto 1886. v 4⁰. (S slovenskim in nemškim tekstom.) — Tiskar „Leykam" v Gradci.

2099. *Dolenjske Novice.* Leto II., 1886. Založnik in tiskar J. Krajec v Novem Mestu.

2100. *Državni zakonik* za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane. Leto 1886, XXXV. tečaj. Založnik c. kr. dvorska in državna tiskarnica na Dunaji.

2101. *Duhovni Pastir.* Urednik Anton Kržič. Leto III., 1886. S prilogo „Apologetični razgovori" dr. Lampéta. — Založba in tisk „Katoliške Bukvarne" v Ljubljani.

2102. *Edinost.* Glasilo slovenskega političnega društva za Primorsko. XI. leto, 1886. Urednik Viktor Dolenc, lastnik društvo „Edinost", tisk V. Dolenca v Trstu.

2103. *Gospodarski list.* Glasilo c. kr. kmetijskega društva v Gorici. Leto VI., 1886. — Tiskar Paternolli v Gorici.

2104. *Jurij s pušo.* Dolgočasen list za lahone, nemškutarje, madjare in druge nerodne ljudi. Tečaj III., 1886.

(Tekom leta je nehal izhajati.)

2105. *Kmetovalec.* Glasilo c. kr. kmetijske družbe vojvodstva Kranjskega. — Leto III., 1886. — Urednik Gustav Pirc; tisk J. Blaznikovih naslednikov v Ljubljani.

2106. *Kres.* Poučen in znanstven list. VI. leto, 1886. Četrtletnik v 8⁰. Urednik prof. dr. Jakob Sket. — Tisk „družbe sv. Mohorja."

(Koncem leta je nehal izhajati.)

2107. *Ljudska knjižnica.* Izdajatelj, odgovorni urednik, tiskar in založnik Lavoslav Kordeš. V Mariboru II. leto, 1886.

(Izišlo je 11 zvezkov in potem nehala izhajati.)

2108. *Ljubljanski Zvon.* Leposloven in znanstven list. VI. leto, 1886. — Urednik Fr. Levec. — Tisk „Narodne Tiskarne".

2109. *Mir.* (Političen list za koroške Slovence.) V. leto, 1886. — Izdajatelj in urednik Filip Haderlap; tisk „družbe sv. Mohorja" v Celovci.

2110. *Narodna biblioteka.* Izdajatelj, založnik in tiskar J. Krajec v Novem Mestu. 21., 22., in 23. snopič. Cena snopiču po 15 kr.

Obseg: 21. snopič: Boj s prirodo. Prevel P. Miklavc. — Treskova Uršika. Spisal Fridolin Kaučič. — 22. in 23. snopič: General Lavdon, oče vojakov imenovan. Prosto priredil po V. E. Martin Molek.

2111. *Novice* gospodarske, obrtniške in narodne. XLIV. leto, 1886. — Urednik Gustav Pirc; tiskarji in založniki J. Blaznikovi nasledniki.

2112. *Popotnik.* List za šolo in dom. VII. leto, 1886. — Urednik M. Nerat; tiskar J. Leon v Mariboru.

2113. *Rogač.* Izdajatelj in odgovorni urednik Srečko Magolič. Letnik I., 1886. V Ljubljani, po dvakrat v meseci na celi poli v 4⁰. — Tisk „Narodne Tiskarne“.

2114. *Slovan.* Leposloven in političen list. III. leto, 1886. Urednik Anton Trstenjak; tisk „Narodne Tiskarne“.

2115. *Slovenec.* Političen list za slovenski narod. Letnik XIV., 1886. Urednik Jos. Jerič; tisk „Katoliške Tiskarne“.

2116. *Slovenski čebelar in sadjerejec.* Glasilo čebelarskega in sadjerejskega društva za Kranjsko. Tečaj IV., 1886. Izdajatelj Janez Modic, društveni predsednik; odgovorni urednik Ant. Klein; natisnila Klein in Kovač.

2117. *Slovenski Gospodar.* List ljudstvu v poduk. XX. leto, 1886. — Izdajatelj in založnik „Katoliško tiskovno društvo“; tiskarna sv. Cirila. — („Slovenski Gospodar“ ima vsak mesec po dve prilogi, vselej po 4 strani obsežni: 1. Cerkvena priloga, priložena od „Kat. tisk. društva“; — 2. Gospodarstvena priloga, priložena od štaj. kmetijske družbe).

2118. *Slovenski Narod.* (Politični dnevnik.) XIX. leto, 1886. Odgovorni urednik Ivan Železnikar; tisk „Narodne Tiskarne“.

2119. *Soča.* (Politični tednik.) Leto XVI., 1886. Urednik M. Koršič; tisk „Hilarijanske Tiskarne“ v Gorici.

2120. *Učiteljski Tovariš.* List za šolo in dom. Tečaj XXVI., 1886. Urednik And. Praprotnik; tiskar in založnik R. Milic.

2121. *Vrtec.* Časopis s podobami za slovensko mladino. Tečaj XVI., 1886. Založnik in urednik Iv. Tomšić; tiskata Klein in Kovač v Ljubljani.

2122. *Zadruga.* List za razpravo národno-gospodarskih vprašanj. Glasilo zveze posojilnic. Tečaj III. 1886. — Urednik Maks Veršec; tisk „Narodne Tiskarne“.

1123. *Zakonik in ukaznik* za avstrijsko-ilirsko Primorje. Tečaj XXVI., 1886. V Trstu.

2124. *Zgodnja Danica.* Katolišk cerkven list. XXXIX. leto. 1886. — Urednik Luka Jeran; tiskarji in založniki Jos. Blaznikovi nasledniki v Ljubljani.

2125. *Laibacher Dioecesanblatt.* Jahrgang 1886. 4⁰. Urednik Martin Pogačar; tiskata Klein in Kovač v Ljubljani.

(Prinaša mnogo slovenski pisanih razprav.)

II. Društvena dela.

Čitalnica národna v Ljubljani.

2126. *Letopis národne čitalnice* v Ljubljani začetkom leta 1886. Tisk J. Blaznikovih naslednikov. 8⁰. 28 str.

Matica Slovenska.
(1496 društvenikov.)

2127. *Letopis Matice Slovenske* za leto 1886. Uredil Fr. Levec. Založila in na svetlo dala „Matica Slovenska". Natisnila „Narodna Tiskarna" v Ljubljani. 1886. v 8⁰, 302 str.

Vsebina: 1. Židovstvo. Spisal Josip Apih. — 2. Slovenske narodne vraže in prazne vere. (Nadaljevanje.) Spisal J. Navratil. — 3. O osebnih imenih pri starih Slovencih. Spisal dr. Fr. Kos. — 4. Spomin. (Duševna studija.) Spisal dr. Fr. Lampe. — 5. Bibliografija Slovenska. Sestavil Iv. Tomšić. — 6. Letopis Matice Slovenske. Sestavil Evg. Lah.

2128. *Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih.* Kulturhistorične študije, zajete iz ljubljanskega mestnega arhiva. Spisal Ivan Vrhovec, c. kr. gimnazijalni profesor. Tisk Blaznikovih naslednikov v Ljubljani. 1886, v 8⁰, 283 str.

2129. *Zabavna knjižnica.* I. zvezek: Koča za vasjó Povest. Poljski spisal Josip Ignacij Kraševski. Preložil L. Podgoriški. V Ljubljani, 1886. — Tiskala „Katoliška Tiskarna". 8⁰, 323 str.

Dramatično društvo v Ljubljani.

2130. *Slovenska Talija.* Zbirka dramatičnih del in iger. Na svetlo daje dramatično društvo v Ljubljani. 53. zvezek. „Narodna Tiskarna" v Ljubljani, 1886. 222 stranij.

Vsebina: 1. Veronika Deseniška. Tragedija v petih dejanjih. Spisal Josip Jurčič. — 2. Prepozno. Igrokaz v dveh dejanjih, preložen iz nemščine. — 3. Prijetno iznenádenje. Burka v jednem dejanji, poslovenjena po Viljemu Frerkingu. 3. Nič otrok. Vesela igra, poslovenjena po J. Rosenu. — 4 Blagajnikovo poročilo za leto 1884. in 1885.

Družba sv. Mohora v Celovcu.
(31.687 udov.)

2131. *Koledar* družbe sv. Mohora za navadno leto 1887. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora. V 4⁰, 93 str.

Iz vsebine: Ni vse zlato, kar se sveti. Spisal Fr. Erjavec — O koleri. Spisal dr. Josip Vošnjak. — Hodite pridno na pošto. Spisal Iv. Vrhovec. — C. kr. poštne hranilnice, izvrsten

pomoček kupčijstvu in velikim družbam. Spisal Ant. Koder. — — Brambene postave. Po najnovejših določilih, izdanih 1886. l. sestavil Ant. Koder. — Začasno oproščenje od hišno-razrednega davka Spisal Tone iz gošče. — Razgled po svetu. Spisal Ig. Žitnik. — Svoji k svojim. — Narodni pregovori. — Zbirka gospodarskih, zdravniških in drugih skušenj. — Zastavica v podobah.

2132. *Slovenski Pravnik.* Poduk o najpotrebniših zakonih. Spisal Dr. Ivan Tavčar, odvetnik v Ljubljani. IV. snopič. 1886. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora. 8⁰, 401—496 stranij.

2133. *Občna zgodovina* za slovensko ljudstvo. Spisal Josip Staré, kr. profesor više realke v Zagrebu. XI. snopič. 1886. — Tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovci. 8⁰, 281—472 stranij.

2134. *Življenje* preblažene Device in Matere Marije in njenega prečistega ženina sv. Jožefa. Popisal Janez Volčič, duhoven ljubljanske škofije. V. snopič. 1886. Tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovci. Vel 8⁰, 144 str.

2135. *Šmarnice* ali: Romanje v nebeško kraljestvo v Marijnem mesecu. Spisal Ludovik Škufca, duhoven Ljubljanske škofije. 1886. Tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovci. 8⁰, 283 stranij.

2136. *Slovenske večernice* za poduk in kratek čas. Štirideseti zvezek. Tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovci. 8⁰, 127 stranij.

Katoliška družba za Kranjsko.

2137. *Glasi katoliške družbe.* Na svitlo dala in založila katoliška družba za Kranjsko. XX zvezek. V Ljubljani, 1886, 8⁰, 188 stranij. Tisk „Katoliške Tiskarne.“

Marijna bratovščina.

2138. *Letno poročilo* društva Marijne bratovščine v Ljubljani za leto 1885. — V Ljubljani. Natisnila Klein in Kovač (Eger). 8⁰, 16 stranij.

Društvo v pomoč bolnikom in za oskrbljevanje v Ljubljani.

2139. *Letno poročilo* društva v pomoč bolnikov in za oskrbljevanje v Ljubljani za dvajseto društveno leto 1885, 8⁰. Tiskala Klein in Kovač (Eger).

III. Pravoznanska in državoznanska dela.

2140. *Obravnave deželnega zbora Kranjskega* v Ljubljani od 9. decembra 1886. do 24. januvarja 1887. l. (Po stenografičnih zapisnikih.) 26. zvezek. V Ljubljani. Založil deželni odbor Kranjski. — Tisk Milicev. 4⁰. VIII., XXXIX., LII., 337, 571, 161 stranij.

IV. Jezikoslovje.

2141. *Jezičnik.* Knjiga Slovenska v XIX. veku. B. — Spisal Jos. Marn. XXIV. Leto. V Ljubljani. Natisnil in založil Jos. Rudolf Milic. 1886. Vel. 8⁰. 98 str.

V. Zemljepisje in zgodovina.

2142. *Zgodovina farâ Ljubljanske škofije.* Izdaje A. Koblar. Tretji zvezek: Zgodovina Šempeterske fare pri Novem mestu. Spisal Ivan Šašelj, kapelan. — V Ljubljani. Založnik Anton Koblar. Natisnila Klein in Kovač (Eger). 1886. 8⁰, 53 str.

2143. *Duhovnija sv. Križa nad Mariborom.* V spomin njenega stoletnega obstanka. Spisal Ivan Skuhala. (Ponatis iz „Slovenskega Gospodarja".) — V Mariboru. Tisk tiskarne sv. Cirila. 1886. mal. 8⁰, 15 stranij.

2144. *Mestnofarna cerkev sv. Jakopa v Ljubljani.* O posvečevanji l. 1886. dobrotnikom v spomin spisala ondotna kapelana (A. Žlogar in A. Karlin.) V Ljubljani 1886, mal. 8⁰, 38 stranij.

VI. Lepoznanstvo.

2145. *Josipa Jurčiča zbrani spisi.* VI. zvezek: Pripovedni spisi. Založila in na svetlo dala „Narodna Tiskarna". Uredil Fr. Levec. V Ljubljani, 1886, 8⁰, 261 str. (Cena 60 kr.)

Vsebina: 1. Sosedov sin. — 2. Moč in pravica. — 3. Telečja pečenka. — 4. Bojim se te. — 5. Ponarejeni bankovci. — 6. Kako je Kotarjev Peter pokoro delal, ker je krompir kradel. — 7. Črta iz življenja političnega agitatorja.

2146. *Zlatorog.* Planinska pravljica. Spisal R. Baumbach. Z dovoljenjem pisateljevim in založnikovim preložil Anton Funtek. — V Ljubljani. Natisnila in založila Ig. v. Kleinmayr et Bamberg. 1886, 8⁰, 95 str. (Cena 2 gld.)

2147. *Viljem Tell.* Spisal Miroslav Schiller. Poslovenil France Cegnar. II. natisek. Trst. Tiskarna V. Dolenc. 1886, 8⁰, 186 stranij. (Kot beletristična priloga k „Edinosti".)

2148. *Filip.* Žalostna igra v petih dejanjih. Spisal Vitorio Alfieri. Poslovenil Jožef Křižman. Tiskarna V. Dolenca v Trstu. 1886. 8⁰, 71 stranij.

2149. *Spomenik slovanske uzajemnosti.* Spisal in založil Ant. Trstenjak. Natisnila „Narodna Tiskarna" v Ljubljani. 1886. 8⁰, 276 str. (Cena 1 gld.)

2150. *Jugoslovani v zlati Pragi in slavnem Velegradu.* Potopisne črtice. Svojim sopotnikom spisal Vekoslav Vakaj. V Mariboru 1886. Založil pisatelj. Natisnila tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 8⁰. 128 stranij.

2151. *Kako sem se jaz likal.* Povest slovenskega trpina v poduk in zabavo. Sestavil in spisal Jakob Alešovec. Založil pisatelj. — Tisk J. Blaznikovih naslednikov v Ljubljani. 1886. 12⁰. 552 str. (Cena 1 gld. 60 kr.)

2152. *Tisoč in ena noč.* Pravljice iz jutrovih dežel. Za slovensko ljudstvo priredil L. Haderlap. Tiskal in založil J. Krajec v Novomestu. 36., 37. in 38. snopič. V 8⁰, 81—288 str. (Cena snopiču 20 kr.)

2153. *Žrtva nesrečne ljubezni.* Spisal Levin. Trst. Tiskarna V. Dolenc. 1886. 8⁰. (Kot beletristična priloga k „Edinosti.“)

2154. *Človek v pogledu na njegovo telo in dušo*, s kratkim navodom, kako si ohraniti in utrditi zdravje. Za šolo in dom Sestavil založnik Janko Leban, učitelj v Lokvi. Ponatis „Učiteljskega Tovariša“ 1885/86. leta. Natisnil J. R. Milic 1886, 8⁰, 54 str. (Cena 45 kr.)

2155. *Andrej Hofer*, junaški vodja Tirolcev leta 1809. Vérni popis njegovega življenja, delovanja in njegove junaške smrti v Mantovi 1810. Za prosto ljudstvo svobodno poslovenjeno iz nemščine. Tiskal Jan. Leonov naslednik (L. Kordeš) v Mariboru. Založil Anton Turk, knjigovez v Ljubljani. 1886, 8⁰, 56 str. (Cena 15 kr.)

2156. *Spisi Kristofa Šmida.* Poslovenjeni mladini v zabavo in poduk. VII. zvezek: Jagnje. — Starček z gore. — Novomesto. Tiskal in založil J. Krajec. 1886. 8⁰, 116 stranij.

2157. *Izidor, pobožni kmet.* Bukvice ljubim kmetom na korist. Iz nemškega preložil L. Dolinar. Drugi popravljeni natis. V Ljubljani 1886. Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledniki. V 12⁰, 81 str. (Cena 25 kr.)

2158. *Car in tesar ali Saardamska ladjedelnica.* Zgodovinska pripovedka. Poslovenil H. Podkrajšek. Založil Jan. Giontini. V Ljubljani 1886. V 8⁰, 73 str. (Cena 20 kr.)

2159. *Erazem predjamski.* Povest iz petnajstega stoletja. Četrti natis. Založil Jan. Giontini. V Ljubljani 1886. V 8⁰, 41 str. (Cena 16 kr.)

2160. *Močni baron Ravbar.* Povest iz slovenske zgodovine. Sestavil D . . . V Ljubljani 1886. Založil J. Giontini. 8⁰, 98 str. (Cena 24 kr.)

2161. *Darinka, mala Črnogorka* ali učenke v petih delih sveta. Spisala Elizabeta Berthet, prevel Ant. Sušnik. (Francoska akademija odlikovala je to delo s ceno „Monthyon“ 10.000 frankov.) Založil J. Giontini. V Ljubljani 1886. V 8°, 75 kr. (Cena 24 kr.)

2162. *Jaromil.* Češka narodna pravljica. Poslovenil H. Podkrajšek. Založil Jan. Giontini. V Ljubljani 1886. 8°, 43 str. (Cena 20 kr.)

2163. *Prizori iz otroškega življenja.* Spisal Anton Funtek. Založila „Narodna Šola“ v Ljubljani. — Tiskal Matej Grubbauer v Lincu.. (Cena 25 kr.)

(Knjižica ima 12 barvanih podob iz otroškega življenja in 12 od Ant. Funteka prav mično zloženih pesenc, ki pojasnujejo dotične podobe.)

2164. *Hedvika, banditova nevesta.* Povest iz sedemnajstega stoletja. Za prosto ljudstvo po T. Körnerjevem igrokazu predelal M. Kramar. — V Ljubljani, 1886. — Založil Anton Turk, knjigovezec. Tiskal L. Kordeš v Mariboru. 8°, 78 stranij.

2165. *Vrtomirov prstan* ali zmaj v Bistriški dolini. Ljudska prav ljica iz preteklih časov. Zapisal Jakob Alešovec. Tretji pregledani natis. V Ljubljani, 1886. Založil Jan. Giontini. 8°. 80 str. (Cena 20 kr.)

2166. *Venček* vezilnih daril ali vošilne pesmice o godovih, novem letu in drugih priložnostih z nekaterimi spominskimi listki in grobnimi napisi. (Tretji povsem popravljeni natis.) V Ljubljani 1886. Založil J. Giontini. 80 stranij.

VII. Šolske knjige.

2167. *Občna zgodovina.* Spisal in založil Janez Jesenko. Drugi del: Srednji vek. Drugi popravljeni natisek. „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani 1886, 8°, 81 str. (Cena 30 kr.)

2168. *Občna zgodovina.* Spisal in založil Janez Jesenko. Tretji del: Novi vek. Drugi skrajšani in popravljeni natis. V Ljubljani. „Narodna Tiskarna“. 1886, 8°, 92 str. (Cena 40 kr.)

2169. *Slovensko berilo za peti in šesti razred srednjih šol.* Sestavil in izdal dr. Jakob Sket, c. kr. gimn. prof. v Celovci. Tiskala in založila tiskarna družbe sv. Mohorja. 1886, 8°, 404 str.

2170. *Slovenska slovnica* za občne ljudske šole. Spisal Peter Končnik. C. kr. zaloga šol. knjig. Na Dunaji, 1886. (Nov natis brez premene.)

2171. *Četrta računica* za slovenske ljudske šole. Spisal dr. vitez Fr. Močnik. Deveto izdanje. C. kr. zaloga šol. knjig. Na Dunaji, 1886. (Nov natis brez premene.)

2172. *Cerkveni obredi.* Za ljudske šole sostavil Simon Zupan, katehet. Drugi popravljeni natis. V Ljubljani, 1886. Založila „Katoliška Bukvarna"; tisk „Katoliške Tiskarne".

2173. *Krščanski katoliški nauk.* C. kr. zaloga šolskih knjig. Na Dunaji, 1886. (Nov natis brez premene.)

2174. *Krščanski nauk v vprašanjih in odgovorih.* C. kr. zaloga šol. knjig. Na Dunaji, 1886. (Nov natis brez premene.)

2175. *Sveti Listi, Berila in Evangeliji* za nedelje in praznike celega leta in vse dni svetega posta. C. kr. zaloga šol. knjig. Na Dunaji, 1886. (Nov natis brez premene.)

2176. *Slavček.* Zbirka šolskih pesmi. Vglasbil Ant. Nedvěd. Prva stopnja. Drugi natis. 1886. Tisk Milicev.

2177. *Slavček* Tretja stopnja. Drugi natis. 1886. Tisk Milicev.

VIII. Šolska poročila.

2178. *Letno poročilo* c. kr. vélike gimnazije v Rudolfovem.

(Obseza razpravo „Nekoliko o srbskih národnih pesnih." Spisal prof. Ivan Polanec.)

2179. *Peto letno poročilo* deške meščanske šole s kmetijskim značajem v Krškem.

(Ima članek „Črtice o podnebji v Krškem". „Pregled meteoroloških opazovanj v Krškem", oboje spisal prof. Ferd. Seidl.)

2180. *Letno poročilo* čveterorazredne ljudske šole v Postojini 1886. — Založil krajni šolski svèt v Postojini.

(Obseza zemljepisni in zgodovinski opis „Postojina". Sostavil Janez Thuma.)

2181. *Letno poročilo* čveterorazredne ljudske šole v Krškem. 1886.

(Ima kratke zgodovinske črtice kot prispevek k stoletnici krške ljudske šole.)

2182. *Letno poročilo* štirirazredne ljudske šole v Št. Vidu nad Ljubljano. 1886.

(Ima sestavek: Starišem.)

2183. *Letno poročilo* trorazredne šole v Mengiši. 1886.

(Ima zgodovinske črtice o mengiški šoli. Spisal Ant. Koblar.)

2184. *Letno poročilo* čveterorazredne ljudske šole z dvema vsporednicama v okolici Ptujski. 1886.

(Ima dva sestavka: 1) Slovenska župnija sv. Petra in Pavla v Ptuji; spisal O. Stanko Prus; — 2) Mesto Ptuj; spisal Ant. Poreger.)

2185. *Letno poročilo* čveterorazredne deške ljudske šole v Rudolfovem (Novomestu) 1885/6. Tiskal J. Krajec. 8⁰.

2186. *Poročilo* I. mestne peterorazredne deške ljudske šole v Ljubljani koncem šolskega leta 1885/6. Tisk Milicev. 8⁰.

2187. *Letno poročilo* II. mestne peterorazredne deške ljudske šole v Ljubljani. 1885/6. Tisk Milicev. 8⁰.

2188. *Razredba učenk* mestne peterorazredne dekliške šole v Ljubljani koncem šolskega leta 1885/6. Tisk Milicev. 8⁰.

IX. Molitevne in poučne knjige.

2189. *Zbornik cerkvenih govorov na slavo ss. Cirilu in Metodu.* Zbral in na svetlo dal Anton Žlogar, kapelan pri mestni fari sv. Jakopa v Ljubljani. Z dovoljenjem velečastitega knezoškofijstva ljubljanskega. V Ljubljani, 1886. Založil izdatelj. — Tisk „Katoliške Tiskarne“. Vel. 8⁰. XII + 286 str. (Cena 1 gld. 60 kr.)

2190. *Bukve božje v naravi.* Spisal dr. Alban Stolz, podomačil P. Hrizogon Majar. O. S. F. Maribor. 1886, mal. 8⁰. 188 str.

2191. „*Priče Božjega bitja ali slučaji, ki niso slučaji.*“ Po dr. Kellerju z dovoljenjem poslovenil J. B. I. zvezek V Ljubljani, 1886. Založil Dragotin Hribar. V mal. 8⁰, 74 str.

2192. *Kratek poduk za sveto leto 1886.* Molitvenik sestavil Jernej Voh, župnik Šmartinski. — Tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 1886. 12⁰, 126 str.

2193. *Marija moja Kraljica ali šmarnice.* Spisal Anton Žgur, župnik v Loškem Potoku. Z dovoljenjem prečastitega Ljubljanskega knezoškofijstva. V Ljubljani. Založila in na svitlo dala „Katoliška Bukvarna“. 1886. Tisk „Katoliške Tiskarne“ v Ljubljani. Mala 8⁰, 342 str. (Cena 90 kr.)

2194. *Hvalite Boga!* Zbirka najboljših molitev za katoliške kristjane. V Ptuju, 1886. Založil in tiskal W. Blanke, 12⁰, 447 str.

2195. *Hči Marijina.* Ročna knjižica udom Marijinih otrok v porabo sestavil S i m o n Z u p a n , katehet v Loki. Z dovoljenjem preč. knezoškofijstva. Založila Marijina družba v Loki. V Ljubljani. Tisk Milicev. 1886. 16⁰, 62 str. (Cena 18 kr.)

2196. *Molitvenik za dečke.* Zbral F r a n j o M a r e š i č. Založil Ivan Bonač, knjigovezec v Ljubljani. V Ljubljani. 1886. 222 str.

2197. *Molitvenik za deklice.* Zbral F r a n j o M a r e š i č. Založil Ivan Bonač, knjigovezec v Ljubljani. — V Ljubljani, 1886. 222 str.

2198. *Keršanski junak* ali molitvene bukvice za slovenske vojake in sploh za katoliške mladenče. Spisal L. J e r a n. (Drugi natis.) V Ljubljani, 1886. Založil M. Gerber.

2199. *Venec pobožnih molitev in svetih pesmi* za očitno in domačo službo božjo bogoljubnih kristijanov. P e t i n a t i s. V Mariboru, 1886. Založil Jožef Martinc, trgovec. 8⁰. 336 stranij.

2200. *Pot v nebeško domačijo.* Mašne, obhajilne in druge navadne molitve za pobožne kristjane. Č e t r t i p o m n o ž e n i n a t i s. Priredil in pomnožil P. H r i z o g o n M a j a r. V Ljubljani, 1886. Založil J. Giontini. 8⁰, 508 str.

2201. *Dušna paša* za kristjane, kateri želé v duhu in v resnici Boga moliti. Spisal Friderik Baraga, bivši škof v severnej Ameriki. D e v e t i n a t i s. 1886.

2202. *Družbine Bukvice* za dekleta, ki so pri dekliški ali križevski družbi v Konjicah, in tudi za druge pobožne ženske. Spisal J o ž. R o z m a n, pokojni konjiški nadžupnik. 1886. (E n a j s t i n a t i s.) Založil Matija Gerber.

2203. *Hvala Božja.* Molitvene bukvice za mladost. E d n a j s t i n a t i s. V Ljubljani, 1886. Založil Jan. Giontini.

X. Različna dela.

2204. *Umetno ribarstvo.* Spisal I v a n F r a n k e. Ljubljana, 1886. — Tiskala in založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 8⁰. 50 str. (Cena 50 kr.)

2205. *Delavski prijatelj.* Nauki, ki so delavcem v sedanji dobi posebno potrebni. Spisal Fr. Podgornik. Tiskal in založil J. Krajec v Novem Mestu. 1886, 8⁰, 52 str. (Cena 20 kr.)

2206. *Kratek navod o prvi pomoči pri nezgodah.* Spisal dr. Alojzij Valenta, c. kr. vladni svétnik in redni javni profesor porodoslovja, vodja in primarij deželnih dobrodelnih naprav v Ljubljani i. t. d. — Tiskala Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani, 1886. 8⁰, 16 str. Založil pisatelj.

2207. *Sodni obrazci.* Sestavil Bogdan Trnovec, c. kr. sodec. — V Trstu. Vtlačil in založil Viktor Dolenc. 1886. 8⁰. (Kot priloga k „Edinosti“.)

2208. *Spisovnik ljubavnih listov,* svetovalec v vseh srčnih zadevah za vse stanove in razmere. Tiskal in založil L. Kordeš v Mariboru. 1886. 8⁰, 96 str. (Cena 30 kr.)

2209. *Postava* od 15. septembra 1881. zadevajoča red o požarnej policiji in o gasilnih stražah za vojvodino Kranjsko brez Ljubljane. Z dodatkom: Načrt pravil in službenega reda za osnovo prostovoljnih požarnih straž. Ljubljana, 1886. Natisnila in založila Klein in Kovač. 8⁰. 28 + 28 str.

(V slovenskem in nemškem jeziku.)

2210. *Spomenica* kranjskega obrtnega društva proti razširjanju deželne prisilne delavnice v Ljubljani. (Ponatis iz „Slovenskega Naroda“.) 1886. Založilo obrtno društvo v Ljubljani. Tisk „Narodne Tiskarne“. 8⁰, 22 str.

2211. *Nove kuharske bukve* ali nauk najboljša in najimenitnejša jedila brez posebnih stroškov pripravljati. Z 200 jedilnimi listki. Četrti natis. V Ljubljani, 1886. Tisk in založba J. Blaznikovih naslednikov. 8⁰. 264 str.

2212. *Popotnikov koledar* za slovenske učitelje 1887 s popolnim šematizmom šolskih oblastnij, učiteljišč, ljudskih šol in učiteljskega osobja po Južno-Štirskem, Kranjskem, Primorskem in slovenskem delu Koroškega po stanju v začetku šolskega leta 1886./7. Sestavil in založil Miha J. Nerat, nadučitelj in „Popotnikov“ urednik v Mariboru. — Maribor. Tisk tiskarne sv. Cirila. V 8⁰, 128 str.

2213. *Velika pratika* za navadno leto 1887, ki ima 365 dni. Na svitlo dala c. k. kmetijska družba. V Ljubljani. Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledniki. 16⁰. (Cena 15 kr.)

Vsebina: Navadni kalendarij. — Sejmi. — Zabavno-poučno berilo: Dr. Jakob Missia, knez in škof Ljubljanski.

(S podobo.) — Trije slavni možje: Grof Karol Hohenwart (s podobo); grof Julij Falkenhayn (s podobo); grof Eduard Taaffe, ministerski predsednik (s podobo). — Mnogovrstne gospodarske skušnje. — Pogovor pod lipo. — Naznanila.

2214. *Mala pratika* za navadno leto 1887, ki ima 365 dni. V Ljubljani. Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledniki. (Cena 13 kr.)

2215. *Slovenska Pratika* za navadno leto 1887, ki ima 365 dni. V Ljubljani. Natisnila in založila Kleinmayr & Bamberg. 16⁰. (Cena 13 kr.)

2216. *Slovenski koledar* za steno za 1887. leto. Tiskala tiskarna sv. Cirila v Mariboru.

2217. *Viseča pratika* za 1887. leto. — J. Krajec v Novomestu.

XI. Muzikalije.

2218. *Klavirska šola.* Spisal Anton Foerster. Op. 40. V Ljubljani. Založila „Glasbena Matica". Natisnila Engelmann in Mühlberg v Lipsiji. Fol. 66 stranij.

(Pisana v slovenskem in nemškem jeziku.)

2219. *Cerkvene pesmi* nabrane med slovenskim narodom. Zvezek II. Z dovoljenjem prečastitega knezonadškofijskega ordinarijata goriškega. Izdalo in založilo cecilijansko društvo za goriško nadškofijo. 1886. Tiskal J. R. Milic v Ljubljani. 4⁰, 24 str.

2220. *Tri božične pesmi* za mešani zbor, samospevi in spremljavo orgelj. Zložil Ign. Hladnik. Op. 6. Drugi natis. V Ljubljani, 1886.

2221. *Slovesna latinska sv. maša* v čast presv. Trojici. Zložil in svojemu učeniku blagorodnemu gospodu Antonu Foersterju poklonil Ign. Hladnik, organist v Stari Loki. Op. 5. Tisk J. Blaznikovih naslednikov. V Ljubljani, 1886, 4⁰, 9 stranij.

Letopis Matice Slovenske.

Sestavil **Evgen Lah**, društveni tajnik in knjižničar.

I.

Poročilo o delovanji „Matice Slovenske“

v dobi od 1./11. 1886. do 31./10. 1887.

75. odborova seja, dné 12. februvarija 1887.

Navzočni: J. Marn (predsednik); dr. H. Dolenec, dr. A. Jarc, J. Kersnik, A. Kržič, dr. Fr. Lampé, Fr. Levec, A. Praprotnik, A. Raič, L. Robič, F. Stegnar, J. Šuman, I. Tomšič, I Vavrů, M. Vodušek, V. Zupančič in dr. J. Zupanec (odborniki). Skupaj 17.

Predsednik naznanja, da sta pregledala in odobrila zapisnik o 74. odborovi seji odbornika Raić in Tomšič ter poprosi za overovateljstvo današnjemu zapisniku odbornika A. Kržiča in V. Zupančiča.

Matica je čestitala dné 7. novembra preteklega leta predsedniku „Matice Hrvatske“, pl. Kukuljeviču-Sakcinskemu, k petdesetletnici njegovega slovstvenega delovanja.

Z Matico Hrvatsko je književna zveza ponovljena. Decembra meseca je prejela naša Matica od Hrvatske lepo zbirko (nad 40) društvenih knjig, za koje darilo se je društvu poslala svoje dni spodobna zahvala.

Slavnostne stoletnice po R. J. Boškoviću (1711—1787) v Zagrebu dné 15. febr. in sqq. se je vkrenila Matica vdeležiti po svojem društveniku, akademiku in profesorju Valjavcu.

Povodom preselitve iz St. Petersburga na Dunaj je poslalo društvo svojemu častnemu udu, prof. dr. J. V. Jagiću, lično izdelano diplomo.

Na „Promemoria“ v zadevi izdavanja staroslovenskih spominkov društvu doslej ni došel noben odgovor.

Predsednik se v gorkih besedah spominja umrlega sotrudnika in odbornika Erjavca, pravi da mu je društvo dostojno zadnjo čast skazalo in se zahvaljuje prof. Pleteršniku, ki je Matico pri pogrebu zastopal.

Redni veliki zbor se nastavi na 13. dan aprila. Morebiti še slučajno potrebne priprave zanj se imajo rešiti v krajši seji, ki naj bi bila sklicana še pred zborom.

Gledé dopolnilnih volitev se poprime odbor starega običaja, naj, kakor je v §. 12. dr. pr. določeno, izstopi vsako leto ravno četrtina po dobi najstarejših odbornikov mimo umrlih ali pa prostovoljno odstopivših; v vseh dvomljivih slučajih odloči naj žreb. Odbor tedaj določi, da imajo letos izstopiti vsled smrti, odpovedi ali pa žreba gg: † Fr. Erjavec, I. Hribar, Fr. Hubad, A. Kržič, Fr. Levec, A. Marušič, † B. Raič, L. Robič, A. Senekovič in Fr. Wiesthaler.

Predsednik daje stvarne popravke o zadevah Cafove in Vrazove literarne zapuščine, kolikor se tičeta Matice. Povod pojasnilu z dejanskimi razmerami mu dajô po nekem lepoznanskem listu razglašene napačne opazke. Pri tej priliki graja neosnovane ponavljajoče se napade dotičnega lista na „Matico Slovensko“ in njen odbor, rekoč, da so vsi drugi časopisi njegovi v lanskem rednem velikem zboru v tem smislu stavljeni prošnji vstrezali. Javnih lastnih zavodov nikarte brez uzroka javno smešiti ali sumničiti. Uprav sedaj ni umestno prvega slovenskega znanstvenega zavoda grditi v lastnem taboru, ko delovanje in napredovanje društveno priznavajo že drugi slovanski narodje, kakor n. pr. Čehi in Hrvatje. Kdor ima kako pritožbo, obrne naj se do odbora; in kedar se mu pravična prošnja krivično reši, takrat naj odbor zatoži pred svetom ter javno pograja.

Odbor pritrdi nasvetu književnega odseka: Naj izda Matica kakor lani tudi letos troje knjig, in sicer: 1. *Letopis*, kateremu ostane urednik prof. Levec. Poziv gledé sestavkov treba v časopisih ponoviti. Prostor, ki je odmerjen društvenim zadevam, naj se še močneje krči. 2.) *Zabavne knjižnice II. zvezek*, ki ima obsegati Gogoljeve „Mrtve duše“ ali „Čičikove doživelosti“, ruski roman v † Podgoriškega prevodu. Jezik je boljši, povest še mikavnejša, kakor pri „Koči za vasjo“. Pregled rokopisa in tiskarsko popravo je prevzel J. Cimperman. 3.) *Vvod ali priprava v modroslovje* od dr. Fr. Lampeta. Rokopis mora biti na podlagi predložene osnove gotov do srede maja. Ako se ponujani rokopis vsled pravil po presojevalcih odobri, bodi to letošnja tretja knjiga, ker je silno želeti, da se Slovencem preorje vendar že ledina v to vedo.

Prof. Raič izraža željo, naj prične Matica takoj letos z izdavanjem Erjavčevih del. Prof. Levec poda na to obširnejše pojasnilo o bistvu Erjavčevih del sploh (znanstvena, šolska in leposlovna). Ker znanstvenih ne kaže potom Matice objavljati in ker so šolska že vsa objavljena, se konečno sprejme sledeči predsednikovi nasvet: Naj Matica objavi Erjavčeva leposlovna dela. Z ozirom na to pa, da letos ni mogoče in da je letos za leposlovno knjigo že skrbljeno, izroči naj se stvar književnemu odseku, kateri naj potrebno ukrene, pravico si pridobi, moža poišče, ki naj bi dotične spise odbral in uravnal, ter za prihodnjo odborovo sejo pripravil. Sicer naj bi pa prof. Levec sam ali pa kateri drugi oskrbel kaj primernega o velezasluženem Erjavci za letošnji Letopis, ako se ne dobi morda še kaj izvirnega iz njegove zapuščine.

Tiskarsko delo se ima tudi letos izročiti trem tiskarnam po natanko določenih pogodbah, da ne bo pri izlpačevanji nepotrebnih zadržkov. To ugaja najbolje društvu in tiskarnam samim. Neke neopravičene tiskarske računske zadeve se imajo vzajemno poravnati.

Računski sklep za l. 1886., proračun za l. 1888. in račun o ptujem premoženji, kateri so bili dovršeni odbornikom na ogled, se brez ugovora odobré.

V hiši na Kongresnem Trgu vrši se neka prememba. Hiša na Bregu ima dva kupca, ki se ne vjemata natanko z odborovimi pogoji. Gledé prodaje naj se počaka do konca tekočega leta. Gledé Koekejeve zadeve je bil predsednikov namestnik naprošen, naj na Dunaji stvar konečno uravna.

Prošnje za založne knjige se v novejšem času množé. Po naročilu, naj o knjigah, katerih je še več na razpolaganje, odločuje predsedništvo s tajništvom, oziroma s književnim odsekom, darovala jih je Matica družnikom in društvom (J. Bedenek, R. Knaflič, Bralno društvo v Ribnici na Pohorji), vzlasti pa šolski mladini (vodstvo ljudske šole pri D. M. v Puščavi, pri Novi Štifti in v Lembahu, profesorji slovenščine na tukajšnji gimnaziji in realki, okr. učiteljska knjižnica v Kamniku, orgljarska šola v Ljubljani) nekaj več. Ravnatelj Šuman in prof. Raič izrekata pri tej priliki društvu in odboru svoji iskreni zahvali v imenu obdarjenih dijakov. — Matica ima v svoji zalogi tudi še obilo iztisov nekaterih zemljevidov. Ker celega atlanta ni več in ga vnovič ne kaže izdajati, sklene jih odbor pokloniti „Narodni Šoli“, katera naj ž njimi po previdnosti in potrebi razpolaga, da dosežejo svoj namen.

Še ostale zvezke igre „Strup“ je prepustil odbor „Dramatičnemu društvu“, ker njemu utegnejo koristenejše goditi. Odbor „Dram. društva“ izreka Matici za to darilo primerno zahvalo.

Tajnik poroča o potrebnih premembah v poverjeniških zadevah. Nove poverjenike so dobile dekanije: Cirknica, Leskovec,

Jarenina in Šaleška Dolina. Litijsko dekanijo je bilo treba deliti v dve poverjeništvi s sedežema v Litiji in Radečah. Nekaj z doneski že zdavna zaostalih ustanovnikov je bilo treba vnovič opomniti; opomini so bili vsaj deloma vspešni. Da se število ustanovnikov po izgubah vsled smrti primerno popolni in dosledno ne krči, povabljenih je bilo več odličnjakov k pristopu za ustanovnike in društvu tudi deloma vstreglo. Gledé preselivših se bivših udov so bili novi poverjeniki opozorjeni, da jih društvu še obdržé. Da bi število udov dosledno naraščalo po stanovitnih udih, bilo je več neudov k pristopu povabljenih in nekaj poverjenikov naprošenih, naj v tem smislu delujejo. Za l. 1885. je plačalo udnino 1129 društvenikov, za 1886. l. 1172, za 1887. leto 421. Od zadnje seje (9. oktobra) so društvu pristopili 4 ustanovniki (3 izmed letnikov) in 52 letnikov na novo. Poročilo se pohvalno odobri.

Knjižnični prirastek od zadnje seje znaša 106 knjig, zvezkov, časopisov itd.; 94 po zamenji, 12 vsled daril. Po zamenji je došlo največ hrvatskih (blizu 50), českih in ruskih knjig. Med darili je posebno omeniti Flisovih „Stavbinskih slogov“, za katere je šla darovalcu iz predsedništva spodobna zahvala.

XXII. redni veliki zbor, dné 13. aprila 1887.

Navzočnih nad 50 društvenikov; predseduje prof. Marn.

Predsednik se spomni v svojem ogovoru obeh slovenskih književnih društev: za ljudstvo preračunjene „Družbe sv. Mohorja“, in pa na znanstveni podlagi osnovane „Matice Slovenske“. Govori o prvih večjih književnih začetkih od 48. leta sem, pojasnuje, kako je nastalo „Društvo sv. Mohorja“, kakošna je bila njegova prvotna osoda, kako je nastala iz njega na cerkveni podlagi osnovana „Družba sv. Mohorja“, kako se lepo razcvita in ogromno narašča, tako, da ima dandanes že 34.800 udov. Povdarja, kako se je po „Družbi sv. Mohorja“ od dné do dné močneje čutila potreba znanstvenega društva, kako je konečno nastala „Matica Slovenska“, kakošna je bila in kakošna še je njena osoda. Naj bi se merodajni, poklicani krogi zanjo močneje zanimali, da bi se lahko višje povspela in imela primeroma tolike vspehe, kakor jih ima „Družba sv. Mohorja“, za katero nas zavidajo drugi slovanski narodi. Tega bilo bi želeti na zunaj. Na znotraj se mu je z društvom le pohvaliti. Zahvaljuje se soodbornikom, posebno pa načelnikoma odsekov, za krepko podporo, omenja pohvalno požrtvovalnega delovanja blagajnikovega in vspešnega delovanja tajnikovega. Vse se obrača na bolje, stvar je v pravem tiru. Pri društvu seveda tudi ni vse popolno, ker človeško. Naj bi se pa z Vodnikom tudi sodilo po človeško. Lani sem zbornikom priporočal dvojnato željo: prva je šla do poverjenikov, druga do

časopistva. Za predsednika odbran imel sem tri želje: Ne bodimo nikoli osebni, bodimo, če smo že „inimici causae“, vsaj „amici rei“. Lastnih zavodov brez potrebe nikarte grditi pred svetom. Varujmo tajnost: kar se v odboru razpravlja in le pred odbor spada, naj v odboru ostane. Tudi danes mi je poudarjati nekaj opravičenih želja. Papež Leo XIII., vsem Slovanom po encykliki „grande munus“ priljubljen mož, se močno zanima za razne vede in je odprl učenemu svetu bogate vatikanske arhive. Vsi narodje se okoriščajo od te dobrote, le o Slovencih ni ničesar slišati. Naj bi se tudi pri nas merodajni krogi te stvari poprijeli in preskrbeli za historična raziskovanja primernega in spretnega moža s potrebnimi denarnimi sredstvi. Poslužimo se te dobrote v narodovo korist.

Računski sklep za l. 1886. in proračun za l. 1888. se odobrita brez ugovora. Branje se opusti, ker so bile predloge društvenikom začasno na ogled v pisarni in so jim tiskane na razpolaganje v zboru.

Za računske preglednike izvoli zbor z vsklikom Fr. Kadilnika, I. Valentinčiča in Drag. Žagarja.

Tajnik prebere poročilo ob odborovem delovanji v dobi od zadnjega rednega velikega zbora. Poročilo govori najprej o sejah odborovih in odsekovih, pojasnuje uzrok zmanjšanju števila odsekovih udov, tolmači odborovo stališče v zadevi lanskih in letošnjih društvenih knjig (število, oblika, vsebina, obseg, tisek, stroški itd.), govori o rokopisih, poslanih, obetanih, vrnenih itd., pojasnuje odborove napore za leposlovje (Zabavna knjižnica, Erjavčeva pripovedna dela in Razpis častnih daril), razpravlja računske zadeve v glavnih svotah, govori o premoženju sploh, o dolgu in o ptujih zakladih, o književni zalogi in o knjižničnem naraščaji, o hišnih zadevah (premembe pri strankah, zmanjšane obresti pri dolgu, pogajanje s kupci, izvrševanje sanitarnih naredeb, popravil itd.), se spominja slavnostnih prilik pretekle dobe, razpravlja obširnejše poverjeniške in društveniške razmere, konečno govori še o smrtnih izgubah.

V razgovor o poročilu poseže najprej družnik Močnik, želeč, društvo naj bi se hiše na Bregu vsakako znebilo in, ako ne drugače, s ceno palo. Tajnik in pa odbornik Robič dasta mu obširnejše pojasnilo, opravičujoča odborovo stališče, s katerim se predgovornik zadovolji. Z ozirom na nove zasluge častnega uda gosp. Lego-ta predlaga družnik Trstenjak, naj se prihodnjemu odboru naloži, da izreče omenjenemu gospodu v to ime svojo zahvalo. Predsednik se z nasvetom zahvale v principu sklada; ker je pa odbor v tej zadevi svojo dolžnost že storil in ker bi bilo za slavljenca tudi častnejše, prosi g. predgovornika, naj svoj nasvet v tem smislu premeni, da se g. Lego-tu zakliče „Slava in zahvala“ iz zbora samega in se mu ta zahvala iz predsedništva naznani,

kar brez ugovora in soglasno obvelja. Tajnik razpravlja, kaj se je od zadnjega zbora zgodilo v Kopitarjevi zadevi. Odsek je imel jedno sejo, pomnožil se je s tremi zastopniki mesta in z jednim zastopnikom dežele, prosil g. Navratila za nova pojasnila in dobil obširno poročilo med drugim z dostavkom, da je za prenos še časa do julija 1889. leta. (Po teh opombah se poročilo odobri.)

Vrši se dopolnilna volitev v odbor „Matice Slovenske" za dobo štirih let v smislu pravil (§. 12). Skrutinij prevzemô gg. Stegnar, Kolar in A. Tavčar v zvezi s tajnikom, ki naj bi dajal potrebna pojasnila. Izid je sledeč:

Oddanih 400 glasovnic, veljavne vse. Izvoljeni so: gg. Fr. Levec in Fr. Hubad s 400, L. Robič in I. Šubic s 399, I. Flis in dr. A. Gregorčič s 398, dr. L. Požar, A. Senekovič in Fr. Wiesthaler s 397 in A. Kržič s 394 glasovi. Dobili so pa še: gg. L. Pintar in A. Trstenjak po 4, A. Kalan in I. Vrhovec po 3, S. Rutar, dr. J. Sket in Drag. Žagar po 1 glas. (Vsi izvoljeni so izvolitev sprejeli.)

Odbornik Raič želi, naj bi se šolske knjige, večinoma obrabljene, ki jih je g. Lego lani Matici podaril in odbor v knjižnici obdržati sklenil, izročile vrednim dijakom. Predsednik pojasnuje, da se ta nasvet v bistvu sklada z nasvetom, ki ga je stavil prvotno odbor, naj se z dovoljenjem darovalca dotične knjige odstopijo knjižnicam tukajšnjih srednješolskih zavodov. Pojasnuje, kako je prišlo do nasprotnega sklepa, in prosi g. predgovornika, naj svoj nasvet v tem smislu premeni, da bi se skladal s prvotnim odborovim, čemur g. predgovornik pritrdi.

(Nasvet pade z manjšino 17 glasov proti večini 35.)

Ker se nihče več ne oglasi k besedi, zaključi predsednik zbor in se zahvali za mnogobrojno in pazljivo udeležbo.

76. odborova seja, dné 27. aprila 1887.

Navzočni: Gg. J. Marn (predsednik); dr. H. Dolenec, I. Flis, P. Grasselli, dr. A. Jarc, A. Kržič, dr. Fr. Lampé, Fr. Levec, M. Pleteršnik, dr. L. Požar, A. Praprotnik, A. Raič, L. Robič, F. Stegnar, I. Šubic, J. Šuman, I. Vavrů, A. Zupančič, V. Zupančič in dr. J. Zupanec (odborniki).

Skupaj 20.

Predsednik naznanja, da sta zapisnik o zadnji odborovi seji pregledala in potrdila odbornika Kržič in V. Zupančič, zapisnik o XXII. rednem velikem zboru pa odbornika Kaspret in Kržič, čemur odbor brez dostavka pritrdi.

Prof. Kaspret se odpové odborništvu; od novoizvoljenih odbornikov ni odklonil odborništva nihče.

V smislu zborovega sklepa je bila častnemu članu Janu Lego-tu iz predsedništva poslana zahvala za nove dokaze naklonjenosti društvu.

Potem se vrše volitve. Za predsednika je vnovič potrjen po vskliku *J. Marn;* istotako njegova namestnika: I. *Fr. Levec* in II. *P. Grasselli;* blagajnik: *I. Vilhar;* pregledovalec društvenih računov in društveni zastopnik v glavnem odboru „Narodnega Doma“: *L. Robič;* ključarja: *A. Praprotnik* in *F. Stegnar;* overovatelja senjih zapisnikov: *A. Kržič* in *I. Šubic;* pravdni zastopnik: *dr. I. Tavčar.* Odseki: *a)* gospodarski: *dr. H. Dolenec, P. Grasselli, dr. A. Jarc, L. Robič* (načelnik) in *I. Vilhar; b)* književni: *A. Kržič, Fr. Levec* (načelnik), *M. Pleteršnik, dr. L. Požar, A. Raič, I. Šubic, I. Tomšič, A. Zupančič* in *V. Zupančič; c)* Kopitarjev: *Fr. Levec, A. Praprotnik* in *dr. J. Zupanec; d)* Vodnikov: *A. Praprotnik, J. Šuman* in *dr. J. Zupanec.*

Po zvršenih volitvah se zahvaljuje predsednik za vnovič skazano mu čast; želi, da bi si bili v bistvenih rečeh in načelih vsi jedini. V čislih mora imeti vsakdo namen društva: narodu pomagati s primernimi knjigami k pravi omiki. Povdarja krščansko-katoliški značaj vsega slovenskega naroda in ž njim kot neizbrisljiv značaj tudi potrebo krščansko-katoliškega slovstva. Veseli ga, da se to pri Matici že nahaja in zvršuje, česar drugod še le iščejo, dalje, da se je dopolnilna volitev v odbor tako soglasno vršila ter da so društveniki v tako mnogobrojnem številu poleg neduhovnikov volili tudi duhovnike v odbor. Spominja se z veseljem složnega in prijateljskega delovanja v preteklem letu ter se istega nadeje tudi v prihodnje Matici v korist. Odbornike prosi za vsestransko podporo, pozdravi na novo izvoljene. Konečno polaga na srce odsekoma: gospodarskemu in književnemu, naj bi marljivo delovala, ker ju, posebno gospodarskega, čaka več važnega dela.

Gospodarske zadeve (preselitev v druge prostore zaradi prevelike tesnobe v tako množnem odboru in ž njo združena premember v stanovanji, konečna zvršitev hišne prodaje, naprava grebenične jame i. dr.) se prepuste v opravilo in rešitev gospodarskemu odseku.

Poročilo o natiskavanji društvenih knjig se odobri. Knjige so preračunjene na 48—50 tiskovnih pol. II. zvezek „Zabavne knjižnice“ se že stavi. Za „Letopis“ je zadostno število rokopisov ali poslanih ali do pravega časa obljubljenih; skrbljeno je tudi za mnogovrstnost. Dr. Lampetovemu spisu določijo se presojevalci v stvarnem in jezikovnem obziru.

Razbiranje in urejanje Erjavčevih pripovednih del, ki imajo iziti v „Zabavni knjižnici“ v jednem ali po potrebi v dveh zaporednih zvezkih, počenši s prihodnjim letom, prevzame profesor Levec. Mimo te knjige in poleg običajnega „Letopisa“ bi bilo dobro, ko bi za leto 1888. vendar že došla Matici Glovackega „Flora slovenskih pokrajin“, ki jo pisatelj društvu že toliko časa

obljubuje. Prej ali slej se ima spraviti na svetlo tudi Križmanova „Slovnica italijanskega jezika“, ki ni le slovnica, marveč tudi cvetnik z mičnim berilom in slovarjem, deloma že plačana in po davnem sklepu odborovem določena za založno knjigo s podporo.

Odbiranje presojevalcev za rokopise, ki so šele obljubljeni, prepusti se književnemu odseku.

Poročilo o poverjeniških zadevah se soglasno odobri. Nove poverjenike sta dobili: Gorica in Jarenina; dobiti jih imata: Št. Lenart v Slov. Goricah in Slov. Gradec. Novo poverjeništvo osnovano je v Radečah.

Udninske zadeve morajo se zvati ugodne. Za 1885. l. je plačalo 1130 letnikov, za 1886. l. 1182., za letos 490. Od zadnje odborove seje (12. febr.) pristopila sta društvu na novo 2 ustanovnika in 47 letnikov.

Več društev in posameznih oseb je dobilo od Matice v zadnjem času v darilo večje ali manjše število založnih knjig. V prvi vrsti se je Matica ozirala tu na šolstvo (šole: v Lembahu, pri Novi Štifti, gimnazija mariborska), pa tudi na to, da so bili prošnjiki društveni udje (J. Bedenek, B. Bekar, R. Knaflič, Bralni društvi v Idriji in v Šmariji pod Ljubljano).

„Smithsonian Institution“ v Washingtonu potrjuje prejem lanskih društvenih knjig.

Odbor „Dram. društva se zahvaljuje za darilo (64 zvezkov igre „Strup“) in prepušča matičini knjižnici v dopolnitev 15 zvezkov „Slov. Talije“, za kar se odboru izreka spodobna zahvala.

Tajniku se naroči, da pregleda in s kakim odbornikom uredi rokopise v društveni knjižnici ter da, ustrezajoč želji dr. Štreklja, pošlje omenjenemu gospodu, kar se med njimi nahaja iz narodnega pesništva.

Tajnikovo poročilo o knjižničnem prirastku v dobi od zadnje seje se vzame na znanje. Knjižnica je narastla za 70 knjig, zvezkov in časopisov. Izmed teh je 34 ruskih, 17 slovenskih, 7 čeških, 5 hrvaških, 3 latinske, 2 nemški, 1 srbska in 1 sorbska; 22 darovanih in 48 zamenjanih.

Konečno pojasnuje predsednik stavljeno interpelacijo o Cafovih rokopisih v zapuščini Božidara Raiča ter poprosi dotičnega odbornika, naj ali sam ali s katerega drugega pomočjo morebiti v njegovem životopisu, kateri je došel Matici, omenjeno stvar konečno uredi.

Ker se nihče ne oglasi več k besedi, poslovi predsednik skupščino ob 7. uri zvečer.

77. odborova seja, dné 7. julija 1887.

Navzočni: Gg. J. Marn (predsednik), dr. H. Dolenec, P. Grasselli, dr. A. Jarc, A. Kržič, dr. Fr. Lampé, M. Pleteršnik, dr. L. Požar, A. Praprotnik, A. Raič, L. Robič, F. Stegnar, L. Svetec, I. Šubic, dr. I. Tavčar, I. Tomšič, I. Vavrů, I. Vilhar, A. Zupančič, V. Zupančič in dr. J. Zupanec (odborniki). Skupaj 21.

Predsednik naznanja, da sta zapisnik 76. odborove seje pregledala in potrdila overovatelja Kržič in Šubic, kar vzame odbor brez ugovora na znanje.

Na ogled so odboru tudi zapisniki odsekovih sej: gospodarskega odseka iz dné 4. maja in 25. junija; književnega iz dné 7. junija in Kopitarjevega iz dné 10. junija. O gospodarskega in književnega odseka posvetovanjih in nasvetih se bo odbor prilično še lahko razgovarjal. Kopitarjev odsek, kojega sklepi so bili o svojem času naznanjeni po časopisih, je svoje mnenje na podlagi došlih mu novejših poročil predrugačil. Kopitarjevi ostanki imajo ostati na Dunaji, ker jim je tam odločeno primerno častno mesto; delati se ima na to, da se na novem grobišči sprejme napis starega nagrobnega spominka, stari nagrobni spominek naj se pa skuša pridobiti za ljubljanski muzej. Poročilo se na znanje vzame in odobri.

Na mesto izstopivšega ravnatelja Šumana vstopi v Vodnikov odsek prof. Pleteršnik.

Prof. Levec je službeno zadržan udeležiti se današnje odborove seje.

Povodom smrti hrvaškega rodoljuba Pavlinoviča († 18./5. v Podgori pri Makarski v Dalmaciji) je Matica njegovim rojakom, ki so jej to brzojavno naznanili, brzojavno naznanila svoje sočutje.

Odboru za Vodnikov spomenik se proti blagajnikovemu potrdilu dotičnega odseka izroči iz društvene blagajnice knjižica obrtno-podpornega društva z dotičnim zakladom, ki je bil doslej v matičinem varstvu. Pri tej priliki se po predsednikovem naročilu pregleda blagajnica, v kateri se najde vse v popolnem redu.

Slovesnosti, ki je bila namenjena častnemu spominu njenega osnovatelja, prvega predsednika in dobrotnika, pokojnega dr. Lovreta Tomana, vdeležila se je Matica po svojih podpredsednikih, mnogobrojnih odbornikih in društvenikih primerno in dostojno.

O priliki, kedar je poslala „Matica Slovenska“ več knjig za „Slov. filol. seminar“ na Dunaji, zahvalil se je profesor in akademik dr. I. V. Jagić „Matici Slovenski“ za vse doslej skazane mu usluge (Kop. pisma) in za odlikovanje, da ga je izbrala za častnega člana, s pristavkom „*da sam ja svagda gotov i zborom i tvorom podupirati njenu plemenitu radnju, buduć uvjeren, da svaki korak, kojim napried stupe trudoljubivi Slovenci, jači duševnu snagu čitavoga južnoga Slovenstva.*“

Poročilo o prodaji hiše na Bregu št. 8 pod pogoji, o kojih se je odbor že lani zjedinil, se vzame pohvalno na znanje; odbor se zahvali blagajniku, da je vse opravilo tako vestno in točno zvršil. Nasvetom gospodarskega odseka, kaj se ima zgoditi z novci v ta namen pridobljenimi (nakup papirjev in odpoved na hiši na Kongresnem Trgu št. 7 še vknjiženega dolga v znesku 2000 gld.) pritrdi odbor soglasno. Matica prosi c. kr. pristojbinski urad, naj jo oprosti pristojbinskega ekvivalenta za ostali čas desetletne dobe, ker ni več lastnica hiše na Bregu št. 8. Odborniku Robiču izreče odbor zahvalo za trud, ki ga je imel v tej zadevi.

Odpoved stanovanj v hiši na Kongresnem Trgu se vzame na znanje. Vse s to odpovedjo združene spremembe in nameravane ukrepe gospodarskega odseka odbor odobri po daljšem razgovoru z večino glasov.

Tajnik poroča o natiskavanji društvenih knjig. II. zvezek „Zabavne knjižnice“, tiskan v „Katoliški Tiskarni“, je že gotov in je odboru na ogled. „Letopisu“ sta tvarina in obseg že določena, istotako vrsta razpravam. Pred tremi tedni je šel v tisek. Tvarina tretjej knjigi, ki ima iti v tisek v drugi polovici meseca, je sedaj v rokah presojevalcev, ki so bili v zadnji odborovi skupščini določeni. Dva rokopisa, za „Letopis“ namenjena, se imata pisatelju vrniti, ker v tej obliki ne vstrezata društvenim zahtevam. Rokopisi se imajo sploh sprejemati le v obliki, kakeršna je preračunjena že za tisek. Tiskarski korektor se ima primerno odškodovati tudi za slovniški pregled rokopisov, ako s tem nadomešča urednika samega.

Razpis častnih nagrad iz ustanove Tomšič-Jurčičeve se ima po časopisih ponoviti z obrokom do 31. decembra 1887. l.

Stare nepotrebne tiskovine se imajo v zvezi s porabljenimi ali pa nerabljivimi rokopisi poprodati.

Odbor pooblasti predsednika, I. podpredsednika, slovarjevega urednika in tajnika, da pregledajo slovarsko in drugo nenatisneno gradivo, ki ga Matica hrani, ter ž njim razpolagajo po previdnosti.

Prošnje gledé podaritve založnih knjig (R. Rutnik v Gradci, Semenišče v Plovdivu, Slov. filol. seminar na Dunaji) je Matica reševala po načelu, ki si ga je stavil že pred dalj časa odbor. Dotična zahvalna pisma se vzemô na znanje.

Dekan Frelih v Trebnjem obdrži še nadalje poverjeništvo za skupno dekanijo. Dr. Jurij Hrašovec prevzame poverjeništvo za Slov. Gradec. Gledé izpraznjenih poverjeništev (Vrhnika in Zavrč) se stavijo primerni nasveti. Istotako bo treba primerno ukreniti gledé Komna, Kanala in Cirknega. S prihodnjim letom prevzame logaško poverjeništvo mesto notarja Giuntarja, ki se je temu

poslu vsled bolehnosti in drugih opravil odpovedal, gostilničar Arko. I. Gruntarju se ima iz odbora poslati pismena zahvala.

Za l. 1885. je plačalo 1130 letnih društvenikov, za l. 1886. že 1185, za letos tudi že 841. Od zadnje odborove seje (27. aprila) so pristopili društvu na novo 3 ustanovniki in 67 letnikov.

Knjižničin prirastek znaša od zadnje odborove seje 71 knjig, zvezkov in časopisov (39 čeških, 27 ruskih, 3 hrvaške, 1 slovenska in 1 nemška; 34 po zamenji in 37 vsled daril). Darovalcem (Križman, pl. Comel, Lego, Truhlař, Slavik, Vrtatko, Mourek in „Slavija") se ima poslati primerna zahvala.

II. Računsko

a) Sklep

vseh dohodkov in stroškov „Matice Slovenske“

Tek. štev.	Dohodki	V gotovini posebej gld.	kr.	V gotovini skupaj gld.	kr.	V obligacijah gld.
1	Imetek 31. decembra 1885. leta	—	—	1269	81	7100
2	Plačila društvenikov: a) ustanovnikov . . .	125	—	—	—	—
	b) letnikov	2560	—	2685	—	—
3	Obresti: a) od obligacij	445	—	—	—	—
	b) od gotovine	140	83	585	83	—
4	Dohodki dveh hiš brez društvenih prostorov in sicer: a) hiše na Kongresnem trgu	2303	16	—	—	—
	b) hiše na Bregu . . .	907	80	3210	96	—
5	Darila	—	—	500	—	—
6	Za prodane knjige . . .	—	—	269	12	—
7	Razni dohodki	—	—	30	81	
8	Skupaj . .	—	—	8551	53	7100
9	Če se odštejejo stroški . .	—	—	7217	26	—
10	ostane imetka	—	—	1334	27	7100
11	in če se k temu imetku prišteje vrednost hiš:	—	—			
	a) hiše na Kongresnem trgu št. 7	27069	—	—	—	—
	b) hiše na Bregu št. 8 .	11400	—	38469	—	—
12	potem vrednost inventarja in zaloge knjig v skupnem znesku okroglih .	—	—	4300	—	—
13	se kaže stan konečnega premoženja	—	—	44103	27	7100
				51203	27	—

Opombe

K št. 4.

Od prostorov, ki jih ima v hiši na Kongresnem trgu društvo v lastni rabi, bi se dobilo najemščine 200 gld.

K št. 5.

Dež. zbora darilo, ki mora po društvenih pravilih pripasti glavnici.

K št. 12.

Ta znesek se razdeljuje v vrednost inventarja . . 540 gld. in v vrednost književne zaloge . . 3760 „
Skupaj 4300 gld.

Potrošiti se je smelo:
K št. 2b) 2560·—
k št. 3 585·83
k št. 4 3210·96
k št. 6 269·12
k št. 7 30·81
Skupaj 6656·72
potrošilo se je pa 7217·26
tedaj preveč . . 560·54
katere je Matica porabila, da je poravnala pasivne zastanke iz l. 1885 v skupnem znesku 1454·32.

poročilo.

računa

za XXII. društveno leto od 1. jan. do 31. dec. 1886. leta.

Tek. štev.	Stroški	V gotovini posebej gld.	kr.	V gotovini skupaj gld.	kr.	V obligacijah gld.	Opombe
1	Upravni stroški:						K št. 1b): V tej svoti je zapopadena tudi plača postrežnice K št 2a): Pasivni zastanek 41 gl Tek. potrebščina 1305 „ Skupaj 1346 gl. K št. 2b): Pasivni zastanek 1193·08 Tek. potrebščina 1797·70 Skupaj 2990·78 K št. 2c): Pasivni zastanek 210·24 Tek. potrebščina 285.60 Skupaj 495·84 Društvene knjige l. 1886 tedaj stanejo: a) Nagrade in korekture 1305·— b) Tisek in papir 1797·70 c) Vezanje in ekspedicija . 285·60 3388·30 Dolg glavnici je znašal koncem l. 1885: 9540·28 1/2 koncem l. 1886 pa znaša: a) Pri manjkljaj 31 decembra 1885 l. 8045·96 1/2 preveč potrošena svota 1886. l. 560.54 Skup. 8606.50 1/2 Tekom l. 1886 se je tedaj dolg glavnici zmanjšal za ***933·78.***
	a) tajniku	600	—	—			
	b) pisarni	144	40	744	40		
2	Izdavanje knjig:						
	a) spisi (nagrade in korekture)	1346	—				
	b) tisek	2990	78				
	c) vezanje in razpošiljanje	495	84	4832	62		
3	Hišni stroški:						
	a) davki	1234	38				
	b) poprave in druge hišne potrebe	252	08	1486	46		
4	Obresti od dolga	—	—	100	—		
5	Razni izdatki	—	—	53	78		
6	Skupaj . .	—	—	7217	26		

V Ljubljani dné 31. decembra 1886.

Ivan Vilhar,
blagajnik.

b) Pro-

„Matice Slovenske“ za XXIV. društveno leto

Redno štev.	Dohodki	V gotovini posebej gld.	kr.	V gotovini skupaj gld.	kr.	V obligacijah nominalne vrednosti gld.	kr.	Opombe
1	Obresti:							
	a) od obligacij	300	—	—	—	7100	—	K št. 2.
	b) od gotovine	100	—	400	—			Najemščina obeh društvenih hiš z gostaščino vred.
2	Dohodki društvenih hiš .	—	—	3210	96			
3	Doneski letnih udov . . .	—	—	2400	—			
4	Darila	—	—	10	—			
5	Za prodane knjige . . .	—	—	270	—			
6	Skupaj . .	—	—	6290	96	7100		K št. 3.
7	Po odbitku izdatkov . .	—	—	6080	—	—		Z ozirom na po malem, toda dosledno naraščajoče število letnih udov.
8	Ostaja tedaj še prebitka .	—	—	210	96	7100	—	

*) Proračun, kakor ga je odobril zbor pred prodajo hiše na Bregu.

račun*)

od 1. januvarija do vštetega 31. decembra 1888. leta.

Redno štev.	Stroški	V gotovini posebej gld.	kr.	V gotovini skupaj gld.	kr.	V obligacijah nominalne vrednosti gld.	kr.	Opombe
1	Upravni stroški:							K št. 1. c: Pri tej svoti je vračunjeno tudi plačilo postrežnice.
	a) tajniku	600	—					
	b blagajniku	60	—					
	c, pisarni za male stroške	140	—	800	—			
2	Hišni stroški:							
	a) Skupni davki . . .	1250	—					
	b) Poprave in druge h. potrebe	350	—	1600	—			
3	Najemščina od prostorov v lastni rabi društva . .	—	—	200	—			
4	Obresti od dolga	—	—	80	—			K št. 4: S 1. jan. 1887 počenši plačevati je društvu od dolga le 4% obrestij.
5	Društvene knjige:							
	a) nagrade in korekture	1200	—					
	b) stavek, papir in tisek	1800	—					
	c) vezanje in ekspedicija	300	—	3300	—			
6	Razni izdatki	—	—	100	—			
7	Skupaj . .	—	—	6080	—			

V Ljubljani dné 1. februvarija 1887.

Ivan Vilhar,
blagajnik.

c) Račun

o ptujem premoženji v društvenega odbora oskrbi za l. 1886.

Redno štev.	Ime zakladu	Znesek konec leta 1886. gld.	kr.	Izkaz premoženja	Znesek posamezni gld.	kr.	Znesek skupni gld.	kr.	Opombe:
1	Valentina Vodnika spominek . . .	5420	25	Knjižica obrtno-podpornega društva v Ljubljani št. 145	—	—	5420	25	K št. 3. Iz obrestij
2	Miroslava Vilharja spominek . . .	313	93	Knjižica kranjske hranilnice v Ljubljani št. 101023	—	—	313	93	te ustanove se
3	Jurčič-Tomšičeva ustanova za literarne namene	2370	77	Knjižica posojilnice v Šoštajnu št. 145	1025	18	—	—	imajo razpisavati
				„ mariborske hranilnice št. 16593	100	11	—	—	nagrade
				„ ljubljan. hranilnice št. 136491	354	68			za naj-
				„ obrtno-podp. društva v Ljubljani št. 231	890	80	— 2370	77	boljše pri-
4	Dr. E. H. Coste spominek	1111	97	„ ljubljan. hranilnice št. 84.037	—	—	1111	97	povedne spise.
	Skupaj	9216	92	Skupaj	—	—	9216	92	

V Ljubljani dné 31. decembra 1886.

Ivan Vilhar,
blagajnik.

III.

Poročilo o društveni knjižnici.

A) Slovenska knjižnica.

(Dalje.)

Rokopisi deloma objavljeni ali neobjavljeni:

M. Kastelic: Vodnikove pesmi. V Ljubljani 1839.

Grabowski: Odlomki iz „Poezij“ Preširnovih v poljskem prevodu. 1871.

J. Vesel-Koseski: Rusko-Puškinovih petero v slovenskem jeziku. — Raznim delom pesniškim in igrokaznim dodatek. — Paklo.

Kopitar: Pesem od Lombergarja ino Pegama. (z latinskimi opazkami). Iz njegove korespondence do Dobrovskega prepisal J. Lego v Pragi 25. oktobra 1878.

Peter Kosler: Dogodbe prvega zemljovida „slovenske dežele“. V Ljubljani 1861.

J. Zalokar: Slovenski rodovnik žlahte in svakovščine. V Ljubljani 1855.

Schubert-Cigale: Početni nauk o zemljopisu. Dunaj 1863.

dr. J. Sernec: Slovenski Štajer. Deržavno-pravni del.

Dr. E. M. pl. Lehmann: Postave zoper hudodelstva s kratko teorijo kaznovavne pravde.

M. Ravnikar: Stari sled Slavjanstva iz slovenskiga ozirja. Na Selih pri Kamnici 10. grudna 1850.

Verne: Nekoliko odlomkov Mohamedovega korana. — Eutropijeva kratka rimska zgodovina. (Verlim učencam ljubljanskiga gimnazija za poskušujo poslovenil). — Premišljevanje uzrokov velikosti in vpada Rimljanov (prevod). — Razgovor občni zgodovini. (Prost prevod.)

Narodno blago.

J. Bercer: Šopek raznih narodnih pesmi v okolici Št. Ruperta na Dolenjskem. 1874.

O. Caf: Slovenske narodne pesme. 2 zvezka. Frauheim. 1855.
Drobnič-Majar: Nar. pjesme slovenske iz različnih krajev. 23 listov.
A. Hudovernik: Narodne pesmi in pripovedke. 3 zvezki. Novo Mesto 1878.
A. Jeglič: Narodne pesmi iz begunjske okolice na Gorenjskem. 9 listov. Ljubljana 1870.
Jošt-Poznik: Svete pesmi iz začetka XIX stoletja. V Kropi 1868.
F. Kočevar-Žavčanin: Narodne fraze, pesmi, pripovedke itd. 1. zv. in več listin. Zagreb 1876.
M. Kokalj i. dr.: Narodno blago. (Pesmi, pravljice, pripovedke, legende itd.) 1 knjiga. V Kropi 1868.
G. Križnik: Narodno blago iz motniške okolice. 4 zvezki in obilo listin. Motnik 1878.
I. Macun: Narodne pesme iz okolice sv. Bolfenka na Pesnici in krog Zavrča pri Dravi na hrvatski meji. 2. zvezka. 1847.
K. Miklavčič: Narodne pesmi od sv. Križa poleg Turna. 1876.
Fr. Muth: Ukupsbiralshe štajerskih Brambouzou prut Franzosam. 1814. Zatičina 1870.
J. Parapat: Pregovori in reki (1 zvezek različnih v alfabetičnem redu, 1 zvezek vremenskih posebej).
A. Pegam: Vipavsko narodno blago. (Pesmi, pravljice, vraže itd.) 12 zvezkov 1868.
Fr. Peterlin-Srebošlci: Pripovedke slov. naroda, nabrane med Laščami in Ribnico. 6 zv. 1870—1871.
M. Ravnikar: Stare medljudne pesmi, zložene pred 19. stoletjam. 3 zvezki. Na Gori 1838. — Povasne pesmi složene u devetnajstim stoletji. 1 zvezek. — Pesme iz samote. 1 zvezek. Na Gori 1. Kersnika 1838. — Zerkvene pesme. 1 zvezek. Na Gori 6. Kimavza 1838. — Pesme. 1 zv. 1843. — Slavenske narodne pesme. 1 zv. Na Selih pri Kamniku 1845. — Više pesme in povasne (poljudne) popevke. 5 zvezkov — Novejše slovenske pesmi. 1 zvezek.
Fr. Sajevec: Narodne pesmi, pregovori, pripovedke, običaji, vraže in imena. 1 snopič. 1869.
M. Terček: Narodne pesmi iz idrijskih hribov. 1 list. 1870.
M. Trnovec: Narodne pésmi po Goriškem in Beneškem. 1 snopič.
J. Volčič: Istrske narodne povesti. 6 listov. — Pesmi in povedice iz pazinske in kastvanske okolice. 1 snopič. Kastav 1869.
St. Vraz: Zbirka narodnega pesništva. 21 zvezkov.
A. Zorec: Narodno blago iz Škocjana na Dolenjskem (3 listi narodnih pesmic) 1876.
A. Žlogar: 5 snopičev národnega blaga, večinoma iz metliške okolice. 1869—70.

IV.

Opravništvo „Matice Slovenske“
za leto 1887.

Predsednik: Marn Josip.

Namestnika: I. Levec Franc,
II. Grasselli Peter.

Blagajnik: Vilhar Ivan.

Tajnik in knjižničar: Lah Evgen.

Pregledovalec društvenih računov: Robič Luka.

Ključarja: Praprotnik Andrej,
Stegnar Feliks.

Overovatelja sejnih zapisnikov: Kržič Anton,
Šubic Ivan.

Pravdni zastopnik: dr. Tavčar Ivan.

Odbor:

a) Ljubljanski odborniki:

1. dr. Dolenec Hinko, (1886)
2. Flis Ivan, (1887)
3. Grasselli Peter, (1885)
4. dr. Jarc Anton, (1882)
5. Kermavner Valentin, (1886)
6. Kržič Anton, (1887)
7. dr. Lampe Franc, (1885)
8. Levec Franc, (1887)
9. Marn Josip, (1885)
10. Pleteršnik Maks, (1882)
11. dr. Poklukar Josip, (1886)
12. dr. Požar Lovro, (1887)
13. Praprotnik Andrej, (1885)
14. Raič Anton, (1886)
15. Robič Luka, (1887)
16. Stegnar Feliks, (1883)
17. Šubic Ivan, (1887)
18. Šuman Josip, (1883)
19. dr. Tavčar Ivan, (1886)
20. Tomšič Ivan, (1886)
21. Vavrů Ivan, (1883)
22. Vilhar Ivan, (1882)
23. Vodušek Matej, (1885)
24. Zupančič Anton, (1883)
25. Zupančič Vilibald, (1882)
26. dr. Zupanec Jernej. ((1882)

b) Unanji odborniki:

1. Cigale Matej, (1885)
2. Einspieler Andrej, (1885)
3. dr. Gregorčič Anton, (1887)
4. Gregorčič Simon, (1886)
5. Hubad Franc, (1887)
6. Kersnik Janko, (1886)
7. Majciger Ivan, (1882)
8. Senekovič Andrej, (1887)
9. Svetec Luka, (1883)
10. Šuklje Franc, (1882)
11. dr. Šust Ivan, (1885)
12. Wiesthaler Franc, (1887)
13. Žolgar Mihael (1882).

Odseka:

a) Gospodarski odsek:

1. dr. Dolenec Hinko,
2. Grasselli Peter,
3. dr. Jarc Anton,
4. Robič Luka (načelnik),
5. Vilhar Ivan.

b) Književni odsek:

1. Kržič Anton,
2. Levec Franc, (načelnik),
3. Pleteršnik Maks,
4. dr. Požar Lovro,
5. Raič Anton,
6. Šubic Ivan,
7. Tomšič Ivan,
8. Zupančič Anton,
9. Zupančič Vilibald.

V.

Imenik

udov „Matice Slovenske“ leta 1887.*)

A) Častni društveniki.

1. grof HARRACH IVAN, graščak, posestnik, itd. v Pragi. (1883)**)
2. dr. JAGIĆ IGNACIJ VIKENTIJEVIĆ, c. kr. vseučiliški profesor, itd. na Dunaji. (1886)
3. dr. KVIČALA IVAN, c. kr. vseučiliški profesor, itd. v Pragi. (1882)
4. LEGO JAN, uradnik češkega muzeja, itd. v Pragi. (1885)
5. dr. vitez MIKLOŠIČ FRANC, c. kr. vseučiliški profesor v p., dvorni svêtnik, itd. na Dunaji. (1872)
6. dr. RAČKI FRANC, kanonik itd. v Zagrebu. (1869)
7. dr. RIEGER FRANC LADISLAV, državni in deželni poslanec, itd. v Pragi. (1869)
8. TRSTENJAK DAVORIN, župnik itd. v Starem Trgu na Štajerskem. (1878).

B) Ustanovniki in letniki.

I. Ljubljanska škofija.

1. Dekanija Ljubljana. Poverjenik: L a h E v g e n.

a) *Mesto:*

*Arce Rajko, c. kr. poštni oficijal in hišni posestnik.
*Auer Jurij, tovarnar in hišni posestnik.
*Blaznik Frančiška, posestnica in solastnica tiskarne.
*dr. vitez Bleiweis-Trsteniški Karol, primarij, dež. poslanec, m. odbornik in hišni posestnik.
*Bučar Franc, zasebnik.
*Buerger Ljudevit, trgovec, hišni posestnik itd.

*) Kdor vsled odboru nenaznanjene spremembe svojega imena ne najde natisnenega v kraji, kjer biva sedaj, naj išče svojih knjig pri onem poverjeniku, kateremu je plačal društvenino. Za take spremembe ne moremo biti odgovorni.

**) Letnica pomeni, kedaj je bil dotični izvoljen za častnega društvenika.

*Bušič Josip, posestnik.
*dr. Čebašek Andrej, kanonik, prelat, sem. profesor, itd.
*Čitalnica národna.
*Detela Oton, graščak, dež. poslanec in odbornik, itd.
*dr. Dolenec Hinko, c. kr. dež. sodnije tajnik.
*Dolenec Oroslav, svečar, hišni posestnik, m. odbornik in trg. zbornice svêtnik.
*Dreo Aleksander, trgovec, hišni posestnik, vitez žel. krone III. reda, itd.
*Fabian Ivan, trgovec in hišni posestnik.
*Fabiani o. Placid, gvardijan.
*vitez Gariboldi Anton, zasebnik.
*Globočnik Anton, c. kr. vladni svêtnik, itd.
*Grasselli Peter, župan, deželni poslanec, vitez žel. krone III. reda, h. posestnik itd.
*Heidrich Karol, misj. duh. congr. sv. Vincencija Pavlanskega.
*Hranilnica kranjska.
*Hren Franc, veletržec, trg. zbornice svêtnik in hišni posestnik.
*Jamšek Ivan, trg. in hiš. posestnik.
*dr. Jarc Anton, prošt, c. kr. dež. šolski nadzornik v p., preds. Vinc. družbe, itd.
*Jeraj Ivana, zasebnica.
*Jeran Luka, msgr., kanonik in urednik „Zg. Danici.“
*Jereb Josip, župnik v p.
*Kadilnik Franc, trg. denarničar.
*Klemenčič Josip, c. kr. pripravn. profesor in katehet.
*Klun Karol, kanonik, drž. in deželni poslanec.
*Knjižnica frančiškanska.
*Knjižnica učiteljiška.
*Kosler Ivan, tovarnar in graščak.
*dr. Kosler Josip, tovarnar in posestnik.
*Kotnik Ignacij, drd. jur. in hišni posestnik.
*Kreč Matej, dež. tajnik.
*Križnar Miroslav, kanonik in stolni župnik.
*Kušar Josip, trgovec, posestnik, trg. zbornice predsednik, itd.
*Lukman Jakob, c. kr. rač. svêtnik v p., itd.
*Mahkot Jakob, c. kr. okr. glavar.
*Marn Josip, c. kr. gimn. profesor, konz. svêtnik, itd.
*Martinak Josip, c. kr. dež. sodn. svêtnik.
*Millitz Rudolf, lastnik tiskarne in hišni posestnik.
*dr. Missia Jakob, knezoškof, itd.
*Močnik Matej, mestni učitelj v p.
*dr. Munda Franc, odvetnik in hišni posestnik.
*Murnik Ivan, ces. svêtnik, dež. poslanec in odbornik, trg. zbornice tajnik, itd.
*Petričič Vaso, trgovec, trgovske zbornice svêtnik, podžupan in hišni posestnik.
*Pfeifer Franc, c. kr. višji rač. svêtnik.
*Pleteršnik Maks, c. kr. gimn. profesor, itd.
*Pogačar Martin, č. kanonik, kancelar, itd.
*dr. Poklukar Josip, posestnik, drž. in dež. poslanec, vit. žel. krone III. reda, itd.
*dr. Pongraz Oskar, posestnik.
*Raič Anton, c. kr. realski profesor, itd.
*Ravnihar Franc, dež. knjigovodja, mestni odbornik in graščak.
*Robič Luka, c. kr. višji davk. nadzornik v p. in dež. poslanec.
*Rohrman Zmagoslav, tovarnar in posestnik.
*Rozman Ivan, mestni župnik in duh. svêtnik.

*Skubic Anton, c. kr. gimn. profesor v zač. p.
*„Sokol“, telovadno društvo.
*Souvan Ferdinand, veletržec in graščak.
*Souvan Franc Ks., veletržec, trg. zborn. svêtnik in posestnik.
*dr. Starè Josip, c. kr. fin. prok. pristav in posestnik, itd.
*dr. Suppan Josip, ravnatelj dež. hranilnice.
*dr. Suppantschitsch Franc, odvetnik, odv. komore predsednik in hišni posetnik.
*Sušnik Gašpar, c. kr. stotnik-auditor v p.
*Šuman Josip, c. kr. gimn. ravnatelj.
*Tavčar Ivan, hišn. pos. sin.
*dr. Tavčar Ivan, odvetnik, mestni odbornik in hišni posestnik.
*dr. Valenta Alojzij, primarij, ravnatelj dež. bolnice, hišni posestnik, c. kr. vladni svêtnik, itd.
*Vavrů Ivan, c. kr. gimn. profesor v. p.
*Vilhar Ivan, trgovec, hišni posestnik, itd.
*dr. Vošnjak Josip, primarij, hišni posestnik, mestni odbornik, dež. poslanec in odbornik.
*baron Winkler Andrej, c. kr. dež. predsednik, vitez želez. krone II. reda, itd.
*Zamejic Andrej, kanonik, itd.
*dr. Zarnik Valentin, odvetnik in hišni posestnik.
*Zupan Tomo, c. kr. gimn. prof., konz. svêtnik, mestni odbornik, ravnatelj „Alojzijevišču“, itd.
*dr. Zupanec Jernej, c. kr. notar, predsednik not. komore in hišni posestnik.
*Žagar Karol, dež. blagajnik, m. odbornik in hišni posestnik.
*Žlogar Anton, mestni kaplan.
Ahčin Jera, hišna posestnica.
Alojzijevišče, knezošk. dij. zavod.
dr. Ambrožič Franc, mest. zdravnik.
Avšič Jakob, zav. uradnik.
Ban Franc, faktor „Katoliške tiskarne“.
Bartel Anton, c kr. gimn. profesor.
Belar Leopold vodja II. m. lj. šoli.
Birek Franc, bogoslovec.
Bizovičar o. Josip, frančiškan.
Bohinec Peter, bogoslovec.
Bohinec Žiga, sem. podvodja, ekonom in konz. svêtnik.
Bonač Ivan, knjigovez.
Borštner Vincenc, c. kr. gimn. profesor.
Bradaška Ferdinand, mag. uradnik.
Celestina Josip, c. kr. pripr. prof.
Čebašek Ivan, bogoslovec.
Dežman Franc, knjigovez.
D. G. priv. uradnik.
† Dimiz Gustav, c. k. fin. ravn. itd.
Dralka Josip, c. kr. vladni svêtnik in hišni posestnik.
Drašler Pavl, vodja trgovine.
dr. Drč Josip, c. kr. tov. zdravnik.
Drenik Franc, glavni zastopnik zav. „Fonçiere“.
Društvo kranjskih tiskarjev.
Družba rokodelskih pomočnikov.
Endlicher Rudolf, c. kr. okr. tajnik pri dež. vladi.
Eppich Ivan, c. kr. vadn. učitelj.
dr. Ferjančič Andrej, c. dr. drž. pravdnika namestnik in drž. poslanec.
Flerè Josip, c. kr. poštni uradnik.
Flis Ivan, sem. spiritual in konz. svêtnik.
dr. Fux Franc, ces. svêtnik, primarij in hišni posestnik.
Furlan Jakob, mestni učitelj.
Gnjezda Ivan, c. kr. realski profesor in katehet, itd.
Gogola Ivan, c. kr. notar in m. odbornik.
Goričnik Franc, trgovec.

† Goršič o. Paulin, frančiškan.
dr. Gregorič Vincenc, zdravnik.
Grkman Franc, c. kr. vadn. učitelj in okr. šolski nadzornik.
dr. Gross Franc, c. kr. sodnijski pristav.
Guttman Emilij, c. kr. finančne prokurature pristav.
Hafner Jakob, vodja priv. učilišču.
Hofbauer Ana, deželnega tajnika vdova, itd.
Hohn Hugon, c. kr. poštni kontrolor in hišni posestnik.
Hribar Dragotin, faktor „Narodne Tiskarne“.
Hribar Ivan, glavni zastopnik „Slavije“ in m. odbornik.
Hrovath Blaž, c. kr. pripr. ravnatelj in okr. šolski nadzornik.
dr. Hudnik Matija, odv. koncipijent.
Izobraževališče za učiteljice.
dr. Janežič Ivan, sem. profesor.
dr. Jenko Ljudevit, zdravnik.
Jentl Anton, trgovec.
Jerič Josip, župnik v p.
Juvanec Ivan, not. koncipijent.
Kalan Andrej, trnovski kaplan.
Kalan Ivan, bogoslovec.
Karlin Andrej, mestni kaplan.
Karun Franc, trnovski župnik, itd.
Kaspret Anton, c. kr. gimn. profesor.
Katoliško društvo.
Kaučič Jakob, c. kr. zemlj. knjigovodja v p.
dr. Kavčič Jakob, c. kr. drž. pravd. namestnik.
Kermavner Valentin, c. kr. gimn. profesor.
Kirbisch Rudolf, konditor in h. posestnik.
Klein Anton, solastnik tiskarne, mestni odbornik, itd.
dr. Klofutar Leonhard, č. kanonik in sem. profesor.
Knjižnica bogoslovska.
Knjižnica gimnazijska.
Knjižnica realska.
Knjižnica učit. ljublj. okolice.
Kočevar Franc, c. kr. dež. sodn. predsednik.
Kolar Matija, stolni vikar.
Kolman Franc, trgovec, hišni posestnik, itd.
Kovač Ivan, solastnik tiskarne.
Kremžar Andrej, dež. bolnice oskrbnik.
Kržič Anton, nunski kaplan in katehet, itd.
dr. Kulavic Ivan, kanonik in sem. ravnatelj.
Kunc Matej, krojač, itd.
Lah Evgen, tajnik „Mat. Slov.“
dr. Lampe Franc, vodja „Marijanišču“ in sem. profesor.
Lassnik Peter, trgovec in hišni posestnik.
Lavrenčič Josip, posestnik, itd.
Lavrič Mihael, vodja trgovine.
dr. Leben Matija, č. kanonik in sem. profesor v p.
Ledenik Alfred, trgovec in trg. zborn. svêtnik.
Lederhas Ljudevit, aprob. gimn. suplent.
Lenarčič Anton, c. kr. fin. komisar.
dr. Lesar Josip, knezošk. tajnik.
Levec Anton, c. kr. dež. sodnije pristav.
Levec Franc, c. kr. r. profesor, okr. š. nadzornik in urednik „Lj. Zvonu“.
Levstik Franc, c. kr. lic. knj. skriptor.
Lozar Josip, trgovec in trg. zborn. svêtnik.
Macák Ivan, c. kr. nadz. kat. uradov.
Mahr Ferdinand, ces. svêtnik, hišni posestnik, itd.
Maier Josip, mestni učitelj.

Majntinger Ivan, c. kr. predstojnik dež. deske.
Mantuani Josip, velikošolec.
Martov Josip, zasebnik.
Medič o. Kallist, župnik in vikar.
Mikuš Anton, cand. prof.
dr. Moschè Alfonz, odvetnik, m. odbornik in dež. poslanec.
Mulej Andrej, c. kr. rač. revident v p.
„Narodna tiskarna“, deln. društvo za tisk. podjetja.
Nedeljko Franc, zav. uradnik.
Nemanič Ivan, kaplan v zač. pokoji.
Novak Franc, aprob. gimn. suplent.
Obreza Anton, tapetnik in h. pos.
Pakič Mihael, trgovec, trg. zborn. podpredsednik, m. odbornik, hišni posestnik, itd.
dr. Papež Franc, odvetnik in dež. poslanec.
dr. pl. Pauker-Glanfeld Henrik, kanonik in stolni dekan.
Pavlin Alfonz, c. kr. gimn. profesor.
Pavločič Andrej, c. kr. žel. uradnik v p. in hišni posestnik.
Petelin Martin, aprob. gimn. suplent.
Pfeifer Josip, dež. tajnik.
Pichler Josip, aprob. gimn. suplent.
Pintar Luka, aprob. gimn. suplent.
Pirc Gustav, c. kr. kmet. družbe tajnik, itd.
† Pirc Ivan, žel. uradnik v p. in hišni posestnik.
Pleško Karol, c. kr. dež. sodn. svêtnik.
Poljanec Alojzij, dež. pos. delavnice oskrbnik.
Potočnik Franc, c. kr. stavbeni svêtnik v p. in m. odbornik.
Potočnik Mihael, konz. svêtnik in nunski spovednik.
Povše Franc, veleposestnik, m. odbornik, itd.
dr. Požar Lovro, aprob. gimn. suplent.
Praedica Jakob, c. kr. pripr. profesor.
Praprotnik Andrej, vodja I. m. lj. šoli, itd.
Premk Anton, c. kr. poštni kontrolor in hišni posestnik.
Rodé Ivan, trgovec in h. posestnik.
Rožnik Anton, c. kr. sodn. pristav v p.
Safran Franc, m. cerkovnik.
Schuendelen Božidar, poslovodja. (2 izt.)
Smolej Jakob, c. kr. dež. š. nadzornik.
Smrekar Ivan, m. katehet.
Smrekar Josip, sem. profesor, konz. svêtnik, itd.
Staudacher Ferdinand, č. kanonik in c. kr. gimn. prof. v p.
Stegnar Feliks, c. kr. kazn. učitelj in dež. poslanec.
Sterbenc Josip, duhoven v p.
Suhač Matej, aprob. gimn. suplent.
Svetek Anton, c. kr. rač. oficijal.
dr. Svetina Ivan, c. kr. gimn. profesor in alojz. prefekt.
Šarabon Mavrilij, stolni vikar.
Šašel Feliks, c. kr. okr. glavar.
Šega Karol, aprob. gimn. suplent.
Šesek Ivan, odv. koncipijent.
Šiška Josip, dvorni kaplan.
Škofic Josip, c. kr. avskultant.
Škrabec o. Stanko, frančiškan.
Šubic Ivan, aprob. gimn. suplent.
Šumi Franc, konditor in arheograf.
Tavčar Alojzij, aprob. gimn. suplent.

Tavčar Karol, trgovec in hišni posestnik.
Tekster Konrad, bogoslovec.
Toman Helena, hišna posestnica.
Tomažič Ferdinand, c. kr. poštni oficijal.
Tomažič Ivan, c. kr. kazn. kurat.
Tomec Jakob, I. m. komisar.
Tomšič Ivan, c. kr. v. učitelj, itd.
Tratnik Antonija, c. kr. fin. komisarja soproga.
Trstenjak Anton, pisatelj.
Tschurn Karol, hran. uradnik.
Turk Hugon, trgovec.
Učiteljsko društvo slovensko.
Valenta Vojteh, m. blag. uradnik.
Valentinčič Ignacij, hišni posestnik, m. odbornik, itd.
Vencajz Ivan, c. kr. dež. sodn. svêtnik.
Vičič Ivan, trgovec.
Vodušek Matej, c kr. gimn. profesor.
Vončina Ivan, I. mag. svêtnik.
Wascher Rajko, hran. knjigovodja.
Wester Avguštin, c. kr. gimn. profesor.
baron Wolkensperg Avgust, graščak.
Zagorjan Anton, not. koncipijent.
Zagorjan Ivan, benef. in kaplan.
Zamida Matija, II. mag. svêtnik.
†Ziherl o. Leonhard, frančiškan.
Zupan Ivan, bogoslovec.
dr. Zupanc Franc, c. kr. vl. koncipist in zdravnik.
Zupančič Anton, konz. svêtnik in sem. profesor.
Zupančič Vilibald, c. kr. pripr. profesor.
Žakelj Miroslav, c. kr. gimn. profesor.
Železnikar Ivan, urednik „Slov. Naroda“ in m. odbornik.
Žumer Andrej, mestni učitelj in c. kr. okr. š. nadzornik.

Št. 79 + 181 = 260.

b) Okolica:

Babnik Jernej, župnik na Dobrovi.
Čitalnica v Spodnji Šiški.
Čuk Julij, kaplan na Igu.
Derčar Martin, župnik v Preski.
Dolenec Jakob, župnik na Igu.
Finc Anton, župnik v Sostrem.
Gams Ivan, posestnik v Loki pri Igu.
Govekar Franc, nadučitelj v Spodnji Šiški.
Juvančič Ivan, trgovec in posestnik v Sp. Šiški.
Knez Anton, trgovec in posestnik v Sp. Šiški.
Kobilica Ivan, župnik v Črnučah.
Marešič Franc, kaplan v Sostrem.
Mekinec Franc, kaplan pri D. M. v Polji.
Porenta Franc, župnik v Sori.
Potočnik Ivan, župnik na Brezovici.
Povše Franc, župnik na Ježici.
Praprotnik Franc, učitelj v Preski.
Primožič Anton, pos. sin v Sostrem.
Skul Valentin, župnik pri sv. Jakobu.
Sterlè Franc, nač. postaji v Zalogu.
Šola ljudska v Pirničah.
Šola narodna v Št. Vidu.
Tomec Miroslav, slikar in posestnik v Št. Vidu.

Št. 23.

2. Bistrica Ilirska.

a) Bistrica Ilirska. Poverjenik: Vesel Ivan.

*Brinšek Ivan, trgovec v Trnovem.
*Jenko Aleksander, trgovec v Trnovem.
*Ličan Aleksand., trg. v Trnovem.
*Štrucelj Jurij, c. kr. okr. sodnik.
*Vesel Ivan, dekan v Trnovem.
Bilc Ivan, duhoven v. p.
Gogala Franc, priv. uradnik.
Križaj Nikolaj, župnik v Premu.
Škerjanec Ivan, kurat v Harijah.
Tomšič Ivan, posestnik.
Valenčič Ivan, posestnik v Trnovem.
Zarnik Martin, nadučitelj v Trnovem.
Št. 5 + 7 = 12.

b) Zagorje. Poverjenik: Pavlič Damijan.

*Česnik Jurij, trgovec v Knežaku.
*Domicelj Alojzij, trgovec v Zagorji.
Kacin Anton, kaplan v Šmihelu.
Pavlič Damijan, vikar v Zagorji.
Ponikvar Anton, župnik v Knežaku.
Torkar Matija, župnik v Košani.
Št. 2 + 4 = 6.

3. Dekanija Cirknica.

a) Cirknica. Poverjenik: Kunstelj Franc.

Čibašek Ivan, župnik pri sv. Vidu.
Čitalnica národna.
Jan Simon, župnik pri sv. Trojici.
Kleč Avgust, učitelj.
Kljun Matej, ekspozit v Begunjah.
Kunstelj Franc, dekan v Cirknici.
Lavrenčič Andrej, trgovec na Rakeku.
Šafer Ivan, župnik v Grahovem.
Šerko Franc, posestnik.
Zalokar Josip, kaplan.
Žirovnik Josip, učitelj v Begunjah.
Št. 11.

b) Lož. Poverjenik: Lah Gregor.

*Kaplenek Ivan, župnik na Blokah.
Kovač Franc, trgovec in posestnik.
Lah Gregor, župan, poštar in posestnik.
Lenček Blaž, župnik v Starem Trgu.
Planinec Ivan, trg. pomočnik v Starem Trgu.
Rozina Julij, not. uradnik in posestnik v Poddobu.
Volčič Jurij, c. kr. sodnijski pristav.
Žerjov Gregor, c. kr. okrajni sodnik.
Št. 1 + 7 = 8.

4. Dekanija Idrija.

a) Idrija. Poverjenik: Treven Valentin.

*Občina mestna.
*Vidmar Josip, župnik v Žireh.
Cizej Ivan, c. kr, sodn. pristav.
Čitalnica mestna.
Delavsko bralno društvo.
Goli Franc, trgovec.

Kogej Josip, dekan.
Kos Franc, trgovec.
Koser Maks, c. kr. notar.
Kroup Gustav, c. kr. rudn. pristav.
Lapajne Franc, trgovec.
Lapajne Štefan, župan in trgovec.
Lapajne Valentin, trgovec.
Lavrič Josip, kaplan v Žireh.
Leskovic Sebastijan, zasebnik v Spodnji Idriji.
Treven Valentin, trgovec.
Urbas Leopold, c. kr. rudniški uradnik v p.
Vončina Franc, pomožni uradnik.
Žgur Anton, župnik na Ledinah.
Št. 2 + 17 = 19.

b) Črni Vrh. Poverjenik: Domicelj Anton.

Ambrož Ivan, kaplan.
Čitalnica národna.
Domicelj Anton, vikar.
Majnik Mihael, posestnik v Mrzlem Logu.
Rudolf Gašpar, posestnik v Lomih.
Št. 5.

5. Dekanija **Kamnik.**

a) Kamnik. Poverjenik: dr. Samec Maks.

*Kokalj o. Rajnerij, franč. redovnik.
*Starè Alojzij, administrator na Rovi.
*Stranjska fara.
Benkovič Josip, dijak.
Čenčič Jernej, nadučitelj in ravnatelj.
Čitalnica národna.
Knjižnica okrajna učiteljska.
Koblar Anton, kaplan v Mengiši.
Mejač Andrej ml., pos. sin v Komendi.
Murnik Ivan, trgovec in posestnik.
Novak Martin, c. kr. poštar.
Oblak Ivan, dekan.
Paternost Henrik, učitelj v Mengiši.
Pečnik Valentin, administrator na Vranji Peči.
dr. Samec Maks, dež. poslanec, zdravnik in posestnik.
Stanič Josip, not. koncipijent.
dr. Šmidinger Karol, c. kr. notar.
Št. 3 + 14 = 17.

b) Brdo. Poverjenik: Kersnik Janko.

*Jarc Jernej, župnik v Dolu.
*Kersnik Janko, c. k. notar, veleposestnik in deželni poslanec na Brdu.
*Rožič Alojzij, župnik v Krašinji.
Detelja Karol, trgovec in posestnik v Dobu.
Dolžan Ivan, župnik v Ihanu.
Polec Julij, c. kr. okrajni sodnik na Brdu.
Potočnik Tomaž, kaplan v Dobu.
Sakser Ivan, župnik na Goričici.
Škofic Jurij, župan in posestnik v Št. Vidu.
Vrhovnik Ivan, župnik v Št. Gotardu.
Zorko Matija, c. kr. cestni mojster v Lukovici.
Št. 3 + 8 = 11.

c) Vodice. Poverjenik: Kajdiž Tomaž.

Kajdiž Tomaž, župnik.
Svetlin Andrej, posestnik, itd v Komendi.
Štrukelj Franc, duhoven na Šmarni Gori.
Št. 3.

6. Dekanija **Kočevje**. Poverjenik: Komljanec Ivan.

*Lampe Josip, c. kr. zemlj. knjigovodja.
*Lovšin Simon, župnik v Fari pri Kostelu.
Berčič Peter, administrator v Starem Logu.
Gerzin Matija, adm. v Banji Loki.
Knjižnica okrajna učiteljska.
Komljanec Ivan, c. kr. gimnazijski profesor, itd.
Krese Josip, dekan.
Kunauer Ivan, mestni kaplan.
Roth Gothard, administrator v Spodnjem Logu.
Zbašnik Franc, župnik v Topli Rebri.

Št. 2 + 8 = 10.

7. Dekanija **Kranj**. Poverjenik: Šavnik Karol.

*Bartol Baltazar, župnik v p. v Cerkljah.
*Debeljak Ivan, župnik v Preddvoru.
*Globočnik Edvard, zdravnik v Cerkljah.
*Majdič Vinko, vodja umetnih mlinov.
*dr. Mally Ignac, c. kr. okrajni zdravnik.
*Mežnarec Anton, dekan.
*Omersa Franc, trgovec, posestnik in trg. zborn. svêtnik.
*Pirc Matej, trgovec in posestnik.
*Prevec Valentin, zasebnik in posestnik.
*Ros Matej, trgovec.
*Sajovic Ferdinand, trgovec in trg. zborn. svêtnik.
*Šavnik Karol, lekar, posestnik in župan.
*Šusteršič Franc, kaplan v Smledniku.
*Urbančič Alojzija, graščakinja na Turnu.
*Zarnik Anton, župnik, duhovni svêtnik in zlatomašnik v Naklem.
Ahačič Leopold, fužinar v Tržiči.
Blagné Anton, posestnik v Št. Jurji.
Bohinc Ivan, zasebni uradnik.
Brodnik Ant., kaplan v Šmartnem
Čitalnica národna.
Dolenc Franc, trgovec in posestnik.
Einspieler Tomaž, c. kr. sodn. pristav.
Elbert Sebastijan, kaplan v Podbrezji.
Florijan Karol, zasebnik.
Globočnik Viktor, c. kr. notar.
Gregorič Ignac, župnik v Trsteniku.
Hubad Josip, c. kr. gimn profesor.
Karlin Martin, c. kr. gimn. prof.
Kljun Ivan, kaplan v Št. Jurji.
Knjižnica c. kr. gimnazije.
Knjižnica okrajna učiteljska.
Kos Mihael, učitelj v Velesovem.
Krčon Josip, župnik in duh. svêtnik v Predosljih.
Krisper Rajmund, trgovec in posestnik.
Kržič Josip, posestnik v Trbojah.
Kukelj Anton, mestni kaplan.
Lavrenčič Ivan, kaplan v Cerkljah.
Mayr Peter ml., gostilničar in posestnik.
Merčun Rok, kaplan in katehet v Tržiči.
Novak Ivan, župnik v Smledniku.
Pavlin Alojzij, trgovec in posestnik v Podbrezji.
Pavlin Franc, trgovec in posestnik v Podbrezji.

Povše Martin, župnik v Št. Jurji.
Preželj Matej, župnik v Mavčičah.
Rakovc Ivan, zasebnik.
Robič Simon, administrator na Šenturški Gori.
dr. Šavnik Edvard, zdravnik.
Špendal Franc, administrator v Tržiči.
dr. Štempihar Valentin, odvetnik.
Tavčar Franc, ekspozit pri sv. Joštu.
Wiesthaler Franc, c. kr. gimn. ravnatelj.
Žužek Alojzij, kaplan v Križih.
Žužek Franc, c. kr. okr. ingeieur.
Št. 15 + 38 = 53.

8. Dekanija Leskovec.

a) Krško. Poverjenik: dr. Šterbenc Jurij.

*Grivic Franc, kaplan v Leskovcu.
*Knjižnica okr. učiteljska.
*Šola šentjernejska.
*dr. Šterbenc Jurij, dekan in dež. poslanec.
*Štrobelj Franc, v Št. Jerneji.
Ahčin Rudolf, c. kr. davk. pristav.
Bezlaj Josip, mešč. učitelj.
Borštner Josip, kaplan v Škocijanu.
Brulec Franc, župnik v Dolini.
Cepuder Jakob, učitelj v Leskovcu.
Dolinar Ivan, župnik na Raki.
Gaberšek Franc, vodja lj. šole.
Gregorič Franc, posestnik.
Gregorin Alojzij, c. kr. okrajni sodnik.
Janež Alojzij, posestnik.
Knavs Ivan, mestni vikar.
Lapajne Ivan, vodja mešč. šole in c. kr. okr. š. nadzornik.
†Lapajne Ivan, župnik na Studencu.
Lebar Jakob, kaplan na Križevem.
Maurer Gašpar, posestnik na Raki.
dr. Mencinger Ivan, odvetnik in posestnik.
Nagodè Ivan, kaplan v Št. Jerneji.
Pfeifer Viljem, drž. in dež. poslanec, župan in posestnik.
Ravnikar Jernej, mestni učitelj.
Romih Tomaž, mešč. učitelj.
Tavčar Ignacij, župnik v p. na Križevem.
Varl Tomaž, kaplan na Raki.
Vovk Ivan, župnik v Št. Jerneji.
Zadnik Simon, župnik v Čateži.
Št. 5 + 24 = 29.

b) Kostanjevica. Poverjenik: Lesjak Ivan.

*Lesjak Ivan, župnik in duhovni svêtnik.
Abram Lavoslav, nadučitelj.
Novak Mihael, c. kr. okr. sodnik.
Šega Ivan, mestni kaplan.
dr. Wurner Josip, c. kr. polk. zdravnik v p., itd.
Št. 1 + 4 = 5.

9. Dekanija Litija.

a) Litija. Poverjenik: Svetec Luka.

*Nabernik Ivan, c. kr. okr. sodnik.
*Saje Mihael, župnik v Štangi.
*Svetec Luka, c. kr. notar, dež. poslanec in posestnik.
Grill Matija, c. kr. okr. glavar.
Jeločnik Anton, tov. knjigovodja.
Jeretin Martin, c. kr. okr. tajnik.
Molek Martin, župnik na Savi.

Okrajna učiteljska knjižnica.
dr. Pavlič Ignacij, c. kr. okrajni zdravnik.
Podkrajšek Franc, načelnik postaji na Savi.
Rus Jakob, dekan v Šmartnem.
Starič Josip, c. kr. sodn. pristav.
Turk Avgust, župnik na Jančem.
Vončina Valentin, c. kr. sodnijski kancelist.
Vrančič Ivan, žel. uradnik.
Zdražba Ivan, župnik na Prežganji.
Št. 3 + 13 = 16.

b) Radeče. Poverjenik: Krisper Valentin.

*Krisper Valentin, tovarnar in posestnik.
Levec Ivan, učitelj.
Ramovš Andrej, župnik v Svibnem.
Vidergar Ivan, župnik v Št. Jurji.
Št. 1 + 3 = 4.

10. Dekanija **Loka**. Poverjenik: Kožuh Matej.

*Debeljakova hiša v Poljanah.
*Dolinar Ivan, župnik v p. na Trati.
*Kožuh Matej, dekan v Stari Loki.
*Šranc Stanko, župnik v Retečah.
*Tušek Gregor, posestnik na Martinjem Vrhu.
dr. Arko Anton, okr. zdravnik.
Bralno društvo v Selcih.
Bralno društvo na Trati.
Bralno društvo v Železnikih.
dr. Dolenec Josip, kaplan v Stari Loki.
Dolinar Anton, adm. v Lučini.
Erzar Matija, mestni kaplan.
Jamnik Anton, župnik v Sorici.
Justin Blaž, adm. v Novi Oslici.
Kušar Franc, kaplan na Trati.
Mrak Jakob, župnik v Železnikih.
Oblak Ivan, mestni kaplan.
Peterlin Primož, adm. pri sv. Lenartu.
Rožman Lovro, ekspozit v Žabnici.
Sušnik Ivan, župnik v Selcih.
dr. Škofic Franc, c. kr. okr. sodnik.
Šoklič Blaž, mestni župnik.
Vavpotič Ivan, kaplan v Selcih.
Št. 5 + 18 = 23.

11. Dekanija **Metlika**.

a) Črnomelj. Poverjenik: Kupljen Anton.

Dobida Josip, c. kr. davk. nadzornik.
Fertin Ignacij, kaplan v Starem Trgu.
Kunc Avgust, posestnik.
Kupljen Anton, c. kr. notar.
Okrajna učiteljska knjižnica.
Režek Peter, župnik v Starem Trgu.
Schweiger Ivan, posestnik.
Šašelj Ivan, administrator v Adlešičih.
Šola farna v Starem Trgu.
Št. 9.

b) Metlika. Poverjenik: Navratil Anton.

Aleš Anton, dekan v Semiči.
Bulovec Mihael, kaplan v Semiči.
Dovgan Franc, prošt n. r.
Guštin Franc, posestnik.

Hayne Edvard, c. kr. davkar.
Hranilovič Ivan, župnik v Sočicah.
Kapelle Ivan, um. oskrbnik n. r.
Navratil Anton, zasebnik.
Pavlič Ivan, mestni kaplan.
Premer Anton, zasebnik.
Prosenik Anton, trgovec.
Schweiger Franc, župnik na Radovici.
Stajer Franc. c. kr. notar.
Šola mestna.
Šola národna na Radovici.
Št. 15.

12. Dekanija **Moravče**. Poverjenik: Toman Ivan.

*Preša Josip, župnik v Pečèh.
Gros Peter, nadučitelj v Zagorji.
Kepec Franc, administrator v Češnjicah.
Lazar Mihael, c. kr. gimn. prof. v p. v Čemšeniku.
Picigas Lavoslav, kaplan v Kolovratu.
Poklukar Josip, kaplan na Vačem.
Romè Franc, župnik v Čemšeniku.
Toman Ivan, dekan in č. kanonik v Moravčah.
Volk Ivan, kaplan v Čemšeniku.
Št. 1 + 8 = 9.

13. Dekanija **Novo Mesto**. Poverjenik: Poljanec Ivan.

*Babnik Ivan, župnik v Toplicah.
*dr. Gestrin Karol, c. kr. sodn. svêtnik.
*Krčon Anton, župnik v Vavti Vasi.
*dr. Razpet Martin, c. kr. okr. zdravnik in posestnik.
*Romè Ivan, župnik v Št. Petru.
*dr. Vojska Andrej, c. kr. sodn. svêtnik.
*Volčič Ivan, župnik v Šmarjeti.
*Vrhovec Ivan, c. kr. gimnazijski profesor.
Bergant Valentin, župnik v Brusnicah.
Brežnik Franc, c. kr. gimnazijski profesor.
Čitalnica novomeška.
Dev Edvard, c. kr. sodn. svêtnik in dež. poslanec.
Dovič Ivan, župnik v Mirni Peči.
Fajdiga Ignacij, c. kr. gimnazijski profesor.
Frančiškanski samostan.
Frank Rihard, kanonik.
Hočevar Josip, kanonik.
Hrovat o. Florentin, frančiškan in vodja m. lj. šoli.
Kastelic Franc, posestnik.
Kastelic Franc, trgovec.
Knjižnica c. kr. višje gimnazije.
Knjižnica učiteljska.
Krajec Ivan, lastnik tiskarne.
dr. Marinko Josip, c. kr. gimn. profesor in katehet.
Mervec Ivan, župnik v Stopičah.
Mohar Martin, c. kr. vodja pom. sodn. uradov.
Oblak Valentin, trgovec.
Pec Viljelmina, nadučiteljica.
Perušek Rajmund, c. kr. gimn. profesor.
Poljanec Ivan, c. kr. gimn. prof.
dr. Poznik Albin, c. kr. notar in župan.
Rizolli Dominik, lekar.
Senekovič Andrej, c. kr. gimn. ravnatelj, itd.
Skalé Otmar, c. kr. okr. živinozdravnik.
Šinkovec Avgust, kaplan v Prečini.
Urh Peter, prošt, itd.

Videmšek Matija, župnik pri Beli Cerkvi.
Vindišar Viljem, frančiškan.
Št. 8 + 30 = 38.

14. Dekanija **Postojina**.

a) Postojina. Poverjenik: Hofstetter Ivan.

*Bole Martin, profesor na Ruskem (knjige šoli v Slavini).
*Sajovic Ivan, župnik v Slavini.
Arko Mihael, kaplan v Hrenovicah.
Bezeljak Pavl, c. kr. notar.
Bukvarna okrajna učiteljska.
Čitalnica národna.
Dimnik Mihael, učitelj.
Ditrich Anton, trgovec.
Gaspari Ferdinand, c. kr. okrajni živinozdravnik.
Grossmann Gustav, učitelj pri sv. Ivanu.
Hofstetter Ivan, dekan in častni kanonik.
Jurca Franc, trgovec.
Kajbič Franc, c. kr. sodn. uradnik v p.
Korošec Ivan, posestnik v Št. Petru.
Kraigher Alojzij, trgovec.
Kraigher Peter, trgovec.
Kraigher Peter, posestnik v Hrašah.
Kuttin Franc, trgovec.
Lavrenčič Maks, trgovec.
Lavrenčič Matija, posestnik.
dr. Pitamic Ivan, odvetnik.
Podboj Ivan, kurat v Št. Petru.
Puc Alojzij, župnik v Hrenovicah.
Strupi Jakob, kaplan v Slavini.
dr. Šegula Jakob, odv. koncipijent.
Šola v Hrenovicah.
Vernik Peter, mesar in posestnik.
Vičič Miroslav, nadžupan in posestnik.
Vodopivec Anton, c. kr. poštar.
Zakotnik Andrej, gostilničar.
Zakrajšek Franc, kaplan.
dr. Zbašnik Franc, c. kr. okrajni komisar.
Žužek Leopold, c. kr. okr. sodnik.
Št. 2 + 31 = 33.

b) Senožeče. Poverjenik: Okorn Ignacij.

*Kržič Gregor, c. kr. okr. sodnik.
*Občina razdrška.
Fettich-Frankheim Anton, župnik v Vremah.
Kavčič Hinko, posestnik in dež. poslanec na Razdrtem.
Okorn Ignacij, župnik.
Senčar Josip, c. kr. sodn. pristav.
Suša Franc, posestnik.
Šola štirirazredna.
Zelen Josip, posestnik.
Št. 2 + 7 = 9.

15. Dekanija **Radovljica**.

a) Radovljica. Poverjenik: Roblek Aleks.

Andolšek Franc, c. kr. sodnijski pristav.
Bizjan Ivan, c. kr. kazn. kurat v Begunjah.
Bric Ivan, c. kr. okr. sodnik.
Bulovec Ivan, trgovec in posestnik.
Čarman Franc, c. kr. vojaški duhovnik v pok., itd. v Mošnjah.
Eržen Valentin, mestni kaplan.
Hofmann Hubert, c. kr. notar.
Homann Friderik, trgovec in posestnik.

Klinar Matija, krčmar in posestnik.
grof Margheri Rudolf, c. kr. okr. komisar.
Marovt Marija, učiteljica.
Oblak Lovro, kaplan v Mošnjah.
Rihar Josip, c. kr. okr. komisar.
Roblek Aleks, lekar in posestnik.
Sittig Teodor, civ. geometer in posestnik.
Teran Ivan, župnik v Ljubnem.

Št. 16.

b) Grad. Poverjenik: Trojar Ivan.

Bralno društvo v Gorijah.
Bukvarna učiteljska za radovljiški okraj.
Čitalnica národna.
Golmajer Josip, kaplan in
Mesar Ivan, župnik in duh. svêtnik na Boh. Bistrici.
Mrak Matija, kaplan v Gorijah.
Pretnar Jakob, nadučitelj v Srednji Vasi.
Razboršek Josip, dekan na Bledu.
Strlé Rezika, učiteljica v Gorijah.
Trojar Ivan, c. kr. poštar, nadučitelj in posestnik na Bledu.
Zarnik Matija, župnik v Srednji Vasi.
Žirovnik Janko, nadučitelj v Gorijah.
Žumer Jakob, župan in posestnik v Gorijah.

Št. 13.

c) Jesenice. Poverjenik: Keršič Ivan.

Ažman Ivan, župnik na Dovjem.
Bernik Valentin, kaplan v Kranjski Gori.
Keršič Ivan, župnik na Jesenicah.
Molj Ivan, župnik v Beli Peči.
Robič Matija, rudn. uradnik na Jesenicah.

Št. 5.

d) Kamna Gorica. Poverjenik: Bernik Lovro.

*Bernik Lovro, župnik.
Aljaž Jakob, župnik na Dobravi.
Berlic Ivan, kaplan.
Pesjak Mihael, trgovec in posestnik.
Rihar Franc, benef. in kaplan v Kropi.
Soršak Ignac, pos. sin v Kropi.

Št. 1 + 5 = 6.

16. Dekanija **Ribnica**.

a) Ribnica. Poverjenik: Skubic Martin

*Kljun Marija, posestnica v Slatniku.
*Lesar Ivan, posest. v Hrovačah.
*Lesar Martin, posestnik v Sušji.
*Lovšin Marija, pos. v Jurjevici.
*Skubic Martin, dekan in častni kanonik.
Alijančič Ivan, kaplan v Ribnici.
Jaklič Josip, župnik v Dolenji Vasi.
Kadunec Franc, administrator v Dragi.
Merher Josip, trgovec v Dolenji Vasi.

Prijatel Matija, župnik v Strugah.
Rotner Josip, c. kr. sodn. pristav.
Višnikar Franc, c. kr okr. sodnik.
Voglar Josip, župnik v Sodražici.
Vrhovšek Franc, kapl. v Sodražici.
Št. 5 + 9 = 14.

b) Lašče. Poverjenik: Šuflaj Daniel.

Bregar Franc, posestnik na Robu.
Brencè Ivan, župnik pri sv. Gregorji.
Hočevar Matija, c. kr. poštar.
Kosec Jernej, župnik v Škocijanu.
Lavtižar Mihael, župnik na Robu.
Murgelj Julij, c. kr. sodn. pristav.
Šuflaj Daniel, c. kr. okr. sodnik.
Tramtè Anton, kaplan v Dobrepoljah.
Št. 8.

17. Dekanija Šmarije. Poverjenik: Drobnič Andrej.

*Plantan Ivan, c. kr. notar v Zatičini.
Alijančič Valentin, kaplan na Krki.
Borštnik Ivan, nadučitelj.
Bralno društvo.
Drobnič Andrej, dekan.
Jenčič Alojzij, c k. okr. sodnik v Zatičini.
Jenko Ljudevit, kaplan v Šmariji.
Kregar Franc, kaplan v Št. Vidu.
Lukan Jakob, zdravnik v Št. Vidu.
Pipan Andrej, župnik na Polici.
Terček Mihael, kaplan v Šmariji.
Urbanija Lovro, župnik v Žalini.
Vrančič Ignacij, župnik v Zagradci.
Št. 1 + 12 = 13.

18. Dekanija Trebnje. Poverjenik: Frelih Matej.

Bralno društvo v Žužemperku.
Frelih Matej, dekan v Trebnjem.
Golia Ljudevit, c. k. okr. sodnik.
Grčar Josip, župnik pri sv. Trojici.
Hočevar Anton, župnik pri sv. Lovrenci.
Hofer Karol, župnik v Čateži.
Ilovsky Albin, kaplan pri sv. Križi.
Jarc Franc, župnik na Mirni.
Jerše Alojzij, nadučitelj.
Karlin Ivan, župnik v Dobrničah.
Košir Alojzij, župnik v Št. Rupertu.
Marolt Jakob, župnik pri sv. Križi.
Mikuš Franc, c. kr. okr. pristav v Mokronogu.
Nemec Anton, kaplan v Trebnjem.
Pfefferer Adolf, c. kr. okr. sodnik v Mokronogu.
Šmidovnik Anton, kaplan in
Tavčar Mihael, župnik v Žužemperku.
Virant Ivan, župnik v Mokronogu.
Št. 18.

19. Dekanija Vipava. Poverjenik: Erjavec Matija.

*Erjavec Matija, dekan, itd.
*Kavčič Franc, poštar in posestnik v Št. Vidu.
*Koder Matej, župnik na Slapu.
*Nakus Jos., župnik itd. na Planini.
Ažman Simon, kaplan v Vipavi.
Bratož Franc, posestnik v Podragi.
Bukvarna okrajna učiteljska.
Čitalnica kmetijska v Podragi.
Čitalnica národna v Vipavi.
Dejak Hinko, župnik v Vrhpolji.
Ditrich Andrej, trgovec v Vipavi.

Habé Josip, posestnik na Gočah.
Hladnik Ivan, župnik na Gočah.
dr. Kenda Josip, okr. zdravnik.
grof Lanthieri Karol, graščak, itd.
Lavrenčič Matej, dež. poslanec in posestnik na Vrhpolji.
Lenasi Anton, župnik na Colu.
Lukanec Josip, benef. na Lozicah.
Mavrič Ivan, župnik na Ustiji.
Mayer Karolina, posestnica, itd.
Primožič Jernej, župnik na Vrabčah.
Rudolf Ivan, učitelj na Vrabčah.
Silvester Franc, trgovec v Vipavi.
Skvarča Ivan, župnik v Budanjah.

Št. 4 + 20 = 24.

20. Dekanija Vrhnika.

a) Vrhnika. Poverjenik: Koprivnikar Franc.

*Kotnik Franc, tovarnar in posestnik v Verdu.
*Zupan Mihael, župnik v Polhovem Gradci.
Belar Josip, župnik v Hotederšici.
Čitalnica národna.
Dolinar Franc, župnik v Horjulu.
dr. Fraidl Josip, c. kr. sodnijski pristav.
Gruden Ivan, c. kr. davkar.
Hočevar Anton, župnik pri sv. Joštu.
Jelovšek Gabriel, trgovec in posestnik.
Koprivnikar Franc, dekan, itd.
Kurent Karol, adm. v Črnem Vrhu.
Laznik Josip, kaplan.
Lenarčič Josip, posestnik, itd.
Levstik Vinko, nadučitelj in c. kr. okr. šolski nadzornik.
Tomšič Ivan, usnjar in posestnik.
Vidic Ivana, učiteljica.
†Weiss Gabriel, administrator v Zaplani.
Vonča Anton, kurat v Bevkah.

Št. 2 + 16 = 18.

b) Borovnica. Poverjenik: Oblak Ivan.

*Oblak Ivan, župnik v Borovnici.
Borštnik Franc, c. kr. profesor v Raguzi. (Knjige v Borovnico št. 8.)
Borštnik Ivan, posestnik v Dolah.
Dolinar Franc, kaplan v Borovnici.
Papler Franc, nadučitelj v Borovnici.
Podobnik Ignacij. župnik v Preserji.
Rozman Jurij, župnik v Rakitni.

Št. 1 + 6 = 7.

c) Logatec. Poverjenik: Gruntar Ignacij.

Arko Franc, krčmar in posestnik.
Bergant Lovro, župnik.
Bralno društvo dolenjelogaško.
Bralno društvo gorenjelogaško.
Ferjančič Jakob, župnik v Zavracu.
Gerdadolnik Franc, posestnik.
de Gleria Anton, trgovec.
Gostiša Mihael, posestnik.
Gruntar Ignacij c. kr. notar.
Hladnik Ivan, trgovec in posestnik.
Hladnik Matija, posestnik.
Jeglić Josip, c. kr. davkar.
Kavčič Gašpar, posestnik v Rovtih.

Kernc Ivan, nadučitelj in ravnatelj.
Kogoj Marija, posestnica.
Kranner Andrej, c. kr. okr. tajnik.
Levičnik Valentin, c. kr. davk. nadzornik.
Marguč Josip, trgovec.
Mulley Adolf, župan, c. kr. poštar in posestnik.
Nagodé Josip, črevljar.
Petrič Martin, posestnik.
Puppis Karol, trgovec.
Ribnikar Vojteh, nadučitelj in ravnatelj.
Rihar Ivan, krčmar in posestnik.
Siherl Ivan, posestnik.
Smolé Josip, posestnik.
dr. Sterger Stanko, c. kr. okr. zdravnik.
Tollazzi Tomaž, trgovec.
Učiteljska okrajna knjižnica.
Zajec Franc, c. kr. gozdni uradnik.

Št. 30.

II. Lavantinska škofija.

1. Dekanija **Bistrica Slovenska**. Poverjenik: Lendovšek Mih.

*Hajšek Anton, dekan in duhovni svêtnik.
*Ratej Franc, c. kr. notar.
Bizjak Vinko, župnik v Laporji.
Brezovšek Davorin, župnik pri sv. Martinu.
Brumen Anton, c. kr. sodnijski pristav.
Heržič Josip, župnik v Sp. Polskavi.
Hitrek Adolf, spiritual v Studenicah.
Juri Benedikt, župnik v Poličanah.
Košar Jakob, župnik v Zg. Polskavi.
Lasbacher Josip, učitelj na Črešnovcu.
Lenart Janko, župnik v Tinjah.
Lendovšek Mihael, župnik v Makolah.
Mahor Feliks, učitelj v Makolah.
Novak Peter, gostilničar v Slov. Bistrici.
Petan Franc, župnik pri sv. Venclju.
Pihljar Simon, kaplan v Makolah.
Potočnik Anton, kaplan v Slov. Bistrici.
Povh Ivan, učitelj pri sv. Venclju.
Presečnik Gregor, kaplan v Poličanah.
Sotljar Davorin, župnik v Manjšbregu.
Stajnko Ivan, kaplan v Manjšbregu.
Stepišnik Lovro, posestnik v Slov. Bistrici.
Škerjanec Rok, nadučitelj v Makolah.
Vrunkar Radoslav, učitelj v Makolah.

Št. 2 + 22 = 24.

2. Dekanija **Braslovče**. Poverjenik: Balon Anton.

*Balon Anton, župnik in duh. svêtnik na Vranskem.
*Bohinc Jakob, dekan in duh. svêtnik v Braslovčah.
Čitalnica národna na Vranskem.
Fekonja Andrej, kaplan v Št. Pavlu.
Gaberšek Ivan, c. kr. okr. tajnik na Vranskem.

Križnik Gašpar, posestnik v Motniku.
Prislan Franc, pos. v Parižlah.
Šorn Franc, nadučitelj v Št. Jurji.
Št. 2 + 6 = 8.

3. Dekanija Brežice.

a) Brežice. Poverjenik: dr. Firbas Franc.

*dr. Firbas Franc, c. kr. notar.
*Gomilšek Josip, žel. uradnik v Vidmu.
*Knjižnica okr. učiteljska.
*Repič Andrej, župnik v Kapelah.
*Ripšl Karol, župnik v Vidmu.
*dr. Srebrè Gvidon, odvetnik.
Kranjc Josip, kaplan v Pišecah.
Črnoša Simon, župnik v Pišecah.
Št. 6 + 2 = 8.

b) Sevnica. Poverjenik: Veršec Franc.

*Slomšek Ivan, župnik pri sv. Lenartu.
Bratuša Alojzij, kaplan v Rajhenburgu.
Kunstič Ivan, učitelj.
Lenček Franc, veleposestnik na Blanci.
Prešern Ivan, kaplan.
Starkl Mio, c. kr. kancelist.
Tanšek Ivan, not. koncipijent.
Veršec Franc, c. kr. notar.
Št. 1 + 7 = 8.

4. Dekanija Celje.

a) Celje. Poverjenik: Žolgar Mihael.

*Čitalnica v Celji.
*Krušič Ivan, c. kr. gimn. profesor.
*Lipold Franc, odv. koncipijent.
*Podružnica kmetijska.
*dr. Sernec Josip, odvetnik, itd.
*Teharska občina.
*Topljak Josip, posestnik.
*Vošnjak Mihael, ing., posestnik, drž. in dež. poslanec.
*dr. Vrečko Andrej, c. kr. gimn. profesor.
Ambrožič Blaž, c. kr. okr. šolski nadzornik.
Baš Lovro, c. kr. notar.
dr. Dečko Ivan, odv. koncipijent.
dr. Filipič Ludovik, odvetnik.
Jerman Ivan, trgovec.
Knjižnica gimnazijska.
Matek Martin, n. propovednik.
Perne Anton, dijak.
dr. Vrečko Josip, odv. koncipijent.
Žolgar Mihael, c. kr. gimn. profesor.
Št. 9 + 10 = 19.

b) Žalec. Poverjenik: Kocbek Franc.

*Arzenšek Matija, župnik v Grižah.
*Janežič Jakob, posestnik v Grižah.
*Jeraj Josip, župnik v Žalci.
*Žuža Ivan, posestnik v Grižah.
Grušovnik Adam, kaplan v Žalci.
Hausenbichler Ivan, pos. v Žalci.
Klemenčič Josip, učitelj v Galiciji.
Kocbek Franc, učitelj v Žalci.
Nendl Franc, kaplan v Grižah.
Petřiček Anton, učitelj v Žalci.

Roblek Franc, posestnik v Žalci.
Supanek Josip nadučitelj v Grižah.
Širca Ernst, posestnik v Grižah.
Št. 4 + 9 = 13.

5. Dekanija **Dravsko polje**. Poverjenik: Rath Franc.

*Stranjšak Martin, dekan in č. kanonik v Hočah.
Antolič Ivan, župnik na Ptujski Gori.
Brišnik Martin, učitelj pri sv. Lovrenci.
Hren Anton, naducitelj pri sv. Janži.
Megla Franc, učitelj pri sv. Janži.
Purgaj Jurij, kaplan v Cirkovcah.
Rath Franc, župnik pri sv. Lovrenci.
Št. 1 + 6 = 7.

6. Dekanija **Gornji Grad**.

a) Gornji Grad. Poverjenik: Potočnik Lovro.

*Kuralt Ivan, c. kr. sodn. pristav.
*Potočnik Lovro, dekan in duh. svêtnik.
*Strnad Matija, župnik v Ljubnem.
Detiček J., c. kr. notar.
Pajmon Anton, župnik pri Novi Štifti.
Presečnik Anton, posestnik.
Šola národna v Bočni.
Šola národna v Novi Štifti.
dr. Vovšek Franc, c. kr. okrajni sodnik.
Zdolšek Franc, župnik v Solčavi.
Št. 3 + 7 = 10.

b) Mozirje. Poverjenik Lipold Josip.

*Lipold Josip, posestnik.
Šola ljudska na Rečici.
Št. 1 + 1 = 2.

7. Dekanija **Jarenina**. Poverjenik: Flek Josip.

*Lajh o. Korbinijan, vikar pri sv. Jurji.
*Vagaja o. Rudolf, župnik v Svičini.
Flek Josip, dekan.
Jančič Franc, posestnikov sin.
Merčnik Anton, župnik v Št. Ilju.
Rešek o. Henrik, kapitular in oskrbnik.
Slekovec Josip, naducitelj.
Stuhec Marko, kaplan.
Št. 2 + 6 = 8.

8. Dekanija **Konjice**. Poverjenik: Mikuš Franc.

*Bezenšek Jurij, župnik v Čadramu.
*Knjižnica nadžupnijska.
*Kovač Josip, posestnik v Zrečah.
*Mikuš Franc, dekan in duhovni svêtnik.
*Modic Ivan, župnik na Prihovi.
*Škerbec Martin, vikar.
*Verlič Franc, župnik v Stranicah.
dr. Prus Karol, zdravnik.
dr. Rudolf Ivan, odvetnik.
Štabuc Jernej, kaplan.
Žnidar Mihael, župnik v Zrečah.
Št. 7 + 4 = 11.

9. Dekanija Kozje. Poverjenik: Bosina Ivan.

*Knjižnica učiteljska.
Bosina Ivan, dekan in duhovni svêtnik.
Dvoršek Anton, župnik pri sv. Vidu.
dr. Gelingsheim Karol, c. kr. sodn. pristav.
Gršak Vinko, župnik v Podčetrtku.
Klepač Franc, kaplan.
Korošec Franc, kaplan pri sv. Vidu.
Rakoše Mihael, župnik na Bučah.
dr. Rausch Franc, odvetnik.

Št. 1 + 8 = 9.

10. Dekanija Laško. Poverjenik: Žuža Ivan Ev.

*Sorglechner Josip, župnik v Loki.
*Vrečko Matej, kurat v Jurijkloštru.
Elsbacher Andrej, trgovec.
Fischer Anton, kaplan.
Hrastelj Franc, kaplan.
Khern Rudolf, c. kr. okr. sodnik.
Kolarič Josip, župnik na Razborji.
Raktelj Rudolf, kaplan v Dolu.
Žuža Ivan Ev., dr. c. p., konz. svêtnik, dekan in nadžupnik.

Št. 2 + 7 = 9.

11. Dekanija Št. Lenart. Poverjenik: Čolnik Dominik.

*Arnuš Franc, kaplan pri sv. Rupertu.
*Čolnik Dominik, živinozdravnik pri sv. Benediktu.
*Lapuh Martin, župnik pri sv. Barbari.
Čeh Karol, učitelj pri sv. Trojici.
Farkaš Ivan, učitelj v p. v Negovi.
Jurkovič Martin, kaplan pri sv. Ani.
Mlinarič Ivan, gost. sin pri sv, Trojici.
Mulec Jurij, posestnik pri sv. Trojici.
Rop Josip, posestnik pri sv. Lenartu.
dr. Suhač Anton, župnik pri sv. Ani.
Šturm Alojzij, pos. sin v Ivanjcih.
Vreča Milan, učitelj v Negovi.
Wenger Karol, c. kr. okr. sodnik pri sv. Lenartu.

Št. 3 + 10 = 13.

12. Dekanija Ljutomer.

a) Ljutomer. Poverjenik: Horvat Josip.

*Skuhala Ivan, dekan, itd.
Božič Anton, posestnik pri Mali Nedelji.
Cvahte Simon, nadučitelj pri Mali Nedelji.
Čitalnica národna.
Freuensfeld Josip, učitelj.
Fridav Peter, trgovec v Noršencih.
Gomilšek Josip, uradnik.
Hoechtl Barbika, učiteljica.
Horvat Josip, nadučitelj.
Ivančič Josip, c. kr davk. pristav.
Karba Ivan, učitelj pri sv. Križi.
Kralj Ivan, posestnik v Ilijaševcih.
Kukovec Ivan, posestnik in dež. poslanec.

dr. Lebar Josip, zdravnik pri sv. Križi.
dr. Mravljak Anton, odvetnik.
Osenjak Martin, kaplan.
Pušenjak Tomaž, učitelj na Cvenu.
Schneider Franc, učitelj na Cvenu.
Sever Franc, uradnik.
Sršen Franc, tržan.
Šlamberger Anton, c. kr. notar.
Šoštarič Ferdinand, kaplan.
Vavpotič Ivan, tržan.
Vedernjak Franc, c. kr. sodnijski pristav.

Št. 1 + 23 = 24.

b) Radgona. Poverjenik: Belšak Anton.

*Jančar Franc, duh. v p. pri sv. Petru.
*Simonič Ivan Al., kaplan pri sv. Jurji.
Belšak Anton, župnik pri sv. Petru.
Dominkuš Jurij, učitelj pri sv. Petru.
Hecl Franc, mestni kaplan.
Lacko Anton, župnik pri sv. Križu.
Zver Alojzij, mestni kaplan.

Št. 2 + 5 = 7.

13. Dekanija Maribor pri Dravi. Poverjenik: Majciger Ivan.

*Čitalnica mariborska.
*dr. Dominkuš Ferdinand, odvetnik in dež. poslanec.
*Dovnik Franc, sem. profesor.
*Ferk Feliks, zdravnik in posestnik.
*Knjižnica gimnazijska.
*Knjižnica semeniška.
*Kosar Franc, kanonik in konz. svêtnik.
*Majciger Ivan, c. kr. gimn. profesor.
*Ogradi Franc, kanonik, itd.
*Orožen Ignacij, stolni dekan, itd.
*dr. Pajek Josip, c. kr. gimn. profesor in duh. svêtnik.
*dr. Radaj Franc, c. kr. notar in dež. poslanec.
*dr. Sernec Janko, odvetnik.
*Šinko Božidar, župnik pri sv. Kungoti.
*Zorčič Franc, inf. prošt.
Berdajs Davorin, trgovec.
Borsečnik Anton, mestni vikar.
Caf Jakob, kaplan pri sv. Magdaleni.
Črnko Josip, provizor v Lembahu.
dr. Feuš Franc, sem. profesor.
dr. Glančnik Jernej, odvetnik.
Haubenreich Alojzij, duhovnik v pokoju.
Hebar Franc, stolni kaplan.
Herg Lovro, kanonik, itd.
Knjižnica učiteljska.
Koprivnik Ivan, c. kr. vadn. učitelj.
dr. Križanič Ivan, kanonik in profesor.
dr. Kukovič Avgust, sem. podvodja, itd.
Lavtar Luka, c. kr. pripr. profesor.
Majcen Gabriel, c. kr. vadn. učitelj.
Meško Alojz, mestni kaplan.
Miklošič Ivan, c. kr. vadn. učitelj.
dr. Mlakar Ivan, vodja dij. sem. in profesor.
Morič Maks, trgovec.
Nerat Mihael, nadučitelj.
Pavlič Franc, c. kr. poštni uradnik.

dr. Pekolj Ivan, c. kr. sodnijski pristav.
Rakovec Alojzij, žel. uradnik.
Ribar Ant., dij. sem. podvodja in profesor.
Rošker Franc, nadučitelj v Lembahu.
Št. 15 + 25 = 40.

14. Dekanija Maribor za Dravo.

a) Ruše: Poverjenik: Wurzer Matija.

Kapler Ivan, kaplan.
Knjižnica šolska.
Koren Matija, župnik v Selnici.
Tominc Blaž, učitelj.
Wurzer Matija, župnik.
Št. 5.

b) D. M. v Puščavi. Poverjenik: Praprotnik Franc.

Glaser Ivan, pravnik.
Kralj Josip, župnik.
Pajtler Ivan, kaplan pri sv. Lovrenci.
Pavelšek Ivan, učitelj v Račjem.
Praprotnik Franc, nadučitelj.
Schatz Josip, učitelj.
Št. 6.

15. Dekanija Marnberg. Poverjenik: Jazbec Anton.

Jazbec Anton, dekan, itd.
Munda Jakob, c. kr. okr. sodnik.
Št. 2.

16. Dekanija Nova Cerkev. Poverjenik: dr. Gregorèc Lavoslav.

*Gajšek Karol, dekan, itd. na Doberni.
*dr. Gregorèc Lavoslav, kanonik, drž. in dež. poslanec.
*Kos Alojzij, župnik na Črešnjicah.
Ferenčak Franc, župnik v Vojniku.
Šijanec Alojzij, kaplan pri Novi Cerkvi.
Žičkar Josip, župnik v Vitanji.
Št. 3 + 3 = 6.

17. Dekanija Ptuj. Poverjenik: Kunstek Luka.

*Hrtiš o. Benko, min. župnik.
*Kukovec Josip, župnik pri sv. Andraži.
*Meško Jakob, župnik pri sv. Lovrenci.
*Modrinjak Matija, inf. prošt, itd.
*Trstenjak Jakob, župnik pri sv. Marjeti.
*Zmazek Franc, župnik pri sv. Urbanu.
Alekšič o. Fidelij, em. gvardijan.
Brenčič Alojzij, odv. koncipijent.
Cilenšek Martin, d. gimn. profesor.
Čiček o. Bonaventura, min. kaplan.
dr. Čuček Josip, odvetnik.
Grebenec Ivan, učitelj pri sv. Lovrenci.
Hirti Franc, benef. in katehet.
Jerman Franc, ces. svêtnik in dež. poslanec.

Jezovšek Mihael, odv. koncipijent.
dr. Jurtela Franc, odvetnik in dež. poslanec.
Klobučar Anton, c. kr. sodnijski pristav.
Kunstek Luka, d. gimn. profesor.
Majcen Ferdinand, d. gimn. veroučitelj.
Mihelič Josip, c. kr. sodn. pristav.
Planinšek Mihael, meščan.
dr. Ploj Jakob, odvetnik.
Prus o. Stanko, min. kaplan.
dr. Schiffrer Ivan, c. kr. polk. zdravnik.
Sok Anton, veleposestnik v Možgancih.
Strelec Ivan, učitelj pri sv. Marku.
Suhar Franc, učitelj.
Šijanec Franc, nadučitelj pri sv. Lovrenci.
Weinhard Teodor, učitelj pri sv Marjeti.
Železinger Franc, d. gimn. prof.
Št. 6 + 24 = 30.

18. Dekanija **Rogatec.** Poverjenik: Tombah Josip.

*Knjižnica okrajna učiteljska.
*Sovič Josip, župnik v Stopercah.
*Vraz Ivan, kaplan v Rogatci.
Dekorti Josip, kaplan pri sv. Križi.
Katoliško društvo v Slatini.
Kozinc Ivan, kaplan pri sv. Križi.
Merkuš Anton, župnik v Žitalah.
Ogrizek Ivan, posestnik v Slatini.
Plevčak Jurij, izdelovalec brusov v Slatini.
Sparhakl Ivan, župnik na Medv. Selu.
Stoklas Vinko, učitelj v Žitalah.
Tombah Josip, dekan v Rogatci.
Vezjak Franc, učitelj v Slatini.
Št. 3 + 10 = 13.

19. Dekanija **Šaleška dolina.** Poverjenik: Kačič Ivan.

*dr. Lipold Ivan, župnik pri sv. Martinu.
Govedič Ivan, župnik v Šoštajnu.
Kačič Ivan, c. kr. notar v Šoštajnu.
Mikuš Rafael, c kr. davk. kontrolor v Šoštajnu.
Sever Josip, župnik v Zavodnjah.
Skubic Franc, zdravnik in župan v Velenji.
Št. 1 + 5 = 6.

20. Dekanija **Šmarije.**

a) Šmarije. Poverjenik: Ivanc Martin.

*Ulaga Josip, župnik in duhovni svêtnik v Št. Vidu.
Čitalnica v Šmariji.
Ivanc Martin, dekan, konz. svêtnik in č. kanonik.
Janžekovič Vid, kaplan pri sv. Štefanu.
Knaflič Radoslav, učitelj.
Učiteljsko društvo.
Št. 1 + 5 = 6.

b) Št. Jurij. Poverjenik: dr. Ipavic Gustav.

*dr. Ipavic Gustav, zdravnik, itd.
Bralno društvo.
Jenko Ivan, žel. uradnik.
Sket Alfonz, trgovec v Dramljah.
Št. 1 + 3 = 4.

21. Dekanija **Šmartin**. Poverjenik: dr. Hrašovec Jurij.

*dr. Šuc Josip, dekan, nadžupnik in dež. poslanec.
*Trstenjak Davorin, župnik, itd. v Starem Trgu.
Goršek Davorin, obč. tajnik v Mislinji.
dr. Hrašovec Jurij, odvetnik v Slov. Gradci.
Klavžar Franc, župnik pri sv. Ilji.
Ostrožnik Ant., župnik v Pamečah.
Petek Anton, kaplan v Šmartinu.
Rogina Ivan, župan in posestnik v Podgorji.
Šmid Miloš, kaplan v Starem Trgu.
Št. 2 + 7 = 9.

22. Dekanija **Velika Nedelja**. Poverjenik: Jesih Anton.

*Okrajna učiteljska knjižnica.
*dr. Petovar Iv., odv. v Ormoži.
*Pirnat Andrej, uradnik v Ormoži.
Čitalnica v Ormoži.
„Edinost“, bralno društvo v Središči.
dr. Geršak Ivan, c. kr. notar v Ormoži.
Jesih Anton, oskrbnik n. reda v Ormoži.
Kranjc Vekoslav, not. koncipijent v Ormoži.
Mikl Vekoslav, trgovec v Ormoži.
Rakoša Franc, nadučitelj pri sv. Bolfenku.
Skuhala Peter, župnik pri Veliki Nedelji.
Švinger Albin, dekan pri sv. Nikolaji.
Triler Karol, odv. koncipijent v Ormoži.
Venedig Vilibald, župnik v Središči.
Vrtnik Ivan, not. koncipijent v Ormoži.
dr. Žižek Ant., zdravnik v Ormoži.
Št. 3 + 13 = 16.

23. Dekanija **Vozenica**. Poverjenik: Mraz Tomaž.

*Držečnik Luka, župan v Ribnici.
*Mraz Tomaž, dekan in duhovni svêtnik.
Strajhar Filip, krčmar in posestnik v Ribnici.
Št. 2 + 1 = 3.

24. Dekanija **Završ**. Poverjenik: —

*Meško Martin, kaplan pri sv. Barbari.
*Rajsinger Franc, trgovec in posestnik v Dobravi.
*Sovič o. Aleks, župnik pri sv. Trojici.
*Šuta Ropert, dekan v Zavrči.
Št. 4.

III. Goriška nadškofija.

1. Dekanija **Bolec**. Poverjenik: Sorč Alojzij.

Božič Peter, vikar v Trenti.
Gregorčič Simon ml., vikar v Logu.
Kranjec Franc, provizor v Soči.
Kurinčič Ivan, vikar na Serpenici.
Mlekuž Tomaž c. kr. okr. cestni nadzornik.

Moškat Franc, kaplan.
Sorč Alojzij, c. kr. poštar.
Širca Ivan, nadučitelj in ravnatelj.
Štrukelj Mihael, vikar v Čezsoči.
Žagar Ferdinand, župan na Žagi.
Št. 10.

2. Dekanija Črniče. Poverjenik: Cibič Anton.

*Čitalnica v Ajdovščini.
Bralno društvo v Šempasu.
Cibič Anton, dekan v Črničah.
Dugulin Ivan, župnik v Ajdovščini.
Frfolja Andrej, kaplan v Kamenjah.
Kersnik Leopoldina, učiteljica v Ajdovščini.
Klobovs Ivan, kaplan v Šempasu.
Kodrè Ivan, vikar v Oseku.
Kodrič Franc, kaplan v Črničah.
Krkoč Štefan, vikar v Lokavci.
Mesar Andrej, kaplan v Križi.
Poljšak Alfonz, vikar pri sv. Tomaži.
Št. 1 + 11 = 12.

3. Dekanija Gorica. Poverjenik: dr. Gregorčič Anton.

*Bensa Štefan, kanonik itd.
*Budal Bernard, ingenieur v Bosni.
*Grča Blaž, vikar v Čepovanu.
*Kavčič Josip, c. kr. notar.
*Knjižnica bogosl. semenišča.
*Knjižnica c. kr. studijska.
*Komel pl. Sočebranski Andrej, c. kr. major v p.
*dr. Kos Franc, c. kr. pripr. prof.
*Marušič Andrej, c. kr. gimn. profesor in č. kanonik.
*dr. vitez Tonkli Josip, odvetnik, drž. in dež. poslanec, itd.
*Vales Marko, vikar v p.
*Wolf Ivan, mestni župnik.
Bajec Josip, vodja gluhonemnice.
Berbuč Ivan, c. kr. realski profesor.
Bralno in podporno del. društvo.
Čerin Tomaž, sem. profesor.
Čitalnica v Solkanu.
Faganelj Štefan, kaplan v Renčah.
dr. Gabrijelčič Josip, sem. ravn.
Gerbec Ivan, knezonadškof. tajnik.
Godnič Josip, vikar v Kronbergu.
Goljevšček Franc, mestni kaplan.
Golob Josip, vikar v Podgori.
dr. Gregorčič Anton, sem. prof. in dež. poslanec.
Gregorčič Ant., vikar v Št. Ferjanu.
Izobraževališče učiteljiško.
Jenko Ivan, c. kr. gimn. profesor.
Kafol Štefan, kanonik.
Knjižnica gimnazijska.
Knjižnica realska.
Knjižnica učiteljska goriške okolice.
Kragelj Andrej, c. kr. gimn. prof.
Kramar Ernest, vodja dež. km. šole.
Kumar Valentin, c. kr. vadn. učitelj.
Leban Henrik, mestni učitelj.
dr. Lisjak Andrej, zdravnik.
dr. Mahnič Anton, sem. profesor.
Mercina Ivan, c. kr. vadn. učitelj.
Pavletič Gothard, kapl. v Kojskem.
Pavletič Josip, župnik v Renčah.
Pezdič Mihael, poštar v Solkanu.
Podgornik Franc, pisatelj, itd.
Rott Antonija, učit. pripravnica.
Rudež Ant., gluhonemniški učitelj.
Rutar Lovro, ravnatelj na sv. Gori.
Seidl Ferdinand, c. kr. realski prof.
Semenišče nadškofijsko.
Skubin Anton, c. kr. vadn. učitelj.
Toman Ema Albina, c. kr. vadn. učiteljica.
Vicentini Jakob, vikar v Gabrijah.
Vodopivec Franc, c. kr. okr. šolski nadzornik.
Št. 12 + 39 = 51.

4. Dekanija **Koborid**. Poverjenik: Dominko Franc.

Dominko Franc, nadučitelj in ravn.
Gaberšček Andrej, učitelj na Livku.
Kenda Josip, učitelj na Ljubušnjem.
Murovec Ivan, vikar v Sedlu.
Pavša Anton, vikar v Prosnidu.
Pipan Anton, kaplan v Koboridu.
Št. 6.

5. Dekanija **Komen**. Poverjenik: Štrekelj Edvard.

Dettoni Josip, c. kr. sodn. uradnik v Komnu.
Kodelja Josip, kaplan v Dornbergu.
Kodrič Ivan, kaplan v Komnu.
Kramer Filip, župnik v Dornbergu.
Leban Anton, nadučitelj v Komnu.
Štrekelj Edvard, kaplan v Komnu.
Št. 6.

6. Dekanija **Št. Peter**. Poverjenik: Poljšak Josip.

Drašček And., nadučitelj v Vrtojbi.
Gregorčič Simon st., vikar v. p. na Gradišči.
Jug Anton, vikar v Vrtojbi.
Orel Josip, učitelj v Prvačini.
Peršič Franc, okr. tajnik v Vrtojbi.
Poljšak Josip, župnik v Prvačini.
Št. 6.

7. Dekanija **Tolmin**. Poverjenik: Kragelj Josip.

*Čitalnica v Tolminu.
*Knjižnica okr. učiteljska.
Bratina Kristijan, ravn. v Tolminu.
Carli Alojzij, župnik pri sv. Luciji.
Grželj Ivan, ravnatelj pri sv. Luciji.
Ivančič Josip, c. kr. notar v Tolminu.
Kovačič Ignacij, veleposestnik pri sv. Luciji.
Kragelj Josip, dekan v Tolminu.
Kumar Ivan, vikar v Lozéh.
Ravnikar Vekoslav, zas. uradnik v Tolminu.
Št. 2 + 8 = 10.

8. **Posamezniki.**

Kanal: *Vidic Franc, dekan.
Kormin: Rešič Prostosl., žel. urad.
Št. 1 + 1 = 2.

IV. Tržaško-koperska škofija.

1. Dekanija **Dolina**.

a) Dolina. Poverjenik: Jan Jurij.

*Jan Jurij, dekan in č. kan. itd.
*Notar Anton, kaplan v Dragi.
Bekar Josip, kaplan.
Jereb Franc, učitelj.
Kovač Ivan, kaplan.
Mikuš Josip, župnik v Kubedu.
Pavli Alojzij, kaplan v Borštu.
Sancin Josip, župnik v Predloki.
Učiteljsko društvo kop. okraja.
Vončina Filip, dekan v Ospem.
Št. 2 + 8 = 10.

b) Brezovica: Poverjenik: Benedik Ivan.

Benedik Ivan, župnik v Brezovici.
Stržinar Josip, kaplan v Materiji.
Zupan Josip, župnik v Rodiku.
Št 3.

2. Dekanija Jelšane. Poverjenik: Jenko Slavoj.

Čenčič Dav., učitelj v Podgradu.
Jenko Slavoj, trg. in dež. posl. v Podgradu.
Rogač Anton, dekan v Hrušici.
Vajšelj Franc, učitelj v Hrušici.
Zajec Anzelm, kaplan v Hrušici.
Št. 5.

3. Dekanija Kastav. Poverjenik: Jelušič Rajmund.

Čitalnica národna v Beršecu.
Dolžan Jurij, kaplan v Moščenicah.
Janc Josip, kaplan v Opatiji.
Jelušič Rajm., župnik v Beršecu.
Kotarska učiteljska knjižnica.
Rebek Anton, c. kr. davk. nadzornik v Voloski.
Št. 6.

4. Dekanija Koper. Poverjenik: Glavina Blaž.

Glavina Blaž, c. kr. kazn. kurat.
Knjižnica okr. šolskega sveta.
Kožuh Josip, c. kr. pripr. profesor.
Poniž Benedikt, c. kr. vadn. učitelj.
Ravnateljstvo c. kr. učiteljišča.
Spinčič Alojzij, c. kr. šolski nadzornik, itd.
Št. 6.

5. Dekanija Pazin. Poverjenik: Križman Josip.

*Požar Anton, kaplan v Žminji.
Bukovec Franc, župnik v Trvižu.
Kos Ivan, c. kr. gimn. profesor.
Križman Josip, c. kr. gimn. prof. in katehet.
Malloyer Maks, c. kr. fin. straže komisar.
Miklavčič Karol, župnik v Žminji.
Okretič Ivan, c. kr. sodn. pristav
Turk o. Efrem, franč. vikar.
Uršič Franc, nadučitelj v Žminji.
Zavadlal Mihael, c. kr. gimn. prof.
Št. 1 + 9 = 10.

6. Dekanija Pičan. Poverjenik: Stariha Jakob.

*Stariha Jakob, dekan, č. kanonik in konz. svêtnik.
*Volčič Jakob, župnik v p. v Cerovlji.
Grašič Josip, kaplan v Gračišči.
Sajovec Jakob, administrator v Kerbunah.
Št. 2 + 2 = 4.

7. Dekanija Tomaj. Poverjenik: Leban Franc.

*Črne Anton, velepos. v Tomaji.
Cazafura Břetislav, c. kr. sodn. pristav v Sežani.
Črne Franc, c. kr. stotnik v p. v Tomaji.
Delak Jakob, trgovec v Štorjanih.

dr. Gregorin Gustav, odv. koncipijent v Sežani.
Gulič Franja, posestnica v Sežani.
Kante Matej, učitelj v Sežani.
Knjižnica okrajna učiteljska.
Leban Franc, c. kr. vodja zemljišnice v Sežani.
Mahorčič Evfemija, c. kr. poštarica v Sežani.
Mahorčič Rajmund, nadžupan, itd. v Sežani.
Marini Karol, posestnik v Sežani.
Narobe Ivan, župnik v Divači.
Podgornik Krešemir, trg. v Sežani.
Praprotnik Avgust, trgovec in posestnik v Lokvi.
Sila Matija, župnik v Repnem Tabru.
Stanič Jakob, c. kr. kancelist v Sežani.
Suša Josip, župan v Štorjanih.
Škrl Josip, kaplan v Sežani.
Štrukelj Janko, nadučitelj v Barki.
Tomšič Josip, učitelj v Skopem.
Živec Josip, veleposestnik v Skopem

Št. 1 + 21 = 22.

8. Dekanija **Trst z okolico.** Poverjenik: Jereb Gregorij.

*Cegnar Franc, c kr. višji poštni kontrolor.
*Černe Ivan, kurat v Barkovljah.
*dr. Glavina Ivan, vladika tržaško-koperski, itd.
*Gorup Josip, veletržec, itd.
*Kastelic Franc, trgovec.
*Kenda Anton, zav. uradnik.
*vitez Klodič-Sabladoški Anton, c. kr. dež. šolski nadzornik.
*Komar Vekoslav, gl. dež. blagajne uradnik.
*Lautmann Ivan, trgovec.
*Semenišče mladeniško.
*Vovk Ivan, kurat v Bazovici.
Bartelj Srečko, knjigovodja.
Bunc Ivan, učitelj.
Cvetnič Lavoslav, c. kr. p. oficijal.
Čenčur Jakob, nadučitelj v Škednji.
Čitalnica slovanska.
Čok Andrej, učitelj na Proseku.
Debeljak Mihael, kanonik, itd.
Dekleva Franc, trgovec.
Delavsko društvo.
Dovgan Anton, žel. uradnik.
Ferluga Štefan, učitelj na Opčinah.
Flego Peter, škofijski kaplan.
Furlan Alojzij, c. kr. rač. uradnik.
Gašperčič Aleks, kaplan v Rojanu.
dr. Glaser Karol, c. kr. gimn. profesor.
Gombač Marija, učiteljica v Rojanu.
Gomilšak Jakob, n. propovednik.
Hrovatin Ant., duh. pri sv. Antonu.
Jagodec Mihael, katehet.
Jančar Josip, učitelj na Katinari.
Jereb Gregor, c. kr. brz. oficijal.
Jošt Ljudevit, c. kr. poštni uradnik.
Kjuder Anton, vikar pri sv. Justu.
Klemenčič Ivan, c. kr. poštni uradnik.
Kompare Josip, kaplan v Škednji.
Koren Josip, učitelj na Proseku.
Korenčan Franc, c. kr. rač. uradnik.
Kosec Franc, župnik na Katinari.
Lavrič Ivan, c. kr. rač. revident.
Legat Edvard, c. kr. kaplan v Lipici.
Legat Ivan Nep., c. kr. gimn. prof.
Mahkovec Anton, c. kr. koncipist.
Mankoč Josip, trgovec.
Mubej Josip, c. kr. nam. uradnik.
Muha Josip.
Mušič Andrej, zas. uradnik.
Nabergoj Ivan, veleposestnik, drž. in dež. poslanec na Proseku.
dr. Pertot Simon, zdravnik.

Pfeifer Jurij.
Piskar Franc, žel. uradnik.
Piščanec Just, uradnik del. društva.
Pogorelec Ivan, c. kr. poštni oficijal.
Slavec Ivan, vikar pri sv. Justu.
„Sokol", telovadno društvo.
Stefić Josip, fin. nadzornik na Opčinah.
Šabec Ivan, zasebnik in vlastelin.
Šilec Ivan, trgovec.
dr. Šust Ivan, stolni prošt, itd.
Tosti Ivan, zas. uradnik.
Trnovec Bogdan, c. kr. dež. sodn. svêtnik.
Truden Mihael, trgovec.
Valenčič Mihael, trgovec.
Valentič Anton, učitelj na Opčinah.
Vičič Ana, mešč. učiteljica.
Viličič Hinko, c. kr. car. uradnik.
Weisetl Franc, c. kr. rač. revident.
Zavnik Leop., ravnatelj na Proseku.
Žbona Andrej, žel. uradnik.
Živec M. V., ingenieur, itd.
Žvab Lovro, učitelj jezikov.

Št. 11 + 60 = 71.

9. Posamezniki.

Roščina: Bekar Bernard, učitelj. Št. 1,

V. Krška škofija.

1. Dekanija Beljak. Poverjenik: Lendovšek Josip.

Eller Franc, učitelj na Zili.
Filipsky Anton, c. kr. profesor.
Incko Simon, župnik v Podkloštru.
Jerman Jurij, župnik v Štabnji.
Katnik Franc, kanonik pri Gospesveti.
Knaflič Jakob, župnik v Ločah.
Kraut Valentin, mestni kaplan.
Lendovšek Josip, c. kr. gimn. prof.
Oblak Franc, c. kr. poštni oficijal.
Pihač Franc, trgovec.
Podboj Ant., c. kr. poštni uradnik.
Schiffrer Ivan, c. kr. poštni uradnik.
Stoeckl Simon, župnik v Št. Lenartu.
Wutti Matija, posestnik na Vočilu.

Št. 14.

2. Dekanija Celovec. Poverjenik: Janežič Simon.

*Einspieler Andrej, č. komornik, zlatomašnik, dež. poslanec in c. kr. profesor v p.
*Janežič Evgen.
Einspieler Gregor, mestni kaplan.
Einspieler Lambert, kanonik in kancelar.
Hren Jakob, c. kr. dež. sodn. svêtnik, drž. in dež. poslanec.
Hutter Ivan, c. kr. realski katehet.
Janežič Josip, posestnik v Lešah.
Janežič Sim., c. kr. nadporočnik v p.
dr. Janežič Valentin, c. kr. višji štabni zdravnik.
Rossbacher Bernard, trgovec.
dr. Sket Jakob, c. kr. gimn. prof.
Wieser Ivan, župnik in nunski spovednik.
Zadnikar Franc, trgovec.
Zupan Josip, pooblastnik grof Eggerjev.

Št. 2 + 12 = 14.

3. Dekanija Doberla Ves.

a) Kaplja. Poverjenik: Muden Simon.

Muden Simon, župnik.

Št. 1.

b) Doberla Ves. Poverjenik: Šervicelj Matej.

*Šervicelj Matej, komendator in konz. svêtnik na Reberci.
Mihl Franc, kaplan v Doberli Vesi.
Peterman Josip, dek. svêtnik in župnik v Št. Vidu.
Škerbinc Josip, župnik v Kamnu.

Št. 1 + 3 = 4.

4. Dekanija Kanalska Dolina. Poverjenik: Ferčnik Lambert.

Amšl Ivan, provizor v Št. Jakobu.
Boštjančič Ivan, ekspozit v Rablu.
Ferčnik Lamb., dekan v Žabnicah.
Globočnik Ivan, župnik na Pontablu.
Klemenčič Anton, župnik v Borovljah.
Kuess Matija, župnik na Trbiži.
Selnik Luka, župnik v Ovčji Vesi.

Št. 7.

5. Dekanija Pliberk. Poverjenik: —

Gradišnik Lenart, posestnik v Prevalji.
Korman Franc, župnik v Mežici.
Krištof Franc, c. kr. sodn. pristav.
dr. Müller Anton, župnik pri Fari.
Pogačnik Josip, župnik v Kotljah.
Randl Matija, župnik v Švabeku.
Reš Franc, posestnik na Rudi.
Sevšak Vinko, kaplan v Črni.
dr. Sommer Jos., župnik v Šmihelu.

Št. 9.

6. Dekanija Rož spodnji. Poverjenik: Ambrož Matija.

Ambrož Matija, dekan v Kaplji.
Gradičnik Sebastijan, župnik v Bilčovsi.

Št. 2.

7. Dekanija Tinje. Poverjenik: Bizer Andrej.

Bizer Andrej, dekan in župnik v Grabštanji.
Karpf Valentin, župnik v Kloštru.
Miklav Urban, provizor v Št. Mihelu.
Štiberc Ivan, župnik v Timenici.

Št. 4.

8. Dekanija Velikovec. Poverjenik: Hočevar Jakob.

Hočevar Jakob, mag. pharm. in trgovec.
dr. Kulterer Jurij, odvetnik.
Petek Franc, župnik v Grebinji.
Volavčnik Ivan, župnik na Rudi.

Št. 4.

9. Posamezniki.

Labod: Žerjav Matej, župnik.
Špital: *Hrašovec Franc, c. kr. okr. sodnik.
Kremenšek Janko, c. kr. vl. koncipist.
Št. Jurij: Bergman Franc, župnik.
St. Paul: *Pirc Franc, prefekt. Št. 2 + 3 = 5.

VI. Sekovska škofija.

1. Dekanija Admont. Poverjenik: Pivec o. Maksimilijan.

*Matevžič o. Eginhard, gimn. prof.
*Pivec o. Maksimilijan, redovnik.
Trček o. Egid, redovnik.
Št. 2 + 1 = 3.

2. Dekanija Cmurek. Poverjenik: Pavalec Jurij.

Lopič Ivan, kaplan v Cmureku.
Niedorfer Marko, kaplan v Apačah.
Pavalec Jurij, kaplan v Cmureku.
Št. 3.

3. Dekanija Gradec. Poverjenik: Hauptmann Franc.

*Bradaška Franc, kr. gimn. ravnatelj v p.
*dr. Ipavic Benjamin, m. zdravnik.
*dr. Krek Gregor, c. kr. vseučiliški profesor, itd.
*dr. Muršec Josip, c. kr. realski profesor v p., itd.
*Švajgar Gabriel, min. gvardijan.
Bedenek Jak., urednik pri „Styrii“.
dr. Čamer Anton, vseuč. docent.
Čitalnica slovanska.
Dolenc Franc, c. kr. poštni oficijal.
Goršič Ivan, učitelj v Karlovi.
dr. Gregl Josip, zobozdravnik.
Hauptmann Franc, c. kr. profesor.
dr. Hoffer Edvard, d. real. profesor.
Hubad Franc, c. kr. gimn. profesor.
dr. Klemenčič Ignacij, vseuč. docent.
Kokalj Ant., mešč. učitelj v Voitsbergu.
Lavrič Josip, mestni učitelj.
Novotny Emanuel, c. kr. okr. sodnik v p.
dr. Purgaj Jakob, c. kr. gimn. prof.
Reich Anton, c. kr. fin. oficijal.
Rutnik Rajko, c. kr. poštni sluga.
dr. Senior Karol, mestni zdravnik.
„Triglav“, akad. društvo.
Turkuš Anton, d. real. profesor.
Verbošek Josip, zast. uradnik.
Wallner Peter, ces. svêtnik in pripr. katehet.
Št. 5 + 21 = 26.

Posamezniki.

Friedberg: Wendler Sigmunda, c. kr. okr. sodnika soproga.
Seegraben: Sedej Andrej, poslovodja.
Strass: dr. Miglič Peter, c. kr. polk. zdravnik. Št. 3.

VII. Razne druge pokrajine.

1. Avstrijski.

Dunaj. Poverjenik: Navratil Ivan.

*dr. Babnik Miroslav, odvetnik.
*Cigale Matej, c. kr. vladni svêtnik.
*baron Conrad-Eybesfeld Žiga, bivši minister, itd. itd. itd.
*Kandernal Franc, c. kr. gimn. profesor.
*dr. vitez Miklošič Franc, c. kr. vseuč. prof. v p., itd. itd. itd.
*Napret Teodor, c. kr. dvorni svêtnik, itd.
*Novak Peter, terez. prefekt.
*dr. Pogačnik Ferdinand, odvetnik.
*Sežun Žiga, c. kr. blag. uradnik.
*dr. Simonič Franc, c. kr. uradnik v vseuč. knjižnici.
*baron Schwegel Josip, c. kr. sekc. nač. v pok., drž. in dež. poslanec, itd. itd. itd.
*Zelenik Josip, odgojitelj.
Jančar Franc, duhoven n. reda.
dr. Jelenc Josip, odgojitelj.
Levičnik Albert, c. kr. sekc. svêtnik.
Lukančič Ivan, nadingenieur v p.
dr. Murko Matija, prof. kandidat, itd.
dr. Napotnik Mihael, c. kr. dvorni kaplan, itd.
Navratil Ivan, c. kr. ravn. predstojnik pri najv. sodišči.
grof Pace Anton, c. kr. min. tajnik.
Polak o. Alojzij, min. provincijal.
Pukl Radoslav, odv. koncipijent.
Rybar Otokar, stud. jur.
Stritar Josip. c. kr. gimn. prof.
dr. Štrekelj Karol, vseuč. docent.
Šuklje Franc, c. kr. gimn. prof., drž. in dež. poslanec.

Dunajsko Novo Mesto. Poverjenik: Poznik Radivoj.

*Poznik Radivoj, c. kr. ingenieur.
dr. Detela Franc, c. kr. gimn. prof.

Št. 13 + 15 = 28.

2. Ostala Primorska.

Krk: Šorli Ivan, c. kr. okr. komisar.
Lošinj: Šinek Rajko, c. kr. davkar.
Pulj: Kuralt Ivan, c. kr. nam. kaplan. Št. 3.

3. Tirolska s Predarlsko.

Bolcan: Schreiner Henrik, c. kr. pripr. profesor.
Inomost: Škofic Lovro, c. kr. blag. ravnatelj.
Trient: Jaklič Anton, c. kr. vojni kaplan. Št. 3.

4. Češka.

Praga. Poverjenik: Lego Jan.

Lego Jan, uradnik č. muzeja, itd.
Mašek Ignacij, c kr. gimn. prof.
Občina mestna v Melniku.
Slavia, literarní a řečnický spolek.
dr. Volkar Andrej, c. k. okr. komisar v Karlinu.

Gostrna: Artel Anton, c. kr. gimn. profesor.
Jindřichov Hradec: Lego Franc, mešč. učitelj.
Klatovo: dr. Zupančič Franc, c. kr. polk. zdravnik.
Valč: Trobec Matej, odgojitelj.
Železni Brod: dr. Havliček K., odvetnik. Št. 10.

5. Moravska.

Iglava: dr. Primožič A., c. kr. gimn. profesor.
Novi Jičin: Apih Josip, d. realski profesor. Št. 2.

6. Šlezija.

Belsk: *Makuc Ivan, c. kr. obrt. profesor. Št. 1.

7. Galicija.

Tarnopol: Kopytzak Bazil, c. kr. gimn. profesor. Št. 1.

8. Dalmacija.

Benkovac: Namar Franc, c. kr. kot. tajnik.
Dubrovnik: Pavlica Andrej, c. kr. nam. profesor.
Orebič: *dr. Čuček Lovro, c. kr. polk. zdravnik v. p.
Spljet: Rutar Simon, c. kr. gimn. profesor, itd. Št. 1 + 3 = 4.

9. Ogerska.

Budimpešta: *dr. Turner Paul, zasebnik.
Košice: *Kranjc V. J., c. kr. žen. major.
Pečuh: Rozman Robert, redovnik. Št. 2 + 1 = 3.

10. Hrvatska s Slavonijo.

Karlovec: Poverjenik: Steklasa Ivan.

*Steklasa Ivan, kr. gimn. profesor.
Lipež Viktor, kr. gimn. ravnatelj v Rakovcu.
Pezdirec Anton, dijak v Karlovcu.
Podgoršek Josip, kr. gimn. profesor v Rakovcu.
Vamberger Mih., kr. gimn. učitelj v Rakovcu.

Varaždin. Poverjenik: dr. Križan Josip.

*Francelj Jernej, kr. real. prof. v p.
dr. Križan Josip, kr. gimn. prof.
Raić o. Ivan, kap. vikar.

Zagreb. Poverjenik: dr. Celestin Franc.

*dr. Celestin Franc, kr. gimn. profesor, vseuč. docent in veleposestnik.
*Kastelic Franc, c. kr. stotnik v p.
*dr. Kopač Josip, odvetnik.
*Mažuranič Anton, kr. gimn. ravnatelj v p.
*Staré Josip, kr. realski profesor.
*Veber Adolf, kanonik.
Abjanovič Anton, bogoslovec.
Abzac Nikolaj, bogoslovec.
Barle Janko, klerik.
dr. Bauer Anton, kr. gimn. veroučitelj.
Benigar Ivan, kr. gimn. profesor.
Bučar Viktor, bogoslovec.
Čaić Koloman, klerik.
dr. Dočkal Jurij, profesor v nadb. liceji.
Filipec Mijo, bogoslovec.
dr. Fon Josip, primarij, itd.
Frzić Miljutin, klerik.
Gudek Dominik, klerik.
Hegedušić Lovro, klerik.
Jemeršić Ivan, bogoslovec.
Juratović Anton, klerik.
Knjižnica kr. gimnazije.
dr. Kosirnik Ivan, zdravnik, itd.
Kučas Rok, bogoslovec.
pl. Kukljević-Sakcinski Ivan, predsednik „Matice Hrvaške“, itd.
Kuralt Franc, tajnik gosp. društva.
Lopašić Rade, mestni uradnik.
Magdić Franc, kr. realski prof.
Marn Franc, kr. gimn. profesor.
dr. Maurović A., kr. gimn. prof.
dr. Mušić Avgust, kr. gimn. prof.
Pasarić Josip.
Penko Lovro, umetni vrtlar.
Seigerschmied Matija, bogoslovec.
Slukić Andrej, klerik.
Smičiklas Tadej, kr. vseuč. profesor, itd.
Stožir Ivan, kr. realski profesor.
Strunjak Štefan, klerik.
dr. Suk Feliks, kr. vseuč. prof.
Šašel Janko, bogoslovec.
Šrepel Milivoj, kr. gimn. profesor.
Šuller Franc, kr. šolski nadzornik.
Švarić Anton, bogoslovec.
Tkalčič Ivan, knjižničar jugoslov. akademije, itd.
dr. Tomič Peter, kr. gimn. prof.
Tomšić Ljudevit, šolski ravnatelj.
Torbar Josip, kr. r. ravnatelj in akademik.
Trbuljak Blaž, klerik.
Turković Anton, klerik.
Valjavec Matija, kr. gimn. prof.
Veršec Anton, kr. fin. tajnik.
dr. Vidrić Lovro, odvetnik in posestnik.
Vojuk Alojzij, bogoslovec.
dr. Weingerl Josip, primarij, itd.
Zbor duh. mladeži zagrebške.
Zupan Ivan, kr. gimn. prof. v p.
Žepić Stanko, kr. fin. perovodja.

Ostala Hrvatska s Slavonijo.

Bednja: Vojska Lavoslav, župnik.
Djakovo: *Strossmajer Josip Jurij, škof bosenski in sremski, itd. itd.
Jaska: Majar o. Hrizogon, redovnik.
Konščina: *Košiček Ubaldo, župnik.
Križevci: Lenarčič Andrej, d. gozd. profesor.
Novi Marof: Koželj Anton, odgojitelj.
Osjek: *Jelovšek Martin, kr. gimn. ravnatelj.

Požega: *Kos Anton, viećnik sodb. stola.
Bošnjak Ivan, opat.
Mazek Anton, kr. gimn. ravnatelj.
Slunj: *Zor Lovro, okr. zdravnik. Št. 13+63=76.

11. Bosna in Hercegovina.

Sarajevo: Poverjenik: dr. Jeglič Anton.

dr. Jeglič Anton, kanonik.
Nemanič Davorin, c. kr. r. gimn. ravnatelj.
Žnidaršič Jakob, c. kr. r. gimn. profesor.

Ostala Bosna in Hercegovina.

Dolnja Tuzla: Maselj Franc, c. kr. rač. častnik.
Jajce: Kump Dragotin, c. kr. poreznik. Št. 5.

12. Rusija.

*Slavj. dobrodelni komitet v St. Petersburgu. Št. 1.

13. Angleška.

Morfill W. R., kr. vseuč. profesor v Oxfordu. Št. 1.

14. Amerika.

*Jeram Peter, duhovnik v Wabashi (Minesotta). Št. 1.

Pregled vseh društvenikov.

Imena škofijam	Število društvenikov: častnih	ustanovnih	letnih	skupno
I. ljubljanska	—	154	646	800
II. lavantinska	1	88	242	331
III. goriška	—	16	87	103
IV. tržaško-koperska	—	17	121	138
V. krška	—	5	59	64
VI. sekovska	—	7	28	35
VII. druge razne	7	31	108	146
Skupaj	8	318	1291	1617

VI.

Z „Matico Slovensko“ zamenjujejo knjige:

1. Matica srbska v Novem Sadu. (1864)
2. Matica gališko-ruska v Lvovu. (1865)
3. Akademija cesarska v St. Petersburgu. (1866)
4. Matica češka v Pragi. (1866)
5. Beseda umetniška v Pragi. (1866)
6. Družba sv. Mohorja v Celovci. (1866)
7. Društvo pravniško v Pragi. (1866)
8. Srbsko učeno društvo v Belem Gradu. (1868)
9. Društvo sv. Jeronima v Zagrebu. (1869)
10. Matica moravska v Brnu. (1869)
11. Prvo društvo gabelsb. stenografov v Pragi. (1870)
12. Universiteta imperatorska v Varšavi. (1872)
13. Universiteta imperatorska v Moskvi. (1872)
14. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti v Zagrebu. (1874)
15. Knjižnica slavj. komiteta v Moskvi. (1877)
16. Hrvatski pedagogijsko književni sbor v Zagrebu. (1878)
17. „Smithsonian Institution“ v Washingtonu. (1879)
18. Bolgarsko književno društvo v Sredci. (1882)
19. Matica srbska v Budišinu. (1882)
20. Universiteta imperatorska v Kijevu. (1882)
21. Jednota čeških mathematikov v Pragi. (1884)
22. Kr. češka společnost náuk v Pragi. (1884)
23. Spolek arhitektov in ingenieurjev v Pragi. (1884)
24. Spolek čeških filologov v Pragi. (1884)
25. Matica hrvatska v Zagrebu. (vnovič 1886)
26. „American philosophical society“ v Philadelphiji. (1886)

VII.

Zaznamek književne zaloge „Matice Slovenske“ in kupna cena posameznim iztisom.

1. Narodni „Koledar in Letopis“ za l. 1867	—	gld.	20 kr
2. Narodni „Koledar in Letopis“ za l. 1868	„	„	50 „
3. Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1871. Uredil dr. E. H. Costa.	—	„	50 „
4. Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1872—1873. Uredil dr. E. H. Costa	—	„	50 „

5. Letopis „Mat. Slov." za l. 1874. Uredil dr. E. H. Costa — gld. 50 kr.
6. Letopis „Mat. Slov." za l. 1875. Uredila I. Tušek in M. Pleteršnik . . . . — „ 50 „
7. Letopis „Mat. Slov." za l. 1876. Uredil M. Pleteršnik . — „ 50 „
8. Letopis „Mat. Slov." za l. 1877. Uredil dr. J. Bleiweis — „ 50 „
9. Letopis „Mat. Slov." za l. 1878. I. in II. del. Uredil dr. J. Bleiweis . . . . — „ 25 „
10. Letopis „Mat. Slov." za l. 1878. III. in IV. del. Uredil dr. J. Bleiweis . . . . — „ 25 „
11. Letopis „Mat. Slov." za l. 1879. Uredil dr. J. Bleiweis — „ 50 „
12. Letopis „Mat. Slov." za l. 1880. Uredil dr. J. Bleiweis — „ 50 „
13. Letopis „Mat. Slov." za l. 1881. Uredil dr. J. vitez Bleiweis-Trsteniški . . . . — „ 50 „
14. Letopis „Mat. Slov." za l. 1884. Uredil E. Lah . . . 1 „ — „
15. Letopis „Mat. Slov." za l. 1885. Uredil Fr. Levec . . 1 „ 50 „
16. Letopis „Mat. Slov." za l. 1886. Uredil Fr. Levec . . 1 „ — „
17. J. Trdina: Zgodovina slovenskega naroda . . . . — „ 60 „
18. J. Krsnik: Zgodovina avstrijsko-ogerske monarhije. (II. popravljeni natis) . . . . — „ 20 „
19. Erben-Rebec: Vojvodstvo Kranjsko . . . . . . — „ 20 „
20. Erben-Rebec: Vojvodstvo Koroško . . . . . . — „ 20 „
21. Slovenski Štajer. Spisali rodoljubi. I. snopič . . . . — „ 25 „
22. dr. Ivan Gršak: Slovenski Štajer. III. snopič . . . — „ 30 „
23. Majciger-Pleteršnik-Raič: Slovanstvo. I. del. . — „ 50 „
24. J. V.: Grmanstvo in njega vpliv na Slovanstvo v srednjem veku . . . . — „ 10 „
25. J. Jesenko: Prirodoznanski zemljepis . . . . . . 1 „ — „
26. Rossmaessler-Tušek: Štirje letni časi . . . . — „ 40 „
27. Felloecker-Erjavec: Rudninoslovje . . . . . — „ 40 „
28. Pokorny-Tušek: Prirodopis rastlinstva s podobami — „ 85 „
29. Pokorny-Erjavec: Prirodopis živalstva s podobami 1 „ 16 „

Knjiga prirode:

30. I. snopič — Schoedler-Tušek: Fizika. — „ 40 „
31. II. snopič — Schoedler-Ogrinec-Erjavec: Astronomija in Kemija . . . . — „ 40 „
32. III. snopič — Schoedler-Zajec: Mineralogija in Geognozija . . . . — „ 40 „
33. IV. snopič — Schoedler-Tušek-Erjavec: Botanika in Zoologija . . . . . . — „ 50 „

34. J. Žnidaršič: Oko in vid . . . . — „ 25 „
35. J. Vesel: Olikani Slovenec . . . . — „ 40 „
36. Nauk o telovadbi. II. del (S podobami) . . . . . — „ 40 „
37. Jules Verne-Hostnik: Potovanje okolo sveta v 80. dneh . . . . — „ 40 „
38. dr. M. Samec: Vpliv vpijančljivih pijač . . . . . — „ 10 „
39. Fr. Levstik: Vodnikove pesni . . . . — „ 50 „
40. J. Vesel-Koseski: Raznim delom dodatek . . . — „ 20 „
41. A. Praprotnik: Dr. Lovro Toman (s podobo) . . — „ 40 „
42. V. Urbas: Dr. Eth. H. Costa (s podobo) . . . . . — „ 40 „
43. J. Marn: Kopitarjeva spomenica . . — „ 40 „
44. M. Cigale: Znanstvena terminologija . . . . . . 1 „ — „
45. Fr. Marn: Slovnica češkega jezika . . . . — „ 60 „
46. J. Šuman: Slovenska slovnica po Miklošičevi primerjalni . . . . 1 „ 50 „
47. Woldřich-Erjavec: Somatologija . . . . — „ 75 „
48. L. Lavtar: Geometrija za učiteljišča . . . . . 1 „ 20 „
49. Dr. S. Šubic: Telegrafija . . . . — „ 30 „

50. I. Tomšič: Slovenska bibliografija (Let. za l. 1881) .	— gld.	20	kr.
51. F. M. Štiftar: Pavel M. Leontijev	— „	10	„
52. P. Kosler: Imenik mest, trgov in krajev . . . :	— „	20	„
53. Turgenjev- † Remec: Lovčevi zapiski II. del . .	— „	50	„
54. Spomenik o šeststoletnici začetka habsburške vlade. .	3 . „	—	„
55. dr. Fr. Kos: Spomenica tisočletnice Metodove smrti .	— „	80	„
56. I. Vrhovec: Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih	1 „	—	„
57. Kraševski-Podgoriški: Koča za vasjo (Povest)	1 „	—	„
58. dr. E. H. Costa: Statistični pregled vseh čitalnic . .	— „	10	„
59. dr. J. Pajek: Črtice duševnega žitka štajerskih Slovencev . . . . :	1 „	20	„
60. P. Kosler: Zemljevid slovenskih deželà in pokrajin .	— „	80	„
61. Zemljevidi: Azija, Amerika Severna in Južna, Afrika, Avstralija, Rusija, Turčija, Britanija z Irsko, Skandinavija, Švica, Španija s Portugalsko, Francija, Nizozemska z Belgijo, Italija in Nemčija, vsak .	— „	10	„
62. Narodopisni zemljevid slovenske in hrvatsko-srbske zemlje	— „	5	„

VIII.

Gg. poverjenikom in udom „Matice Slovenske“ na znanje in ravnanje.

Ud „Matice Slovenske“ postane, kogar sprejme društveni odbor, a) ako se kot ustanovnik zaveže plačati 50 gld. a. v. ali takoj, ali pa v petih letnih obrokih; b) ako kot letnik plačuje po 2 gld. udnine na leto. (§ 2. dr. pravil.) Člane, ki nè plačujejo redno v prvi polovici vsacega leta doneskov, katere so se zavezali plačevati, sme odbor iz društva izbrisati. (§ 3. dr. pravil.) Vsak društvenik ima pravico podajati društvu po odboru nasvete, udeleževati se letnih velicih zborov in njih razgovorov, glasovati, odbornike voliti in sam voljen biti, prejeti poročilo o društvenem delovanji in gospodarstvu z novci, in dobiti imenik vseh društvenikov. (§ 4. dr. pravil.) Društvo ima namen slovenskemu narodu pripomoči do prave omike s tem, da primerne knjige v slovenskem jeziku na svetlo daje ali vsaj podpira, da se izdado. (§ 1. dr. pravil.) Le častni in ustanovni društveniki imajo brezpogojno pravico do vseh knjig, ki jih društvo da na svetlo. Običajno daje Matica vse knjige tudi letnikom, akoravno odboru pristoja pravica jim dajati le nekaj teh knjig. Vendar mora njih vrednost vsaj polovico toliko znašati, kolikor bi znašala prodajalna cena vseh ob društvenih stroških istega leta na svetlo danih knjig. (§ 5. dr. pravil.) Stroške za razpošiljanje knjig mora plačati vsak društvenik sam. (§ 7. dr. pr.)

Razpis častnih daril.

Da bi pospešila razvoj slovenske pripovedne književnosti, razpisuje „Matica Slovenska“ po določilih Jurčič-Tomšičeve ustanove

300 goldinarjev

častnega darila dvema povestima slovenskima, in to:

a) **200 gld.** povesti obsezajoči najmenj 10 tiskovnih pôl, in
b) **100 gld.** povesti, obsezajoči najmenj 5 tiskovnih pôl.

Snov obema povestima bódi zajeta iz zgodovine, ali sploh iz življenja naroda slovenskega. Obe povesti morata biti pisani takó, da po obliki in vsebini svoji ustrezata umetniškim zakonom pripovedne književnosti, ter poleg tega ugodita literarnim namenom „Matice Slovenske“.

Pisatelj, kateremu se prisodi častno darilo iz novcev Jurčič-Tomšičeve ustanove, prejme vrhu tega za svojo povest še navadno pisateljsko nagrado, katere plačuje „Matica Slovenska“ po § 15. svojega opravilnega reda po 25—40 gld. za tiskovno pôlo.

Rokopisi naj se brez pisateljevega imena pošiljajo odboru „Matice Slovenske“

do 1. januvarja 1888. l.

Pisateljevo ime naj se pridene rokopisu v zapečačenem listu, na katerem je zapisano dotično gaslo.

Večkrat se je poudarjalo, da „Matica Slovenska“ podaja svojim članom premalo leposlovnega berila. S tem razpisom hoče Matičin odbor pokazati, da ga je resna briga, po vsi svoji moči pospešiti tudi razvoj leposlovne književnosti slovenske ter članom svojim podati v roko lepo zabavno knjigo. Zatorej se pa podpisani odbor tudi nadeje, da ga bodo pisatelji slovenski podpirali v njegovem trudu ter se častno odzvali njegovemu domoljubnemu pozivu.

V Ljubljani 15. novembra 1887.

Odbor „Matice Slovenske“.

"Slovenska matica" v Ljublijani.
Letopis Matice slovenske. --